DOI: 10.15773/EKF.2014.001

ESZTERHÁZY KÁROLY FŐISKOLA
TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

Turbucz Dávid:

A HORTHY-KULTUSZ

1919–1944

Témavezető:
Prof. Dr. Romsics Ignác egyetemi tanár, az MTA r. tagja

Eger, 2014

TARTALOMJEGYZÉK

1. **Bevezetés** 5

2. **Az elméleti keretek: kultusz, mítosz, vezérkultusz** 20

3. **A kultusz előtörténete: a „Novara hőse” (1915–1918)** 42

4. **A kultusz megalapozása: a „nemzetmentő” fővezér (1919–1920)** 45
4. 1. Kultikus reprezentáció Szegeden 45
4. 2. A rítusok megjelenése a Dunántúlon 50
4. 3. A Nemzeti Hadsereg bevonulása Budapestre 59
4. 4. A „honmentés” 1919. november 16-a után 66
4. 5. Horthy-naptár, „a magyar nemzet újjászületésének emlékére” 73
4. 6. A kormányzóválasztás 75

5. **A kultusz megteremtése: az „országépítő” kormányzó (1920–1938)** 83
5. 1. A Horthy-kultusz metamorfózisának politikai háttere 83
5. 2. Horthy Miklós és IV. Károly: 1921 95
5. 3. Horthy Miklós vidéki útjai 102
5. 4. A Vitézi Rend és a vitézavatások 107
5. 5. A kultuszépítés gerince: a Horthy-évfordulók 111
5. 5. 1. A kormányzóválasztás évfordulói 111
5. 5. 2. Az otrantói ütközet évfordulói 126
5. 5. 3. A kormányzó születésnapjai 128
5. 5. 4. A Nemzeti Hadsereg megszervezésének jubileumai 138
5. 5. 5. Horthy Miklós budapesti bevonulásának évfordulói 140
5. 5. 6. A kormányzó névnapjai 148
5. 6. A kormányzó reprezentatív feladatai 155
5. 7. A közoktatás 162
5. 8. A Horthy-életrajzok 171
5. 9. A kormányzósértési perek és a Beniczky-ügy 178
5. 10. A kormányzói jogkör kiterjesztése 185
5. 11. A kormányzó külföldi útjai 189

6. **A kultusz megerősödése: az „országgyarapító” kormányzó (1938–1944)** 194
6. 1. A revíziós sikerek hatása a kultuszra 194
6. 1. 1. Felvidék (1938) 195
6. 1. 2. Kárpátalja (1939) 203
6. 1. 3. Erdély (1940) 204
6. 1. 4. Délvidék (1941) 209
6. 2. A Horthy-kultusz a második világháború időszakában 212
6. 2. 1. A kultusz csúcspontja: Horthy Miklós „országlásának” huszadik évfordulója (1939–1940) 218
6. 2. 2. A háborús propaganda és a vezérkultusz 246
6. 2. 3. A kormányzóhelyettes alakja a rendszerpropagandában 260
6. 2. 4. Horthy Miklós hetvenötödik születésnapja: 1943. június 18. 270

7. **A hivatalos kultusz végnapjai: a német megszállás időszaka (1944)** 285

8. **Összegzés** 293

9. **Mellékletek** 310
a) Táblázatok 310
b) Grafikonok 346
c) Képek 351

10. **Felhasznált és hivatkozott irodalom** 400

11. **A szerző publikációi a Horthy-kultusz témakörében** 469

„Az ember nagy szeretne lenni, de látja, hogy kicsiny; boldog akar lenni, és azt látja, hogy nyomorult; tökéletes akar lenni, és azt látja, hogy csupa tökéletlenség; azt szeretné, ha az emberek szeretnék és megbecsülnék, és azt látja, hogy hibáival csak ellenérzéseket és megvetésüket érdemli. E kínos helyzete az elképzelhető legigazságtalanabb és legbűnösebb indulatot váltja ki belőle, mert halálos gyűlölet kél benne ez ellen az igazság ellen, amely újra meg újra úrrá lesz rajta, és meggyőzi fogyatkozásairól. Szeretné nyomtalanul eltörölni, mivel azonban magát az igazságot nem képes elpusztítani, kitörölni igyekszik a maga és mások tudatából; egyszóval a tőle telhető módon leplezi gyarlóságait mind mások, mind önmaga előtt, nem bírja elviselni sem azt, hogy figyelmeztessék rájuk, sem azt, hogy mások meglássák őket”.

Blaise Pascal: *Gondolatok*. 100.

1. Bevezetés

A XX. századi magyar történelem ellentmondásos személyiségei közé sorolható Horthy Miklós is. Személye és tevékenysége az első világháború utolsó éve óta közéleti viták tárgyát képezi. Az azóta megjelent Horthy-képek főként három csoportba sorolhatók: a pozitív (kultikus) és negatív (leleplező), tehát ellentétes előjelű, folyamatosan bővülő egyoldalú és túlzó értékelések alkotják az első két kategóriát.[1] A konszolidált Kádár-korszakban megjelentek már kiegyensúlyozott történészi értékelések is, így a kultikus és leleplező (mitizálásra törekvő) szemlélet mellett Horthy Miklós életét összetettségében vizsgáló, annak megértését leginkább elősegítő megközelítés is elérhetővé vált. Horthy Miklós megítélése így nem függetleníthető a XX. századi rendszerváltozásoktól, a politikai hatalom birtokosainak politikai és ideológiai elvárásaitól. Az egyes narratívák közötti küzdelem jelentősen összefüggött az aktuális politikai erőviszonyokkal. Főként azzal, hogy a politikai hatalom tolerálta-e a különféle értelmezések létezését és milyen teret engedett a közöttük folyó vitának, a múlt értelmezése feletti befolyásért folytatott versengésnek.

A kormányzóról 1920 és 1944 között, az államfő büntetőjogi védelme miatt, az elismerés, a dicséret és a hódolat hangján volt célszerű beszélni. Az akkori Horthy-kultusz azonban, amely e munka fő témája, nem tekinthető kizárólagosnak, az államfő méltatásában nem volt kötelező mindenkinek részt vennie. Ez inkább ajánlatos volt. A hivatalos Horthy-kép, az uralkodó, hatalmi helyzetben lévő narratíva ellensúlyozására természetesen még így is csak korlátozott lehetőségekkel rendelkeztek a korszak elején a baloldali emigránsok, a hazai baloldali ellenzék politikusai, újságírói és a legitimisták, illetve a második világháború időszakában a szélsőjobboldal. Ezek az ellennarratívák nem válhattak Horthy Miklós kultuszának érdemi ellensúlyává. Változás 1944 őszén, a sikertelen átállási kísérlet után, a nyilas-hungarista uralom alatt történt, amikor egyik-napról a másikra megszűnt a kormányzó dicsőítése. A nyilas propaganda főként az 1944. őszi tevékenysége miatt törekedett a volt kormányzó lejáratására. A nyilas hatalom bukását követően 1945 tavaszán Horthy megítélésének előjele egyértelműen negatívvá vált: egész életét, tevékenységét démonizálta onnantól kezdve a kommunista propaganda. A szociáldemokraták és kisgazdák Horthy-képe, ha nem is volt teljesen azonos, szintén negatív tartalmú volt. Horthy Miklós 1945 utáni megítélését az akkor végbement gyökeres politikai és társadalmi változások, illetőleg a berendezkedő új

[1] E két csoporton belül további kategóriák különíthetők el, amelyek ismertetése itt különösebben nem lényeges.

hatalom legitimációs igényei befolyásolták a magyar állam háborús szereplése mellett. Az 1944 őszét megelőzően alkalmazott szófordulatok („nemzetmentő", „országépítő", „országgyarapító", „nemzet atyja" stb.) helyét így egy olyan narratíva vette át, amely Horthy Miklós személyének, tetteinek, döntéseinek démonizálására törekedett. Így vált belőle „véreskezű fasiszta diktátor", az ország „tönkretevője", „nemzetvesztő" és „országpusztító". Ez az értékelés 1948 után állami szintre emelkedett, hivatalosnak és megkérdőjelezhetetlennek számított.[2] Az 1956-os forradalom és szabadságharc hosszú távú hatásaként a konszolidált Kádár-korszakban jelentős változás következett be, amikor enyhült a társadalomra és a történettudományra nehezedő nyomás. A történeti kutatások eredményeképpen idővel ugyanis megjelenhettek Horthy Miklós életének, tevékenységének tudományos igényű, árnyaltabb megközelítései is. Ez ugyan nem volt összhangban a hivatalos, propagandisztikus állásponttal, amely továbbra is létezett és érdemben nem tért el a Rákosi Mátyáshoz köthető terrorrendszerben kanonizálódott narratívától, de már nyilvánosságot kaphatott. Sok függött a szerzők hozzáállásától és munkahelyétől is; például az MSzMP oktatási intézményeiben, kutatóhelyein kevésbé volt lehetőség eltérni a hivatalos értékeléstől, főként attól az alapvető tételtől, hogy 1919 és 1944 között Magyarországon „fasizmus" volt. Az 1960-as évektől kezdve szakszerűbbé váltak a forrásközlések is. A szovjetizált történetírás Horthy-képétől való eltávolodás az egyes történészeket és a munkáikat tekintve eltérő módon és mértékben ment végbe. A rendszerváltozás után a demokratikus politikai berendezkedés keretei között az első világháború vége óta megjelent egyoldalú értelmezések, leegyszerűsítő-mitizáló Horthy-képek nem hivatalos elvárások, hanem politikai szimpátiák alapján egymással is vitatkozva éledtek újjá, befolyásolva a társadalom bizonyos csoportjainak múltképét és történeti gondolkodását. Annak ellenére, hogy ezek a Horthy-képek szinte kivétel nélkül aktualizált formában jelennek meg, érveiket, hangsúlyaikat tekintve még így is jól kitapinthatók a gyökereik.

Horthy Miklós és a nevét viselő korszak sok szempontból volt már a történeti kutatások tárgya. Kivételt ez alól az 1919 és 1944 között mindig jelen lévő Horthy-kultusz jelent, amely a megnevezett időszakban hangsúlyait, főbb üzeneteit, jellegét és tartalmát, illetőleg a közéletben betöltött szerepét tekintve sem volt mindig azonos. A

[2] Korábbi munkáimban (például Turbucz 2012b) még használtam a Horthy-kultusszal szemben álló narratívákra vonatkozóan az ellenkultusz kifejezést. Ezt azonban most már akkor tekintem helytállónak, ha ehhez rítusok is társulnak, azaz Horthy Miklós lejáratása, démonizálása ritualizált keretek között, erre a célra létrejött rítusok során történik. Miután 1919–1944 között ennek nem látom jelét, és kérdéses, hogy ez így volt-e 1944/1945 után, az ellenkultusz fogalmát nem tekintem pontosnak. Így az ellennarratíva, ellendiskurzus tűnik használhatónak. Vö. Szajbély 2000: 184–188.

témával foglalkoztak már cikkek, tanulmányok, bizonyos vonatkozásairól monografikus feldolgozásokban is olvashatunk, de átfogó és részletes vizsgálat alá eddig még nem került. Ennek ellenére az alábbi munkák – eltérő szempontból és eltérő mértékben – használhatók voltak a kutatásom során, különösen annak kezdetén.

Ugyan még nem tudományos igényességgel, de már Andics Erzsébet is utalt a kormányzó személye körüli propagandára, ugyanis leleplező szándékkal vitatta az 1944 előtt hivatalos Horthy-kép több elemét az 1945 utáni munkáiban.[3] Mindennek azonban még sokkal több köze volt a Horthy-korszak „leleplezéséhez", mint ennek a konkrét kérdésnek a megértéséhez.[4]

A jelenség megértésének szándékával először Szabó Miklós írt a Horthy Miklós vezérkultuszáról a Horthy-korszak néhány kiválasztott politikai évfordulóját vizsgáló tanulmányában. E munkájában a kormányzó „országlásának" huszadik jubileumának bizonyos aspektusait elemezve azt állította, értékelve a Horthy-kultusz jelenségét, hogy a korszak elején a fővezér „a Piłsudski, Primo de Rivera, Antonescu típusú militáris-autokraták sorában startol", majd 1920 után „a hagyományos uralkodói külsőségeket teszi meg államfői reprezentációja keretének". E kijelentése annyiban árnyalható, hogy a „hagyományos uralkodói külsőségek" nem Horthy döntése miatt váltak az államfői reprezentáció keretévé. Szabó Miklós helyesen mutatott rá arra, hogy 1920. március 1., a kormányzóválasztás után a kormányzó szerepfelfogása megváltozott, ami befolyásolta kultuszának jellegét is. Nem állja meg a helyét Szabó azon állítása, miszerint a Horthy-kultusz csak akkor került napirendre, amikor Gömbös Gyula miniszterelnök lett, majd az ő halála után kiéleződött a konzervatívok és a szélsőséges jobboldal közötti ellentét. Az államfői jogkör kiterjesztéséhez 1937-ben Szabó Miklós meglátása szerint ugyanis közvetlenül kapcsolódott a Horthy-kultusz „tervszerű kifejlesztése". Kétségtelen, hogy ez a kultusz az 1930-as évek végén egyre inkább megerősödött, de nem az 1937-es év tekinthető a kezdetének. Szabó joggal hangsúlyozta, hogy a korszak végén a Horthy-kultusz a magyar szélsőjobboldal vezérkultuszait is igyekezett ellensúlyozni, azonban nem vette át a külsőségeiket. Valójában a „diktátort fogadó ritmikus éljenzés", amit Szabó a diktátorkultuszok jellemzőinek tekintett, Horthy kultuszából sem hiányzott, elég a revíziós bevonulások során készül filmfelvételekre utalni.[5]

---

[3] Andics 1945: 29.; Andics 1946: 9.; Andics 1948: 118.
[4] A „leleplező" szemléletet tükrözi még például Balázs 1954: 26-27.; Karsai–Pintér 1960: 224., 232–235.; Hollós–Lajtai 1985: 126–134., 246–248., 272.
[5] Szabó 1978: 513–514.

A Nemzeti Hadsereg közvéleményt befolyásoló, Horthy Miklós kormányzóvá választását elősegítő tevékenységét levéltári források alapján Vargyai Gyula tekintette át *A katonai igazgatás és a kormányzói jogkör* című könyvében.[6] Annak ellenére, hogy idézett a fővezért támogató táviratokból, feliratokból a kultusz jelenségét nem elemezte, viszont elsőként foglalkozott – még ha alapvetően nem is ezzel a céllal – a kultuszépítés nem nyilvános mechanizmusaival.[7] Horthy Miklós tudatos népszerűsítésére – Vargyai Gyula munkájára is támaszkodva – más történészek is hivatkoztak még az 1970–1980-as években, főként a kormányzóválasztást megelőző időszak vonatkozásában. Viszont a jelenséget részletesen ők sem elemezték.[8]

Az 1989–1990. rendszerváltozás után Dömötörfi Tibor egy négy oldalas cikkben foglalkozott az 1919–1944 között „eltérő intenzitással és hangsúlyokkal" létező Horthy-kultusz fontosabb elemeivel. A szerző képekkel illusztrálva, időrendben, a tudományos ismeretterjesztés műfajából következően röviden, viszont mégis átfogóan tekintette át a Horthy-kultusz történetének mérföldköveit és sorra vette a Horthy-imázs formálásának alapvető eszközeit. Mint az elméleti fejezetben is jelzem, nem tartom szerencsésnek, hogy a Horthy-kultuszt „személyi kultusznak" nevezte.[9]

Dombrády Lóránd a honvédség keretei között létező Horthy-kép vizsgálata mellett a kultusz tágabb összefüggéseire is utalt, például a kormányzó önértékelésére, önképére gyakorolt hatására, ami lényeges kérdés egy vezérkultusz kutatásakor.[10]

Thomas Sakmyster az *Admirális fehér lovon* című Horthy életrajzában, főként az addig megjelent szakirodalom alapján írt „a mesterségesen táplált és a kormány által finanszírozott" kultuszról, jól érzékeltetve, hogy az egyes kormányzatok szimbolikus politikájában lényeges szerepet játszott.[11] Fontos megállapítása, hogy a kormányzat a Horthy-kultusz ápolásával a nemzet egységét kifejező, a királyt helyettesítő tekintély megteremtéséhez is hozzá kívánt járulni. Thomas Sakmyster a kormányzó külföldi megítélésének bemutatásához használt fel addig nem ismert forrásokat.

Romsics Ignác a 2007. szeptember 6–7-án Jyväskyläben rendezett konferencián tartott előadásában mutatta be a Horthy-képekben 1919–2007 között bekövetkezett változásokat.[12] Előadására épülő tanulmányában az 1919–1944 közötti időszak kapcsán

---

[6] Vargyai 1971: 264–277.
[7] Vargyai a Horthy-kultusz jelenségére és a Führerprinzipre könyvének bevezetésében is utal. Uo. 9.
[8] Lásd például Ránki 1976: 394–395., 416.; Pölöskei 1977: 49–50., 98.; Romsics 1982: 85.
[9] Dömötörfi 1990: 23.
[10] Dombrády 1990a.
[11] Sakmyster 2001: 138.
[12] Romsics 2010.

a fontosabb kultuszépítési alkalmakról, technikákról, illetve – főként addig érdemben még nem használt forrásokra és a rendelkezésre álló szakirodalomra támaszkodva – az akkori egyoldalú, leegyszerűsítő, mitizáló pozitív kép főbb elemeiről olvashatunk.[13] Romsics Ignác jól mutatta be a kultusz történetének fordulópontjait, így a bethleni konszolidáció és a revíziós sikerek szerepét, bár részletes elemzésre ő sem törekedett.[14] Írásának témája ráadásul nemcsak a kultusz jelenségére korlátozódott. Romsics Ignác e tanulmányának szerkesztett, rövidített változata a *Rubicon* történelmi magazin hasábjain jelent meg.[15]

Olasz Lajos a kormányzóhelyettesi intézményről írt monográfiájában a politikai élet meghatározó tényezőjeként mutatta be a kormányzó és a Horthy-család körül fokozatosan intenzívebbé váló kultuszt. Olasz Lajos szerint a kormányzóról „kialakított kép tartalmában, szimbolikájában, külsőségeiben alapvetően különbözött a szomszédos országokban tapasztalható vezérkultuszoktól, és a karizmatikus diktátorok helyett a békebeli monarchiák köztiszteletben álló uralkodóit idézte”.[16] Ez az állítás nem pontos, mert a kortárs vezérképek tartalma és a vezérkultuszok jellege között is kimutathatók hasonlóságok és azonosságok. Kétségtelen, hogy a Horthy-kultusz jellegét alapvetően a rendszer konzervatív felfogása határozta meg, de ennek ellenére nem állítható, hogy Horthy kultusza minden tekintetben az 1918 előtti világ uralkodókultuszait idézte volna. Egy később publikált tanulmányában Olasz az 1938–1944 közötti időszak kultuszépítési alkalmait, technikáit és az így közvetített vezérképet tekintette át. A Horthy-kultusz jellegével kapcsolatos értékelései alapvetően helytállók, elemzése használható, azonban vitatható, hogy a propaganda „többségében racionális érveket használt”. Emellett Olasz Lajos véleménye szerint Horthy Miklós „nimbuszát nem a kormányzati propaganda teremtette”, mert az a „meglévő széleskörű népszerűségre épített, és nem egy politikai vízióra, hanem a ténylegesen elért gyakorlati eredményekre alapozott”.[17] Ez az állítás a népszerűség, a kormányzat szerepe és a politikai vízió kapcsán is pontosításra szorul.

A fentiek összegzéseként megállapítható, hogy az említett történészek kutatásai alapvetően egymásra épültek és egyre több – addig nem vagy csak részben használt – forrás bevonásával mutatták be a Horthy-kultusz jelenségét, anélkül, hogy részletesen elemezték volna azt.

---

[13] Romsics 2007a.
[14] Uo. 11., 15., 18.
[15] Romsics 2007b.
[16] Olasz 2007: 71.
[17] Olasz 2010: 356.

Az elmúlt években olyan könyvek, tanulmányok és cikkek is napvilágot láttak, amelyek a vizsgált vezérkultusz részkérdéseihez kapcsolódnak. Flasch Dezső az 1919. november 16-i budapesti bevonulás alkalmából kiadott emlékbélyegekről írt egy rövid cikket.[18] Vörös Boldizsár Horthy budapesti bevonulását is elemezte a főváros 1918–1919-es szimbolikus elfoglalásairól szóló tanulmányában, ami főként azért használható, mert a kultusz kialakulásának kiemelkedő eseményét elemezte alaposan, igaz, magával a Horthy-kultusszal nem foglalkozott.[19] A Horthy Miklós 1920. február 7-i kecskeméti látogatásával kapcsolatos levéltári forrásokat és a helyi sajtó tudósításait Gyenesei József dolgozta fel, ezzel betekintést adott a fővezér egyik kiemelkedő vidéki útjának előkészítésébe és lebonyolításába.[20] A fővezér első szombathelyi útjáról is született egy rövidebb írás Simola Ferenc tollából, igaz, a szerző alaposan nem tárta fel e látogatás előkészítését, lefolyását.[21] Pál Csabának a kormányzó debreceni utazásaival kapcsolatos hiánypótló kutatásait is itt szükséges említeni.[22] Forgó Géza könyve az államfő makói útjai és a kultuszépítés, ezen utakhoz is kapcsolódó, helyi vonatkozásai megismeréséhez használható.[23] Csíki Tamás a gödöllői kormányzókultuszt elemezte tanulmányában.[24] A szerző azonban nemcsak eseménytörténeti leírásra törekedett, hanem hangsúlyt fektetett a jelenség elemezésére is, ellentétben a fenti szerzők munkáival. Ezzel megítélésem szerint mintát adott az ilyen típusú helytörténeti kutatások számára.[25]

A Horthy-kultusz helyi vonatkozásain túlmenően a közoktatás szerepéről is érhető el szakirodalom. A történelemtankönyvek Horthy-képét a hivatkozott munkáiban érintette – de alaposan nem dolgozta fel – Unger Mátyás és Albert B. Gábor.[26] Kunt Gergely az 1939 és 1944 közötti iskolai ünnepeket elemző tanulmányában kitért arra is, hogy az ünnepi műsorokban az irredentizmus mellett hogyan jelent meg a kormányzó alakja.[27] Mindez jelzi, hogy a Horthy-kultusz nem vonatkoztatható el a kor szimbolikus politikájától, így annak kiemelkedő elemétől, az irredenta kultusztól sem.[28] A korszak egyik meghatározó bajtársi egyesületén, a Turul Szövetségen belül kialakult Horthy-

[18] Flasch 1992.
[19] Vörös 2000.
[20] Gyenesei 2007.
[21] Simola 2002.
[22] Pál 2000 és 2010.
[23] Forgó 2001.
[24] Csíki 2010.
[25] A helytörténeti kutatások, a helyi vonatkozásokat részleteiben feltáró esettanulmányok mindenképpen bővíthetik a jövőben a Horthy-kultusszal kapcsolatos ismereteinket.
[26] Unger 1970.; Albert B. Gábor 2006.
[27] Kunt 2008.
[28] Az irredenta kultuszhoz lásd Zeidler 2009.

kultuszhoz, főként a kormányzó névnapjai vonatkozásában, Kerepeszki Róbert munkái használhatók.[29] A Miklós-napok ünneplésében ugyanis komoly szerepe volt a bajtársi egyesületeknek Budapesten és vidéken is. Jan Bröker a kormányzó kultuszának egyik határterületét, a kormányzósértési pereket vizsgálta MA szakdolgozatában, amelyben átfogó, részletes adatsorokkal alátámasztott képet ad a Horthy-korszak addig nem kutatott aspektusáról.[30] Az állami vezetők tekintélyét védő hatalom törekvéseit kiválóan mutatja be ez a munka, de mindehhez elengedhetetlen a médiaviszonyok ismerete is. Sipos Balázs sajtótörténeti kutatásai az ún. tekintélyelvű nyilvánosság sajátosságainak bemutatása és a Horthy-kultusz ebben történő elhelyezésével bővítették ismereteinket.[31] A kultusz recepciójával eddig csak Kunt Gergely foglalkozott doktori disszertációjában, amelyben kamasznaplók elemzésén keresztül igyekezett a naplók szerzőinek világképét bemutatni, így kitért arra is, hogyan tekintettek ők a kormányzóra, milyen tényezők határozták meg az államfőről alkotott véleményüket.[32]

A Horthy-korszakban nemcsak Horthy személye körül alakult ki vezérkultusz, hanem Gömbös Gyula és Szálasi Ferenc körül is. Gömbös Gyula vezérkultusza kapcsán Vonyó József kutatásait szükséges megemlíteni. Vonyó az 1932–1936 közötti időszakot elemezve hasonlította össze Horthy Miklós és Gömbös Gyula kultuszát. Az utóbbit a modernkori jobboldali diktatúrák hasonló kultuszaival rokonította, míg a Horthy-kultusz esetén annak tradicionális vonásait emelte ki.[33] Horthy Miklós kultuszának alaposabb megismerése miatt is lényeges, hogyan értékelik a történészek a Gömbös-kultuszt.[34] Szálasi Ferenc vezérkultuszával Tóth Andrea és Paksa Rudolf foglalkozott, azonban a Gömbös-kultuszhoz hasonlóan részletes feldolgozás ezzel kapcsolatban sem született.[35] Ennél is kevesebbet tudunk arról, hogy Imrédy Béla körül kialakult-e vezérkultusz.

Doktori disszertációm részletes és teljességre törekvő áttekintést kíván adni Horthy vezérkultuszáról. Munkám, azon túl, hogy segíti a vezérkultuszok jelenségének alaposabb megismerését, bővíti ismereteinket az ún. Horthy-korszak politikai életével, politika kultúrájával és szimbolikus politikájával, a média és a propaganda működésével kapcsolatban. Kutatásom során a politikai antropológia, a diszkurzív politikatudomány,

---

[29] Például Kerepeszki 2012: 194–204.
[30] Bröker 2011.
[31] Sipos 2004: 47–48.; Sipos: 2011: 107–120.
[32] Kunt 2013.
[33] Vonyó 2011b.
[34] Vonyó József szerint Gömbös Gyula a nemzet vezérének tekintette magát. Vonyó 2004: 741–743.; Vonyó 2011a: 32–34.; Vonyó 2011b. Gergely Jenő használta a vezér, a vezérkultusz és a vezérkedés szavakat is, de megítélése szerint Gömbös inkább „vezérkedett”. Gergely 2001: 262–265.; Gergely 2000.
[35] Tóth 1992.; Paksa 2012b.

a médiatörténet-írás és a történeti, politikai kultuszok kutatásának fokozatosan bővülő szakirodalmára, ahogyan a történettudomány eddigi kutatási eredményeire támaszkodva az alábbi célok megvalósítására törekedtem:[36]

1. Elsősorban az 1919 és 1944 között létező, hivatalosnak tekinthető (pozitív) Horthy-kép tartalmának elemzésére törekedtem. A vezérkép rétegeinek, elemeinek azonosítása mellett fontos volt annak értékelése is, hogy azok milyen funkciót töltöttek be a szelektíven konstruált vezérképben.

2. Nem volt megkerülhető a vezérképet közvetítő eszközök azonosítása, a kultusz építésében és ápolásában játszott szerepük bemutatása.

3. Horthy Miklós kultusza szakaszainak elkülönítése és a funkcióinak áttekintése is az elemzés egyik aspektusát jelentette.

4. Miután a kormányzói család tagjai is szerepet kaptak a Horthy-kultuszban, így szükséges volt megvizsgálni, hogy az ő képük hogyan egészítette ki a nemzet vezérének idealizált képét.

5. A Horthy-kultusz, mint minden vezérkultusz, nem magától jött létre és nem is magától létezett, így fontos rámutatni arra, hogy kik voltak a kultusz építői. Azonban az esetek többségében egyáltalán nem ismert, hogy kik írták a Horthyt dicsőítő cikkeket. Ahol lehetséges és érdemes, feltüntetem majd azok neveit, akik napi- és hetilapok hasábjain méltatták Horthy Miklóst. Ezzel ellentétben tudjuk, hogy kik mondták el a magasztaló beszédeket, köszöntéseket, kik festették meg a kormányzó portréit, kik fényképezték őt stb., azonban arra már szintén igen nehéz választ adni, hogy az illető pontosan miért tette ezt.[37] Nem törvényszerű, hogy a kultuszépítők magánvéleménye megegyezett azzal, amit leírtak vagy elmondtak. Ez önmagában nem lényegtelen kérdés, azonban az őszintétlen kultuszépítés esetén is hatást gyakorolhatnak a publikált cikkek, az elmondott beszédek vagy a megfestett portrék.

6. Reprezentatív források, elsősorban közvélemény-kutatási adatok és népszerűségi mutatók hiányában egzakt válasz arra a kérdésre nem adható, hogy a korabeli magyar társadalom mennyire azonosult a Horthy-kultusszal. A közvélemény-kutatások előtti korban – ráadásul egy nem demokratikus rendszer esetében – a közvélemény ugyanis nem rekonstruálható. Olyan forrásokat sem találtam (főként hangulatjelentéseket),

[36] E kérdéseket, problémákat a kutatástörténeti áttekintésben bemutatott munkák ugyan érintették, eltérő mértékben és alapossággal, azonban átfogóan nem vizsgálták.

[37] Ennek több oka is lehetett, így például a vezérkultusszal történő őszinte azonosulás. Taktikai, stratégiai okokból is lehetett a vezér személyét támogatni, abban az esetben, ha valaki a Horthy-kultusz ápolásában a politikai céljai elérésének eszközét látta, így kívánta megőrizni és erősíteni Horthy bizalmát vagy a fennálló hatalommal való jó viszonyát. Ahol lehetséges, kitérek ezekre a motivációkra.

amelyek az államfő vonatkozásában a közhangulat megismerését segítenék elő, mert a jelentések ezzel érdemben nem foglalkoztak. [38] A kormányzósértési perek anyaga sem jelent reprezentatív mintát. Emiatt a korabeli közhangulat sem vizsgálható. Naplók és levelek elemzésére támaszkodva lehet arról írni, hogy a rendelkezésre álló források alapján megismerhető személyek hogyan viszonyultak a kultuszhoz, miként épült be ez a jelenség az életükbe és világképükbe. A befogadásra azonban igen különböző módon és mértékben kerülhetett sor. Ha vannak is hasonlóságok az emberi gondolkodásban, alapvetően mégis mindenki másként tekint az őt körülvevő valóságra. Kutatásom során ugyan elemeztem naplókat, de miután ezekből a kultuszépítés hatására, sikerességére vonatkozó érdemi következtetés nem vonható le, illetve csak egy jelentős minta esetén lenne erre esetlegesen lehetőség, így nem térek ki az ismertetésükre.[39] Ez az oka, hogy disszertációmban a kultikus üzeneteket kibocsátó, közvetítő médiumok, kultuszépítési eszközök szerepével, a vezérkép tartalmával, egyes elemeinek előfordulási arányaival és a kultuszépítők tevékenységével foglalkozom. Ez azért is indokolt, mert a társadalom jelentős részének Horthy-képét az egyházak, az oktatás és a hadsereg mellett a korabeli tömegkommunikáció befolyásolta.[40] Elemzésem így nem a befogadók, az egyén, hanem a kultuszt működtetők – tehát a közbeszédet befolyásolók – és az ezt kiszolgáló csatornák felől közelít e jelenséghez.[41]

7. Kutatásom során azonban azt vizsgáltam, hogy milyen hatást gyakorolt Horthy Miklós személyiségére és önértékelésére a vezérkultusza. Ez elsősorban a revízióhoz való viszonya és a német megszállás alatt játszott szerepe kapcsán elemezhető.

---

[38] A Honvéd Vezérkar főnökének (HL VKF) és Belügyminisztérium reservált iratai (MOL K 149) között megtalálható hangulatjelentéseket vizsgáltam. A VKF iratok között az 1919–1920-as időszakban, míg a BM iratok között a második világháború alatt készült jelentések találhatók.

[39] A Horthy-kultusz recepcióját eddig Kunt Gergely vizsgálta 15 kamasznapló alapján. Disszertációjában külön fejezetben mutatta be a kamaszok Horthy-képét. Kiemeli, hogy életkoruk miatt az apamotívum befolyásolta főként a kormányzóról alkotott képüket. Az iskola és a család szerepe volt még meghatározó. A kilenc éves Heyman Éva, aki egy asszimilált neológ családban élt Nagyváradon, például pozitívan értékelte az 1940 szeptemberében bevonuló államfő szerepét, annak ellenére, hogy a szülei, a fehérterror miatt negatívan ítélték meg a kormányzót. A zsidótörvények hatására végül megváltozott a véleménye (Kunt 2013: 103-104.). A tizennégy éves Klein Mária Horthy-képe a diszkrimináció ellenére is pozitív maradt. Magyarságának igazolása céljából leírta 1944. március 28-án, hogy az 1941. december 6-i iskolai ünnepségen saját – a kormányzót méltató – költeményét szavalta el (Sárdi 1994: 26–27.). Kunt Gergely munkájából jól látható a kultusz befogadásának néhány modellje – nemcsak az említettek –, azonban semmit sem tudunk arról, hogy ezek mennyiben voltak reprezentatívak. A frontnaplók esetében is ez a helyzet. E naplók többségében nem volt utalás a kultusz jelenségére (Pihurik 2007.), míg néhány szerzője kitért a kormányzóhoz kötődő évfordulókra is (Prepszent 2008: 30., 101., 114.; Farkas 1995: 48–49., 98.). Kemény Simon, aki *Az Est* című lapnál zsidó származása miatt veszítette el állását, naplójában többször kitért az általa tapasztalt közhangulatra (Kemény 1987: 45–46., 57., 187.). És természetesen a negatív véleményekre is említhetők példák (Balázs 1982: 345–346.).

[40] Sipos 2011: 73–74.; McQuail 2003: 66–67.

[41] Ez tehát azt jelenti, hogy elsősorban a sajtót, de a kultuszépítés más eszközeit is, a „valóságot teremtő” – ráadásul hatalmi helyzetben lévő – diskurzus szempontjából vizsgálom. Gyáni 2005: 62–63.

8. Ugyan nem kerültem meg azt a kérdést, hogy milyen lehetőségei voltak a korszakban az ellenvéleményeknek, azonban nem tartozik e munka főbb célkitűzései közé, hogy a hivatalos Horthy-képtől eltérő narratívákról részletesen írjak. Elsősorban azért, mert hatásuk, miután nézeteik nem jutottak széles nyilvánossághoz – különösen a baloldali emigránsok esetén –, meglehetősen korlátozottnak tekinthető.[42]

9. A korabeli európai vezérkultuszokkal részletesen ugyan nem hasonlítom össze Horthy vezérkultuszát, azonban nem is kerülöm meg ezt a kérdést. Így kitekintésképpen az elméleti fejezetben bemutatom, hogy milyen szempontokra támaszkodva lehetne ezt a munkát elvégezni, milyen tényezőkkel lehetne a kortárs vezérkultuszok közötti hasonlóságokat és eltéréseket magyarázni. A főszövegben több helyen is jelzem a vezérkép bizonyos elemeinek más vezérkultuszokban is kimutatható előfordulását. Az összegzésben Adolf Hitler és Horthy Miklós kultuszát hasonlítom össze néhány fontos szempontból. Így relativizálható elsősorban a Horthy-kultusz. A két világháború közötti vezérkultuszok közül – megítélésem szerint – a Hitler-kultusz tekinthető ugyanis a legszélsőségesebbnek. A részletes összehasonlítás későbbi kutatások feladata lehet.

A 2007 tavasza óta folytatott kutatásom során elsősorban azon forrásokat használtam, amelyek a nyilvánosság számára elérhető kultuszépítési technikaként alkalmazásra kerültek a vizsgált korszakban. Közülük kiemelendő a sajtó, amely a közvélemény és közbeszéd befolyásolásának elsőszámú eszközének tekinthető az idővel megjelenő, majd lassan elterjedő új tömegkommunikációs eszközök, a rádió, majd a néma-, illetve hangosfilmek mellett.[43] Az egyes napilapok méltató cikkeket közöltek és tájékoztatták olvasóikat a kultuszépítés alkalmairól, a kultuszépítési technikákról stb. A sajtón keresztül összetett tartalom volt közvetíthető, így a napilapokból megismerhető a vezérkép, az ünneplés módja stb., tehát a kultuszépítés különféle vonatkozásai. A rádió és filmhíradó esetén – mint látható lesz – ezek kevésbé mondhatók el. A rádió műsorai és különösen a filmhíradó-részletek – objektív okokból – ugyanis kevesebb információt közvetítettek az egyes évfordulókról, ráadásul – és ez a legfőbb különbség – a második világháborúig erre nem került sor évente és utána sem volt következetes. A kortársak sajtóról alkotott képe ezt is jelzi. Mindebből következően a korabeli sajtó több célra is használható, míg az életrajzok, filmek, dalok, tankönyvek, képeslapok és plakátok nem, a belőlük kinyerhető információmennyiség korlátozottabb. A sajtó így sokoldalú forrás. Ezen keresztül ráadásul a vezérkultusz intenzitásának változása is elemezhető. Ennek

[42] Terveim szerint a későbbiekben foglalkozom majd az 1945 utáni időszak Horthy-képeivel is.
[43] Így gondolták ezt a kortársak is Sipos 2005: 8–9.

ellenére mindhárom tömegkommunikációs eszköz fontos forrás, ahogyan az alábbiak is. A sajtó mellett még minden olyan forrást igyekeztem elemezni, amely a kultuszépítés szempontjából relevánsnak tekinthető. A vezér vizuális reprezentációja szempontjából a plakátok, festmények, fényképek, képeslapok, bélyegek, emléklapok töltenek be fontos szerepet a mozgókép mellett, ráadásul a reprodukcióik a sajtóban és kiadványokban is megjelenhettek. Emléktárgyak, naptárak, emlékkönyvek és életrajzok is fontos szerepet töltöttek be a vezérkultusz ápolásában. A közoktatás ugyancsak lényeges szerepet játszott a kultuszépítésben. A tankötelezettség miatt a közoktatás egy igen fogékony korosztály világképét tudta befolyásolni, ráadásul a számonkérés különféle formáin keresztül meg is kellett tanulni a kultikus értékeléseket, míg a kultuszépítés más formái esetében ilyen kötelezettség nem állt fent. A történelemtankönyvek és az iskolai ünnepek elemzése nem maradhatott ki a munkámból. A közoktatás mellett még az egyházak tudatformáló szerepe tekinthető jelentősebbnek, a prédikációk emiatt is hangsúlyos szerepet kapnak. A kultuszépítés hátterét, politikai szempontból lényeges mechanizmusait világíthatják meg a levéltári források, például: a Honvéd Vezérkar Főnökének iratai (HL VKF), a Honvédelmi Minisztérium iratai (HL HM), a Miniszterelnökség iratai (MNL OL K 26), a Minisztertanácsi jegyzőkönyvek (MNL OL K 27), egyes kormányfők iratai (MNL OL K 37, 38, 39, 468), a Belügyminisztérium iratai (MNL OL K 148, 149), a Magyar Távirati Iroda „kőnyomatosai" (MNL OL K 428), a kormányzó kabinetirodájának iratai (MNL OL K 589), a Sajtó Levéltár (MNL OL K 609), a Magyar Rádió és Telefonhírmondó Rt. műsoranyaga (MNL OL K 615) és a Magyar Filmiroda Rt. iratai (MNL OL K 675). Mennyiségük – az MTI híranyagát leszámítva – nem nagy, ugyanis olyan központi szerv, amely e kultusz építését irányította, szervezte és ellenőrizte volna nem létezett. Ennek ellenére a rendelkezésre álló iratokból látható, hogy a kormányzat fontos szereplője volt a kultuszépítés folyamatának.

A források gerincét tehát a korabeli sajtóanyag adja: 45 vidéki és 21 országos lap mellett ide sorolhatók szakmai (katonai, tengerészeti és pedagógiai), egyházi, emigráns lapok és egyes társadalmi szervezetek lapjai is. A vidékieket elsősorban a kormányzó utazásai kapcsán, a szakmaiakat és egyháziakat a jelentősebb évfordulókhoz, míg az emigráns lapokat a baloldali emigráció propagandája megismeréséhez használtam. A megnevezett forrásanyagon belül főként 18 országos napilapra támaszkodtam. Ezeket

igyekeztem a politikai orientációjuk szerint reprezentatív módon kiválasztani.[44] Így 1919 és 1938 között a radikális jobboldali *Szózat* és *Függetlenség*, a katolikus klérus szócsövének tekinthető, a Központi Sajtóvállalat által kiadott *Új Nemzedék* és *Nemzeti Újság*, a konzervatív irányultságú *Budapesti Hírlap* és *8 Órai Újság*, a polgári liberalizmus különféle árnyalatait képviselő *Pesti Napló*, *Pesti Hírlap*, *Esti Kurír*, *Az Est* és (*Az*) *Újság*, illetőleg a szociáldemokrata *Népszava* cikkeit elemeztem. Az 1938 és 1944 közötti alperiódus kutatásához kiválasztott napilapok listája, néhány napilap megszűnése és a szélsőjobboldal megerősödése miatt részben módosult. Így a már felsorolt lapok mellett – a *Szózat*, a *Függetlenség*, a *Budapesti Hírlap*, a *Pesti Napló* és *Az Est* kivételével – a szélsőjobboldali *Pesti Újságot*, *Összetartást*, *Magyarság*ot és *Új Magyarság*ot, illetve a konzervatív irányultságú *Magyarország*ot és *Magyar Nemzet*et kutattam. Az „országépítő" és „országgyarapító" kormányzó című fejezetekben tehát az elemzett sajtóanyag csak részben azonos. A felsorolt 18 országosan terjesztett napilapot a Horthy Miklós személyéhez kötődő évfordulók, vitézavatások, vidéki és külföldi utak, közszereplések és revíziós sikerek, azaz a meghatározó kultuszépítési alkalmak kapcsán tekintettem át. A szöveges források – főként cikkek – feldolgozására tartalomelemzés keretében került sor.[45] Ez lehetővé tette, hogy az évfordulók során a napilapokban megjelent cikkek által közvetített vezérkép elemeinek előfordulási arányairól táblázatok és grafikonok készüljenek, ami módszertani újítást is jelent, így statisztikai elemzésre, összehasonlításra, a kultusz történetében kimutatható tendenciák empirikus igazolására is lehetőség nyílik.[46] A táblázatok a legtöbb esetben egy nagyobb időszakra vonatkozó adatokat tartalmazzák. Az adatok egy részének éves megoszlását mutatják a grafikonok. Indokolt esetben természetesen megemlítem ezeket a főszövegben is. E táblázatokban összesen 4783 cikket dolgoztam fel, 16 országos napilapból 4430-at, 20 vidéki lapból – a korszak elejére vonatkozóan – 353-at. Kutatásom során azonban összesen körülbelül 7500 cikket néztem át, azonban annak egy részét ilyen módon nem elemeztem.[47]

---

[44] Egyes napilapok álláspontja bizonyos kérdésekben azonban nem mindig egyezett az irányvonalukkal, például a liberális lapok támogathatták is a kormányt. Sipos 2011: 108–109.

[45] A tudósítások nem minden esetben közölték teljes terjedelmében az egyes beszédeket, prédikációkat stb., így a táblázatokba, ha sikerült is esetleg a teljes szöveget máshol megtalálnom, csak a sajtóban megtalálható részek kerültek. A főszövegben, ebben az esetben, azonban a teljes szöveg alapján végeztem el az elemzést.

[46] A táblázatok segítségével a főszövegben elkerülhetők a zavaró ismétlések. A kultusz lényege ugyanis az állandó ismétlődés.

[47] A jelentős mennyiségű sajtóanyag miatt igyekeztem a legfontosabbnak tekintett cikkekre hivatkozni. Ezt jelzik a jegyzetek elején az „ehhez lásd…" vagy az „ehhez lásd például…" szavak. Azt is szeretném jelezni, hogy ha azt írom, hogy „nem jelentek meg cikkek", vagy jelzem, hogy a sajtóban hány cikk jelent meg, akkor ez minden esetben a fent említett napilapokra vonatkozik.

A disszertáció szerkezete részben kronologikus, részben tematikus beosztású. Az 1915 és 1944 közötti időszakot tárgyaló 3-7. fejezetek a kronologikus rendet követik. Ezen belül a 3., 4. és a 7. fejezet – a 4.5. alfejezet kivételével – kronologikus jellegű. Az 5. és 6. fejezeteken belül viszont tematikus megközelítést is alkalmazok, miután Horthy Miklós vezérkultuszának különböző aspektusai, elsősorban a kultusz építésének évről évre visszatérő alkalmai, tehát a kormányzó személyéhez kötődő évfordulók, illetve az ettől eltérő rendszerességű vidéki utak, a vitézavatások, az államfő reprezentatív feladatai, a külföldi utak, az iskolai ünnepek és a különböző időpontokban megjelent életrajzok így mutathatók be leginkább. E fejezeteket egészíti ki három esettanulmány: az első IV. Károly 1921-es visszatérési kísérletein, a második a Beniczky-ügyön, míg a harmadik Horthy Miklós jogkörének kiterjesztésén keresztül mutatja be, hogy miként válhattak a kultuszépítés részévé nem ismétlődő események. Az imázsépítés színterei és alkalmai így elemezhetők, a közöttük lévő azonosságok és eltérések így mutathatók ki leginkább. A 6. fejezetekben a revíziós sikerek Horthy-kultuszra gyakorolt hatásának bemutatását követően két kiemelt évfordulóról, a háborús propagandáról és a Horthy István-képről írok. Miután 1920–1938 között a kultusz évfordulói még a kialakulás fázisában voltak, így érdemes az egyes évfordulókat önálló alfejezetekben bemutatni, ami viszont már nem indokolt az 1938 utáni időszak kapcsán, miután az évfordulók rendje addigra kialakult. Ezért lehetséges néhány kiemelt példán és a változásokon keresztül áttekinteni a korszak utolsó éveit. Természetesen az 5. és a 6. fejezeteken belül is szerepet kap bizonyos keretek között a kronológia. Disszertációm más szerkezetben is megírható lett volna – a vezérkultuszokról szóló nemzetközi szakirodalomban különféle példák állnak rendelkezésre –, de úgy gondolom, hogy a Horthy-kultusz bemutatására ez a szerkezeti tagolás ad leginkább lehetőséget.

Kutatásom során nem azt kívántam rekonstruálni, hogy milyen ember is volt Horthy Miklós, bár bizonyos pontokon értelemszerűen ez nem kerülhető meg, hanem azt, hogy milyen képek befolyásolhatták 1919–1944 között a kortársak véleményét a kormányzóról. Munkám nem ad átfogó képet Horthy életének e szakaszáról, ahogyan a nevét viselő korszakról sem.[48] A kultusz történetének áttekintése során így csak ott térek ki a tényleges szerepére, ahol elengedhetetlenül szükséges, és ahol a történettudomány keretei között egyáltalán van rá lehetőség.[49] A Horthy-kép valóságtartalma ugyanis csak

[48] Horthy Miklós életéről bővebben Sakmyster 2001.; Turbucz 2011a.

[49] Az 1919 és 1944 között hivatalosnak tekinthető Horthy-kép elemének többsége, így például az, hogy Horthy Miklós a „magyarok Istene” küldötte stb., nem vizsgálható a történettudomány eszközeivel. Ezzel

korlátozott keretek között vizsgálható. Disszertációmban tehát egy olyan Horthy Miklós alakja elevenedik meg, aki mások képzeletében létezhetett. Ez a „személy” ugyanis a kultuszépítés terméke. Ez azonban nem vonja kétségbe azt, hogy sokak, legyen szó a kortársakról vagy éppen az utókorról, mégis ezt az idealizált és részben fiktív Horthy Miklóst tekintik „valóságos” történelmi személynek.

***

Ezúton is szeretnék köszönetet mondani mindazoknak, akik a disszertációm megírása során segítették a munkámat. Professzorom, Romsics Ignác, már hét éve, 2007 tavasza óta témavezetőként segíti a Horthy-kultusszal kapcsolatos kutatásaimat. Az elmúlt évek során megszületett dolgozataimat, illetve a tanulmányaim és e munkám kéziratait is mindig figyelmes, kritikus szemmel nézte át, észrevételeivel hozzájárult disszertációm színvonalának emeléséhez.

Sipos Balázs és Zeidler Miklós előopponensi bírálatával, a 2014. május 15-én tartott műhelyvitán elmondott véleményével járult hozzá a disszertációm javításához, a szövegben található pontatlanságok, hibák kiszűréséhez. Köszönettel tartozom azoknak is, akik bármilyen formában, a szakdolgozatom, publikációim kéziratai, a disszertációm fejezeteinek elolvasásával, észrevételeik közlésével, forrás és szakirodalom ajánlással, konferencia-előadásaim utáni feltett kérdéseikkel, hozzászólásaikkal, javaslataikkal stb. járultak hozzá az 1919 és 1944 közötti Horthy-kultuszról szóló doktori disszertációm elkészítéséhez. Miután a jegyzetekben nem tudok mindenkire utalni, így itt szeretném köszönetemet kifejezni Ablonczy Balázs, Apor Balázs, Apor Péter, Árvai Tünde, Bern Andrea, Borovi Dániel, Stefano Bottoni, Bödők Gergely, Jan Bröker, Cieger András, Czetz Balázs, Dobai Miklós, Egry Gábor, Farkas Zsuzsanna, Filippov Gábor, Grósz András, Gyáni Gábor, Horváth Sándor, Kassa Melinda, Klaniczay Gábor, Klestenitz Tibor, Sz. Kristóf Ildikó, Manhercz Orsolya, Olasz Lajos, Paksa Rudolf, Pálffy Géza, Pók Attila, Pritz Pál, Püski Levente, Rigó Máté, Schweitzer András, Szabó János Ferenc, Szabó Viktor, Szakály Sándor, Szathmáry István, Szegő Iván Miklós, Ujváry Gábor, Ungváry Krisztián, Varga Imre, Vér Eszter Virág, Vonyó József, Vörös

---

szemben az, hogy mennyiben tekinthető a kormányzó, például, „országépítőnek”, a rendelkezésre álló források és az eddigi kutatási eredmények alapján nem megválaszolhatatlan. Tehát az előző csoportba olyan állítások tartoznak, amelyek – kívül esve a történettudomány által megvizsgálható kérdések körén – bizonyíthatatlanok és cáfolhatatlanok, mert kizárólag a személyes hit, meggyőződés alapján dönthető el, hogy igaznak tartja-e valaki.

Boldizsár, Eric Beckett Weaver és Zászkaliczky Márton segítségéért. Ezúton is nagyon köszönöm tanácsaikat és javaslataikat. A szövegben előforduló esetleges hibákért, pontatlanságokért természetesen csakis én tartozom felelősséggel. Köszönettel tartozom Balogh Lászlónak is, aki politológia szakos tanulmányaim során ösztönzött arra, hogy egy tudományos diákköri dolgozatban foglalkozzam a Horthy-korszak első tíz évének politikai rendszerével, ami végül elvezetett a Horthy-kultusz kutatásához is. Az elmúlt években az Országos Széchényi Könyvtárban, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában, a Hadtörténelmi Levéltárban és Könyvtárban, a Central European University könyvtárában, a Magyar Nemzeti Galériában, a Magyar Nemzeti Múzeumban, az Országgyűlési Könyvtárban és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban kutattam. A felsorolt intézmények munkatársai is segítették kutatói munkámat. 2012. szeptember 15. óta az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete keretei között végzem a munkámat, ami hozzájárult a disszertációm bizonyos vonatkozásainak elmélyítéséhez, az addig megírt szövegrészek pontosításához is, főként a kollégáim segítő szándékú javaslatainak, észrevételeinek köszönhetően. Disszertációm befejezésének végén, annak utolsó hónapjaiban az Apáczai Csere János doktoranduszi ösztöndíjban részesültem a Nemzeti Kiválóság Program keretében.

Köszönöm szüleim, családom és a barátaim támogatását is.

2. Az elméleti keretek: kultusz, mítosz, vezérkultusz

A szimbolikus politizálás során megteremtett szimbólumok, mítoszok és kultuszok azt fejezik ki, hogy az adott közösség hogyan definiálja önmagát, mit gondol a világról, amelyben él, és hogyan értelmezi az eseményeket, amelyeket átél. Ez az értelmezés nyilvánvalóan többféle, változó, akár egymásnak gyökeresen ellentmondó is lehet.[1] Az emberi közösségek mindig hajlamosak (voltak) félelmeik legyőzése, vágyaik kifejezése érdekében különféle szimbólumokat teremteni.[2] Ez korántsem egyedi, hanem általános tevékenység, bár a válságos időszakokban érezhetően megnő a jelentősége. A politika szimbolikus vonatkozásaival foglalkozó szakirodalom szerint a modern társadalmakban is jelen van az irracionális gondolkodásmód, ami főként válságos időszakokat jellemez, amikor könnyen megszűnik az ésszerű magyarázatok ereje.[3] Ez azonban egyáltalán nem jelenti azt, hogy a szimbolikus politizálás során létrehozott kultuszok teljes egészében irracionális jelenségek lennének: például a céljaik, így a közösségi kohézió erősítése, alapvetően racionálisak. Emellett kultuszok valaki valós teljesítményére, képességeire is épülhetnek, ahogyan a főbb elemeik között valós, fiktív, misztikus, tehát racionális és irracionális elemek egyaránt megtalálhatók. A kultuszok, függetlenül attól, hogy milyen arányban fordulnak elő bennük ezen elemek, a valóság értelmezésének egyik lehetséges eszközét jelentik. Ugyanis az identitásképzésre törekvő kultuszépítők célja az, hogy a különféle típusú kultuszokon keresztül átélhető, megtapasztalható valóságértelmezést az egyetlen „valóságként" fogadtassák el a társadalom egészével, de ha ez nem sikerül, akkor legalább meghatározott csoportokkal.[4] Ez az alternatív „valóság" mindig összetett események, döntések és folyamatok leegyszerűsítésével, a zavarónak, kellemetlennek tekintett információk elhagyásával, tagadásával, félremagyarázásával és a pozitívumok hangsúlyozásával, kiszínezésével keletkezik. A jelenség megértéséhez elengedhetetlen a kritikus megközelítésmód, így a kultusz kialakulása és működési mechanizmusai nem a kultuszépítők szándékai szerint kerülnek rekonstruálásra.[5] A „valóság" Peter Berger és Thomas Luckmann szerint ugyanis csoportfüggő konstrukció.[6]

---

[1] Gerő 2004: 7.
[2] Hankiss 2006: 17–19., 28–29., 56–59., 88–90. Hasonló megközelítést alkalmaz S. Varga 2005: 39–50.
[3] Cassirer 1997: 38–39.; Zentai 1997b: 22.
[4] Lakner 2000: 150.
[5] Zeidler 2012: 16.; Ehhez lásd még Szabó 2003: 7–10., 99–101.
[6] Berger–Luckmann 1998. „Az emberek – írja David I. Kertzer – általában nincsenek annak tudatában, hogy a világot ők maguk ruházzák fel a valóság általuk konstruált változatával. Épp ellenkezőleg, úgy hiszik, hogy a világ abban a formában mutatja magát, ahogyan azt ők észlelik". Kertzer 1988: 4.

A kultuszok kialakulásának első szakasza mindig az alapelv megfogalmazása. Ha a kultusz személy köré szerveződik, akkor az egyén felmutatásáról beszélhetünk. Ezt követően a megfogalmazott alapelv hívószóvá alakul.[7] Dávidházi Péter definícióját alkalmazva a kultusszal való azonosulás „beállítódás" lesz, amely „teljes és feltétlen odaadást", „mindenekfeletti tiszteletet" jelent, így az „imádata tárgyát minden szóba jöhető vád alól felmenti". Szinte bármi ennek tárgyává válhat.[8] A kritikátlanság, a kultusz tárgyának egyoldalú szemlélete jelentős mértékben ellensúlyozza azt a valós teljesítményt, azokat a valós tulajdonságokat, ami/amelyek esetleg a kultusz alapját jelentik. Ez az érzelmi „beállítódás" a kultusz „hívőire" jellemző. Azt, hogy a kultusz hívőinek száma mekkora, nem tartom lényegesnek. A kultikus magatartás kizárólag azonosulást jelent.[9] Alekszej Loszev megfogalmazásában ez a fajta beállítódás „istenít, tisztel vagy megvet és dühöng".[10] Így a kultikus „beállítódást" nyíltan elutasítók „hittagadóvá" válnak.[11] A kultusz másodsorban „szokásrend", rítusok rendszere, amely „szentnek tekintett helyek fölkereséséből, ereklyék gyűjtéséből, szövegek áhítatos gondozásából, szent idők megünnepléséből, szertartásokon való részvételből" áll. Egy kultusz építésében, ápolásában meglátásom szerint őszintétlenül is részt lehet venni. Ennek oka politikai, esetleg más típusú előnyök megszerzése lehet, tehát egy közösség által elfogadott értékrendszerhez való látszólagos alkalmazkodásról van szó. A részvétel lehet tehát őszintétlen, azonban az azonosulás („beállítódás") már nem. A kultusz végül „nyelvhasználat", amely bizonyíthatatlan és cáfolhatatlan, alapvetően magasztaló kijelentésekben „ölt testet".[12] A megkonstruált világ azonban nem „képes arra, hogy teljesen magától értetődődővé váljon", így különféle technikák segítségével „állandóan igazolásra szorul" a „józanság visszatérésének" megakadályozása érdekében. Emiatt jelennek meg a kultusz ünnepélyes és hétköznapi rítusai, amelyek „hitet megerősítő" cselekedetként ismétlik a kultusz alapelvét, azaz a csoporthatárok hangsúlyozásával erősítik az adott közösség kohézióját.[13] Idővel divattá és áruvá válik, fogyasztói felület lesz, végül az eltömegesedésének köszönhetően lassan ellaposodhat és kiüresedhet.[14]

---

[7] A kultuszok szakaszaihoz lásd Zeidler 2002: 10.
[8] Dávidházi 1989: 5. A nem kultikus tisztelet valakinek a pozitív értékelése, azonban ettől nem áll távol a józan, mérlegelő gondolkodásmód, adott esetben a kritika megfogalmazása sem.
[9] Lakner 2000: 153.
[10] Loszev 2000: 18–19. Az idézet a 18. oldalon olvasható.
[11] Lakner 2005: 18.
[12] Dávidházi 1989: 5., 8–15. Az idézetek az 5. oldalon olvashatók.
[13] Lakner 2005: 17–18.; Halmesvirta 2007: 55.; Szabó 2003: 152–153.; Szabó 2006: 13., 15–17.
[14] Zeidler 2002: 10.; Zentai 1997b: 23.

A politikai személyiségek kultuszaira, amelyek közé Horthy Miklós kultusza is tartozik, a fentiek értelemszerűen ugyanúgy érvényesek.[15] Kialakulásukra a történelem különböző periódusaiban egyaránt sor kerülhetett.[16] A vezérkultuszok a „nagy háború" után létrejött tekintélyalapú politikai rendszerekben különösen is meghatározó szerepet játszottak.[17] Témánk szempontjából főként a dinasztikus kultuszok és a 19–20. századi modern vezérkultuszok közötti különbségek bemutatása lényeges. A francia forradalom után Európában két olyan folyamat zajlott le, értelemszerűen eltérő keretek között az egyes országokban, amelyek összefüggtek a vezérkultuszok jelenségével is. Mindkét folyamat jellemző volt a 19. századra, azonban elsősorban a 20. századot határozták meg. Az egyik a szekularizáció jelensége volt, aminek eredményeként fokozatosan veszített az addigi tekintélyéből a kereszténység, szekuláris kultuszok jelentek meg, előtérbe került a politika szakralizációja. A másik fontos folyamat a választójogosultság fokozatos kiterjesztése volt, amit jelentősen felgyorsított az első világháború, így az addigi elitista politizálás helyét lassan átvette a tömegdemokrácia, egyre több ember szólhatott bele a politika alakításába.[18] A befolyásolásuk egyik eszközeként – illetve egyben a politizálás leegyszerűsödése jeleként (legalábbis ami a választókkal való kapcsolattartást illeti) – a személyiségközpontú politizálás fokozatosan előtérbe került.[19] A demokratizálódás egyik következményeként (is) az uralkodók jogköre csökkent és reprezentatívabbá vált, a napi politika alakításában egyre kisebb szerepet töltöttek be az Isten kegyelméből uralkodó, a trónöröklési rend szerint trónra kerülő királyok és

[15] Az egyértelmű fogalomhasználat érdekében nem használom a „személyi kultusz" kifejezést, miközben a Horthy-korszakban időnként előkerült a fogalom. Lásd például *Székesfehérvári Friss Újság*, 1940. márc. 1. 2. Itt utalnék Apor Balázs és Yves Cohen vonatkozó kutatási eredményeire is. Ők sem javasolják a „személyi kultusz" kifejezés alkalmazását – a szovjet típusú vezérkultuszok vonatkozásában –, annak negatív jelentésrétege miatt. Ugyanis a kommunista nyelvhasználaton belül egyaránt jelentette a hatalmi visszaéléseket, a terrort stb., így nem korlátozódott a vezérkultusz jelenségére. A fogalomtörténethez lásd Apor 2010b.; Plamper 2004b: 22–33.

[16] A kérdéskör ma már klasszikusnak tekinthető megközelítése Thomas Carlyle nevéhez köthető. Szerinte „az egyetemes történelem […] alapjában nem más, mint ama nagy emberek története […]. Az emberek vezérei voltak ők, a nagyok; alakítói, mintázói s teremtői szélesebb értelemben mindannak, amit az emberek összessége létrehozni vagy elérni igyekezett. […] a világtörténet minden korszakában a nagy ember saját korának nélkülözhetetlen megmentője volt; a villám, ami nélkül a gyújtóanyag soha tüzet nem fog". Így a hősök tisztelete az emberi létezés egyik alapvető jellemzője: „Hős-imádás lesz, míg ember lesz" – írta. Carlyle elmélete romantikus és idealista elképzelésként értékelhető (romantikus hőskultusz). Carlyle úgy vélte, hogy az „igaz" hősöket az éleslátás, őszinteség és tiszta gondolkodásmód különbözteti meg a „hamisaktól". Így Napóleon „semmi esetre sem olyan nagy ember, mint Cromwell. […] Nem találok benne olyanfajta őszinteséget, mint Cromwellben; sokkal alsóbbrendű az, ami benne lakik. […] külsőleges fogásai és szemfényvesztései […] ugyancsak kárhoztatandók". Carlyle 1923: 19., 36., 282., 329–332.; Vö. Cassirer 1946: 189–223., 281–282.

[17] Lásd például Kershaw 2003: 28–29.; Goltz–Gildea 2009: 439., 458–459.

[18] A tömegpolitika megjelenésének jelentőségét emeli ki a vezérkultuszok kapcsán Gyáni 2005: 91–92.; Ehhez lásd még Plamper 2012: 9–10.

[19] Roberts 2003: 25–29.

császárok.[20] Feltűntek az alulról jött vezetők, vezérek, a sort Bonaparte Napóleon nyitotta,[21] majd követte III. Napóleon,[22] míg Magyarországon Kossuth Lajos személye emelhető ki. A dinasztikus kultuszok háttérbe szorultak, idővel megerősödött a dinasztiákon kívülről érkező politikai, katonai vezetők és a kultuszaik jelentősége. Ezek a vezérek különböző módokon, választás útján, puccs során kerültek hatalomra, egy párt vagy egy mozgalom keretei között, esetleg a hadsereg támogatásával, így – a francia forradalmat követően – az Isten kegyelméből uralkodás helyett a népszuverenitás elve és a nép, a nemzet akarata került előtérbe. Egyre kevésbé tekintették a hatalmat isteni eredetűnek.[23] Megváltozott tehát az országos hatalom megszerzésének módja és ebből következően a legitimáció forrása is. A modern vezérkultuszok – összefüggésben az említett tényezőkkel – viszont már a lakosság egészét megcélozták. Ezzel szemben a dinasztikus kultuszok célközönségének elsősorban még az elitcsoportok számítottak.[24] Természetesen a dinasztikus kultuszok idővel átvehették a modern vezérkultuszok egyes jellemzőit, bár a legitimációt illetően erre – érthető okokból – nem került sor. A vezérkultuszok építésében szerepet kaphatott az uralkodó-kultuszok eszköztára is, más minta ugyanis nem (minden esetben) állt rendelkezésre, ahogyan a vezérkép terén is lehettek átfedések, miután sok esetben vándormotívumról van szó. Emiatt átmeneti típusú vezérkultuszokról is beszélhetünk.

A dinasztikus kultuszok és a 19–20. századi modern vezérkultuszok elkülönítése után a vezérkultuszok 19. és 20. századi típusai között kimutatható különbségekről is szükséges szót ejteni. Ezek elsősorban az első világháborúval vannak összefüggésben. Ráadásul a fenti két folyamat sem függetleníthető a háború hatásaitól. A liberalizmus válsága, a pluralista demokráciából történő kiábrándulás (a vesztes államokban és az elégedetlen győztesnél [Olaszországban]), a militarizmus szerepe a politikai életben és a politika kultúrában, az etatista tendenciák megerősödése, ahogyan a súlyos gazdasági és szociális problémák is előkészítették a talajt a vezérkultuszok 20. századi típusának.[25] Vezetésre a normál állapotban is szükség van, amikor nincs válság, rendkívüli helyzet, bár az könnyen belátható, hogy a rendkívüli helyzetekben a tét jóval nagyobb, így „akkor láthatóbb, látványosabb a vezető”.[26] (E megállapítás elsősorban a demokratikus

[20] Plamper 2012: 4.
[21] Dwyer 2004.; Vadász 1996.; Pirint 2001.
[22] Plamper 2012: 2–5.
[23] Plamper 2004b: 19.
[24] Plamper 2012: xvii.
[25] Apor 2007: 28.; Cassirer 1946: 277–278.; Eatwell 2006a: 133–135.
[26] Körösényi 2005: 130.

rendszerekre érvényes, így például Churchill második világháború alatti szerepére.[27]) A háború alatti öldöklés és a versailles-i békerendszer által okozott egyéni, kollektív (elsősorban nemzeti) sérelmek, tragédiák, illetve az ezzel összefüggő bizonytalanság eredményeként a nacionalizmus természete is megváltozott.[28] A nemzeti megaláztatás nem függetleníthető a nemzeti identitástól, ami ilyen helyzetekben módosulhat, előtérbe helyezve például a „nemzet megmentőjét", a vezért, aki megtestesíti az elképzelt nemzeti közösséget.[29] A nacionalizmus, a nemzeti közösségre való hivatkozások nélkül tehát nem értelmezhetők a modern típusú vezérkultuszok (sem): a vezér szerepét és a követőinek státuszát a nemzethez való viszony határozza meg.[30] A nagy háború hatása a politika szakralizálása terén is igen jelentős volt.[31] A vezérkultusz-építés tekintetében emellett szintén lényeges – ez további eltérés a 19. és 20. századi vezérkultuszok között –, hogy a világháborús tapasztalatok hatására a tömegmédiát, a neki tulajdonított szinte korlátlan hatás miatt, egyre inkább alkalmazták a propaganda céljaira, annak érdekében, hogy az adott társadalom minél nagyobb arányát lehessen befolyásolni és manipulálni.[32] Ez a választójogosultság kiterjesztésével és a diktatórikus rendszerek megjelenésével is összefüggött. (Rövidesen ki fogok még térni a politikai rendszerek szerepére.) A média feletti ellenőrzés iránti igény elsősorban a vesztes államokban fogalmazódott meg, különösen azokban, amelyek nem voltak demokratikusak. Mindez ráadásul összefüggött a tőrdöfés-elmélettel is, ami szerint nem a katonai erőfölény, hanem az antant-propaganda, a belső „ellenség" (zsidók, liberális sajtó stb.) destruktív tevékenysége okozta a háborús vereséget. A tömegkommunikáció szerepe a vizsgált korszakban a második világháború alatt érte el a csúcspontját.[33]

Az itt felsorolt tényezők, okok az egyes 20. századi vezérkultuszok esetében értelemszerűen eltérő mértékben játszottak szerepet. A Horthy-kultusz így korántsem tekinthető egyedi jelenségnek, miután a vizsgált időszakra különösen is jellemző volt, mint Ian Kershaw megállapítja:

---

[27] Roberts 2003.
[28] A háborús vereségek következményeit vizsgálja Schivelbush 2001.
[29] A nemzet – a munkámban alkalmazott – fogalmához lásd Anderson 2006: 19–22.
[30] A 19. század második felében – a nacionalizmus megerősödése miatt – már az európai dinasztiák is megkezdték a saját „nemzeti címkéjüket" kialakítani. Uo. 32., 78–80.
[31] Gentile 2006: 32–33.
[32] „A propaganda annak kísérlete, hogy eszmék és értékek közvetítésével befolyásolja a célközönség véleményét". Ez szándékos és alapvetően szervezett tevékenység, ami a tömegkommunikáción kívül festményeken, bélyegeken, érméken, plakátokon keresztül stb. is megvalósulhat. Taylor 2009: 7–15. Az idézet a 15. oldalon található.
[33] Taylor 2003: 187–188., 195., 205–207.; Sipos 2011: 43–52.

„[…] egyesek készek minden reményüket a »vezetésbe«, az »erős ember« tekintélyébe vetni. Sok társadalomban, ahol a gyenge pluralista rendszer képtelen áthidalni a mély politikai és ideológiai törésvonalakat, s ahol éppen ezért egyfajta végső válságot éreznek közeledni, tapasztaltuk (s tapasztaljuk ma is), hogy a fenyegetett elitek pártolják, az aggódó tömegek pedig elfogadják az erősen tekintélyelvű vezetést. A két világháború közötti időszakban számos európai államban válságba került a parlamenti rendszer, a Nagy Háború pedig még mindig éreztette hatását. Ebben a légkörben Európa-szerte populista és militarista vezérkultuszok kaptak életre […]”.[34]

Azonban megítélésem szerint nemcsak populista és militarista vezérkultuszok alakultak ki a korszakban. Aristotle A. Kallis helytállóan állapítja meg, hogy „a vezérkultusz, amelyet vagy őszintén követtek a vezér követői vagy gondosan propagáltak felülről (az esetek többségében mindkettő helytálló), a két világháború közötti politikai rendszerek feltűnően közös vonásának tekinthető”. Majd hozzáteszi: „a Mussolini-féle kísérlet a politikai vezérek egész generációja számára adott inspirációt”, akik egy csoportjának[35] a hatalom megszerzését követően az államapparátus által ösztönzött, az egyházak és a tradicionális elitek által – az egyes európai államokban értelemszerűen eltérő mértékben és módon – támogatott vezérkultusza, a karizmatikus legitimáció kialakításának eszköze volt. Kallis e vezérek közé sorolta az elitista, tekintélyelvű diktatúrák reprezentánsait, Horthyt és Metaxast, a katonai diktátorokat, Francót és Piłsudskit, illetve a technokrata Salazart. „Emiatt – folytatja Kallis – a vezérkultusz a két világháború közötti diktatúrák védjegyévé vált más »fasiszta« emulációkkal együtt”.[36] Azon túl, hogy Horthy nem sorolható a diktátorok közé, bár 1919–1920-ban volt ilyen ambíciója[37] – igaz, akkor és később sem lett belőle diktátor – az is vitatható, hogy a Mussolini-kultusz befolyásolta volna a háború utáni vezérkultuszok kialakulását. Már csak azért is, mert Horthy, Hindenburg és Piłsudski vezérkultusza már azelőtt létezett, hogy Mussolini az olasz fasiszták vezérévé vált volna.[38] A Mussolini-kultusz ennek ellenére később hathatott a korábban létrejött vezérkultuszokra, bár a Horthy-kultusz esetén érdemi befolyás nem mutatható ki.

---

[34] Kershaw 2003: 28.
[35] Hitlert külön kategóriának tekintette, mert Mussolinihez hasonlóan – Kallis értékelése szerint – már a politikai hatalom megszerzése előtt kialakult a személye körül egy karizmatikus közösség.
[36] Kallis 2006: 32.
[37] Pritz 2011.
[38] Goltz 2009., Hein 2002.

Az első világháború után számos európai államban megjelent vezérkultuszok nem függetleníthetők a válságjelenségektől. A politikai antropológiai kutatások szerint a társadalom kollektív identitását „mélységes emocionális alapokon" meghatározó, illetve „mozgósító erejű, katartikus hatású szimbólumok" ugyanis „a társadalmi drámák sűrű, felfokozott hangulatában keletkeznek".[39] Ennek az eredménye, hogy politikai mítoszok, „kollektív vágyak" jönnek létre.[40] A vezérkultuszok esetében főként a nemzeti nagyság, az aranykor, illetőleg a hősök és megmentők mítoszairól beszélhetünk.[41] Jan Assmann meglátása szerint a mítosz „az időrendi tájékozódás és ellenőrzés instrumentuma", ami azon túl, hogy „kiméri a múltat, [...] a múlthoz fűződő viszonyból meríti a jelen önelképzelésének alkotóelemeit, meg támpontokat a reménykedés és a cselekvés céljaihoz". Így „a mítosz – elsősorban narratív módon – a múltra hivatkozik, hogy onnét vessen fényt a jelenre és a jövőre".[42] Az érintett politikai közösségek elsősorban a létező társadalmi és politikai viszonyok fenntartására vagy megszüntetésére használják ezeket a mítoszokat, ezeket a múltról szóló fikciókat, miután a céljuk „bizonyos ellentétek meghatározása a kívánt és a tényleges állapotok között". Tehát a mítosz rámutat arra a vágyott állapotra, amely egyszer már létezett és miután sokkal inkább elfogadhatóbb a fennálló (általában válságos) körülményeknél, így annak visszaállítására, de legalább megközelítésére szólít fel. A kultusz – ebben az értelemben – „a mítosz társadalmi gyakorlata", mert a mitikus tudást a társadalom számára elérhetővé, értelmezhetővé és gyakorolhatóvá teszi.[43] A múltat dicsőítő kijelentések, az aranykor képzete és „a jövőre vonatkozó merész álmok" a jelen lebecsüléséhez járulnak hozzá, tehát a mitikus gondolkodásban a jelen kizárólag átmenetet jelent a „dicsőséges múlt és a dicsőséges jövő között".[44]

Edmond Doutté francia tudós antropológiai kutatásaira hivatkozva a „vezér iránti igény" akkor jelentkezik[45] – írja Ernst Cassirer a *The Myth of the State* című 1946-ban megjelent könyvében –, amikor a „kollektív vágy már ellenállhatatlan erejűvé vált", miután „már minden remény szertefoszlott, hogy e vágyat közönséges hétköznapi

[39] Zentai 1997b: 20.; Csepeli–Tóth 1998: 6.
[40] A történelem során kialakult politikai mítoszok osztályozásához lásd Romsics 2005: 20–21.
[41] Hein-Kircher 2006: 411–414.
[42] Assmann 2004: 79–83. Az idézet a 79. oldalon található. A mítosz fogalmához lásd még Kapitány 2012. A szerzők megítélése szerint „a mítosz az adott valóság világától különböző, abból kiemelő másik világot teremt, és azt az adott világ valóságára hatónak feltételezi". Uo. 17.
[43] Romsics 2004b: 57–61. (az idézetek az 58. és a 60. oldalon találhatók); Romsics 2004c: 3–8.; Overing 1997: 12.
[44] Hoffer 1999: 57–58.
[45] A vezérkultuszok megjelenése azonban elsősorban hatalmi törekvést tükröz és nem társadalmi igényt.

eszközökkel kielégítsék". A „kollektív vágy ereje a vezérben ölt testet", akit a hívei által alkotott közösség alkalmasnak vél arra, hogy a vágyott állapotot elérje, az elveszített nemzeti nagyságot helyreállítsa, azaz megoldást adjon a fennálló válságjelenségekre. Így „[e]gyedül a vezér misztikus ereje és hatalma marad, és az ő akarata a legfőbb törvény". E folyamat eredménye, hogy a „kollektív vágy" perszonifikálódik és létrejön a „megszemélyesített kollektív vágy".[46] Miután a vágyakat a vezér személyesíti meg, így érthető, hogy az esetleges megvalósításukat kizárólag az ő eredményének tekintik.[47] Így a kultuszépítők neki tulajdonítanak minden olyan előremutató változást, ami közelebb viszi az adott közösséget a „szebb jövő" eléréséhez.[48] A vezérkultusz építése a vezér személyének felmutatásával, illetőleg a vezérkép megalapozására és erősítésére szolgáló rítusok megjelenésével kezdődik. Erre szűkebb körben például akár egy párt, mozgalom vagy a hadsereg keretei között is sor kerülhet. Vezérkultuszról a hatalom megszerzése előtt is beszélhetünk, amikor még nem valósul meg a vezérkép széles körű terjesztése. A politikai közösségből kiemelt vezérbe vetett hit, a kultikus „beállítódás" megjelenése szempontjából ugyanis nem lényeges, hogy eleinte hányan követik őt. Rítus(ok) nélkül azonban nem lehetséges kultuszokról, így vezérkultuszokról beszélni. Kétségtelen természetesen, hogy hatalmi pozícióban a kultuszok építésére jóval több lehetőség kínálkozik. E. Arfon Rees értelmezése szerint:

> „A vezérkultusz egy politikai vezető hódolatának megalapozott rendszere, amellyel a társadalom minden tagjának azonosulnia kell, ami mindenütt és egyszerre van jelen, illetve, ami a hatalom reményei szerint tartós keretek között létezik. A vezérkultusz egy szándékosan létrehozott és működtetett mechanizmus, aminek célja a társadalom vezér személyén keresztül történő integrálása".[49]

Véleményem szerint Rees definíciója egy ponton szűkíti a fogalom jelentését, miután nem veszi figyelembe, hogy a vezérkultusz szűkebb körben is kialakulhat és létezhet. A fenti definíció a totalitárius rendszerek esetében könnyen alkalmazható, azonban más típusú politikai berendezkedések esetén ez már kérdéses. A jelenség fenti értelmezése szerint a széles körben ápolt, intézményesített vezérkultuszokon kívül nem létezhetnek ilyen kultuszok. A fentiekből következően, ezzel szemben, úgy gondolom, hogy a

---

[46] Cassirer 1997: 39–40. A tömegmozgalmakhoz lásd Hoffer 1999.
[47] Orzoff 2009: 120.
[48] Rees 2004: 5., 14.
[49] Uo. 4.

vezérkultusz egy olyan élő politikai, katonai – esetleg politikai szerepet betöltő vallási – vezető kultusza, akire a követői a vágyott állapot elérésének egyedüli lehetőségeként tekintenek. A vezér személyéről kialakított – a rendkívüli képességeit és tulajdonságait igazoló – egyoldalú, szelektíven konstruált imaginárius vezérkép teszi őt alkalmassá a személyéhez kötött vágyak megvalósítására.[50] A vezérkultusz nem létezhet rítusok nélkül, amelyek a vezérbe vetett hitet, a róla kialakított képet erősítik. Nem tartom viszont lényegesnek, hogy abban hányan vesznek részt, ahogyan azt sem, hogy hányan azonosulnak a vezér kultuszával. A vezérkultuszok alapvető funkciója a párt, mozgalom és a hadsereg – esetleg egy katonai alakulat – tagjainak integrálása, mobilizálása mellett az is, hogy pozitív jövőképet nyújtson, legitimálja és stabilizálja a politikai, katonai szervezet tevékenységét, elősegítse annak hatalomra jutását. A hatalom megszerzése után a politikai rendszer legitimációját, stabilitását, a rendszer iránti érzelmi kötődést hivatott erősíteni és a társadalom integrálását.[51] Kultikus reprezentációról abban az esetben beszélek, ha nem mutatható ki a kidolgozott vezérkép (maximum kultikus jellegű, rendszertelenül előforduló állítások) és/vagy az ezt alátámasztó, erősítő – a vezér személyéhez kötődő – rítusok nem alakulnak ki.[52]

A vezérkultusz-kutatás során gyakran felmerül a karizma fogalma, amit főként Max Weber elméletéből kiindulva – és nem annak köznapi értelmében – használnak a kutatók.[53] Weber elmélete szerint a legális-racionális uralom a jogrendre, szabályokra és törvényekre támaszkodik, míg a tradicionális uralom a hagyományokra épül. Ezekkel szemben a karizmatikus uralom esetén a vezér a (nem mindennapi) „karizmája", a „nem mindennapinak számító képességei" miatt válik méltóvá a követésre, abban az esetben, ha rendkívüli képességeit – egy rendkívüli helyzetben – a követői elismerik. Közte és a hívei között tehát egy sajátos érzelmi kapcsolat alakul ki, ami az új hatalmi rend, a döntéshozatal alapjává válik, azaz a vezér akarata, szava és nem a racionális szabályok, a bürokrácia szerepe a döntő. Az uralom e típusa viszont csak akkor működőképes, ha a „karizma" léte igazolódik: „ha a vezetése nem hozza meg az alávetetteknek a jólétet és a boldogulást", akkor a vezér „elveszti karizmatikus tekintélyét". A politikai és társadalmi rend stabilizálása esetén – a rendkívüli helyzetet követően – az uralom e típusa tartóssá, mindennapivá válhat, intézményesülhet, amihez elengedhetetlen a rítusok és különféle

[50] A vezérképnek természetesen reális elemei is lehetnek, azonban alapvetően egyoldalú konstrukció.
[51] Demokratikus rendszerekben ezzel ellentétes hatásuk is lehet. Goltz 2009: 212.; Orzoff 2009: 131.
[52] A definíció megalkotásakor a hivatkozott munkák közül elsősorban Dávidházi Péter definícióját vettem figyelembe, de igen hasznosak voltak a számomra Apor Balázs javaslatai is. Apor Balázs vezérkultusz definícióját lásd Apor 2010: 37.
[53] A nem mindennapi, a köznapivá vált és a hétköznapi karizma típusaihoz lásd Guevara–Reiber 2012.

szimbólumok alkalmazása. Ennek eredményeként a karizmatikus uralom is elmozdul a tradicionális vagy a racionális hatalomgyakorlás felé.[54]

Weber elméletével sokan foglalkoztak, kritizálták és egészítették ki azt. Roger Eatwell szerint például a nép, a nemzet, tehát a „közülünk" való, illetőleg így beállított karizmatikus vezér küldetéssel, küldetéstudattal rendelkezik. Az ellenség démonizálása, a vezér tömegrendezvényeken való személyes jelenléte, a perszonalizált politika, a konstruált vezérkép – ami ráadásul módosulhat – is segítheti a rendkívüliség látszatának kialakulását. A politikai instabilitás, a politikai intézményekbe vetett bizalom hiánya vagy alacsony szintje is ebbe az irányba hathat.[55] Más kutatók a vezér, a követők és a karizmatikus szituáció közötti kölcsönhatásokat hangsúlyozzák, amit a „karizmatikus háromszög" jelenségeként írnak le. E modell szerint a vezér „rendkívüli" képességeit a társadalom bizonyos csoportjai, tagjai a karizmatikus (rendkívüli) szituáció hatására fogadhatják el. E szituáció lehet egy egyszeri esemény például a Reichstag égése 1933. február 27-éről 28-ára virradó éjjel vagy egy katonai vereség, amit a vezér könnyen felhasználhat rátermettségének bizonyítására.[56] Ezen túl értelemszerűen egy gazdasági és politikai válság is előidézhet karizmatikus szituációt. Ráadásul karizmatikus vezér válhat abból a vezetőből is, aki képes elkerülni egy katonai vereséget, kezelni tud egy politikai válságot, vagy akkor, ha tényleges szerepét a kultuszépítés során felnagyítják és „megmentőként" állítják be.[57] Bizonyos helyzetekben tehát nagyobb esély van a nem mindennapi „karizma" megjelenésére, bár azt, hogy mikor alakul ki ilyen helyzet, a vezér követői határozzák meg.[58] A politikai hatalom megszilárdulását, a „karizmatikus szituációt" követően, feltéve, hogy az volt, már az intézményesített propaganda is lényeges szerepet tölthet be a vezér rendkívüliségének igazolásában és fenntartásában.[59] Ráadásul elképzelhetetlen, hogy a modern államok nélkülözni tudnák az adminisztratív struktúrákat, a bürokráciát. Ez Hitlernek sem sikerült, ahogyan egyes tradicionális intézmények (király és egyház) létét Mussolininak is tudomásul kellett vennie.[60] Emiatt az uralom fenti típusai sokkal inkább kevert, hibrid formában léteznek a valóságban.[61] Nem is beszélve arról, hogy a „karizma" szerepe szimbolikus is lehet, tehát hozzájárul a

[54] Weber 1987: 248–260. Az idézetek a 248–249. oldalon olvashatók.
[55] Eatwell 2006b.
[56] Pinto–Larsen 2006: 252–254.
[57] Tucker 1968.; Lepsius 2006: 177–178.; Steyrer 2012: 90–93.
[58] Guevara–Reiber 2012: 21.
[59] Egyes kutatók szerint az intézményesített vezérkultuszok a karizmatikus legitimáció megteremtésének eszközeként funkcionálnak. Kallis 2006.; Strong–Killinsgworth 2011.
[60] Kallis 2006: 35.; Lepsius 2006: 184., 186.
[61] Baruch 2006: 215.

rendszer legitimációjához, de emellett kihathat a rendszer működésére is, akkor is, ha az nem a döntéshozatal lényeges tényezője. A (nem mindennapi) „karizmának" azonban – amit több kutató is konstrukciónak tekint – ennek ellenére lehet reális alapja. Például a vezér tényleges politikai és katonai eredményei, a személyes megjelenése, fizikuma, retorikai képességei, de alapvetően – mint erre már a Max Weber elméletéhez fűzött kiegészítések is rámutattak – egy ponton túl mégis konstruált.[62] Ráadásul – a szónoklás esetén – a kézmozdulatok és a testtartás begyakorolható és el is játszható, mint ez ismert Adolf Hitler esetében.[63]

Elfogadhatónak tartom, bár egy ponton kiegészíteném azt a megközelítést, ami szerint a (nem mindennapi) „karizma" egy konstrukció.[64] A huszadik századi politikai és katonai vezérek „karizmáját" azonosíthatónak gondolom az idealizált, imaginárius vezérkép azon elemeivel, amelyek a nem mindennapi képességeiket és tulajdonságaikat igyekeztek igazolni. Ezek alapján dönthettek ugyanis a híveik arról, hogy követik őket, ezek győzhették meg őket arról, hogy a vezérük „rendkívüli" személyiség.[65] Úgy vélem, hogy a vezérkultusz-kutatásban célravezetőbb lenne – az egységesebb fogalomhasználat miatt – elsősorban a vezérképre koncentrálni, így az elemzésekben a karizmatikus vezér imázsa kifejezést használni. Ez azért is lenne célszerű, mert így el lehetne kerülni azokat a problémákat, amelyek abból fakadnak, hogy teljesen szubjektív, hogy kiben fedezik fel a kortársak a „karizmát", és melyik szituációt tekintik karizmatikus szituációnak. Az imázs viszont azonosítható és elemezhető. Ez az imázs is – ami a vezérkultusz-építés terméke – visszahathat a politikai rendszerre, befolyásolhatja például a döntéshozatal folyamatát, a vezér abban elfoglalt szerepét és pozícióját. A karizmatikus uralom egyes jellegzetességei tehát ebben az esetben is helytállóak.

Az első világháború után megjelent vezérkultuszok totalitárius típusai a politikai (szekuláris, evilági) vallások meghatározó alkotóelemeként is értelmezhetők.[66] Ezt az elméletet azonban különböző típusú rendszerekre alkalmazza a szakirodalom, ami miatt érdemes óvatosan eljárni az alkalmazásával, mindig törekedve az egyes rendszerek között kimutatható különbségek számbavételére.[67] A politika szakralizációja modern

---

[62] Ehhez lásd Apor 2010a: 38.; Plamper 2004b: 35.; Geertz 1983: 124.; Guevara–Reiber 2012: 36–43.
[63] Schweitzer 1986: 147–148.; Vitári 2007: 24.
[64] A világháború utáni vezérkultuszok és a (konstruált) karizma típusaihoz lásd Iordachi 2004.; Fischer-Galati 2006.; Goldstein 2006.; Kallis 2006.; Larsen 2006.; Lepsius 2006.; Payne 2006.; Pinto 2006.
[65] Weber is leírja, hogy a karizma léte objektíven nem igazolható: „egyedül az a lényeg, hogy ténylegesen hogyan ítélik meg a »hívek«". Weber 1987: 248. Mindez a recepció-kutatások egyik fontos kérdése lehet.
[66] A jelenséggel kapcsolatos vitákról bővebben például Gentile 2004., 2005. és 2006.; Babik 2006.; Steigmann–Gall 2004.; Griffin 2004.
[67] Apor 2010a: 62.; Payne 2005.

jelenség, mert olyan politikai rend keretei között alakulhat ki, amely szekularizáltnak tekinthető, tehát amelyben megtörtént az állam és az egyház szétválasztása, amikor a vallásos hit gyakorlása már magánügy.[68] Ezt a megállapítást azonban érdemes árnyalni, ugyanis az állam és az egyház elválasztása, azaz a tradicionális egyházak közéleti és társadalmi befolyásának (hitoktatás, házasságkötés) visszaszorulása országonként eltérő mértékben valósult meg. Így nem minden esetben lehetséges teljes elkülönülésről és visszaszorulásról beszélni.[69] Az a politikai mozgalom, párt, hatalom, amely szakralizálja a politikát, mítoszokat, szimbólumokat és rítusokat tartalmazó hitrendszert hoz létre, és igényt támaszt arra, hogy meghatározza a földi lét értelmét, viszont minden esetben szekuláris gyökerekkel rendelkezik.[70] Emilio Gentile definíciója szerint

> „[a] politikai vallás a szakralizált politika exluzív és integratív formája. A politikai vallás elutasítja, hogy más politikai ideológia, mozgalom létezzen vele egy időben, tagadja az egyén autonómiáját, kötelezővé teszi az előírásainak teljesítését, a politikai kultuszokban történő részvételt, végül, az erőszakot az ellenséggel szembeni küzdelem legitim eszközének tekinti. A politikai vallás az intézményesített, tradicionális vallásokhoz ellenségesen viszonyul, ugyanis megpróbálja ezeket megsemmisíteni vagy megpróbál szimbiotikus kapcsolatot létesíteni velük, azért, hogy beolvassza őket a saját hitrendszerébe, mítoszaiba, alárendelt és kisegítő szerepet szánva nekik”.[71]

A politikai vallások szekuláris jellegéből következően az „evilági megváltás” ígéretét, egyfajta kapaszkodót jelentenek, mert a kilátástalannak tűnő körülmények, helyzet ellenére reményt kínálnak azok számára, akik hinni szeretnének valamiben, elsősorban egy szebb, boldogabb és kiszámíthatóbb jövőben.[72] A politikai vallások valláspótlékok, amelyekben visszaköszönnek az érzelmi azonosulást megteremtő és erősítő vallásos jelenségek. Így a tradicionális vallásokra jellemző szimbólumok, rítusok és szertartások nem feltétlenül tűnnek el, csak jelentősen átalakulnak, radikálisan új értelmet nyernek.[73] E mítosz- és rítusrendszer részét alkotja a vezérkultusz. Az evilági „megváltást” tehát a

---

[68] Balogh 2011a: 78.; Cattaruzza 2005: 2–3. A teokráciák az egyház és az állam összefonódása, míg a keresztény monarchiák az egyházak – politika, állam feletti – spirituális befolyása miatt nem sorolhatók ide. Gentile 2000: 22.
[69] A fasiszta Olaszországban ugyanis római katolikus volt az államvallás, kötelező volt a hitoktatás stb., viszont a papok nem lehettek párttagok, nem vállalhattak politikai szerepet.
[70] Gentile 2000: 21–26., Gentile 2006: xiv.
[71] Gentile 2005: 30.
[72] Eliade 1987: 191–197.; Gentile 2006: 11–13., 50–51., 60.
[73] Balogh 2011a: 77–79., 82–84.; Balogh 2011b: 72–74.; Gentile 2000: 21–24., 46.; Gentile 2004: 364.

közösséget megszemélyesítő vezér garantálja a „hinni akarók” számára.[74] Eszerint a vezér elvezeti népét, nemzetét egy szebb és boldogabb világba, amit gyakran az „ígéret földjének” neveztek. Az adott közösség tévedhetetlen vezére „megmentő”, „megváltó”, „messiás”, „gyógyító”, „próféta”, „apostol”, akit Isten küldöttjeként jelenített meg a propaganda. A kultikus nyelvhasználatban elkülönült egymástól a „jó” és a „rossz” fogalma. Így a vezér győzi le a „sötétséggel” azonosított „gonoszt”, az „eretnekeket”. A vezér megjelenése – Jézus Krisztus születéséhez hasonlóan – új időszámítás kezdetét is jelentette („hajnal”, „reggel”, „feltámadás”), a nyomorúságtól és megaláztatástól mentes „földi paradicsom” ígéretét. E vezérek Istenpótlékká váltak. E megállapítás különösen is igaz a totalitárius rendszerekre, amelyek a vezér istenítésében a legmesszebbre mentek el.[75] A vezérkultuszok építésében és ápolásában tehát lényeges szerepet játszottak a vallásos szimbólumok, kifejezések, ahogyan a vezér iránti hódolat és imádat kifejezését és erősítését szolgáló rítusok is.[76]

A fent leírtak a totalitárius rendszerekre vonatkoznak. Felmerül így az a kérdés, hogy a politikai vallások jelensége azonosítható-e más típusú például autoriter vagy demokratikus rendszerekkel, és ha igen, akkor milyen mértékben. Juan J. Linz szerint különböző típusai lehetnek a politika és a vallás elválasztásának, így megvalósulhat ez az ún. liberális, „baráti” modellben, amikor a hatalom nem avatkozik be az egyházak életébe, nem sérti a vallási pluralizmus elvét, nem kívánja szakralizálni a politikát, a nemzetet, míg a másik oldalon az egyházak sem törekszenek politikai tevékenységre. A politikai vallás kialakulásának irányába mutató tendenciáról tehát nem lehet beszélni. Azonban az elválasztás megvalósulhat „ellenséges” körülmények között is, amikor a hatalom a vallásgyakorlást a magánélethez kötődő színterekre kívánja visszaszorítani és ezzel párhuzamosan a nyilvános politikai ünnepek veszik át a vallásos ceremóniák funkcióit. Minél inkább megvalósul az utóbbi, a politika szakralizálása, annál nagyobb esély van, egy autoriter rezsim keretei között is, a politikai vallás kialakulására, igaz, a totális rendszerektől eltérő keretek között.[77] Természetesen a politika és a vallás között „bensőséges”, „meghitt” kapcsolat is kialakulhat: ebben az esetben nem elválasztás, hanem valamilyen mértékben fúzió valósul meg.[78] Ezt nevezi Linz az ún. átpolitizált

[74] Voegelin 2011: 60.; Hoffer 1999: 45–46.
[75] Gentile 2006: 48. A római katolikus egyház befolyása miatt Benito Mussolini istenítése nem lehetett korlátlan. Falasca–Zamponi 1997: 65.; Gentile 2000: 23.
[76] A vezérkultuszok „vallásos” jellegéhez lásd például Cattaruzza 2005.; Maier 2006. és 2007.; Eatwell 2006b; Gentile 2000. és 2006.; Kula 2005.
[77] Linz 1996: 105–106.
[78] Uo. 106.

vallások jelenségének. Az autoriter rendszerek esetében két okot lát a megjelenésükre. Az egyik az, amikor az individualizmust, illetve a liberális társadalom értékeit elutasító politikai berendezkedés megerősíti a tradicionális vallások befolyását. Emellett a hatalom a nemzetépítés során, a nemzeti identitás erősítése, védelme érdekében is kérhet „támogatást" a tradicionális vallásoktól.[79] E két esetben a vallásos szimbólumok, értékek és kifejezések stb. a fennálló hatalom és rend legitimációjához járulnak hozzá.[80] Az egyházak közéleti és politikai szerepvállalásán túlmenően a közoktatásban betöltött szerepük is jelentős. Ebben az esetben tehát nem alakul ki új (politikai) vallás, aminek része a vezérkultusz, hanem a kereszténység fogalomkészletének elemei épülnek be a szimbolikus politikába és így a vezérkultuszba is. A vezérkultusz tehát e jelenség alkotóelemévé válik. Amíg a politikai vallások az adott rendszer bukásakor eltűnnek, miután szorosan azokhoz kötődnek, addig a politikai hatalmat támogató egyházak, a legitimációs célokból alkalmazott vallásos értékek nem, így a vallásos szimbólumok alkalmazására a későbbiekben is sor kerülhet.[81] A Franco-rendszerben a politikai hatalom és a katolikus egyház között alakult ki ilyen együttműködés, az ún. nemzeti-katolicizmus.[82] A modern vezérkultuszok elemzésekor az átpolitizált vallások modellje megítélésem szerint akkor alkalmazható, ha saját szimbólumkészletükkel, rendelkezésre álló eszközeikkel, híveik feletti befolyásukat használva a tradicionális, intézményesített egyházak hozzájárulnak annak építéséhez, miközben az egyházak és a politikai hatalom közötti, mindkét fél számára kölcsönösen hasznos együttműködés más területen is kimutatható.

A vezérkultuszok vallásos, misztikus vonatkozásai kapcsán említhető Ernst H. Kantorowicz elmélete a király két testéről.[83] Eszerint a középkori uralkodók a halandó, természetes fizikai testükön kívül rendelkeztek egy misztikus, halhatatlan politikai testtel is (corpus mysticum), amely az államot, a királyságot jelképezte. A misztikus test tehát a közösséget szimbolizálta, aminek része a király és az alattvalók, míg a feje, a lelke és az agya az uralkodó. Ez az elképzelés a keresztény egyház misztikus testének fogalmából eredt. Krisztusnak is volt eszerint egy fizikai, azaz, halandó teste és egy misztikus, halhatatlan teste. Az utóbbi köré szerveződött az egyház (corpus Christi).[84]

---

[79] Uo. 106–107., 110–113.
[80] Linz hangsúlyozza, hogy nemcsak a politikai hatalom, hanem az egyházak érdekeit is szolgálhatja ez a fúzió, például az erőteljesebb szekularizáció követelőivel szemben jelent támogatást. Uo. 106.
[81] Uo. 104.
[82] Linz 1991.; Callahan 1987.
[83] Az elmélet bonyolultabb, mint bemutatom, de a vezérkultuszok elemzése szempontjából ez is elegendő.
[84] Krisztus misztikus testéről először Pál apostol írt (1Kor. 12,12–27.).

Az egyház misztikus testének a feje Jézus Krisztus, míg a tagjai a keresztények.[85] A Krisztus testével kapcsolatos keresztény hagyomány természetesen a modern korig módosult és leegyszerűsödött, de az eredetitől eltérő kontextusban is kimutatható a jelenléte. Ha eltérő módon és tartalommal, de a modern társadalmakban is jelen van a misztikum, szerepet játszva például a politikai hatalom legitimitásának erősítésében.[86] A vezérkultuszok esetén látható, hogy a vezérek annak a közösségnek a megtestesítőivé válnak, amelyet vezetnek. A misztikus testük jelképezi a közösséget. Az állampolgárok számára a kultusz teszi lehetővé az elképzelt nemzeti közösségek megtapasztalását, a vezér személyén keresztül (is) tudják magukat az elképzelt nemzeti közösség tagjaként értelmezni.[87] Azonban a modern vezérekre nem az adott közösség fejeként hivatkoznak, mint a királyokra, hanem az egész közösség reprezentánsaként. Ez összefügg azzal, hogy a legitimáció forrása a francia forradalom után megváltozott. A nemzettől elnyert – de legalábbis ilyen módon beállított – hatalom miatt a vezérek a nemzet egészét szimbolizálják.[88] Ez is jelentős változás a korábbi tradícióhoz képest: a halhatatlan nemzet időnként kiválasztja az őt megtestesítő vezetőt. A szovjet típusú rendszerekben – a kollektív vezetés elve eredményeként – a párt és nem a főtitkár rendelkezett misztikus testtel (Sztálin kivételével).[89] Látható, hogy az eredeti elképzelés változott az évszázadok folyamán, bár a misztikum iránti igény nem, csak a kontextus módosult. Ez magyarázza, hogy a „gyógyító királyok" mintájára csodatevő, „gyógyító vezérekről" a 20. században – ismereteim szerint – nem volt szó.[90] A modernizáció és a racionalizmus ilyen szintű ellensúlyozása nem következett be.

A vezérkultuszok jelenségével, elsősorban a totalitárius rendszerekre fókuszálva, már a kortársak is foglalkoztak.[91] A jelenség iránti érdeklődés így korántsem tekinthető újnak. Számos alapvető fontosságú munka jelent meg mostanáig, azonban ismereteim szerint európai szintű összehasonlításra eddig nem került sor, miközben a vezérkultusz jelensége meglehetősen elterjedt volt az első világháborút követően. A következőkben egy ilyen összehasonlítás lehetséges irányait, szempontjait igyekszem áttekinteni. Ez az

[85] Kantorowicz 1997: 198–199., 209–211., 214.; Rév 2012.; Le Goff 1989: 14.
[86] Bertelli 2001: 4., 7.
[87] Apor 2010: 60.
[88] Plamper 2012: xvii-xviii.
[89] Apor 2010: 60-61.
[90] Vö. Bloch 2005.
[91] Például J. O. Hertzler az *American Sociological Review* 1940/2. számában a válságok és a diktatúrák összefüggéseit boncolgatva kitért a vezérelvre, az erős emberbe vetett bizalom megerősödésére, a vezérek kultuszaira, konkrétan megnevezve Mussolinit, Atatürköt, Pilsudskit, Lenint és Hitlert. Hertzler 1940: 165–166. Számos elemzés, értékelés született már 1945 előtt a totalitarianizmus és a politikai vallások jelenségéről is. Ehhez lásd Maier 1996.; Gentile 2006.

oka, hogy az elméleti fejezetben nemcsak a Horthy-kultusz elemzéséhez használható megközelítéseket tekintem át. Az első világháborút követően létrejött vezérkultuszok közötti különbségeket elsősorban az egyes országok társadalmi, kulturális viszonyai, történelmi hagyományai – ideértve az eszmetörténeti előzményeket is[92] – illetve főként a politikai rendszerek jellegében kimutatható eltérések magyarázzák. Nem mellékes, hogy milyen körülmények között és mely politikai erő, mozgalom (esetleg a hadsereg) teremtette meg a vizsgált vezérkultuszt. E korai szakaszban, azaz a politikai hatalom megszerzése előtt, az adott párt stb. működési mechanizmusai, ideológiája, politikai céljai, illetőleg a vezér ezzel kapcsolatos esetleges elképzelései határozták meg a kultusz jellegét. A hatalomra kerülésüket követően az állami szintre emelkedett kultusz jóval szélesebb körben, jóval hatékonyabban tudta befolyásolni a közgondolkodást. Nem beszélve arról, hogy azután a politikai rendszer átalakítására is sor kerülhetett. Nyilvánvaló, hogy a totalitárius berendezkedésű államokban, a különféle autoriter és demokratikus rendszerekben más és más keretek között létezhettek e kultuszok.[93] Ez helytálló persze a hatalomra kerülés előtti időszakra vonatkozóan is.[94] Természetesen vezérkultusz kialakulhatott az országos politikai hatalom megszerzését követően is. E kultuszok jellegét az 1. táblázatban bemutatott tényezők határozzák meg. Fontos kérdés, hogy kötődött-e hozzá politikai vízió, lehet-e a társadalom átformálásának igényéről beszélni. Vizsgálandó, hogy ideologikus vagy pragmatikus jellegű volt-e a vezérkép. A vezérelv léte és funkciója is elemzendő. Az egyes vezérek kultuszának kizárólagossága az adott társadalom mobilizálásának, a politikai pluralizmusnak, illetve a hatalom média felett gyakorolt kontrolljának mértékével függött össze.[95] A politikai pluralizmus és a média feletti kontroll mértéke befolyásolta, miután politikai kultuszról van szó, hogy volt-e lehetőség a vezérrel szembeni nyilvános kritikára.[96] Kérdés az is, hogy a politikai rendszer mennyire tolerálta az alternatív vezérkultuszok kialakulását és létezését, azaz a hatalmi pozícióban lévő vezérkultusszal szemben létezett-e, és ha igen, akkor milyen jellegű és szerepet betöltő alternatíva. Kiegészítő (vezér)kultuszok is létrejöhettek, amelyek kapcsolódtak a hatalmi helyzetben létező vezérkultuszhoz. A totalitárius

[92] A Hitler-kultusz esetében például meghatározó szerepet töltött be a völkisch gondolat vezéreszméje. Kershaw 2003: 29–39.
[93] A Horthy-korszak politikai berendezkedését az autoriter rendszerek közé sorolom, elsősorban azért, mert a rendszer működési elvei – a korlátozott politikai pluralizmus és a parlamentáris intézményrendszer léte ellenére – eleve kizárttá tették a politikai váltógazdálkodást. Az adott viszonyok között, ráadásul, a parlamentarizmus alapelveinek érvényesülése is megkérdőjelezhető. Vö. Boros 2006: 109–121.
[94] A konkrét elemzések közül ehhez lásd például Kershaw 2003.; Apor 1999.
[95] Az egyes politikai rendszerekhez köthető kommunikációs modellekhez lásd Chalaby 2010.
[96] Orzoff 2008: 136.; Motajová 2006: 305–306., 309.; Rees 2004: 8–9.

rendszerekben (érdemi szerepet betöltő) alternatív vezérkultusz kialakulására nem volt lehetőség. A demokratikus rendszerekben akár több is létezhetett, különböző pártokon és mozgalmakon belül, amelyek egymással is versenghettek. Alternatívák az autoriter politikai rendszerekben is kialakulhattak: azonban ezek a politikai pluralizmus korlátozottsága és a hatalom média feletti kontrollja miatt közel sem azonos feltételek mellett léteztek.[97] A vezérkultusz-építés hatékonysága tekintetében – mint az 1. táblázat jelzi – a két szélsőséges pólust a totalitárius és a demokratikus rendszerek jelentik: a totalitárius rendszerekben ugyanis szinte korlátlan, a demokráciákban korlátozottak erre a lehetőségek. Átmeneti típusnak tekinthetők az autoriter rezsimek. A kultuszépítés hatékonyságát értelemszerűen még a tömegkommunikációs eszközök elterjedtsége is meghatározta, de az analfabétizmus aránya és a közoktatás állapota sem lényegtelen. A felsorolt tényezők miatt a korszak vezérkultuszainak jellege természetesen azonosnak nem tekinthető.

A létezésük kereteit meghatározó különbözőségeik ellenére megjelenésük közös, de legalábbis hasonló társadalomlélektani gyökereiből kifolyólag az egyes vezérekről kialakított kép tartalmi elemei hasonlók, azonosak voltak, miután a közvetített üzenet lényege alapvetően nem tért el egymástól. Horthy Miklós kultuszának rekonstruálása során a kortárs európai vezérkultuszok közül foglalkoztam még Atatürk,[98] Codreanu,[99] Churchill,[100] Franco,[101] Hindenburg,[102] Hitler,[103] Lenin,[104] Mannerheim,[105] Masaryk,[106] Metaxas,[107] Mussolini,[108] Pavelić,[109] Pétain,[110] Piłsudski,[111] Salazar[112] és Sztálin[113] kultuszával is.[114] Megállapítható, hogy a személyük köré felépített kultikus imázs fő

[97] Pinto 2006.
[98] Mateescu 2006.
[99] Iordachi 2004.; Ioanid 2004.
[100] Roberts 2003.; Fox 2005.
[101] Ellwood 1997.; Payne 2006.
[102] Goltz 2009.; Hoegen 2007.
[103] Kershaw 2003.; Bühmann 2004.
[104] Kelly 2004.
[105] Halmesvirta 2007 és 2012.
[106] Orzoff 2009: 119–135.; Motajová 2006.
[107] Petrakis 2006.; Kallis 2007.
[108] Melograni 1976.; Falasca–Zamponi 1997.
[109] Goldstein 2006.
[110] Goltz–Gildea 2009.
[111] Hein 2002.; Plach 2006.
[112] Pinto 2006.
[113] Plamper 2012.; Tucker 1979.; Davies 2004.; Ennker 2004b.
[114] A 98–113. jegyzetekben csak a legfontosabbnak ítélt szakirodalom található. Az irodalomjegyzékben több olyan munka szerepel még, amelyek ebben a felsorolásban – az egyszerűség kedvéért – nem kaptak helyet. A hivatkozott szerzők eltérő nézőpontból és eltérő hangsúlyokkal közelítettek az adott kultuszhoz, így megalapozott összehasonlításra nem minden esetben volt lehetőségem. Ez későbbi kutatás tárgya

üzenetei szerint a vezér követésével teremthető meg a jelenleginél szebb és boldogabb világ, állítható vissza a múlt egy dicsőséges fejezete (nyugodtan tekinthető ez az aranykor-keresés modern változatának), küzdhető le az adott válsághelyzet, így az erős kezű, rendteremtő, a nemzetet, egy adott politikai közösséget, megtestesítő vezér megjelenése egy új, dicsőségesebb korszak szimbolikus kezdetét jelenti. (A totalitárius politikai rendszerek azonban az „új ember" megteremtésére is törekedtek, tehát nem beszélhetünk kizárólagosan egy múltbéli állapot visszaállításáról.) A vezért Isten küldötteként, „megmentőként", a nemzet atyjaként festették le és a történelem nagy alakjaival állították párhuzamba.[115] A kultikus szövegek mellett a vezérkép központi üzenetét sugározták képi ábrázolások is, amelyek között például megtalálható az erős kezű kormányos motívuma.[116] A szimbólumok, metaforák, jelzők és hasonlatok terén kimutathatók alapvetőnek tekinthető azonosságok, miután ezek vándormotívumként értékelhetők, így különböző korok vezérképeiben is feltűnhettek (2. táblázat).[117] A 20. századi vezérkultuszok tehát korábban is létező elemekből építkeztek. Ezen a téren nyilvánvalóan vannak eltérések az érintett kultuszok között. Természetesen a tartalmi hasonlóságok, azonosságok a kultuszok eltérő keretei között értelmezendők. Egy olyan jelenségről beszélhetünk tehát, amely közös tőről fakadt, ezzel magyarázhatók az említett tartalmi egyezések, ennek azonban az egyes országok politikai rendszerei, történelmi hagyományai, társadalmi, kulturális viszonyai terén kimutatható eltérésekből következően különféle megnyilvánulási formái léteztek a korszakban.[118] A vezérkép azonosnak tekinthető elemei azért is jelenthettek még mást a különböző országokban, legalábbis részben, mert nemzeti színezetet kaptak, illetve az adott rezsim ideológiája is kiegészítette jelentésüket. Ráadásul a vezérkultuszok nem választhatók el a pártok, mozgalmak és a politikai hatalom szimbolikus politikájától sem, miután mindig egy tágabb mítosz- és rítusrendszer részét alkotják. Emiatt egyidejű kultuszok össze is olvadhatnak. A két világháború közötti Magyarországon elsősorban az irredenta kultusz és Horthy vezérkultusza között mutathatóak ki ilyen kapcsolódási pontok.

---

lehet. Itt az összehasonlítás szükségességére és a 34–37. oldalakon hipotézis formájában annak lehetséges irányaira, szempontjaira igyekeztem felhívni a figyelmet. Hipotézisem főként a 98–113. jegyzetekben hivatkozott munkák feldolgozása során fogalmazódott meg.

[115] A vezérkép felsorolt elemei közül néhány a Napóleon-képben is megtalálható volt. Dwyer 2004.

[116] Például Mussolini és Sztálin esetében is: Németh 2012b: 40.; Lee 2007: 508.

[117] Povedák 2011: 34–40.; Eliade 2006: 72–74., 205.

[118] A történelmi, vallási és kulturális hagyományok még az orosz társadalom átformálására törekvő szovjet rendszerben sem voltak zárójelbe tehetők. A történelemoktatásra fókuszálva tekinti át ezt a kérdést Brandenberger és Dubrovsky (1998) tanulmánya. A vezetésről és a vezetőkről alkotott képek közötti – a politikai rendszerekkel összefüggő – különbségekre mutat rá Postoutenko tanulmánya (2010).

A vezérkultuszok építői a vezérről kialakított kép megteremtésére és ápolására különféle technikákat alkalmazhatnak.[119] A vezérkultusz ünnepeit elsősorban a vezér aprólékosan megtervezett nyilvános közszereplései jelentik. A vezérkultusz szimbolikus alkalmai (születés- és névnapok, a politikai és katonai események évfordulói) mellett ezekre az állami, nemzeti ünnepek és az ország különböző pontjain tett látogatások adnak lehetőséget. A vezér iránti tisztelet, hódolat kifejezésére a politikai-, a vallási-, a civil- és a tudományos élet különféle alkalmai nyújtanak még alkalmat, így például az országgyűlés és az önkormányzatok (dísz)ülései, pártgyűlések, pártrendezvények, tömeggyűlések, istentiszteletek és misék, tudományos rendezvények, kiállítások, iskolai ünnepélyek, és a sor még folytatható. Ezek idővel politikai rítussá válnak, amelyek visszatérő cselekvéseikkel újra és újra átélhetővé teszik a vezér személyéhez kapcsolódó múltbéli eseményeket. A kritikai gondolkodásmódot háttérbe szorítják, érzelmileg erősítik a közösség kohézióját, a „rend" és a „káosz", illetőleg a „jó" és a „rossz" markáns elkülönítésével segítik a fennálló hatalmat a tekintély felépítésében és fenntartásában. A vezérkultusz rítusainak funkciója tehát a megőrzés és megerősítés. E rítusok hozzájárulnak a közösség saját magáról, illetőleg a világról alkotott képének megalapozásához, megerősítéséhez.[120] A vezérkultuszok esetén ez a vezér, a szekuláris „szentség" nélkülözhetetlenségének tudata, ami szerint nélküle a követői nehezen vagy egyáltalán nem boldogulnának.[121] A vezér iránti lojalitás, hála, hódolat kifejezésének állandóan ismételt formái, így például a feliratok, táviratok, tisztelgő küldöttségek és az ünnepi beszédek, e rítusok alapvető elemeit jelentik. Ennek központi üzenete a vezér kiemelt státuszának alátámasztása, az alárendeltség, a függő viszony tudatosítása és elfogadása. A vezérbe vetett hit erősítése, képességeinek folyamatos igazolása azonban csak megszilárdult rítusok esetében lehet hatékony.[122] A vezér személyére felépített tömegrendezvényekkel lehet leginkább kifejezni a fennálló rendszer „népszerűségét": a tömeg szimbolizálja a nemzetet, míg a zászlók, szimbólumok és a tudatosan kiválasztott zenék (indulók, himnusz stb.) felerősíthetik a nemzeti egység, összetartozás üzenetét.[123] A tömegrendezvényeken ritualizált keretek között tesznek hitet a jelen lévők a vezér mellett, fogadnak neki hűséget és ismerik el – a díszemelvényen helyet foglaló – vezér

[119] Az alábbi összegzés a 98–113. jegyzetekben szereplő munkákra támaszkodik, amelyekre itt újból már nem hivatkozom. Az egyszerűség kedvéért nem teszek különbséget a hatalom megszerzése előtti és utáni időszak között.
[120] A rítusok jellemzéséhez lásd Zentai 1997b: 20–23.; Edelman 2004: 18–20.; Connerton 1997: 66., 71–72.; Császi 2002: 15., 62–63.; Cassirer 1997: 42–44.
[121] A „szentség" fogalmához lásd Császi 2002: 69.
[122] Romsics 2004c: 9.
[123] Kertzer 1988: 119.

kiemelt szerepét, fogadják el alávetett pozíciójukat. Az évfordulókra időzített ilyen események felidézik a múlt fontos eseményeit, az elért sikereket, így is méltatva a vezér történelmi nagyságát.[124]

A rituális cselekvés ezen túl a csoporthatárokat is kijelöli: az adott közösséghez tartozás alapvető kritériumát a közös szimbólumokkal, értékekkel, azaz, a vezérbe vetett hittel történő azonosulás jelenti.[125] A vezér kiemelt pozíciója elfogadásában fontos szerep jut az érzelmeknek, az elfogadás, a lelkesedés (éljenzés, sírás, zászlólengetés), ha nem is azonos mértékben, de mindenkinél érzelmi indíttatású.[126] A rítusokban való részvétel lehet közvetlen (személyes) és közvetett (közvetített). A társadalom minden tagja ugyanis nem lehet jelen egy ünnepi rendezvényen. Arra azonban van mód, hogy egyszerre, azonos módon viszont különböző helyeken tisztelegjenek előtte, a közös cselekvésen keresztül erősítve az összetartozás tudatát. Ez a cél elérhető a médián keresztül is, miután a médiafogyasztók lehetőséget kapnak az egyéneket közösséggé integráló ceremoniális tevékenységekben történő szimbolikus részvételre. (A médián – fényképeken, filmfelvételeken és rádiós közvetítéseken – keresztül az érzelmek is közvetíthetők.) Ellenőrzött és irányított tömegkommunikáció nélkül így (hatékony) vezérkultusz-építésről meglehetősen nehéz beszélni. Annak ellenére, hogy ez a fajta élmény közvetített és utólagos, még így is fontos és hatékony eszköze (lehet) a vezér iránti kultikus tisztelet erősítésének, a vezér személye köré felépített elképzelt közösség megerősítésének. Mindezek miatt az alapvető kérdés az, hogy a társadalmat milyen hatásfokkal lehet a médián keresztül elérni.[127]

A szimbolikus térhasználat, térfoglalás[128] részének tekinthető, amikor a vezér nevét veszik fel települések, utcák, parkok, terek, közintézmények, sőt, akár hegyek és hegycsúcsok is,[129] de ide sorolhatók a köztereken és a különböző intézményekben elhelyezett (mell)szobrok, domborművek, emlékművek,[130] illetve plakátok, festmények. E szimbolikus jelentőségű helyszínek teret adhattak a megnevezett ünnepeknek.[131] A

---

[124] Lane 1981: 154–156.
[125] Silverstone 2008: 117–118.; Connerton 1997: 66–68.; Mazzoleni 2002: 112–114.
[126] Az érzelem- és a vezérkultusz-kutatás kapcsolódási pontjaihoz lásd Frevert 2011: 128–136.
[127] Császi 2002: 14–15., 17., 69–70.; Falasca-Zamponi 1997: 3. Falasca-Zamponi könyve az fasiszta rendszer példáján keresztül mutatja be, hogy a rítusok milyen szerepet játszanak a társadalmi kohézió erősítésében.
[128] Ehhez lásd részletesebben Romsics 2004a: 4.; Bodó–Bíró 1997.
[129] Az utcanevek „a legnyilvánosabb helyen, a közterületeken hirdetik a lakosság tiszteletét a történelem eseményei, személyiségei iránt, magukon viselik a kor, a társadalom ideológiáját és értékítéletét". Takács 1985: 293.
[130] Pótó 2003: 17–21.
[131] Vö. Bodó–Bíró 1997: 311., 323–324.; Lane 1981: 222–223.

vizuális reprezentáció során portrék, fényképek, képeslapok, albumok, bélyegek és emléklapok kapnak szerepet, amelyek a szobrokhoz és emlékművekhez hasonlóan beállított helyzetben ábrázolják a vezért. A kultuszépítés egyes technikái a hétköznapi élet megkerülhetetlen részeivé válhatnak.[132] Ide lehet sorolni az öltözködési szokásokat (egyenruhák, jelvények), fogyasztási cikkeket és természetesen az emléktárgyakat is. Mindennek egy további funkciója is létezett, mégpedig az, hogy a „kultikus kegyelet" emlékeiként „azt az igényt testesítik meg, hogy tapintható közelbe kerüljön […] a tisztelet tárgya".[133] A nyilvános kultuszépítés ezzel a privát szférát is elérheti, amit felerősíthetnek azok a hatalmi törekvések, amelyek ellenőrzést akarnak létrehozni a magánélet felett, például a családi és vallási ünnepek átpolitizálásával.[134] A naptárak, életrajzok és egyéb könyvek a megvásárolhatóságuk miatt is lényegesek, ugyanis lehetővé tették a vezér jelenlétét az otthonokban, de ez értelemszerűen az újságokon és a rádión keresztül is megtörtént. A kultuszépítésben a kulturális szféra és a közoktatás is jelentős szerepet kap. Az előbbi esetében a szépirodalmi alkotások (versek, regények), (katona)dalok, zeneművek, míg a filmeket tekintve a (propaganda)filmek, filmhíradók említhetők. A közoktatás – a politikai szocializáció részeként – rendszeres és szervezett keretek között alakítja a fiatalok értékrendszerét.[135]

A felsorolt technikák együttesen, illetve akár külön-külön is eleget tehetnek a kultuszépítés céljainak, de látható, hogy általában kombinálva kerülnek alkalmazásra, miután a kultusz egy rendszer. Például a közterületeknek elnevezése a vezérről ugyanis nem tekinthető önmagában kultuszépítésnek, maximum egy személyiség iránti tisztelet kifejezésének, egészen addig, amíg nem válnak egy kultikus diskurzus részévé. Egy utcanév ugyanis nem ad arra választ, hogy miért is kell valakit dicsőíteni. Margócsy István a kultikus nyelvhasználat kapcsán írja, de ez a kultuszok esetében is helytálló, hogy „egyes bemutatott jelenségek vagy kategóriák önmagukban nem szolgálnak feltétlenül kultikus célokat: ám összességükben, rendszerükben már a kultusz uralkodik – ha megvonnánk tőlük a kultusz alapjait meghatározó képzetkört, működésük, legalábbis úgy ahogy most látszanak, elvesztené létjogosultságát; a kultusz zárókövének kivételével szétesne az egész rendszer".[136] Miután a kultuszépítés eszközei rendszerré állnak össze, így egymást felerősítő hatást gyakorolhatnak a közönségre. Nem szorul

[132] Eltérő okokból, de ez igaz természetesen például a szobrokra, emlékművekre is.
[133] Tapodi 2005: 214.
[134] Lane 1981: 273–276.
[135] A politikai szocializációhoz lásd Szabó 2009: 21–30.
[136] Margócsy 1990: 311.

különösebb magyarázatra, hogy más hatást fejt ki például egy képekkel illusztrált újságcikk vagy egy szónoklat, amelyek jóval összetettebb tartalmat képesek közvetíteni, mint például egy emlékmű, amely üzenete természeténél fogva elnagyolt, sematikus és statikus. Az előbbiek inkább a jelennek szólnak, míg az utóbbiakat az alkotóik hosszú távon érvényesnek gondolják.[137] Hatásukat tekintve más kategóriába sorolhatóak a megvásárolható kultuszépítési eszközök. Szintén különböző funkciót töltenek be a vezérről elnevezett közterületek, az utcákon, központi helyeken elhelyezett szobrok, plakátok, az épületeken jól láthatóan kifüggesztett képek, amelyek felerősíthetik az ünnepi alkalmak során átélt élményeket. A hatás fokozódhat, ha az ünnepségen a vezér személyesen is jelen van.[138] A hangsúly nyilvánvalóan a vezér személyén van, de a hatást más szimbólumok (zászlók, színek, dalok, indulók, fáklya, stb.) is erősíthetik. Ahogyan a világítás és a különböző fényeffektusok alkalmazása is. A közvetlen és személyes tapasztalatok hiánya vagy ezek korlátozottsága miatt tájékoztató közegként megkerülhetetlen szerepet játszik a tömegkommunikáció (sajtó, rádió, film, televízió, internet), amely az informáláson túl a kultikus üzenetek továbbfokozására is képes. Az újságírók ugyanis közbeszúrásokat alkalmazhatnak (például „hosszan tartó éljenzés”), amelyek a tudósítások fontosabbnak tekintett elemeit és üzeneteit hangsúlyozzák. Megfelelő szóhasználatukkal erőteljesebben is befolyásolhatják olvasóikat.[139] Érdemes még arra is utalni, hogy több médium, közlési csatorna (film, szöveg, fénykép, plakát, festmény szobor, dal stb.) vesz részt általában a vezérkultusz építésében és ápolásában, úgy, hogy kimutatható a közöttük lévő kapcsolat, átjárás és összefonódás. Az eredetileg a rádióban elhangzott beszédek ugyanis megjelenhetnek a sajtóban, a fényképek a filmekben, a dalszövegek elolvashatók kiadványokban, beszédek és cikkek utalhatnak a plakátok szimbólumaira és a sor még folytatható.[140]

[137] Pótó 2003: 17–18., 24.
[138] Bodó–Bíró 1997: 323–324.
[139] Apor 2007: 31.
[140] Plamper 2004a: 125–126.

3. A kultusz előtörténete: a „Novara hőse” (1915–1918)

Horthy Miklós sorhajókapitányt 1914. július 27-én, egy nappal azelőtt, hogy Ausztria-Magyarország hadat üzent Szerbiának, visszahívták a szárnysegédi szolgálatának lejárta után megkezdett szabadságáról. A rövidesen világméretűvé szélesedő konfliktus során eleinte a Habsburg csatahajó fedélzetén, majd 1915. január 10-e és 1917. május 31-a között a Novara gyorscirkáló parancsnokaként teljesített szolgálatot. A világháború alatt az Adriai-tengeren többször is tanúbizonyságot tett arról, hogy kiváló és sikeres tengerésztiszt, akit emiatt többször is kitüntettek.[1]

Az Osztrák–Magyar Monarchia és Olaszország között 1915. május 23-án állt be a hadiállapot. Másnap a Cs. és Kir. Haditengerészet a tenger felől támadást intézett a Velence és Brindisi közötti olasz tengerpart stratégiai célpontjai (kikötők, vasútvonalak, hidak, távközlési eszközök) ellen az olasz hadsereg mozgósításának késleltetése céljából.[2] A magyar sajtó, főként a képes hetilapok, ezzel az eredményes hadművelettel kapcsolatban méltatták először Horthy sorhajókapitányt (az olasz áttörési kísérlet ugyanis kudarcba fulladt), de a katonai kitüntetés sem maradt el. Horthyt „az ellenség előtt tanúsított kiválóan vitéz és eredményes magatartásáért” a Vaskorona Rend hadidíszítményes III. osztályával tüntették ki.[3] 1915. június 27-én az *Érdekes Újság* fényképpel illusztrálva írt arról, hogy a keleti fronton hősi halált halt Horthy Szabolcs öccse, Horthy Miklós „eredményesen bombázta Olaszország keleti partvidékét”, Porto Corsini kikötőjét.[4] Néhány héttel később már a „Novara hősének” nevezték, sőt Horthy személyét viszonyítási ponttá téve az volt olvasható, hogy „a mi haditengerészetünk csupa ilyen hősökből áll, mint Horthy kapitány”.[5] Ráadásul ez volt Horthy Miklós első olyan haditette, amelyről a későbbiekben az évforduló környékén megemlékeztek a magyar napilapok.[6] A cenzúrázott lapokban rendszeresen olvasható méltatások – sok más beszámolóhoz hasonlóan – a katonai vitézséget hangsúlyozó háborús propaganda részét alkották. Akkor még nem volt Horthy-kultusz. 1915. december 5-én Horthy San Giovanni di Medua montenegrói kikötő ellen vezetett egy saját kezdeményezésen alapuló támadást. Ennek során több szállítógőzöst és vitorlást süllyesztett el, míg

[1] Csonkaréti 1993: 77., 81–82. Az 1920 utáni protokolláris ábrázolásainak (fényképek, festmények) elmaradhatatlan elemei voltak a Horthy Miklós által viselt rendjelek és kitüntetések. Makai 2001: 40–41.; Dömötörfi 1990: 25.
[2] Csonkaréti 1993: 85–87.; Csonkaréti 2001: 14.
[3] Idézi Csonkaréti 1993: 87.
[4] *Érdekes Újság*, 1915. jún. 27. 1. Hevesy Pál diplomata is utal kiadatlan visszaemlékezésében arra, hogy ez a támadás miként befolyásolta Horthy Miklós megítélését. OSZK Kt Fol. Hung. 3283. 529-530.
[5] *Tolnai Világlapja*, 1915. júl. 15. 14.
[6] *Érdekes Újság*, 1916. máj. 9. 2.; *A Tenger*, 1917. máj. 192–194.

további hajókat sikerült felgyújtania, amivel hozzájárult Montenegró kapitulációjához.[7] A Novara újabb „vitézi" haditettéről, Horthy Miklós nevét nem említve, *A Tenger* című tengerészeti és tudományos folyóirat, a Magyar Adria Egyesület lapja meglehetősen részletesen számolt be, méltatva a „vakmerő és sikeres fellépésével immár másodízben oly fényes sikert elért" Novara parancsnokát, „a hős magyar tengerészt", aki ráadásul az egyesület tagja volt.[8] Minden bizonnyal ez is magyarázza a méltatás megszületését.

A háború alatt kialakult Horthy-kép elsősorban az 1917. május 15-i otrantói csatához kötődik. A Horthy vezette kötelék az éjszaka folyamán megtámadta az 1915 őszén létesített Otrantói-tengerzárat, majd délelőtt zajlott le a háború legnagyobb ütközete az Adriai-hadszíntéren.[9] A fővárosi sajtó a flottaparancsnokság közleményei alapján „fényes", „dicsőséges" és „győzelmes" ütközetről cikkezett.[10] Az ütközet körülményeinek bizonyos részleteit elhallgatták, a kötelék veszteségeit minimalizálták, ahogyan ezt az akkor kiadott haditengerészeti kommüniké is tette. Ez egyáltalán nem tekinthető szokatlannak.[11] Idővel már fotókat is közöltek a magyar lapok az „otrantói csata megsebesült hőséről", a „Novara hőséről", akiről 1916 februárjában Ligeti Miklós már kisméretű egész alakos szobrot is mintázott.[12] Jász-Nagykun-Szolnok vármegye kicsivel később, 1917. június 20-án meg is emlékezett a vármegye szülöttjének „hőstettéről".[13]

Kétségtelen, hogy május 15-én Horthy helyi jellegű és átmeneti hatású sikert ért el.[14] A szemben álló felek stratégiai helyzete azonban nem változott meg. Az Otrantói-zárban okozott kár ellenére a szoros a háború befejezéséig az antant ellenőrzése alatt maradt.[15] Az otrantói ütközet értékelése során a kortársak a zár alaposan túlértékelt veszélyességéből indultak ki. 1917 tavaszáig az ugyanis összesen egy tengeralattjáró pusztulását okozta, így egyáltalán nem volt leküzdhetetlen akadály. A tengeralattjárók jelentései alapján azonban a Monarchia haditengerészetének vezetősége, illetőleg maga Horthy is alaposan felülértékelte a zár hatékonyságát, így az ellene vezetett műveleteket

---

[7] Csonkaréti 1993: 88–94. Horthy akkor kapta meg az osztrák császári Lipót Rend hadidíszítményes lovagkeresztjét. Makai 2001: 40.
[8] *A Tenger*, 1915. nov.–dec. 387–388. és 1917. aug.–szept. 317–319.
[9] Az antant az Otrantói-szorosban azért létesített tengerzárat, hogy megakadályozza a központi hatalmak tengeralattjáróinak kifutását a Földközi-tengerre. Halpern 2007: 44–70., 191–192.
[10] Lásd például *Az Est*, 1917. máj. 19. 1.; *Budapesti Hírlap*, 1917. máj. 19. 5.; *Pesti Hírlap*, 1917. máj. 19. 4. és jún. 6. 3.
[11] Halpern 2007: 138–139.
[12] *Érdekes Újság*, 1917. ápr. 8. 12.; *Tolnai Világlapja*, 1917. máj. 31. 13.; *Érdekes Újság*, 1917. jún. 3. 41.; *Tolnai Világlapja*, 1917. júl. 5. 4.; *Délibáb*, 1932. dec. 24. 17.; Prohászka 2001: 62.
[13] A jegyzőkönyv kivonata megtalálható: MNL OL K 589. 8938. tekercs, III/E/G/4.
[14] Sipos 1993b: 89.
[15] Halpern 2007: 191.

– ok nélkül – a tengeralattjáró-háború összefüggésében létfontosságúnak tekintették.[16] A zár veszélyességének reális megítélése hiányában értelemszerűen a Horthy által elért siker értékelése sem lehetett kiegyensúlyozott, a sorhajókapitány valóságos érdemei így május 15. után automatikusan felnagyítódtak. A kortársak akkor kezdték az „otrantói hős" legendáriumát építeni, ami majd 1919 után, a Horthy-kultusz alapját képezve emelkedett „mitikus" magasságokba. A Horthy Miklós köré font hírnév felépítéséhez *A Tenger* című szaklap is hozzájárult. Az 1917. június–júliusi számában „nemes magyar tengerészként" jellemezte őt, „akinek a neve nemcsak flottánk annaleseiben, de a magyar vitézség szívekben zárt aranykönyvében is jó elöl van már". Az ütközet végeredményéről a következőket olvashatjuk:

> „Az őrvonal tehát szét van zúzva, mi több, meg van semmisítve és a tegnap még csöndesen pipázó hajókémények helyén néhány úszó roncs és még gyűrűző örvény mutatja, hol volt bezárva az Adria, tengerünk kapuja".[17]

A cikk állításával ellentétben a valóság más képet mutatott. Fontos hangsúlyozni, hogy ez semmit sem von le Horthy érdemeiből, teljesítményéből, mivel a sorhajókapitány az ütközetben eleget tett parancsnoki kötelmeinek, képességeinek megfelelően merészen, de mégis körültekintéssel vezette az irányítása alatt álló Novarát és a köteléket.[18] Horthy Miklós az otrantói ütközetben is bizonyította, hogy kiváló tengerész, ami még akkor is igaz, ha kiszűrjük a kortársak túlzásait, illetőleg, ha a sorhajókapitányról kialakított képet megszabadítjuk attól a kultikus máztól, amellyel 1919 után alaposan leöntötték.[19]

IV. Károly 1918. február 27-én Horthy Miklóst a flotta parancsnokává, illetve ellentengernaggyá nevezte ki. Ötven éves korára így igen jelentős beosztásba került az Osztrák-Magyar Monarchia haditengerészetében. Kinevezését követően a hetilapokban rövid méltatások és fényképek jelentek meg róla.[20] Altengernagy 1918. október végén lett. Ezzel tengerészként Horthy Miklós karrierjének csúcspontjára ért.

---

[16] Uo. 68–69., 191–192.
[17] *A Tenger*, 1917. jún.–júl. 212–224.
[18] Sipos 1993b: 89.
[19] Az ütközetben a bátorságáról, vakmerőségéről bizonyságot tett megsebesült Horthy akkor kapta meg a Katonai Érdemkereszt II. osztályát hadidíszítménnyel, nem sokkal később a Vörös Sas Rend II. osztályát, majd – már kormányzóként – 1921-ben a Katonai Mária Terézia Rendet. Makai 2001: 40.
[20] *A Tenger*, 1918. febr.–márc. 77–79.; *Tolnai Világlapja*, 1918. márc. 16. 7.; *Vasárnapi Újság*, 1918. márc. 10. 147.; *Érdekes Újság*, 1918. márc. 11. 1. A napilapok minden kommentár nélkül csak a kinevezés tényét közölték, már amennyiben közölték. Például *Pesti Hírlap*, 1918. márc. 3. 4.

4. A kultusz megalapozása: a „nemzetmentő” fővezér (1919–1920)

4. 1. Kultikus reprezentáció Szegeden

Horthy Miklós 1919. június 6-án fogadta el a szegedi ellenkormányban felkínált hadügyminiszteri posztot.[1] A felkérésben szerepe volt az első világháború alatt kialakult hírnevének.[2] Boroviczényi Aladár visszaemlékezése szerint Bethlen István ugyanis arra kérte egyik levelében a Károlyi Gyula vezette kormányt, hogy „Horthynak juttasson fontos pozíciót, tekintettel a világháborúban szerzett népszerűségére”.[3] Lehár Antal, a nyugat-magyarországi megyék későbbi katonai parancsnoka, és bádoki Soós Károly vezérőrnagy, a Nemzeti Hadsereg későbbi vezérkari főnöke, viszont Kövess Hermann bárót, az Osztrák-Magyar Monarchia fegyveres erőinek utolsó főparancsnokát kérte fel arra, hogy álljon a Tanácsköztársaság elleni szervezkedés élére. Kövess azonban ezt politikai ambíciók hiányában nem vállalta.[4] Ezek után az Osztrák–Magyar Monarchia haditengerészetében komoly karriert befutó Horthy Miklós politikai pályára lépett.

1919. július 5-én a Magyar Országos Véderő Egylet (MOVE) a szegedi Városi Színházban díszközgyűlést tartott a kormány tagjai, francia tisztek, a városi hatóság képviselői és más érdeklődök jelenlétében. Az ülést Diendorfer Miksa alezredes, a szervezet helyi elnöke nyitotta meg. Beszédében „feltámadásunk ünnepnapjáról”, illetve „második honfoglalásról” szólt, majd megszólította, a „Novara hősét”. Horthy Miklóst az „első” olyan magyar hadügyminiszterként jellemezte, akiről köztudomású, hogy az életét is feláldozná a hazáért. A „háborús hőst” ezen a napon már nagyobb nyilvánosság előtt nevezte vezérnek, akinek a katonák nevében ígéretet is tett arra, hogy követni fogják őt. Mindebből az következik, hogy az első világháború alatt megjelent majd 1919 után egyre inkább kidolgozottá vált „otrantói hős” képe alkotta a Horthy-kultusz alaprétegét. A túlzások ellenére tehát a Horthy-kultusz Horthy Miklós világháború alatti tényleges teljesítményére épült fel. Az 1915–1918 közötti háborús időszak emiatt a kultusz előtörténetének tekinthető. A díszközgyűlésen Gömbös Gyula javasolta, hogy Horthy Miklóst kiáltsák ki a MOVE országos díszelnökévé. Az ezt követő hangos tetszésnyilvánítás elcsitulását követően a tengernagyi egyenruháját viselő Horthy Miklós emelkedett szólásra. Kijelentette, hogy „nem beszélni, hanem cselekedni” jött

[1] Sakmyster 2001: 19–20., 27.
[2] Erre is rámutat Windischgraetz Lajos herceg, IV. Károly korábbi bizalmasa és tanácsadója 1919. június 29-én Horthy Miklósnak írt levele. Szinai–Szűcs 1962: 9–10.
[3] Boroviczény 1993: 24.; Romsics 2005: 127.
[4] Körner-Lakatos 2011: 129.

ide, de ezt akadályozza a franciák politikája, akik Károlyi Gyula kormányát már nem támogatják. Ennek ellenére nem lehet cserbenhagyni azokat az embereket, akik az elmúlt időszakban érkeztek Szegedre – szögezte le, majd folytatta lelkesítő, irányt mutató és kitartásra buzdító beszédét: követni kell a „nemzeti eszmét"; elfogadhatatlan, hogy „politikai kalandorok" kísérletezzenek „agyongyötört" „édes Hazánk testén". Horthy kijelentéseit, amelyeket franciául is összefoglalt, először „halálos csend fogadta". Egy kis idő elteltével viszont már „felejthetetlen lelkesedéssel, tombolással ünnepelte Horthyt az egész közönség", különösen a tisztek, akik a vállaikra vették.[5] A „Novara hőse" a díszközgyűlésen történtek és elhangzottak eredményeként lassan az ellenforradalom egyik vezéralakjává vált. A militarizált, antiliberális, antikommunista, antiszemita, nacionalista és irredenta Magyarország megteremtésére törekvő radikális jobboldal tagjai közül az ezt követő hetekben, majd különösen is 1919 őszétől, egyre többen tekintették ugyanis Horthyt a vezérüknek. Ez a politikai csoportosulás, amelyre a háborús vereség és annak következményei jelentős hatással voltak, katonai diktatúra bevezetésére törekedett és szakítani kívánt az 1918 előtti Magyarországgal.[6]

A Károlyi Gyula vezette kormány július 12-én lemondott. Horthyt az új kabinet másnap fővezérnek nevezte ki. Új megbízatását július 15-én a Mars téri laktanyában vette át.[7] Erről az eseményről a szegedi napilapok természetesen hírt adtak, de emellett a miniszterelnökség alá rendelt Magyar Nemzeti Propaganda Hivatal röpcédulája is népszerűsítette az „állandóan növekvő magyar nemzeti hadsereg" fővezérét.[8]

A fővezér legjelentősebb nyilvános szegedi közszereplésére július 19-én került sor, amikor a Nemzeti Hadsereg 46. gyalogezredének zászlószentelését tartották a Mars téri laktanyában. Az udvar közepén zöld ágakkal, különféle virágokkal és nemzetiszínű kokárdákkal feldíszített emelvényt állítottak fel a zászlószentelés céljára. Ezzel szemben a feldíszített tábori kápolna volt elhelyezve. A kormány tagjainak és a küldöttségeknek külön sátra volt. Az emelvényt és a sátrakat kordonnal vették körül, így a közönség ezen kívül foglalhatott helyet. A katonaság négyszög alakzatban állt fel a laktanya udvarán.[9] A fővezér az elrendezésnek köszönhetően az ünnepség térbeli, illetve szimbolikus középpontjába került, amely a kultikus reprezentáció szempontjából fontos mozzanat. A mesterségesen kialakított tér, látvány ugyanis „jelentéseket sugall, érzelmeket gerjeszt

[5] Az eseményhez lásd *Szegedi Napló*, 1919. júl. 6. 1–2.; Kelemen 1923: 334–335.; Prónay 1963: 79–80.
[6] Kozma 1933: 73–76., 340., 379.; Sakmyster 2001: 29–33.; Ormos 2000: I. köt. 33–45.
[7] *Szegedi Új Nemzedék*, 1919. júl. 16. 1.
[8] Kelemen 1923: 515., 597.
[9] Uo. 382.

és tekintélyt ébreszt", illetve „érzelmi kontextusba" helyezi el az eseményeket.[10] Az emelvényen tartózkodó Horthy Miklós a középpontban állt, így rá, a vezérre tekintettek a rendezvény csúcspontján, a zászló átadásakor. Kelemen Béláné zászlóanya, a Károlyi Gyula által vezetett kormány belügyminiszterének felesége, a misét és zászlószentelést követően elmondott rövid beszéde után adta át a Nemzeti Hadsereg szegedi hölgyek által varrt zászlaját a „tiszta kezű" fővezérnek, akit „bátor" katonaként és „önzetlen" hazafiként jellemzett. A hadsereg a zászlóanya beszéde szerint a nemzeti függetlenséget jelképezi, amelyért a mohácsi csata óta „küzdünk". A hadsereg feladatát a külső veszély elhárításában, a belső rend fenntartásában és a magyar nép érdekeinek védelmében jelölte meg. A zászlószentelés így a megnevezett folyamat végeredményét (az 1526 óta várt hadsereg megszervezését) és egy másik kezdetét jelentette, ami során a hadsereghez és a fővezér személyéhez kötött vágyak valósággá válhatnak.[11]

A szegedi sajtó – a közszereplésekről adott beszámolók mellett – rövidesen már a személyét méltató cikkeket is közölt. Közülük az első a kormánylapként megjelenő nemzeti-konzervatív irányultságú *Szegedi Új Nemzedék* július 26-i számában jelent meg. A cikk a volt haditengerészeknek a *Népszava* budapesti szerkesztősége előtti tüntetéséről szólt. A tüntetés oka az volt, hogy a szociáldemokrata napilap a Novara „hírhedt parancsnokaként", „vérengző, kegyetlen és császárpárti generálisként" és a cattarói matrózlázadás „vérbefojtójaként" jellemezte Horthy Miklóst. E jelzők kiválóan mutatják a vasfegyelemhez ragaszkodó sorhajókapitányról kialakított negatív képet.[12] A cattarói matrózlázadást azonban nem Horthy verte le, miután akkor nem tartózkodott Cattaróban. A legenda alapja kétségtelen erélyessége volt.[13] A tengerészek, visszatérve a cikk ismertetésére, „nem tűrték Horthy megrágalmazását" és követelték, hogy azonnal szüntesse be „a lap támadásait a magyar tengeri haderő volt kiváló parancsnoka ellen". A tüntető tengerészekhez hasonlóan a *Szegedi Új Nemzedék* is a fővezér világháborús hírnevén esett csorba kiküszöbölése érdekében közölte le az egyértelműen kultikus beállítottságú cikkét. Az ismeretlen újságíró megállapította, hogy Horthy „rendkívüli ember", akit csak szeretni és tisztelni lehet, mert „jóságos" és „igazságos", „igazi magyar úr", talpig „becsületes elöljáró", mert „hazugság sohasem hagyta el a száját". A fővezért méltató sorok Horthyt tehát már erkölcsi példaképpé magasztosítják. Mindezen

[10] Edelman 2004: 76., 78. (az idézetek itt olvashatók); Bodó–Bíró 1997: 323–324.
[11] Kelemen 1923: 367., 382.
[12] *Népszava*, 1919. júl. 10. 1.; Sakmyster 2001: 18–19.
[13] Sipos 1993b: 90. Ezt a legendát húsz évvel később – a kormányzóhoz hű – *Új Idők lexikona* is táplálta. Új Idők 1939: 3224. Erre Szathmáry István hívta fel a figyelmemet, amit ezúton is köszönök.

túl azt is olvashatjuk, hogy megbízható, mert a kötelességét mindig maradéktalanul teljesíti, de sohasem kereste a népszerűséget, amit viszont munkájával állandóan kiérdemelt. A cikk végül megjegyezte, hogy „az egész hadsereg bálványozza, s vakon menne egy szavára a halálba is", ami a fővezér és a hadsereg (a tüntető haditengerészek) közötti megbonthatatlan egységet fejezte ki.[14] Néhány nappal később szintén a *Szegedi Új Nemzedék*ben jelent meg a későbbiekben állandósuló kultikus apamodell („Horthy apánk"), amely a vezér és követői között fennálló hierarchikus viszony bensőségesebbé tételét szolgálta.[15] Eszerint Árpád vezért és Kossuth Lajost követően Horthy Miklós is a nemzet atyjává vált.[16] A kormánylap másnapi cikke szerint a fővezért és a katonáit a magyar nép úgy tiszteli, mint – történelmi párhuzammal élve – a „hajdani népszerű hadvezéreket", mert „alakja közel áll a nép szívéhez".[17] Még nem lehet e pár cikk kapcsán kidolgozott vezérképről beszélni, ahogyan tőlük függetlenül rítusokról sem, így Szegeden a kultikus reprezentáció megjelenésére került sor.

A szegedi ellenkormány alapvető feladatának tartotta egy nemzeti hadsereg felállítását. A 40/1919. számú (június 9.) hadügyminiszteri rendelet alapján megkezdett toborzás során Horthy háború alatt kialakult hírneve meghatározó szerepet játszott, ugyanis azt a szerveződő katonai erő legitimálásához, a toborzás sikeréhez Gömbös Gyula hadügyi államtitkár szükségesnek vélte felhasználni.[18] A közbeszédbe beépülő, rövidesen hivatalossá váló propagandisztikus értékelések szerint a hadseregszervezés kizárólag Horthy érdemének tekinthető. Ez azonban messze áll a valóságtól, miután ez főként Gömböshöz volt köthető.[19] Horthy, aki elsősorban szimbolikus szerepet töltött be az ellenkormányban, a szárazföldi hadviseléshez ugyanis nem értett.[20] Ezt ő maga is elismerte.[21] Horthy nimbuszának a hadseregszervezés céljaira történő felhasználását a propagandaanyagok (plakátok, szórólapok) mellett toborzódalok is jelzik. A szegedi időszakból hármat ismerünk. Közülük az első az 1848-as honvéddalok stílusában Horthyt már az ország „megmentésére" hivatott vezérként ábrázolja:

---

[14] *Szegedi Új Nemzedék*, 1919. júl.26. 5.
[15] Uo. 1919. júl. 30. 5.
[16] Az apamodell tehát egyértelműen vándormotívumnak tekinthető. Gerő 2004: 54., 56.; Povedák 2011: 34.; Apor 2007: 34–35.
[17] *Szegedi Új Nemzedék*, 1919. aug. 1. 2.
[18] Gergely 2001: 68–72.
[19] A hadseregszervezéshez lásd Kelemen 1923: 206–207., 251–252., 490., 590–592.; Dombrády 1990a: 7–14.; Szakály 2010.
[20] Sakmyster 2001: 28.
[21] Shvoy 1983: 50.

„Horthy Miklós Szögedében fehér zászlót bontott –
Könnyeivel mögírta a toborzó parancsot.
Írás közben kihallatszott nehéz sóhajtása:
Egész ország elvész, hogyha nem lösz katonája.

Horthy Miklós kisétált a Tiszának partjára,
Ott is az járt eszébe, lesz-e katonája?
Alig fordult kettőt, hármat, futár ment utána,
Hogy a nemzeti hadsereg kész az indulásra.

Horthy Miklós föltekintett a csillagos égre,
Összeszorult a szegénynek szíve örömébe.
Ahol annyi igaz magyar hű szív dobog össze,
Az az ország el nem veszhet, élni fog örökre!”[22]

A *Szegedi Új Nemzedék* augusztus 3-i számának hasábjain a következő volt olvasható:

„Nem kell nekünk bolseviki
Azt üzeni Horthy Miki,
Magyar az ő katonája,
Darutollas a sapkája.
Barna kislány fehér keze
A zászlónkat kihímezte!
El is visszük Budapestre!
Rajta fiúk, csak előre!” [23]

Augusztus 17-én pedig egy rövidebb: „Reméljük a magyar nép megérti a hívó szót és országszerte felzendül ajkán a dal:

„Horthy Miklós azt üzente,
Szüksége van regimentre!”[24]

Ezek a rigmusok – folklorizálva Horthy Miklós alakját – az ismert Kossuth nótával való párhuzam miatt továbbvitték az 1848/1849-es forradalom és szabadságharccal megvont párhuzamot. Erre támaszkodva Horthy Miklós „honmentő” vezérként történő beállítása is hangsúlyos maradt. Így a vezér határozza meg a jövőben végrehajtandó küldetést: az

[22] Idézi Pilch 1928: 141–142.; Lásd még Zadravecz 1967: 239.
[23] *Szegedi Új Nemzedék*, 1919. aug. 3. 5.
[24] Uo. 1919. aug. 17. 5.

ország felszabadítását. [25] Az első fővezéri hadparancsában a hadsereg küldetését abban látta, hogy „diadalra vigyük a hazánkat megsemmisítéssel fenyegető bolsevisták ellen”, azaz meghozzák „a hazának a felszabadulást és megváltást”.[26] Ez világosan jelzi, hogy az 1919-es ellenforradalom „függetlenségi küzdelem” és „új honfoglalás”, amely élén a személyéről szóló kijelentések szerint Horthy, a „honmentő” vezér áll. A fővezéri titulus a honfoglaló vezérekre történő utalásként is értelmezhető volt.[27]

Ráadásul az ellenforradalom titkos szervezetének, az Etelközi Szövetségnek a tiszteletbeli elnöke Horthy volt. A szervezet élén hét vezér állt, ők alkották a Vezérek Tanácsát. A fővezéri széket Horthy Miklósnak tartották fent, de ő nem kívánt élni a lehetőséggel. A honfoglalásra vonatkozó utalások az ellenforradalom szimbolikájának tehát lényeges elemei voltak.[28]

4. 2. A rítusok megjelenése a Dunántúlon

A Tanácsköztársaság bukását követően, amelyet a Vörös Hadsereg tiszai offenzívájának összeomlása, tehát a román hadsereg katonai sikere idézett elő, a 3000 fős Nemzeti Hadsereg – amit akkor „fehér gárdának” is neveztek – az antant engedélyével átvonult a románok által meg nem szállt Dél-Dunántúlra. A Fővezérség augusztus 9-én kivált a Hadügyminisztérium kötelékéből és önálló parancsnokságként folytatta működését.[29] Horthy Miklós augusztus 19-én kiáltványban fordult a „Dunántúl népéhez”, amelyben a Dunántúlt az ország „utolsó őrbástyájának” nevezte, ahonnan a vezetésével egy „új honfoglalás”, a „nemzeti eszme indul győzelemre a nemzetközi hazugságok ellen”.[30] Magáról az átvonulásról, illetve Horthy augusztus 15-i budapesti útjáról – amikor József főherceg az „összes magyar hadak” főparancsnokává nevezte ki[31] – a sajtó csak röviden, különösebb kommentár nélkül tájékoztatott.

A kultuszépítés 1919 szeptemberében Horthy Miklós aprólékosan megtervezett bevonulásaihoz, a Horthy-kultusz elsőként megjelent rítusaihoz kapcsolódóan, a fővezér számára kedvező politikai, hatalmi változások után kezdődött meg. A fővezér radikális

---

[25] Látható, hogy a formálódó – majd idővel kialakult – Horthy-kép bizonyos elemei nem előzmény nélkül valók, korábban is léteztek. A világháborút követően ezek Horthy Miklós népszerűsítését szolgálták. Az itt idézett versekhez hasonló „költemények” ezen túlmenően az országgyűlési választási kampányokban is születtek a jelöltekről.
[26] Idézi Kelemen 1923: 368.
[27] Sipos 2007b: 435.
[28] Zadravecz 1967: 130., 132.
[29] *Székesfehérvári Friss Újság*, 1919. aug. 10. 1.; Kelemen 1923: 456.; Dombrády 1990a: 17–19.; Gergely 2001: 75.
[30] Idézi Pilch 1928: 222.
[31] Uo. 176.

jobboldali környezete ugyanis Horthy Miklós rendszeres városlátogatásait felhasználva egyre szélesebb körben kezdte vitathatatlan tényként beállítani, hogy csakis a fővezérre támaszkodva van esélye a magyarságnak kikerülnie a jelenlegi helyzetéből. A Szegeden megjelent kultikus reprezentációból így 1919 őszén vezérkultusz alakult ki. A román hadsereg előrenyomulása az antant figyelmeztetése eredményeként szeptember 7-én állt meg.[32] A Siófokon berendezkedő Fővezérség elérkezettnek látta az időt arra, hogy Horthy személyesen megjelenjen az ellenőrzése alá került jelentősebb településeken.[33] 1919. szeptember 7. és 1920. március 1. között kutatásaim szerint összesen 39 települést látogatott meg. Ebből november 16-a előtt 18 városlátogatásra került sor. Közülük a fontosabbak a következők voltak: szeptember 8-án Kaposvár, 21-én Szombathely, 22-én Kőszeg és Sopron, október 7-én Szekszárd és Tolna, 12-én Székesfehérvár, 16-17-én Veszprém és Győr, végül november 10-én Esztergom, Tatabánya és Bicske.

A városlátogatásokat a Fővezérség, az Ébredő Magyarok Egyesülete (ÉME) és a MOVE, illetve a megváltozott hatalmi viszonyokhoz alkalmazkodó helyi hatóságok szervezték meg. Horthy látogatásait az 1918 előtti uralkodói utazások programjaira és külsőségeire támaszkodva a radikális jobboldali környezete készítette elő.[34] Ismétlődő cselekvéseivel ez a politikai „szokásrend", ami rítusok rendszerét jelenti, alapozta meg a fővezér személyéhez kötött felszabadítási mítoszt, a „győztes vezér" képét, a Horthy-kultusz értéktartalmát. Ez a vezér tekintélyének megalapozásán túlmenően a kialakuló új politikai rendszer legitimációját szolgálta.[35] Schnetzer Ferenc hadügyminiszter 1919. november 30-án azt állította Lehár Antal ezredesnek, Nyugat-Magyarország katonai parancsnokának, hogy Horthy Miklós a Fővezérség sajtó- és propagandaosztályával „hajtotta végre a »második honfoglalást«".[36] Ezt jelentős mértékben elősegítette, hogy a sajtóellenőrzés terén meghatározó pozíciókkal rendelkezett a Fővezérség.[37] A fővezéri városlátogatások programjáról plakátokon, szórólapokon és a helyi sajtón keresztül a szervezők előzetesen tájékoztatták a lakosságot. A fővezér megérkezését megelőzően – a várakozás idején – megjelent cikkek hangvétele erősítette a jelenség messianisztikus jellegét. A bevonulások napján a vezér képességeit, tulajdonságait és tetteit alaposan felnagyító, a szelektíven konstruált vezérképet népszerűsítő méltató cikkek, utólag a

[32] Pilch 1928: 183–184.; Dombrády 1990a: 21.
[33] Siófok – a fővezér ott tartózkodásának emlékére – teret nevezett el Horthyról. Ismereteim szerint ez volt az első közterület, ami Horthy Miklós nevét viselte. HL VKF 1920. 308. d. 3149. mfsz. 48. sz.
[34] Az uralkodói utazásokhoz lásd például Manhercz 2010.
[35] Vö. Dávidházi 1989: 5.; Kertzer 1988: 22–23., 29.
[36] Lehár 1973: 141–142.; Kochanowski 2002: 11.
[37] 1919. október 14-én a *Vasvármegye* hasábjain lehetett elolvasni a fővezér azon ígéretét, ami szerint „a destruktív sajtónak torkára forrasztja a szót". Idézi Klestenitz 2013: 192.

fővezéri látogatásról részletes beszámolók voltak olvashatóak a dunántúli lapokban. E vidéki utakról elsősorban a dunántúli lapok írtak, így a korai Horthy-kép emiatt először a vidéki lapok hasábjain jelent meg.[38]

Mivel a fővezér legtöbb esetben különvonattal utazott, így az érintett település nemzeti színekkel és zászlókkal feldíszített vasútállomásán fogadták őt, az erkölcsi rend „visszaállítóját", az országot a bolsevizmus és a román megszállás alól „felszabadító" „nemzetmentő" fővezért, akitől a „káoszba" és az összeomlásba vezető közelmúlt után a múltbéli nemzeti nagyság, a magyar állam területi integritásának helyreállítását várták. A különféle nemzeti szimbólumok (zászlók, színek, Himnusz, címer), amelyek 1919-et követően oly gyakran voltak láthatók Horthy Miklós személyéhez társítva, a tekintélye felépítésének, így a nemzeti elkötelezettsége hangsúlyozásának eszközeit jelentették.[39] Fogadásán részt vettek a katonai, a polgári (kormánybiztosok, törvényhatósági, városi tisztségviselők, a járások képviselői) és az egyházi előkelőségek (érsekek, püspökök, helyi lelkészek, papok), illetve a testületek és az egyesületek képviselői. Az emelkedett hangvételű köszöntések és a katonai jelentéstételek verbális formában, míg a meghajlás, a tisztelgés non-verbális úton fejezték ki a fővezér kiemelt pozícióját, az alárendeltség állapotát.[40] Horthy Miklós a vasútállomásokon elmondott beszédekre adott válaszaiban mindig megköszönte a megható, ünnepélyes fogadtatást. A település központjába – a vezér és a tömeg közötti érzelmi kapcsolat megteremtését is lehetővé téve – a lakosság éljenzése közepette díszmenet élén, fogaton, Székesfehérvárott harangzúgás kíséretében fehér lovon vonult be.[41] Ezután a főtéren, a városházán, a vármegyeházán újabb és újabb köszöntő beszédek, időnként szavalatok hangzottak el. Horthy ezekre is reagált. A további rituálék is a tekintélyét erősítették, miután személye állt a középpontban, így a vezér nemzetiszínű szalaggal átkötött jelképes ajándékkal történő megajándékozása, az adott település helyőrségének tisztelgő felvonulása és díszszemléje, az eskütétel, a tábori mise, a zászlószentelés, a különféle tisztelgő küldöttségek fogadása és a fővezér tiszteletére adott díszebédek vagy díszvacsorák. A rövid, katonás fővezéri beszédek, amelyekre egy-egy látogatás során több alkalommal is sor került, elsősorban a hadsereg jelentőségéről, a rendteremtésről, a magyarság összefogásának szükségességéről és a nemzet előtt álló feladatokról szóltak.

---

[38] A november 16. előtti városlátogatásokhoz lásd például *Székesfehérvári Friss Újság*, 1919. okt. 12. 1., okt. 13. 1–3.; *Dunántúli Hírlap*, 1919. okt. 16. 1., okt. 17. 1–2., okt. 18. 1–3.
[39] Vö. Kertzer 1988: 40–41., 108.
[40] Uo. 31.; Connerton 1997: 73–75.
[41] Vö. Gyáni 2005: 94–95.; Csíki 2010: 58.

Az 1919 és 1944 közötti Horthy-kép több rétegből és elemből épült fel.[42] E kép alaprétegét, amely alapvetően meghatározta a további elemeket is, az apolitikus háborús hős, a tengerész képe alkotta. A dunántúli városlátogatások napján a helyi lapokban megjelent méltatások és az ünnepségeken elhangzott köszöntések a „Novara legendás hősét", a „legbátrabb tengerészt", a „vitéz" és „daliás" fővezért, a haditengerészet utolsó parancsnokát üdvözölték. A keménykezű és rendteremtő vezérbe vetett hit erősítése érdekében emelték ki a háború alatti sikereit, ahogyan a vezéri hivatásra őt alkalmassá tevő, tökéletesként értékelt személyiségét, szellemi és fizikai képességeit.[43] Mindezzel tovább szőtték a háborús hős – egyre inkább aktualizált – legendáriumát. Ritkábban azon képességét is hangsúlyozták, hogy személyes megjelenésével képes véget vetni a politikai széthúzásnak, önzésnek, „reményvesztettségnek", képes megteremteni az összetartást, erősíteni a haza iránti szeretet. A kultikus kijelentések ezzel is igazolni igyekeztek a vezér rendkívüliségét. A Horthy-kultusz legfontosabb üzeneteként a vezér, a „megmentő" személye az egyedüli garancia arra, hogy a magyar nép „nem veszhet el nyomtalanul".[44] Az „izzó magyar lelkű", „ízig-vérig magyar" és a „kemény fajmagyar" jelzők alkalmazásával – erre 28 alkalommal került sor a budapesti bevonulás előtt – az internacionalista bolsevizmussal szimbolikusan szembenálló fővezér képe rajzolódott ki az öndefiniálás, a „mi" és az „ők" markáns elkülönítése érdekében.[45] A nemzeti eszme „közülünk való" hiteles képviselőjén túl a tisztesség, becsületesség példaképének is őt tekintették rajongó kortársai, ezzel is jelezve, hogy mindazok, akik nem állnak Horthy mögött, tehát nem tagjai az ő vezetése alatt álló politikai közösségnek, csak az ezekkel ellentétes jelzőkre méltóak.[46]

A vezér fő feladatát (az iránymutatást, a nemzet vezetését) és főbb tulajdonságait (céltudatosságát, határozottságát, megbízhatóságát) fejezte ki a kultusz többféleképpen, 1919 őszén még csak 5 alkalommal, a későbbiekben már jóval gyakrabban alkalmazott hasonlata. A viharos tengeren hánykolódó, sziklákkal, örvényekkel küszködő hajó és a biztos kezű kormányos metaforája az aktuális állapotokat, a vereséget, az összeomlást, a nemzeti megaláztatást fejezte ki. A negatív tényezőkön túl ez kifejezte a „szebb jövőt" is, miután a vezér úgy képes kormányozni a nemzet hajóját, hogy az ki fog kerülni a

[42] A vezérkép egyes elemeit részletesen az első megjelenésükkor mutatom be.
[43] Lásd például *Vasvármegye*, 1919. szept. 21. 1.; *Győri Hírlap*, 1919. okt. 15. 1.; *Esztergom és Vidéke*, 1919. nov. 11. 1.
[44] *Tolnamegyei Újság*, 1919. okt. 11. 1.; Vö. Eatwell 2006b: 142., 144–145., 151., 154.; Pinto–Larsen 2006: 252–254.
[45] *Győri Hírlap*, 1919. okt. 16. 1.; *Esztergom és Vidéke*, 1919. nov. 11. 1. A szembenállás kizárólag szimbolikus, mert a Nemzeti Hadsereg a bolsevistákkal és a megszállókkal sem vette fel a harcot.
[46] *Vasvármegye*, 1919. szept. 21. 1.; Vö. Szabó 2003: 146–147.; Szabó 2006: 73–80.

jelenlegi helyzetéből. A vezérkép alaprétegére épülő metafora kulcsszavai a tenger, a hullám, a vihar, a szikla, a hajó, a kikötő, a rév, a horgony, a kormánykerék és a kormányos voltak.[47] Ez azt üzente, hogy Horthy „erős keze" őrködik azon, hogy az „irtózatos megpróbáltatások kálváriáját megjárt nemzetünk hajóját" újból „zátonyra ne vezethessék".[48] Ezt a fontos metaforát először a jobboldali radikális *Szózat* alkalmazta. Endrődy Béla cikkében utalt az otrantói ütközetre, megemlítvén, hogy Horthy Miklós „odaszíjaztatta magát" a parancsnoki hídhoz, majd a jelen viszonyaira áttérve így folytatta: 1919-ben is „odakötöztette magát az elnémult világháború utolsó süllyedő hajójának […] csonka árbocfájához", amivel a fővezér állhatatosságát, kitartását fejezte ki, az *Odüsszeia* talán legismertebb epizódja felhasználásával.[49] A *Szózat* elsőbbsége nemcsak abban mutatható ki, hogy ez a lap használta először a kormányos metaforáját, hanem abban is, hogy kutatásaim szerint a radikális jobboldal szócsöve volt az első országos lap, amely méltatást írt Horthy Miklósról.

A már Szegeden megjelent kultikus apamodell, egy bensőséges, azonban mégis a tekintélyen alapuló közösségről gondoskodó, azt óvó, védelmező, nevelő, ha kell büntető apa képe, „akire gyermeki szeretettel néz fel minden ember", szintén e vezérkép meghatározó motívuma volt.[50] A fővezéri bevonulásokon gyakran gyerekek adták át a vezérnek a nemzeti színű szalaggal átkötött jelképes ajándékokat. A gyerekek szerepe szimbolikus értelemben az alárendeltséget, a jó értelemben vett kiszolgáltatottságot is jelezte, ezzel is hozzájárulva a vezér vezette közösség családként való bemutatásához.[51]

Horthy Miklós tekintélyének erősítését szolgálta, hogy a magyar történelem kiemelkedő alakjaihoz hasonlították.[52] A függetlenségi hagyományt ápolva Kőszegen a „kurucok vezérének" nevezték, majd anélkül, hogy konkrét személyeket megneveztek volna szintén szabadsághősök és „régi magyar vitézek" között helyezték el.[53] A konkrét párhuzamokat tekintve, elsőként a kurucos hagyományt folytatva Rákóczi Ferenchez,

---

[47] A kormányos motívuma megtalálható volt Mussolini és Sztálin kultuszában is. Lásd Lee 2007: 508., Németh 2012b: 40.
[48] *Győri Hírlap*, 1919. okt. 16. 1.
[49] *Szózat*, 1919. szept. 28. 6. Horthy Miklós ugyanis a sebesülése után, amíg el nem ájult, nem hagyta el a fedélzetet. Halpern 2007: 120.
[50] *Tolnamegyei Újság*, 1919. okt. 11. 1.; Vö. Steyrer 2012: 84. Az apamodell más vezérkultuszoknál is kimutatható. Lásd például Kershaw 2003: 118.; Hein 2002: 290–296.; Petrakis 2006: 38–40., 42.
[51] Bertelli 2001: 83–86. A vezér apaként való beállítását propagandisztikus fényképek is erősíthették, amelyeken a vezér és gyerekek láthatók. A Horthy-kultusz esetén ilyen fénykép nem ismert, de a szovjet propaganda – Sztálin kultusza esetében – ennek vizuális hangsúlyozására igen nagy hangsúlyt fektetett. Plamper 2012: 45., 49.
[52] A történelmi párhuzamok alkalmazása a vezérkultusz-építés meghatározó eszköze volt. Rees 2004: 5.; Goltz 2009: 7–8., 22.
[53] Pilch 1928: 214–216.; *Új Somogy*, 1919. szept. 26. 1. és szept. 28. 2.

majd „új honalapítóként” IV. Bélához, végül – kétszer – a hadvezér Hunyadi Jánoshoz hasonlították.[54] Történelmi személyiségekhez méltó kiemelkedő tettekkel is felruházták, amelyek a „nemzetmentés”, az „új honalapítás”, illetve az „új honfoglalás” szavakkal írhatóak le.[55] A „nemzetmentésben”, amely során Horthy Miklós rendet „teremtve”, az összeomláshoz vezető „destruktív” folyamatot „megfékezve”, a „sír” és a „végromlás” széléről „mentette meg” a nemzetet, a nemzeti identitás meghatározó elemét jelentő Nemzeti Hadsereg megteremtése foglalt el központi helyet. A Nemzeti Hadsereget, a testet öltött több évszázados álmot, 1919 őszén kétféleképpen is értékelték. Egyrészt, egy „lerongyolódott”, de a hazaszeretet által vezetett „bujdosó”, „száműzött” seregként, másrészt, egy „dicsőséges”, „fényes” ármádiaként, amelyet – miután Horthy Miklós és a hadsereg kultusza nem különült el egymástól – Horthy személyével együtt a magyar állam alapjaként, a magyarság létezésének, jövőjének garanciájaként és reménységeként tartottak számon.[56] A Nemzeti Hadsereg így jelenthette már akkor Csaba királyfinak szükség idején visszatérő hadait.[57]

A Horthy Miklósról kialakított kép igazolása, alátámasztása érdekében a kultusz építői meglehetősen gyakran hivatkoztak a „magyarok Istene” akaratára.[58] Eszerint Horthy az Isten küldötteként került az ország élére, lett a „nemzet vezére”. A nemzeti nagyság helyreállítását célzó „nemzetmentő” küldetését tehát isteni akaratként állították be. Az Ószövetség vonatkozó részének átértelmezése miatt – a méltatások szerint – kiválasztottként beállított magyar nép és a transzcendencia, a „nemzetiesített” Isten között különleges viszony létezett.[59] Az ókortól kezdődően uralkodók, papok és hősök személyében szinte minden társadalom tisztelt egy olyan embert, aki a menny, az Isten és az adott közösség között közvetített. Ezzel is magyarázható, hogy az uralkodók szakrális személlyé váltak.[60] A modern korban ezt a közvetítő funkciót is betöltötték a vezérek. A kultikus interpretáció alapján e „különleges pártfogás” eredményeként választotta ki, áldotta meg, küldte el „nekünk” a „mi” Istenünk Horthyt, hogy

---

[54] *Veszprémi Hírlap*, 1919. okt. 19. 1–2.; *Dunántúli Hírlap*, 1919. okt. 16. 1. és okt. 18. 3.; *Esztergom és Vidéke*, 1919. nov. 11. 1.

[55] A „megmentő” képe szintén a vezérkultuszok közös vonásaként említhető. Lásd például Goltz–Gildea 2009; Petrakis 2006: 32–40., 42.; Melograni 1976: 223.

[56] *Győri Hírlap*, 1919. okt. 18. 1.; *Új Somogy*, 1919. szept. 10. 1–2. és szept. 12. 1.; *Székesfehérvári Friss Újság*, 1919. okt. 11. 1.; Romsics 2003: 8.; Dömötörfi 1990: 23.

[57] *Szózat*, 1919. nov. 16. 1.; *Budapesti Hírlap*, 1929. nov. 16. 1. A Csaba-királyfi mondához lásd Magyar 2001: 85–106.

[58] Történelmi személyiségek „Isten küldöttjeként” való jellemzésének hagyománya Magyarországon a 16. századig vezethető vissza.

[59] A vallás és a nacionalizmus kapcsolatához lásd Smith 2003.

[60] Bertelli 2001: 10–11., 22.

„megmentsen” és a vágyott „szebb jövő” felé vezessen „minket”.[61] Horthy Miklós tehát kiválasztott vezér, a magyar nemzet kiválasztott nép, a történelmi Magyarország – amelynek visszaszerzése, mint látható lesz, a fővezér küldetésévé vált – pedig az „ígéret földje”. Ennek az érvrendszernek az is fontos eleme volt továbbá, hogy amikor a magyarság válságba, „veszedelembe” került, akkor a „mi” Istenünk sosem hagyott el „minket”. Így 1919 őszén sem. A kiválasztottság tehát nem egy alkalomhoz köthető. A vezér, mint Isten küldötte, eszköze ráadásul könnyen volt kapcsolható a „feltámadás” és az „újjászületés” fogalmaihoz. Ezek az állítások a vezér legitimációját voltak hivatottak erősíteni, a személyéhez kötött vágyak realitását igyekeztek hitelesíteni, alátámasztani. Ha ugyanis a „mindenható” Isten a „mi” oldalunkon áll, akkor nem fordulhat elő, hogy a „velünk” szemben elkövetett igazságtalanságok nem lesznek jóvátéve. A Horthy-kép egyik fontos – ráadásul irracionális – eleme volt ez.

Október 4-e és 9-e között az antant Katonai Missziója szeptember 22-i utasítása, majd az október 1-jei megállapodás alapján a románok visszavonultak a Táth, Váli-víz és Adony között meghúzott képzeletbeli vonalra.[62] A kiürített területekre – miután Magyarországra a franciákon kívül egyik hatalom sem kívánt katonai erőt vezényelni – a Nemzeti Hadsereg vonult be, ami újabb települések meglátogatását tette lehetővé.[63] Közülük az első Székesfehérvár volt.

A hatalmi változásokkal összefüggésben jelent meg szeptember 22-én a 4. számú fővezérségi parancs, ami az augusztus folyamán és szeptember elején kiadott rendeletek közé illeszthető. Ezek a hadsereg fegyelmének fenntartását, tevékenységének törvényes keretek között tartását, illetőleg a karhatalmak túlkapásainak megbüntetését célozták. Horthy az utóbbi terén „kérlelhetetlen” szigort ígért.[64] A parancs szerint a Nemzeti Hadsereg tagjainak „oly fellépést és magatartást” kell tanúsítaniuk, hogy „a felszabadított területek lakosságában tényleg a felszabadulás érzését váltsa ki megjelenésünk”.[65] A „népítéletként” beállított gyilkosságokat alaposan kivizsgáló, a rendteremtésre koncentráló erélyes fővezér képe rajzolódik ki előttünk Horthy Miklós akkori beszédeit, nyilatkozatait és az interjúit elemezve.[66] Mindez azonban mégsem

[61] *Győri Hírlap*, 1919. okt. 18. 2–3.; *Veszprémi Hírlap*, 1919. okt. 19. 1–2.; *Esztergom és Vidéke*, 1919. nov. 11. 1. A „magyarok Istene” motívumhoz lásd Gerő 2004: 292–296.
[62] Pilch 1928: 185., 238–241.; Dombrády 1990a: 23–24.
[63] Ormos 1984: 358–365.
[64] Pilch 1928: 205–211., 305–315. Az idézet a 207. oldalon található.
[65] HL VKF 1919. 307. d. 3123. mfsz. 9. sz.
[66] Lásd például *Az Est*, 1919. okt. 7. 2.; *Új Nemzedék*, 1919. okt. 8. 1–2.; *Székesfehérvári Friss Újság*, 1919. okt. 14. 2. A történteket, a fővezér értékelésével összhangban, „egyéni akcióként”, „népítéletként”, „jogos” és „megérdemelt” büntetésként értékelték a „keresztény-nemzeti” sajtó cikkei. Lásd például *Új*

vezetett el a különítmények kegyetlenkedéseinek megszűnéséhez.[67] A fővezéri utasítások, nyilatkozatok és az elmondott beszédek ugyanis inkább azt célozták, hogy a jogrend, a törvényesség helyreállítására, fenntartására irányuló törekvést demonstrálják az antant és a hazai nyilvánosság előtt, és erősítsék a „felszabadító" hadsereg képét. Határozott fellépés helyett tehát inkább kommunikációról volt szó. És még ez is igen ellentmondásosnak értékelhető. A szeptember 21-i szombathelyi beszédében – tehát a 4. sz. parancs kiadása előtt – a fővezér ugyanis a történteket „kiérdemelt büntetésnek" nevezte, mert „a meggyilkolt apák és megbecstelenített leányok emléke revansért kiállt".[68] Máskor is tett hasonló kijelentést a nyilvánosság előtt vagy bizalmas körben, kétségtelen tehát, hogy az erőszak legitimálásához a fővezér is hozzájárult. Horthy tényleges szerepe kapcsán megállapítható, hogy tudott az ország „megtisztítása" részeként történt kivégzésekről (a kiadott rendeletek is ezt támasztják alá), amelyeket az emlékirataiban elkerülhetetlennek és szükségesnek nevezett, de addig, amíg nem váltak a számára politikailag kényessé, körülbelül a budapesti bevonulásig, nem lépett fel határozottan ellenük. A közvetett felelősségét így el is ismerte.[69] Az eddigi kutatások szerint ugyanakkor nem igazolható, hogy Horthy Miklós parancsot adott a „lázadó" ország „megrendszabályozására". A történtek azonban így is joggal összekapcsolhatók a fővezér személyével, ahogyan a közvetett felelőssége sem lehet vita tárgya.[70]

A szociáldemokraták és liberálisok a Nemzeti Hadsereg helyett antantcsapatokat láttak volna szívesebben. Azt, hogy a főváros is a Fővezérség ellenőrzése alá kerül, a nagyhatalmak döntése és Horthy november 5-i nyilatkozata után fogadták el a baloldali politikusok. Horthy Miklós ugyanis szociáldemokrata, kisgazda és liberális politikusok előtt kijelentette, hogy a megalakuló koncentrációs kormányt elismeri, illetve garantálja a polgári jogegyenlőség érvényesülését. Taktikai okokból, az antantnak tett gesztusként ígéretet tett arra is, hogy a bevonulást követően nem épít ki katonai diktatúrát. 1919. november elejére Horthy Miklós a Szövetséges Katonai Misszió és a békekonferencia Legfelsőbb Tanácsa által Budapestre küldött Sir George Russell Clerk brit diplomata

---

Somogy, 1919. szept. 24. 1.; *Gyöngyös és Vidéke*, 1919. nov. 9. 1. A fehérterror fenti interpretációját Nathan Horowitz amerikai ezredes jelentése is „igazolta". Eszerint az erre „vonatkozó hírek alaptalanok", az előforduló „kihágásokat" a Fővezérség alaposan kivizsgálja és „rendkívül szigorúan" bünteti. *Szózat*, 1919. okt. 7. 1.; A lapok október 7-i számain kívül a jelentés elolvasható még Nemes–Karsai 1953: 1. köt. 189–190. A jelentést a Vezérkari Főnökség október 9-i sajtóközleménye a „rágalmak" alapos cáfolatának nevezte. HL VKF 1919. VI. cs. 13. d. 2665. mfsz. 660. sz.

[67] Bödők 2011a: 23–31.

[68] *Vasvármegye*, 1919. szept. 23. 1.

[69] Horthy 2011: 135–136.

[70] Romsics 2007a: 7., 30.

támogatásának birtokában az antant által el nem ismert kormánytól független hadsereg parancsnokaként az ország jövőjét meghatározó tárgyalások egyik fontos résztvevőjévé vált. Kezdtek tehát beérni Horthy augusztus közepe óta tanúsított magatartásának, a hadsereg önállósításának politikai eredményei: a békeszerződés megkötése érdekében szükség volt a stabilizálódásra, amiben a közelmúlt eseményeinek eredményeképpen döntő szerep várt a katonai erővel rendelkező Horthyra. A fővezér helyesen ismerte fel, hogy zavaros politikai viszonyok közepette a hadsereg megkerülhetetlen tényezővé válhat.[71]

A közélet szereplői számára világos volt, hogy a belpolitika alakulását főként Horthy és hadserege befolyásolhatja. Ezzel lehet magyarázni, hogy 11 eltérő politikai orientációjú fővárosi lap a tárgyalásokról adott tudósításaikon túl, november 7-e és 13-a között 21 fővezért méltató, hízelkedő stílusukban egymást túllicitáló cikket közölt. Az immáron a közelmúlttól történő elhatárolódáson túlmenően a megváltozott politikai viszonyokhoz való alkalmazkodás, a konszolidáció utáni vágyakozás által is motivált kultuszépítés során a fővárosi lapokban a Horthy-kép kiegészült a pártpolitikán felül álló fővezér képével.[72] Ezek a cikkek azért is lényegesek, mert az országos napilapok november elején kezdték el a kultikus szövegek publikálását. A Horthy-kultusszal való azonosulásnak természetesen számos oka lehetett, ahogyan a vezérképből kiolvasható jövőkép is elég általános volt ahhoz, hogy az újságolvasók szinte bármit beleláthattak: rendet, biztonságot, stabilitást, prosperitást és nyugalmat. Mindazt, ami akkor nem létezett Magyarországon. A kultusz szempontjából lényeges üzeneteik alapján a cikkek két csoportba oszthatók, de tartalmi átfedések miatt néhány többe is besorolható. Az első csoportba tartozó cikkek arra helyezték a hangsúlyt, hogy a fővezér mindig is a nyilatkozatában lefektetett álláspontot képviselte: nem kell tehát „félni Horthytól” és a kizárólag a nemzetet szolgáló hadseregétől.[73] A második kategóriát alkotó cikkek a napi politikai csatározásokon felül álló, a nemzeti érdekeket követő és a küldetését teljesítő vezér képét erősítette. Eszerint Horthy Miklós a politika „tisztátalan hullámai” között a „magyarság reményeinek horgonya”, „kőszikla” és „fix pont”, aki körül „elnémul a pártos viszályok fergetege”.[74] Rá lehet tehát felépíteni az ország jövőjét, amit a „rend”,

[71] Az 1919 őszi eseményekhez lásd L. Nagy 2001.; Ormos 1998: 66–81.; Romsics 1982: 52–77.
[72] Dombrády 1990a: 25–26.
[73] Lásd például *Szózat*, 1919. nov. 8. 2.; *Az Újság*, 1919. nov. 7. 1.; *Pesti Hírlap*, 1919. nov. 7. 1–2.; *Nemzeti Újság*, 1919. nov. 7. 1.
[74] Az apaként is méltatott vezért a pártpolitika felett állóként festette le gyakran a propaganda, aki „szikla a tengerben”, tehát minden körülmények között gondoskodik nemzetéről. Így volt ez például a Hitler- és a Hindenburg-kultusz esetén is. Kershaw 2003: 118., 360.; Goltz 2009: 125.

a „jog” és a „béke” világaként mutattak be.[75] A kultuszépítésben egyre kiemelkedőbb szerepet betöltő *Szózat* cikke tartalmi szempontból szintén ebbe a kategóriába sorolható. E cikk üzenete is jelezte, hogy a Horthy-képük a radikális jobboldal, a fajvédelem politikai programjához és jövőképhez igazodott. (A november 16-a után a *Szózat*ban megjelent cikkek tartalmán ez még inkább látható lesz.) A katonai erővel rendelkező fővezért ugyanis a nemzeti egység megtestesítőjének, integráló tényezőnek állították be, aki emiatt nem politizál, mert csak a nemzet érdekeit tekinti követendőnek. A válság megoldásában szerintük Horthy Miklós nélkülözhetetlen „politikai” súllyal rendelkezik. A nemzet érdekei a jobboldali radikálisok meglátása szerint ugyanis egybeestek a saját politikai elképzeléseikkel.[76]

4. 3. A Nemzeti Hadsereg bevonulása Budapestre

A pártközi tárgyalásokat követően alapos előkészítés után a román csapatok november 14-én több szakaszban adták át a fővárost az aznap hajnalban felfegyverzett 5000 fős magyar rendfenntartó szerveknek.[77] Budapest rendjének biztosítása érdekében szigorú biztonsági intézkedéseket vezettek be. A vonatkozó rendeleteket plakátokon tették közzé, de az új rendről a főváros lakosságát a sajtón keresztül is tájékoztatták. A rend fenntartását célzó intézkedések a Nemzeti Hadsereget sem kerülték el. Horthy – korábbi rendelkezéseihez hasonlóan – a hadsereg minden tagját és a karhatalmat is felszólította az „önkényes” fellépésektől való tartózkodásra.[78] A fővezér felhíváson keresztül fordult a budapestiekhez, amelyben igyekezett megnyugtatni a lakosságot, hogy hadseregének feltett szándéka a rendfenntartás, így csak a „rendbontók” számára helyezte kilátásba a büntetést. Budapestről, mint „bűnös városról” akkor még nem volt szó.[79]

A dunántúli városlátogatások rituáléját követő ünnepélyes bevonulás az 1919 őszén kialakított felszabadítási mítosz csúcspontjának tekinthető. Az ünnepséget Bárczy István miniszteri tanácsos vezette bizottság készítette elő. Az előkészületekben részt vett a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége (MANSz) is. A vasárnapi ünnepség programjáról, a bevonulási útvonalról, a fontosabb tudnivalókról a rendezőbizottság

[75] Lásd például *Nemzeti Újság*, 1919. nov. 8. 5.; *Az Újság*, 1919. nov. 8. 1.; *Budapesti Hírlap*, 1919. nov. 7. 1.; Szabó 2003: 146–147., 154–155.
[76] *Szózat*, 1919. nov. 11. 3.; Gyurgyák 2007: 245–247.; Turbucz 2011c: 112–113., 116–121.
[77] Ormos 1984: 366.; Pilch 1928: 261–263.
[78] Idézi Pilch 1928: 261. A bevonulást megelőző (október 25.) egyik bizalmas tiszti parancsában a fővezér a Nemzeti Hadsereget „a törvényes rend megtestesítőjének” nevezte, amelynek tartózkodnia kell az önkényeskedéstől, hogy a „legkiválóbb benyomást gyakorolja”. HL VKF. 1919. 307. d. 3128. mfsz. 153–155. sz.
[79] A fővezér felhívását idézi Vörös 2000: 167.

plakátokon, szórólapokon és a sajtóban tájékoztatta a fővárosiakat.[80] Az ünnepség 8 órakor katonai fogadtatással kezdődött Kelenföldön. A jelentéstétel után az Átlós úton felsorakozott csapatok elindultak a Fehérvári úton a Gellért tér felé. A menetet egy szakasz lovas rendőr és egy nyolc trombitással kiegészült huszárszakasz vezette, akik négyesével felváltva fújták a díszjelet. Őket követte, már az antik idők óta a győztes vezért jelképező fehér lovon bevonuló fővezér, aki az altengernagyi egyenruháját és kitüntetéseit viselte.[81] A fehér ló természetesen a magyar mondavilágot is megidézte, miután utalt az „új honfoglalás" címén az Árpád vezérrel megvont párhuzamra. Horthy mögött a nemzeti színű fővezéri zászló, majd Magasházy László, Horthy Miklós szárnysegédje, Soós Károly és a fővezér legszűkebb törzse haladt. A csapatokat Lehár Antal vezette.[82]

A Gellért téren Horthy Miklóst Budapest nevében Bódy Tivadar polgármester köszöntötte.[83] A nemzeti és a fővárosi színekkel és jelképekkel feldíszített téren az esős őszi idő ellenére megjelent nagy tömeg – a rendezők szándéka szerint – a nemzetet jelképezte. A fővárosi üdvözlés helyszínét tudatosan választották ki, mert így Horthyt Szent Gellért mártírhalálának helyszíne közelében fogadhatták. A polgármester szerint ugyanis a főváros „mártíromi szenvedéseket volt kénytelen elviselni" az elmúlt egy évben. Horthy Miklós ezzel szemben Budapestet minden kétséget kizáróan „bűnösnek", a „nemzet megrontójának" nevezte.[84] Szerinte a város „megtagadta ezeréves múltját", „sárba tiporta a nemzet koronáját, a nemzet színeit és vörös rongyokba öltözködött". A nemzeti és keresztény hagyományaival, értékeivel szembeforduló fővárosnak azonban meg lehet bocsátani, ha „ez a megtévelyedett város visszatér megint hazájához", ha újra szeretni fogja a „szent koronát, a kettős keresztet", „a három hegyet és a négy folyót, szóval magyar hazáját és magyar faját". A vezeklést Budapest tehát nem kerülheti el, így amíg eleget nem tesz a fővezér felszólításának, a bűnbánatnak, amíg nem tér vissza a nemzethez tartozás feltételeként megnevezett értékekhez, addig „nem alkot egy közösséget a nemzet egészével".[85] Horthy a fogadtatás ideje alatt, beszéde üzenetének

---

[80] A tájékoztatáshoz lásd például OSZK PKT 1919/1., 1919/3., 1919/33.; *Budapesti Hírlap*, 1919. nov. 15. 4.; *Szózat*, 1919. nov. 15. 5.

[81] Seibert 1994: 207.; Vörös 2000: 158.; 1939. május 18-án, a polgárháborút követően, Franco győztes vezérként szintén fehér lovon vonult be Madridba. Ellwood 1997: 150–151.

[82] Pilch 1928: 265–266.

[83] Uo. 270–272. A bevonulás napján elhangzott beszédeket Pilch Jenő könyvéből idézem, miután teljes terjedelmében közölte azokat, míg a napilapok részletes beszámolóikban ezt nem mindig tették.

[84] A „bűnös város" szófordulat már a világháború előtt is előfordult a konzervatív publicisztikákban. Lásd például Schweitzer 2005: 328–329.

[85] Vörös 2000: 158. Horthy beszédét A3-as méretű plakátként kiragasztották a fővárosban. Lásd OSZK PKT, 1919/1. A napilapok november 18-i részletes tudósításai is kiemelték, hogy a fővezér beszéde

megfelelően, parancsnoklási pózban ült a lován.[86] Az antant elvárásai miatt Horthyék már nem léphettek fel az általuk elképzelt keretek között a munkásság és a zsidóság ellen, így a fennálló körülményekhez való alkalmazkodást leplezve, nyelvi eszközök felhasználásával, harsány szavakkal ítélte el és vonta felelősségre őket a fővezér.[87]

A Himnusz eléneklése után a menet a Ferenc József hídon át, a Vámház körúton, a Kálvin tér után, a Múzeum, a Károly, majd a Váci körúton és az Alkotmány utcán vonult az Országház irányába, ahová tíz óra körül érkezett meg. Horthy két oldalán tisztekből gyalogos sorfalat alakítottak, a fővezért a törzskar, majd egy huszárszakasz, illetve a Nemzeti Hadsereg egységei követték. A nemzeti színekben pompázó útvonalon felsorakozott tömeg Horthy nevét kiáltva fehér zászlókat lengetett és virágokat például fehér őszirózsákat, szórt a „nemzetmentő" fővezér és a „hős" katonái elé. A fővárosi lapok mindezt „diadalmenetként" értékelték. A fővezér külső megjelenését, tekintetét, arcát, testtartását úgy jellemezték, hogy azzal Horthy határozottságát, elszántságát és keménységét érzékeltették, azaz a vezér személyébe vetett hitet erősítették. Ugyanezt sugározták képi síkon a Horthy Miklósról a hetilapokban megjelent fényképek, portrék és grafikák is (2. kép).[88] A budapesti bevonulásról a *Népszava* kivételével az országos napilapok részletesen tudósítottak és méltatták is a fővezért.

Az Országház előtti ünnepségen alkalmazott szimbolikus térfoglalási eljárások a közelmúlt teljes tagadását, a „nemzeti" és „keresztény" értékrendszer összekapcsolását fejezték ki. Ennek legjobb példája az Országház lépcsőjére épített imasátor volt, amelyet fehér fából ácsoltak és zöld posztóval borítottak be, s a nemzeti színek kiemelése céljából piros szőnyeget terítettek elé. A jobboldali korláton is ezek a színek domináltak. A hatást erősítette, hogy az Országházon, illetve a téren hat, kétemeletes magasságú, hatszög alakzatban felállított fehér rúdon egyaránt nemzeti lobogók, a rudakat összekötő fehér köteleken nemzetiszínű és fővárosi zászlók lobogtak. Ebben a közegben énekelték el a jelenlévők a Himnuszt. A nemzeti szimbólumokat egészítette ki a sátorban elhelyezett fehér oltár, amely mögé, az Országház falára aranykeresztet erősítettek. A Bibliában, majd az ókeresztény művészetben is gyakran felbukkanó pálmát és babért is felhasználták a szimbolikus térfoglalás céljaira. Az imasátorhoz

---

elsősorban kemény megrovásként értelmezendő, azonban már „vezeklést", „megbocsátást" is jelent a „bűnösök" számára, ha bűnbánatot gyakorolnak. Lásd például *Az Újság*, 1919. nov. 18. 1.; *Budapesti Hírlap*, 1919. nov. 18. 1.; *Nemzeti Újság*, 1919. nov. 18. 1–2.; Az ellenségkép megkonstruálásának nyelvi eszközeihez lásd Szabó 2003: 145–148.

[86] A Gellért téri eseményekhez lásd Vörös 2000: 158–159.; Pilch 1928: 270–272.

[87] Turbucz 2011a: 81.

[88] *Nemzeti Újság*, 1919. nov. 18. 1–7.; *Szózat*, 1919. nov. 18. 1–5.

felvezető lépcsők két oldalán pálmák, a győzelem és az élet jelképei, és négy sorban a halhatatlanságot, a győzelmet és a békét jelképező babérfák voltak láthatóak. Az Országháznál a kormánytagok, a keresztény egyházak képviselői és számos közéleti személyiség jelent meg. A téren a MOVE, az ÉME, a hatóságok, a tantestületek és társadalmi egyesületek képviselői kaptak helyet. Horthy Miklós fővezér az ismertetett szimbólumrendszer középpontjában, a misesátor előtt állt.[89] A környéken a kirakatokba Horthy Miklóst ábrázoló fényképek kerültek, míg az utcákon nemzeti színekkel díszített Horthy-emléklapokat árusítottak. Manno Miltiades a főváros utcáin kiragasztott plakátja vizuálisan jelenítette meg a Horthy-kultusz szimbólumrendszerének központi üzeneteit: a közelmúltra utaló, vörössel jelzett viharos tenger felett a hajókormányt két izmos kéz fogja. A grafika alatt zöld háttérrel nagy fehér betűkkel szedve olvasható a metafora erőskezű kormányosának a neve: „Horthy!" Az egyik kar mögött a nemzeti címer is látható. Erre a plakátra az akkor megjelent cikkek is hivatkoztak (1. kép).[90]

A fővezér az Országház térre érve érkezett meg a céljához, így a lováról ott szállt le.[91] Az Országház lépcsőjén Friedrich István miniszterelnök a kormány és a nemzet nevében üdvözölte. A nap folyamán először Friedrich utalt arra, hogy a fővezér bevonulásának napja a népköztársaság kikiáltásának egy éves évfordulójára esett. Az előkészületek során is felmerült ez a szempont.[92] Ez is jelzi, hogy 1919. november 16-a 1918. november 16. ellenrendezvényévé vált: Budapest és Magyarország szimbolikus visszafoglalására került sor.[93] A világháború utáni időszak szimbolikus politikájában is meghatározó jelentőségű helyen és időben elhangzott köszöntésre adott válaszában Horthy határozottan szembehelyezkedett a közelmúlttal („ki kell irtanunk minden mérget a nemzet lelkéből"), és elutasította a nemzet megosztására törekvő pártpolitikát („össze kell fogni minden magyar hazafinak egy szent cél érdekében, amelynek két pillére: a nemzeti eszme és a keresztény morál"). Beszédét radikálisan kettéosztott világkép jellemzi: a közelmúlt tagadása és a kizárólagossá tett követendő értékrend méltatása. A fővezér azt is megjegyezte, hogy a nemzet erőit össze kell fogni, hogy „az ezer jelszóval agyonagitált lakosság nyugvópontra juthasson". Ezt azonban egy olyan ünnepségen mondta, amely ugyanúgy agitált, mint a polgári demokratikus forradalom

[89] Az alkalmazott térfoglalási eszközökhöz lásd Vörös 2000: 159., 162–163.; Seibert 1994: 44., 257–258.; Bodó–Bíró 1997: 309.; *Nemzeti Újság*, 1919. nov. 18. 1.; *Szózat*, 1919. nov. 18. 6.
[90] Például *Nemzeti Újság*, 1919. nov. 18. 3. A kormányos motívumát 1919-ben nemcsak Horthy Miklós reprezentációjában alkalmazták. Ehhezs lásd Vörös 2009b: 38.
[91] Vörös 2000: 159.
[92] HL VKF 1919. VI. cs. 13. d. 2669. mfsz. 793. sz.
[93] Erről részletesebben Vörös 2009a.

és a Tanácsköztársaság hasonló jellegű rendezvényei.[94] A *Szózat* a fővezéri válaszból kirajzolódó követendő „keresztény" és „nemzeti" irányt bibliai hasonlattal élve „az egész nemzet előtt haladó kettős tűzoszlopnak" nevezte.[95]

A Horthy Miklós beszédét követő mise végeztével a MANSz képviseletében Tormay Cécile írónő zászlót adott át a fővezérnek. Beszédében Horthy bevonulásának jelentőségét hangsúlyozandó a krisztusi szenvedéstörténet és a feltámadás keresztény hagyományát alkalmazta az 1918/1919-es időszak, illetve az akkori magyar viszonyok értékeléséhez. A „feltámadás" és az „újjászületés" kifejezések ebben a kontextusban a nemzet regenerálódását, megerősödését, azaz a háború után elveszített nemzeti nagyság helyreállításának ígéretét jelentették. (Ráadásul a Horthy-korszak nemzeti identitásának meghatározó elemeivé váltak a kereszténységtől kölcsönzött szimbólumok.[96]) Ennek az erőltetett, kiforgatott és tévesen magyarázott párhuzamnak köszönhetően Horthy Miklós és a Nemzeti Hadsereg tevékenységét az írónő a szakrális szférába emelte.[97] Jelentős szerepet játszott így a Horthy-kultusz megalapozásában. Tormay – végeredményben folytatva a *Bújdosó könyv* történetét – ugyanis többek között a következőket mondta:

> „Hajnal van ma! Ti hoztátok – és mi asszonyok, mint kétezer év előtt a Szentírás reggelén, a Golgota tövében, eljöttünk, hogy köszöntsük a feltámadást! Magyar hajnal és keresztény feltámadás a ti hazatéréstek egy szörnyű véres Kálvária után, melyben Károlyi, a magyar Iskariot és démoni cinkosai elárulták, megkínozták, kifosztották és megcsúfolták a magyar nemzetet. Történelmünknek legsötétebb éjszakája volt ez és most olyan ígéretes a reggel, mert eljöttetek. Hat hónap óta a reménységet Horthy Miklósnak hívják Magyarországon […]".[98]

E beszéd és a sajtóban megjelent cikkek értelmezése szerint is 1919. november 16. a magyar történelem fordulópontja. A bevonulás napja az azt megelőző időszakhoz képest egy minden szempontból megújult korszak szimbolikus kezdetét („hajnal", „reggel"), az „új" időszámítás első napját jelentette, amikor a nemzet „feltámad", „újjászületik". A „feltámadás" azonban még korántsem teljes, mert ez, mint erre a későbbiekben Tormay is utalt, csak a történelmi Magyarország helyreállításával valósulhat meg.[99] E bipoláris –

---

[94] Az Országház előtti fogadtatáshoz lásd Vörös 2000: 159–161., 163.; Pilch 1928: 277–278.
[95] *Szózat*, 1919. nov. 18. 5.
[96] A korszakban nem ez volt erre az egyetlen európai példa. Lásd Például Ioanid 2004., Kallis 2007.
[97] Zeidler 2009: 199., 231–232.; Vörös 2000: 160.; Gentile 2005: 364.
[98] Idézi Pilch 1928: 279. Tormay a *Bújdosó könyv*ben is Iskariotnak nevezte Károlyit. Tormay 2009: 428.
[99] Pilch 1928: 280.

az abszolút „jót” és az abszolút „rosszat” szembeállító – világképben Horthy Miklós, a nemzet „szabadítója”, „megváltója” szimbolizálta a szakítást a politikai gonosz, Károlyi Mihály és „démoni cinkosai” által megszemélyesített, a lehető legnegatívabban ábrázolt múltbéli eseményekkel („legsötétebb éjszaka”). Nyilvánvaló a párhuzam Jézus halálával és feltámadásával, ami a keresztények számára az örök élet ígéretét jelenti. A budapesti bevonulás emiatt értelmezhető nemzeti „megváltásként”, „feltámadásként”. Ráadásul a Golgota Magyarország esetében az Országház előtti tér volt, ahol egy évvel azelőtt kiáltották ki a népköztársaságot. E szimbólumrendszer szerint a fővezérhez kötődött a „gonosz” legyőzése. Azért, mert a „bűnösnek”, a minden „rossz” forrásának tartott Budapest visszavételéről volt szó, igaz, ez csak szimbolikus lehetett, mert a Nemzeti Hadsereg a Tanácsköztársasággal és a megszálló románokkal sem vette fel a harcot.[100] Mindezek eredményeként – a kultikus interpretáció keretein belül – a nemzet életében már számos előremutató, pozitív változást elérő vezértől remélhető a nemzettel szemben elkövetett árulás következményeinek maradéktalan orvoslása.[101] Horthy Miklós eszerint a magyarság „reménysége” és „megmentője”, mert – a tényleges szerepét jelentősen eltúlozva – az ő fellépése adott esélyt kikerülni a nemzet nyomorúságos helyzetéből.[102] Tormay a történelmi magyar állam integritásának visszaállítását a hadsereg feladatának tekintette.[103] Horthy vezérkultusza és – a hétköznapi életet a Horthy-kultusznál jobban átszövő – irredenta kultusz között tehát már 1919 őszén megteremtődött a kapcsolódási pont. A Horthy-kultusz nehezen értelmezhető a nemzeti nagyság, az aranykor mítosza nélkül, így, mint minden más vezérkultusz, egy tágabb mítosz- és szimbólumrendszer meghatározó alkotóeleme volt. Az elveszített területek visszaszerzése Horthy Miklós küldetésévé vált. A fővezér a magyar nők adományát megköszönve ki is jelentette, hogy

---

[100] A bevonulást a keresztény hagyomány alapján párhuzamba állították a „virágvasárnapi” eseményekkel is. Az Országház előtti téren használt pálmaágak ezt a képzetet is erősíthették. Emellett, a *Pesti Hírlap* szerint a fővárosi utcákon elhelyezett lobogók a „pusztában kiáltó” szónak tekinthetőek, amelyek arra figyelmeztetnek mindenkit, hogy „egyengessétek az utat, mert elkövetkezett az ország megváltója”. *Pesti Hírlap*, 1919. nov. 16. 4.

[101] A napilapok értékeléséhez lásd például *Budapesti Hírlap*, 1919. nov. 16. 1., nov. 18. 5.; *Pesti Hírlap*, 1919. nov. 16. 4.; *Az Est*, 1919. nov. 18. 1.; *Szózat*, 1919. nov. 18. 1–5. A vezérkép Tormay beszédének elemzésekor említett elméleti vonatkozásaihoz lásd Szabó 2006: 18–21., 71–74., 85–88.; Gerő 2004: 289.; Povedák 2011: 158.; Mezei 2009.; Pók 2005: 49–55.

[102] A szimbolikus kezdet és a „szebb jövő” fogalma például a Hitler-, a Hindenburg- és a Pilsudski-képben is jelen volt. Lásd például Kershaw 2003: 84.; Goltz 2009: 65–66.; Plach 2006: 30–37., 57–62.

[103] A *Nemzeti Újság* is kiemelte, hogy Horthy vezetésével a katonák „adják majd vissza azt a földet is, melynek minden rögéhez a hármas hegy és négy folyó közt egy ezredév küzdelme, dicsősége, szenvedése és öröme tapad”. *Nemzeti Újság*, 1919. nov. 18. 1. A terület-visszacsatolások idején a bevonulások során Horthy Miklós szintén fehér lovon ült, jelezve: az 1919-ben megkezdett „honfoglalás” folytatásáról van szó. Pethő Sándor az *Új Nemzedék*ben szintén kiemelte, hogy a fővezér hivatott az elveszített területek visszaszerzésére. Emellett Pethő „megváltónak”, „választottnak” és „szabadítónak” is nevezte a fővezért. *Új Nemzedék*, 1919. nov. 18. 2–3.

„még nem vagyunk a célnál. Pestről még tovább is kell mennünk”.[104] A hadseregnek ajándékozott zászlót – a nemzeti és a keresztény értékrendszer egységét kifejezve – ezután Csernoch János esztergomi érsek, Petri Elek dunamelléki református püspök, Raffay Sándor bányai evangélikus püspök és Józan Miklós unitárius püspök áldotta meg.[105] Ez az egyházi és a politikai szféra közötti szoros együttműködést jelképezte.

A Himnusz után a hatvanhárom vármegyét jelképező hatvanhárom nő járult Horthy elé, majd kezdetét vette a csapatok díszmenete, amely le is zárta az ünnepséget. A november 16-i rendezvények az Operaház díszelőadásával és a budai Várban tartott fogadással zárultak. A díszelőadás programját a hadsereget köszöntő, a szimbolikus kezdet („megjött a hajnal”, „föltámad az ország”) motívumát kifejező vers mellett zenei műsor alkotta.[106]

Horthy november 16-i budapesti bevonulásának főbb eseményeiről a Fővezérség Sajtóosztályának kezdeményezésére a Corvin Filmgyár egy 14 perces, 10 bejátszásból álló néma filmhíradót készített. A nézőket az inzertszövegek orientálták. Az összeállítás középpontjában a fehér lovon ülő, „rendteremtő” fővezér és az őt lelkesen köszöntő „felszabadult” lakosság állt. A vezér ábrázolásának fontos elemei közé a kitüntetései, a határozott mozdulatai és tekintete sorolható a Gellért téri „tetemrehíváson” kívül. A film a szimbolikus térhasználat több aspektusát bemutatja: néhány távoli felvételen is tükröződik, hogy az esemény középpontjában a fővezér áll. Ez a filmes összeállítás lehetővé tette, hogy azok is át tudják élni az ünnepélyes bevonulást, akik személyesen nem lehettek jelen. A Fővezérség kezdeményezésére a katonai körletparancsnokságok szervezésében a fővárosban és több vidéki városban is bemutatták a felvételt 1919–1920 fordulóján. E képkockák a korszak későbbi összeállításaiban – már hangos filmekben – is feltűntek, így a fiatalabb generációk múltképét is befolyásolhatták.[107] A mozgókép tehát igen hamar szerepet kapott a kultuszépítésben, de mégsem vált annak meghatározó eszközévé. A bevonulás megörökítésére az eseményekkel egy időben emlékbélyegek is készültek. A Fővezérség és a fővárosi postaigazgatóság november 12-én megegyezett arról, hogy „A nemzeti hadsereg bevonulása 1919. XI/16.” feliratú bélyeg kibocsátására kerül sor.[108] Az emlékbélyegekhez november 26-a után lehetett hozzájutni.[109]

---

[104] Pilch 1928: 280–281.
[105] Uo. 281–283.; Vörös 2000: 160.
[106] Pilch 1928: 285–286.
[107] Corvin Híradó 1919: 1/1–10.
[108] *A Magyar Posta Hivatalos Lapja*, 1919. nov. 22. 227.
[109] Flasch 1992.

4. 4. A „honmentés” 1919. november 16-a után

A koncentrációs (koalíciós) kormány megalakításával kapcsolatos tárgyalásokról a sajtó ugyan kitüntetetten tudósított, azonban a fővezér szerepét nem hangsúlyozták, Horthy Miklóst – a november eleji nyilatkozatával ellentétben – ritkábban méltatták. Az akkor megjelent cikkek tovább erősítették a fővezér pártok felettiségének képzetét, jelezve, az adott körülmények között a politikai széthúzás elfogadhatatlan, mindenki számára csakis Horthy Miklós lehet az egyedüli igazodási pont.[110]

A Horthy-kultusz építésének lehetőségei és technikái 1919. november 16. után, a hatalmi viszonyok megváltozásával értelemszerűen kiszélesedtek. Onnantól kezdve az országos napilapok rendszeresen foglalkoztak Horthy Miklós személyével, elsősorban a tudósításaikban, de a méltató cikkeikben is, amelyek száma a kormányzóválasztás előtti időszakban nőtt meg. A sajtóellenőrzést szigorítani kívánó Fővezérség a bevonulást követően már a fővárosi szerkesztőségek ellenőrzésében is szerepet kapott, elsősorban a Sajtóellenőrző Miniszterközi Bizottságon keresztül, amelynek a Horthyhoz közel álló Eckhardt Tibor lett a vezetője.[111] (Az előzetes cenzúra 1921-ig volt még érvényben.) Emellett az MTI arról is hírt adott, hogy a fővezér személyével kapcsolatos fényképek, iparcikkek, kiadványok stb. forgalomba hozatal előtt a Fővezérségen bemutatandóak.[112] A Horthyval szembeni kritika lehetőségei így fokozatosan beszűkültek. A *Népszavá*ban november 16. után már nem is jelentek meg olyan cikkek, amelyek utaltak arra, hogy a fővezérnek és a hadseregnek köze lenne a fehérterrorként ismert kegyetlenkedésekhez. A korábbi cikkek üzenete ugyanis az volt, hogy ezekért a fővezér is felelős, bár annak mértékét pontosan nem fogalmazták meg.[113] A bevonulás után így szinte már csak a baloldali emigráció külföldi propagandatevékenysége kérdőjelezhette meg a pozitív tartalmú Horthy-képet.[114] Az emigráció valóságértelmezésének a magyar közvéleményre gyakorolt hatása 1919–1944 között – a korabeli nyilvánosság szerkezete miatt – viszont igen korlátozott volt.[115]

---

[110] Lásd például *Budapesti Hírlap*, 1919. nov. 18. 1. és nov. 20. 1.; *Pesti Hírlap*, 1919. nov. 18. 6.

[111] Pölöskei 1977: 22–30., 75–76.; Sipos 2004: 28–31.; A Fővezérség november 26-i sajtóellenőrzéssel kapcsolatos átiratát a Miniszterelnökségnek lásd MNL OL K. 26 1208. csomó, 1919, III. tétel, 675–678.

[112] *Az Újság*, 1919. dec. 6. 5.

[113] Néhány cikk címe a megjelenés dátumával: *A Horthy-legények rémtettei* (okt. 3.), *A dunántúli zsidóüldözés* (okt. 9.), *Kiránduláson Horthy katonái* (okt. 12.), *Börtönpoklok* (okt. 18.).

[114] A Fővezérségre érkezett helyzetjelentésekben nem találtam Horthy megítélésére vonatkozó utalást. E jelentésekhez lásd például HL VKF 1919. VI. cs. 13. d. 2660. mfsz. 501., 504–505., 509., 514. sz. 1919. december elején felmerült, hogy – a propaganda szempontjából – a fővezér népszerűségének növelése érdekében a legfontosabb élelmiszereket szállító vonatokat nevezzék Horthy-vonatoknak. HL VKF 1919. VI. cs. 13. d. 2651. mfsz. 196–197. sz.

[115] Emiatt sem elemzem disszertációmban a Horthy-képüket.

A Horthyról közvetített kép, amely november 16-a után egyre kidolgozottabbá vált, továbbá a kultikus tartalma fokozatosan erősödött, 1919 őszét követően a sajtón és a fővezér vidéki útjai során a magyar társadalom egyre szélesebb rétegeihez jutott el (3. táblázat).

1919 őszén a „keresztény" és „nemzeti" ifjúsági és társadalmi egyesületek is bekapcsolódtak a kultuszépítés folyamatába, egy „keresztény" és „nemzeti" értékrenden alapuló új Magyarország felépítéséhez való hozzájárulás szándékával.[116] Az egyetemi ifjúság még október 1-jén díszes emléklappal köszöntötte Horthyt, aki a „rettenetes éjszakában" az „első biztató sugárként" kezdett világítani.[117] A bevonulás másnapján a Budapesti Keresztény Nők egyesülete a Vigadóban nagygyűlést rendezett, amin részt vett a fővezér is. Ekkor szavalta el a Horthy Miklós bizalmi köréhez tartozó Majorné Papp Mariska az *Állj meg, Horthy Miklós* című nyolc versszakból álló, a budapesti bevonulás jelentőségét hangsúlyozó versét.[118] Az első két versszak a következőképpen hangzik:

„Ujjongva repesnek a hymnusi hangok,
Versenyezve búgnak a templomharangok,
Millió torokból hála száll az égre,
Amiért megérkeztél, hogy megjöttél végre.
Ezeréves népünk mese-csodás álma,
Ősi kívánsága most valóra válva,
Nem sírtak hiába könnyes, bús imáink,
Lesznek már, vannak már magyar katonáink!
Állj meg, Horthy Miklós!

Magyar zászló alatt, magyar szóra lépked
A te darutollas, hős katona-néped,
Szegény szívünk mire oly hiába vágyott,
Ők is zenghetik a magyar imádságot.
A vörös tegnapból ébredtünk a mára,
Nemzetiszín hajnal hasad a hazára,
Nem volt semmi sok és semmi drága érte,
Hogy ezt a szép napot a magyar megérte!

[116] Kerepeszki 2009a: 341–343.
[117] Pilch 1928: 345–346.
[118] Uo. 350–351.; Ablonczy 2010b: 62.

Állj meg, Horthy Miklós!”[119]

A Nemzeti Kaszinó november 24-én Horthy Miklós tiszteletére adott díszvacsorát. Berzeviczy Albert konzervatív-liberális kultúrpolitikus, az MTA elnöke köszöntötte a hadsereget a „halálból új életre keltő” fővezért, a „nagy katonát és a még nagyobb hazafit”.[120] November 20-án a Magyar Zsidók Országos Szövetségének küldöttsége a fővezér és hadserege iránti lojalitásáról biztosította Horthyt, aki sajnálatát fejezte ki a Dunántúlon történtek miatt, és garantálta, hogy ilyen atrocitások többé nem fognak előfordulni.[121] Néhány nappal később a Pesti Izraelita Hitközség létrehozta a hadsereg céljait szolgáló Horthy-alapot.[122] Akkor váltak a kultuszépítés alkalmává a fővezér és a hadsereg tiszteletére rendezett színházi díszelőadások. November 23-án Vörösmarty Mihálynak a honfoglalás idejét megörökítő Áldozat című drámáját mutatta be a Nemzeti Színház, ami az egyik konzervatív napilap szerint azon a novemberi estén „az új honfoglalást” és „új ébredést jelképezte”.[123] Szerenádok és hangversenyek keretében is tisztelegtek a fővezér előtt. November 28-án a Tudomány- és Műegyetem egyesült énekkara tisztelgett így a Gellért Szállóban. Az egyetemi ifjúság nevében elhangzott köszöntő beszéd a fővezért Rákóczi és Kossuth „nagy öröksége letéteményesének”, és az alkalomhoz illően „a magyar ifjúság ideáljának és vezérlő csillagának” nevezte.[124] December 6-án a névnapi köszöntés céljából rendeztek hangversenyt.[125] Emellett egyes szervezetek díszelnökének és ünnepségek, operaházi hangversenyek, díszelőadások, mulatságok védnökségére is felkérték, amelyeket az év végéig el is vállalt. 1919 végétől „a mai végzetesen komoly időknek” megfelelően azonban már nem. A *Szózat* szerint ezzel is eleget téve azon kötelességének, hogy észre térítse a „lezüllött” tömegeket.[126]

A kultuszépítés korai szakaszában már művészeti alkotások is szerepet kaptak. Ligeti Miklós a fővezér „délceg és kemény alakjáról” bronz mellszobrot mintázott, amelyet a Műcsarnok 1919/1920. évi Téli Tárlatán mutattak be.[127]

Az ideiglenes államfő kérdése a Clerk tárgyalásokat követően került napirendre, akkor azonban még nádorról és nem kormányzóról beszéltek.[128] Először József királyi

---

[119] Majorné 1920: 5–6.
[120] *Budapesti Hírlap*, 1919. nov. 26. 3.
[121] Uo. 1919. nov. 21. 5.; Gyurgyák 2001: 110–116.
[122] *Budapesti Hírlap*, 1919. nov. 26. 6.
[123] Uo. 1919. nov. 25. 9–10.
[124] Uo. 1919. nov. 29. 7.; *Nemzeti Újság*, 1919. nov. 30. 7.
[125] *Budapesti Hírlap*, 1919. dec. 7. 7.
[126] *Szózat*, 1919. dec. 10. 1. és dec. 31. 5.
[127] *Új Nemzedék*, 1919. dec. 7. 10.; Prohászka 2001: 72.; Kontha 1985: I. köt. 205–207.
[128] Szinai 1988: 35.

herceg és Horthy Miklós neve merült fel. A *Szózat* természetesen amellett érvelt, hogy a fővezér legyen az államfő, amivel a radikális jobboldal egyértelműen jelezte hatalmi törekvéseit. A *Szózat* november 30-i vezércikke leszögezte, hogy a formálódó magyar államszervezetben „a konszolidálódás kristályosodási pontjául a sors már kijelölte a nemzeti hadsereget és annak fővezérét Horthy Miklóst", aki „a nemzeti újjászületés […] zászlaja és horgonya", mert „a legtöbb erőt tudja összegyűjteni és összekovácsolni".[129] Horthy radikális környezete tehát megkezdte a fővezér megválasztásának előkészítését, amit a *Szózat*ban megjelent cikkek inspiráltak. Kozma Miklósnak a nemzetvédelmi tisztekhez szóló december 1-jei szigorúan bizalmas utasítása mindezt megerősíti. Ebből kiderül, hogy olyan képviselőjelölt megválasztását kellett január végén előmozdítaniuk, akik támogatják a fővezér államfő választását. Horthyról így azt a képet kell terjeszteni, hogy kizárólag a haza – és nem a saját vagy egy párt – érdekeit tartja szem előtt.[130]

Ezekben a hetekben a *Szózat* a fentieket további cikkekkel is nyomatékosította. Ulain Ferenc „Meddig fog ez még tartani" címmel adott politikai helyzetértékelést, amelyben elutasította a nemzet egységét veszélyeztető pártpolitikát, az újabb és újabb pártok megalakulását. A rendteremtést és e zavaros, kaotikus, szinte áttekinthetetlen politikai állapotnak a megszüntetését várta el a nemzetet integrálni képes fővezértől.[131] Az egységes társadalom a jobboldali radikalizmus meglátása szerint ugyanis, elítélve mindennemű politikai, vallási ellentétet, végeredményben magát a pártpolitikát is, elengedhetetlen a „keresztény" és „nemzeti", „új" Magyarország megteremtéséhez.[132] A *Szózat* akkori cikkei a radikálisok által megálmodott új rend további jellemzőjét is megvilágították. Eszerint az egységes magyar társadalmat, a magyar „lelket" az első világháború alatt felhalmozott tapasztalatok alapján militarizálni kell, hogy a „szebb jövő" elérése érdekében a társadalom összetartásának, integrálásának mértéke növelhető legyen.[133] Ez egyértelmű társadalom-átalakító programot jelentett.[134] Zsilinszky Endre fajvédő publicista[135] szerint a Nemzeti Hadseregnek „a magyar állam középponti intézményévé kell emelkednie", mert az országnak „az ősi tradíciókból táplálkozó új, modern, diadalmas magyar katonaszellemre" kell támaszkodnia. A magyar államnak a

[129] *Szózat*, 1919. nov. 30. 1.
[130] Vargyai 1971: 266.; Ormos 2000: 1. köt. 68. A katonai propaganda 1920 tavaszán is szerepet vállalt a kultuszépítésben. Bacsa 1998: 103.
[131] *Szózat*, 1919. dec. 12. 1.
[132] Gyurgyák 2007: 217., 225., 238–239., 245–247.; Gyurgyák 2012: 109–110.; *Szózat*, 1919. nov. 11. 3.
[133] A november eleji nyilatkozata ellenére Horthy még 1919–1920 fordulóján is nyitott volt a katonai diktatúra bevezetésére. Pritz 2011a.
[134] Ehhez lásd még Vonyó 2012b: 163.
[135] Zsilinszky fajvédő mozgalomban játszott szerepéhez és nézeteihez lásd Gyurgyák 2012: 131–153.

„katonai vezérre” kell felépülnie, így a vezérelv a politikai programjuk centrális elemét alkotta.[136] A nemzetnek tehát irányt mutató, a magyarságot integrálni képes vezérre, vitathatatlan tekintélyre van szüksége, aki nem lehet más, mint Horthy Miklós. Ezt a szemléletet az első világháborús lövészárok-hadviselés eredményeként kialakult új, militáns vezetési stílus magyarázza.[137] Az itt vázoltakhoz szorosan kapcsolódik az „erős kéz politikája”, miután a radikálisok nézetei szerint ez elengedhetetlen a nemzeti vágyak megvalósításához. A fővezérnek erős kézzel, „parancsszóval” kell vezetnie a magyar nemzetet a kijelölt célok elérése, a „szebb jövő” felé.[138] Rendre van szükség, mert az ország enélkül nem tud előrelépni. Zsilinszky meglátása szerint, a jobboldali radikális jövőkép legitimálásához jelentősen hozzájárulva, „a nemzeti hadsereg fővezérének [akit „magyar Cromwellnek” is nevezett – T. D.] markáns alakjában keresi a fix pontot az erős kéz politikájához” a nemzet.[139] A militarizmust elengedhetetlennek tartották a magyarság fennmaradása, önvédelme tekintetében, nélkülözhetetlennek az elveszített nemzeti nagyság, dicsőség visszaszerzéséhez, így a külpolitikai célok megvalósításához is, amelyben a magyar birodalmiság eszméjéhez való kötődés mutatható ki.[140] Horthy a korszak elején a vezérkép e vonásai miatt tekinthető autokrata vezérnek, erősítve ezzel a párhuzamot a korabeli vezérkultuszokkal.[141]

A városlátogatások következő szakasza során a fővezér a Duna–Tisza-köze és Észak-Magyarország 20 települését szemlélte meg. Ez december 11-én, az egri útjával kezdődött, majd pár hetes szünetekkel 1920 januárjában, illetve februárjában a már ismertetett rituálé alapján folytatódott. Az országos napilapok nagyobb súlyt helyeztek arra – a november 16-a előtti gyakorlatukkal ellentétben –, hogy tudósítsanak a fővezér útjairól. A *Szózat* minden egyes útról közölt tájékoztatást, ráadásul a fővezér személyét is méltatta. A jobboldali radikalizmus szócsöve tehát ezen a téren is kitüntetett szerepet játszott. Az Egerbe utazó fővezért a hatvani vasútállomáson, illetve Vámosgyörkön és Gyöngyösön is fogadták.[142] Horthy másnap Mezőkövesdet és Miskolcot látogatta meg. A mezőkövesdi piacterén elmondott fővezéri beszéd, a rend fenntartására tett ígéreten túl, félreérthetetlenül megfogalmazta a kultusz egyik alapvető üzenetét. Eszerint

[136] *Szózat*, 1919. nov. 18. 1–2.; Gyurgyák 2007: 247.; Gyurgyák 2012: 133–134.
[137] Eatwell 2006a: 134–136.; Ormos 2000: 1. köt. 33–35., 40.
[138] *Szózat*, 1919. dec. 10. 1., dec. 14. 1.
[139] Uo. 1919. dec. 14. 1. Itt szükséges megjegyezni, hogy a fővezér kultuszának akkor még nem képezte részét a Habsburgokhoz való kötődésének értékelése.
[140] Romsics 2004d: 148–149.
[141] Szabó 1978: 513. A radikális jobboldal Horthy-képéről bővebben Turbucz 2011c.
[142] A városlátogatások kapcsán a felesleges ismétlések elkerülése érdekében a továbbiakban csakis a vezérkép hangsúlyosabb, újabb elemeit ismertetem.

„szerény személyem és a nemzeti hadsereg vagyunk az a mag, amelyből a jövendő boldog Magyarország ki fog hajtani". Hasonló üzeneteket fogalmazott meg a „régi magyar mondák megelevenedett hőse" a miskolci látogatás alkalmából is: elég erősnek érzi magát arra, hogy végleg letörje azt a „rablógyilkosok" által fémjelzett „bűnös" irányt, ami a „pusztulás szélére" jutatta az országot.[143] Horthy Miklós e kijelentései egyértelműen nem bizonyítják, hogy az önképébe beépültek a méltatások főbb elemei, miután a kultusz megjelenése óta meglehetősen rövid idő telt el. Sokkal inkább az államfői hivatalhoz kapcsolódó ambíciói kifejezéseként értékelhetők ezek az állítások. A méltatások ennek ellenére nyilvánvalóan hatottak a fővezérre.

Horthy Miklós 1920. január 18–19-én Kiskunhalasra, Kalocsára, Szolnokra és Jászberénybe látogatott. A városlátogatások központi témája a magyar békeszerződés tervezetének rendelkezései voltak. A magyar békedelegáció január 15-én vette azt át, amelynek tartalma napokon belül ismertté vált. Az erre adott reakciót – érthetően – a békefeltételek elutasítása és a megváltoztatásukra törekvés jellemezte, miután a magyar társadalom tragikus és méltánytalan rendezési elképzeléssel szembesült.[144] Az akkor elmondott beszédeiben – a békeszerződés valódi okairól nem beszélve[145] – Horthy kijelentette, hogy „ellenségeinkkel" (tájékozatlan nagyhatalmak, hűtlen nemzetiségek) szemben a „mi becsületünk" és a „lelkiismeretünk" tiszta, így nem szabad csüggedni.[146] A fővezér, a „mi hőn szeretett Horthy apánk" személyét az őt köszöntő beszédek „éltető reményünk egyedüli forrásának" nevezték, aki a „fájdalom e sötét napjaiban" eljött közénk a „hazafiúi bánattól sajgó szíveinket megvigasztalni".[147] Azokban a napokban tovább erősödött a fővezérnek a „magyarok Istene" akaratával összekapcsolt küldetése: a történelmi magyar állam helyreállítása. Ugyanis, mint az egyik vezércikk szerzője fogalmaz, a „magyarok Istene Horthy Miklós személye köré csoportosítja a nemzet ezer éves dicsőségét és szenvedését, hogy abból egy új, egy ragyogóbb fénykoszorú fonja át ezt az országot".[148] Miközben Magyarországon Horthyt 1920 januárjában így festették le, addig Romániában a prefektusi jelentésekben veszélyforrásként hivatkoztak rá, aki a csapatai élén vissza kívánja szerezni az elveszített területeket.[149]

---

[143] *Miskolczi Napló*, 1919. dec. 13. 1–4.
[144] Romsics 2001: 169–178.; Zeidler 2001: 15–29., 159–165., 186–189.
[145] Trianon okaihoz lásd Romsics 2001.; Zeidler 2009.
[146] *Halasi újság*, 1920. jan. 21. 1–2. A Trianonnal kapcsolatos legendákhoz lásd Ablonczy 2010a.
[147] *Kalocsai Néplap*, 1920. jan. 21. 1–4.
[148] *Halasi Újság*, 1920. jan. 18. 1.
[149] Az 1920. január végi prefektusi jelentéseket lásd ANIC, Consiliul Dirigent, 3/1920. 18-1920-240., 52-1920-243. E forrásokat lefordítva Egry Gábor bocsátotta rendelkezésemre. Segítségét hálásan köszönöm.

A kormányzóválasztást megelőző belpolitikai küzdelmek, a Friedrich–Horthy ellentét[150] fontos állomása volt a hatalmának megerősítésével foglalkozó fővezér január 30-i hadparancsa. Ebben Horthy a novemberi tárgyalásokon született megállapodást a saját céljainak megfelelően értelmezte. Eszerint a koalíciós kormánynak a törvényhozás megalakulásáig a hivatalában kell maradnia. A törvényhozás megválasztja az ideiglenes államfőt, a kormány akkor lemond, majd az új államfő, azaz ő maga, kinevezi az új miniszterelnököt. Horthy – a nyomásgyakorlás érdekében – kilátásba helyezte a katonai erő alkalmazását is. Az új kormány megalakulásának mikéntjéről azonban novemberben még nem volt szó. Friedrich István az ország alkotmányos életét másképpen kívánta helyreállítani: a kormánynak az államfőválasztás előtt kellene megalakulnia, ugyanis így – a nemzetgyűlési többségre támaszkodva – lett volna esélye a miniszterelnöki szék visszaszerzésére. Ezt azonban keresztülhúzta Horthy Miklós állásfoglalása. Láthatóan mindketten saját ambícióikat követték, azonban a fővezér mögött álló hadsereg, az egyetlen hatalmi tényező – a győztes hatalmak véleményével is összhangban álló – akarata érvényesült.[151] A hadparancs sajtóban történő nyilvánosságra hozását követően a fővezér méltatására kínált lehetőséget a *Szózat* használta ki leginkább, miután január végén és február elején 5 cikket is közölt. A lap Horthyt a konszolidáció garanciájaként, a nemzet érdekeinek kizárólagos képviselőjeként jelenítette meg, aki „vasöklével" vet véget a felelőtlen marakodásnak, a hatalmi ambícióknak. A *Szózat* ismertette egyes politikusok állásfoglalásait is, amelyek kivétel nélkül a fővezér alkotmányvédő szerepét hangsúlyozták.[152] Nemcsak a jobboldali radikális lap alakította akkor a Horthy-képet. A *Budapesti Hírlap* vezércikke ugyanis az országért cselekvő „erős férfikézről" írt, amely hivatott, hogy „rendet csináljon a bomlott elmékben". Ráadásul a konzervatív lap az országot egy templomnak nevezte, ahonnan Jézushoz hasonlóan Horthy is kiűzte az „alkuszokat" és „kufárokat", mindazokat, akik saját céljaikat követve veszélyeztetik az ország jövőjét.[153] A liberális-demokrata lapok főként a politikai konszolidáció sikerét, a jogrend és az alkotmányosság helyreállítását veszélyeztető pártoskodást (azaz: Friedrich Istvánt) ítélték el.[154] A többi lap megelégedett az egymással szemben álló álláspontok ismertetésével.[155]

---

[150] Ehhez lásd Szinai 1988: 21–56.
[151] Nemes–Karsai 1953: 1. köt. 338–339.; Sakmyster 2001: 55–56.; Szinai 1988: 37–38.
[152] *Szózat*, 1920. jan. 31. 1.; febr. 1. 1–2., febr. 3. 7.
[153] *Budapesti Hírlap*, 1920. jan. 31. 1.
[154] Lásd például *Az Újság*, 1920. jan. 31. 1.; *Pesti Hírlap*, 1920. jan. 31. 1.; *Pesti Napló*, 1920. jan. 31. 1–2.; *Az Est*, 1920. febr. 1. 1.
[155] Ehhez lásd például *Nemzeti Újság*, 1920. jan. 31. 2–3.; *Népszava*, 1920. jan. 31. 2.

4. 5. Horthy-naptár, „a magyar nemzet újjászületésének emlékére”

A korai Horthy-kultusz jellegzetes terméke volt az 1919 karácsonyán megjelent, több mint 150 oldal terjedelmű Horthy-naptár, amit 1919. november közepe és 1920. február közepe között fővárosi és vidéki lapok rövid cikkekkel és hirdetésekkel reklámoztak.[156] A *Budapesti Hírlap* már néhány nappal Horthy budapesti bevonulása után hírt adott „a legnevesebb írók, művészek közreműködésével” megjelenő Horthy emlékalbumról.[157] December 14-én már konkrétumokról is tájékoztatta a konzervatív lap az olvasóit: a karácsonyra megjelenő naptár minden könyvkereskedésben és naptárárusítónál kapható lesz. A bevétel a Nemzeti Hadsereg céljait szolgálta. Horthy addigi pályafutását és a Nemzeti Hadsereg szerepét elsőként összegző propagandakiadvány „szokatlanul dúsan illusztrálva jelenik meg, művésziesen készült fényképek és kiváló magyar illusztrátorok kezéből kikerült rajzok fogják díszíteni” – írta a *Budapesti Hírlap*.[158] A szépirodalmi alkotások a radikális jobboldali *Szózat* egyik cikke szerint „a magyar irodalom hódolatát fogják jelenteni a nemzeti hadsereg és nagynevű fővezére előtt”.[159]

A naptár sajátosan ötvözte a kultuszépítés különféle technikáit.[160] 21 cikk, Raffay Sándor és Berzeviczy Albert beszédei,[161] Lampérth Géza költő, író által ismert dalok dallamára írt 4 katona-nóta,[162] Vályi Nagy Géza, a konzervatív irodalmat reprezentáló Kozma Andor, a hazafias költeményeiről ismert Ábrányi Emil, Lampérth Géza és egy ismeretlen szerző versei,[163] a tanácsköztársaság és a keresztény-nemzetinek nevezett rendszer közötti erkölcsi különbséget megvilágító 8 elbeszélés,[164] 17 rövid idézet és 52 fénykép volt található benne. A 21 cikk közül kizárólag Horthyval 2 (az egyik szerzője Fóthy János újságíró, a *Szózat* munkatársa volt),[165] a fővezér családjával 1,[166] míg az önálló magyar Nemzeti Hadsereggel 8 foglalkozott.[167] Az utóbbiakban a „hadseregszervező” fővezér kitüntetett szerepet kapott. A további 10 elég korlátozott szerepet játszik a vezérkép alakításában, miután inkább a korszak hangulatát világítják meg. Közülük Herczeg Ferenc Károlyi Mihályról írt tanulmánya emelhető ki, ami

---

[156] Lásd például *Szózat*, 1919. nov. 20. 3.; *Az Est*, 1919. dec. 16. 7.; *Dunántúli Hírlap*, 1920. febr. 7. 4.
[157] *Budapesti Hírlap*, 1919. nov. 22. 6.
[158] Uo. 1919. dec. 14. 7–8.
[159] *Szózat*, 1919. dec. 18. 6.
[160] A naptár szerzőinek életrajzi adataihoz lásd Markó 2001–2007.
[161] Horthy 1919: 42–44., 49.
[162] Uo. 94.
[163] Uo. 84–85., 93., 105–108., 111–112., 129.
[164] A Horthy-kultusz szempontjából a fontosabbakat lásd Uo. 56–64., 115–126., 145–151.
[165] Uo. 20–25.
[166] Uo. 40–41.
[167] Uo. 27–40., 44–48., 50–52., 67–69., 80–83., 97–104.

szerint ő egy „degenerált hazárdőr” és „mérhetetlen gyalázatot hozott a nemzetre”.[168] Az 52 fénykép közül 19-en látható a fővezér, egy kivétellel a közszereplései alkalmával. A budapesti bevonulás 11 fényképen elevenedik fel.

A naptár bevezető írása a fővezér egyénisége legszembetűnőbb vonásának a „magyarságát” tartja, amelyet az „ízig-vérig” jelzővel nyomatékosított. Mindez érthető, ugyanis a „nemzetietlen” irányzatokkal szemben fellépő vezér kizárólag olyan magyar ember lehet, akinek „egész lénye úgy van teremtve, hogy egyéb gondolata ne legyen […] mint mentül többet tenni Magyarországért”. Ezzel magyarázható, hogy a másfél oldal terjedelmű méltatásban 11 alkalommal olvasható a magyar szó. Eszerint ő „nem a főváros rothadt, idegen, romboló fajok túlsúlyától megfertőzött levegőjéből került ki”, hanem a „magyar rónák mélyén” született alig egy-két kilométernyi távolságra „a legmagyarabb folyótól”, ráadásul a „magyar anya tejével együtt szívta magába a haza szeretetét”. A fővezér magyar jelleme kiegészült további „nemes” tulajdonságokkal is, amelyek szintén az emberi, erkölcsi és vezéri nagyságát fokozták. Eszerint Horthy „mindenekfölött önzetlen és becsületes ember”, számára „soha sem volt üzlet a hazafiság” és „vajmi keveset törődött a reklámmal”. A fővezér politikai ambícióról tudomást nem véve került megállapításra, hogy ő „sohasem óhajtott szerepelni, és a fővezéri méltóságot is csak azért fogadta el, mert benne összpontosult minden hazáját igazán szerető magyar ember bizalma”. Felsorolt eltúlzott és szelektíven válogatott tulajdonságai azt is igazolták, hogy – a kultusz leggyakoribb hasonlatának megfelelően –, sikerrel „révbe fogja kormányozni a haza sokat hányatott hajóját”.[169] Fóthy János által elsősorban a fővezér isteni kiválasztottságát hangsúlyozta, eszerint Horthy Miklós, a „honmentő” vezér, az „új honfoglaló Árpád” a „magyarok Istenének” akaratát hajtja végre.[170] Az interpretáció szerint Horthy Miklós Szent László, Nagy Lajos, Hunyadi János, Thököly Imre, Rákóczi Ferenc, Széchenyi István, Kossuth Lajos, Deák Ferenc és Tisza István nyomdokaiba lépett. Az „új honfoglalást” érzékeltette az Árpáddal megvont párhuzam, amelyet két alkalommal említettek e naptárban. A fővezér tekintélyét tehát úgy is kívánták erősíteni, hogy a magyar történelem legnagyobb alakjai: királyok, fejedelmek, kormányzók, reformkori személyiségek, miniszterelnök, hadvezérek és a függetlenségi harcok vezetőihez hasonlították.

[168] Uo. 70–76.
[169] Uo. 19–20.
[170] Uo. 21–22.

Az életrajz értékelése szerint Horthy egész életét a kötelességteljesítés határozza meg: otrantói győzelme eredményeként „egycsapásra a tengerészet legnagyobbjai közé” került, ezért IV. Károly az „erős kezéről és páratlan energiájáról híres” tengerészt nevezte ki flottaparancsnoknak. A fegyelem megerősítését célzó intézkedései ellenére azonban a „zendülés és a forradalom” szelleme már olyannyira átjárta a hadsereget, hogy az összeomlás nem volt elkerülhető. A „vörös rablók diktatúrája” alatt – Fóthy János szerint – Horthy „visszavonultan élt falusi birtokán, míg el nem jött a perc, mely őt a nemzet élére szólította”.[171] Az elhívott katona ezután a haza „megmentésében” akadályokat nem ismerve tevékenykedett Szegeden.[172] A magyar nép jövőjét garantáló hadseregszervezés Fóthy életrajza szerint olyan „gigászi munka, törhetetlen erély és céltudatos előretörés eredménye”, hogy „nem lehet elég szavunk a bámulatnak és elismerésnek, amellyel előtte hódolhatnánk”.[173] Egy másik írás szerzője Horthy Miklós fővezérré történő kinevezését a katonák ragaszkodásával magyarázta, amivel a fővezért öntudatlanul is „kikapcsolták a napi politika csúnya útvesztőjéből”, ezáltal a pártoktól függetlenül minden idejét a nemzeti gondolatnak szentelhette.[174] A Tanácsköztársaság bukása utáni átvonulást a Dunántúlra az ország jövőjét biztosító egyetlen lehetőségként magyarázta a hadseregszervezést bemutató írás szerzője. A „honmentést” szerinte akadályozta, hogy a „haza ellenségei” alaptalan „rágalmakat” terjesztettek a Nemzeti Hadseregről (terror).[175] A Nemzeti Hadsereg budapesti bevonulásának bemutatása kitüntetett szerepet kapott a naptárban.[176] E „sorsfordulónak” egy összefoglaló közlésével, fényképekkel és az akkor elhangzott beszédek idézésével állított emléket a naptár.[177]

4. 6. A kormányzóválasztás

Február első napjaitól kezdve – a január 30-i hadparancs nyomán kibontakozó országos kampány részeként – népgyűlések, vármegyei és városi törvényhatósági közgyűlések, a sajtóban megjelenő cikkek egymás után foglaltak állást amellett, hogy Horthy Miklóst válasszák Magyarország kormányzójává. Elsőként február 1-jén Szombathelyen – a legitimizmus központjában – tartottak népgyűlést, ahol a résztvevők kimondták, hogy a

[171] Uo. 23–24.
[172] Uo. 24.
[173] Uo.
[174] Uo. 30.
[175] Uo. 32.
[176] Uo. 50., 125.
[177] Uo. 33–40.

fővezér, a nemzet bizalmának letéteményese legyen az ország ideiglenes államfője. Két nappal később Somogy vármegye tette ugyanezt.[178]

A kampány központi irányítását bizonyítja néhány február elején keletkezett dokumentum. Közülük az egyik egy február 7-én Faddról keltezett levél volt, amelyben az ismeretlen levélíró arra utalt, hogy korábban abban állapodtak meg, hogy „Horthynak ideiglenes államfővé megválasztása érdekében állást foglaltatunk a törvényhatóságokkal és ezzel nyomást gyakorolunk a nemzetgyűlésre". Battlay Géza kormánybiztos azonban a Fővezérség és a Belügyminisztérium várható reakciói miatt mégsem engedélyezte a törvényhatóság összehívását, ami a levélíró szerint „egységes, lelkes és impozáns módon nyilatkozott volna meg Horthy mellett". Így érthetetlen számára a Fővezérség óvatoskodása.

> „A mai rettenetes helyzetből – írta – csak egy kivezető út lehet – ha még nem késő – a diktatúra és egy erőskezű, intakt múltú és jellemű, okos kormányzó, aki vasmarokkal szorítja ennek a csürhének a nyakát a rend és fegyelem jármába, hogy azután visszavezesse az országot az alkotmányosság és jogfolytonosság állapotába. Ennek a célnak szolgálatába állította a sors Horthyt és benneteket és mindnyájunkat, kik erre, ha hallgatagon is, de szent fogadalmat tettünk" korábban.[179]

A belügyminiszter február 9-én a kerületi és a törvényhatósági kormánybiztosokat arra utasította, hogy tegyenek meg mindent azért, hogy a törvényhatósági közgyűlések és a képviselőtestületi ülések napirendjéről kerüljenek le az államfőválasztással kapcsolatos állásfoglalások.[180] Ennek azonban nem volt túlzottan sok foganatja. A miskolci kerületi kormánybiztos 9-én azt jelentette a belügyminiszternek, hogy a katonaság „községről községre járva" propagandát csinál.[181] A Miniszterelnökség és a Nemzetgyűlés egymás után kapta, majdnem napi rendszerességgel, az ország különböző pontjairól a különféle állásfoglalásokat. Ezeket február 9-e után a törvényhozás elnöki irodája kezelte. Egy kimutatás szerint február 9-e és 29-e között az elnöki iroda 124 kérvényt, feliratot vagy táviratot kapott, eldugott kis községekből és nagyobb településekből. Horthy Miklós fővezér pártok felettiségére, kiválónak tekintett képességeire, tulajdonságaira, illetőleg a magyar nemzet bizalmára hivatkozva érveltek a határozatok a fővezér megválasztása

[178] Pilch 1928: 381–382.; *Új Nemzedék*, 1920. febr. 3. 2.; Zsiga 1989: 81–82.
[179] MNL OL K 429 Katonai vonatkozású adatgyűjtemény. 3936. mf. 40. cím. 33–35.
[180] MNL OL K 148 684. csomó, 1920, 1. tétel, 921/1920.
[181] Uo. 1008/1920.

mellett.[182] Hasonló volt a helyzet a sajtóval: a lapok igyekeztek megnevezni a fővezért támogató községeket, rendezett tanácsú és a törvényhatósági jogú városokat. A *Szózat*, hogy csak Horthyék lapját említsem, február 3-a és 29-e között 23 cikket közölt, minden nap egyet, amelyek a fővezér országos népszerűségét sugallták. Rassay Károly Horthy Miklós emlékirataihoz fűzött megjegyzései is hangsúlyozzák, hogy nemzetvédelmi és propagandatisztek „járták a vidéket és küldették a táviratokat", „folyt a Gellért szállóból […] irányított és Horthy megválasztását követelő [illetve azt legitimáló – T. D.] propaganda".[183] Horthy radikális környezetének szerepe, akárcsak a városlátogatások alkalmával, a kormányzóválasztás előtti hetekben is meghatározó volt.

A kormányzóválasztást megelőző országos kampány idejére esett, hogy február 7-én a fővezér Ceglédre és Kecskemétre látogatott.[184] Az utóbbi helyszínen, ahol a honvédlaktanya már a fővezér nevét viselte, az elhangzott köszöntések Horthy Miklóst már egy olyan mitikus személyiségként mutatták be, aki „új" Árpádként, a „magyarok Istene" küldötteként hivatott arra, hogy „újabb ezer évre" helyreállítsa az ország területi egységét: a „keresztre feszített Magyarországot megváltsa" szenvedéseitől. Horthy Miklós a köszöntésekre adott válaszaiban magabiztosan kijelentette, hogy őt az „ország bizalma" állította a posztjára.[185] Zemplén és Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye, Szeged, Szolnok és Jászberény 10-én foglalt állást Horthy kormányzósága mellett.[186] Kecskemét törvényhatósági bizottságának rendkívüli közgyűlésén, február 13-án, Zsitvay Tibor kormánybiztos-főispán a nemzet bizalmát bíró Horthy Miklóst javasolta államfőnek.[187] Győrött február 15-én tartottak népgyűlést. Boros Alán bencés tanár az országot egy zátonyra futott hajóhoz hasonlította, amit csak „egy olyan rettenthetetlen bátorságú kormányos menthet meg az elsüllyedéstől", mint a fővezér.[188] Győr vármegye és város szerint kizárólag Horthyban „látja Magyarország népe azon tulajdonságokat", amelyek elengedhetetlenek az aktuális problémák kezelése tekintetében.[189] Február 17-én

---

[182] A kérvényekhez és feliratokhoz lásd Vargyai 1971: 268–270.; MNL OL K 2 689. csomó, 1919–1922-es ciklus, 23–27., 44–85.; MNL OL K 26 1227. csomó, 1920, III. tétel, 1218. alapszám.
[183] Rassay megjegyzéseit idézi Vargyai 1971: 265–266. Emlékirataiban Horthy Miklós valótlanul állítja, hogy nem számított a megválasztására. Horthy 2011: 141. Nemcsak a központilag szervezett kampány cáfolja ezt, hanem az is, hogy Horthy Miklós nyomon követte a kormányzói jogkört szabályozó 1920. évi I. tc. elfogadását, sőt, véleményezte is annak tartalmát. Olasz 2009: 103–106.; L. Nagy 2006: 16–18.; Vargyai 1971: 277–296.
[184] Erről lásd bővebben Gyenesei 2007.; Turbucz 2009b: 191–192.
[185] *Kecskeméti Közlöny*, 1920. febr. 10. 3.
[186] Pilch 1928: 383–384.; Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye feliratát lásd MNL OL K 2 689. csomó, 1919–1922-es ciklus, 55–56.
[187] *Kecskeméti Közlöny*, 1920. febr. 14. 1.; MNL OL K 2 689. csomó, 1919–1922-es ciklus, 49–50.
[188] *Dunántúli Hírlap*, 1920. febr. 17. 2.
[189] A február 15-i állásfoglalásukat lásd MNL OL K 2 689. csomó, 1919–1922-es ciklus, 69.

Szolnok és Vas vármegye, illetőleg Székesfehérvár törvényhatósági bizottsága foglalt állást.[190] Veszprém képviselőtestülete 22-én délelőtt, az ÉME által szervezett népgyűlés aznap délután fejezte ki álláspontját. Az ÉME gyűlésén Tihanyi Kiss Sándor református lelkész, a szervezet elnöke ünnepi beszédében – a magyarság kiválasztottság tudatát is erősítve – egyértelművé tette, hogy most olyan „vezért keresünk", aki „a tanulságos pusztai vándorláson át elvezet az új diadalmas nemzeti Magyarország Ígéretföldjére", ami a vallásos gondolkodásban a megpróbáltatások és szenvedések nélküli világot jelképezi.[191] Két nappal később Borsod vármegye táviratban fejezte ki, hogy az ország „kormánykereke" csakis „megbízható" és „erős" kezekbe kerülhet.[192]

Február 16-án összeült az első Nemzetgyűlés. Az alkotmányosság helyreállítása és az állami főhatalom ideiglenes rendezéséről szóló törvényjavaslat tárgyalása során Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök február 27-én kifejtette, hogy nem egy bábra, hanem egy erős államférfira van szükség az adott körülmények között Magyarországon. Olyanra, mint Hunyadi János volt. A püspök utalt a november 16-i budapesti bevonulás előtt kiragasztott plakátra is, amely az általa kívánatosnak tartott erős kezet ábrázolta.[193] A püspök 1919 őszén a keresztényszocialista programjának megvalósítása reményében lett a „keresztény", „nemzeti" propaganda „szócsöve és megfogalmazója".[194] Részt vett 1919. október 12-én Horthy székesfehérvári bevonulásán, ahol megáldotta a Nemzeti Hadsereg zászlait.[195] Prohászka a kormányzóválasztás után továbbra is a fentieknek megfelelően nyilatkozott Horthyról, így például a katolikus nagygyűlésen 1920. október végén, ahol kijelentette: „nem lehetünk eléggé soviniszták soha! A keresztény nemzeti kurzusba az egész kereszténység: katolikusok és protestánsok álljanak bele".[196] Mindez szintén jelzi az egyházak és a politikai hatalom közötti szövetség tényét, illetve ennek erősítésére vonatkozó, mások által is képviselt nézetet. Prohászka a maga részéről viszont rövidesen kiábrándult a „keresztény" és „nemzeti" kurzusból, mert, mint Horthy budapesti bevonulásának első éves évfordulóján írta naplójában: „hiányzott a keresztény programm mögött a keresztény nemzet s főleg a kereszténységet élő nemzetgyűlés".[197]

---

[190] *Vasvármegye*, 1920. febr. 11. 1.; MNL OL K 2 689. csomó, 1919–1922-es ciklus, 47–78., 71.
[191] *Veszprémi Hírlap*, 1920. febr. 24. 1–2.; Veszprém képviselőtestületének táviratát lásd MNL OL K 2 689. csomó, 1919–1922-es ciklus, 70.; Vö. Szabó 2006: 190–191.
[192] MNL OL K 2 689. csomó, 1919–1922-es ciklus, 70., 80–82.
[193] NN 1920–1922 I. köt. (1920. febr. 27.) 64–65.
[194] Gergely 1994: 182–197.; Gergely 2003: 15–18. (az idézet a 16. oldalon található); Prohászka 1997: 96–97., 156.
[195] *Székesfehérvári Friss Újság*, 1919. október 13. 1–3.; Pilch 1928: 247.
[196] A *Nemzeti Újság* tudósítását idézi Klestenitz 2012: 77.
[197] Prohászka naplóját idézi Gergely 2003: 18.

Mindezért azonban nem a kormányzót hibáztatta, hanem a hivatalban lévő kormányt és a törvényhozókat. Számára Horthy Miklós továbbra is a szilárd hatalom letéteményese volt.[198]

A fővezér népszerűsítésében a sajtó is megkerülhetetlen szerepet töltött be. Az országos napilapok közül egyedül a szociáldemokrata *Népszava* és a Friedrich Istvánt támogató *Virradat* nem foglalkozott Horthy személyével. Az utóbbi a hadparancs után – korábbi hozzáállásával ellentétben – már nem tartozott a Horthy-kultusz ápolói közé. Ráadásul Friedrich a minisztertanács február 5-i ülésén a „legveszélyesebb kísérletnek" nevezte Horthy kormányzóvá választását.[199] A kormányzóválasztás előtt a magyar lapok a vezérkép mind a nyolc rétegét alkalmazták méltatásaikban (3. táblázat). Ennek alaprétegét a „hősi katona múltja" alkotta.[200] A fővezért a magyarság iránymutatójaként, kormányosaként festették le (2. réteg),[201] olyan vezérként, akit a magyar nemzethez szoros kötelékek fűznek, amit ráadásul fordítva is igaznak tekintettek. Eszerint a nemzet kizárólag vezérének parancsait követi. A 3. réteg több elemre is felosztható: ugyanis Horthyt a nemzet megtestesítőjének, a nemzet atyjának és a pártpolitika, a napi politikai torzsalkodások felett álló vezérnek is tekintették.[202] A megválasztása előtt a következő üzenet 25-ször szerepelt a cikkekben (ha nem is azonos szavakkal): a fővezér „szilárd sziklafok, amelyhez a közélet többé-kevésbé zavaros hullámai nem érnek fel".[203] A 3. réteg 1920 februárjában új elemmel egészült ki, így is hangsúlyozva a vezér és a vezetettek kapcsolatát. Eszerint a nemzet bizalma a *Szózat* szerint „ellenállhatatlan erővel" őt kívánja az államfői székben látni.[204] Ez különféleképpen megfogalmazva a sajtóban 94 alkalommal volt olvasható. A liberális *Az Est* vezércikke szerint „olyan egyhangúsággal emeli pajzsára az ország" Horthy Miklóst, mint „egykor Árpádot a hét vezérek".[205] A nemzet egyértelműen mögötte sorakozik fel, a Nemzetgyűlésnek érdemi választási lehetősége nincsen, abban az esetben, ha a nemzet véleményét figyelembe kívánja venni – sugallták a méltatások. Mindez megalapozta a korszakban oly gyakran

---

[198] Uo. 20.
[199] MNL OL K 27 1920. február 5.
[200] *Szózat*, 1920. febr. 14. 1.
[201] A kormányos metaforához lásd például *Veszprémi Hírlap*, 1920. febr. 24. 1–2.; *8 Órai Újság*, 1920. febr. 25. 1.
[202] Ezek az elemek a Metaxas-képben is megtalálhatók voltak. Petrakis 2006: 30–40., 42., 85–87., 89., 96.
[203] *Az Est*, 1920. febr. 14. 3.; Lásd még *Nemzeti Újság*, 1920. febr. 18. 1.; *Pesti Hírlap*, 1920. febr. 18. 1. Zsilinszky Endre ezzel összefüggésben azt is leszögezte, hogy az összeomlásért felelőssé tett 1918 előtti magyar pártpolitikához sem kötődik a fővezér, így biztos alapja lehet az „új" Magyarországnak. *Szózat*, 1920. febr. 14. 1.; Gyurgyák 2007: 217.
[204] *Szózat*, 1920. február 3. 1.; Ehhez lásd még például *Esztergom és Vidéke*, 1920. febr. 13. 1.
[205] *Az Est*, 1920. febr. 11. 1.

felbukkanó nézetet, ami szerint Horthy Miklós 1919-ben csak a nemzet felszólításának, hívásának engedelmeskedett.[206] Egy magát nemzetinek tételező rezsim számára a nemzet akaratán kívül nem is létezhetett más orientációs pont.[207] Ehhez azt is hozzá kell tenni, hogy a kultikus érvrendszer szerint a vezért sosem választják, hanem mindig a közösség ismeri fel és jelöli ki.[208] Mint „történt" ez 1919–1920-ban Magyarországon is. A kormányzóválasztás előtti kampány idején megjelent cikkek az „isteni" legitimáció eszközét sem vetették el (5. réteg). A fővezér magasztalásakor rendszeresen hivatkoztak a történelmi érdemeire (6. réteg), amelyek között a „nemzet megmentést" és a hadsereg „megteremtését" találjuk.[209] A radikális jobboldali *Szózat* kiemelten vette számításba a haderőt, miután a radikálisok nézetei szerint a lelkek „militarizálása" mellett a „külső katonai megerősödésre" is szükség van, ráadásul „[a]z országot csak erős kéz vezetheti át a forradalomból a rendbe: erő, mely magának is, másnak is parancsolni tud". Olyan „erő", amely minden „puccsot el tud fojtani", és képes megőrizni a nemzet egységét.[210] A vezér kiválóságának igazolása érdekében jelzős szókapcsolatokat is alkalmaztak a méltatások (8. réteg), amelyek hatásosan támasztották alá, egészítették ki a fentieket. Az „erős" kéz képe például akkor 16 alkalommal fordult elő.[211]

A kormányzóválasztásról a fővárosi és a vidéki sajtó is kitüntetetten tudósított, ahogyan március első napjaiban a Horthy Miklóst méltató cikkek sem maradtak el. Az odáig elvezető utat a februári országos kampány fő üzenetei szerint magyarázták. A valóság azonban ettől távol állt: nemzeti egységről ugyanis nem beszélhetünk Horthy megválasztása kapcsán, miután a liberális, szociáldemokrata politikusok és szavazóik, s a baloldali emigráció sem számított Horthy Miklós hívének. Ezen túlmenően a fővezér személyes ambíciói, a nemzetközi körülmények, az antant támogatása, a terrorisztikus légkör és a pártok előzetes politikai alkui sem szerepeltek a kultikus interpretációban, ami szintén pontosan jelezte, hogy egyoldalúan és szelektíven értelmezték az érintett újságírók a történteket.[212] Kétségtelen viszont, igaz, nem a kultikus magyarázatok miatt, hogy a kaotikus helyzetben a fővezér volt az egyetlen reális választási lehetőség.[213] A március elején megjelent cikkek 43 esetben említették, hogy március első napján a „nemzet akaratát" szentesítette az ideiglenes Nemzetgyűlés. Ezt az interpretációt fejezte

[206] L. Nagy 2001: 22.
[207] Szabó 1989: 279., 282.
[208] Példaként említhető erre a kortárs vezérkultuszok közül Codreanu-kultusza. Ioanid 2004: 433.
[209] Lásd például *Új Nemzedék*, 1920. febr. 19. 1.
[210] *Szózat*, 1920. febr. 3. 1. és febr. 14. 1. A február 14-i cikket Zsilinszky Endre írta.
[211] Ehhez lásd például *Budapesti Hírlap*, 1920. febr. 4. 2–3.; *Kecskeméti Közlöny*, 1920. febr. 29. 1.
[212] A kormányzóválasztáshoz lásd Sakmyster 2001: 54–58.
[213] Turbucz 2011a: 87.

ki például ez a két idézet: a nemzet „szíve sugallotta és egy ország zúgó éljenzése felelt rá”, és „a nemzet […] parancsolt és neki engedelmeskednie kellett”.[214] A kormányzói tisztség elvállalása a nemzetért vállalt áldozatot is jelentett.[215] A kormányzóválasztást a magyar történelem egy új kezdőpontjaként állították be (4. réteg), miután a magyar államnak már „végre van […] feje, amely az erőt és hatalmat képviseli bent és kifelé is”.[216] A politikai rend hierarchiájának kifejezésére a kultikus szövegekben az emberi test metaforáját is alkalmazták.[217] A katolikus sajtó egyik képviselője, a *Dunántúli Hírlap* az ideiglenesség tényezőjét hangsúlyozta: „végre van fejünk, ki elkészíti útját annak, ki eljövend”, akinek „fején Szent István koronája tündököl majd”.[218] Horthy Miklós a legitimista álláspont szerint tehát csak átmenetileg vezére a magyarságnak. A vezérkultusz szimbólumrendszere alapján a magyar állam viharos tengeren hánykolódó hajója „vaskezű” kormányosának egyetlen célja, hogy azt és az utasait a „rend” és a „boldogabb jövő” kikötője felé vezesse (2., 4. réteg).[219] Megbízható kormányosként így Horthy mutatja és be is tartatja az irányt. A „szebb jövő” a konszolidációt, és különösen a liberális lapokban a jogrend helyreállítását jelentette.[220] Ezen kívül a „feltámadást”, a nemzet „megváltását”, a területi revízió ígéretét is magában foglalta.[221] Az idealizált vezérképből a messianisztikus tartalom sem hiányzott, erősítve a karizmatikus vezér imázsát.[222] A *Szózat* Horthy és Jézus között vont párhuzamot.[223] A *Halasi Újság* szerint pedig:

> „Horthy Miklósért rajong minden magyar ember, de valljuk meg őszintén, hogy e rajongó szeretet […] a magyar Megváltónak szól. Sokat, nagyon sokat várunk Horthy Miklóstól, nemzetünk feltámadását. […] Ki lenne a mi Megváltónk más, kiben bízhatna a nemzet másban, mint Horthy Miklósban? Amikor a magyar Nemzetgyűlés egyhangú lelkesedéssel Horthyt választotta

---

[214] *8 Órai Újság*, 1920. márc. 2. 1–2.; *Pesti Hírlap*, 1920. márc. 2. 2–3.
[215] Hindenburg politikai szerepét a kortársai szintén gyakran értékelték a nemzetért vállalt áldozatként. Goltz 2009: 21., 55., 59–64., 89., 102., 158.
[216] Lásd például *Székesfehérvári Friss Újság*, 1920. márc. 3. 1. Február 4-én jelentek meg *Az Est*ben az alábbi sorok: „Nem állhat fej nélkül az ország, mert a fejetlenség azt jelenti, hogy nagyon is sok feje van, ami a legnagyobb fejetlenséget jelenti. Valaki kell, akit a közbizalom mindnyájunk fölé helyezzen, aki megtestesítse az alkotmányt, kell valaki, aki tud parancsolni”.
[217] Lafferton 1997: 50.; Sinkó 1996: 270.; Le Goff 1989.
[218] *Dunántúli Hírlap*, 1920. márc. 2. 1.; Klestenitz 2013: 208.
[219] Lásd például *Szózat*, 1920. márc. 2. 1.; *Új Nemzedék*, 1920. márc. 2. 1.; *Új Somogy*, 1920. márc. 4. 1.; *Kalocsai Néplap*, 1920. márc. 6. 1.
[220] Lásd például *Pesti Hírlap*, 1920. márc. 2. 1.
[221] *8 Órai Újság*, 1920. márc. 2. 1.
[222] Vö. Tucker 1968: 742–743.
[223] *Szózat*, 1920. márc. 2. 4.

> meg az ország kormányzójának, nemcsak egy ideiglenes államfőről akart gondoskodni, hanem, hogy lesz még feltámadása, és megváltója Horthy Miklós lesz. […] Horthy Miklós kormányzósága Magyarország újjászületése, feltámadás, amelyről mi a rügyet fakasztó tavaszban magyar szívünk teljes melegével adunk hírt".[224]

A vezér „politikai", „nemzeti" Messiásként való beállítása azonban nem volt a vezérkép központi eleme. Ez főként az összeomlás után volt meghatározó. A kormányzóválasztás idején elsősorban a Hunyadi–Horthy párhuzamot alkalmazták az újságírók (7. réteg), miután elsősorban ez erősíthette az erőskezű, rendteremtő és hadseregszervező vezér képét.[225] Miután Horthyt Árpád vezér, Rákóczi és Kossuth utódjának nevezték, így a „nemzetmentést" „új honfoglalásként" és függetlenségi küzdelemként is értékelhették.

Horthy eskütétele, mint átmeneti (beavatási) rítus, nem rendelkezett különösebb kultikus tartalommal, hívei nem használták ezt fel a vezérkultusza további építéséhez, ami a nemzetgyűlésről alkotott negatív véleményüket is kifejezhette. Március 4-én vita nélkül – néhány módosítással – fogadta el a Nemzetgyűlés a kormányzóválasztásról beterjesztett törvényjavaslatot. A 6-án kihirdetett 1920. évi II. tc., a kultusz korai szakaszának betetőzéseként, méltányolta Horthynak a „háború nehéz küzdelmei közt a haza védelmében, majd a nemzeti hadsereg megszervezésével a belső rend és biztonság helyreállításában és fenntartásában és így a pusztulás és végenyészet szélére jutott ország megmentésében szerzett" érdemeit. Az indoklás szerint a nemzetgyűlési képviselők át vannak hatva attól a bizalomtól, hogy Horthy Miklós „a nemzetet […] az alkotmányosság ösvényén a megerősödés, és fejlődés felé fogja vezetni".[226] Horthy március elején proklamációt adott ki, amelyben a nemzeti akarat megnyilvánulásaként értékelte megválasztását. Majd hozzátette: „[l]ezártuk az országrontó és nemzetpusztító forradalmak sötét korszakát. Megmásíthatatlan akaratom a nemzetet a boldogulás útjára vezetni".[227]

---

[224] *Halasi Újság*, 1920. márc. 3. 1.
[225] Lásd például *Pesti Hírlap*, 1920. márc. 2. 1.
[226] MTT 1920: 13–14.
[227] *Szózat*, 1920. márc. 6. 1.

5. A kultusz megteremtése: az „országépítő” kormányzó (1920–1938)

5. 1. A Horthy-kultusz metamorfózisának politikai háttere

A kormányzóválasztást követően Horthy Miklós politikai magatartása ambivalens volt, miután egyszerre állt kapcsolatban az egységesnek nem tekinthető ellenforradalom két irányzatával, az őt vezérré kikiáltó radikális jobboldallal és a rendszer konszolidálására törekvő konzervatív politikusokkal, ráadásul még nem döntött arról, hogy a két fél markánsan eltérő jövőképei közül melyiket támogatja majd.[1]

Az akkori politikai erőtérben a legitimisták kényszerűen, átmeneti megoldásként fogadták el Horthy kormányzóságát. Nyilatkozatai, beszédei alapján úgy tekintettek rá, mint a király hűséges katonájára, aki, amint eljön az uralkodó visszatérésének az ideje, mindent meg fog tenni ennek megvalósulásáért.[2] Viszont tartottak attól, hogy a szabad királyválasztó környezete, különösen Gömbös Gyula képes lehet a kormányzót ezzel ellentétes irányba befolyásolni. Ezért arra törekedtek, hogy Gömböst lehetőleg mielőbb leválasszák Horthyról. Erre meg is volt az okuk, mert a Habsburg ellenes nézeteiről ismert politikus eleinte jelen volt a kormányzó nyilvános szereplésein, illetőleg minden lehetséges alkalmat és eszközt felhasznált a nemzeti függetlenség, a Nemzeti Hadsereg és a kormányzó népszerűsítésére.[3] Ennek fő irányait Kozma Miklós 1920 tavaszán fejtette ki. Eszerint a legfontosabb szempont az, hogy egyetlen tisztességes párt létezik, és ez a „Horthy-párt”, ami egyet jelentett a jobboldali radikalizmussal.[4] Eckhardt Tibor javaslatára augusztus 7-én Kozma került a Magyar Távirati Iroda élére, ami a kormány félhivatalos hírügynöksége volt 1921. április után. Kozma az információszolgáltatás terén így lehetőséget is kapott a fenti elv képviseletére, tehát a jobboldali radikalizmus és „a nemzet szívéhez nőtt kormányzó” kiválasztottságának propagálására.[5] A *Szózat* március 1. után is domináns szerepet töltött be a kormányzói imázs alakításában. A Gömbös Gyula ellen indított legitimista támadásokra reagálva Zsilinszky Endre többek között utalt arra, hogy „[a] magyar állam feje ma Horthy Miklós kormányzó és senki más”.[6] A kormányzóról készített arcképek, plakettek terjesztésére a MOVE országos elnökségének propagandaosztálya szerzett kizárólagos jogot 1920 nyarán, azért, hogy „hazánk első embere iránti tiszteletet az arckép útján minél intenzívebben terjesszük”.

---

[1] Sakmyster 2001: 65–66.
[2] Gergely 2001: 84.; Ormos 1990: 27–28., 38–40.; Dombrády 1990a: 51–52.
[3] Gergely 2001: 68–69., 78., 85–87., 93–98., 111–115.; Boroviczény 1993: 58–63.
[4] Ormos 2000: I. köt. 71–72.
[5] Uo. 41., 79–80., 83–84.; Márkus 1977: 146–148.; Az idézetet lásd *Szózat*, 1920. márc. 31. 1.
[6] *Szózat*, 1920. aug. 18. 1. Hasonló álláspontra helyezkedett március végén is. Uo. márc. 31. 1.

Gömbös Gyula levélben szorgalmazta 1920. július 20-án a belügyminiszternél, hogy a közintézményekben függesszék ki Horthy arcképeit. A belügyminiszter erre engedélyt is adott.[7] A MOVE Horthy-emléklapokat, plaketteket és jelvényeket is terjesztett.[8] A királypártiak számára a radikális jobboldal által megteremtett és ápolt Horthy-kultuszon túl riasztó lehetett az is, hogy a Nemzeti Hadsereg Magyarország alkotmánya mellett Horthy Miklós kormányzóra is letette az esküt 1920. április 11-én, az áprilisi törvények szentesítésének évfordulóján.[9] A kormányzó Debrecenbe vonult be ünnepélyes keretek között április 14-én, a Habsburg-Lotharingiai-ház trónfosztásának évfordulóján (1849. április 14.) vonult be.

A Nemzeti Hadsereg április 11-i eskütétele a Vérmezőn megalapozta a feltétlen tekintélyű Legfelsőbb Hadúr képét.[10] A sajtó nagy érdeklődéssel követte a szimbolikus kezdet motívumával méltatott eseményeket: részletes beszámolók jelentek meg, néhány napilap vezércikkeket is szentelt az eskütételnek.[11] Filmfelvétel is készült. Dudits Andor festőművész, miután megnyerte a Védő Ligák Szövetségének pályázatát, 1920 és 1923 között vásznon is megörökítette ezt az eseményt, igaz, azon nem a Nemzeti Hadsereg, hanem a kormányzó esküjét ábrázolta. Az „Eskü a Vérmezőn” című 9 méter hosszú és 3 méter magas festményét 1923. május 13-án ünnepélyes keretek között mutatták be a Magyar Nemzeti Múzeum Kupolacsarnokában (3. kép).[12] Az eskütétel alkalmából Soós Károly honvédelmi miniszter hadparancsot adott ki. Ebben többek között leszögezte, hogy ez a haderő akkor lesz csak képes betölteni hivatását, ha minden honvéd szeme előtt „a soha le nem győzött vitéz katonának ragyogó példája” lebeg.[13] Horthy első világháború alatti sikerei, győzelmei tehát fontos mintaalkotó funkciót töltöttek be. Gömbös Gyula április 11-én a *Szózat* hasábjain hitet tett amellett, hogy „mától kezdve” már nem a királyra, hanem a kormányzóra tett „eskü köt”. Világosan látható, hogy állásfoglalása a kormányzó tekintélyét és a róla kialakított képet is kívánta erősíteni.[14] A hadúri imázs kialakítására és fenntartására a katonai reprezentáció különféle formái adtak még lehetőséget: a „Hunyadi János” 9. honvéd gyalogezred ezredtulajdonossága

[7] Uo. 1920. jún. 20. 3.; júl. 15. 3.; Az ezzel kapcsolatos levelezést lásd MNL OL K 148 742. csomó, 1923, 1. tétel, 5540. sz. 6–7., 15.
[8] Dósa 1972: 94.
[9] Sakmyster 2001: 68.
[10] *Szózat*, 1920. ápr. 12. 1.
[11] Lásd például *Budapesti Hírlap*, 1920. ápr. 11. 1.; ápr. 13. 4.; *Nemzeti Újság*, 1920. ápr. 11. 1., ápr. 13. 5.; *Pesti Hírlap*, 1920. ápr. 13. 5.
[12] Kontha 1985: II. köt. 8.; *Budapesti Hírlap*, 1923. máj. 13. 1.; *MOVE*, 1920. szept. 19. 1.; Zadravecz 1967: 245.; Reisz T. 2013.
[13] *Nemzeti Újság*, 1920. ápr. 11. 1–2.
[14] *Szózat*, 1920. ápr. 11. 1.; A cikk értékeléséhez lásd Gergely 2001: 85–86.

(1930. március 1. után), a tiszteletadás,[15] a díszőrség a Várban[16] és természetesen a személyére letett katonai eskü. Horthy Miklós az 1920-as években – vidéki útjaihoz is kapcsolódva – gyakran vett részt az ország különböző településein csapatszemléken, hadgyakorlatokon, zászlószenteléseken és tisztavatásokon is. A Legfelsőbb Hadúr képét a vitézavatások is erősítették.[17] Sajátos példáját jelentette a honvédség keretei közötti Horthy-kultusznak a Zadravecz István tábori püspökhöz köthető Kapisztrán-kultusz terjesztése. Ennek eredményeként Kapisztrán János nevét vette fel a budai helyőrségi templom, amely az 1920-as évek második felétől kezdve helyet adott Horthy Miklós születés- és névnapjain megtartott tábori miséknek.[18] A helyőrségi templom számára készített oltárkép igazi botrányt kavart, ugyanis annak baloldali tábláján Horthy Miklós, az „új Hunyadi János" és katonái, mint Zadravecz gondolta, míg a jobboldalin Hunyadi János és katonái voltak láthatók. Zadravecz tábori püspök saját magát pedig az „új Kapisztránnak" tekintette. Az oltárkép miatt Horthy is tiltakozott, a katolikusok sem tudták elfogadni, hogy egy protestáns is látható rajta. Emiatt az 1921. október 23-án tartott szentelésen, amelyen a hadsereg hivatalosan nem is képviseltette magát, a kép bal oldalát kitakarták.[19]

Annak ellenére, hogy a kormányzó még támogatta a radikális jobboldal kalandor külpolitikai elképzeléseit, lassan már kezdte belátni, hogy a revízió csak egy hosszú távú külpolitikai koncepcióval, az új európai rendbe való beilleszkedéssel valósulhat meg. A gondolkodásában végbement változást jól jelezte, hogy 1920. november elején Thomas Hohler brit főmegbízottat így tájékoztatta: „a békeszerződést törvényben fogja iktattatni, és legjobb tudása szerint igyekezni fog az országban a törvényes rendet fenntartani".[20] A ratifikációra 1920. november 15-én került sor. Horthy állásfoglalása kül- és belpolitikai tekintetben is meghatározó volt, miután az országban törvényes rendről, közbiztonságról még nem lehetett beszélni. A különféle különítmények és az ÉME tagjai továbbra is az erőszakos politizálás útját követték. 1920 júniusában ezek az ügyek már a Nemzetgyűlés napirendjén is szerepeltek, sőt, a kormány lemondással fenyegetőzött.[21] Horthy Miklós, ha nem is tett volna így a szíve szerint, de már kezdte

[15] RK 1920/17. sz. 1920. ápr. 3. A 40659/eln. a. 1920. számú körrendelet szabályozta a kormányzó előtti tiszteletadás módjait.
[16] Fazekas 2010: 59–61.; Bangha 1990: 24–25., 193.
[17] Dömötörfi 1990: 24.; Dombrády 1990a: 93–94.
[18] Ferenc József idején a hivatalos tábori miséket több alkalommal szintén itt tartották.
[19] Cs. Kottra 2007: 26–27.
[20] Thomas Hohler jelentését idézi Sakmyster: i. m. 75.; A kalandor külpolitikához lásd Sakmyster 2001: 68–75., 79–80.; Romsics 2004d: 148–149.; Woodward 1949: 268.
[21] Sakmyster 2001: 75–79.; Zinner 1989: 64–67., 70–76.; Dombrády 1990a: 40–42.

belátni a különítmények megrendszabályozásának elkerülhetetlenségét. A törvényes rend garanciájának a *Szózat* érthetően továbbra is a kormányzót tekintette.[22] A fent említett atrocitásokat Horthyék szócsöve, a Nemzeti Hadsereg elleni „aknamunkaként" értékelte, amelyeket „felelőtlen elemek a hadsereg egyenruhájával visszaélve" követtek el. Hasonló tónusú magyarázatot adott az MTI, Soós Károly honvédelmi miniszter és Huszár Károly képviselő is, ami annyit jelent, hogy a kormányzó személyét igyekeztek a napirenden lévő ügyektől elkülöníteni.[23] (Ez a törekvés később sem vezetett minden esetben eredményre. 1921 decemberében a legitimista Friedrich István a Nemzetgyűlés ülésén ugyanis megjegyezte, hogy a fehérterror „Szegedről indult el", majd átterjedt az ország területének egészére.[24] 1922. január 20-án Szilágyi Lajos a kormánnyal szembeni éles kritikája részeként „az abszolutizmus budai várkastélyáról" beszélt a Nemzetgyűlésben, majd utalt Somogyi Béla és Bacsó Béla meggyilkolására. Az 1920. évi I. tc. kapcsán leszögezte, hogy az egy „használhatatlan papírtörvény", mert nem határozta meg az ideiglenes államfő hivatali idejének hosszát. E kijelentés miatt a házelnök megvonta a tőle a szót, aki ennek ellenére tovább beszélt, így az elnök végül a mentelmi bizottság elé utalta.[25]) A kormányzatnak a különítményekkel szembeni erélyes fellépésére 1920. november 10–11-én, egy rendőrgyilkosságot követően került sor. Ez a különítmények fővárosi szálláshelyeinek felszámolását, letartóztatásokat és a kormányzó védelme alatt nem álló különítmények feloszlatását jelentette.[26]

A konszolidációs politika Teleki Pál általi megkezdése és Bethlen István általi végrehajtása a radikális jobboldal számára nemcsak a kormányzó támogatását élvező fenti intézkedések miatt volt kiábrándító. Kénytelenek voltak ugyanis megállapítani, hogy vezérük, a „fehér hadsereg" parancsnoka a liberális-konzervatív konszolidációs politika támogatójává vált. Úgy érezték, hogy érdemben már egyre kevésbé foglalkozik sérelmeikkel, sőt, helyteleníti a politikai elképzeléseiket is. Horthy Miklós már kevésbé hasonlított a szemükben arra a vezérre, aki mögött 1919-ben Szegeden felsorakoztak.[27] Annak ellenére, hogy a kormányzó az 1918/1919-es események után fenntartásokkal viszonyult a parlamentarizmushoz, ráadásul fővezérként még nyitott volt a militarista és

[22] *Szózat*, 1920. jún. 6. 1.
[23] Uo. 1920. jún. 8. 1. (az idézet itt olvasható), jún. 9. 1–2., jún. 10. 1., jún. 11. 1., jún. 16. 1. A június 10-i és 16-i cikket Zsilinszky Endre írta. Huszár Károly nemzetgyűlési felszólalását lásd NN 1920–1922. III. köt. (1920. jún. 8.) 246–249.
[24] NN 1920–1922. XIII. köt. (1921. dec. 9.) 244.
[25] Uo. XV. köt. (1922. jan. 20.) 303–305., 337.; Püski 2011: 135.
[26] Ablonczy 2005: 170–171., 174–177.; Zinner 1989: 94–106., 117., 136., 147.; Dombrády 1990a: 42–43., 64–70., 77–80.
[27] Sakmyster 2001: 78–79., 109–110., 127–131.; Ormos 2000: 1. köt. 42.

diktatórikus megoldásokra is, Bethlenék tanácsára – miután a győztes hatalmak számára is ez volt elfogadható – mégsem korlátozta a törvényhozás működését, és a jobboldali radikalizmus elképzeléseivel szemben nem számolta azt fel. A radikálisok közül azok, akik a bethleni konszolidáció során sérelmeket szenvedtek el, Horthyról alkotott negatív véleményüket többször is kifejezték visszaemlékezéseikben. Prónay Pál utólagos leírása szerint 1919-ben még bízni lehetett abban, hogy kemény kézzel irányítani kezdi majd az ország ügyeit, amire azonban a „rossz" tanácsadók hatására nem került sor, legalábbis nem úgy, ahogyan a „szegedi elgondolásoknak" az akkor „kitűzött nemzeti iránynak" megfelelően meg kellett volna történnie.[28] Hasonló következtetésre jutott a politikai katolicizmus militáns irányzatát képviselő Zadravecz István tábori püspök is, aki főként a miniszterelnök és a kormányzó női környezete „destruktív" hatásában látta mindennek az okát.[29] Meglátása szerint „Horthy lelkét, ezt az igazi irredenta lelkületet, nagyon gyorsan megmételyezte a politika". A tábori püspök szemében a kormányzó „siratnivaló metamorfózison" ment keresztül 1920 után, aminek eredményeképpen a bűnös város tetemrehívása „frázissá lett", „az akkori plakátokon (erős, izmos kéz a kormánykeréken) rövidesen a beavatottabbak mosolyogtak". A miniszterelnök, Zadravecz szerint, sikerrel megtörte a kormányzó körüli „szegedi bűvkört".[30] Ezt jelezte az is, hogy a korábbi évek gyakorlatától eltérően Horthy Miklós már nem jelent meg személyesen a MOVE 1922. november 15. nagygyűlésén. A radikális jobboldali környezetétől való eltávolodásának egyre több jele volt.[31]

Miniszterelnökségének első két-három évét leszámítva Bethlen István nem tartott igényt azon radikális jobboldali, a miniszterelnök törekvéseivel egyet nem értő szervezetek szolgálatára, amelyek vitathatatlan szerepet játszottak Horthy Miklós kormányzóvá választásában.[32] A miniszterelnök konszolidációs politikája és a Gömbös által reprezentált fajvédő program jövőképe közötti markáns eltérések fokozatosan mélyítették Bethlen István és Gömbös Gyula szembenállását. 1922 szeptemberében jött létre a jobboldali radikalizmus képviselőit tömörítő Egyesült Keresztény Blokk, ami a fajvédelem előtérbe helyezésére törekedett a kormánypolitikán belül. Ezt akkor még a kormányzó is támogatta, akit Zsilinszky Endre akkor „minden magyarok", „a nemzet

[28] Prónay 1963: 317. A kiábrándultságát jelzi még a 169., 219–221., 262–265., 316–317., 319–320. is.
[29] A kormányzó környezetének befolyása a korszak végén a szélsőjobboldali propaganda érvrendszerébe is beépült. Olasz 2007: 176–177.
[30] Zadravecz 1967: 23–24., 128., 130., 134–135., 213–214., 247–249., 257–267. (az idézetek a 247., 257–258. oldalon olvashatók); Sakmyster 2001: 127., 131.
[31] Gergely 2001: 134.; *Szózat*, 1921. jún. 18. 1–2., 1922. nov. 16. 3.
[32] Barta 2003: 21–22., 28–29.; Gergely 2001: 77–79., 82–83., 87., 96., 117–118.; Romsics 2005: 188–192.

szabadon választott hatalmas" vezéreként méltatott.[33] 1923 folyamán Horthy ugyan megpróbált Bethlen és Gömbös között közvetíteni, de ez csak látszólagos és átmeneti eredménnyel járt. 1923 augusztusában ugyanis Gömbös Gyula társaival együtt kilépett az Egységes Pártból. A miniszterelnöknek sikerült a radikális jobboldalt elszigetelnie. Bethlen István emellett erélyesen fellépett az aktivizálódó szélsőséges szervezetekkel szemben. Megtehette, mert a kormányzó akkor már szinte fenntartások nélkül támogatta politikáját.[34] Erre a következtésre jutott Kozma Miklós is, aki 1923. augusztus 21-én Horthynál járt Gödöllőn. Naplójában így foglalta össze a fejleményeket. Leszögezte, hogy ő ritkán jelenik már meg Gödöllőn, miután „mi, volt szegediek a Kormányzónak tehertételt képezünk". Kozma szerint Horthy „Gömböséket éretlennek tartja. Érzelmileg úgy az antiszemita, mint a nacionalista politikát illetően teljesen velük érez", de meglátszik rajta „a miniszterelnök nagy befolyása és hatása" – tehát Zadraveczhez hasonlóan ő is az államfő környezetének hatására hivatkozott. Emiatt a korszak elején tanúsított szerepfelfogásával ellentétben Horthy Miklós már nem vesz részt a napi politikában. A kormányzó – Kozma szubjektív értékítélete szerint – „egy narkotizált bábuvá változott". A kormányzó leszögezte, hogy „[e]bben az országban rendnek kell lennie, és én rendet fogok tartani. A rendetlenkedőkbe belelövetek, s ha a rendetlenség a jobboldalról történik, számomra a különbség csak annyi, hogy ezekbe fájó szívvel fogok belelövetni, míg egy esetleg baloldalról jövő rendetlenkedésbe passzióval".[35] Horthy Miklós állásfoglalása kitűnően jelzi a rendpárti vezér képe mellett azt is, hogy Bethlen Istvánhoz hasonlóan a kormányzó is elhatárolódott a bal- és jobboldali „szélsőségektől". A miniszterelnök természetesen nem „lövetéssel" kívánta a rendet fenntartani.

Az idézett utólagos és egyidejű – kritikus – véleményeket árnyalja, hogy 1923 augusztusát követően a *Szózat* hasábjain, a nyilvánosság előtt, a fajvédők továbbra is töretlen hűségüket fejezték ki az államfő iránt, míg a fennálló politikai berendezkedést és a miniszterelnök által követett politikát ostorozták.[36] Ezzel feltehetően a kormányzó miniszterelnökhöz való viszonyának – a jobboldali radikálisok érdekeinek megfelelő – újraértékelését is elő kívánták segíteni.[37] A történtekért felelőssé tett kormányzatról és a felelősség alól kivont kormányzóról alkotott képük tehát jól elkülönült egymástól.

[33] *Szózat*, 1922. nov. 29. 1–2.
[34] A radikális jobboldal elszigeteléséhez lásd Romsics 2005: 227–231., 233–234.
[35] MNL OL K 429 1. csomó, Adatgyűjtemény 1920–1924, 1923. aug. 21. Idézi Ormos 2000: I. köt. 121–126.
[36] Prónay és Zadravecz nem vett részt a *Szózat* szerkesztésében, így az ő véleményük nem befolyásolhatta a cikkek tartalmát, Kozma is csak közvetetten, ráadásul – az MTI élén – a kormányzatnak dolgozott.
[37] Lásd például *Szózat*, 1923. aug. 22. 6.; okt. 27. 2., dec. 6. 1., 1924. jan. 10. 3., jan. 25. 4., febr. 1. 1., máj. 22. 1–2., dec. 6. 1., 1925. dec. 6. 1.; Lásd még a Beniczky-ügyről is szóló 5.9. fejezetet.

Eckhardt Tibor 1923. augusztus 19-én, Dorozsmán, amikor a választóit tájékoztatta a kormánypártból történő kilépésről, Horthyban, a nemzet „egyetlen" vezérében látta annak egyedüli garanciáját, hogy a magyarság „ebből a nyomorúságból megerősödve, nemzeti és keresztény öntudatában megifjodva fog kikerülni", különösen akkor, ha Horthy jogkörét kiterjeszti a törvényhozás. A szerinte követendő útról „tudatlan vagy tájékozatlan tanácsadók felfogása következtében" átmenetileg ugyan le lehet térni (értsd: a fajvédők kiléptek az Egységes Pártból), de véglegesen, amíg Horthy a helyén van, ez nem történhet meg.[38] A jól bevált módon a történtekért tehát nem a vezért, hanem a környezetét tette felelőssé.[39] E vélekedés alól talán csak egyetlen kivétel említhető. 1924. március 2-án – a kormányzóválasztás évfordulóján – a *Szózat* ugyanis közölt egy vezércikket, amelyet többes szám első személyben fogalmaztak meg, így a fajvédők állásfoglalásaként értelmezhető. Az írás óvatosan fogalmaz, Horthy Miklós „nemzetmentő" érdemeit nem vitatja el, mégis jól kifejezi a fajvédők csalódottságát. Az elmúlt négy évben ugyanis sok minden megváltozott – olvasható a cikkben – miközben a kormányzó személye nem változott. A létező problémák ellenére hűségesek maradtak az ellenforradalom szellemiségéhez („nem változott a magyar öncélúság, nem változtak a vágyak") és a továbbiakban is azok maradnak. Az viszont egyértelműen nem derült ki, hogy a cikk szerzői szerint ki(k) nem hűséges(ek) már az ellenforradalomhoz vagy ki(k) felelős(ek) az általuk elítélt politikai változásokért: a konzervatív irányvonal vagy maga az államfő is? A cikk zárásaként hűségüket és tiszteletüket fejezték ki a kormányzónak, ekképpen:

> „[h]a minden illúziónk elhervadt, ha minden álmodásunk semmivé foszlott, ha az egész múlt szertehullt, egy érzés megmarad bennünk mindörökre: hűségünk, melyet Kormányzónknak fogadtunk és céljaink, melyekre az Ő kezébe tettük le az esküt, ott lent a messzi Tisza partján".[40]

A kormányzó a megváltozott politikai keretek között is tekintély maradt a számukra.[41] A kormányzóhoz való ragaszkodásuk okaiként az 1919-es ellenforradalom, a Nemzeti Hadsereg fővezére iránti engedelmesség, az esküjük és a vezérkultuszok elméleti vonatkozásai között említett társadalomlélektani körülmények (a vezér személyéhez

[38] *Szózat*, 1923. aug. 22. 6.
[39] A vezér hasonló módon történő felmentése figyelhető meg a Hitler- és Hindenburg-kultusz esetében is. Lásd ehhez Kershaw 2003: 150–152.; Goltz 2009: 173. A „rossz tanácsadók" motívuma a Ferenc József-folklórban is megjelent. Landgraf 1995.
[40] *Szózat*, 1924. március 2. 1.
[41] Uo. 1923. aug. 22. 6.

való kultikus jellegű kötődés) nevezhetők meg. Nem feledkezhetünk meg a politikai és hatalmi tényezőkről sem, miután a Horthyval való szembefordulás a politikai hatalom elvesztését jelenthette a korszakban. Az okok közé sorolható viszont még az is, hogy az államfőt büntetőjogi következmények nélkül nem lehetett kritizálni. Csalódottságukat a fajvédők azonban kifejezhették volna úgy is, hogy 1923 augusztusa után nem közölnek méltatásokat a kormányzóról, ennek ugyanis nem lett volna büntetőjogi következménye.

Horthy Miklós e folyamat eredményeként konzervatív államfővé alakult át, sőt, eközben a szerepfelfogása is megváltozott. Az 1920–1921-es esztendőkkel ellentétben 1922 után a kormányzati (napi) politika alakításában – a hadügyeket leszámítva – egyre kevésbé vett részt, ezt átengedte a kiváló kvalitású miniszterelnöknek.[42] Horthy Miklós szerepfelfogásának megváltozása azért is fontos, mert nem gondolta azt magáról, hogy mindenhez kiválóan értene. Saját képességeit ismerve tudta, hogy a miniszterelnök, akit több alkalommal az ország legokosabb embereként jellemzett, sokkal alkalmasabb az ország stabilizálására. Horthy Miklós mindemellett úgy tekintett magára, mint egy olyan államfőre (vezérre), akinek válságos időszakokban kell aktív szerepet vállalnia. Szerepfelfogását a kultusza is befolyásolta, miután válságos időszakban került az ország élére, amit a méltatások is előszeretettel hangsúlyoztak. A napi kormányzati politika alakításától való visszavonulása ellenére azonban igényt tartott a tájékoztatásra, így volt rálátása a lényeges kormányzati döntésekre.[43] Az érdemi döntésekben való részvétel helyett a reprezentatív funkcióinak ellátását részesítette előnyben, amely egyéniségéhez is jobban illett. Horthy így beilleszkedett a bethleni politikai rendszerbe, elfogadta a számára abban kijelölt szerepet, amit méltósággal be is töltött.[44] Az a tény, hogy a kormányzó visszavonulhatott a kormányzati politikától, az imázsának átalakulásához is hozzájárult: Horthyt egy pártok felett álló, mérsékelt, integráló és hibákat el nem követő államfőként mutathatták be a magasztalói.[45] Horthy tényleges és szimbolikus pozícióját nemzetközi tényezők is erősítették. A miniszterelnök ugyanis 1923-ban Rómában, majd két évvel később Londonban vetette fel a magyar nemzeti királyság megteremtésének lehetőségét, ráadásul valamelyik Habsburg főherceg megkoronázásában gondolkodott. Miután a kapott válaszok nemlegesek voltak, Horthy kormányzósága is tartóssá vált.[46]

---

[42] Sakmyster 2001: 79.; Romsics 2005: 198., 329–330.
[43] Turbucz 2011a: 115.
[44] Sakmyster 2011: 79–82., 86., 106–107., 122., 126–132., 136–137.; Püski 2006: 23–25.
[45] Barta 2001: 72.
[46] Romsics 2005: 198–199. Ezen a téren az évtized második felében sem történt változás. Bethlen István miniszterelnök hivatalos álláspontja szerint a kormányzói intézmény ideiglenes, azonban a királykérdés még nem oldható meg. Uo. 298–300.

Horthy mindvégig tartotta magát ahhoz az álláspontjához, hogy nem kíván az ország koronázott királya lenni, de ennek ellenére idővel saját szerepfelfogása és állami szintre emelt vezérkultusza eredményeként is alkotmányos „uralkodóvá" vált, aki az autoritást, a nemzeti múlt dicső alakjaihoz hasonlítható személyt jelképezhetett.[47] Az 1920-as évek második felére Horthy a konszolidált politikai rendszer szimbóluma, az alkotmányosság és a politikai stabilitás „legfőbb őre" lett a kultikus értékelések szerint. Így a kultusza a fennálló rendszer legitimációjának egyik fontos forrása lett. Horthy vezérkultuszának rendszerstabilizációs szerepe 1944 őszéig nem is változott meg.

A radikális jobboldal jelentős hozzájárulásával megalapozott vezérkultusz az 1925 utáni állami szintre emelkedésével az alapvetően konzervatív politikai rendszer egyre meghatározóbb identitáspolitikai tényezőjévé vált. Horthy szerepfelfogásának módosulása, ahogyan a fajvédőktől történő eltávolodása is, a kultuszának jellegét és tartalmát szintén érintette.[48] A korszak első éveiben Horthy vezérkultusza alapvetően, de nem kizárólagosan a jobboldali radikalizmus politikai programjához, jövőképéhez, a társadalom átformálását célul kitűző politikai víziójához illeszkedett. Ők azért fektettek súlyt a Horthy-kultusz megalapozására, hogy az általuk megálmodott militarizált, erős kézzel és parancsszóval vezetett, az alulról jött vezérre épülő (vezérelv), egységes társadalommal rendelkező „új" Magyarországot legitimálják. E tartalmi sajátosságok 1925 után kiestek a vezérképből. A vezérelv ugyanis a jobboldali radikális politikai program meghatározó eleme volt, a konzervatív rendszerben azonban már nem lehetett helye.[49] A vezérkép messianisztikus vonásai is visszafogottabbá váltak, a kultusz ezen a téren konszolidálódott. Vallásos jellegzetességei viszont mindvégig léteztek. A Horthy-kép autokrata vonásai az 1920-as évek közepéig a múlt részévé váltak, teljesen ugyan nem tűntek el, mert a „nemzetmentésről" szóló visszatekintésekben olvashatók voltak később is.[50] A fajvédők politikai programja értelemszerűen a saját orgánumaikban, főként a *Szózat*ban volt megtalálható: számukra a kultuszépítés politikai programadást jelentett. A „rendteremtő" vezér képe (a „kard embere") azonban nemcsak a jobboldali

[47] Sakmyster 2001: 136., 365–366.
[48] A 2. fejezet 98–113. jegyzeteiben hivatkozott szakirodalom alapján a Horthy-kultusz nem hasonlítható részleteiben össze minden egyes kortárs (modern) vezérkultuszokkal. Az mindenesetre kijelenthető, hogy Horthy Miklós kultuszára eleinte jellemző volt a társadalom átformálását célzó politikai vízió, a vezérkép pártpolitikai programhoz igazodása, a militarizmus, a vezérelv, a messianisztikus vonások, amelyek az első világháború után megjelent vezérkultuszok jellegzetességei közé tartoztak.
[49] Miután a kultuszépítés nem kötődött kizárólag a jobboldali radikálisokhoz, így például a liberális lapokban közvetített vezérkép értelemszerűen eltért az általuk képviselt markáns interpretációtól. Egyedül a vezérkép főbb elemei miatt voltak átfedések a napilapok cikkei között.
[50] Szabó 1978: 513.; Olasz 2010: 355.

radikalizmushoz köthető napilapokban jelent meg. Az évtized első felében a napilapok közül elsősorban, de nem kizárólagosan a körülbelül 6000–7000 példányban megjelenő, tehát a konzervatív és liberális lapoknál kisebb olvasóközönséggel rendelkező[51] *Szózat* foglalkozott a Horthy-kultusz ápolásával (6–11. táblázat): a vitézavatások, a kormányzó vidéki útjai, az államfő személyéhez kapcsolódó, a korszak elején még kialakulatlanul és rendszertelenül ünnepelt évfordulók esetén. Emellett utalhatunk a Nemzeti Hadsereg, a MOVE, az ÉME, a MANSz vagy a jobboldali radikalizmus meghatározó alakjainak, így Gömbös Gyula (MOVE), Kozma Miklós (MTI), Zsilinszky Endre, Ulain Ferenc (*Szózat*) és Eckhardt Tibor (1921–1922 között a Miniszterelnökség Sajtóosztályának vezetője)[52] kultuszépítő tevékenységére is. A kormányzó bizalmi emberei által vezetett kormányzói Katonai Iroda és Kabinetiroda,[53] a kormány, illetve a helyi hatóságok és társadalmi szervezetek szerepe is megemlítendő.[54] A radikális jobboldal kultuszépítése során is – főként a vidéki utaknál – szerepet kapott az uralkodói reprezentáció, miután ezek az uralkodói országjárásokhoz hasonlítottak. A radikális jobboldal sem tudta tehát megkerülni a reprezentációs célokra alkalmazható – rendelkezésre álló – eszközöket.[55] Ez azonban nem azt jelenti, hogy az 1918 előtti uralkodókultusz felélesztése lett volna a céljuk. Még akkor sem, ha hozzátesszük, hogy a vidéki utak megszervezésében 1920. március 1. után állami szervek is részt vettek, amelyekben nem volt elhanyagolható a radikálisok szerepe. A Horthy-kultusz ugyan az évfordulók rendszeres ünneplésének megteremtésével került egyértelműen állami szinte, azonban ez a folyamat – a vidéki utazások összefüggésében – már korábban megkezdődött, majd – mint látható lesz – a vidéki utak számának csökkenésével átmenetileg mérséklődött. Horthy Miklós radikális jobboldali környezete által megalapozott vezérkultusza – az uralkodókultuszok és a

[51] Az összehasonlítás kedvéért 1921-ben a *Szózat* 7 260 példányban jelent meg. Ezzel szemben liberális *Pesti Hírlap* példányszáma 42 765, *Az Esté* 45 746, a konzervatív *Budapesti Hírlap*é 14 825, a *Nemzeti Újság*é 17 112 és a *Népszavá*é 10 286. Az adatok forrása Sipos 2004: 99.
[52] Romsics 2005: 302.
[53] Dombrády 1990b.
[54] A különböző politikai orientációjú napilapok, társadalmi egyesületek és helyi hatóságok kultuszépítő tevékenysége azt is jelzi, hogy a radikális jobboldal politikai programjával való esetleges egyet nem értés nem volt egyenértékű a kultuszépítéstől történő távolmaradással. A jobboldali radikálisok kultuszépítő szerepe nehezen választható el a nem radikálisokétól, miután a városlátogatások előkészítésében – a helyi hatóságok mellett – nagy szerepe volt ugyan a fővezér, kormányzó jobboldali radikális környezetének, azonban nemcsak ők mondtak méltató beszédeket és vettek részt – cikkek, fényképek közlésével – a kultusz megalapozásában, a kormányzó népszerűsítésében. Arról volt tehát szó, hogy a fővezér, majd a kormányzó vezérkultuszának megalapozásában – eltérő okokból és célokkal – részt vevők összetétele heterogén volt, de több ponton is kimutatható a radikálisok vezető szerepe. A kultuszépítők különböző csoportjai a maguk lehetőségei, elképzelései szerint vettek részt a Horthy-kultusz megalapozásában, ami csak időnként kapcsolódott össze a radikális jobboldal és a hadsereg központilag szervezett és irányított propagandájával (elsősorban a vidéki utak és az 1920. februári országos kampány esetében).
[55] Ráadásul a Hindenburg-kultusz volt az egyetlen olyan külföldi minta, amit másolni tudtak (volna).

modern vezérkultuszok közötti – átmeneti típusú vezérkultuszként jellemezhető, miután tartalmát és jellegét tekintve is kimutatható az 1918 előtt uralkodói külsőségek hatása, ami az 1920-as évek közepén jelentősen megerősödött.[56]

Az évtized második felétől kezdve egyre inkább az 1918 előtti világot megidéző uralkodói reprezentációra épülő, jellegében megváltozott vezérkultuszt[57] az évfordulók esetében rendszeresebben, évről évre visszatérő keretek között – a rendszer konzervatív felfogásával összhangban – az egyházak, a hadsereg, a közoktatás, a rendszerhez hű társadalmi szervezetek és a korabeli tömegkommunikációs eszközök (sajtó, rádió, néma-, majd hangos filmhíradók) segítségével ápolta az egész állami apparátus, amely emiatt még szélesebb rétegekhez jutott el.[58] A tömegkommunikációs eszközök közül a sajtó szerepe volt jelentős, a rádió és a filmhíradó, annak ellenére, hogy kormányzati ellenőrzés alatt állt, az 1930-as évek második feléig korlátozottan vett ebben részt. A sajtó ráadásul plurális volt, annak ellenére, hogy a tekintély védelmére hivatkozó hatalom korlátozta a sajtószabadságot. A lapok politikai irányultsága mellett azért is lehet pluralizmusról beszélni, mert eltérő példányszámban jelentek meg (4. táblázat), nem volt azonos a hatásuk. A kutatásomhoz használt napilapok esetén jól látható, hogy a liberális és baloldali napilapok nagyobb példányszámban jelentek meg (50–100 000), mint a kormánypártiak.[59] A fajvédő lapok a sor végén álltak.[60] A liberális és baloldali napilapok dominanciáját ellensúlyozta, hogy a katolikus Központi Sajtóvállalat – nem feltétlenül kormánypárti – napilapjainak példányszáma idővel emelkedett. Gömbös Gyula miniszterelnöksége idején pedig nyomott áron jelentek meg kormánypárti lapok, így 70 000 példányban a *Függetlenség*.[61]

Ez a kitérő jelzi a napilapok piacán uralkodó erőviszonyokat, azt, hogy az egyes lapok milyen sikerrel terjeszthették többek között a vezérképet is. Bizonyos értelemben

---

[56] A Horthy-kultusz metamorfózisának bizonyos vonatkozásairól a későbbi fejezetekben bővebben is lesz szó.

[57] Mindenképpen jelezni szükséges, hogy az 1918 előtti uralkodói reprezentációval, uralkodókultusszal, a 19. századi politikai kultuszokkal részletesen nem foglalkoztam, így az ezzel kapcsolatos megállapításaim elsősorban az elérhető fontosabb szakirodalmon, kisebb részben a kutatási eredményeimen alapulnak. Horthy születés- és névnapjainak ünneplése vagy a kormányzó – említett – vidéki útjainak koreográfiája jelentősen hasonlított az 1918 előtti időszak azonos eseményeihez. (Ferenc József augusztus 18-án ünnepelte a születésnapját, míg a névnapját október 4-én.) Emellett a vezérkép bizonyos elemei terén is kimutathatók hasonlóságok és azonosságok. Ferenc József születés- és névnapjaihoz lásd például *Budapesti Közlöny*, 1890. aug. 19. 3., okt. 5. 3., 1900. aug. 19. 7.; *Pesti Hírlap*, 1900. aug. 18. 1–2., aug. 19. 6., 1903. aug. 19. 5–6., 1915. aug. 18. 1., aug. 19. 10–12., 1915. okt. 5. 14., *Vasárnapi Újság*, 1900. aug. 19. 537–543., 1910. aug. 21. 702–709.

[58] Dömötörfi 1990: 26.; Romsics 2007a: 11.; Szabó 1978: 512–514.; Olasz 2007: 70–71.; Olasz 2010: 354.

[59] Sipos 2004: 103.

[60] Gyurgyák 2012: 44–50.

[61] Sipos 2011: 110., 149.

elfedte a fenti különbségeket, hogy a kormányzóválasztást követő kultuszépítéshez – az eltérő sorrendben – csatlakozott eltérő politikai orientációjú napilapokban szinte azonos Horthy-kép jelent meg.[62] Az eltérő sorrendre az egyes – elsősorban az évfordulókról szóló – fejezetekben kitérek. A vezérkultusz metamorfózisa ellenére a vezérkép lényegi üzenete nem változott: a „szebb jövő", a területi revízió kizárólag Horthy Miklós vezetésével érhető el. A Horthy-kép rétegeinek és elemeinek többsége sem módosult. A kultusz első éveiről tehát az mondható el, hogy a radikális jobboldali lapok Horthy-képe markáns politikai tartalommal rendelkezett, miközben a többi napilap jóval általánosabb – pártpolitikai üzenetektől mentes – vezérképet közvetített. Az utóbbi erősödött fel és vált hivatalossá az 1920-as évek közepén, így az már az alkotmányos, konszolidált és alapvetően konzervatív rendszer keretei között volt értelmezendő. Emiatt mást jelentett például a nemzet érdekeit követő kormányzó képe vagy a nemzet hajója kormányosának motívuma. Pártpolitikai program nem kapcsolódott már az általános és leegyszerűsített Horthy-képhez. A Horthy-kultusz így sokkal inkább tudta betölteni integráló funkcióját. Ezzel kapcsolatban a korszak utolsó éveiben végbement belpolitikai jobbratolódás következtében történt változás. Ugyanis a szélsőjobboldali és időnként a konzervatív, liberális lapok kormányzót méltató cikkei és az elhangzott ünnepi beszédek is kiemelték a „szegedi gondolat" és fajvédelem fontosságát. „A szegedi gondolat egy új, boldogabb magyar kor vezéreszméje lett – lehetett egy helyen olvasni –, amelyre tizenkilenc esztendő minden változatos és eredményes munkája épült".[63] Mindez tehát hivatkozási alapként a vezérkép alkotóelemévé vált újból, bár nem volt túlzottan domináns, ráadásul a *Szózat* cikkeivel ellentétben ez nem tekinthető kidolgozott politikai programnak.

A baloldali ellenzék, az emigráció és a legitimisták által megteremtett negatív tartalmú Horthy-képek ugyan továbbra is léteztek, de hatásuk, miután a kormányzó az 1913. évi XXXIV. tc. 2. §-a és az 1920. évi I. tc. 14. §-a értelmében büntetőjogi védelemben részesült, igen korlátozott volt.[64] Ennek ellenére a kormányzóval szemben hol nyíltabb, hol burkoltabb kritikára találhatók példák a *Népszava* hasábjain, illetőleg a Nemzetgyűlés ülésein legitimista és szociáldemokrata politikusok felszólalásaiban is.

[62] A Horthy-képet közvetítő lapok motivációjáról – mint látható lesz – ez még nem mond el mindent.
[63] Lásd például *Függetlenség*, 1938. jún. 18. 1.
[64] Bröker 2011: 25–30., 34–36.

5. 2. Horthy Miklós és IV. Károly: 1921

IV. Károly 1921. március 26-án tért vissza először Magyarországra. A Magyar Távirati Iroda március 30-án a Miniszterelnökség Sajtóosztályának közreműködésével hivatalos jelentést adott ki, amely másnap jelent meg a napilapokban. Más híradás a sajtóosztály rendelkezése alapján nem jelenhetett meg.[65] Kozma Miklós rendelkezése értelmében ugyanis 30-ig hírzárlat volt érvényben.[66] A közreadott jelentés a IV. Károly és Horthy Miklós közötti 27-i találkozóról a következőt írta: „A kormányzó az ország érdekének feltárása mellett rámutatott annak szükségességére, hogy a király az országot mielőbb hagyja el". IV. Károly távozását követően Horthy Miklós tájékoztatta a fővárosban tartózkodó kormánytagokat a történtekről, akik „a kormányzónak az ország érdekében követett eljárását teljes megnyugvással vették tudomásul".[67] Horthy Miklós március 30-i hadparancsa szerint, amely április 12-én jelent meg a napilapokban, a március végi események a „nemzet létét" fenyegették.[68] A kisantant államok jelentette fenyegetésre az amerikai *Universal Service* hírszolgálat berlini tudósítójának adott interjújában utalt. Az interjút április 4-én az MTI megküldte a szerkesztőségeknek.[69] Horthy állításai így nyilvánosságot kaptak. A szomszédos államok fenyegetőzése így hatásosan támasztotta alá Horthy Miklós magyarázatát.[70]

A március 27-i tárgyalásról szóló források tartalmilag és hangsúlyaikat tekintve sem azonosak, az viszont megállapítható e szövegek alapján, hogy IV. Károly a trón visszaszerzése miatt jött Magyarországra, de 27-én meghátrált, mert Horthy a kisantant fenyegetésére és az ország mozgásterének hiányára hivatkozva nem kívánta átadni a hatalmat.[71] Horthy Miklós joggal hivatkozott a Nagykövetek Tanácsának 1920. február 2-i határozatára, ami a Habsburg-restaurációval szemben foglalt állást. A nemzetközi helyzet tehát nem tette lehetővé Károly visszatérését. Ez kétségtelen. Az azonban, hogy a magyar kormány és a kormányzó kizárólag a kisantant fellépése miatt helyezkedett az ismertetett álláspontra, nem fedi teljesen a valóságot. Egyrészt a budapesti képviseletek a kormányzó és a király közötti tárgyalásról csak március 28-án értesültek. A magyar vezetés a döntését már ezt megelőzőn meghozta, míg a kisantant és a nagyhatalmak állásfoglalásai később születtek meg. A nemzetközi tényezőkön túl Horthy döntésének

[65] Ormos 1990: 68.
[66] Romsics 1982: 143.
[67] MNL OL K 428 a) 1921. márc. 30. 10.; A sajtóhoz lásd például *Budapesti Hírlap*, 1921. márc. 31. 1.
[68] MNL OL K 428 a) 1921. ápr. 12. 2.; Dombrády 1990a: 59.; A sajtóhoz lásd *Szózat*, 1921. ápr. 13. 1.
[69] MNL OL K 428 a) 1921. ápr. 4. 5.; Karsai 1969: 192–193.
[70] Ormos 1990: 76–79.; Karsai 1969: 193–194.
[71] IV. Károly elbeszélése alapján Boroviczényi 1993.; Lehár 1993.; Werkmann 1924. Horthy akkori beszámolója alapján Zadravecz 1967.; Prónay 1963.; Horthy későbbi beszámolója szerint Horthy 2011.

belpolitikai okai is voltak. A radikális jobboldali környezetét szabad királyválasztók alkották és a Nemzetgyűlésben is a szabad királyválasztó kisgazdák voltak többségben. Nyilatkozatait és beszédeit leszámítva Horthy 1920 után semmit sem tett a királykérdés megoldása érdekében, miközben a revíziót célzó kalandor külpolitikai akciókat eleinte hajlandó volt támogatni, márpedig az irredenta tervek megvalósítását és a restaurációt ugyanazok a nemzetközi kényszerek akadályozták meg. Horthy Miklós magatartását a kiválóságát hangsúlyozó hízelkedések is befolyásolhatták. Mindent egybevéve, amíg a kormányzó döntése reálpolitikai téren megfelelő volt, addig a horthysta propaganda a történteket leegyszerűsített módon, a külső nyomás túlhangsúlyozásával interpretálta, ezzel is erősítve Horthy Miklós nimbuszát, egyfelől a „nemzetmentő" vezér, másrészt a tragikus választásra kényszerülő „hős" képét.[72]

A Független Kisgazdapárt képviselői 1921. március 29-én kezdeményezték a Nemzetgyűlés összehívását.[73] Az április 1-jei ülésen Hencz Károly és Meskó Zoltán kisgazdapárti képviselők egy-egy határozati javaslatot terjesztettek elő. Az előbbi azt hangsúlyozta, hogy a Nemzetgyűlés továbbra is ragaszkodik az 1920. évi I. tc. által létrehozott közjogi rendszerhez.[74] Horthy nevének említésekor „az egész Ház fölállt és percekig tartó tapssal és éljenzéssel ünnepelt" – írta a *Szózat*.[75] E kijelentés újságírói túlzásnak tekintendő, mert a legitimistáknak erre nem volt okuk. Miután ez a javaslat közjogi jellegű volt a Nemzetgyűlés egyhangúan elfogadta. Meskó Zoltán a beszédében a kormányzót magasztalta. Eszerint a „magyarok Istene" a szükség idején mindig adott a nemzet élére egy arra érdemes férfiút. 1919-ben Horthyt. Ezután, arról tájékoztatta a képviselőket, hogy „tépelődve kereső" lelkében egy férfit lát a Novara parancsnoki hídján állni. „Ádáz harc dúl körülötte. Megsebesül, összeroskad, s míg vére folyik, ereje lankad, hatalmas lelkierővel tovább teljesíti kötelességét hazájáért és királyáért". Horthy Miklóst a kötelességtudat megszemélyesítőjének tekintette, ugyanis napokkal korábban is „csak a kötelesség szavára hallgatott, előtte ismét csak az a kötelesség állott, mellyel nemzetének tartozott". Határozati javaslata szerint a Nemzetgyűlés a nemzet nevében „hódolatteljes ragaszkodását fejezi ki" a nemzet érdekeit képviselő kormányzó iránt. A javaslatot, nem meglepő módon, csak a Nemzetgyűlés többsége fogadta el.[76]

---

[72] Ehhez lásd Ormos 1990: 20–28., 56–79., 153.; Ormos 1998: 89–90.; Ormos 2001: 24.; Dombrády 1990a: 55–59.; Sakymster 2001: 89–101.; Romsics 2003b: 7.
[73] Karsai 1969: 188.; Nemes–Karsai 1953: 1. köt. 506.
[74] NN 1920–1922. IX. köt. (1921. ápr. 1.) 147.
[75] *Szózat*, 1921. ápr. 1. 1.
[76] NN 1920–1922. IX. köt. (1921. ápr. 1.) 147–148.; A sajtóhoz lásd például *Szózat*, 1921. ápr. 1. 1.

IV. Károly Magyarországra érkezéséről csak napokkal később kezdhettek el írni a napilapok. Az MTI jelentéseire és saját kiküldött tudósítóik munkájára támaszkodó részletes beszámolóik a *Szózat*, a *8 Órai Újság* és a *Pesti Hírlap* kivételével általában különösebb kommentár nélkül foglalkoztak a történtekkel.[77] E méltatások a kormányzó kimagasló érdemeiről szóltak, arról, hogy Horthy Miklós most is kizárólag a nemzet érdekeire volt tekintettel. Eszerint Horthy „a helyes eljárás útját" kivétel nélkül mindig megtalálja, „a helyzetet és annak perspektíváit mindig tisztán" átlátja, így hatalmát „a nemzete sorsát teljesen átérző hazafi szívével tudja fölhasználni".[78] Megjelentek olyan cikkek is, amelyek a nemzeti érdek és az uralkodóhoz való hűség közötti választás kényszeréről, a kormányzó lelkiismereti válságáról szóltak. Azonban e nehéz választás során is egyedül a nemzete sorsára figyelt a kormányzó – szögezték le az újságírók.[79] Az ország hajója kormányosaként „most sem ingott meg egy pillanatra sem", amikor a „lelki küzdelem" idején, „veszélyes szirtek között" kellett haladnia.[80]

A húsvéti események után a magyar kormány legfontosabb törekvése IV. Károly távol tartása volt az országtól. A volt uralkodó számára világossá vált, hogy Horthyval szemben a trón visszaszerzése csak erőszakos úton sikerülhet.[81] Erre a zavaros nyugat-magyarországi állapotok miatt október végén került sor.[82]

IV. Károly őszi visszatérési kísérletének eseményeiről az országos napilapok az MTI jelentései alapján október 23-án kezdtek el részletesen tudósítani.[83] A hírek közül értelemszerűen kiemelkedett, hogy a minisztertanács – a kormányzó támogatásával – nem járul hozzá az államfői hatalom átadásához és minden eszközzel a „törvényes rend fenntartására" törekszik.[84] Ez az állásfoglalás a körülmények ismeretében helyesnek is tekinthető. A napilapok nyilvánosságra hozták a nagyhatalmak tiltakozó jegyzékét és a kisantant „fenyegető" tiltakozásának tényét.[85] Eközben Horthy Miklós hadparancsban figyelmeztette a hadsereget, hogy esküjük értelmében kizárólag az ő parancsait szabad csak követniük.[86] A hatalom átadására kizárólag ő jogosult, azonban erre most nincsen

[77] MNL OL K 428 a) 1921. márc. 30. 10., márc. 31. 11.; Lásd még *Nemzeti Újság*, 1921. ápr. 1. 1–2.
[78] *Szózat*, 1921. ápr. 2. 2.
[79] *Pesti Hírlap*, 1921. ápr. 2. 1.; *8 Órai Újság*, 1921. ápr. 6. 1. Romsics 2003: 6–7.
[80] *Pesti Hírlap*, 1921. ápr. 1. 2, ápr. 2. 1. (az idézet itt olvasható), ápr. 3. 1.
[81] Ormos 1990: 80.; Sakmyster 2001: 108–109.
[82] Dombrády 1990a: 70.; Romsics 1982: 151–152.
[83] Bethlen István ugyanis arra utasította a főispánokat, hogy a lapokban kizárólag az MTI közleményei jelenjenek meg. MNL OL K 26 1244. csomó, 1921, V. tétel. 8830. sz.
[84] MNL OL K 428 a) 1921. okt. 23. 4.; A sajtóhoz lásd *8 Órai Újság*, 1921. okt. 25. 4.
[85] Romsics 2005: 196.; Karsai 1969: 234–236.; A sajtóhoz lásd *Budapesti Hírlap*, 1921. 10. 23. 1–2.
[86] Az eskütétel problematikájához lásd Dombrády 1990a: 51–55., 61–63.

lehetőség, mert ez „a mai körülmények között hazánk végpusztulását jelentené”.[87] A hadparancs október 25-én jelent meg a sajtóban. A napilapok olvasói azon a napon azt is megtudták, hogy a kormányzó levelet írt a magyar fővároshoz közeledő Károlynak. Levelében a nemzet érdekére hivatkozva határozottan kérte őt az ország elhagyására, mivel ellenkező esetben a polgárháború, az ország megszállása, majd a társadalmi elégedetlenségből táplálkozó bolsevizmus döntené romba az országot.[88] Ez a lépése azonban nem vezetett eredményre. Budaörsnél így fegyveres összecsapásra került sor, amely a reguláris erőkön kívül a MOVE és az ÉME tagjai, illetve a Gömbös Gyula segítségével mozgósított egyetemi hallgatók alkotta kormánycsapatok győzelmével ért véget.[89] Ezt követően a napilapok – a Miniszterelnökség Sajtóosztályának utasítására – feltűnő helyen közölték a kormányzó kiáltványát. Horthy Miklós saját „nemzetmentő” szerepét is hangsúlyozva köszönetet mondott azoknak, akik „rendületlenül mellettem állottak és segítettek hazánkat a végveszedelemtől megmenteni”. Kifejezte reményét, hogy „a múlt szenvedésein és veszélyein okulva” a jövőben a nemzet „egy emberként áll a haza jól felfogott érdeke mellé”.[90] A nemzeti egységgel kapcsolatos iránymutatása a *Szózat*ban fontos hivatkozási alappá vált.[91]

Miközben a nemzetet a „végső pusztulással fenyegető örvény széléről” újból „megmentő” kormányzó történelmi nagyságát magasztalta a Független Kisgazdapárt és a Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetségének küldöttsége, IV. Károly, az utolsó magyar király őrizetben volt, majd néhány nap múlva a Nemzetgyűlés elfogadta a Habsburg-házat detronizáló 1921. évi XLVII. törvényt. A kormányzó méltatásából a törvényhatóságok sem maradtak ki.[92] Szeged törvényhatósági bizottsága október 29-i közgyűlésén így értelmezte az eseményeket a főispán:

> „Idegen zsoldosokkal és megtévesztett magyarokkal fegyveresen törtek a fönnálló alkotmányos rend ellen és ránk zúdították a belső és külső ellenség lappangó és nyílt erőit”.[93]

Értelmezése szerint tehát a „mi” közösségünkön eredetileg is kívül álló csoport („idegen zsoldosok”) vett részt a fennálló rend elleni „lázadásban”. Másrészt, a nemzeti érdekek

---

[87] MNL OL K 428 a) 1921. okt. 23. 1–2.
[88] Ormos 1990a: 113–114., 116–119.; A sajtóhoz lásd *Budapesti Hírlap*, 1921. okt. 25. 2.
[89] Gergely 2001: 118–120.
[90] MNL OL K 428 a) 1921. okt. 24. 11.; A sajtóhoz lásd például *Szózat*, 1921. okt. 25. 1.
[91] *Szózat*, 1921. okt. 29. 5., nov. 3. 1., nov. 6. 1.
[92] MNL OL K 428 a) 1921. okt. 26. 5., okt. 27. 7., okt. 28. 8., okt. 29. 11.; *Szózat*, 1921. okt. 27. 7., okt. 28. 4–5., okt. 30. 3., nov. 3. 4–5., nov. 5. 2–3.
[93] *Szózat*, 1921. nov. 30. 3.; MNL OL K 428 a) 1921. okt. 29. 11–12.

mögött egységesen felsorakozók táborából („mi") kilépett, „megtévesztett", az adott helyzetben inkább csoportérdekeket követő magyarok támadtak „ránk". Ők az állandó pártoskodás eredményeképpen fordultak „ellenünk", így akár újból a „mi" közösségünk tagjai közé kerülhetnek. Ez a törekvés olvasható ki a kormányzói amnesztia szövegéből is. Horthy Miklós ugyanis kegyelemben részesítette azokat, akik a pártoskodás eredményeképpen „félrevezetve és megtévesztve, öntudatlan részesei lettek a önnálló alkotmányos rend és uralom ellen legutóbb intézett támadásnak".[94] 1919. november 16-a után tehát újból a vezér döntött arról, hogy milyen feltételek esetén kerülhetnek vissza a „lázadók" az általa vezetett politikai közösség tagjai közé.[95] A törvényhatóságok feliratai értelemszerűen nem feledték el hangsúlyozni, hogy a magyarság örökké hálával tartozik a kormányzónak.[96] A *Szózat* hasábjain megjelent dicsőítések közül Zsilinszky Endre vezércikke leszögezte, hogy az „utolsó lázadás" résztvevői „rútul, becstelenül" magára hagyták „azt a férfiút, aki a vörös rémuralom idején maga köré gyűjtve a haza legjobbjait" mindent megtett a magyar hazáért.[97] Gömbös Gyula is „árulásnak" nevezte a történteket december 12-én a Nemzetgyűlésben, a letartóztatott legitimisták mentelmi jogával kapcsolatos vita során. E „lázadás" célja meglátása szerint „a jelenlegi rendet reprezentáló kormányzó" megbuktatása volt.[98]

Az 1921-es események fenti interpretációját népszerűsítette az ún. *Fehér Könyv* is. A kormány által megjelentetett *IV. Károly visszatérési kísérletei* című kiadvány a kormányzó és a kormányzat magatartását igazoló dokumentumokat adta közre.[99] A főispánoknak és az alispánoknak küldött, december 13-ára keltezett bizalmas irat szerint ez a füzet „hiteles történelmi dokumentumok alapján ismerteti" IV. Károly visszatérési kísérleteit. Emiatt is elsőrendűen fontos feladat a „minél szélesebb körben" megvalósuló terjesztése.[100] A kultusz alakulása szempontjából e dokumentumok közül a már idézett vagy hivatkozott MTI jelentések,[101] közlemények, hadparancsok, levelek, a kormányzó kiáltványa és a nemzetgyűlési beszédek emelhetők ki, amelyek a sajtóban történő

---

[94] *Szózat*, 1921. nov. 6. 7.
[95] Vö. Szabó 2006: 15–17., 19., 34., 87–88.
[96] Lásd például *Szózat*, 1921. okt. 30. 3.
[97] Uo. 1921. okt. 25. 1. (az idézet itt olvasható), 1922. okt. 26. 1.
[98] NN 1920–1922. XIII. köt. (1921. dec. 12.) 315–329. (az idézet a 320. oldalon olvasható); *Szózat*, 1921. dec. 13. 3–7.; Gergely 2001: 120–122.
[99] *Szózat*, 1921. dec. 13. 7–9.; Romsics 2007a: 11.
[100] A könyv terjesztésével kapcsolatos – minden főispánnak és alispánnak küldött – bizalmas iratot lásd MNL OL K 26 1272. csomó, 1922, V. tétel, 1015. alapszám.
[101] A miniszterelnök november 28-i levelében köszönte meg Kozma Miklósnak az MTI „kifogástalan" munkáját. Emiatt „az ország az eseményekről állandóan híven tájékoztatva volt". MNL OL K 26 1244. csomó, 1921, V. tétel, 10757. sz.

megjelenésük miatt már nyilvánosak voltak. Emiatt jelentős átfedések találhatók a sajtó tudósításai és a *Fehér Könyv* tartalma között. Ráadásul december 13-án a *Szózat*, a *Budapesti Hírlap* és a *Pesti Hírlap* is foglalkozott e kiadvánnyal, így ennek fő üzenetei e lapok hasábjain újból megjelentek.[102] A *Fehér Könyv* ebből következően csak néhány ponton egészítette ki az e fejezetben már bemutatott forrásokat. A kormányzó és a király közti március 27-i tárgyalás bemutatásakor Horthy Miklós érveinek ismertetését követően azt olvashatjuk, hogy „[a] kormányzó feltárta a király előtt, mily súlyos lelki konfliktusba került". A lemondás lett volna a számára a legkényelmesebb megoldás, de az esküje, a nemzetért vállalt felelőssége ezt nem tette lehetővé: „Egész életemben – írta – mindig becsületes ember voltam, esküt tettem Felségednek […], de van hazám, van nemzetem, van fajtám, van becsületem és lelkiismeretem, mely nem engedi meg, hogy nyílt szemmel belehajtsam nemzetemet a megsemmisülésbe".[103] A királynak írt október végi levelében szintén hangsúlyozta, hogy a restauráció az ország „megsemmisülését" jelentené.[104] Az újságolvasók 1921-ben csak a levél tartalmi összefoglalóját ismerték meg, a *Fehér Könyv*ben és a már említett napilapok decemberi cikkeiben azonban már olvasható volt a teljes szövege is.[105] A kötet bevezetése szerint az államfő és a kormány politikája helyes volt, amit azzal is nyomatékosítottak, hogy „a kormányzó és a magyar kormány által előrelátott törekvések, melyek Magyarország teljes megsemmisítését és földarabolását tűzték ki céljukul, súlyos diplomáciai és katonai fenyegetés formájában csak ezután bontakoztak ki teljes erővel […]".[106] Így került sor a detronizációra.[107]

Horthy Miklós 1921-ben alapvetően helyesen járt el. IV. Károly visszatérési kísérleteinek megakadályozása és a trónfosztás miatt a legitimisták (az arisztokraták, a katolikus felsőpapság és a katonatisztek egy része) körében azonban – a nemzetközi és a belpolitikai körülményeket szelektíven kezelve – szintén markánsan negatív kép alakult ki a kormányzóról, akit „szószegéssel", „hűtlenséggel" és „felségárulással" vádoltak.[108] Így a „nemzetmentő" és a baloldali emigráció által létrehozott „főhóhér" képei mellett megjelent a „felségáruló" kormányzóé is.[109] A radikális jobboldallal ellentétben ők úgy gondolták, hogy nem a nemzet egyedüli vezérének beállított Horthy személye, hanem egyedül „a királyhűség az a biztos alap, amelyen a jövendő Magyarország kiépülhet", és

[102] *Szózat*, 1921. dec. 13. 7–9.; *Budapesti Hírlap*, 1921. dec. 13. 5.; *Pesti Hírlap*, 1921. dec. 13. 2–3.
[103] IV. Károly 1921: 10.
[104] Uo. 26–27.
[105] Uo. 48–50., 207.
[106] Uo. 57.
[107] Uo. 61–62.
[108] Romsics 2007a: 9–11.
[109] Uo. 9.

a király csak a Habsburg-dinasztia tagja lehet.[110] Andrássy Gyula 1922. január 14-én a Nemzetgyűlésben a kormányzó támogatását élvező kormányzat önző hatalmi vágyával magyarázta az előző év fejleményeit.[111] IV. Károly haláláról (1922. április 1.) a *Nemzeti Újság*, az egyik keresztény politikai napilap gyászkeretes címoldalon számolt be. A vezércikk szerint 1921-ben a jogfolytonosság elleni „erőszak" történt.[112] Május 3-án, Szombathelyen, a „királyhű Dunántúl népe" előtt Andrássy kijelentette: a legfontosabb céljuk, hogy „kellő előkészítéssel és a nemzet érdekeinek szem előtt tartásával II. Ottó királyt visszahozzuk".[113] Ottót onnantól következetesen az ország királyának nevezték. 1930. november 16-án a *Nemzeti Újság* címoldalán – közelgő születésnapja (november 20.) alkalmából – „II. Ottó örökös király" volt látható. Egy akkori cikk szerint az „egész ország lelkesen készül a nagykorúságának ünneplésére".[114] A katolikus nagygyűléseken is előfordult „II. Ottó örökös király" éltetése.[115] Királypárti nézetei miatt Mindszenty József zalaegerszegi plébános az államfő névnapján „tüntetően hétköznapi miserendet tartott, ezért több iskola tanulói a ferences templomba mentek istentiszteletre".[116] A legitimista szervezetek (Nemzeti Összetartozás Társasköre, Szent Korona Szövetség) konferenciákon, ünnepségeken, miséken, gyűléseken és különféle kiadványokban tették egyértelművé a Habsburg-ház, különösen IV. Károly, majd halála után fia, Ottó iránti ragaszkodásukat. A Magyar Keresztény Royalista Klub évente emlékezett a budaörsi csata áldozataira, akik a „király oldalán hősi halált haltak".[117] 1931-ben Dénesfán – itt landolt a IV. Károlyt szállító repülőgép 1921. október 20-án – emlékkápolnát állítottak az első világháború utáni időszak „legszomorúbb eseményének" tizedik évfordulóján.[118] Annak ellenére, hogy a legitimisták pártot nem alapítottak, jelen voltak a közéletben, regionális szempontból Nyugat-Magyarország volt a bázisuk.[119] Nyílt Horthy-ellenes kampányt nem fejthettek ki, a kormányzati propaganda állításait pedig alig tudták ellensúlyozni.[120] Ráadásul sajátos helyzet alakult ki a *Nemzeti Újság* és az *Új Nemzedék* hasábjain az 1920-as évek végét követően, ugyanis ez a két lap egyszerre közvetítette a hivatalos Horthy-képet és az Ottó születésnapjával kapcsolatos felhívásokat és cikkeket.

---

[110] *Új Nemzedék*, 1922. máj. 3. 4.
[111] NN 1920–1922. XV. köt. (1922. jan. 14.) 62.
[112] *Nemzeti Újság*, 1922. ápr. 2. 1.; A legitimisták jogértelmezéséhez lásd Békés 2009: 215., 221–224.
[113] *Új Nemzedék*, 1922. máj. 3. 4.
[114] Uo. 1930. nov. 18. 9.; Ehhez lásd Romsics 2005: 298.; Klestenitz 2013: 236.
[115] Klestenitz 2012: 78.
[116] Artner 1993: 589.
[117] Lásd például *Nemzeti Újság*, 1930. okt. 24. 8.
[118] *Vasvármegye*, 1931. okt. 18. 3.
[119] Békés 2009: 215–217.
[120] Romsics 2007a: 11.; Erba Odescalchi 1991: 451.

5. 3. Horthy Miklós vidéki útjai

A kormányzóválasztást követően a korábban kialakult koreográfia alapján folytatódtak Horthy országjáró útjai. E körutak, szemleutak, városlátogatások, az akkori szóhasználat szerint „diadalutak", meghatározott régiók, tájegységek főbb településeit érintették, de rövid, egynapos utakra is sor került.[121] Közülük kiemelkedtek azok, amelyek 1920 tavaszán a román, 1921 októberében a szerb megszállás alól felszabadult városokba vezettek, de ide sorolható az 1922. december 15-i soproni látogatása is. Az 1919-ben megkezdett „új honfoglalás" első szakasza – a trianoni Magyarország területének „visszahódítása" a megszállóktól – ugyanis ezen utakkal zárult le. Kutatásaim szerint a kormányzó 1920-ban 20 (a március 1-e előtti utazásokkal együtt 26), 1921-ben 32, 1922-ben 30, 1923-ban 19 települést látogatott meg. 1923 után – a konszolidációval is összefüggésben – Horthy vidéki útjainak gyakorisága lecsökkent és ingadozott: 1924-ben 3, 1925-ben 2, 1926-ban 7, 1927-ben 12, 1928-ban 5, 1929-ben 8, 1930-ban 9, 1931-ben 3, 1932-ben 2, 1933-ban 4, 1934-ben 1, 1935-ben 3, 1936-ban 2, 1937-ben 4 és 1938-ban 3 útra került sor (5. táblázat).[122] Válságos időszakokban törekszik ugyanis általában arra a központi hatalom, hogy az állam első embere személyes megjelenésein, városlátogatásain keresztül szimbolikusan konszolidálja hatalmát.[123] A vidéki utakhoz kötődtek a korai Horthy-kultusz rítusai. Gyakoriságuk miatt az utak lehetőséget adtak a reprezentációra (zászlószentelések, valamint hősi emlékművek, közintézmények stb. felavatása során), illetve a vezérkép terjesztésére, az emberekkel való közvetlenebb kapcsolat megteremtésére. Mindez azért is fontos, mert a Horthy személyéhez kötődő évfordulók ünneplésére az 1920-as évek első felében még rendszertelen és kialakulatlan keretek között került sor.

E fejezetben az 1923-ig terjedő időszakra koncentrálva mutatom be a vidéki utak főbb jellemzőit.[124] Az időbeli szűkítés oka az utazások számának csökkenése mellett az, hogy a Horthy Miklósról közvetített kép, illetve az utazások programja a későbbiekben érdemben nem változott.[125]

A vidéki utak előkészületeiről, lebonyolításáról szóló részletes határozatot, ami számos ponton hasonlított az 1918 előtti szokásokhoz, a Katonai Iroda 1920. június 15-én küldte meg a miniszterelnöknek. Eszerint a kormányzó utazásait a Kabinet Iroda

---

[121] Lásd például MNL OL K 428 a) 1921. jún. 6. 7.; *Szózat*, 1921. jún. 7. 1.
[122] Az 5. táblázat a fontosabb utakat tartalmazza, míg a főszövegben az összes ismert út száma szerepel.
[123] Kertzer 1988: 22–23.
[124] Természetesen nem ismételve meg a korábbiakban leírtakat.
[125] Az 1923 utáni fontosabb utakra az 5.6. fejezetben utalok.

bevonásával a Katonai Iroda készítette elő.[126] Az államfő szűk kíséretét a Katonai Iroda főnöke, a Kabinet Iroda főnöke, három szárnysegéd, a Katonai Iroda egyik tisztje, a Kabinet Iroda egyik tisztviselője, a testőrség parancsnoka és az útimarsall alkotta, de többek között még a Honvédelmi Minisztérium sajtóosztályának képviselői, távírászok, detektívek is részt vehettek az utazásokon. Az államfő kíséretének tagjai meghatározott hivatalt betöltő személyek voltak. A korszak elején a radikális jobboldali környezetének bizalmi posztokra helyezett tagjai így rendszeresen feltűntek mellette. Az ún. „szegedi kapitányok", illetve az Etelközi Szövetség tagjai, a hadsereg tisztjei közül Magasházy László első szárnysegéd, Hardy Kálmán szárnysegéd, Görgey György a testőrség parancsnoka 1928-ig tűnt fel a kíséret tagjai között.[127] 1923-ig több alkalommal tett eleget a kormányzó meghívásának Zadravecz István tábori püspök.[128] Gömbös Gyula és Eckhardt Tibor neve 1920-ban olvasható a tudósításokban. A sajtó képviselői a Katonai Iroda vagy a Kabinet Iroda külön meghívására lehettek jelen, a részvételt – például a *Szózat* tudósítói számára – természetesen a kormányzó maga is engedélyezhette. Az utazás részletes programját a Katonai Iroda állapította meg, amiről a belügyminisztert és a miniszterelnököt is tájékoztatták.[129] A látogatás részletes programjának megfelelően a testőrség parancsnoka a Belügyminisztériummal, a rendőrséggel és a csendőrséggel együtt intézkedett a szükséges biztonsági intézkedésekről. A csendőrség az érintett útvonalon megerősített szolgálattal védte az államfőt.[130] Az 1920. június 15-i határozat részletesen szabályozta az utazás körülményeit: a Turán különvonatba való beszállástól kezdve[131] a fogadtatás és a bevonulás lebonyolításáig. A kormányzó fogadását a katonai és polgári hatóságok készítették elő, a Katonai Iroda és a Kabinet Iroda utasításaival összhangban.[132] A kormányzóhoz intézendő beszédeket ellenőrzés céljából a Katonai Irodához időben be kellett nyújtani. A jóváhagyott programot, helyszíneket, biztonsági

[126] A határozat megtalálható MNL OL K 26 1241. csomó, 1921, 3. tétel. 5123. alapsz.; Ehhez lásd még Frisnyák 2000: 104–106., 109. A Katonai Iroda a kormányzó és a hadsereg vezetői között a közvetlen kapcsolat biztosításának feladatát látta el. A Kabinet Iroda hatáskörébe a polgári hatóságokkal való kapcsolattartás, a kormányzó nyilatkozatainak, elhatározásainak előkészítése tartozott, és minden egyéb protokolláris feladat. A kormányzó útjainak előkészítésében az útimarsall szerepe volt meghatározó. Dombrády 1990a: 39–40.; Dombrády 1990b: 29–30.; Püski 2006: 23.

[127] Zadravecz 1967: 132., 257–258.; Bangha 1990: 16., 18–19., 25., 31., 273., 361., 389., 393.; A „szegedi kapitányokhoz" lásd Ormos 2000: 1. köt. 56.; Paksa 2010: 121.

[128] Zadravecz 1967: 250–257.

[129] A miniszterelnök tájékoztatásával összefüggő iratokat lásd MNL OL K 468. 16. csomó, 1922–1930, B/12.; MNL OL K 26 1241. csomó, 1921, 1. tétel. 1056., 2282. sz. alapsz. és 3. tétel. 5123. alapsz.

[130] A főváros közigazgatási határain belül az államrendőrség, azon túl a csendőrség felelt a kormányzó biztonságáért. A biztonsági intézkedésekhez lásd Fazekas 2010: 60–61.; Bangha 1990: 206–212.

[131] A különvonat elnevezése a múltbéli nemzeti nagyság képzetét erősítette. Szabó 2009: 86–87.; A Turánhoz lásd még Frisnyák 2000: 32–35.

[132] A főispánok tájékoztatásáról és az utak szervezésében játszott szerepükről lásd MNL-OL K 26. 1333. csomó, 1926, 1. tétel. 8627. alapszám.

intézkedéseket az előreutazó testőrtiszt ellenőrizte. Szükség esetén javaslatokat tett és módosításokat kért.[133]

A hivatalos államfői utazások programját a vidéki lapok előzetesen közreadták, majd utólag tudósításokat közöltek. E cikkek keletkezésének körülményeit világítja meg a kormányzó Katonai Irodája főnöke, Láng Boldizsár ezredes Eckhardt Tibornak, a Miniszterelnökség Sajtóosztálya vezetőjének írt, 1921. október 28-án kelt levele. Ennek megírása előtt az egyes vidéki lapok munkatársai szerkesztették a tudósításokat, majd küldték el az MTI-nek, amelyek azután eljutottak az országos lapok szerkesztőségeibe. E tudósítások azonban csak nehezen vagy egyáltalán nem voltak ellenőrizhetőek. Emiatt Láng szükségesnek tartotta, hogy a kormányzó útjain a sajtóosztály egy munkatársa állandóan jelen legyen, s az általa megszerkesztett, a hivatalos elvárásoknak megfelelő beszámolók kerüljenek a távirati irodán keresztül a sajtóhoz. A Miniszterelnökség Sajtóosztályának és az MTI-nek állandó képviselete tehát eleinte nem volt megoldott, annak ellenére, hogy a kérdés már 1920-ban is napirendre került.[134] Eckhardt támogatta Láng felvetését, s egy gyorsíró alkalmazását is lényegesnek tartotta, hogy a kormányzó beszédeit hitelesen jegyezzék le.[135] E törekvés megvalósításáról kutatásom során nem találtam további levéltári forrásokat. Azonban jól látható, hogy a fővárosi napilapok a Magyar Távirati Iroda híranyagát közölték időnként teljes egészében, máskor bizonyos részek kihagyásával.[136] A vezér szavainak hiteles közlésére tehát megfelelő figyelmet fordítottak, ez azonban nem jutott el odáig, hogy a kormányzó beszédeit külön kötetben is kiadják, így is kanonizálva mindazt, amit valaha mondott. Beszédei közül a Gellért-téren 1919. november 16-án elmondott beszéde vált ikonikussá, a kultikus szövegekben erre hivatkoztak a legtöbbször, ez vált hivatkozási és orientációs ponttá.

Az országos lapok a *Népszava* kivételével a kormányzó utazásairól szóló eltérő terjedelmű tudósításaikban – általában mellőzve a kultikus kijelentéseket – az államfő beszédeit idézve, esetleg azokat összefoglalva tájékoztatták olvasóikat, akik előtt így kirajzolódott a „pártpolitika felett álló államfő" által kijelölt követendő irány.[137] A *Szózat* szokásához híven hangsúlyt helyezett Horthy méltatására is. Időnként idézte az elhangzott köszöntő beszédeket. Ezen a téren jelentős különbség volt az országos és a

[133] Bangha 1990: 211–212.
[134] A vidéki utakról szóló tudósításokkal kapcsolatos 1920. október 19-i rendelkezést lásd MNL OL K 26 1231. csomó, 1920, V. tétel. 7275. alapsz.
[135] Láng Boldizsár levele és Eckhardt Tibor válasza: MNL OL K 26 1244. csomó, 1921, V. tétel. 9469. sz.
[136] Lásd például: *Szózat*, 1923. ápr. 27. 3., ápr. 28. 3., ápr. 29. 3.; MNL OL K 428 a) 1923. ápr. 26. 7–8., 11–12., 23–25., ápr. 27. 4–6., 19–21., ápr. 28. 7–10.
[137] *Az Újság*, 1920. okt. 19. 1.

helyi lapok között, miután az utóbbiak az üdvözlő, méltató beszédekkel is részletesen foglalkoztak és vezércikkekben méltatták a kormányzót. A vezérkép egyes elemeinek előfordulási arányaiban emiatt kimutatható eltérést jelzi a 6. táblázat. Ez a különbség a korszak egészét tekintve érvényes, annyi megszorítással, hogy az országos lapok idővel aktívabbá váltak a vezérkép közvetítésében. A tudósításokban kitüntetett jelentőségűnek nevezett kormányzói látogatás megörökítése miatt foglalkozott a helyi sajtó nagyobb terjedelemben (akár több oldalon keresztül) a kormányzó vidéki útjaival. Ha Horthy Miklósnak esetleg volt személyes kötődése az adott településhez (Kenderes, Debrecen, Szeged), vagy régióhoz (Alföld, Nagykunság), akkor ezt rendszerint kiemelték a köszöntések, méltatások, s például Kenderes „nagy" szülötteként üdvözölték.[138] Ugyan a Horthy-képnek nem volt az egyes felekezetekhez köthető markáns tartalma, de arra azért volt példa, hogy debreceni útjain „a magyar református egyház nagy fiának" nevezték.[139] A vidéki lapok idilli képet közvetítettek a nép és a vezér találkozásairól. Az utazások során elmondott beszédek jelentős mértékben hozzájárultak az „országépítő" kormányzó imázsának megalapozásához: így idővel a „nemzetmentő" fővezér képe kiegészült az „országépítő", a magyarság megerősödéséért dolgozó kormányzóéval. A személye köré felépített imaginárius vezérkép és a szebb magyar jövendő között már 1919 őszén megteremtett kapcsolat fokozatosan erőteljesebbé vált. Horthy beszédei és az őt köszöntő méltatások tartalmi és logikai szempontból kiegészítették egymást: amíg ő az általa mutatott irányról, feladatokról, az ország elé tárt jövőképről beszélt, addig az őt méltatók az imaginárius vezérkép különböző rétegeit és elemeit hangsúlyozták, azaz az általa elmondottakat és az alkalmasságát igyekeztek alátámasztani.[140] Ez elsősorban a *Szózat*on és a helyi sajtón keresztül valósult meg leghatékonyabban.

A tudósítások szerint a vezérrel való egyetértést a hallgatóság minden esetben örömujjongással, éljenzéssel, máskor tapsviharral fejezte ki.[141] Ez a vezérkultusz-építés gyakran alkalmazott technikájának tekinthető, miután az újságírók a vezér beszédeinek dramaturgiai elemeit hangsúlyozva képesek voltak a kívánt hatást fokozni.[142] Horthy rövid, katonás és nem túlzottan bonyolult összetételű beszédeinek központi üzenetei nemigen változtak.[143] A világháborús összeomlás tényleges okainak megértésére nem fektetett hangsúlyt, felszínes, meglehetősen leegyszerűsített válaszokban gondolkodott.

[138] *Új Nemzedék*, 1920. ápr. 15. 3.; *Budapesti Hírlap*, 1920. ápr. 18. 4.; *Nagy-Kunság*, 1920. ápr. 13. 2.
[139] Lásd például *Debreczeni Friss Újság*, 1920. ápr. 14. 1–2. Ez az üzenet a későbbiekben sem szűnt meg.
[140] Ehhez lásd Tucker 1968: 748–750. Tucker elemzése a karizmatikus vezetés jellemzőiről szól.
[141] Lásd például *Budapesti Hírlap*, 1920. ápr. 18. 4.
[142] Apor 2007: 31.
[143] Sakmyster 2001: 137.

Nem ismerte, nem értette meg vagy nem akarta megérteni a Monarchia összeomlásának valós okait, azokat a folyamatokat, amelyek szétfeszítették a dualista államot, így a történelmi magyar államot is. Előszeretettel ismételte ugyanis a „tördőféselméletet". Meglátása szerint az állandó pártoskodás mellett a „nemzetközi kalandorok", „erkölcsi sánták" által irányított „destruktív" hazai tényezők, elsősorban a sajtó, azaz az ún. „belső front" felel az összeomlásért.[144] Emiatt szerinte a magyar katonákat senki sem győzte le.[145] A „keresztény" és a „nemzeti" értékrend kitüntetett fontossága beszédeinek állandóan visszatérő eleme volt, mert meglátása szerint csakis a „nemzeti eszmére" és a „keresztyén morálra" építhető fel újra az ország, állítható helyre a törvények uralma. Az ország újjáépítése kapcsán rendszeresen hivatkozott az összetartás, a nemzeti egység, a hazaszeretet és a kötelességteljesítés, majd 1922 ősze után, vélhetően már a radikális jobboldalnak is címezve, a türelem és a fegyelem fontosságára.[146]

A radikális jobboldal elképzeléseinek megfelelően elítélte a pártpolitikát, illetve a vallási, felekezeti és politikai ellentéteket, amelyek a hőn áhított nemzeti egységet, az ország felvirágoztatását veszélyeztetik.[147] Emiatt „[m]a csak egy irány van: a becsületes, a tiszta magyar nemzeti keresztény irány" – mondta 1920 áprilisában, tiszántúli útjának egyik állomásán.[148] Máskor is kifejezte meggyőződését: „Magyarországnak egységes közvéleményre van szüksége, azért minden becsületes magyar embernek egy táborban van helye".[149] A kormányzó szerint a nemzeti egységnek nincs alternatívája, mert a vágyott jövő, a területi revízió, egy „erős, művelt, gazdag Magyarország" felépítése, a nemzeti nagyság helyreállítása csakis így válhat realitássá.[150] A magyar nemzet, miután „kevesen vagyunk és egyedül állunk ezen a világon", nincs abban a helyzetben, hogy a pártoskodás bármilyen téren és mértékben elfogadható lehetne.[151] Erőt csakis egységben lehet gyűjteni. Azok a politikai erők, amelyek ezt veszélyeztetik „megbocsáthatatlan bűnt követnek el".[152] Az egyetlennek nevezett utat tehát Horthy Miklós jelölte ki a magyarság, de legalábbis a „tisztességes", „becsületes", tehát az őt követni hajlandó

---

[144] Lásd például *Szózat*, 1920. ápr. 16. 3., szept. 1. 2.; *8 Órai Újság*, 1920. ápr. 17. 1.; *Pesti Hírlap*, 1921. febr. 22. 1.
[145] Turbucz 2011a: 59–60., 98.; Vö. Klestenitz 2010a: 85–99. Különösen is a 89. oldalt.
[146] Lásd például *Pesti Hírlap*, 1920. ápr. 16. 2.; *Szózat*, 1921. júl. 1. 1–2., okt. 9. 4–5., 1923. ápr. 28. 3., 1924. nov. 7. 3.; *8 Órai Újság*, 1922. ápr. 29. 2., szept. 31. 4., nov. 24. 7., dec. 13. 7., dec. 15. 7.
[147] A királykérdésről 1920. október 18-án Székesfehérvárott, a Nemzeti Hadsereg bevonulásának egyéves évfordulóján, mondott beszédet. *Szózat*, 1920. okt. 19. 1–2.
[148] Uo. 1920. ápr. 14. 5.
[149] *8 Órai Újság*, 1921. júl. 1. 5.
[150] *Nemzeti Újság*, 1921. júl. 1. 6.; Lásd még *Szózat*, 1923. ápr. 29. 3., máj. 8. 2., jún. 10. 3.; Gyurgyák 2007: 238–239., 245–247.
[151] *Szózat*, 1921. okt. 9. 4.; Szabó 2009: 100.
[152] *Szózat*, 1920. ápr. 14. 5.

magyarok számára. A kijelölt célok mielőbbi megvalósítása érdekében fogalmazódtak az állampolgárokkal szembeni elvárások, így a tekintélytisztelet, összetartás, fegyelem, munka és kötelességteljesítés. A Horthy-kép vonatkozásában tehát nemcsak az érdekes, hogy mit írtak, mondtak róla, hanem az is, hogy mit várt el a vezér a magyaroktól, mit parancsolt nekik. Beszédeiben az újjáépítéshez szükséges rend, a nyugodt, kiszámítható körülmények garantálására és fenntartására alkalmas vezér képét sugallta magáról, aki a pártok felett állva a magyar nemzet mielőbbi felemelkedését igyekszik szolgálni.[153] A kormányzóvá választását követően határozott ígéretet tett még az esetleg újra fellángoló „vörös tűz" eloltására is.[154] A későbbiekben az ehhez hasonló kijelentései általánosabbá váltak: a rendet veszélyeztető különféle irányból jövő törekvések ellen irányultak. Az ország újjáépítésére „belátható időben" szerinte ugyanis akkor kerülhet sor, ha „rend és nyugalom" van. „Anarchia ebben az országban többé nem lesz" – mondta.[155] Ígéretet tett arra, hogy a rendet veszélyeztető „felforgató törekvések" ellen minden eszközzel fel fog lépni: „ha […] a haza érdekében kemény, szigorú fellépésre van szükség, egy percig sem fogok habozni".[156]

5. 4. A Vitézi Rend és a vitézavatások

A vitézi telek intézményét, amire a Vitézi Rend épült, a kormányzó kezdeményezésére a 6650/1920. M. E. rendelet alapította meg.[157] A Vitézi Rendet Horthy egy könnyen mozgósítható, a fennálló politikai és társadalmi rendet védő, nemzetvédelmi feladatokat ellátó, a kormányzótól függő félkatonai szervezetként képzelte el, amelynek tagjai nemzeti szempontból, „vitézi és erkölcsi tekintetben, szóval jellemileg mindenképpen megbízhatók és az utóbbi forradalmak alatt hazafias magatartásukban egy pillanatig sem tántorodtak meg".[158] Mindezen túl Horthy szerint a vitézek „tekintélyüknél fogva a vidék lakosságára nevelő hatással lesznek" és „a falu népét különleges pozíciójuknál fogva példájuk követésére serkentik".[159] A vitézi telkek tulajdonosai az egész országra kiterjedő hierarchikus szervezet részévé váltak. A rend vezetőit az Országos Vitézi Szék tömörítette, amely élén a Vitézek Főkapitánya, Horthy Miklós állt, akit a Vitézi Szék

[153] Uo. 1920. ápr. 14. 5., szept. 1. 2., 1921. jún. 7. 1., 1923. ápr. 28. 3.; *Budapesti Hírlap*, 1921. júl. 1. 5.; *8 Órai Újság*, 1922. dec. 13. 7.; Romsics 2007a: 12.
[154] *Budapesti Hírlap*, 1920. ápr. 14. 5.
[155] *8 Órai Újság*, 1922. szept. 31. 4.
[156] Uo. 1922. dec. 13. 7.; *Budapesti Hírlap*, 1922. dec. 13. 4.
[157] MRT 1920: 393–399.; Az 1920. évi XXXVI. tc. 77. §-a helybenhagyta a vitézi telkekkel kapcsolatos rendelkezéseket. MTT 1920*:* 264.; Tátrai 1997: 51., 55.; Fekete 2011: 17–19.
[158] Idézi Dombrády 1990a: 43.
[159] Idézi Kerék 1939: 177–179.

tagjai választottak.[160] A vitézi telkek jelentőségét 1920. augusztus végén néhány napilap történelmi példákkal érzékeltette: a *Szózat* a katonái előtt földadománnyal tisztelgő római császárokról, addig a *Budapesti Hírlap* és az *Új Nemzedék* a magyar királyok által megteremtett hagyomány folytatásáról írt.[161] E cikkek kapcsolatot teremtettek a magyar múlt dicsőséges korszakai, a nemzeti nagyság és a „szebb jövőt" megteremteni szándékozó aktuális törekvések között.[162]

A vitézi rend vezetőit, az Országos Vitézi Szék tagjait 1921. május 22-én, a budai Vár Zsigmond-kápolnájában ütötte vitézzé az országos szervezet feje, Horthy Miklós kormányzó.[163] A napilapok többsége erről rövid terjedelmű tudósítást közölt. A vitézavatásokra a kormány tagjai, a házelnökök, a nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselők, az egyházak főpapjai, illetve a közélet meghatározó szereplői részvételével 1921-ben és 1922-ben augusztus közepe táján, majd 1923 után május végén, június folyamán, időnként a kormányzó születésnapja környékén került sor. Ennek helyszínét 1921-ben a Várkert, 1922-től a Magyar Atlétikai Club Margit-szigeti sportpályája adta. 1930-ban az első avatás helyszínén szűkebb körben, majd 1934-ben és 1936-ban ismét a Margit-szigeten, utoljára 1938-ban, a Szent István emlékév keretében, Székesfehérváron történt az avatás.[164]

Az eseményről a sajtó rendszeresen tájékoztatta a nyilvánosságot. A napilapok – főként a *Szózat* kivételével – viszont csak korlátozottan használták ki ezen alkalmakat a kormányzó méltatására.[165] A Rend propagandájáért a végrehajtó és igazgatási feladatot ellátó Főszéktartóság ötödik, „nemzetvédelmi" ügyosztálya volt felelős. A hatáskörébe tartozott az 1923-tól megjelenő *Vitézek és Gazdák Lapja*, amely az országos lapokkal szemben az avatások környékén rendszeresen közölt a tudósításain kívül a Vitézi Rend céljait propagáló, a magyar vitézséget méltató és a Horthy-kultuszt ápoló, fényképekkel illusztrált cikkeket.[166] A „legnagyobb élő vitéz" iránti tisztelet így összekapcsolódott a magyar katonai vitézség, az elesett hősök kultuszával is. A vitézek számára az avatások, mint beavatási rítusok, a kultuszépítés meghatározó alkalmai közé tartoztak. Jelentős szerepet játszott elitista, militáns szemléletük, öntudatuk és a Vitézek Főkapitányához, a

[160] Dombrády 1990a: 44.; Tátrai 1997: 52–55., 58–60.
[161] *Szózat*, 1920. aug. 29. 1–2.; *Budapesti Hírlap*, 1920. aug. 29. 1–2.; *Új Nemzedék*, 1920. aug. 29. 3.
[162] Szabó 2009: 86.; Tátrai 1997: 72.
[163] MNL OL K 428 a) 1921. máj 22. 2.; *Szózat*, 1921. máj. 24. 3.
[164] A gyakoriságuk azért csökkent, mert már az 1920-as években sem tudtak minden vitéznek telket biztosítani. Tátrai 1997: 63., 74.
[165] Lásd például *Pesti Hírlap*, 1921. aug. 23. 1.; *Szózat*, 1923. jún. 17. 1–2., 1925. jún. 21. 5–6.
[166] Lásd például *Vitézek és Gazdák Lapja*, 1925. jún. 21. 9., 1927. jún. 19. 4., 1930. máj. 25. 2.; 1934. jún. 10. 1.

vitézek „atyjához” fűződő tiszteletük erősítése terén.[167] Ráadásul az avatásokra időnként Horthy születésnapja környékén került sor, emiatt a két esemény össze is kapcsolódott. Így 1928-ban Horthy Miklós kormányzó hatvanadik születésnapján, amikor a rádió által élőben közvetített avatási ünnepség részeként Hellebronth Antal címzetes tüzérségi tábornok, a Vitézi Rend főkapitány-helyettese köszöntötte az ország „kormányosát”.[168] A renden belüli kultuszépítésre példa az is, hogy az Országos Vitézi Szék által 1926-ban kibocsátott emlékérem előlapjára Horthy Miklós arcképe került.[169] 1931. május 25-én a rend megalapításának tizedik évfordulóján rendezett ünnepségről, a kormányzó előtti „hódolatról” elsősorban szintén a *Vitézek és Gazdák Lapja* számolt be.[170] Akkor önálló kötet jelent meg a rend első tíz éves működéséről, amelynek zárszavát június 18-ára, Horthy Miklós születésnapjára keltezték.[171] Az 1936-os és 1938-as avatás után már több országos napilap is súlyt helyezett a nemzetnek irányt mutató államfő, a fennálló alkotmányos rend „legfőbb őre” képének erősítésére.[172]

A vitézavatási szertartás rendjét Toókos Gyula törzskapitány dolgozta ki 1920 decemberében. A szertartás a kormányzó megérkezésével kezdődött. A tábori mise után a római és görög katolikus, evangélikus, református és unitárius főpapok áldották meg a vitézeket. A magyar zsidóság képviseletében rabbik egyszer sem kaptak szerepet, mert a vitézek közé nem vettek fel zsidókat.[173] Az avatás az oltár előtt felállított emelvényen történt. Ezen helyezték el a rend címerével díszített terítővel letakart vitézi esküasztalt, amelyre feszületet, Bibliát, kelyhet és a rend alkotmányát tették.[174] Az altengernagyi egyenruháját viselő kormányzó elmondta ünnepi beszédét, amit a napilapok rövidítve, esetenként teljes terjedelemben közöltek. Horthy beszédei főként a tekintélytiszteletről, a militarizmusról, a kötelességteljesítésről és a nemzeti összetartásról szóltak. A rend törekvéseiről szólva 1921-ben kiemelte, hogy az általa alapított szervezet legfontosabb céljai közé a le nem győzött magyar vitézség elismerése, tudatosítása, illetve a magyar nemzet, állam és társadalom elleni törekvések elleni hatékony fellépés sorolható.[175] Az

---

[167] Kerepeszki 2013: 40–43., 54–55.; Vö. Turner 1997: 51.
[168] *Vitézek és Gazdák Lapja*, 1928. jún. 24. 1–4.; *Budapesti Hírlap*, 1928. jún. 19. 4.; MNL OL K. 428. a) 1928. jún. 17. 1–2.
[169] Fekete 2011: 60–62.
[170] *Vitézek és Gazdák Lapja*, 1931. jún. 7. 1–2.; MNL OL K 428 a) 1931. máj. 30. 24.; Fekete: i. m. 90.
[171] Szécsy 1931: 59., 468.
[172] Lásd például *Budapesti Hírlap*, 1936. máj. 26. 1., 1938. máj. 24. 1. és 5–6.; *Az Est*, 1936. máj. 26. 5.; *Új Nemzedék*, 1938. máj. 24. 9–10.
[173] Ehhez lásd Kerepeszki 2013: 78–81.
[174] Tátrai 1997: 74.; Fekete 2011: 24–26., 30–35., 37–38.
[175] MNL OL K 428 a) 1923. jún. 17. 1–3., 1924. jún. 15. 2–4., 1926. jún. 20. 3–4.; 1928. jún. 17. 3., 1929. jún. 16. 2.; 1934. jún. 3. 4–5.; *Szózat*, 1922. aug. 17. 3., 1924. jún. 17. 3.; Tátrai: i. m. 72–74.

első két avatás alkalmával a rendet egy olyan „tölgyerdőhöz” hasonlította, amely képes dacolni „a második ezredév viharaival”.[176] 1924-ben úgy fogalmazott, hogy „[…] aki az egyenlőség hangoztatásával a tekintély elvét megtagadja, az összeomlás felé sodorja az országot”. Ugyanis „válságos percekben kell, hogy egy akarat vezessen és irányítson csapatokat és nemzetet egyaránt, mert a fegyelem hiánya anarchiára és végeredményben megsemmisülésre vezet”.[177] 1936-ban már a „bomlasztó” és „romboló” szélsőségekkel szembeni fellépés szükségességét is kiemelte.[178] 1938. május 22-én a magyar jövő zálogát a vitézség tiszteletében, a kötelességteljesítésben és az alkotmány iránti feltétlen hűségben jelölte meg.[179] Beszédei után az ügyvezető törzskapitány felolvasta az avatási statisztikákat, majd a főszéktartó három alkalommal ráütött a díszpajzsra és a következő szavakkal megnyitotta a szertartást: „Tisztelet adassék az igaz Istennek, akit a mi őseink Hadúrnak neveztek”. Az esküben sajátosan keveredett a kereszténység fogalomkészlete („esküszöm az élő Istenre, aki Atya, Fiú, Szentlélek, teljes Szentháromság, egy igaz Isten”) és a Hadúr említésének köszönhetően az újpogányság értékrendszere.[180] A mitikus Hadúrra vonatkozó utalások a Legfelsőbb Hadúr képét is erősítették.[181] Az eskütétel után, „A Hadúr nevében vitézzé ütlek” szavak kíséretében, Horthy az avatási díszkarddal vitézzé ütötte a tízes sorokban elé vonuló „hősöket”. Ezzel megváltozott a társadalmi pozíciójuk, megtörtént a beavatás, vezetéknevük előtt használhatták a „vitéz” jelzőt. Ez fejezte ki, hogy tagjai a kormányzó által létrehozott elitista rendnek, amely a külsőségek és előjogaik szempontjából is elkülönült a társadalom többi részétől.[182] A szertartást, amely a középkor hasonló rituáléit elevenítette fel, a vitézi jelvények feltűzése és az elvonulás zárta.[183]

A Horthy-kultusz újabb rítusának az avatások tekinthetők, amelyek a vitézi címre érdemesnek tartottaknak lehetőséget adtak a kormányzóval való közvetlenebb kapcsolat megteremtésére, amit az ünnepélyes birtokba helyezés (ezeken időnként Horthy is megjelent) és a vitézi bálok is lehetővé tettek. Horthy azonban nem volt a szervezet tényleges irányítója, sokkal inkább reprezentatív funkciót töltött be a Vitézi Rend élén. Ez a kultikus szerep így a vitézek egy része számára 1944-re kiüresedett.[184]

---

[176] MNL OL K 428 a) 1921. aug. 21. 6–7., 1922. aug. 16. 2–3.
[177] Uo. 1924. jún. 15. 3.
[178] Uo. 1936. máj. 24. 2.
[179] Uo. 1938. máj. 22. 1.
[180] Tátrai 1997: 74–75.
[181] A *Szózat* Horthy Miklóst egy alkalommal a Hadúr „főpapjának” nevezte. *Szózat*, 1924. jún. 17. 3.
[182] Kerepeszki 2013: 40–51.
[183] MNL OL K 428 a) 1921. aug. 21. 6–7.; Tátrai 1997: 74–75.; Fekete 2011: 35., 42–48., 80–81., 97–98.
[184] Kerepeszki 2013: 69–70., 85.

5. 5. A kultuszépítés gerince: a Horthy-évfordulók

A vezérkultuszok építésének gerincét a vezér személyéhez kötődő évfordulók jelentik, amikor évről évre, visszatérő és meghatározott keretek, rítusok között van lehetőség a vezérkép ápolására és erősítésére. Horthy Miklós vezérkultuszának főbb ünnepei közé a kormányzóválasztás napja (március 1.), a kormányzó születés- (június 18.) és névnapja (december 6.), illetve a budapesti bevonulásának évfordulója (november 16.) tartozott. Közülük március 1. és november 16. jelentős politikai tartalommal rendelkezett. Ez volt az oka annak, hogy – mint látható lesz – 1938-ig a hivatalban lévő miniszterelnök politikai preferenciáival összhangban az országos szintű ünnepségekre csak a nagyobb évfordulókon került sor, évről évre ismétlődő rítusokról tehát nem beszélhetünk. 1920 és 1938 között a legjelentősebb évforduló a kormányzóválasztás tizedik jubileuma volt. A második helyen a budapesti bevonulás tizenötödik évfordulója található. Velük szemben június 18-a és december 6-a, az államfő személyéhez kötődő ünnepek alkották a kultuszépítés gerincét, amelyeknek – egy éveken át tartó folyamat eredményeként – az 1920-as évek második felében kialakult a rendje. Az alapvetően személyes és családi ünnepek ugyanis hozzájárultak a nyilvános ünneplés személyessé tételéhez, elsősorban a nemzet, mint család képének erősítéséhez.[185] Ez is lehetővé tette a családi szerepeknek a nemzet életére vonatkozó kiterjesztését, így a kultikus apamodell megerősödését. Az otrantói ütközetre (május 15.) és a Nemzeti Hadsereg megszervezésére is ritkábban emlékeztek – utóbbit nem is kötötték meghatározott dátumhoz –, így perifériku sabb szerepet játszottak a kormányzó kultuszának történetében. A következő alfejezetekben bemutatásra kerülő évfordulók jelentősége 1925 után, a Horthy-kultusz állami szintre emelését követően nőtt meg.

5. 5. 1. A kormányzóválasztás évfordulói

Az évtized első felében kizárólag a *Szózat* foglalkozott az évfordulóval. Az 1922-ben megjelent méltatásuk szerint Horthy a megválasztása óta „rendületlenül” áll az ország hajójának parancsnoki hídján és a „szebb magyar jövendőért” dolgozik.[186] 1923-ban 2 cikket közölt, egyikben a kormányzó mindennapjairól tájékoztatta olvasóit.[187] 1924-ben jelent meg a fajvédők csalódottságát kifejező már idézett cikk. A következő két évben az 1926. március 25-ig megjelenő *Szózat* sem közölt cikket március 1-jén.

[185] Vö. Cohen 2007: 612.
[186] *Szózat*, 1922. márc. 2. 1.
[187] Uo. 1923. márc. 2. 4.

1920 és 1938 között a kormányzóválasztás évfordulói közül országos keretek között csak a nyolcadik és a tizedik megünneplésére került sor. Az 1928-as és 1930-as ünneplés módja egyértelműen mutatta, hogy a kormányzó vezérkultusza állami szintre emelkedett. A rendezvények előkészítését a miniszterelnökség végezte el. 1930. február 8-án a gazdasági viszonyokra hivatkozva a kormányzó visszautasította a jelentős anyagi kiadásokkal járó ünneplést. A sajtóban az államfő – komoly gesztusértékkel rendelkező – kérése széles publicitást kapott. A kormányzó azonban február 18-án jóváhagyta az évfordulóra vonatkozó kormányzati terveket, így a 8-i kérése kommunikációs lépésnek tekinthető.[188] A kultusz állami szintre emelését jelzi az országgyűlés két házának ünnepi megemlékezése – egy adott ülés részeként – a kisebb évfordulón (1928), illetve önálló ünnepi ülése a kiemelt tizedik évfordulón (1930). Mindez a kormányzó iránti hódolat kifejezésének legmagasabb fokát jelentette. Az ünnepi ülések egyetlen napirendi pontja az ünnepi megemlékezés volt. A Képviselőház és Felsőház házelnökeinek köszöntőiről eltérő terjedelemben számoltak be a napilapok. E köszöntők visszatekintettek az 1920 óta eltelt évekre és az államfő személyes érdemeit magasztalták a vezérkép megszokott elemeit alkalmazva.[189] Az ünnepségek részeként 1928-ban és 1930-ban Horthy Miklós személyesen fogadta a Képviselőház és a Felsőház elnökét, illetve a kormány tagjait és a honvédség képviselőit.[190]

Bethlen István miniszterelnök 1930. február 12-én nyújtotta be a Háznak a jubileumi törvényjavaslatot, a „hála törvényét".[191] Az elnevezés a *Budapesti Hírlap*ban volt olvasható, Rakovszky Iván kormánypárti képviselő cikkében, amely szerint – a hivatalos indoklásra hivatkozva – a „nemzet egészének" háláját fejezte ki a beterjesztett javaslat.[192] A február 15-i pártközi értekezleten döntés született arról, hogy a változtatás nélkül elfogadott javaslatot a Ház egészének bizalmával rendelkező képviselő fogja előterjeszteni, akin kívül más nem is fog felszólalni, így nem alakulhat ki vita.[193] A Képviselőház közjogi és pénzügyi bizottságának együttes ülésén február 18-án Gaál Gaszton agrárpárti képviselőt választották meg előadónak. Az általános vita során a szociáldemokraták szélesebb körű jubileumi amnesztiát és a különböző szabadságjogok

[188] MNL OL K 428 a) 1930. febr. 8. 22.; Az előkészítéssel kapcsolatos iratok megtalálhatók: MNL OL K 26 1364. csomó, 1930, II. tétel.; Az ünneplés elutasításának jelentőségéhez lásd Plamper 2012: 120–124.
[189] Lásd például *Budapesti Hírlap*, 1928. márc. 2. 1–2.; *Új Nemzedék*, 1928. márc. 14. 2.
[190] *Nemzeti Újság*, 1930. márc. 2. 4.; *Pesti Hírlap*, 1930. márc. 2. 3.
[191] KN 1927–1931. XXV. köt. (1930. febr. 12.) 49–50.; KI 1927–1931. XX. köt. 114.
[192] *Budapesti Hírlap*, 1930. febr. 13. 1.; Báró Wlassics Gyula, a felsőház elnöke is fontosnak érezte, hogy a törvény jelentőségét értékelje. Szerinte ugyanis a kormányzó méltó arra, hogy a nemzet „már életében a törvénytárba iktatta nagy érdemeinek elismerését". Uo. 1930. márc. 1. 15.
[193] Uo. 1930. febr. 16. 10.

kiterjesztését követelték. (A kormányzói amnesztiákat, a „megbocsátó” államfő képe hangsúlyozása céljából, gyakran időzítették a Horthy-évfordulókra. Így történt ez 1928-ban és 1930-ban is.[194]) Rassay Károly, a „kormányképes” ellenzék megszervezésével foglalkozó liberális politikus is egyetértett ezzel,[195] de hangsúlyozta, hogy a felvetett problémák megoldását, a kormánnyal szembeni kritikát el kell választani a kormányzó személyétől. A fajvédők után már a liberális oldalon is megjelent az a törekvés, hogy felmentsék a vezért a rendszer hibáiért viselendő felelősség alól. Rassay Károly azt is kijelentette, hogy a kormányzóról elnevezendő intézményekhez kapcsolódó közmunkák kiírásának és pénzfelhasználásának nyilvánosnak kell lennie, hogy ne érhessék őt ezzel kapcsolatos vádak.[196] A törvényjavaslatnak kormányzóválasztásra utaló mondatában a bizottság a „megválasztatása” szó helyett a „megválasztását” javasolta (1. §).[197] A kultuszépítés érvrendszere és nyelvezete szempontjából ez nem volt lényegtelen, mert a „megválasztatása” külső beavatkozást, nyomást sugallt, a „megválasztása” nem.[198]

A javaslat általános és részletes vitájára a Képviselőházban február 20-án került sor.[199] A lapok „tomboló”, „lelkes”, „emelkedett”, „méltóságteljes” ünneplésről, tapssal és éljenzéssel gyakran megszakított előadói beszédről, és a tizennégy szociáldemokrata képviselő távolmaradásáról írtak. A párt képviselőcsoportja ugyanis úgy döntött, hogy nem vesz részt az ülésen.[200] A *Nemzeti Újság* értékelése szerint ezzel egyértelműen kifejezték, hogy „engesztelhetetlen ellenségei mindennek, ami a magyar szívből fakad”, azaz a hazafiatlanság vádjával illette az ellenzéki pártot. A kultikus értékelések szerint Horthy Miklós mögött ugyanis minden magyar hazafinak kötelessége volt felsorakozni, így az ünneplésben minden egyes magyarnak részt kellett (volna) vennie. Azok, akik bármilyen okból nem tették ezt, nem tekinthetők a magyar nemzet, a kormányzó vezette közösség részének. A kultusz legitimációs funkciója az volt, hogy a fennálló politikai berendezkedést megtestesítő vezér és a nemzet között szétszakíthatatlan kötelékeket igazolja.[201] Az általános és részletes vita után a javaslat harmadszori olvasására február 21-én került sor. A Felsőház – a közjogi és törvénykezési bizottság javaslata alapján – sürgősséggel fogadta el a javaslatot. A törvény március 1-jén lépett életbe.[202] Az 1930.

---

[194] *Budapesti Hírlap*, 1928. márc. 1. 2.; *Pesti Hírlap*, 1930. márc. 1. 5–6.; Bröker 2011: 63–66.
[195] L. Nagy 1980: 214–218.; L. Nagy 2006: 81.
[196] *Esti Kurír*, 1930. febr. 19. 3.; Így érvelt az *Esti Kurír* a március 1-jei vezércikkében is.
[197] KI 1927–1931. XX. köt. 112–114.
[198] Turbucz 2009c: 197.
[199] KN 1927–1931. XXV. köt. (1930. febr. 12.) 221-223.
[200] *Az Est*, 1930. febr. 20. 1–2. és febr. 21. 4.
[201] *Nemzeti Újság*, 1930. febr. 21. 3.; Szabó 2006: 73–75.; Connerton 1997: 65.
[202] A törvényjavaslatról bővebben Turbucz 2009c: 194–199.

évi XI. tc. 1. §-a megerősítette a kormányzó „nemzetmentő” és „országépítő” érdemeit. A 2. § felsorolta azokat az „országos érdekű műveket”, intézményeket (fővárosi és vidéki egészségügyi intézmények, egy budapesti kertes családiház-telep, a Boráros tér és Lágymányos között felépítendő híd), amelyeket a kormányzóról neveztek el. A 3. § rendelkezése szerint az új ötpengős ezüstérmék egyik oldalára a kormányzó képmása került. A Berán Lajos által tervezett érméket június 25-én kezdték el verni az 1930. évi 1170. és 1173. P. M. sz. rendelet alapján.[203] Akkor kibocsátott bélyegeivel a kormányzó arcképét örökítette meg a posta is.[204] Bethlen István a pártközi értekezleten kifejtette, hogy azért az új híd veszi fel Horthy Miklós kormányzó nevét, mert 1919 őszén nem messze onnan vonult be a fővárosba.[205] A kormányzóválasztás tizedik jubileumán nem ez volt az egyetlen példa arra, hogy a közterület-elnevezéseket a „nemzetmentés” helyszíneihez igazították.[206] A Horthy Miklós-híd felavatására végül 1937. szeptember 12-én került sor.[207] Építése, mint az avatásról szóló filmhíradó beszámolt róla, 1933-ban kezdődött. Horthy Miklóst, miközben lelkesítő zene volt hallható, a szalag átvágásakor mutatta felvétel. Illetve rövid ideig akkor, amikor Bornemissza Géza iparügyi miniszter megállapította, hogy „[…] a híd méltó a kormányzó úr egyéniségéhez, méltó arra, hogy nevét viselje. Mentes a felesleges cifraságoktól, egyszerű, de roppant szilárd, merészen, de biztosan íveli át a tovahömpölygő hullámokat”.[208]

A Horthy-kultusz építésében a történelmi egyházak is részt vettek.[209] Vezetőik (hercegprímás, érsekek, püspökök) tisztelgése az évforduló meghatározó eleme volt.[210] Ezen az évfordulón 1930. március 1-jén tartottak először ünnepi istentiszteleteket és miséket.[211] A budavári koronázó templomban Serédi Jusztinián esztergomi érsek pontifikált hálaadó szentmisét, amelyen a Habsburg család néhány tagja, a pápai nuncius, magyar püspökök, a Képviselőház és a Felsőház elnöke, Budapest főpolgármestere, államtitkárok, főispánok, országgyűlési képviselők és a honvédség tisztikarának képviselői vettek részt. A rádió által közvetített központi katolikus misét

[203] MTT 1930: 186–187.; MRT 1930: 712–713., 735–736.
[204] *Rendeletek Tára a Magyar Királyi Posta részére*, 1930. febr. 28. 69.
[205] *Újság*, 1930. febr. 16. 2.
[206] A szimbolikus térhasználathoz lásd Lane 1981: 222–223.
[207] Lásd például *Budapesti Hírlap*, 1937. szeptember 14. 3.
[208] Magyar Világhíradó 1937: 708/3.
[209] Nem minden esetben kapcsolódott a kultusz ápolása a kormányzó személyéhez kötődő évfordulókhoz. Makón például 1927. október 5-én avatták fel a Horthy-harangot „a nemzeti megújhodás vezérének” tiszteletére. Forgó 2001: 27–33.
[210] *Nemzeti Újság*, 1930. márc. 2. 2.
[211] Bethlen István miniszterelnök február 24-én érdeklődött a történelmi egyházak vezetőinél a jubileumi istentiszteletek megtartásáról, illetőleg kifejezte reményét, hogy ezekre sor fog kerülni. A kapcsolódó dokumentumot lásd MNL OL K 26 1364. csomó, 1930, II, tétel. 18., 28., 55–57.

az Országos Katolikus Szövetség szervezte.[212] A Kapisztrán Jánosról elnevezett helyőrségi templomban Haász István tábori püspök a magyarságot az „Ígéretföldje” felé vezető kormányzót méltatta. A misén jelen voltak a tisztikar képviselői. A Kálvin-téri református templomban Ravasz László Duna-melléki püspök tartotta a prédikációt, akit a kormányzóhoz baráti szálak is fűztek. Az igehirdetési alapige Zakariás próféta könyve 4. rész 6. verse volt: „Nem erővel, sem hatalommal, hanem az én lelkem által”. Eszerint „e világban nem az anyag az úr, hanem a lélek”, ami erősebb „mint minden birodalmak hadereje”. Mindez „[a]zt jelenti, hogy a világ sorsát maga Isten személyesen intézi, Ő teremtette és Ő kormányozza a maga céljai felé az Ő győzedelmes lelke által”. Ehhez Ravasz hozzátette, hogy „a mi igazságunk akkor áll meg, ha Isten lelkének egy élő darabja”. Isten nélkül tehát nem juthat a nemzet előre, így emiatt van jelentősége, hogy Horthy – a püspök szerint – a Szentlélek segítségével vezeti az országot, ugyanis „e lélek áldott szerszáma a mi Vezérünk is”. Horthy Miklós így

> „[…] egy országot tartott meg, nem erővel, nem hatalommal, hanem a lélek által. Új történelmet indított meg, amelynek középpontja egy lélek nagy inspirációja volt. Hadsereget támasztott a földből, pedig nem volt sem aranya, sem vasa, csak lelke volt. Az ájult magyar szívekbe költözött be, mint a testbe visszatérő lélek. Ő volt a magyar hit, a magyar életakarat, a magyar dac, ő volt a nemzeti remény, a holnap programja. Ő adott e nemzetnek eddigelé legnagyobb ajándékot: visszaadta önbizalmunkat és önérzetünket. Ezért benne önmagát látja és becsüli meg a nemzet […]”.[213]

A bibliai üzenet hangsúlyozása mellett Ravasz utolsó idézett mondata megkönnyítette a kultusszal való azonosulást, mert a vezér tisztelete – miután ő testesítette meg a magyar nemzetet – a nemzet megbecsülését is jelentette. A Deák téri evangélikus templomban Geduly Henrik tiszakerületi püspök Ézsaiás könyve 9. rész 1. versére („A nép, mely setétségben jár, lát nagy világosságot”) hivatkozva kijelentette, hogy az Isten a történelmünk során már számtalanszor támasztott a „sötétség” után „világosságot”. A Messiásra, azaz Jézus Krisztusra vonatkozó prófécia átértelmezése szerint ez történt az első világháborút követően is Magyarországon, mert egy új korszak vette kezdetét.[214] Az isteni küldöttnek nevezett vezér személyéhez kötött – a keresztény fogalomkészlettel

---

[212] *Budapesti Hírlap*, 1930. márc. 2. 1–2.
[213] Az igehirdetést közli *Dunamelléki Egyházkerületi Közlöny*, 1930/1. sz. (VII.) 1930. márc. 1. 9–10.; MNL OL K 612 1930. márc. 1. 13–15.
[214] *Pesti Hírlap*, 1930. márc. 2. 2.; MNL OL K 612 1930. márc. 1. 15., 17.

hitelesített – szimbolikus kezdet motívuma a református egyház egyéb kiadványaiban is megtalálható volt.[215] Pongrácz József pápai teológus szerint például a rendet és stabilitást „teremtő" Horthy Miklós „sötét helyen világító szövétnek" (2 Pét 1:19).[216] Az említett cikkekben alkalmazott „sötétség", „hajnal" és „világosság" szavakat különböző összefüggésben használja a kereszténység.[217] Az ünneplők közül a görög katolikusok, az unitáriusok, a neológ és ortodox izraeliták sem hiányoztak.[218] Az izraeliták „őszinte imáikba" foglalták Horthy Miklós „rendkívüli nemes egyéniségét; kivételes hazafias szolgálatait; kitűnő nagy országmentő cselekedeteit és porba sújtott szeretett hazánk talpraállítása körül szerzett kiváló érdemeit".[219] Az országszerte tartott istentiszteleteket, miséket meghatározott idejű harangozással kötötték egybe, amelyekre a római katolikus érsekek és püspökök (például Glattfelder Gyula, Rott Nándor, Szmrecsányi Lajos és Zichy Gyula) pásztorlevelei, illetve a protestáns püspökök (például Ravasz László, Kapi Béla) főpásztori levelei szólították fel a gyülekezeteket. A kisebb protestáns gyülekezetek némelyikében másodikán, vasárnap is sor kerülhetett az istentiszteletre, de a harangokat szombaton is meg kellett szólaltatni. Az egyházi fenntartású iskolákban sem maradhatott el az évforduló megünneplése.[220] Az említett egyházi rendelkezésekből Horthy méltatása sem maradt ki.[221] Gróf Zichy Gyula kalocsai érsek szerint például Horthyt szemelte ki az Isten arra, hogy „a csonka haza veszélyeztetett sorsát megjavítsa, a béke megőrzésével, az alkotó munka segélyével és a külföldi államokkal való jó viszony ápolásával a nemzet boldogulását előmozdítsa".[222] A lelkészek, esperesek és püspökök prédikációkban érveiket a „gondviselésre", a kiemelt bibliai helyekre történő hivatkozásokkal igyekeztek alátámasztani az évfordulókon, ezzel is erősítve a vezérkép vallásos jellegét, a kormányzó kiválasztottságának kultikus üzenetét. Jól látható, hogy a történelmi egyházak megkövetelték híveiktől a Horthy-kultusz ápolását. Emiatt a politikai hatalom és vallás viszonya az átpolitizált vallások jelenségével vethető össze, miután a politikai és a vallási szféra között a politika és a közélet számos területén

---

[215] *Reformátusok Lapja*, 1930. márc. 2. 49–50.
[216] *Dunántúli Protestáns Lap*, 1930/8. sz. (XLIV.) 1930. febr. 12. 33.
[217] Lásd például Ézs 8:22–23, 21:11–12, 58:8; Mt 4:16; Jn 1:4–5 és 9, 8:12; Jel 22:16.
[218] *Magyarság*, 1930. márc. 2. 3.; *Pesti Hírlap*, 1930. márc. 2. 2–3.; MNL OL K 612 1930. márc. 1. 23.; Az Orthodox Izraelita Központi Iroda felhívását lásd MNL OL K 26 1364. csomó, 1930, II. tétel. 55–57.
[219] *Egyenlőség*, 1930. márc. 1. 8.
[220] Az egyházak kultuszépítő tevékenységéhez lásd *Budapesti Hírlap*, 1930. febr. 22. 6.; *Pesti Hírlap*, 1930. febr. 23. 3., febr. 25. 3.; *Nemzeti Újság*, febr. 23. 6.; *Dunamelléki Egyházkerületi Közlöny*, 1930/1. sz. (VII.) 1930. márc. 1. 12–13.; *Dunántúli Protestáns Lap*, 1930/8. sz. (XLIV.) 1930. febr. 12. 33., 36. és 1930/9. sz. 1930. márc. 2. 40.; *Sárospataki Református Lapok*, 1930/8. sz. (XXV.) 1930. febr. 23. 51. és 1930/9. sz. 1930. márc. 2. 53–55.; Gergely 1984: 161.
[221] Turbucz 2009c: 205.
[222] *8 Órai Újság*, 1930. február 25. 3.

megvalósuló fúzióról beszélhetünk.[223] Ez azonban nem jelenti, hogy nem alakultak ki, nem voltak konfliktusok a politikai és az egyházi szféra között, ahogyan ezek az egyes történelmi egyházak között sem maradtak el.

A vármegyék és törvényhatósági jogú városok törvényhatósági bizottságai ezen a napon közgyűléseken, a rendezett tanácsú városok és községek képviselőtestületei üléseken emlékeztek. A települések zászlódíszbe öltöztek, az utcákon, kirakatokban, ablakokban az államfő portréit lehetett látni. Az ünnepségek helyszíneit nemzeti zászlók és a vármegyék, városok zászlai, címerei díszítették a kormányzó portréi, mellszobrai mellett. A Magyar Hiszekegy és Himnusz után az országgyűlési képviselők, felsőházi tagok, főispánok, alispánok, törvényhatósági bizottsági tagok, lelkészek, (fő)jegyzők, polgármesterek, egyetemi tanárok, püspökök, iskolaigazgatók és gimnáziumi tanárok ünnepi beszédei a vezérkép főbb elemeire támaszkodva méltatták a magyar államfőt. A törvényhatóságok díszközgyűlései jegyzőkönyvekben rögzítették az ünneplés tényét és feliratok formájában is kifejezték az államfő iránti ragaszkodásukat. A rendezett tanácsú városok és községek lehetőségeikhez képest érthetően visszafogottabban ünnepeltek.[224] A főváros vállalta, hogy a törvényhatóságok hódoló feliratainak szövegét kalligrafikus írással pergamenre íratja, hogy egységesített stílusban is kifejezést nyerjen az államfő iránti hódolatuk.[225] Az ünnepi alkalmakon arról is döntöttek, hogy Horthy Miklós nevét veszik fel közterületek és/vagy közintézmények. 1920 után így egyre gyakoribbá vált a Horthy Miklós-út és (kör)tér elnevezés, de találkozni lehetett a Horthy Miklós kórház, szanatórium, Horthy Miklós laktanya, Horthy Miklós Tudományegyetem, kollégium, internátus, Horthy Miklós kilátótorony, sőt Horthy-csúcs névadással is. A főterek és főutcák, egy település központjának elnevezései külön is kiemelték a vezér központi szerepét és jelentőségét. A középületeken elhelyezett kormányzói portrék, az utcákon kiragasztott plakátok mellett az államfőről elnevezett közterületek is a hétköznapok részévé váltak. A vezér szinte „mindenütt" jelen volt, de ez mégis elmaradt a rendszer konzervatív felfogásával is összefüggésben a kor totalitárius típusú vezérkultuszaitól. A vezérről elnevezett közterületek gyakran váltak évfordulós ünnepségek helyszínévé, és nemcsak a kiemelt évfordulókon.

---

[223] A történelmi egyházak és a politikai hatalom közötti együttműködés néhány fontos aspektusához lásd például Klestenitz 2010b.; Hanebrink 2006.

[224] A törvényhatóságok ünnepségeihez lásd például *Budapesti Hírlap*, 1930. márc. 2. 1., 4–5.; *Pesti Hírlap*, 1930. márc. 2. 8.; *Kecskemét és Vidéke*, 1930. márc. 2. 1–2.; *Székesfehérvári Friss Újság*, 1930. márc. 2. 1–5.; *Debreczen*, 1930. márc. 1. 2–4., márc. 2. 1–5.; MNL OL K 428 a) 1930. febr. 12. 34., febr. 21. 36., febr. 22. 32., febr. 28. 37., márc. 1. 19–22., 24., 26., 29–32., 34., 36., 43–44., 48., 58., 60.; Jk 1930.; Kontha 1985: I. köt. 207.

[225] Az ezzel kapcsolatos iratokat lásd MNL FML IV a) 4. doboz 13. tétel, 23/930.

Az ünnepségek közül az országos napilapok a Budapest díszközgyűlését emelték ki, de rövid áttekintést az országszerte tartott ünnepségekről is adtak, jelezve, hogyan beszéltek a kormányzó érdemeiről a törvényhatóságok reprezentánsai. A székesfővárosi ünneplés a szociáldemokrata párt magatartása miatt nem volt teljesen gördülékeny. A budapesti díszközgyűlésen eredetileg ugyanis nem jelentek volna meg, mivel azonban elégedetlenek voltak a kormányzói amnesztiával, és sértőnek érezték a díszközgyűlés meghívójának bizonyos kijelentéseit („félművelt" és „idegen értelmiség" forradalmi tevékenysége), végül megváltoztatták álláspontjukat. Peyer Károly napirend előtt – a kormánypárti képviselők kivonulása után – fejtette ki pártja álláspontját. A *Budapesti Hírlap* Horthy „nemzetegyesítő" politikája megcsúfolásaként értékelte a történteket.[226] A szociáldemokrata ellenzék távozása után Ripka Ferenc főpolgármester, majd Sipőcz Jenő polgármester tartott – a jegyzőkönyv szerint – éljenzéssel és helyesléssel többször megszakított ünnepi beszédet. A főpolgármester a kormányzó és a „honalapító" IV. Béla között vont párhuzamot. Sipőcz Jenő a vezér pártok felettiségét hangsúlyozta, a nemzeti egység szimbólumának nevezte őt, aki „történelmi magasságokba emelkedett". Megbecsülésük jeléül arra tett javaslatot, hogy festessék meg az arcképét; építsenek fel egy a kormányzó nevét viselő szeretetotthont; a Várbástyának a miniszterelnökségi palota és a Mátyás-templom közötti részét nevezzék el Horthy Miklós-bástyának; a kelenföldi szülőotthont a kormányzó feleségének védőszentjéről, Szent Magdolnáról nevezzék el; végül a székesfőváros március 1-jén mintegy 38000 rászorultat részesítsen ünnepi ellátásban. A közgyűlés elfogadta az előterjesztését. A főpolgármester által kijelölt küldöttség március 15-én adta át a kormányzónak a hódoló feliratot, amelyben Horthyt a „magyarok Istene" által az „utolsó percben" elküldött „nemzetmentőnek" nevezték.[227] A többi törvényhatóság közös küldöttség útján szintén március 15-én adta át hódoló feliratát.[228] Március 15-e nem töltött be fontos szerepet a kultuszépítésben, ez az évfordulós rendezvény az egyik kivétel. Budapest főpolgármestere és polgármestere a Társadalmi Egyesületek Szövetsége (TESZ), a korszak egyesületi csúcsszerve, által szervezett február 28. felvonulás keretei között is köszöntötték a kormányzót még az évforduló előestéjén.[229]

A kormányzóválasztás tizedik évfordulóját ünnepelték a külföldön élő magyarok is, az egyes európai fővárosok magyar külképviseletein, például Londonban, Párizsban,

[226] *Népszava*, 1930. márc. 2. 1–2.; *Budapesti Hírlap*, 1930. márc. 2. 3.
[227] *Fővárosi Közlöny*, 1930. márc. 1. 579–582., márc. 4. 585–586., márc. 25. 767–769.
[228] *Budapesti Hírlap*, 1930. márc. 18. 7–8.
[229] *Pesti Hírlap*, 1930. márc. 2. 2.; Turbucz 2009c: 200–201.

Hágában, Athénben, és Szófiában vagy Berlinben a Collegium Hungaricumok falai között.[230] A kiemelt évforduló eseményeiről angol, német, francia, olasz és finn lapok is beszámoltak eltérő terjedelemben. A Külügyminisztérium utasította a követségeket, hogy gyűjtsék össze a külföldi lapokban publikált cikkeket. Eszerint 1930. február 21-e és 1930. március 16-a között 85 cikk jelent meg, közülük 22 a német, 18 a francia, 15 az olasz, 11 az angol, 6 a norvég, 3–3 a spanyol és a finn, 2–2 a dán és a svéd, 1 pedig a görög sajtóban.[231] A magyar napilapok informálták erről az olvasóikat, a fontosabbnak ítélt cikkek tartalmát összefoglalva közölték. A külföldi lapok által közvetített Horthy-kép érdemben nem tért el a Magyarországon megszokott elemektől: kiemelték az első világháború alatti sikereit, az ellenforradalomban játszott szerepét, a rendteremtést és az alkotmányosság helyreállítását. A sajtószemlék hangsúlyozták, hogy e méltatások jelzik Horthy európai elismertségét.[232] A külföldi sajtóban ugyanis egy újabb kormányzót támadó „sajtókampány" bontakozott ki. (A bécsi emigráció lapjaiban ez rendszeres volt az 1920-as évek első felében.) A magyar lapok híradásai szerint ezek a „minősíthetetlen támadások" és „leghallatlanabb gyalázkodások" a prágai, a bécsi és a berlini lapokban jelentek meg, többször magyar szerzők tollából. Az 1926 óta emigrációban élő Fényes László cikkét például az osztrák Szociáldemokrata Párt lapja, az *Arbeiterzeitung* közölte. A magyar kormány az érintett kormányokat tájékoztatta a történtekről, amelyek hivatalos állásfoglalásaikban sajnálatukat fejezték ki a történtek miatt. Emellett egyes német (*Deutsche Allgemeine Zeitung*) és osztrák (*Neues Wiener Tagblatt*) napilapok visszautasították az „elvakult marxista fanatikusok kis klikkjének" „ízléstelen" cikkeit, amelyek egy „baráti nemzet" „érdemdús feje ellen" irányulnak. Igaz, tolmácsolja a *Nemzeti Újság* az egyik osztrák lap véleményét, az ilyen típusú negatív sajtókampány „szélmalomharc" a kormányzó „vértezett alakja ellen".[233]

Az 1920-as évek második felében, annak ellenére, hogy a rádió és a filmhíradó is a korabeli tömegkommunikáció részévé vált már, a médiumok közül még mindig a sajtó tekinthető az elsőszámú közvélemény-formáló eszköznek.[234] 1930-ban már néma- és hangosfilmek is készültek az évforduló egyes rendezvényeiről (vetítésük a mozikban 1925 ősze után volt kötelező), sőt, a műsorait 1925. november 30-a óta sugárzó rádió

[230] *Nemzeti Újság*, 1930. márc. 4. 5–6.
[231] A kivágott cikkek lelőhelye MNL OL K 609 1. csomó, 3. dosszié, Belpolitika, 1930. január–július; 19. csomó 1. dosszié, Horthy Miklós, 1930–1932.
[232] *Nemzeti Újság*, 1930. febr. 13. 3.; *8 Órai Újság*, 1930. márc. 1. 4.; *Budapesti Hírlap*, 1930. márc. 2. 1.
[233] *Újság*, 1930. febr. 21. 3.; *Nemzeti Újság*, 1930. márc. 1. 5., márc. 4. 5.; *8 Órai Újság*, 1930. márc. 1. 4.; MNL OL K 428 i) 1930. febr. 8. 2., márc. 6. 1.; MNL-OL K. 428. j) 1930. febr. 25. 7.
[234] Hámori 1997: 353–354.

élőben közvetítette a központi istentiszteleteket és az operaházi díszelőadást.[235] A rádióra azonban a politikai elit jelentős része, így például Bethlen István miniszterelnök, eleinte még nem tekintett propagandaeszközként.[236] Sipos Balázs becslése szerint 1930-ban Budapesten tíz háztartás közül négy rendelkezett rádiókészülékkel, míg vidéken csak minden tizedik.[237] 1935-ben már közel minden második fővárosi háztartásban volt rádiókészülék. Ez az arány a vidéki városokban ennél alacsonyabb volt.[238] Szintén Sipos Balázs becslése szerint 1930 körül a vidéki lakosság körülbelül 20%-a olvasott naponta országos napilapot. Budapesten az alacsonyabb társadalmi státuszúak (munkások, háztartási alkalmazottak) 35–45%-a, míg a szellemi munkásoknak vélhetően több mint 50%-a járatott ilyeneket.[239]

Az egyes napilapok politikai orientációja között a plurális sajtóéletből fakadóan voltak különbségek, így az aktuális politikai kérdésekről eltérő nézőpontok jelen(het)tek meg, ami a Horthy-kultusz esetében is kimutatható.[240] Az elemzett cikkeket a közvetlen és közvetett kultuszépítés kategóriáiba soroltam. A tudósítások alkotják a közvetett kultuszépítés csoportját. Emellett vezércikkek, méltatások, életrajzi visszatekintések is erősítették a vezérképet. Ezt tekintem közvetlen kultuszépítésnek, mert ez az adott lap szerkesztőségének, újságírójának álláspontját fejezte ki, azaz nem mások kijelentéseit tolmácsolta. A 7. táblázat azt mutatja, hogy főként tudósításokról van szó, amelyek az adott évforduló előtt felhívták a figyelmet a közelgő ünnepségekre, amelyekről utólag tudósítottak is. Ezáltal az újságolvasók az évforduló minden lényeges eseményéről értesültek. Az előzetes tájékoztatásnak eleget tevő cikkek rövid terjedelemben jelentek meg, a hírek és a színház rovatban közölt írásokhoz hasonlóan. Nem mutatható ki, hogy a kormányt, a fennálló rendszert elkötelezetten támogató lapok érdemben hosszabban írtak volna a kormányzóról. A lapok politikai irányultsága és a közölt cikkek terjedelme tehát nem függött össze. A kiemelt évfordulókon a tudósítások hosszabbak, akár több oldal terjedelműek voltak. Az egyes napilapokban megjelent cikkek száma közötti különbség azzal magyarázható, hogy hány előzetes tudósítás jelent meg, másrészt azzal, hogy egy hosszabb vagy több rövidebb tudósítást közöltek-e utólag. A táblázatokban látható értékek nem tükrözik a megjelent cikkek hosszát, tehát nem súlyozott értékekről

[235] *Budapesti Hírlap*, 1930. márc. 1. 5.; Ormos 2000: 1. köt. 138., 143–144., 360.; A moziba járók számát sem ismerjük országos viszonylatban. A budapesti adatokhoz lásd Illyefalvi 1930: 1034.
[236] Ormos 2000: 1. köt. 142.
[237] Sipos 2006: 135.
[238] Sipos 2011: 79. A rádióelőfizetők száma 1935-ben 350 000 volt.
[239] Sipos 2006: 134–136., 147.; Sipos 2011: 77–80.; Hámori 1997: 353., 369.
[240] Sipos 2004: 106.

van szó. Azt jelzik, hogy az évfordulón az újságolvasók hányszor találkoztak különböző terjedelmű és eltérő oldalakon közölt cikkekben a Horthy-kultusz jelenségével, feltéve, ha alaposan végignézték a lapszámokat.[241]

A napilapok közül a *Népszava* 1928-ban és 1930-ban is visszafogottságával tűnt ki. A néhány közölt cikkük csak érintőlegesen foglalkozott az évfordulóval. Ráadásul a szociáldemokrata napilap fő üzenete a kormányzóválasztás tizedik évfordulóján az volt, hogy „nincs ok az ünneplésre", lényeges „változásra" van szükség a politikai rendszer és a – szerintük – eredményeket felmutatni képtelen kormányzati politika tekintetében is.[242] A *Népszavá*val ellentétben a többi orgánum politikai preferenciájától függetlenül alaposan tájékoztatott az évforduló eseményeiről és mindegyik közölt méltatásokat. A tizedik évfordulón publikált méltatások 36%-a jelent meg az adott lap első oldalán, tehát kitüntetett helyen, szinte mindegyik napilapban legalább egy cikk. A 42 méltatás 24%-át (10 cikket) illusztrálták fényképpel (főként a *Budapesti Hírlap*ban). A jelentősebb tudósítások többsége a címoldalon kezdődött. Főként a *Budapesti Hírlap*, *Az Est* és a *Pesti Napló* illusztrálta a cikkeit fotókkal. A kormányzó életéről és családjáról szóló több oldalas összeállítás a *Budapesti Hírlap*ban és a *Pesti Hírlap Vasárnapjá*ban jelent meg. A napilapok képes mellékleteiben közölt fényképek és a megbízott fotósok portréi is hozzájárultak a kultusz ápolásához.[243] Mint a 7. táblázat jelzi, 1931-ben és 1933-ban nem foglalkozott a sajtó az évfordulóval. 1932-ben és 1934-ben egy–egy cikk jelent meg. A kormányzóválasztás tizenötödik évfordulóján az ünnepségek elmaradtak, így az emlékezés a napilapok hasábjain történt. A kormányzó január 16-án megfogalmazott kérése miatt elmaradt az ünneplés, miután hónapokkal korábban a budapesti bevonulás tizenötödik évfordulóján „oly tökéletes módon kifejezésre juttatta az ország háláját és hódolatát, hogy az már előre kimerítette mindazt, amit egy újabb ünneplés nyújthatna".[244] A kormányzó óhaját január 18-án a belügyminiszter bizalmas leiratban továbbította a városi és vármegyei főispánoknak, amit február 8-án megismételt, mert Kecskemét törvényhatósága díszközgyűlésen emlékezett meg Horthy kecskeméti bevonulásának (1920. február 7.) tizenötödik évfordulójáról.[245] 1935. március elején a

[241] Az itt leírtak a Horthy-korszak egészére és más évfordulókra is érvényesek.
[242] *Népszava*, 1930. márc. 2. 3.
[243] *Nemzeti Újság* (képes melléklet), 1928. márc. 11. 1.; *Képes Krónika*, 1930. márc. 2. 1.; *8 Órai Újság*, 1930. márc. 1. 1.; *Az Est*, 1930. márc. 2. 2.; *Budapesti Hírlap*, 1930. márc. 1. 1. és 10.; Dömötörfi 1990: 24–26.
[244] MNL OL K 148 898. csomó, 1935, 1. tétel. 4.
[245] E belügyminiszteri rendelkezésről Fejér vármegye és Székesfehérvár törvényhatósági jogú város főispánja 1935. február 11-i bizalmas levelében tájékoztatta a vármegye alispánját. MNL FML IV a) 4. doboz 13. tétel. Res 18/1935. Itt megtalálható a belügyminiszter említett két leirata is.

Népszava kivételével mindegyik lap közölt méltatást, összesen 12-t, közülük 10 volt címoldalon olvasható.[246] A következő években visszaesés mutatható ki a cikkek számát illetően. A 7. táblázatból látható, hogy elsősorban a baloldali, liberális ellenzéki lapok voltak kevésbé aktívak, ami arra mutat rá, hogy a kultuszépítő szerepük – akkor is, ha szinte ugyanúgy méltatták a kormányzót – eltért a rendszerhez közel(ebb) álló lapokétól.

A kormányzóválasztás évfordulóin megjelent méltatások, cikkek (11. táblázat) a vezérkép azon elemeire épültek, amelyek már 1920. március 1. előtt megjelentek (1. táblázat). Azonban a Horthy Miklósról kialakított kép a bethleni konszolidáció sikerei eredményeként kibővült. Az „országépítő" epitheton ornans ugyan már 1927. június 18-án, a kormányzó születésnapján megjelent néhány cikkben, de a disszertáció szerkezeti tagolása miatt az elemzésére itt kerül sor.[247] 1928–1938 között március első napjaiban 217 alkalommal volt ez a jelző olvasható, ebből 124-szer 1930-ban. Az „országépítő" jelző megjelenése összefüggött a kormányzó vezéri szerepének módosulásával is. Ezt érzékeltette gróf Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatási miniszter, amikor jubileumi méltatásában leírta, hogy „a hadvezérből, hadseregszervezőből" idővel „alkotmányos államfő lett".[248] A katona, aki parancsnokláshoz és az erélyességhez szokott, ugyanis az alkotmányos korlátokhoz alkalmazkodó „országépítő" államfővé vált. A kormányzó „uralkodóként" való beállítását erősítette a cikket illusztráló, az íróasztalánál dolgozó államfőt ábrázoló fénykép is. A magyarság a kultikus interpretáció szerint a kormányzó „bölcsességének" köszönhetően érte el a „szebb jövő", „a trianoni határok lerombolása" felé vezető út második állomását, ahol „állami és társadalmi rendjének biztos révéből tekinthet a jövő felé".[249] Az „országépítés" a gazdasági, pénzügyi-, bel- és külpolitikai konszolidációt takarta. A külpolitikai konszolidáció az ország nemzetközi tekintélyének helyreállítását jelentette. A *Pesti Napló* szerint, érzékeltetve a múlt és a jelen viszonyai közötti markáns különbséget, „[a] káoszból rend lett, a bizonytalanságból jogbiztonság, az elértéktelenedett pénzből szilárd valuta, a lejtőn való alásiklásból megállás, sőt emelkedés".[250] A kormányzóválasztás után 18 évvel a *Függetlenség* félreérthetetlenül fogalmazott: „mindezt elsősorban egyetlen férfi: Horthy Miklós teremtette meg".[251] Horthy megjelenésének köszönhetően tehát egy új korszak vette kezdetét, ami élesen

[246] Lásd például *Budapesti Hírlap*, 1935. márc. 1. 1–2.; *Újság*, 1935. márc. 1. 5.; *Népszava*, 1935. márc. 2. 1.
[247] Az „országépítő" jelző – vagy ennek különböző variánsai – már 1927 előtt megjelentek, igaz, akkor még a jövőre vonatkoztak, a kormányzó személyéhez kötött vágyak kifejezési formáinak tekinthetők.
[248] *Budapesti Hírlap*, 1930. márc. 1. 1.
[249] *8 Órai Újság*, 1928. márc. 1. 1.
[250] *Pesti Napló*, 1928. márc. 1. 1.
[251] *Függetlenség*, 1938. márc. 2. 1.

elkülöníthető az első világháborús összeomlás időszakától.[252] *Az Est* egyik vezércikke szerint:

> „A legélesebb kritikusnak is el kell ismernie, ha csak nem verte meg az Isten vakséggal, hogy ez a nyolc esztendő haladást, építést, megerősödést, egyszóval konszolidációt jelentett a nemzet életében. A magyar nemzet nem csalódott Horthy Miklósban”.[253]

Így „a magyar nemzet a rend, a nyugalom, a fegyelem, a kiegyensúlyozottság, a fejlődés, a céltudatos munka szigete” lett „az európai kavargásban”.[254] Az „országépítő” kormányzó a kultikus interpretáció szerint nemcsak az ország „talpraállításakor” játszott megkerülhetetlen szerepet, hanem a „nemzet vezéreként” azóta is rendíthetetlenül áll az ország élén,[255] a pártok felett állva[256] őrködik a politikai rendszer stabilitása felett, a diktatórikus törekvésekkel szemben őrzi az alkotmányosságot,[257] illetőleg hatékonyan kezeli az újabb nehézségeket, így a gazdasági világválság következményeit. Eszerint:

> „Horthy Miklós megválasztása után kivezette az országot a forradalmak süppedékes mocsarából a nemzeti élet biztos révébe, szilárdan tartja kezében az ország sorsát most az egész világot beborító válság magasra törő hullámai között is”.[258]

Emiatt, az általánosságok szintjén a Gömbös-kormány gazdaságpolitikai eredményeit is a kormányzónak tulajdonították, erősítve a nemzetet az újabb válságból kivezetni képes vezér képét: „amíg Horthy Miklóst a helyén látjuk, megnyugvással és bizalommal tekintünk a jövő felé”.[259] Darányi Kálmán miniszterelnök a Nemzeti Egység Pártjának győri nagygyűlésén 1938. március 5-én elmondott – a magyar gazdaság fejlesztését elősegítő ún. győri program meghirdetéséről ismertté vált – beszédében a következőket mondta a kormányzóról:

> „Szükségesnek tartom hangsúlyozni a stabil államvezetés végtelenül fontos érdekét, amelynek legfőbb biztosítéka az az alkotmányos és törvényes tekintély, akit a nemzet emelt maga fölé ezelőtt tizennyolc esztendővel. Ez a

[252] Lásd *Budapesti Hírlap*, 1935. márc. 1.1.; *Pesti Napló*, 1935. márc. 1.1.; *Új Nemzedék*, 1935. márc. 2.1.
[253] *Az Est*, 1928. márc. 1. 1.
[254] *Függetlenség*, 1934. márc. 1. 1.
[255] Lásd például *Pesti Napló*, 1935. márc. 1. 1.; *Nemzeti Újság*, 1936. márc. 1. 17.
[256] Lásd ehhez például *Esti Kurír*, 1936. márc. 3. 1.; *Függetlenség*, 1937. márc. 2. 3.
[257] Lásd például *Az Est*, 1935. márc. 2. 1., 1936. márc. 1. 1.; *Pesti Hírlap*, 1937. márc. 2. 3.
[258] *Budapesti Hírlap*, 1932. márc. 6.
[259] *Pesti Hírlap*, 1935. márc. 1. 1.

> személyiség, a kormányzó úr személye testesíti meg a nemzeti gondolatot, amelynek magunkat valamennyien alárendeljük. Azt a gondolatot, amelyért őt tisztelettel és bizalommal követjük. Akkor, amikor ebben az országban minden a teljes bizonytalanság állapotában volt, ő volt az, aki ebből a helyzetből az országot kivezette, helyreállítván az ország alkotmányos rendjét".[260]

A kormányzat képviselői tehát nemcsak a kiemelt évfordulók, hanem más alkalmakkor is magasztalták a magyar államfőt.

A kormányzó méltatásaiból kiválasztott részletek világosan jelzik, hogy a Bethlen-kormányzat vitathatatlan konszolidációs eredményeit a kormányzó sikereiként értékelték a méltatások, miközben Horthy, bár érdemi politikai döntés nem születhetett a támogatása, beleegyezése nélkül, nem vett részt a napi politika alakításában.[261] Az 1920-as évek konszolidációs politikája Bethlen és nem Horthy politikája volt: az irányt nem a kormányzó szabta meg (Bethlen kinevezését leszámítva), viszont támogatta a miniszterelnök politikáját. Képletesen kifejezve, az ország kormányát a kormányzó bizalmából Bethlen fogta és irányította, azonban a kormányzónak lett volna lehetősége a Bethlen által kijelölt irány bizonyos mértékű korrigálására. Horthy Miklós ezzel azonban nem élt.[262] Miután a kormányzó a maga részéről lehetővé tette a bethleni konszolidáció végrehajtását, így érdemeiről lehet beszélni, igen korlátozott értelemben tekinthető „országépítőnek" is, de a korabeli interpretáció, amit 1930-ban már törvény is rögzített, még így is egyértelműen a túlzások világába tartozik. A vezérkultuszok természete nem engedi meg a vezér szerepének kiegyensúlyozott értékelését, mert az alkalmasságát, képességeit újból és újból igazolni kell, kizárólag neki tulajdonítva a politikai közösség életében végbement minden előremutató változást.[263] Azaz, ha a konszolidáció során a vezér iránymutatását követve a nemzet sikerrel túljutott az előtte tornyosuló akadályokon, akkor ez a jövőben sem lesz másként, ő jelenti az egyedüli garanciát a „szebb jövő" elérésére. Ezzel a magyarság is tisztában van, így az évforduló napján az egész nemzet „pártkülönbség nélkül" szeretettel ünnepel, „magyar milliók arca fordul feléje hálával és hódolattal" – hangsúlyozta néhány méltatás, de a hasonló példák száma könnyen bővíthető, mert 1928–1938 között összesen 253-szor szerepelt

[260] MNL OL K 428 a) sorozat 1938. márc. 5. 12–13.
[261] A bethleni konszolidációhoz lásd Romsics 2005.
[262] Romsics 2005: 329–331.
[263] Rees 2004: 14. Ugyanez figyelhető meg – az eltérő történelmi körülményektől függetlenül – a Hitler- és a Metaxas-kultusz esetében is: Kershaw 2003: 93., 96., 99–100.; Petrakis 2006: 85–89.

hasonló kijelentés a megjelent cikkekben.[264] A *Pesti Hírlap* szerint a nemzet egésze bízik a kormányzóban, mert a jövőben „a legnehezebb körülmények között is meg fogja találni a legméltóbb, a leghasznosabb és a leghelyesebb elhatározást". A nemzetnek „rajta kívül nincs és nem is lehet szüksége semmiféle más vezérre".[265] Az összesített (11. táblázat) és az éves értékek (5. grafikon) esetén is azonos volt vezérkép fő üzenete, igaz, az arányok eltérőek. Eszerint a kormányzóválasztás új korszak kezdetét jelentette a nemzet életében, így lehetővé vált az „országépítés", aminek eredményeit a magyar emberek úgy ismerik el, hogy egységesen ünneplik a „szebb jövő" felé vezető utat mutató „bölcs" vezérét. A nagyobb évfordulókon (1928, 1930, 1935) természetesen ezek az értékek magasabbak, míg máskor alacsonyabbak és fluktuálnak. Aktivitásuk szempontjából a lapok közül elsősorban a *Budapesti Hírlap*, a *Nemzeti Újság* és a *Pesti Hírlap* emelhető ki.[266]

A vezérképet főként különféle szövegek közvetítették, azonban szerepet kapott ebben a vizuális reprezentáció is. A Horthy Miklóst ábrázoló festmények közül László Fülöp 1927-ben készült portréja emelhető ki, mert a sajtóban, a tankönyvekben és más kiadványokban onnantól kezdve igen gyakran volt látható a reprodukciója. A korszak folyamán helyi festők többször is lemásolták. Ezt a portrét az Angliában élő művész 1929-ben adományozta a magyar nemzetnek. A kép először a sajtóban (1930-ban), majd a Szépművészeti Múzeumban volt megtekinthető (6. kép).[267] A legtöbb festményhez hasonlóan ez is egész alakos portré, amely díszegyenruhában és karddal ábrázolja a határozottan a szebb és boldogabb jövőbe tekintő kormányzót, háttérben a közelmúltra utaló, részben már „magunk" mögött hagyott borús, háborgó és viharos fellegekkel.[268] Ezen a festményen a kormányzó úgy fogja a kardot, mintha jogar lenne, ami uralkodói beállítást jelent.[269] Az uralkodói ábrázolások közé sorolhatók még azok a festmények is, amelyeken a kard a kormányzó egyenruhájához erősítve lóg, így szerepe nem domináns (például Boldizsár István festményén [46. kép][270]), illetőleg az államfőt ülő helyzetben

[264] Lásd például *Függetlenség*, 1935. márc. 1. 1.; *Budapesti Hírlap*, 1932. márc. 1. 6., 1935. márc. 1. 1.
[265] *Pesti Hírlap*, 1936. márc. 1. 3. és 1937. márc. 2. 3.
[266] Ezt egyrészt a vezérkép egyes elemeinek legmagasabb előfordulási arányai alapján állapítottam meg (11. táblázat), amit összevetettem az egyes évekre vonatkozó adatokkal. Ha kellett, akkor az éves adatok alapján korrigáltam az összesített adatokra támaszkodó eredményt. Ezt az eljárást követtem a többi évforduló esetében is.
[267] MNL OL K 428 a) 1930. febr. 28. 26.; *Pesti Napló*, 1927. okt. 23. 79.; *Pesti Hírlap Vasárnapja*, 1930. márc. 2. 1.
[268] Bailey 2004: 172–173.; Dömötörfi 1990: 25.
[269] A festmények elemzéséhez lásd Olasz 2010: 367.
[270] *Új Magyarság*, 1940. márc. 1. 1.; Karlovszky Bertalan és Merész Gyula egy-egy festménye is ebbe a kategóriába sorolható. *Képzőművészet*, 1927/1. sz. (I.) 1.; KK 1941: 8. kép.

ábrázoló alkotások is e csoporthoz tartoztak (például Kontuly Béla festménye [12. kép]). A festmények másik változata a katona pózában ábrázolta Horthy Miklóst. E képeken két kezével a kardjára támaszkodik, míg eltökélten figyel és őrködik (például Szokol Villibáld, Kukán Géza,[271] Mihálovits Miklós [13. kép], Hoffmann Géza egy-egy festményein[272]). Előfordult, hogy a vezér kardjának markolatát szorítja, úgy fogja, mint egy rohamra készülő katona (például Burghardt Rezső [9. kép], Darwassy István festményein). A „legendás" fehér lovon ülő, lovagló kormányzót ábrázoló festmények (és szobrok) szintén ezzel a beállítással rokoníthatóak (Lengyel-Reinfuss Ede [7. kép], Vastagh György [24. kép]).[273] Ide sorolhatók még, mint majd látható lesz, a fehér lovon ülő, a csapatait kivont karddal vezető Horthy Miklóst ábrázoló freskók. A vizuális reprezentációhoz – a könnyebb áttekinthetőség miatt itt bemutatott festményeken kívül – még freskók, plakátok, képeslapok és fényképes ábrázolások is tartoznak, amelyeket a forrásadottságoknak megfelelően később mutatok be.

5. 5. 2. Az otrantói ütközet évfordulói

A Horthy-kép az első világháborús sikereinek értékelésére épült fel, ami meghatározta e kép néhány további, az évfordulókon rendre felbukkanó elemét. Az otrantói ütközet évfordulója azonban mégsem játszott centrális szerepet a kultusz építésében.[274]

Az ötödik évfordulón emlékezett meg először az ütközetről néhány napilap. A *Szózat* értékelése szerint 1917. május 15-én Horthyból „nemzetünk legnagyobbjainak" egyike lett, aminek köszönhetően az ő hivatásává vált „a szenvedések tengeréből" kivezetni az országot. Sokaknak mindez már 1919-ben Szegeden egyértelmű volt, de ez a meggyőződés azután egyre szélesebb körök számára jelentett reményt – írta a lap. A magyar társadalom emiatt köteles meghajolni a kormányzó előtt.[275] A *Budapesti Hírlap* ismertette „az adriai oroszlánt" korlátozni szándékozó zár ellen vezetett támadás és az ezt követő ütközet lefolyását, amely „magyar mérkőzés volt, a magyar vitézségnek, magyar energiának és magyar okosságnak a ragyogó diadala".[276] Az évfordulón a Turul Szövetség 500 fős küldöttsége kereste fel a kormányzót, akinek – a győzelmet jelképező – babérkoszorút ajándékoztak.[277] A következő évben a folyamőrség az óbudai Horthy-

[271] KK 1927: 25. kép.
[272] Asztalos 1940: 29.; Lásd még Jk 1938.
[273] KK 1928: 5. kép.; KK 1930: 52. mű.
[274] Emiatt nem kerültek be a mellékletbe a május 15-i évfordulókhoz kapcsolódó táblázatok.
[275] *Szózat*, 1922. máj. 14. 1., máj. 19. 6.
[276] *Budapesti Hírlap*, 1922. máj. 14. 9.
[277] MNL OL K 428 a) 1922. máj. 15. 24.; *Új Nemzedék*, 1922. máj. 17. 4.; Kerepeszki 2012: 199.

laktanyában Horthy Miklós, illetve a honvédség és a rendészeti szervek képviselőinek jelenlétében emlékezett a „dicső emlékű” otrantói ütközetre. Az esti órákban bajtársi vacsorán folytatták ezt.[278] A következő években is sor került a folyamőrség ünnepségére és az emlékvacsorára, amiről azonban a sajtó ritkán adott hírt.[279] Az otrantói ütközet 10. évfordulóján, 1927. május 15-én csak a *Budapesti Hírlap* méltatta a nap jelentőségét. Vezércikkében párhuzamot vont a Novara és Magyarország között, miután a Novara kapitánya, aki mindig is a „biztos kikötőbe” törekedett győzedelmesen bevinni a hajóját, ma a magyar állam kormányosa.[280] A kerek évfordulón a folyamőrség emlékünnepélyt tartott.[281] A Magyar Adria Egyesület ebből az alkalomból „díszes kiállítású füzetet” jelentetett meg. Szövegét *Otranto emlékfüzet* címen *A Tenger* című szaklapban is el lehetett olvasni.[282] Ebben Konek Emil nyugalmazott altengernagy szintén eltúlozta a zár veszélyességének mértékét.[283] Igaz, hogy erre már 1917-ben sor került. Ez tehát nem a kultuszépítés következményének tekinthető. Mindenesetre így is alkalmas volt a „háborús hős” képének erősítésére.[284]

1937. május közepén, húsz évvel Horthy legnagyobb háborús sikere után, egyik napilap sem emlékezett meg a történtekről. Az „otrantói hős” ünneplése azonban nem maradt el, miután október 10-én avatták fel a Horthy Miklós-híd budai hídfőjénél emelt 30 méter magas Haditengerészeti Emlékművet (15. kép). Ennek talapzatát a Novara orra után mintázták. Ünnepi beszédében Konek Emil, a Magyar Haditengerészeti Egyesület elnöke, így méltatta Magyarország kormányzóját:

> „[…] különleges büszkeség is hevíti keblünket afelett, hogy a magyar haditengerész hősi halottak lelke Főméltóságodat, a volt dicső haditengerészet utolsó flottaparancsnokát, a legendás Novara parancsnokát, Otranto hősét láthatja itt […], aki szilárdan és célbiztosan tartja erős kezében a kormánykereket, amellyel szegény megcsonkított hazánk hajóját máris átkormányozta sok viszontagságon és veszélyen keresztül, örvények és szirtek közepette és erős, megbízható kezével kivezényli az ország sokat

[278] MNL OL K 428 a) 1923. máj. 15. 6.; *Szózat*, 1923. máj. 16. 5.; HL HM 1923. Eln. o. I. tétel, 405. sz. 9392.
[279] MNL OL K 589 8936. mf. III. A. A kormányzó naplója: 1923. jan. 1.–1925. okt. 31. 177., 265.; 8937. mf. III. A. A kormányzó naplója: 1925. nov. 1.–1930. márc. 5. 44., 209., 273.; HL HM. 1926. Elnökség I. tétel, 481. sz. 7401.
[280] *Budapesti Hírlap*, 1927. máj. 15. 1.
[281] MNL OL K 428 a) 1927. máj. 10. 7.
[282] *Pesti Hírlap*, 1927. jún. 25. 12.; Otranto 1927.; *A Tenger*, 1927. VI–IX. sz.
[283] Uo. 98., 103–104.
[284] Uo. 105–130.

> tépelődött, hányatott-vetett hajóját a nyugodt vizekre, a biztos révbe, a szebb, jobb és nagyobb magyar jövő felé”.[285]

Az ünnepségről tudósító filmhíradóban hallható és látható volt a fenti idézet részlete is, miközben a kormányzóra ráközelítő felvétel és egy első világháborús tengeri csatajelent erősítette az elmondottakat.[286] Ez a bejátszás jó példa arra, hogy a filmhíradó felvételek legtöbbször az aktuális ünnepségeket mutatták, a kormányzót pedig – a kamerával időnként ráközelítve – a képi ábrázolásokról már jól ismert tengerész egyenruhában kitüntetéseivel lehetett látni. A háborús hős képe a vezér rátermettségét volt hivatott igazolni. A filmhíradó tudósítások sajátossága volt az is, hogy nem törekedtek egy adott évforduló eseményeinek átfogó bemutatására – a sajtóval és részben a rádió műsoraival ellentétben –, így minden esetben egy-két ünnepi alkalom történéseit foglalták össze. A Haditengerészeti Emlékmű – annak ellenére, hogy a Monarchia hadiflottája és a hősi halált halt haditengerészek emlékét törekedett megőrizni – a Horthy-kultusz erősítését is szolgálta.[287] Ezt jelzi a fenti idézet is, ráadásul a megjelent tudósítások és méltatások is erre a motívumra helyezték a hangsúlyt.[288]

5. 5. 3. A kormányzó születésnapjai

A kormányzó születésnapjának megünnepléséről először az 1923-ban adott hírt néhány országos lap: Balassagyarmaton istentiszteleteket tartottak, Baja város törvényhatósági bizottsága pedig hódoló feliratban köszöntötte a kormányzót.[289]

A honvédelmi miniszter 1923. november 30-án minősítette át a kormányzó születés- és névnapját katonai szünnappá.[290] Vidéki rendezvényekre a következő évben is sor került, azonban a tisztikar részvételével akkor már a fővárosban a Kapisztrán téri helyőrségi, a Deák téri evangélikus és Kálvin téri református templomban is tartottak istentiszteleteket. A kedvezőtlen időjárás miatt a Vérmezőre tervezett katonai tisztelgés elmaradt. Ezt az említett istentiszteletek helyettesítettek.[291] Akkor már érvényben volt a kormányzó születés- és névnapjainak a honvédség keretei között való megünneplését szabályozó rendelet. A *Honvédségi Közlöny* 1924. február 1-i számában található meg a

---

[285] *Budapesti Hírlap*, 1937. okt. 12. 2.
[286] Magyar Világhíradó 1937: 712/5.
[287] Vö. Pótó 2003: 38–41.
[288] Lásd például *Pesti Hírlap*, 1937. okt. 10. 1.; *Függetlenség*, 1937. okt. 10. 10.; *Budapesti Hírlap*, 1937. okt. 12. 1.
[289] *Szózat*, 1923. jún. 19. 5., jún. 20. 7.
[290] *Rendeleti Közlöny*, 1923. dec. 1. 437.; *Honvédelem*, 1923. dec. 20. 15.
[291] *Szózat*, 1924. jún. 19. 9.; MNL OL K 428 a) 1924. jún. 18. 5., 20.

január 22-én kelt 750/Elnökség 1924. sz. körrendelet, amely elrendelte, hogy a hatályos szolgálati szabályzatba be kell ragasztani az államfő születés- és névnapjaira vonatkozó új rendelkezéseket.[292] A katonai ünnepségek részét alkották tábori istentiszteletek, zenés ébresztők és takarodók, illetve ide tartozott még a Tiszti Kaszinóban rendezett ünnepi díszebéd is. A legénység aznapi étkezését feljavították. Ferenc József születésnapjaihoz hasonlóan a kormányzó előtt is tisztelegtek 20 ágyúlövéssel, három alkalommal, a zenés ébresztőkor, a tábori mise és a díszebéd alatt, bár 1927-ben – a kormányzó engedélyével – ez csak a mise alatt történt meg.[293] Az ágyúlövéseket a Gellért-hegyről adták le. Az ünneplés lebonyolításának kialakulatlanságára mutat rá, hogy 1927. június 18-a után intézkedés történt arról, hogy Horthy Miklós születésnapja „megünneplése alkalmával előfordult hiányosságok kiküszöbölése" megtörténjen.[294] 1925 után – a szervezéssel és lebonyolítással kapcsolatos problémák ellenére – a június 18-i ünnepség rendje lényegét tekintve kialakult.[295] A hatvanadik születésnapján (1928) Horthy Miklós fehér lovon vonult el a Vérmezőn a délelőtti díszszemlére kivezényelt csapatok előtt. A közönség a díszszemle után a Duna-partra sietett, mert lobogókkal feldíszített őrnaszádok vonultak el és horgonyoztak le a budai Vár előtt a hatvanéves államfő tiszteletére.[296] A június 17-ére eső vitézavatás összekapcsolódott a születésnapi ünnepségekkel.[297] A helyőrségi templomban ünnepi misét tartottak.[298]

1929–1938 között nem maradtak el a római katolikus tábori misék a Kapisztrán-téri helyőrségi templomban, illetőleg a protestáns tábori istentiszteletek a végrehajtó hatalom, a törvényhozás és a honvédség reprezentánsainak részvételével.[299] A további katonai ünnepségekre a fenti keretek között került sor, bár 1931 után már új szolgálati szabályzat volt érvényben, amely szerint az említett három alkalommal 24 ágyúlövéssel kellett tisztelegni az államfő előtt.[300] A protestáns hálaadó istentiszteleteket a református egyetemes székház Abonyi utcai épületében tartották, azonban a kormányzó hetvenedik születésnapján, mint jelentősebb évfordulón, már a Deák-téri evangélikus templomban

---

[292] Ho. K. 1924/4. sz. 17.; Szolgálati Szabályzat 1918: 56a. § 422a–d.
[293] A kormányzó születésnapja előkészítéshez lásd HL HM 1927. Elnökség I. tétel, 340. alapsz. 8002.; Ferenc József születésnapjaihoz lásd például *Pesti Hírlap*, 1910. aug. 19. 8–11.; *Budapesti Közlöny*, 1910. aug. 19. 6.; Szolgálati Szabályzat 1914: 206.
[294] HL HM 1927. Elnökség I. tétel, 340. alapsz. 8002. 5.
[295] Lásd például *Szózat*, 1925. jún. 19. 3.;*Budapesti Hírlap*, 1927. jún. 19. 6.;MNL OL K 428 j) 1926. jún. 22. 1.
[296] *Nemzeti Újság*, 1928. jún. 19. 3.
[297] *Budapesti Hírlap*, 1928. jún. 19. 4.
[298] *Újság*, 1928. jún. 16. 8.
[299] A Honvéd Vezérkar tábori misén és istentiszteleten történő képviseletéhez lásd HL VKF 1938. 1. oszt. 48/ált. 1938. jún. 15., B/223. 997. mfsz.
[300] Szolgálati Szabályzat 1931: 68. § 598.

is tartottak. A június 18-i évfordulókon elmondott prédikációikban a tábori püspökök és esperesek (Balikó Lajos, Kiss Sándor, Folba János, Haász István, Soltész Elemér) amellett érveltek a gondosan kiválasztott bibliai igékre hivatkozva, hogy az államfő 1919-ben Isten gondoskodása eredményeképpen került a nemzet élére, hogy vezesse a magyarságot az „ígéret földje" felé.[301] 1938-ban ráadásul a görög katolikusok, sőt, az első zsidótörvény ellenére a neológ és ortodox izraeliták is ünnepeltek.[302] Hevesi Simon rabbi is megerősítette, hogy „a Gondviselő Isten adta őt a magyar nemzetnek". Horthy Miklós kormányzót az alkotmány legfőbb őreként, a nemzet „felszabadítójaként" és az ország kormányosaként méltatta, aki a vesztes háború után „új Magyarországot teremtett".[303] Az *Egyenlőség* akkor megjelent ünnepi cikkei között volt olyan, amelyik utalt az első zsidótörvény elfogadására is. A fővárosi és a Pest megyei hitközségek közgyűlésén ugyanis Stern Samu a „nemzet legfőbb patrónusától", a kormányzótól kért védelmet „az antiszemitizmus további ostroma ellen".[304] A nyilvánosság előtt tehát nem kapcsolták össze személyét a zsidótörvénnyel, megalázottságuk ellenére ünnepelték és magasztalták őt. Értelemszerűen nem utaltak a krisztusi szenvedéstörténetre, de ezen kívül a vezérkép minden főbb elemét alkalmazták.[305] A miniszterelnökök rendszeresen köszöntötték táviratban június 18-án a kormányzót. Gömbös 1934-ben arról tájékoztatta a „nemzet szimbólumát", hogy az Országos Tiszti Kaszinóban rendezett díszebéden „egybegyűlt tisztikar hódolatteljes ragaszkodással és törhetetlen hűséggel köszönti legfelsőbb Hadurát".[306] Imrédy Béla tizenkét perces élő rádióbeszédben is méltatta hetvenedik születésnapján a „haza atyját", az „erős" kezű vezért.[307] A székesfőváros nevében a főpolgármester és a polgármester – minden június 18-án, így 1938-ban is – személyesen fejezte ki ünnepi jókívánságait.[308] A Képviselőház ülésein a házelnökök 1935 után évente megemlékeztek az államfő születésnapjairól: elsőként Sztranyavszky

[301] Ehhez lásd például *8 Órai Újság*, 1932. jún. 18. 5., 1936. jún. 19. 7.; *Budapesti Hírlap*, 1934. jún. 19. 1., 1935. június 19. 7.; *Evangélikus Családi Lap*, 1938. jún. 20. 1.; MNL OL K 428 a) 1937. jún. 18. 3.; MNL OL K 612 1930. jún. 18. 5., 1933. jún. 19. 10. és 13., 1934. jún. 18. 12–13., 1936. jún. 18. 2., 1938. jún. 18. 4–7. 1932-ben például Balikó Lajos evangélikus tábori esperes a 68. zsoltár 20–21. verse alapján prédikált: „Áldott az Úr! Napról napra gondot visel rólunk szabadító Istenünk. Isten a mi szabadító Istenünk, az Úr, a mi Urunk kihoz a halálból is". Ez az üzenet a korszak végén is megtalálható volt. Lásd például MNL OL K 612 1940. jún. 19. 5., 1941. jún. 18. 2–3., dec. 6. 8–9., 1942. jún. 18. 5–7.
[302] *Budapesti Hírlap*, 1938. jún. 19. 2.; *Újság*, 1938. jún. 19. 2–4.; MNL OL K 612 1938. jún. 20. 2.; A honvédelmi miniszter június 15-én tájékoztatta az istentiszteletekről a belügyminisztert. Lásd MNL OL K 148. 918. csomó, 1936, 1. tétel. 3097. alapsz.
[303] *Egyenlőség*, 1938. jún. 23. 1–2.
[304] Uo. 1938. jún. 15. 3.
[305] Lásd még például Heves 1938: 106–107.
[306] *Függetlenség*, 1934. jún. 19. 1. (az idézet itt olvasható), 1936. jún. 19. 3.; *Budapesti Hírlap*, 1937. jún. 19. 2.; *Budapesti Hírlap*, 1938. jún. 18. 3.
[307] *Budapesti Hírlap*, jún. 19. 1–2. A rádió műsorához tartozott még egy hangverseny közvetítése is.
[308] Lásd például *Budapesti Hírlap*, 1932. jún. 19. 2., 1937. jún. 19. 1.; *Pesti Hírlap*, 1938. jún. 18. 2.

Sándor.[309] 1936-ban – szintén Sztranyavszky elnöki megnyitója után – a napirenden lévő törvényjavaslat vitája kezdetén a felszólaló Kun Béla, majd Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter is köszöntötte az államfőt.[310] A *Budapesti Hírlap* szerint

> „Az ülés folyamán többször hangzott el a hálaadásnak, a jókívánságnak és az Istenhez küldött fohásznak szava és minden egyes alkalmat megragadtak a képviselők arra, hogy őszinte örömmel, bensőséges érzésekkel tüntessenek Magyarország kormányzója mellett”.[311]

A Képviselőház ünnepi alkalmai közül értelemszerűen Horthy hetvenedik születésnapja emelkedett ki, amikor Kornis Gyula házelnök köszöntötte őt.[312] A diplomáciai protokoll részeként 1936 után Adolf Hitler táviratban köszöntötte a kormányzót. 1938-ban ezt tette XI. Pius pápa és Viktor Emánuel olasz király is, ahogyan más európai államfők, kormányfők is.[313] A születésnapi hódolati aktusok közül az ágyúlövésekről a sajtó csak 1937-ben kezdett el tájékoztatni.[314] A születésnapi ünneplés legtöbb eleme tehát az 1920-as évek második felében megjelent, amelyek 1935 után kiegészültek. Az ünneplés 1938-ban érte el csúcspontját.

A vidéki születésnapi ünnepségekkel (is) összefüggésben a belügyminiszter a miniszterelnökkel egyetértésben 1925. szeptember 20-én körrendeletet adott ki arról, hogy a tisztviselőknek részt kell venniük az ünnepi rendezvényeken, azaz erre az időre mentesíteni kellett őket a szolgálataik alól, és a hatóságok épületeire ki kell tűzni a nemzeti lobogót.[315] A központi rendelkezés végrehajtása a kapcsolódó levéltári források tanúsága szerint nem ment fennakadások nélkül. A honvédelmi miniszterhez beérkezett jelentések szerint, amelyek lényegéről 1926. február 23-án a miniszter tájékoztatta a kormányfőt, ugyanis „[…] több helyőrségben az ünnepélyes istentisztelet az egyházi hatóságok elutasító magatartása miatt nem volt megtartható, más esetben a polgári hatóságok nem vettek részt az ünnepségeken”.[316] A vidéki helyőrségek is a már jelzett 750/Elnökség 1924. sz. körrendelet, majd az 1931-ben érvénybe lépő szolgálati

---

[309] KN 1935–1939. III. köt. (1935. jún. 18.) 81.
[310] KN 1935–1939. IX. köt. (1936. jún. 18.) 249., 252., 260.
[311] *Budapesti Hírlap*, 1936. jún. 19. 3.
[312] Uo. 1938. jún. 18. 1–2.; KN 1935–1939. XIX. köt. (1938. jún. 15.) 779–780.
[313] *Függetlenség*, 1936. jún. 19. 2.; *Budapesti Hírlap*, 1937. jún. 19. 2., 1938. jún. 18. 3., jún. 19. 2.
[314] *Budapesti Hírlap*, 1937. jún. 19. 1., 1938. jún. 19. 2.; MNL OL K 428 a) 1938. jún. 17. 18., jún. 18. 17. és 27.; Az ágyúlövésekre vonatkozó rendelkezéseket lásd HM 1937. Elnökség A. osztály I. tétel, 36143. alapsz.
[315] MNL OL K 148 831. csomó, 1931. 1. tétel. 2688. alapsz.; BK 1925/41. sz. 936.
[316] MNL OL K 148 831. csomó, 1931. 1. tétel. 2722/926. 14. A honvédelmi miniszter részletesebb tájékoztatása április 16-án kelt, azonban ebben a névnapi ünnepségekkel kapcsolatos problémákról volt csak szó (Uo. 15).

szabályzat alapján ünnepelték meg Horthy születésnapját, így ahol volt honvédzenekar, a zenés takarodót és ébresztőt is meg kellett szervezni, ahogyan a háromszori 20, 1931 után már 24 ágyúlövés is kötelező volt, ha ennek technikai feltételei adottak voltak. A helyőrségeket fel kellett lobogózni, az istentiszteleteken az egész helyőrségnek részt kellett vennie.[317]

A felmerült problémák ellenére a sajtó híradásai szerint 1925-ben a zászlódíszbe öltözött nagyobb vidéki városokban – összefüggve a Beniczky-ügy kapcsán megtartott rendezvényekkel – istentiszteletek, tábori misék, díszközgyűlések, fáklyás felvonulások, szerenádok, zenés ébresztők és takarodók, hazafias előadások, illetve leventeünnepélyek keretében történt Horthy Miklós születésnapjának megünneplése.[318] E rendezvényeken a polgári és katonai hatóságok képviselői, a közélet előkelőségei és a tanulók vettek részt. A közösségi kohézió erősítését szolgálták ezek az alkalmak, így sor került rájuk 1926–1938 között, ahogyan azt követően is. A kormányzó hetvenedik születésnapján természetesen jóval komolyabb keretek között valósult meg az országos ünnepség.[319] A törvényhatóságok díszközgyűlései gyakran június 18-án leplezték le a korábban megrendelt festményeket. 1928-ban például a szolnoki vármegyeházában leplezték le Kukán Géza életnagyságú Horthy festményét, amelyért a törvényhatóság 5000 pengőt fizetett.[320] Csanád-Arad-Torontál vármegye törvényhatósági bizottsága közgyűlésén is ugyanez történt 1936-ban. Az életnagyságú festmény megrendelésének ötlete még az azt megelőző évben merült fel. A képet a kormányzó hatvannyolcadik születésnapjára a mezőhegyesi Vitézy Erzsébet készítette el. Tiszteletdíja összesen 600 pengő volt. A leleplezés alkalmából Purgly Emil, Csanád vármegye volt főispánja, Horthy Miklósné unokatestvére mondott ünnepi beszédet, amelyben a kormányzó történelmi nagyságát és alkotmányos érzékét méltatta.[321] A kenderesi ünnepségekről rendszeresen tudósított a sajtó.[322]

---

[317] Ho. K., 1924/4. sz. 17.; Szolgálati Szabályzat 1931: 68. § 598., 600.
[318] MNL OL K 428 a) 1925. jún. 18. 5., 9., 18. és 23.; *Szózat*, 1925. jún. 19. 3–4., jún. 20. 3.; *Levente*, 1928. júl. 5. 13. A leventeegyesületek hivatalos lapja Horthy Miklós példájának követésére szólította fel születésnapi méltatásaiban a leventéket. Lásd például *Levente*, 1930. jún. 15. 1., 1932. jún. 15. 1.
[319] Lásd például *Budapesti Hírlap*, 1926. jún. 19. 3–4., 1935. jún. 19. 7.; *Sárospataki Református Lapok*, 1938. jún. 18. 125.; MNL OL K 428 a) 1926. jún. 18. 17–18., jún. 19. 2.; 1927. jún. 18. 12., 18–19.; 1928. jún. 18. 7., 28., 32., jún. 19. 5.; 1929. jún. 18. 22., 29.; 1930. jún. 18. 10–11.; 1931. jún. 18. 14–15., 41–43.; 1932. jún. 18. 11–12., 24.; 1933. jún. 19. 5–6.; 1934. jún. 18. 21., 24.; 1935. jún. 18. 24., jún. 19. 15.; 1936. jún. 18. 48.; 1937. jún. 18. 23.; 1938. jún. 18. 28., 35., 43., 46., jún. 19. 2–4., jún. 26. 6., jún. 28. 31., jún. 30. 43. 1938-ban az MTI már április elején közölt híreket a június 18-i tervezett ünnepségekről.
[320] MNL OL K 428 a) 1928. jún. 18. 17.; Kontha 1985: I. köt. 207.
[321] MNL OL K 428 a) 1936. jún. 18. 13.; Forgó 2001: 47–52.
[322] E cikkek közül lásd például *Függetlenség*, 1934. jún. 19. 2.

A *Népszava* kivételével az országos napilapok 1923 után egyre rendszeresebben számoltak be Horthy Miklós születésnapjairól, néhány orgánumban már a közvetlen kultuszépítés céljait szolgáló cikkek (vezércikkek, életrajzok, visszatekintések, egyéb méltatások) is napvilágot láttak. A kultuszépítés szempontjából a tudósítások szerepe is jelentős, de az egyes napilapok magatartásáról többet árulnak el a – szinte kivétel nélkül szerző nélkül közölt, így a szerkesztőség állásfoglalását tükröző – méltató cikkek. A *Szózat* és a *8 Órai Újság* közölt ilyet elsőként, 1925-ben, majd a következő években – néhány baloldali és liberális ellenzéki lapot, az *Esti Kurír*t, *Az Újság*ot és a *Népszavá*t kivéve – a lapok többsége is csatlakozott. Az *Esti Kurír* csak 1934-ben, az *Újság* 1935-ben, míg a *Népszava* 1938-ban közölte első méltató cikkét. Ez egyrészt azt mutatja, hogy az egyes lapok motivációja akkor sem volt azonos, ha hasonló módon méltatták a vezért, másrészt pedig azt, hogy az 1930-as évek második felére lett rendszer, hogy az országos napilapok méltatásokat jelentettek meg a kormányzóról.[323] Időnként ugyan előfordult, hogy a napilapok nem közöltek méltatást, kivéve a *8 Órai Újság*ot, ami ennek minden évben eleget tett. A cikkek száma eleinte ingadozott, majd stagnált, míg 1932 után fokozatosan növekedett (8. táblázat). A közvetlen kultuszépítés kategóriájába sorolt 81 cikk 27%-a, 22 cikk, jelent meg 1925 és 1938 között a címoldalon, ebből 8 1938-ban. E 22 cikk 50%-át a *8 Órai Újság* és a *Budapesti Hírlap* közölte. A fél oldalnál általában nem hosszabb méltatások közül csak 7-et illusztrálták fényképekkel. E cikkek 86%-a (6) 1938-ban jelent meg. A tudósítások, amelyek terjedelme fél–egy oldal között volt, elsősorban Horthy hetvenedik születésnapján kezdődtek a címoldalon, ráadásul akkor a terjedelmük valamivel hosszabb volt. A Horthy-kép közvetítésében a *Budapesti Hírlap* szerepe kiemelkedő, de a *8 Órai Újság* és a *Pesti Hírlap* is jelentős súlyt fektetett erre. A többi napilap inkább bizonyos elemek hangsúlyozása terén tűnt ki (12. táblázat). A kormányzó iránti tisztelet kifejezéseként 1926 után egyre többször közöltek a lapok képes mellékletei portrékat az államfőről és fényképeket az ünnepi rendezvényekről.[324] A *Pesti Napló*, a *Pesti Hírlap* és *Az Est* illusztrálta főként a tudósításait fényképekkel. Koller Károly utóda Szenes felvételei rendszeresen voltak láthatók, és nemcsak a születésnapjai alkalmából.[325]

---

[323] A *Népszava* ennek azért tett eleget 1938-ban, mert akkor volt a kormányzó hetven éves (vö. 23. táblázat).

[324] Lásd például *Pesti Napló*, 1926. jún. 19. 7.; *Az Est*, 1926. jún. 20. 11.; *Képes Pesti Hírlap*, 1928. jún. 17. 1–2., 1937. jún. 18. 1.; *Budapesti Hírlap* (képes melléklet), 1936. jún. 18. 1.; *8 Órai Újság*, 1937. jún. 19. 5.; *Nemzeti Újság*, 1938. jún. 19. 1. (képes melléklet).

[325] Lásd például *Az Est*, 1929. dec. 7. 8., 1937. jún. 19. 5., 1938. jún. 18. 1.; Dömötörfi 1990: 26.

A méltatásokban először 1927. június 18-án jelent meg az „országépítő” „bölcs” kormányzó képe, ami szerint a konszolidáció, az „újjáépítés” és a nemzetközi tekintély visszaszerzésének „főérdeme elvitathatatlanul Horthy Miklóst illeti” meg, miután az iránymutatáson túl ő teremtette meg ennek feltételeit.[326] Az ország aktuális helyzetével összefüggésben – idealizálva a magyarországi állapotokat – rendszeresen hivatkoztak a cikkek az államfő megkerülhetetlen szerepére. Herczeg Ferenc vezércikke 1938. június 18-án – a vezérkép megszokott elemein kívül – a következő gondolattal fejezte ki a kormányzó megkerülhetetlenségét. 1934. november 16. után[327] újra megjelent Herczeg írásában a „tengely-hasonlat”, ráadásul nem is utoljára:

> „A kormányzó a szilárd tengely, mely körül minden forog. Ő a nemzet igazi és egyetlen vezére, az ő páratlan tekintélye és ellenállhatatlan vonzereje tartja egyensúlyban a társadalmat. A magyarság hisz és bízik benne, mint senki másban. Népünk tudja, hogy a kormányzó éber és energikus kötelességtudása a biztos fedél, mely alatt minden meghúzódik, ami az országban értékes, az alkotmányos szabadságtól a szerény özvegyi nyugdíjig minden, ami védelemre és kíméletre szorul. Horthy Miklós jelenti a biztonságot és nyugalmat. De ha úgy akarja, akkor az ő neve riadójel, melytől talpra ugrik a legálmosabb magyar is. Vakon engedelmeskedni, mindent kockára vetni a nép ma csak Horthy Miklós szavára tudna”.[328]

A vezér kiemelkedő szerepét dalok is kifejezték. 1938-ban készült például az a felvétel, amelyen Kalmár Pál, a korszak népszerű énekese énekelte Buday Dezső és Erdődy Elek szerzeményét, a Horthy Miklós himnuszt. A három perces dal hatásosan megírt szövege – utalva a kormányzó életkorára – jól összefoglalta a kultusz lényegi üzenetét.

> „Szeged felől lelkes csapat indult Budapestre,
> Ezer sebből vérzett akkor áldott hazánk teste.
> Kitűzte a magyar zászlót a budai várra,
> S felesküdött a magyarság ősi zászlajára.
> Érdemes volt újra élni, bízni, hinni és remélni,
> és kálváriás utat járva, várni a feltámadásra.
> Ő lett népünk megváltója, Magyarország kormányzója.

---

[326] *8 Órai Újság*, 1927. jún. 18. 1. (az idézet itt található); *Budapesti Hírlap*, 1927. jún. 18. 7.; *Új Nemzedék*, 1928. jún. 19. 6.; *8 Órai Újság*, 1937. jún. 18. 1.; *Pesti Hírlap*, 1935. jún. 18. 8.
[327] *Pesti Hírlap*, 1934. nov. 16. 1.
[328] *Pesti Hírlap*, 1938. jún. 18. 1.

Refr.
Az ég felé küldjük most esdeklő imánkat,
Isten áldd meg a magyart, kormányzó apánkat:
vitéz Horthy Miklóst.

Szép Budavár magas tornyán leng a magyar zászló,
Ott őrködik népe felett a magyar kormányzó.
Holló haját dér belepte, hetven év a vállát,
de szemében benne ragyog a magyar szivárvány.
Ő a szívünk reménysége, bíztatója, békessége.
S minden magyar vele érez, hogyha szól a nemzetéhez.
S régi hitünk visszaadja, mindnyájunknak édesapja".

A születésnapi magasztalások a vezérkép megszokott elemeire támaszkodtak (12. táblázat), amelyek előfordulási arányai ingadozásokkal ugyan, de kisebb mértékben nőttek a korszakban (3. grafikon). Horthy hatvanadik és hetvenedik születésnapja miatt 1928, 1938 jelentősebb év volt a többihez képest. A vezérkép egyik eleme esetében, ami szerint június 18-a bensőséges nemzeti ünnep volt, egyértelműen növekvő tendenciáról beszélhetünk 1931 után: akkor csak 9, 1937-ben már 80, míg 1938-ban 189 alkalommal volt olvasható a sajtóban. 1925 és 1938 között pedig összesen 523-szor. Eszerint június 18-án a nemzet egésze, de legalábbis a nemzeti érzésű, „igaz", „tisztességes" magyarok, azaz a „mi" politikai közösségünk tagjai ünnepelnek. Az értékelések szerint ezen a napon „[…] az egész ország szíve megdobban és lelkében minden magyar ember szeretettel és ragaszkodással vesz részt az ünnepen".[329] A nemzetet időnként imádkozó közösséghez hasonlították, mert a magyarok „imádságos hittel, töretlen reménységgel, alattvalói hűséggel foglalják imájukba a kormányzó nevét".[330] 1933-ban már a nemzet családi ünnepeként értékelte június 18-át az egyik konzervatív napilap: „a kormányzói családnak ez a meghitt ünnepe harsonák szava és zászlók erdeje nélkül is ünnepi dátuma volt annak a nagy, ősi és örök családnak, amely maga a nemzet".[331] A kormányzó személyes, privát ünnepe így közösségi, nemzeti szintre emelkedett. Két évvel később az volt olvasható, hogy „a nemzet szíve feléje dobban ezen a napon, mely nem a hivatalos hódolat, hanem az egész magyarság bensőséges és őszinte családi ünnepe".[332]

[329] *8 Órai Újság*, 1930. jún. 18. 6.
[330] Uo. 1931. jún. 19. 7.; Lásd még például *Függetlenség*, 1937. jún. 18. 5.
[331] *Budapesti Hírlap*, 1933. jún. 20. 9.
[332] *Új Nemzedék*, 1935. jún. 19. 4.

Horthy Miklós eszerint a „nagy magyar család” feje, a „Nemzet Atyja” – ami 1938-ban 33-szor szerepelt a napilapokban. Gyakran írták le tehát az újságírók „az osztatlan magyar nemzet”, a „minden magyar”, az „egész nép”, az „egész ország” vagy a „nincs magyar a földön, aki ne rajongó hódolattal tekintene fel rá” kifejezéseket.[333] Az államfő ünneplése ráadásul két következménnyel járt, amelyek összefüggtek a vezérkultusz integráló funkciójával. Egyrészt, az ünneplésben való „részvétel” a nemzethez tartozást jelentette, a nemzethez tartozás feltételeként jelent meg. Másrészt, ezek a kijelentések a hatalom azon igényét fejezték még ki, hogy minden állampolgár támogassa a fennálló rendszert. Az értékelések szerint a vezért, a rendszer szimbólumát a pártkülönbségek ellenére mindenki tisztelte, becsülte és követte. A kormányzó személyének méltatása így hozzájárult a politikai berendezkedés legitimációjához.[334] A rendszer legitimációs igényei szorosan összefüggtek tehát azzal az elvárással, ami szerint minden magyar embernek fel kell sorakoznia a nemzet vezére mögött, ami a kultikus értékelések szerint megtörtént. A kormányzó ünneplésétől való távolmaradás a politikai rendszerrel és a nemzettel szembeni állásfoglalást jelentett a kultikus interpretáció szerint, mert Horthy Miklós 1919 és 1944 között mindkettőt szimbolizálta.

A születésnapi méltatások másik markáns üzenete szerint, amely 1928-ban jelent meg először, a kormányzó a kora ellenére is „frissen” és egészségesen tölti be hivatalát. „Ez az elpusztíthatatlan ruganyos fiatalság pedig annál nagyobb csodája az Istennek, mert Horthy Miklós hatvan esztendejéből az utolsó 14 olyan körülmények között telt el, amelyek egyformán igénybe vették a fizikumát és az idegeit”.[335] 1936-ban azt írta a *Pesti Napló*, hogy „töretlen testi-lelki frissességben, egészségének viruló erejében érte meg hatvannyolcadik születésnapját”.[336] Előfordult az is, hogy a méltatások szerzői hálát adtak Istennek, mert „a Mindenható kegyelméből egészségben és töretlenül acélos erővel áll vezéri helyén az első magyar”.[337] A *Nemzeti Újság* azt írta 1937. június 18-án, hogy Horthy Miklós „fölött nyomtalanul múlnak el az évek”, „egészsége, munkabírása, kedélye és a közügyek iránt való meleg érdeklődése éppen olyan friss és töretlen, mint amikor neve először szökkent fel a magyar égboltra”.[338] Mivel a Horthy-kép fő üzenete

[333] Lásd például *Budapesti Hírlap*, 1937. jún. 18. 1.; *Függetlenség*, 1937. jún. 18. 5.
[334] Más vezérkultuszok esetén is hasonló értékeléseket találhatunk arról, hogyan ünnepelte a nemzet a vezér születésnapját. Lásd például Goltz 2009: 132., 134.; Kershaw 2003: 87–89.
[335] *Pesti Hírlap*, 1928. jún. 19. 5.
[336] *Pesti Napló*, 1936. jún. 18. 3.
[337] *8 Órai Újság*, 1932. jún. 18. 5.
[338] *Nemzeti Újság*, 1937. jún. 18. 9.; Ez az üzenet a korszak végén is megtalálható volt a születésnapi cikkekben. Lásd például *Magyarország*, 1939. jún. 18. 7.; *Újság*, 1943. jún. 18. 1.; *Népszava*, 1943. jún. 18. 1.

szerint az ország sorsa a kormányzó vállain nyugodott, a vezérképnek határozottságot, magabiztosságot és teljes mértékű alkalmasságot kellett sugároznia. Az öregedést ezzel az üzenettel lehetett „ellensúlyozni”, így igazolva a vezér erejét és tettrekészségét.[339] Ezen értékelések szerint az államfő idős kora ellenére is kitűnő egészségnek örvendett, így hivatását képes volt betölteni, sőt, az elmúlt évek tapasztalatai erre alkalmasabbá is tették. Ezek a cikkek nem is túloztak sokat, miután a kormányzó egészségi állapota alapvetően jónak volt tekinthető.

A vezér testével kapcsolatos megállapítások nemcsak a fentieket takarták. 1919 óta számos alkalommal, nemcsak a születésnapokon, hangoztak el olyan állítások, hogy a vezér „vér a vérünkből”, „test a testünkből”.[340] Emberek, családok, nemzetségek és a megválasztott király és az alattvalói összetartozásának kifejezéséhez már a Bibliában is alkalmazták e szófordulatokat.[341] Horthy Miklós kormányzó hetvenedik születésnapján Antal István, az Igazságügy-minisztérium államtitkára, a magyar történelem egészében helyezte el a kormányzó alakját, amikor a következőket mondta:

> „A magyar nemzet sajnos évszázadokon át meg volt fosztva attól a történelmi és erkölcsi erőtöbblettől, hogy saját testéből való test és saját véréből való vér tartsa kezében az ország kormányrúdját és olyan államfő álljon az állam legfelsőbb alkotmányosság posztján, aki miközülünk, a magyar fajból származva, szívében éli a magyar fájdalmakat és lelkében érzi a magyar élet összes nagy problémáit”.[342]

Eszerint az államfő, a „nemzet vezére” „közülünk való”, származása, érzései, gondolatai a „mieinkkel” azonosak, egy „közülünk” („sorsközösségben él velünk”), „velünk” érez, ismer „minket”, pontosan tudja, hogy kik „vagyunk”, mit is „akarunk”, illetve, hogy hová „tartunk”. Értelemszerűen egy nemzeti vezérnek ezt pontosan kell tudnia. Antal István beszéde ráadásul történelmi kontextusban helyezte el mindezt. Szerinte ugyanis évszázadokon keresztül nem volt olyan államfő Magyarországon, mint Horthy Miklós, aki „miközülünk” származik. Ezzel szemben a Habsburg-dinasztia sosem vált nemzeti dinasztiává, a Habsburg uralkodók sosem váltak nemzeti uralkodókká. Horthy viszont igen, mert a nemzet testének része, „test a testünkből”, sőt, nemcsak annak alkotóeleme, hanem a nemzet szimbóluma. Azaz: ő maga a nemzet.

---

[339] Olasz 2007: 427–428.
[340] Lásd például *Kecskeméti Közlöny*, 1920. jan. 6. 2.; *Az Est*, 1933. dec. 7. 9.; *Dunántúli Protestáns Lap*, 1938. jún. 19. 117.
[341] Lásd 1Móz 29:14; 1Móz 37:27; 2Sám 5:1–2; 2Sám 19:13–15; 1Krón 11:1–3.
[342] MNL OL K 428 a) 1938. június 18. 35.

A kormányzó hatvanadik születésnapján több német lap fényképekkel illusztrált cikkben méltatta Horthy „államférfiúi képességeit és Magyarország talpraállítása körül szerzett nagy érdemeit”.[343] Az 1930-as években a magyar napilapokban rendszeresebbé vált a külföldi – elsősorban német – sajtószemle.[344] A prágai lapok tudósításai 1938-ban az MTI jelentéseire támaszkodtak, így ha csak korlátozottan is, de a külföldön terjesztett Horthy-képre is volt az MTI-nek ráhatása.[345] A külföldön élő magyarság ünnepségeiről a magyar sajtó különösebben nem foglalkozott.

5. 5. 4. A Nemzeti Hadsereg megszervezésének jubileumai

A szegedi ellenforradalom eseményei közül a kultusz részeként a Nemzeti Hadsereg megszervezésére emlékeztek, bár ez nem tartozott a rendszeresen ünnepelt évfordulók közé. Ezt némiképpen kompenzálta, hogy a Horthy történelmi érdemei között számon tartott hadseregszervezésre máskor is gyakran utaltak az ünnepi beszédek és méltatások.

1920. július 20-án a Nemzeti Hadsereg szegedi eskütételének első évfordulójára a Vérmezőn emlékezett a tisztikar a kormány tagjaival és közéleti személyiségekkel együtt. A tábori misét, a hasonló rendezvények akkor még állandó vendége, Zadravecz István celebrálta. Ezután a tábori püspök megáldotta a kivezényelt csapatokat, majd díszmenetre került sor.[346] A MOVE budapesti főosztálya által szervezett rendezvény alkalmából néhány napilap a „nemzeti megújhodást” méltatta.[347] A szimbolikus kezdet motívuma és a kormányzó „nemzetmentő” érdemeit méltató üzenetek határozták meg a sajtó hangvételét 1929. június 9-én is, amikor a tizedik évfordulóját ünnepelték, hogy Horthy a szegedi ellenkormány hadügyminisztere lett.[348] A *8 Órai Újság* vezércikke szerint a magyar „feltámadás” ugyanis Szegeden vette kezdetét:

> „[…] a fejvesztett anarchia közepébe odakerült a talpig férfi, a katona és magyar úr, aki e kettős minőségben úgy értett a vezetés és parancsolás nehéz művészetéhez, hogy egy-kettőre megtalálta a követők és engedelmeskedők önkéntes táborát. Horthy Miklós kivételes szervező talentuma rendet vitt a káoszba, fegyelmet a féktelenségbe. A semmiből hadsereget teremtett, melynek katonáit nem védtörvény, erőszak vagy

[343] Uo. 1928. jún. 18. 2., 33., 35.
[344] Lásd például Uo. 1936. jún. 19. 19.; 1938. jún. 17. 19., jún. 18. 11., 44., jún. 22. 3.; MNL-OL K. 428 i) 1938. jún. 18. 2.
[345] MNL OL K 428 i) 1938. jún. 17. 3.
[346] *Szózat*, 1920. júl. 20. 1.; *Budapesti Hírlap*, 1920. júl. 18. 3., júl. 20. 3.;
[347] Lásd például *Budapesti Hírlap*, 1920. júl. 18. 3.; *Új Nemzedék*, 1920. júl. 20. 1.
[348] Lásd például *Budapesti Hírlap*, 1929. jún. 6. 7., jún. 9. 1.

magas zsold, de a vezér és a szent ügy szeretete fűzte össze tökéletes egységbe".[349]

A Tisza-parti városban jött tehát létre önkéntes alapon, kizárólag hazaszeretetből az a „mag", amelyre az „anarchikus" viszonyok leküzdése után az „új" Magyarország fel tudott épülni. A „rend" és a „káosz" meglehetősen kifejező ellentétpárját igen gyakran alkalmazták a méltatásokban, úgy, hogy a „rendezettség" állapotának megteremtését kizárólag a vezérnek tulajdonították rajongó kortársai.[350] 1929. június 9-én a honvédség a honvédelmi miniszter felterjesztése alapján – a kormányzó május 15-i jóváhagyását követően – istentiszteleteken, miséken ünnepelt, illetve a helyőrségekben előadásokban kellett méltatni a nap jelentőségét.[351]

Az ellenforradalom állami szinten is propagált értékelését jelképezte a Nemzeti Megújhodás Emlékművének leleplezése 1930. október 25-én, Szegeden. Zala György alkotásán a kormányzó „megváltóként" magasodik a nép és a katonák fölé.[352] Ezen az ünnepségen Horthy Miklós személyesen vett részt. Aigner Károly főispán és Somogyi Szilveszter polgármester a vasútállomáson fogadta a városba érkező kormányzót.[353] A Mars téri laktanyában megrendezett ünnepségen, amely során felidéződött az 1919-es hadseregszervezés jelentősége, Horthy Miklós tulajdonába vette a „Hunyadi János" 9. gyalogezredet. Az akkor felavatásra kerülő Fogadalmi Templomban Serédi Jusztinián hercegprímás, esztergomi érsek pontifikálta az ünnepi szentmisét. Glattfelder Gyula csanádi püspök Horthyt a „magyar feltámadás" beindítójaként méltatta.[354] Ezt követően, délben, a Fogadalmi templom előtti téren leplezték le a Nemzeti Megújhodást jelképező domborművet. Aigner főispán az „isteni gondviseléssel" magyarázta, hogy amikor „az apokalipszis őrjöngő lovasai az enyészet diadalát üvöltve végigtapostak letiport hazánk utolsót vonagló testén", Horthy Miklós, a „Novara legendás hőse" megjelent Szegeden és IV. Béla példájához hasonlóan hozzákezdett „a kirabolt ország füstölgő romjainak eltakarításához". Horthy Miklós azóta töretlenül vezeti a nemzetet – hangsúlyozta a főispán. Hasonlóan érvelt Gömbös Gyula honvédelmi miniszter is.[355] Nem egészen hét évvel később, 1937. május 31-én, a Hősök napján leplezték le a szegedi Hősök Kapuját

[349] *8 Órai Újság*, 1929. jún. 8. 1.
[350] Az elemzés szempontjaihoz lásd Szabó 2003: 154–155.
[351] Az évforduló előkészítéséhez lásd HL HM 1929. Elnökség I. tétel, 4550. alapsz.
[352] Kontha 1985: I. köt. 207.; Az alkotás megnézhető: http://www.kozterkep.hu/~/4052/#photo–15133 (letöltési idő: 2013-08-15.)
[353] *Szegedi Új Nemzedék*, 1930. okt. 26. 1.
[354] Uo. 1–2.; *Nemzeti Újság*, 1930. okt. 26. 8.
[355] *Szegedi Új Nemzedék*, 1930. okt. 26. 2. (az idézetek itt olvashatók); MNL OL K 428 a) 1930. okt. 25. 21., 26–27.

(14. kép). Aba-Novák Vilmos freskóján – a „Tett” allegóriájaként – a kormányzó fehér lovon ülve vezeti előre a katonákat, kardjával mutatva az utat. A rohamra szegezett szuronnyal előrenyomuló katonák lába alatt – jól érzékeltetve a háborús körülményeket – töviskoszorúk láthatók. A katonák és a vezér fölötti feliratos szalagban az olvasható, hogy „Magyarok! Hőseink áldozatos vére kötelez”.[356] Az elhangzott ünnepi beszédek közül Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi minisztertől érdemes idézni:

> „A Hősök Kapuja legyen örök szimbólum, legyen az élet kapuja, amelyen át tisztultabb magyar élet felé vezet az út Horthy Miklós nyomában. Horthy Miklós itt emelte fel újra a nemzeti lobogót és e kapu előtt tegyünk szent fogadalmat, hogy mindannyian hittel, bizalommal, elszántsággal követjük őt munkás, küzdelmes, áldozatos útján”.[357]

A szegedi Hősök Kapuja, amely mindenekelőtt a magyar katonai vitézség és hősiesség kultuszát volt hivatott ápolni, így a Horthy-kultusztól sem választható el.[358]

5. 5. 5. Horthy Miklós budapesti bevonulásának évfordulói

Horthy budapesti bevonulásának első, tizedik és tizenötödik évfordulóját ünnepelték meg 1920 és 1937 között.

Az első jubileumot a Horthy-zászló bizottság készítette elő.[359] A békeszerződés november 15-i ratifikációja miatt a másnapra tervezett ünnepség elmaradt. Az évforduló központi rendezvényére emiatt december 6-án került sor a Mátyás-templomban. A misét Zadravecz István celebrálta, majd megáldotta és megszentelte azt a zászlót, amelyet egy évvel korábban Tormay Cécile adott át az Országház előtt a fővezérnek.[360] Ez a zászló meghatározó szimbóluma volt tehát a korai Horthy-kultusznak. Feltűnt 1919 után 1920-ban – az évforduló előkészítését végző bizottság neve is erre utalt –, sőt 1922-ben a bevonulás lebonyolításában tevékeny szerepet vállaló MANSz két rendezvényén is.[361] A MANSz 1920. december 10-én a Pesti Vígadó nagytermében tartotta ünnepségét. Farkas Edit, a katolikus missziótársulat főnöknője Horthy Miklóst a „Gondviselés” emberének nevezte, aki megteremtette a Mohács óta várt Nemzeti Hadsereget, és aki hivatott arra, hogy kivezesse a magyar nemzetet „egy sötét és szégyenletes korszakból”.

---

[356] Idézi Forrai–Tóth 2001: 87.
[357] *Szegedi Új Nemzedék*, 1937. jún. 1. 3.; Bizzer 2009: 68.
[358] B. Supka 1966: 85–86.
[359] MNL OL K 428 a) 1920. dec. 3. 6.
[360] Uo. 1920. nov. 6. 5.; dec. 3. 6.; dec. 6. 4., 6., 8.; *Új Nemzedék*, 1920. dec. 7. 2.; Zadravecz 1967: 261–262.
[361] *Szózat*, 1922. nov. 7. 2. és dec. 7. 4.; MNL OL K 428 a) 1922. dec. 6. 18.

A dicsérő szavai miatt elnézést kért Horthytól, mert szerinte mindenki tudja, hogy ő mindezt „nem szívesen hallgatta”.[362] Jászai Mari elszavalta Petőfi Sándornak, a *Nemzeti Újság* szerint a „mai magyarság keserű óráit” érzékeltető *Élve vagy halva* című versét. Gömbös az egységes magyar társadalom megteremtését, a hadsereg megerősítését és a „destruktív” tényezők felszámolását sorolta a nemzeti célok közé.[363] Prohászka Ottokár a bevonulás jelentőségéről beszélt.[364]

A bevonulás tizedik évfordulójának ünnepségeit Pekár Gyula, a Vallás- és közoktatási Minisztérium egyik volt államtitkára vezetésével rendezőbizottság készítette elő. Horthy Miklós az ország gazdasági helyzetére hivatkozva visszautasította a „fényes ünnepségeket”.[365] A nagyvárosokban ennek ellenére hálaadó istentiszteleteket tartottak, a hősök emlékműveinél a honvédség és a rendszerhez hű társadalmi egyesületek koszorúztak. Bethlen István kormánya szimbolikus politikájában periférikus szerepet töltött be az évforduló. Ennek alapvető oka a miniszterelnök Horthy Miklós fővezéri tevékenységéhez, különösen is a fehérterrorhoz való kritikus, távolságtartó viszonyával magyarázható.[366] A budapesti bevonulás napja így továbbra is a „szegediek” ünnepének számított.[367] Gömbös Gyula honvédelmi miniszter rádióbeszédben emlékezett meg a hadseregszervezés jelentőségéről, amit az elmúlt tíz év legfontosabb eseményének nevezett:

> „A szegedi őrtoronyból messzire a hegyeket és völgyeket, a rónákat és bérceket bejáró tárogató szava csodákat művelt. Jöttek, jöttek mind egy táborba, a tábor közepén pedig ott állott tengercsaták hőse, vérünkből való vér: Horthy Miklós”.[368]

A MANSz az országos díszközgyűlését november 16-án, Budapesten, a Vármegyeháza dísztermében tartotta.[369] Ezen képviseltette magát a TESz, a tisztikar és a Vitézi Szék is. A közgyűlés után a résztvevők a miniszterelnökségi palota Duna felé néző kertjében tíz tölgyfacsemetét ültettek el az évforduló emlékére. Szimbolikus faültetéseket ünnepi beszédek és zenés műsorok kíséretében a MANSz helyi szervezetei a más városokban

---

[362] Az ünnepségen elhangzott beszédek teljes terjedelemben megjelentek Prohászka-Gömbös-Farkas 1921. Farkas beszédéből lásd a 14–18., 20–22. oldalakat. Az idézetek a 14. és a 22. oldalon olvashatók.
[363] Uo. 12–13.
[364] Uo. 9–10.
[365] *8 Órai Újság*, 1929. nov. 17. 12.
[366] Romsics 2007a: 17.; Sakmyster 2001: 42–43.
[367] Dömötörfi 1990: 25.
[368] Gömbös 2004: 368–373. Az idézet a 370. oldalon olvasható.
[369] Tormay 1937: 134–140.

(így Szegeden, Miskolcon, Szombathelyen, Sopronban) is tartottak.[370] Az évforduló alkalmából, november 19-én, a Fővárosi Közmunkák Tanácsa (FKT) a 15.071/1929-es határozatával döntött arról, hogy a mai Móricz Zsigmond körteret Horthy Miklós körtérnek nevezi el.[371] Az FKT tehát különösebben nem vette komolyan azon 1928-ban meghozott döntését, ami szerint „közterületet a személyek életében nem, s haláluk után is csak 10 évvel lehet elnevezni".[372] A budapesti bevonulás útvonalának jelentős része már a kormányzó nevét viselte 1929-re.[373]

1934 őszén – Gömbös Gyula miniszterelnök politikai preferenciáit tükrözve – már országos keretek között, 1929-hez képest jóval szélesebb nyilvánosság előtt történt a budapesti bevonulás 15. évfordulójának megünneplése. Vidéken szeptember végén, míg Budapesten október elején kezdődtek meg a különféle jubileumi rendezvények. A miniszterelnököt támogató *Függetlenség* szeptember 30-án vezércikkben hívta fel erre olvasói figyelmét.[374] A vármegyék törvényhatósági bizottságai, a törvényhatósági jogú városok és rendezett tanácsú városok ünnepélyes keretek között emlékeztek meg az évfordulóról.[375] A jubileum alaphangját Gömbös Gyula október 1-jei rádióbeszéde adta meg, amelyben a kormányfő leszögezte:

> „Néhány hét múlva tizenötödik évfordulója lesz annak a napnak, amikor Magyarország Kormányzója a Nemzeti Hadsereg élén bevonult az ország fővárosába. E másfél decennium minden esztendejét a magyar történelem egykor római számokkal fogja jegyezni, és azoknak valódi klasszikus értelemben fog történelmi jelentőséget tulajdonítani. Mert amint a latin história »ab urbe condita«, a »város alapításától« számította az időt, egy későbbi kor történetírója méltán kezdheti ettől a dátumtól [november 16-tól - T. D.] a háború utáni új magyar kor történelmét, ahonnan független nemzeti életünk új útjai indultak neki a jövendőnek".[376]

---

[370] Lásd például *Budapesti Hírlap*, 1929. nov. 17. 6.; *Pesti Hírlap*, 1929. nov. 17. 27.
[371] *Fővárosi Közlöny*, 1930. jan. 14. 1.
[372] A szabályozásból idéz Takács 1985: 299.
[373] Ráday 1998: 187., 279. Az 1930-ban felavatott új kelenföldi református templomot a bevonulás emlékére a Magyar Advent templomának nevezték el. Ravasz László prédikációjában hangsúlyozta, hogy november 16. „egy új magyar jövendőnek alapkövévé lehetett". *Képes Pesti Hírlap*, 1930. nov. 16. 1.; MNL OL K 612 1930. nov. 17. 1–2.; Ravasz 1938: II. köt. 174.
[374] *Függetlenség*, 1934. szept. 30. 1.
[375] Ehhez lásd például *Budapesti Hírlap*, 1934. szept. 21. 2., szept. 26. 10., szept. 29. 3., szept. 30. 8., okt. 5. 3., okt. 9. 4., okt. 10. 8., okt. 11. 6., okt. 14. 2., okt. 17. 4., okt. 24. 4. okt. 25. 6., nov. 8. 4., nov. 9. 5.; MNL OL K 428. a) 1934. szept. 20. 34., szept. 25. 21., szept. 27. 30., szept. 28. 10. és 20–21., szept. 29. 28., szept. 30. 8., okt. 1. 23., okt. 13. 20., okt. 16. 10., okt. 23. 33.
[376] *Függetlenség*, 1934. okt. 2. 1.; A beszédet közli Gömbös 2004: 619–637.

Az új időszámításra vonatkozó utalás az olasz (fasiszta) minta hatásával magyarázható, ami esetében 1922. október 28., a római menetelés napja vált szimbolikus kezdetté, az új időszámítás első napjává.[377] Az idő feletti „kontroll", pontosabban annak igénye, a múlttól történő radikális elhatárolódás, egy kitüntetett esemény középpontba állításának egyik eszközét jelentette.[378] A rádióbeszéd napján a fővárosi ügetőpályán rendezték meg a második Nemzeti Munkahét megnyitóját, amelyen az „egész ország" jelen volt, különböző társadalmi csoportok képviseltették magukat.[379] A miniszterelnök ebből az alkalomból is méltatta a kormányzó „államalkotó munkásságát", ami a „rend, a nyugalom, az alkotó munka honává tette" az országot. Beszédének azon részét, amelyet Horthy Miklós felé fordulva mondott el, így zárta: „a fegyelmezett magyar társadalom, Főméltóságú Uram, további parancsokat vár".[380] Mindez jelképesen fejezte ki, hogy ki adja a társadalomnak a parancsokat. Az ünnepségről a sajtó részletes tudósításai mellett 3 perces filmhíradó is beszámolt. Az erről szóló bejátszásban elhangzott a fenti idézet, de a kormányzót éltető, lelkes tömeg is erősíthette a tekintélyét.[381] A kormánypárti *Függetlenség* szerint kétszázezren vettek részt az eseményen. Az ügetőpálya közepén a díszemelvény felett hatalmas kettős kereszt és a kormányzó nevének kezdőbetűi, illetőleg az 1919–1934 évszámok voltak láthatók.[382]

A központi ünnepségeket november közepén tartották a székesfővárosban. 12-én emlékezett meg az évfordulóról a Képviselőház. Almásy László házelnök méltatta a nap jelentőségét és a kormányzó érdemeit.[383] A Felsőház elnöke, báró Wlassics Gyula december 20-án tekintett vissza az 1919-es bevonulásra.[384] A Nemzeti Egység Pártjának november 13-i értekezletén Sztranyavszky Sándor pártelnök tette meg ugyanezt.[385] A székesfőváros közgyűlése november 15-én emlékezett meg a tizenöt évvel azelőtt történtekről. Sipőcz Jenő polgármester méltatta Budapest „felszabadítóját".[386] A 16-i központi ünnepség programját november 10-én fogadta el a kormányzó.[387] A rádió

---

[377] Gentile 1990: 245–246.
[378] Kertzer 1988: 20.
[379] MNL OL K 428 j) 1934. szept. 25. 5.; *Függetlenség*, 1934. okt. 2. 5–6.
[380] *8 Órai Újság*, 1934. okt. 2. 5.
[381] Magyar Világhíradó 1934: 554/6.
[382] *Függetlenség*, 1934. okt. 2. 5–6.
[383] KN 1931–1935. XXIV. köt. (1935. nov. 12.) 13–14.; *Budapesti Hírlap*, 1934. nov. 13. 10.
[384] FN 1931–1935. III. köt. (1934. dec. 20.) 439.
[385] *Függetlenség*, 1934. nov. 14. 3.
[386] *Budapesti Hírlap*, 1934. nov. 16. 7.
[387] Erről a miniszterelnökségi államtitkár tájékoztatta a belügyminisztert. MNL OL K 148 874. csomó, 1934. 1. tétel, 5610/1934.; A honvédelmi miniszter október 30-i rendelkezése szerint november 16. katonai szünnap lett. HL HM 1934 Elnökség I. tétel, 122764 alapsz.; A programhoz lásd MNL OL K 428. a) 1934. nov. 15. 14.

élőben közvetítette a Vérmezőn rendezett 16-i díszszemlét, amelyen jelen voltak a kormányzói család tagjain kívül a kormány, a törvényhozás és a honvédség képviselői, illetve a Habsburg-család néhány tagja is.[388] A *Nemzeti Újság* szerint Horthy Miklós „százezrek tomboló lelkesedése, büszke öröme és ujjongó éljenzése közben" fehér lovon érkezett a helyszínre.[389] Mögötte, jelezve az erősorrendet, a miniszterelnök lovagolt. Hiába alakult ki Gömbös Gyula személye körül (is) a kormánypárton belül vezérkultusz, és hiába nevezte magát a miniszterelnök több alkalommal is a nemzet vezérének, a nemzet „hivatalos" vezére, fővezére a kormányzó volt. Horthy Miklós a Vérmezőn lépésben végiglovagolt a kivezényelt csapatok előtt. „A katonák fővetéssel, nyílt tekintettel kísérték a soraik előtt elléptető Hadurat" – írta a *Függetlenség*. Ezután került sor a kivezényelt csapatok díszmenetére és elvonulására. A közönség éljenzett, a jelen lévők kalapjaikat lengették.[390] A *Pesti Hírlap* tudósítása szerint:

> „[a] tömeg százezer szeme hódoló szeretettel tapad a kormányzó legendás, fennköltt alakjára, kinek a nevével a magyar történelemnek egy új, epochális korszaka, a munka és a béke jegyében indult a második ezerév felé".[391]

A díszszemléről a filmhíradó is beszámolt. A közel 9 perces bejátszás első fele felidézte az 1919-es felvételeken keresztül a bevonulás eseményeit, a „felszabadulást". A múlt bizonyos eseményeit, így a budapesti bevonulást csak ritkán idézték fel a filmhíradók, kizárólag a jelentősebb évfordulókon. Ez azért is tekinthető figyelemreméltónak, mert ezeken keresztül lehetett volna leginkább hangsúlyozni, hogy az addig elért eredmények a kormányzó nélkül egyáltalán nem valósulhattak volna meg.[392] Ráadásul így sokkal inkább közel lehetett volna hozni a nézőkhöz a múlt bizonyos eseményeit, átélhetővé („megismételhetővé") téve azokat. Az 1934-es események közül – a bejátszás második részében – láthatók voltak a kormányzó előtt a Vérmezőn elvonuló csapatok. Az inzertszöveg szerint „a nemzet mélységes hódolattal, hálával és szeretettel ünnepelte" 1934 novemberében a kormányzót, aki „újjáépítette" az országot.[393] A narrátor kultikus kijelentéseket nem alkalmazott a bejátszásban, de ez általános is volt a korszakban. Így elsősorban az inzertszövegekben vagy a bejátszásokban hallható ünnepi beszédekben, köszöntésekben található meg a kultikus nyelvhasználat. A bejátszások többségében a

[388] *Budapesti Hírlap*, 1934. nov. 15. 10.; *8 Órai Újság*, 1934. nov. 17. 2.
[389] *Nemzeti Újság*, 1934. nov. 17. 5.
[390] *Függetlenség*, 1934. nov. 17. 2.
[391] *Pesti Hírlap*, 1934. nov. 17. 2.
[392] Vö. Petrakis 2006: 96–98.
[393] Magyar Világhíradó 1934: 561/1. E bejátszás első része a bevonulás huszadik évfordulójára készült visszatekintés alapját képezte (822/9).

mozgókép volt meghatározó, mindenekelőtt ez magyarázta, mesélte el és közvetítette az üzeneteket. A budapesti bevonulás tizenötödik évfordulóján a rádió is meghatározóbb szerepet játszott. Napközben az élő közvetítés mellett magyar indulók, hangversenyek és ünnepi beszédek igyekeztek hozzájárulni az ünnepi hangulathoz. Somogyváry Gyula, a magyar rádió munkatársa és Eckhardt Tibor, kisgazdapárti, korábban fajvédő politikus méltatta 1919. november 16-a jelentőségét. Eckhardt szerint „történelmünk legsötétebb" napjaiban, a „végveszély" idején „a végzetes rothadásba vágott bele Horthy Miklós és egy csapással jóra fordított mindent". Az „otrantói hős" megjelenése így „a pusztulás végzetét hárította el a nemzet feje elől" 1919-ben. Eckhardt beszédét címoldalon közölte az *Új Magyarság*.[394]

A rendszerhez hű társadalmi egyesületek, szakmai szervezetek és a történelmi egyházak is megrendezték ünnepségeiket.[395] A kormányzó kabinetirodájában vezetett jegyzék szerint az évfordulón 585 felirat, távirat érkezett az államfőhöz, vármegyéktől, törvényhatósági jogú és rendezett tanácsú városoktól, egyesületektől és egyházaktól.[396] A Külügyminisztérium tisztikarának hódolata a kormányzó és a külügy kapcsolatát emelte ki: „hálásan köszönjük a mai napon mindazt, amit a magyar külügyért tett. Azt, hogy megalapozta, hogy gondos államfői kezét sose vette le róla".[397] Az országos ünnep részeként a vallás- és közoktatási miniszter iskolai, a belügyminiszter hivatali szünetet, illetve az alárendelt hivatalok, intézetek és intézmények nemzeti lobogóval történő feldíszítését rendelte el november 16-ára.[398] Természetesen a vidéki rendezvények sem hiányoztak a november közepi jubileumi programok közül.[399] A napilapok hírt adtak a külföldi magyarok ünnepeiről, illetve a német, osztrák, olasz, svéd és angol sajtóban megjelent, a Horthy-kép megszokott elemeit közvetítő méltatásokról.[400] Hitler Budapest „felszabadítójaként" köszöntötte a kormányzót, aki 1919-ben lerakta „Magyarország újjáépítésének alapkövét".[401]

---

[394] *Új Magyarság*, 1934. nov. 17. 1.
[395] Lásd például *Az Est*, 1934. nov. 16. 3.; *Budapesti Hírlap*, 1934. nov. 16. 5.; *Esti Kurír*, 1934. nov. 16. 3.; *Pesti Hírlap*, 1934. nov. 13. 6. és 16. 3.; MNL OL K 428 a) 1934. nov. 12. 13., nov. 13. 6–8., nov. 14. 29., nov. 16. 24.; MNL OL K 612 1934. nov. 13. 1.
[396] MNL OL K 589. 8939. tekercs III/G/G/15. 2–20.
[397] Pritz 1994: 393.
[398] A rendeletekhez lásd MNL OL K 148 874. csomó, 1934. 1. tétel. 5658/1934; MNL OL K 636 642. doboz, 20–401.; *Függetlenség*, 1934. nov. 13. 3., nov. 15. 4.; *Pesti Hírlap*, 1934. nov. 14. 4.
[399] Lásd például *Budapesti Hírlap*, 1934. nov. 17. 2.; *Nemzeti Újság*, 1934. nov. 17. 6.
[400] *Budapesti Hírlap*, 1934. nov. 17. 4., nov. 18. 2.; *Nemzeti Újság*, 1934. nov. 17. 6., nov. 18. 5.; MNL OL K 428 a) 1934. nov. 15. 25., nov. 16. 23., 38–41., nov. 17. 3., 11–13., nov. 18. 1.
[401] *Függetlenség*, 1934. nov. 17. 2.

A november 16-i évfordulón megjelent cikkek leggyakoribb üzenete 1929-ben, 1934-ben, 1936-ban és 1937-ben is a szimbolikus kezdet motívuma volt, azaz az, hogy a nemzet „megmentésének" köszönhetően 1919. november 16-án új korszak kezdődött Magyarország történelmében (6. grafikon). Igaz, az 1920-as évek elejével ellentétben mindez már nem a jobboldali radikalizmus, hanem az alapvetően, de nem kizárólagosan konzervatív Magyarország értékrendszeréhez illeszkedett. 1922-ben a *Szózat* vezércikke ugyanis a radikális jobboldal „új" Magyarországról szóló vízióját közvetítette, aminek megvalósítására értékelésük szerint a budapesti bevonulása adta meg a „történelmi" lehetőséget. Eszerint:

> „[…] új Magyarországot kell teremteni a régi Magyarország geográfiai határai között, de a lelki és gondolati határokat más vonalakkal fogja meghúzni a história. Új Magyarország új élettartalommal, új gondolati pályákkal és új erőkkel. Kereszténység és magyarság azok a tényezők [ahogyan ezt már Horthy is kinyilvánította 1919. november 16-án – T. D.], melyekre e lelki határok épülnek s e tényezők csorbíthatatlan érvényesítője a kormányzó személye […]".[402]

Horthy tehát kijelölte az irányt. Őt tekintették a radikálisok az egyedüli garanciának arra, hogy a kijelölt útról a magyar nemzet nem fog letérni. Az új korszak kezdetét a „hajnal", „reggel", „tavasz", „napfény" szavakkal érzékeltették a bevonulás évfordulói mellett más jubileumok során is. Az 1918/1919-es időszakot („romok", „éjszaka", „köd", „sötétség", „káosz", „fertő", „anarchia") a lehető legnegatívabban mutatták be a kultikus szövegekben,[403] amivel a vezér megjelenésének jelentőségét („feltámadás", „megújhodás", „szabadulás", újjászületés") emelték ki. A konszolidáció ellenére a „nemzetmentés", a hadseregszervezés méltatása nem maradt el. Manno Miltiades plakátjára – annak üzenetét hangsúlyozva – tizenöt év távlatából is hivatkoztak.[404] Nemcsak ez a plakát, hanem a háborús összeomlásból a nemzetet kivezető, rendet teremtő autokrata vezér képének megidézésére is akadt példa, ami jól jelzi, hogy a visszatekintések szintjén a korai kultusz Horthy-képe a méltatások része maradt.[405] Az új korszak kezdetére vonatkozó kifejezések 1929. november 13–19. között 6 napilapban 23-szor, míg 1934. november 13-a és 19-e között 10 napilapban már 122 alkalommal

[402] *Szózat*, 1922. nov. 16. 1.
[403] Előfordult, hogy e cikkekben az ország megkínzott testére hivatkoztak. Ennek képi megjelenítése az irredenta kultuszhoz köthető. Lásd Sinkó 1996.; Christian–Krasznai 2003.
[404] *Függetlenség*, 1934. nov. 18. 4.; *Új Nemzedék*, 1934. nov. 17. 1.
[405] Lásd például *Budapesti Hírlap*, 1934. nov. 17. 3.; *Függetlenség*, 1934. nov. 16. 1.

szerepeltek. Legtöbbször a *Budapesti Hírlap*ban. Ugyanezek 1936-ban 4 napilapban 11-szer, 1937-ben 9 napilapban 54-szer fordultak elő. A kormányzó történelminek nevezett érdemei közül a „nemzetmentés" 40-szer szerepelt a cikkekben 1934 novemberében, míg 1929-ben és 1937-ben csak 3-szor. A 13. táblázatban látható, hogy a *Budapesti Hírlap*, a *Nemzeti Újság* és a *Pesti Hírlap* sorolható a Horthy-kultuszt aktívan ápoló napilapok közé. Az évfordulók között azonban e mennyiségi mutatókon kívül jelentős különbség volt még az is, hogy 1929-ben az *Esti Kurír* egyáltalán nem foglalkozott az évfordulóval. A *Népszava* a kormányzati politika „bukásáról" írt, még a fehérterror is említette, igaz, Horthy felelősségének feszegetése nélkül.[406] Magáról az évfordulós rendezvényekről nem írt. Az *Újság*, *Az Est*, a *Pesti Napló* és a *Pesti Hírlap* viszonylag visszafogott terjedelemben tájékoztatta az olvasóit. A lapok harmadik csoportja (*Új Nemzedék*, *Nemzeti Újság*, *Budapesti Hírlap*, *8 Órai Újság*) a részletes ünnepi beszámolók mellett a kormányzót méltató cikkek közlésével is hozzájárult a Horthy-kultusz építéséhez.[407] A tizenötödik évfordulón[408] a lapok közül egyedül a *Népszava* tekintett el az államfő magasztalásától, azonban két rövidebb cikkben már tájékoztatta olvasóit a jubileum fontosabb eseményeiről.[409] A megjelent cikkek száma természetesen sokkal magasabb volt 1934-ben, mint 1929-ben (9. táblázat). Ezen a két évfordulón megjelent méltatások közül 4 (1929) és 10 (1934) került címoldalra. 1929-ben a harmadik csoportba sorolt lapok tették ezt, míg öt évvel később a *Népszava* kivételével mindegyik. A napilapok részletesen, többségük (7) fényképekkel illusztrálva tudósított a tizenötödik évforduló rendezvényeiről.[410] A tudósítások 11%-a kezdődött a napilap első oldalán, ami azt jelenti, hogy mindegyik napilap egyik hosszabb beszámolójáról van szó. Nem hiányoztak ezen összeállításokból a budapesti bevonulás alkalmával vagy az eltelt tizenöt év során készített fényképek, grafikák sem (10–11. kép).[411] A méltatások, tudósítások mellett visszatekintéseket, életrajzokat is közölt néhány orgánum. Közülük kiemelkedett a *Budapesti Hírlap* összeállítása, ami családfőként, katonaként, gazdaként (mert „benne él a magyar föld lelke, benne dobog a magyar föld szíve"), vadászként és

---

[406] *Népszava*, 1929. nov. 17. 1.
[407] *Budapesti Hírlap*, 1929. nov. 16. 1.; *8 Órai Újság*, 1929. nov. 16. 1., nov. 17. 1.
[408] 1930-ban a bevonulás jelentőségét a *Pesti Hírlap* méltatta egy rövid cikkében (november 15-én jelent meg), illetve úgy is, hogy november 16. és 30. között közreadott egy 13 részből álló, *A kormányzó és környezete* című cikksorozatot. Harsányi Zsolt író a kormányzó munkáját segítő intézményekről (kabinetiroda, katonai iroda, testőrség), a kormányzói családról, az államfő életéről, időbeosztásáról írt. 1931-ben és 1935-ben nem jelentek meg cikkek az évfordulón. 1932-ben is csak összesen kettő értékelte a budapesti bevonulás „történelmi" jelentőségét, a szimbolikus kezdet motívumának felhasználásával.
[409] *Népszava*, 1934. nov. 16. 9. és nov. 17. 9.
[410] A jubileumi rendezvényekről közölt fényképekhez lásd például *Függetlenség*, 1934. nov. 18. 3.
[411] Lásd például *Budapesti Hírlap* november 16-i képes mellékletét.

sportemberként mutatta be a kormányzót.[412] Horthy Miklóst tehát azon túl, hogy „nagy" emberként, kimagasló képességű vezérként ábrázolta, a hétköznapi életéről, családjáról, étkezési szokásairól, lakóhelyeiről sem feledkezett el, ami közelítette őt az egyszerű emberek által is ismert élethelyzetekhez.[413] A vezér ugyanis több és más, mint azok, akik követik őt, miközben mégis egy közülük.[414] 1936-ban méltató cikket nem közölt mindegyik lap, míg 1937-ben az *Esti Kurír* és a *Népszava* tekintett el ettől.

5. 5. 6. A kormányzó névnapjai

A kormányzó névnapjának ünneplésére 1920-ban, a budapesti bevonulás évfordulójától függetlenül, a jobboldali radikális Turul Szövetség rendezvényén került sor.[415]

A következő évtől kezdődően Horthy névnapjának előestéjén, december 5-én, a fővárosi egyetemi és főiskolai hallgatók bajtársi egyesületei évente fáklyás felvonulást tartottak.[416] E rendezvényen a kormányzó iránti ragaszkodásukat és hódolatukat fejezték ki. Ezen a ponton is jól látszik, hogy a radikális jobboldali ellenforradalmi szervezetek komoly szerepet játszottak a korai Horthy-kultusz építésében. A Turul 1921. február 21. beadványa szerint:

> „[a Horthy] lelkéből kipattant szikra gyújtotta lángra a keresztény magyar ifjúság lelkében lappangó parazsat és tanulni, dolgozni csak úgy tudunk, ha él benne az érzete annak, hogy Főméltóságú Urunk szeme szeretettel pihen rajtunk, keze összetart bennünket és véd, lelke mozgat, és irányít […]".[417]

A névnapok előestéjén a menet az Egyetem térről különféle dalokat énekelve vonult fel a Vár belső udvarába.[418] 1923-ban a Horthy-induló is felcsendült.[419] A palotához érve a fáklyások nagy „H" és „M" betűt formáltak.[420] 1921-ben az üdvözlőbeszédet a magyar ifjúság nevében Velcsov György, a Turul Szövetség vezéralakja tartotta,[421] a következő évtől már egyetemi tanárok tették ugyanezt. Például 1925-ben Teleki Pál. Horthy ezek

---

[412] *Budapesti Hírlap*, 1934. nov. 16. 2–4.
[413] Vö. Davies 1997: 149.; Povedák 2011: 167. Ilyen beszámolók elsősorban 1930 után jelentek meg. Lásd például *Budapesti Hírlap*, 1930. márc. 1. 19–23.; *Képes Vasárnap*, 1940. márc. 1. 18.
[414] Plamper 2004b: 15.
[415] *Szózat*, 1920. dec. 7. 3.; A Turul Horthy-kultuszához lásd Kerepeszki 2012: 199–200.
[416] Kerepeszki 2012: 200.
[417] Idézi Uo. 200.
[418] Ujváry 2010: 500–501.
[419] *Budapesti Hírlap*, 1923. dec. 6. 5.
[420] A fáklya, a tűz és a fény ilyen – dekoratív – alkalmazása szintén gyakori eszköze a kultuszépítésnek, ráadásul ez a tömeg megfelelő, koordinált mozgását is szükségessé tette. Lane 1981: 199–200., 225–226.
[421] Kerepeszki 2009a: 346–347., 350–352.; A Turul hierarchikus szervezetéhez, amely élén Fővezérség és az országos vezér állt, lásd Szécsényi 2009: 217–223. Néhány tagegyesület Horthy Miklós nevét viselte (Miskolc, Békés). Uo. 219.

után köszönetet mondott az ifjúság megható figyelmességéért, majd rövid beszédeiben a „szebb jövő” alapjaként aposztrofált nemzeti egység szükségességéről szólt, kiemelve az ifjúság jövőt alakító szerepét. Horthy beszédeit szerenád követte.[422] A kormányzó kérésére – a gazdasági válságra tekintettel – 1930 után már nem volt fáklyás felvonulás. Ehelyett december 5-én délután az egyetemi ifjúság egyik egységszervezete, a Magyar Nemzeti Diákszövetség küldöttsége kereste fel a kormányzót.[423] Emellett táviratban is kifejezték szerencsekívánataikat.[424] 1933-ban a Trefort-kertben nagygyűlés keretében ünnepelte az egyetemisták közössége a kormányzót, az ifjúság „szerető szívű atyját”. A rendezvényt szintén a Turul Szövetség szervezte. A kormányzó névnapján tanítási szünet volt az egyetemeken, amelyeknek épületeit nemzeti színű zászlókkal díszítették fel.[425] 1934–1937 között – majd a világháború időszakában – szintén küldöttség útján köszöntötték a vezérüket, Horthy Miklóst.[426]

A honvédelmi miniszter 1923. november 30-án módosította egyik korábbi körrendeletét, aminek értelmében a kormányzó névnapja és születésnapja katonai szünnap lett.[427] A névnapok ünneplésének rendje azután alakult ki. A honvédelmi miniszter erről 1923. december 3-án tájékoztatta a miniszterelnököt.[428] A levéltári iratok alapján úgy tűnik, hogy Csáky Károly honvédelmi miniszter döntő szerepet töltött be a születés- és névnapok ünneplésének megalapozásában. A névnapi katonai ünnepségek részben azonosak voltak a születésnapiakkal: reggel hat órakor zenés ébresztő, jó idő esetén díszszemle a Vérmezőn, amit tábori mise és a Tiszti Kaszinóban díszebéd követett. A lapok tudósításai szerint díszszemlére, tábori misékre és istentiszteletekre, díszebédre a napfelkelte és napnyugta között fellobogózott helyőrségekben országszerte sor került. Horthy Miklós névnapját az esti órákban zenés takaródó zárta.[429] 1924-ben és 1925-ben miközben már érvényben volt a születésnapok kapcsán bemutatott rendelet, a napilapok tudósításaiban nem volt nyoma az említett katonai ünnepségnek és ettől függetlenül a Nemzeti Színház díszelőadásának. 1926-tól kezdődően december 5-én az egyetemi ifjúság fáklyás felvonulása (1930-ig), a Nemzeti Színház díszelőadása, míg

---

[422] A fáklyás felvonuláshoz lásd például *Szózat*, 1921. dec. 6. 5., 1923. dec. 6. 2., 1924. dec. 6. 3., 1925. dec. 8. 2–3.; *Budapesti Hírlap*, 1926. dec. 7. 3., 1927. dec. 6. 2–3., 1928. dec. 6. 5., 1929. dec. 6. 1–2.
[423] *8 Órai Újság*, 1930. dec. 7. 4.; *Budapesti Hírlap*, 1931. dec. 6. 10., 1932. dec. 6. 7.; A Magyar Nemzeti Diákszövetségről lásd Kerepeszki 2012: 94–96.
[424] MNL OL K 636 929. doboz, 20–4.
[425] *Budapesti Hírlap*, 1933. dec. 6. 2.; *Függetlenség*, 1933. dec. 6. 7.; *Nemzeti Újság*, 1933. dec. 6. 7.; MNL OL K 636 639. doboz, 20-199.
[426] Lásd például *Budapesti Hírlap*, 1935. dec. 7. 3., 1936. dec. 6. 5., 1937. dec. 7. 4.
[427] *Rendeleti Közlöny*, 1923. dec. 1. 437.; *Honvédelem*, 1923. dec. 20. 15.
[428] Lásd MNL OL K 26. 1300. csomó 1923. 2. tétel. 8397.
[429] MNL OL K 428 a) 1923. dec. 4. 16.; *Szózat*, 1923. dec. 7. 2.

december 6-án az egyes felekezetek templomaiban ünnepi tábori istentisztelet és mise, a tisztikar számára díszebéd a Tiszti Kaszinóban, illetve a kormányzó küldöttségek révén való köszöntése alkotta a névnapi ünnepségek központi rendezvényeit.[430] 1927-ben a Magyar Nemzeti Diákszövetség az Operaházban rendezett díszelőadást Horthy Miklós tiszteletére, ami a Miklós-napok állandó elemévé vált.[431] (Ferenc József névnapján is voltak díszelőadások az Operaházban.[432]) Az elsősorban az elitnek szóló rendezvényt 1927 után (egészen 1943-ig) a rádió élőben közvetítette. Az államfőn kívül a kormány, a törvényhozás és a honvédség képviselői, illetve közéleti személyiségek vettek részt a Nemzeti Színház és az Operaház díszelőadásain, amelyek ünnepi köszöntésekkel kezdődtek.[433] 1931-től 1943-ig Budapest Vitézi Széke is kivette részét az ünneplésből. Az ünnepséget a Gellért Szállóban rendezték.[434] Az ünnepi szónokok személye, akik a „szebb jövőre" vonatkozó üzenet mellett hangsúlyozták a Főkapitány iránti hűségüket, évente változott.[435] Az 1920-as évek vége után a Képviselőház és a Felsőház elnöke, a kormány, a honvédség és a főváros képviselői rendszeresen felkeresték az államfőt.[436] Az országgyűlés két házának ülésein 1927 után a házelnökök beszámoltak minderről.[437] E köszöntéseken túlmenően a hivatalos lap, a *Budapesti Közlöny* névnapi méltatásai is jelezték, hogy a kormányzó vezérkultusza állami szintre emelkedett.[438] Horthy Miklós névnapjának ünneplése 1926-tól tehát ritualizált keretek között történt. A rádió műsorai időnként kiegészítették ezt, ugyanis ünnepi beszédeket közvetített 1927-ben (Bajcsy-Zsilinszky Endre), 1928-ban (Klebelsberg Kuno), illetve 1937-ben is (Kozma Miklós). E névnapi köszöntések – a születésnapokkal ellentétben – azonban nem váltak a rituálé

---

[430] Ehhez lásd például *Budapesti Hírlap*, 1926. dec. 7. 3., 1927. dec. 6. 2–3.; dec. 7. 5.; 1928. dec. 6. 5., dec. 7. 7.; 1929. dec. 6. 1–2., dec. 7. 2., 1932. dec. 6. 7., dec. 7. 4., 1935. dec. 7. 3., 1936. dec. 8. 5., 1937. dec. 7. 3–4.; *Függetlenség*, 1933. dec. 7. 3.; *8 Órai Újság*, 1934. dec. 7. 5.; MNL OL K 428 a) 1937. dec. 6. 9.; A Honvéd Vezérkart és a Honvédelmi Minisztériumot meghatározott számú küldöttség képviselte a tábori miséken és istentiszteleteken. Lásd például HL VKF 1937. B/220. 784. mfsz., 90/ált. 1937. nov. 29.; HL HM 1927. Elnökség I. tétel, 340. alapsz. 15604–15606.

[431] Lásd például *8 Órai Újság*, 1927. dec. 8. 9., 1934. dec. 8. 12.; MNL OL K 428 a) 1928. nov. 27. 7., 1937. dec. 6. 32.; *Új Nemzedék*, 1931. dec. 8. 8.; *Budapesti Hírlap*, 1934. dec. 6. 7., dec. 7. 2.

[432] Lásd például *Pesti Hírlap*, 1900. okt. 5. 5.

[433] Lásd például *Budapesti Hírlap*, 1935. dec. 7. 9., 1936. dec. 6. 14., 1937. dec. 7. 9.; *Függetlenség*, 1935. dec. 5. 5.; *Újság*, 1936. dec. 6. 21.

[434] Lásd például *Budapesti Hírlap*, 1932. dec. 6. 7., 1935. dec. 6. 3.; *Pesti Napló*, 1937. dec. 7. 6.

[435] A korszak utolsó éveiben élőben közvetítette a rádió az ünnepségeket.

[436] *Új Nemzedék*, 1927. dec. 7. 5.; *Nemzeti Újság*, 1928. dec. 7. 5.; *Budapesti Hírlap*, 1929. dec. 7. 2., 1933. dec. 7. 4., 1935. dec. 7. 3.; *8 Órai Újság*, 1934. dec. 7. 12.; *Pesti Hírlap*, 1935. dec. 7. 7.; *Újság*, 1936. dec. 6. 16.; MNL OL K 428 a) 1930. dec. 6. 33.

[437] Lásd például FN 1927–1931. II. köt. (1927. dec. 9.) 51.; V. köt. (1929. dec. 10.) 1.; VI. köt. (1930. dec. 12.) 19.; KN 1927–1931. XVI. köt. (1928. dec. 6.) 371.; FN 1931–1935. I. köt. (1931. dec. 16.) 6.; II. köt. (1931. dec. 20.) 49.; III. köt. (1933. dec. 13.) 1.

[438] Lásd például *Budapesti Közlöny*, 1928. dec. 6. 3., 1929. dec. 6. 2., 1932. dec. 6. 6., 1933. dec. 6. 4., 1936. dec. 6. 5.

részévé. A rádió 1929-ben ünnepi műsort is összeállított, míg 1936-ban indulók, 1937-ben zenés ébresztő járult hozzá az ünnepléshez.[439]

Horthy Miklós névnapjait az 1930-as évek elejétől kezdődően a külföldön élő magyarok szentmiséken, istentiszteleteken, fogadásokon, díszebédeken, díszvacsorákon ünnepelték Varsóban, Bécsben, Berlinben, Münchenben, Rómában és Szófiában. A magyar napilapok az MTI tudósításai alapján idővel egyre részletesebben tudósítottak a követségeken, Collegium Hungaricumok épületeiben megtartott ünnepségekről.[440]

Az országszerte tartott különféle névnapi ünnepségeken a belügyminiszter 1925. szeptember 20-i rendelkezése értelmében a tisztviselőknek részt kellett venniük, és a hatósági épületekre ki kellett tenni a nemzeti lobogót. A kormányzó születésnapjához hasonlóan ezen évforduló megünneplése sem ment fennakadások nélkül: a tisztviselők és a tanulók – utóbbiaknak a minisztérium irányítása alatt álló oktatási intézményekben december 6. már 1922 óta tanítási szünet volt – több esetben nem vettek részt az ünnepségeken, de előfordult, hogy a plébános kitért „az istentisztelet [helyőrségekben történő – T. D.] megtartása elől". A biharkeresztesi római katolikus plébános 1925. december elején kijelentette, hogy egy protestáns államfőért nem fog misét celebrálni. A helyi református lelkész sem emlékezett meg az államfő névnapjáról, annak ellenére, hogy az istentiszteletet a helyőrség tisztikara és legénysége képviselőinek részvételével megtartotta.[441] A katolikus püspöki kar 1924. április 9-i értekezletén Mikes János szombathelyi püspök kifogásolta, hogy az államfő névnapja alkalmából misét tartanak a székesegyházban. A püspöki kar úgy döntött, hogy „egyházi szempontból" a névnapi misék megtartását megengedhetőnek tartja.[442] A sajtó híradásai, amelyek szerint az ország minden településén ünnepségeket rendeztek, emiatt joggal tekinthetők túlzónak, legalábbis az 1920-as évek közepén, amikor az ünnepi rítus még a kialakulás fázisában volt. A napilapok 1925 után már rendszeresebben és bővebb terjedelemben tájékoztatták olvasóikat az ünnepi rendezvényekről: így a (tábori) istentiszteletekről, misékről, zenés, fáklyás felvonulásokról, a Vitézi Rend és a helyőrségek ünnepségekről, illetőleg hódoló feliratokról.[443] Az 1920-as évek elején még ritkán volt szó a tudósításokban arról, hogy

---

[439] *Nemzeti Újság*, 1927. dec. 4. 16., 1928. nov. 30. 22., 1929. dec. 6. 12., 1937. dec. 7. 4.; Kozma 1938: II. köt. 354–358.

[440] MNL OL K 428 a) 1930. dec. 6. 28.; 1931. dec. 6. 3.; 1932. dec. 6. 16., 21.; 1933. dec. 6. 3.; 1934. dec. 6. 33., dec. 7. 21.; 1936. dec. 6. 3., 10., dec. 7. 8., 12–13.

[441] Az ünnepléssel kapcsolatos problémákhoz lásd MNL OL K 148 831. csomó, 1931, 1. tétel. 498/1931. 5–6., 59/1927. 7–8., 2722/926. 9., 11., 14–15. (az idézet a 15. oldalon olvasható), 3518/925.

[442] Gergely 1984: 109.

[443] Ehhez lásd például MNL OL K 428 a) 1926. dec. 5. 2., dec. 7. 1., dec. 8. 1.; 1927. dec. 5. 25., dec. 6. 12–13., 25–29.; 1928. dec. 6. 24–25.; 1929. dec. 6. 20., 27.; 1930. dec. 6. 29., 34., 54.; 1931. dec. 6. 1.,

Horthy-szobor leleplezésére került sor december 6-án, de időnként erre is akadt példa: legelőször 1922-ben Kenderesen.[444] Ahogyan június 18-án, úgy december 6-án is egyre gyakrabban avattak fel festményeket a különféle társadalmi egyesületek, kamarák és állami intézmények.[445]

1928 után a napilapok – az MTI híranyagára épülő – beszámolói már nemcsak az ünneplés tényének, módjának, hanem az ünnepségeken elhangzottakra, a Horthy-kép közvetítésére is komolyabb súlyt fektettek, időnként fényképekkel és Horthy-portrékkal illusztrálva cikkeiket. Ennek eredményeképpen a fővárosi és a vidéki istentiszteleteken, miséken, a Nemzeti Színház és az Operaház díszelőadásán, illetőleg a Vitézi Rend ünnepi alkalmain elmondottak is nyilvánosságot kaptak. Ravasz László 1931. december 6-án – a rádió által közvetített – Kálvin-téri istentiszteleten a nemzetet „élő testnek" nevezte, majd hozzátette, hogy „ennek a testnek mennyire élő tagja" a kormányzó. Azt ugyan már nem tudta eldönteni, hogy a nemzet „szívével", „fejével", „homlokával", „szemével" vagy a „kezével" azonosítható-e leginkább, ám mindezt nem is tartotta túlzottan lényegesnek, miután a legfontosabb szerinte az, hogy „minden magyar ember ő benne érzi magát". A vezér és a nemzete közötti szétszakíthatatlan kötelékek léteznek, mert ezen a napon „érezzük, hogy ő az egészért van, az egész érte érez".[446] A vezér testére vonatkozó állítások között található olyan is, amelyek a nemzet metaforájaként alkalmazták az emberi testet. Soltész Elemér református tábori püspök 1930 után több alkalommal is Isten gondoskodásaként értékelte, hogy Horthy lett az első világháború után a „nemzet vezére".[447] 1930-ban a Zsoltárok könyve 42. fejezet 4. verse alapján azt hangsúlyozta, hogy „a mi legszentebb érdekünk, hogy az ő [Horthy] küldetésében felismerjük Isten áldó, oltalmazó kezét", majd hivatkozott Pál apostolra: „ha Isten velünk, kicsoda ellenünk".[448] Ehhez hasonló érvelés a római katolikusokra is jellemző volt.[449]

A kormányzó névnapján megjelent cikkek száma 1924 után emelkedett, igaz, előfordultak kisebb visszaesések. A napilapok – a *Szózat* kivételével – 1920 és 1924 között szinte csak tudósításokat közöltek az ünnepi rendezvényekről. 1925 után eleinte

---

dec. 7. 15., 37.; 1932. dec. 5. 35.; 1933. dec. 5. 25–26., dec. 6. 18–20.; 1935. dec. 7. 8.; 1937. dec. 6. 21., 34.; MNL OL K 612 1933. dec. 6. 5.; *Budapesti Hírlap*, 1934. dec. 7. 2.; *Pesti Napló*, 1935. dec. 7. 6.

[444] *Szózat*, 1922. dec. 7. 5.

[445] Ehhez lásd például *Pesti Hírlap*, 1930. dec. 7. 8.; *Nemzeti Újság*, 1936. dec. 8. 10.

[446] *Budapesti Hírlap*, 1931. dec. 8. 7.

[447] Uo. 1932. dec. 7. 4.; *Pesti Hírlap*, 1933. dec. 7. 5.; *8 Órai Újság*, 1934. dec. 7. 5.; *Az Est*, 1935. dec. 7. 5.; MNL OL K 612 1933. dec. 6. 2–3., 1934. dec. 6. 2., 1936. dec. 7. 1–2.

[448] MNL OL K 612 1930. dec. 6. 2.

[449] Uo. 1936. dec. 7. 3–4.

az *Új Nemzedék*ben, majd már a *8 Órai Újság*ban, a *Budapesti Hírlap*ban és a *Pesti Hírlap*ban is megjelentek a közvetlen kultuszépítés kategóriájába sorolható cikkek, míg ez 1930 után általánosabb lett – egyes baloldali és liberális lapok – a *Népszava*, *Az Est* és az *Esti Kurír* kivételével (10. táblázat). Az 1930-as évek közepéig alakult ki, hogy az országos napilapok méltatásokat közöltek a névnapokon, bár elvétve előfordult néhány kivétel. Az 1922–1937 között megjelent, fél oldalnál nem hosszabb méltatások 37%-a (33 cikk) jelent meg az első oldalon, elsősorban a *Szózat*, a *Budapesti Hírlap* és a *8 Órai Újság* hasábjain. Az utóbbi két lapban jelent meg e 33 méltatás 57%-a, sőt, a fényképes illusztrációkat az 1920-as évek végétől is ők alkalmazták.[450] A névnapi ünnepségekről szóló tudósításokat, amelyek hossza egy-fél oldal között volt, elsősorban *Az Est*, a *Pesti Hírlap* és a *Pesti Napló* illusztrálta fényképekkel. A korszak első éveiben a *Szózat* a jobboldali radikalizmus jövőképéhez igazodva méltatta Horthy Miklóst. A fáklyásmenet kapcsán kiemelte a lap, hogy a kormányzó az egyetemi ifjúság, a jövő nemzedékének „pártfogója", a fiatalságé, melyet a „szebb" magyar jövő reménységének tekintettek. Rájuk épülhet fel tehát egy „új" Magyarország, mert példaadóan hűségesek a vezérhez. Az „elzsidósodott magyar középosztály" helyett ráadásul „egy erős, egy öntudatos új középosztályt kell alkotni", amelynek gerincét ők alkothatják. Az antiszemitizmus tehát beszivárgott a méltatásokba. A fiatalság támogatásán túl a földbirtokreform elindítását is az államfő személyéhez kötötték, hangsúlyozva, hogy a kormányzó a fajvédők politikai programja, a szükséges gazdasági, szociális és politikai reformok elkötelezett támogatója.[451] A *Szózat* 1925-ben egy dal[452] (5. kép), a nemzet kormányosa metaforáját közvetítő vers[453] közlésével is kifejezte hódolatát,[454] illetve, hangsúlyozta, hogy az ország „meleg szeretettel és lelkesedéssel" ünnepli a kormányzó névnapját.[455]

Az 1920-as évek második felében ezt az értékelést követte a többi napilap is: június 18-ához hasonlóan a kormányzó névnapját is a nemzet „bensőséges" ünnepeként mutatták be.[456] A 14. táblázat is jelzi, hogy ez tekinthető a december 6-án közvetített vezérkép központi elemének. Az egyik konzervatív napilap nevezte először december 6-

[450] Lásd *Képes Vasárnap*, 1927. dec. 6. 1.; *Nemzeti Újság*, 1929. dec. 8. 1.; *Függetlenség*, 1933. dec. 5. 1., 1937. dec. 5. 1.; *Pesti Napló*, 1936. dec. 6. 1. A hivatkozások a képes mellékletekre vonatkoznak.
[451] *Szózat*, 1922. dec. 6. 1–2., 1923. dec. 6. 1., 1924. dec. 6. 1., 1925. dec. 6. 1. (az idézetek itt olvashatók); Gyurgyák 2007: 248–250.
[452] *Szózat*, 1925. dec. 6. 7.
[453] Uo. 1925. dec. 6. 10.
[454] Leszögezte a lap, hogy a jövőben a kormányzó számíthat a radikálisok támogatására. Uo. 1925. dec. 6. 1.
[455] Uo. 1925. dec. 8. 7.
[456] Lásd például *Új Nemzedék*, 1925. dec. 6. 6., 1930. dec. 6. 6.; *Budapesti Hírlap*, 1929. dec. 6. 1., 1936. dec. 6. 1.; *Nemzeti Újság*, 1936. dec. 5. 17.

át a „nemzet családi ünnepének”.[457] A *Pesti Hírlap* később úgy fogalmazott, hogy „az egész nemzet egy nagy családdá forr össze ezen a napon és […] szeretettel köszönti a családfőt”.[458] Az *Újság* szerint „mi magyarok gyermeki szeretettel és bizakodással tekintünk” a kormányzóra, a nemzet egyedüli vezérére, akit a „jó Isten” küldött el a számunkra.[459] 1935-ben *Az Est* úgy értékelt, hogy ez a nap „a magyar szívek külön pirosbetűs napja, amelyet a nemzet szeretete és megbecsülése emelt ünneppé”.[460] A csoportképzés logikáját fejezte ki a következő néhány szó: „örömmel és szeretettel köszönti őt mindenki, akiben magyar szív dobog”.[461] Ebből logikusan következett, hogy „[a]z ünneplő magyar érzi, hogy Horthy Miklós és a nemzetcsalád egy és ugyanaz a fogalom lett. Hogy tehát, amikor Horthy Miklóst ünnepli, akkor magát a nemzetet, a halhatatlan és győzhetetlen nemzeti ideált illeti egekbe szálló tömjénfüsttel”.[462] A vezér és a nemzet tehát azonos: Horthy Miklós a nemzet megtestesítője lett. A 4. grafikon világosan mutatja, hogy ez a legitimációs és integráló funkcióval is rendelkező üzenet 1921 után – minimális ingadozással – fokozatosan erősödött. Ezt a cikkek számának növekedése és a fenti üzenet gyakoribb alkalmazása egyaránt magyarázza. Az ünnepi cikkek tartalmát tekintve megállapítható, hogy az „országépítő” kormányzót a kortársak a vezérkép fő elemei alapján méltatták (13. táblázat).[463] Előszeretettel hangsúlyozták a méltatások a nemzetet megtestesítő „erős” kezű, „bölcs” vezér nélkülözhetetlenségét, mert „csak úgy van megnyugvásunk, ha érezzük az ő jelenlétét, ha tudjuk, hogy sorsunk irányítása az ő kezében van”.[464] A gazdasági válság idején („a megpróbáltatások mai szörnyű idején”) ez az üzenet felerősödött, jelezve, hogy az ő iránymutatását követve a nemzet ezen is túl fog jutni.[465] A vezérkép közvetítése terén a *Budapesti Hírlap*, a *Pesti Hírlap* és a *8 Órai Újság* volt a legaktívabb.

---

[457] *Budapesti Hírlap*, 1931. dec. 6. 1.
[458] *Pesti Hírlap*, 1934. dec. 6. 5.
[459] *Újság*, 1934. dec. 6. 1.
[460] *Az Est*, 1935. dec. 6. 8.
[461] *Pesti Hírlap*, 1933. dec. 6. 7., 1936. dec. 6. 7.
[462] *Budapesti Hírlap*, 1937. dec. 7. 2.
[463] Lásd például *8 Órai Újság*, 1927. dec. 6. 1., 1929. dec. 6. 1., 1933. dec. 6. 1. Az 1927. december 6-án megjelent cikket Farkas Elemér kormánypárti országgyűlési képviselő írta.
[464] *Új Nemzedék*, 1935. dec. 7. 1. A nemzetközi tekintély helyreállításához lásd például *Pesti Napló*, 1933. dec. 6. 11.; *Pesti Hírlap*, 1936. dec. 6. 7.
[465] *Új Nemzedék*, 1931. dec. 6. 7.

5. 6. A kormányzó reprezentatív feladatai

A kormányzóválasztást követően a kultuszépítésre Horthy Miklós közszereplésein is sor került.[466] Egyrészt abban az esetben, ha az ünnepi beszédek, a publikált tudósítások hozzájárultak a vezérkép erősítéséhez. Másrészt azért, mert Horthy Miklós „mindenütt jelenléte" önmagában erősítette a vezérképet, elsősorban annak üzenetét, hogy a vezér mindenhez ért, rendkívüli képességekkel rendelkezik.

A kormányzó reprezentatív funkciói közé tartozott a Nemzet- és Országgyűlések ünnepélyes keretek között történő megnyitása, amelyről a napisajtó, majd később a rádió és a filmhíradók is részletesen beszámoltak. Horthy e feladatának először 1922. június 20-án tett eleget. Az ünneplést azonban beárnyékolta, hogy Apponyi Albert, korelnökként, az első ülésen kijelentette, hogy szerinte a kormányzónak nincs joga megnyitni a Nemzetgyűlést, ezért az ünnepélyes alkalmon ő személyesen nem is fog megjelenni.[467] A *Szózat* hasábjain – erről a helyzetről elfeledkezve – egyértelműen érződött e szimbolikus aktus kultikus jelentősége. Zsilinszky vezércikke szerint ugyan a magyar jövő ködbe burkolódzik, de a célok és a vezér alakja tisztán látható, aki el fogja mondani „a képviselőknek, hogy mit vár el tőlük a magyar jövő kiépítése körül".[468] A Nemzetgyűlés ünnepélyes megnyitásának másnapján a lapok közölték Horthy Miklós beszédét, de tudósításaik[469] ellenére csak a *Szózat*, illetőleg visszafogottabb keretek között a *Budapesti Hírlap* és a *Pesti Hírlap* méltatta Horthy Miklóst.[470] A kétkamarás Országgyűlés megnyitása „rendkívüli" pompa kíséretében 1927. január 29-én történt. Az országgyűlés megnyitásáról az évtized végén festmény is készült (8. kép), amit a kormányzóválasztás tizedik évfordulója alkalmából az elnöki nagyteremben helyeztek el. (Hunyadi Jánosról és Kossuth Lajosról is készültek még festmények.)[471] Az alkotás középpontjában „az alkotmányos élet és a független ország megteremtője", Horthy Miklós volt látható.[472] A napilapok részletes tudósításaikban idézték az államfő ünnepi beszédét. Horthy elismerően szólt a Nemzetgyűlés addigi eredményeiről és szokásához

---

[466] A kormányzó reprezentatív funkcióit áttekintő fejezet legfontosabb forrását a kormányzó napi elfoglaltságáról vezetett napló jelenti. MNL OL K 589 8936. mf. III. A. A kormányzó naplója: 1923. jan. 1. – 1925. okt. 31.; 8937. mf. III. A. A kormányzó naplója: 1925. nov. 1. – 1930. márc. 5. Az MTI híranyaga [MNL OL K 428 a)] is hasznos kiegészítést jelentett.
[467] NN 1920–1922. I. köt. (1922. jún. 19.) 4.; Püski 2011: 135–136.
[468] *Szózat*, 1922. jún. 18. 1.
[469] MNL OL K 428 a) 1922. jún. 10. 11.
[470] *Szózat*, 1922. jún. 21. 1.; *Budapesti Hírlap*, 1922. jún. 21. 1.; *Pesti Hírlap*, 1922. jún. 21. 1.
[471] Urbanics Kálmán, a gazdasági bizottság előadója tájékoztatta erről a képviselőket. KN 1927–1931. XIV. köt. (1928. júl. 3.) 395–396.; Ehhez lásd még Püski 2011: 139. A kultuszával nem foglalkozik sokat Horthy az emlékirataiban. A kormányzóválasztás tizedik évfordulóját és Hende Vince falfestményét viszont megemlíti. Horthy 2011: 179.
[472] *8 Órai Újság*, 1930. máj. 15. 8.

híven elutasította a pártoskodást.[473] A kormányzó az „országépítés” feltételeit biztosító, a politikai stabilitást garantáló, pártok felett álló államfő képét sugallta magáról 1927-ben és négy év múlva, 1931-ben, az országgyűlés következő megnyitásakor is.[474] 1935. április 30-án elmondott beszédét „kormányzói szózatként”, a pártpolitika felett álló iránymutatásként értékelték a lapok.[475] A rádió által élőben közvetített és a lapokban is olvasható beszéd a megegyezésen alapuló igazságos európai béke, és a területi revízió fontosságát, a nemzet megerősödését, az alkotmányosság megőrzésének szükségességét hangsúlyozta.[476] A korszakban utoljára 1939-ben került sor az országgyűlés ünnepélyes megnyitására. A napilapok tudósításai szintén pártok felett álló „bölcs” vezérként, az alkotmány „legfőbb őreként” festették le a kormányzót, aki nélkül elképzelhetetlen a magyarság jelene és jövője. Az általa mutatott irány minden magyar számára kötelező – hangsúlyozták.[477] Az *Esti Kurír* szerint ugyanis:

> „Áhítattal figyel hát az ő bölcs szavára az egész nemzet. Mindenki arra tekint, amerre ő mutat, mindenki arra az útra lép, melyet ő megjelöl. Mert ez az egyetlen jó út a magyar nemzetnek. Megtanulhattuk ezt húsz esztendő történelméből, nemzetünk fölemeléséből, országunk gyarapításából, a béke bátor őrizetéből. Nehéz időkben az atya komolyan szól fiaihoz. Komolyan szól a nemzethez, amely mint egy nagy család, hűséggel és csodálattal csüng az ő szaván”.[478]

Horthy Miklós közszereplései gyakran kapcsolódtak középületek, országzászlók, hősi emlékművek, szobrok és utak felavatásához. A kormányzó személyes részvétele a hősi, háborús emlékművek avatásán – a korszak alapvető megemlékezési szertartásain – a jelen hőse és a múlt hősei, mártírjai közötti szimbolikus kapcsolat, a halhatatlan nemzet képzetének erősítetését is segítette. Ezzel is jelezve a hazáért és a nemzetért vállalt (vér)áldozat fontosságát.[479] A korabeli hős- és mártírkultusz ilyen formán nem volt független a Horthy-kultusztól. A Nemzeti Hősök Országos Emlékkövének (ma: Ismeretlen Katona sírja) és az új Milleniumi Szoborcsoportnak felavatása, 1929. május

[473] MNL OL K 428 a) 1927. jan. 29. 6–8.
[474] *Budapest Hírlap*, 1931. júl. 22. 4.
[475] Lásd például Uo. 1935. máj. 1. 1.; *Esti Kurír*, 1935. máj. 2. 1.; *Függetlenség*, 1935. máj. 1. 1.; *Nemzeti Újság*, 1935. máj. 1. 1.
[476] *Budapest Hírlap*, 1935. máj. 1. 3–4.
[477] Lásd például *Pesti Hírlap*, 1939. jún. 15. 3.; *Magyar Nemzet*, 1939. jún. 15. 1.; *Újság*, 1939. jún. 15. 1.; *Új Nemzedék*, 1939. jún. 16. 1.
[478] *Esti Kurír*, 1939. jún. 16. 7.
[479] Vö. Gentile 1990: 243–244.

26-án, a Hősök Emlékünnepén a jelentős államfői közszereplések közé sorolható. A hősök emlékkövére az „1914–1918” és „Az ezeréves határokért” feliratok kerültek. A magyar királyok és honfoglaló vezérek szobraival, illetve az Ismeretlen Katona sírjával a nemzeti nagyság és dicsőség szimbolikus, szakrális központjává vált az Andrássy út vége, amit 1932-ben neveztek el a Hősök terének. Az emlékkövön olvasható üzenet világosan jelezte, hogy a kijelölt célhoz, a történelmi Magyarország visszaállításához, a dicsőséges múltból, a nemzeti hősök önfeláldozásából lehet a kedvezőtlen körülmények ellenére erőt meríteni.[480] E kontextusban mondta Horthy Miklós a koszorúzást követően a következőket:

> „Árpád apánk, aki őseink élén ezt az országot elfoglaltad, és te névtelen hős, ki becsülettel és lelkesedéssel tudtál meghalni a hazáért: tudom, mi a kötelességem!”[481]

E kijelentés – sajtóvisszhangját tekintve – az irredentizmus és a Horthy-kultusz közötti kapcsolat erősítését eredményezte, miután a napilapokban közölt cikkek az elveszített területek visszaszerzésére tett ígéretként értelmezték Horthy szavait.[482] A koszorúzás utáni díszmenetet – a fenti üzenetet erősítendő – a fehér lovon lovagló Horthy Miklós vezette.[483] Az ország területi integritása visszaállítására törekvő vezér népszerűsítését is szolgálta az 1928. augusztus 20-án leleplezett Ereklyés Országzászló. Az országzászló a történelmi Magyarország, a magyar nemzet küldetése (a revízió) és a nemzeti küldetés végrehajtására hivatott vezér viszonyát határozta meg a szimbólumok nyelvén. A húsz méter magas zászlórúd tetején egy, a kormányzó keze után mintázott, esküre emelt kéz volt látható.[484] A kormányzó küldetéseként értékelt „új honfoglalásra” máskor is utaltak a szónokok: így a Londont és Isztambult összekötő interkontinentális út magyarországi szakaszának 1934. október 12-i felavatásakor is.[485]

A kormányzó közszereplései között kiállítások, vásárok megnyitása, múzeumok, iskolák, különféle közintézmények, állami ménesek, gazdaságok, bányák, gyárak és üzemek meglátogatására is sor került. Részt vett az oktatás és a tudományos élet kiemelkedő rendezvényein is, így a világháború után Szegedre költözött Ferenc József Tudományegyetem megnyitásán (1921. október 10.), majd a következő évben a József

[480] Gerő 2004: 225–232.; Vö. Anderson 2006: 23.
[481] MNL OL K 428 a) 1929. máj. 26. 8.
[482] Lásd például *Budapesti Hírlap*, 1929. máj. 28. 1.
[483] A kormányzóválasztás tizedik évfordulóján, 1930. március 1-jén, is sor került koszorúzásra a Hősök Emlékkövénél. *Budapesti Hírlap*, 1930. márc. 1. 1.
[484] Zeidler 2009: 203–205., 225–226., 322.
[485] *Budapesti Hírlap*, 1934. okt. 13. 7.

Nádor Műegyetem és a szegedi tudományegyetem ötvenéves jubileumán. A Tisza-parti városban akkor került sor a Horthy Miklós Egyetemi Internátus felavatására is.[486] A *Szózat* a Műegyetem jubileumán elmondott kormányzói beszédet értékelve leszögezte, hogy a pártok felett álló vezér „szeme az állandóra és az általános érvényűre van szegezve", így minden, amit mond „iránymutató" mindenki, különösen is az ifjúság számára.[487] 1926. október 4-én 28 kecskeméti tanyasi iskola felavatására került sor.[488] Nem tudni, hogy Dudits Andor ezt örökítette-e meg azon a freskóján, amely Horthy Miklós és Klebelsberg Kunó elé vonuló ünneplőbe öltözött tanyasi iskolás gyermekeket ábrázol. Az 1924–1929 között az Országos Levéltárnak készített freskósorozatának egyik alkotásáról van szó. A harmadik emelet főfalán volt látható.[489] Az államfő 1926. október 27-én a szegedi egyetem klinikáinak alapkőletételén vett részt.[490] A kormányzó a debreceni egyetem főépületének alapkőletételén, majd Hajdúböszörményben egy első világháborús emlékmű felavatásán volt jelen 1927 júniusában.[491] 1930. október 16-án részt vett a kecskeméti Horthy Miklós Református Tanítóképző Intézet felavatásán.[492] Október 25-én a jelenlétében került sor az egyik új szegedi népiskola felavatására.[493] 1931. szeptember 11-én a pápai református főiskola 400 éves fennállása alkalmából rendezett ünnepségen jelent meg.[494] A kormányzó beszédeinek tartalma a korábbiakhoz képest nem változott. Az említett ünnepségek, rendezvények, ha nem a fővárosban voltak, akkor az államfő vidéki útjainak rituáléját követték. A sajtón kívül idővel már a filmhíradók is beszámoltak e közszereplésekről.[495] A napilapok az 1920-as évek második felétől nagyobb súlyt fektettek az államfőt méltató köszöntések közreadására, mint tették azt megelőzően.[496] Mindez erősítette és ápolta a személye köré felépített vezérképet. Az, hogy Horthy Miklós személyesen is jelen volt a sport, a gazdasági élet, a szociálpolitika, a tudomány, a közoktatás, a felsőoktatás, stb. terén megvalósított eredményekhez köthető alkalmakon, annak egyidejű vagy utólagos igazolásául szolgált, hogy lényeges szerepet töltött be az oktatáspolitikában, a gazdasági konszolidációban stb. 1938. március 16-án a Képzőművészeti Társulat „a magyar kultúra megmentésében

[486] *Szózat*, 1921. okt. 11. 3–4., 1922. máj. 23. 7–8., júl. 1. 2–3.
[487] Uo. 1922. máj. 23. 2.
[488] *Kecskeméti Közlöny*, 1926. okt. 5. 1–3.
[489] Patakiné 1997: 11-13.
[490] *Szegedi Új Nemzedék*, 1926. okt. 5. 1–3., okt. 6. 1–4.
[491] Pál 2010: 25–29.
[492] *Budapesti Hírlap*, 1930. okt. 17. 3.
[493] *Nemzeti Újság*, 1930. okt. 26. 8–9.
[494] MNL OL K 428 a) 1931. szept. 7. 11.
[495] Például Magyar Világhíradó 1932: 422/3.; 430/3.; 1935: 606/2.
[496] Lásd például *Budapesti Hírlap*, 1935. aug. 30. 2.

szerzett érdemeiért" díszoklevelet adományozott Horthynak.[497] A kormányzóválasztás huszadik évfordulóján sugárzott filmhíradó egyik bejátszása szerint Horthy Miklós „[o]rszáglása alatt őrködött a gazdasági élet újjászervezésén, támogatott minden hazafias, szociális, művészeti és társadalmi mozgalmat, valamint részt vett a sportélet fejlesztésében".[498] A közszereplések így hozzájárulhattak az „országépítő" kormányzó képének és a vezér nélkülözhetetlenségének erősítéséhez.[499]

Horthy a baranyai Harkányfürdőn az anyák tiszteletére rendezett ünnepségen beszédet mondott az egyke jelensége ellen 1935. augusztus végén. A *Budapesti Hírlap* értékelése szerint ez „[n]em beszéd volt, hanem szózat", „atyai szózat", mert „a nemzet leghivatottabb fia […] hazafiúi aggodalommal", a „nép között" hívta fel erre az égető problémára a nemzet figyelmét. A helyzet súlyos, mert a magyar államfő „csak akkor hallatja súlyos magyar szavát, amikor a nemzet érdeke ezt parancsolóan követeli". Horthy eszerint a nemzet „gondoskodó atyjaként" int, figyelmeztet és irányt mutat a magyarságnak. Szavai mindenki számára kötelezőek, mert „[a]z út, amelyet ő mutatott, áldást hozott mindig, mert az volt a magyar út".[500] 1936. június 18-án a Képviselőházban a gyermek és családvédelmi törvény tárgyalása közben is – mint már említettem – hivatkoztak az államfő „nemzetmentő" javaslatokat tartalmazó beszédére.[501] Horthy közszereplései, az ország aktuális problémáiról elmondott beszédei közül néhány tehát már egyidejűleg, míg mások utólagosan épültek be a kultikus interpretációba.

A harmincas évek második felétől, a bel- és a külpolitikai helyzet kiéleződése, a hazai szélsőséges jobboldali eszmék elterjedése miatt Horthy egyre többször jelent meg a stabilitás, alkotmányosság és a nemzeti egység szimbólumaként országos jelentőségű rendezvényeken.[502] Közülük kiemelkedett a XXXIV. Eucharisztikus Világkongresszus és a Szent István-év.[503] E két 1938-as rendezvénysorozat a Harmadik Birodalommal és a Szovjetunióval való szembenállást is kifejezte. Főként a nemzetiszocializmus, a hazai szélsőjobboldal és az „újpogányság" elfogadhatatlanságát hangsúlyozták a megszólalók, miután Magyarországra ez jelentett konkrét veszélyt.[504] A Szent István év központi rendezvényei közé az augusztus 15-i esztergomi ünnepség, a három nappal későbbi

---

[497] *Budapesti Hírlap*, 1938. márc. 17. 9.
[498] Magyar Világhíradó 1940: 836/9.
[499] Ez az eljárás nem szokatlan a vezérkultusz-építés során. Metaxaról például készült olyan filmfelvétel, amelyen egy építkezésen, kőműveskanállal a kezében volt látható. Petrakis 2006: 85.
[500] *Budapesti Hírlap*, 1935. aug. 30. 1–2.
[501] KN 1935–1939. IX. köt (1936. jún. 18.) 252., 260.; *Budapesti Hírlap*, 1936. jún. 19. 3.
[502] Dömötörfi 1990: 24.
[503] Az Eucharisztikus Világkongresszus egyházi aktusain a református kormányzó nem vehetett részt.
[504] Gergely 1988: 81., 128–129.

ünnepélyes székesfehérvári országgyűlés és a 20-ai Szent Jobb-körmenet sorolható.[505] Az 1938-as ünnepségek a Horthy-képet sem hagyták érintetlenül. Horthy Miklóst akkor – a hetvenedik születésnapján – többször állították párhuzamba Szent István alakjával, mert a „két ünnep [a Szent István év és Horthy születésnapja] átíveli az egész magyar történelmet", mert azt a két pillért jelképezik, „amelyben nyugszik múltunk és jövőnk: a keresztény és nemzeti eszmének államalkotó és állammegújhodó valóságát".[506] Aba-Novák Vilmos 1938-ban a Szent Korona misztériumát ábrázoló szekkót készített a székesfehérvári Szent István-mauzóleum számára, amelyen Horthy Miklós is látható. Az alkotás a magyar alkotmányosságot méltatja. A kormányzó alakját középpontba téve Aba-Novák az 1938-as ünnepi országgyűlést is megfestette a Városházának, ami ezt a tematikát folytatta.[507] A vallás- és közoktatásügyi miniszter augusztus 25-én „szeretett Kormányzónkat", az ország „dicső" irányítóját megörökítő festmények elkészíttetését javasolta az irányítása alá tartozó intézményeknek. Ennek aktualitását a hetvenedik születésnapja és a Szent István Év adta.[508] Ez is jól jelzi, hogy a kormányzókultusz kulturális jelentősége az 1930-as évek második felében erősödött.

A Horthy-kultusz rendszerstabilizációs funkciót is betöltött, amit Aba-Novák Vilmos alkotásai is jeleznek. Ez a konzervatív, alkotmányos politikai berendezkedés, a „keresztény" és „nemzeti" értékrend védelméhez is hozzájárult, amelyet a kormányzó testesített meg.[509] Gömbös Gyula diktatórikus törekvései miatt, tehát a fennálló politikai rendszert ért kihívás okán, Bethlen István volt az első, aki a kormányzóról kialakított idealizált vezérképre rendszerstabilizációs okból hivatkozott. A budapesti bevonulás tizenötödik évfordulóján ugyanis többek között a következőket mondta:

> „Magyarország az utóbbi tizenöt év alatt a rámért megpróbáltatást sohasem állotta volna ki, ha nem Horthy Miklós lett volna a kormányzója, ha ő nem vezette volna biztos kézzel a hajót a legsúlyosabb pillanatokban, hogy az országot a nagyobb szerencsétlenségtől megóvja. Magyarországnak ő a Hindenburgja. […] Adja az Isten, hogy Horthy Miklós még sokáig állhasson Magyarország élén, mert aligha akadna valaki az országban, aki a helyét betölthetné".[510]

---

[505] Uo. 149–150.; *Budapesti Hírlap*, 1938. aug. 19. 1–4.
[506] Traeger 1938: 3.
[507] B. Supka 1966: 87–88.; A két alkotás megnézhető a *Rubicon* 2013. évi 6. számában.
[508] Az ezzel kapcsolatos iratokhoz lásd MNL OL K 148 968. csomó, 1938, I. tétel. 6720. alapsz.
[509] Olasz 2007: 68–71.
[510] MNL OL K 428 a) 1934. nov. 17. 9.

A kormányzót túlértékelő kijelentést Bethlen István és Gömbös Gyula szembenállása, tehát a volt miniszterelnök politikai érdekei motiválták.[511] Az aktuális belpolitikai folyamatokról kifejtett véleménye szerint „magyar" Hindenburgként Horthy Miklós fékezheti meg a diktatúra kiépítését.[512] 1937 áprilisában a NEP szegedi nagygyűlésén Darányi Kálmán miniszterelnök – már az erősödő szélsőjobboldalnak címezve szögezte le –, hogy „[…] a nemzetnek egyetlen vezére van, a magyar államfő, Magyarország kormányzója, vitéz nagybányai Horthy Miklós!".[513] Ebben az időszakban állandósultak is a fennálló rendszert támogató társadalmi egyesületek hűségfelvonulásai. 1938. május közepén a Frontharcos Szövetség rendezvényén ennek megfelelően el is hangzott, hogy „egy vezért ismerünk el, ez vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzó, Magyarország nagyura és ez a tábor törhetetlen hűséggel követi".[514] Ezután gyakran nyilatkoztak így a frontharcosok és a tűzharcosok is.[515] Mindennek képi megjelenítése volt az a képeslap, amelyen az „Ő a mi vezérünk!" szlogen volt olvasható, a kormányzó arcképe, a kettőskereszt és Nagy-Magyarország kontúrjai mellett (16. kép). Kozma Miklós, aki naplójában 1923-ban még „narkotizált bábunak" nevezte a kormányzót, 1938 tavaszán nyilvánosan már a következőket mondta: „Nekünk csak egy emberünk van, akire Heil-t kiálthatunk", Horthy Miklós.[516] A szélsőjobboldal megerősödésének hatására addigra a szociáldemokraták hozzáállása is módosult. Reisinger Ferenc országgyűlési képviselő így kijelentette: „én, a szocialista, már eljutottam odáig, hogy éljen Horthy Miklós".[517] Pártja tehát csatlakozott a kultuszépítőkhöz, azonban ez inkább a kormányzó iránti – elvárt – tisztelet megadását jelentette, mint politikai programadást.

1938. április 3-án, az Anschluss okozta belpolitikai nyugtalanság ellensúlyozása érdekében a kormányzó élő rádióbeszédben fordult a társadalomhoz. Ebben kiemelte, hogy nincs ok a „nyugtalanságra". A „zavarosban halászó" szélsőjobboldali pártok és a „rémhírterjesztők" számára kemény büntetést helyezett kilátásba. Leszögezte, hogy a rendet és nyugalmat az országban büntetlenül senki sem fogja veszélyeztetni.[518] A beszéd szövegét el lehetett olvasni a sajtóban. A tudósítások kitértek arra is, hogyan

---

[511] Romsics 2005: 368.
[512] Az 1932 és 1934 közötti a németországi Hindenburg-kultusz egyik fontosabb eleme a náci előretörés megakadályozása és a diktatúra megfékezése volt. Goltz 2009: 174., 186.
[513] Idézi Kerepeszki 2014: 78.
[514] *Budapesti Hírlap*, 1938. máj. 17. 4. A frontharcosok kormányzó előtti tisztelgéseiről beszámoltak a filmhíradók is, igaz, hogy a fenti üzenet e bejátszásokban nem jelent meg. Például Magyar Világhíradó 1938: 767/3.
[515] Lásd például *8 Órai Újság*, 1940. dec. 9. 2.
[516] Idézi Ormos 2000: II. köt. 500.; Lásd még Kozma 1938: I. köt. 206.
[517] Idézi Püski 2011: 142.
[518] Szinai-Szűcs 1962: 176., 178.

hallgatták a beszédét a magyarok. Hangsúlyozták, hogy mindenki feszült figyelemmel követte a kormányzó mondatait, függetlenül attól, hogy otthon vagy éppen nyilvános helyen voltak. Az eddigi kutatásaim szerint nem készültek olyan fényképek, amelyek ezt a beszédet hallgató embereket, családokat ábrázolnak, de a cikkekben mindezzel foglalkoztak. Ez is erősítette a vezér és követői viszonyáról kialakított képet. A kortárs vezérek vizuális reprezentációjának egyik módja az volt, hogy csak a beszédet rádión hallgatók voltak láthatók a fényképeken. A vezér hiányzott a képről, de ennek ellenére a hiánya is a vezér jelenlétét jelképezte.[519] A méltatások a vezérkép megszokott elemeit alkalmazva magasztalták április 3-a után az államfőt. Fő üzenetük szerint Horthy most is irányt mutatott a nemzetnek, amit – a már megszokott üzenet újbóli ismétlésével – minden magyar embernek követnie kell.[520] Az *Esti Kurír* szerint:

> „[…] a magyar családhoz szólt tegnap a magyar család feje, féltő gonddal, szeretettel, eréllyel és kitartásra buzdító bizalommal a hangjában, a magyar család fiait fogta kézen, hogy átvezesse őket az eléjük tornyosuló nehézségeken, a szebb, boldogabb és dicsőségesebb jövő felé”.[521]

Beszéde kedvező visszhangra lelt a társadalomban, ami azt jelzi, hogy a kormányzó a tömegekkel még kedvezőbb kapcsolatot alakíthatott volna ki a tömegkommunikáció által nyújtott lehetőségek még gyakoribb kihasználása esetében.[522]

5. 7. A közoktatás

A kormányzóhoz kötődő évfordulók megünneplése és az ideológiahordozó tantárgynak számító történelem rendszeres és szervezett oktatása révén Horthy Miklós vezérkultusza a közoktatásban is jelen volt. Azonban az irredentizmussal ellentétben nem töltött be olyan domináns szerepet a diákok – egy igen fogékony korosztály – világnézetének kialakításába és formálásában.[523] A két kultusz dominanciájának mértéke a hétköznapi élet más területein is hasonlóképpen alakult: az irredentizmus ugyanis sokkal inkább volt fogyasztási felület, mint a Horthy-kultusz. Annak ellenére volt így, hogy a két kultusz már 1919 őszén összekapcsolódott és tartalmi téren jól kiegészítették egymást.

---

[519] Lásd például Plamper 2012: 59–60.; Welch 1995: 33.
[520] Lásd például *Az Est*, 1938. ápr. 5. 1.; *Budapesti Hírlap*, 1938. ápr. 3. 1., ápr. 5. 1–3.; *Függetlenség*, 1938. ápr. 3. 1.; *Pesti Hírlap*, 1938. ápr. 3. 3.; *Újság*, 1938. ápr. 3. 1.; MNL OL K 428. j) 1938. ápr. 6. 6.
[521] *Esti Kurír*, 1938. ápr. 5. 1.
[522] Sakmyster 2001: 357.
[523] Az irredenta kultusz közoktatásban betöltött szerepéhez lásd Zeidler 2009: 246–250.; Szabó 2009: 83–93.

A közoktatásban az látható, hogy a tankönyvekből hiányzott annak üzenete, hogy a vezér követésével juthat el a magyar nemzet a „szebb jövő” állapotába.[524] A jelen „hősére” tehát ilyen összefüggésben nem hivatkoztak, arra, akinek vezérkultusza az elveszített területek visszaszerzésének ígéretét volt hivatott igazolni. Az olvasókönyvek és iskolai ünnepek pótolták a tankönyvekben megtalálható Horthy-kép hiányosságát, ahogyan a kormányzó revízióval kapcsolatos küldetésének erősítését is.[525]

A 4/6 osztályos elemi népiskolák (6–10/12 éves korosztály) számára készített történelemtankönyvek Horthy személyét rövid terjedelemben értékelték. A katolikus népiskolák használatára 1925-ben kiadott tankönyv csak utalt arra, hogy „az ország élén kormányzó áll, ki az ország ügyeit a Nemzetgyűléssel egyetemben intézi”.[526] A Kalász-iskolakönyvek sorozatban megjelent tankönyv – VI. osztályosoknak írt egyik fejezete – szerint a budapesti bevonulást „mámoros örömmel és kitörő lelkesedéssel ünnepelte a lakosság”. A fejezetet összegző mondatok egyike szerint „Horthy Miklós helyreállította a belső rendet”. Illusztrációként egy Horthy-érme reprodukcióját használta a szerző.[527] A budapesti bevonulás egy új korszak kezdeteként jelent meg: „azóta lépésről-lépésre keresi a magára maradt nemzet a boldogulás útját”.[528] Egy évvel később az V. osztályos tananyag kommentár nélkül említette a bevonulást és a kormányzóválasztást.[529] A VI. osztályos diákok viszont már arról is tanultak, hogy a Nemzeti Hadsereg 1919 őszén „elfoglalta a Dunántúlt” és Horthy „a nemzeti hadsereggel együtt rendet teremtett”. Ennek körülményeit nem részletezte a szerző.[530] A tankönyv 1936-os kiadása nem egészítette ki a kormányzóra vonatkozó említett állításokat.[531] Előfordultak az első világháborúra vonatkozó értékelések is: „volt vitéz altengernagyunkat” választották kormányzóvá.[532] Az evangélikus elemi iskolák számára készített segédkönyv szerzője úgy fogalmazott, hogy „Horthy Miklós fővezér az általa szervezett nemzeti hadsereg élén” vonult be 1919-ben Budapestre. E könyvben már egész oldalas portré is látható volt Horthyról.[533] Az elemi népiskolákban tanított tananyag szerzői nem helyeztek különösebb súlyt a kormányzó méltatására, elsősorban az ellenforradalmi szerepével

[524] Unger 1976: 181–186., 191.
[525] A korszak történelem tankönyveiről, azok születési körülményeiről, a magyar kormányzat befolyásoló szerepéről bővebben Albert B. 2006.
[526] Győrffy 1925: 39.
[527] Bagdy 1926: 115-116.
[528] Novy 1926: 114.
[529] Szügyi-Greiner 1927: 62.
[530] Uo. 101–102.
[531] Szügyi-Greiner 1936: 101.
[532] Szondy 1927: 141.
[533] Kalma 1931: 62–63.

foglalkoztak és időnként grafikákat, fényképeket közöltek róla. A kormányzóválasztás utáni időszakkal kapcsolatban, ha egyáltalán ezzel foglalkoztak, az államfő szerepét nem értékelték. Ez egyrészt azzal magyarázható, hogy kevesebb történelmet tanultak az elemi iskolákban, mint a későbbiekben. Másrészt – mint látható lesz – a polgári iskolák és a gimnáziumok számára írt tankönyvek sem részletezték Horthy Miklós államfői szerepét. Kivételt csak két elemi iskolai tankönyv képez az átnézett 10-ből. Az egyik szerint „Horthy Miklós kormányzó nagy fáradozással és államférfiúi bölcsességgel kivezette az országot a súlyos bajokból”.[534] Szondy György 1938-ban megjelent tankönyvének a magyar állam közjogi berendezkedéséről szóló részben idézte az 1920. évi II. tc.-nek az ország „megmentésére” vonatkozó sorait, hozzájárulva ezzel Horthy-kép erősítéséhez.[535]

A 10–14 éves korosztály által látogatott polgári iskolák történelemtankönyveit valamivel jobban átitatta Horthy Miklós kultusza. A 14 éves fiúk megtanulhatták, hogy a világháború alatt a Monarchia haditengerészete „leghíresebb fegyvertényének” az otrantói ütközet tekinthető, annak „hőse” pedig Horthy volt.[536] A polgári leányiskolák IV. osztálya számára 1928-ban írt tankönyv, azon túl, hogy illusztrációként közölte László Fülöp kormányzóról készített festményének (1927) reprodukcióját, leszögezte, hogy „[a] védtelen, elszomorodott országban Horthy Miklós teremtett rendet az entente hatalmak beleegyezésével, az oláh hadsereg pedig visszavonult a demarkációs (a fegyverszünetben határul megjelölt) vonalakra”. E megállapítás részben helytállónak tekinthető, leszámítva, hogy a különítményesek kilengéseiről semmit sem tudunk meg. A szerző leírta, hogy a Nemzetgyűlés a „nemzet akaratából” választotta meg Horthyt kormányzónak.[537] Egy másik tankönyv szerint „érdemei elismeréséül” választották meg kormányzóvá.[538] A polgári fiúiskolák számára 1928-ban kiadott tananyagban szintén szerepelt László Fülöp festményének reprodukciója. A Tanácsköztársaság bukása utáni időszakot úgy értékelte, hogy akkor „mindenki feszült várakozással nézett Szeged felé, ahol az otrantói tengeri csata hősének, Horthy Miklósnak a vezetésével megalakult a nemzeti hadsereg”.[539] A „lesújtott nemzet – írja az egyik szerző – csak akkor ébredt fel aléltságából” amikor Horthy Miklós – a lakosság „örömujjongása” közepette – bevonult

[534] Népiskola 1939: 47.
[535] Szondy 1938: 107–108.
[536] Lóránd 1921: 146.
[537] Sebestyén 1928: 115–116.
[538] Gál–Szerdahelyi 1929: 118.
[539] Havas 1928: 136–137.; A hadseregszervezésre utalt még például Meszlényi 1938: 94.

Budapestre.[540] 1920-at követően a kormányzó és a miniszterelnökök „bölcs mérséklettel és előrelátással vezették ki az országot a bolsevizmus és a pártviszályok örvényéből”.[541] Az 1919-es ellenforradalommal kapcsolatban találhatók elsősorban kultikus értékelések e tankönyvekben, a kormányzóválasztás utáni időszakkal kevésbé foglalkoztak, és ha így is tettek, akkor a kormányzó szerepét különösebben nem értékelték: az átnézett 10 tankönyvből csak 1 foglalkozott az államfő tevékenységével. A tankönyvek gyakran használtak illusztrációként kormányzót ábrázoló fényképeket, grafikák és festmények reprodukcióit. A polgári iskolákra épülő középfokú szakoktatás számára írt tankönyvek is a világháborús és a fővezéri szerepét értékelve méltatták személyét.[542]

A középiskolai tankönyvek ugyan már a korszak elején elítélték az 1918/1919-es időszakot, Horthy szerepét azonban még nem a kultikus értelmezéssel összhangban mutatták be.[543] A tankönyvek és az oktatási célokat szolgáló kiadványok a fővezéri tevékenységével kapcsolatban kitüntetett teret adtak a budapesti bevonulásnak és a kormányzóválasztásnak. Az állam működését ismertető fejezetekből nem maradt ki a kormányzói jogkör bemutatása, ami elmondható a népiskolák és a polgári iskolák tankönyveiről is. 1919 őszével kapcsolatban viszonylag már korán, igaz, visszafogott formában megjelent a szimbolikus kezdet motívuma. Eszerint az „országos ünnep” által kísért november 16-i bevonulás egy új korszak,[544] a „keresztény nemzeti megújhodás korának”, a „nemzeti uralom” kezdetét jelentette.[545] Az 1920-as évek első felében a tankönyvek egy része Horthy hatalmát még ideiglenesnek tekintette.[546] A példaképek között a kormányzó személye még nem olyan egyértelmű, így például egyes szerzők még Apponyi Albert, a békedelegáció vezetőjének, „nemzetünk legnagyobb fiának” érdemeit méltatták.[547] Horthy háborús sikerei, a „hős” képe az 1920-as évek második felében épült be a tananyagba, a tankönyvekbe és az olvasókönyvekbe.[548] Az 1930–1931-ben megjelent tankönyvekben, már megtalálhatók voltak a kormányzót ábrázoló fényképek, grafikák és fellelhetők a Horthy Miklóst méltató megállapítások is, amelyek

---

[540] Csóka 1931: 151., 153.
[541] Kerékgyártó 1929: 135.
[542] Lásd például Farkas–Komáromi 1930: 202–203.
[543] Unger 1976: 116., 121.
[544] Takáts 1920: 191. A túlzásoktól való tartózkodást jelezte, hogy Takáts György *A Zászlónk diákkönyvtára* sorozatban megjelent munkájában, a budapesti bevonulás tényének említését is elegendőnek tartotta. Takáts 1922: 9.
[545] Jászai-Balanyi 1924: 128–129.; Szabó 1926: 138.
[546] Jászai-Balanyi 1926: 176. A szerzőpáros öt évvel későbbi tankönyve is ideiglenesnek tekintette még a kormányzó hatalmát (Jászai–Balanyi 1931: 204.). A legitimista szemlélet tehát a tananyag része maradt.
[547] Albert B. 2006: 90., 94.
[548] Lásd például Marczell-Szolomájer 1930: 134.; Kovács 1927: 115–122.

mégsem uralták a tananyagot.[549] Ezek szerint ő szervezte meg a Nemzeti Hadsereget[550] és a Nemzetgyűlés „közkívánatra" választotta az ország kormányzójává.[551] Egy másik szerző a „belső rend helyreállítójának" nevezte őt, tapintatosan hallgatva a fehérterror jelenségéről.[552] A budapesti bevonulásra az 1930-as változat szerint már „leírhatatlan öröm és lelkesedés" közepette került sor.[553] Nem igazolható, hogy Horthy „útját állta" a románoknak.[554] Erre ugyanis nem került sor. Így arra sem, hogy a Dunántúl déli része azért „menekedett meg" a románoktól, mert „szembejött velük a Szegedről megindult" fővezér, a „világháború diadalmas hőse".[555] A bevonulás tizenötödik évfordulóján 1919. november 16. bemutatásakor azt lehetett olvasni már az egyik tankönyvben, hogy ez „a főváros lidércnyomástól felszabadult lakosságának örömujjongása között" történt.[556] Az ezzel kapcsolatos értékelések tehát egyre túlzóbbá váltak. A kormányzóválasztás utáni évekről – legalábbis a kormányzó szempontjából – a történelemtankönyvek hallgattak, így hiányoztak a kormányzó háborús és ellenforradalmi szerepét értékelő állításokhoz hasonló szófordulatok. Például ritkán található meg az „országépítő", „országgyarapító" jelző, ahogyan a revíziós bevonulások alkalmából közölt fényképek reprodukcióit sem használták rendszeresen. Miközben egyre inkább méltatták a tankönyv-szerzők az államfőt ellenforradalmi tevékenységéért, minimális mértékben, néhány rövid jelzővel sem értékelték kormányzói tevékenységét. Ennek egyik jele, hogy Jászai Rezső 1931-ben átdolgozott tankönyve ugyan külön fejezetet szentelt „[a] magyarság kötelességei az ország újjáépítésében" címmel az 1920 utáni időszaknak, mégsem írt arról, hogy a kormányzó iránymutatásait kellene követni.[557] Miközben erről cikkek és beszédek igen gyakran nyilatkoztak. Egy szintén 1931-ben kiadott tankönyv a „jobb jövő felé" című utolsó bekezdésben szintén nem tért ki a kormányzó szerepére.[558] Egy későbbi tankönyv szerzői is ismertették a fontosabb bel- és külpolitikai eseményeket, de ebben csak röviden – IV. Károly visszatérési kísérletei kapcsán – írtak a kormányzó szerepéről, miközben az ellenforradalomról a megszokott állításokat ismételték. A „szebb jövő" kifejezés többször is szerepelt az utolsó bekezdésben, de a vezérre nem hivatkoztak.[559]

---

[549] Az egyik grafika Horthy Miklóst, „a világháború hősét" és a Novarát ábrázolja. Szabó 1926: 138.
[550] Takáts-Koczogh 1926: 205.; Barthos–Koch 1931: 193.
[551] Ujházy 1927: 327.
[552] Ember 1930: 133.
[553] Erdélyi 1931: 193.
[554] Balogh 1931: 136–137. E tankönyv legitimista szellemiségben íródott (Albert B. 2006: 95.).
[555] Miskolczy–Szolomájer 1931: 185.; Vö. Balogh 1927: 137.
[556] Várady 1934: 119.
[557] Jászai–Balanyi 1931: 206-208.
[558] Barthos–Koch 1931: 195-196.
[559] Marczinkó–Pálfi– Várady 1938: 129-133.

Kivételt képez – a 20 elemzett gimnáziumi tankönyvből – Balogh Albin bencés tanár 1927-ben megjelent tankönyve, amelyben az olvasható, hogy megválasztása után a kormányzó és a kormány „lelkesedéssel fogott a megcsonkított, tönkretett ország talpraállításához”, így „a rend valóban helyreállott, pénzünk romlása megszűnt, a mezőgazdaság és az ipar lassan visszanyerte erejét”.[560] Tíz évvel később azt írta, hogy „nagy érdeme nagybányai vitéz Horthy Miklós kormányzónak, hogy hazánk az enyészet széléről immár új virágzás felé közeledik”.[561]

Az olvasókönyvek ugyan szintén nem foglalkoztak mindenre kiterjedő módon a kormányzóválasztás utáni időszakkal, azonban valamivel részletesebben mutatták be a kormányzó életének egyes eseményeit és szakaszait. Előfordult például, hogy korábban megjelent újságcikkeket és verseket közöltek.[562] Ez azt is jelentette, hogy a vezérkép bizonyos elemei inkább így épültek be a történelem-tananyagba, így jutottak el a tanköteles korosztályokhoz. Ezt egészítette ki az ún. Horthy-füzet, amit már az 1920-as években használtak a diákok. Ennek címoldalán Horthy ülő portréja látható, amelyen tengerész-egyenruhát visel a kitüntetéseivel. A belső oldalakon rövid életrajz olvasható, amely a „nemzetmentő” vezért, a „nemzeti megújhodás vezérét” méltatta, így is erősítve a kormányzó kultikus bemutatását.[563]

A Horthy-évfordulók ünneplése során jutott el még a tankötelezett korosztályhoz a Horthy-kép, ami valamiképpen szintén pótolta a tankönyvek hiányosságait. A vallás- és közoktatásügyi miniszter 162.061/1922. VI. sz. rendelete (november 27.) értelmében a minisztérium irányítása alatt álló oktatási intézményekben a kormányzó névnapja iskolai szünnap lett. A rendeletet az egyházi fenntartású intézményeknek is megküldte a miniszter, javasolva az alkalmazását.[564] 1925. szeptember 11-én az államfő születés- és névnapjának egységes megünnepléséről rendelkezett a szakminiszter: ki kellett tenni a nemzeti lobogót az épületekre és részt kellett venni az ünnepi istentiszteleteken és miséken.[565] A kormányzó születés- és névnapja vált az iskolai ünnepek részévé, közülük is elsősorban december 6. töltött be meghatározó szerepet.[566] Az ünneplés módja azonban nem volt egységes az országban, legalábbis ezt jelzik az átnézett iskolai

[560] Balogh 1927: 138.
[561] Balogh 1938: 84., 87.
[562] Bartha–Tordai 1932: 185–190. Ez a kiadvány például közölte Pethő Sándor egyik cikkét, amely 1919. november 18-án jelent meg az *Új Nemzedék*ben (lásd ehhez a 4.3. fej. 103. jegyzetét).
[563] A Horthy-füzetre Dobai Miklós hívta fel a figyelmemet, amit ezúton is köszönök.
[564] HK 1922: 430.; *Néptanítók Lapja*, 1922. dec. 1. 21.
[565] HK 1925: 241.; *Néptanítók Lapja*, 1925. szept. 18. 30.
[566] Lásd például Szabó 2002: 122., 125–127.

értesítők.[567] December 6-a a minisztérium irányítása alatt álló oktatási intézményekben tanítási szünet volt. A kaposvári állami népiskolában 1927-től iskolai ünnepséget is rendeztek.[568] A soproni evangélikus népiskola tanulói valamikor istentiszteleten is részt vettek, máskor az ünneplést csak a tanítási szünet jelentette.[569] Az 1934/35. tanévben a pápai állami polgári leányiskola növendékei műsoros ünnepség keretében emlékeztek a kormányzó „országmentő munkásságára".[570] A gyöngyösi állami elemi fiú- és leányiskola tanulói miséken és iskolai ünnepségeken is jelen voltak. Az 1936/37. évi tanévben az ünnepi beszéd „Őfőméltósága nemzetmentő munkáját" méltatta.[571] Az iskolai ünnepségek a Magyar Hiszekeggyel kezdődtek. A beszéd mellett, amelyet az iskola egyik tanára tartott, két-három irredenta és/vagy Horthyról szóló vers és dal hangzott el. E rendezvények a Himnusszal fejeződtek be. A salgótarjáni állami polgári fiú- és leányiskolában nem tartottak névnapi ünnepséget, a tanárok és a tanulók az istentiszteleteken vettek részt.[572] A kormányzó születésnapjának ünnepléséről ritkábban számoltak be az iskolai értesítők, főként azért, mert többször a tanév végére esett.[573] A kormányzóválasztás és a budapesti bevonulás napját nagyobb jelentőségű évfordulókon, 1930-ban és 1934-ben ünnepelték miniszteri rendelkezés alapján. E napokon tanítási szünet volt.[574] A vallás- és közoktatásügyi miniszter minden tankerületi főigazgatót arra kért, hogy „utasítsa az iskolák igazgatóságait, intézkedjenek arra nézve, hogy a szünetet megelőző napon a szünet kihirdetésével kapcsolatban a nap jelentősége a tanulók előtt méltattassék".[575] A különféle iskolai ünnepségeken kívül a diákok részt vehettek még a leventemozgalom ünnepségein, fáklyás felvonulásain is. A leventék hivatalos lapja rendszeresen méltatta a kormányzót, a „nemzet atyját", akit követendő példaként állított a leventék elé: „Tekintsetek reá és vegyetek példát elszánt hazafiságáról, magyar hősiességéről, vitézi erényeiről".[576] Horthy Miklós születés- és névnapja leventeünnep volt, ami a 15–21 éves fiúk militarista, nemzeti és vallásos szellemben történő

[567] Az iskolai értesítők kiválasztásánál nem törekedtem egy reprezentatív minta összeállítására, viszont arra igen, hogy különféle iskolatípusok (népiskola, polgári, gimnázium, állami vagy egyházi) kerüljenek be a mintába és ezek az iskolák lehetőleg az ország különböző régióihoz tartozzanak.
[568] Lásd például Kaposvár 1929: 10.
[569] Gróf 1931: 13.
[570] Vajda 1935: 24.
[571] Sebestyén 1937: 6.
[572] Dörner 1931: 15.
[573] Lásd például Zwick 1931: 28.
[574] MNL OL K 428 a) 1930. febr. 22. 20.; *Függetlenség*, 1934. nov. 13. 3.; Lásd például Szarka 1930: 4.; Kraft 1935: 29–31.; Gróf 1930: 14.
[575] MNL OL K 636 642. doboz, 20–401. 19.
[576] Ehhez lásd például *Levente*, 1925. dec. 5. 31.; 1928. dec. 20. 21., 1933. jún. 15. 1. (az idézet itt olvasható); Az 1938 utáni időszakhoz lásd például *Szebb Jövőt*, 1941. jún. 21. 3., dec. 6. 3., 1942. dec. 5. 3.; *Levente*, 1940. márc. 16. 81–82., 1943. jún. 5. 1–2.

nevelésen túl, az államfő iránti tisztelet, hűség erősítése terén volt jelentős.[577] A leventék országszerte több helyen is ünnepeltek, tábortüzek és fáklyás felvonulások keretei között.[578] Az elsősorban középiskolás cserkészek sem tétlenkedtek a kormányzó névnapjain: a cserkészcsapatok részt vettek a december 5-i i felvonulásokon.[579] Horthy volt ugyanis a Cserkészszövetség fővédnöke. A cserkészek 1936-tól kezdődően március 15-én minden évben díszelőadást rendeztek fővédnökük tiszteletére az Operaházban.[580] A *Magyar Cserkész* címoldalán március 15-én gyakran feltűnt a kormányzó alakja.[581] A Horthy-kultusz március 15-éhez kötődő legfontosabb ünnepségei ezek a díszelőadások voltak.

A tanórák és az ünnepek tartalmi vonatkozásainak meghatározásához hozzájárult az egyik pedagógiai szakfolyóirat, a minisztérium által kiadott *Néptanítók Lapja*.[582] A korszak első éveiben a kormányzóról (is) szóló cikkek alapvetően radikális jobboldali hangvételűek voltak: Horthyt keménykezű vezérként állították be, így Budaváry László, a fajvédő irányzat egyik meghatározó alakja is.[583] Az 1928–1930 közötti évfordulókon az „ország első nevelője" oktatás- és művelődéspolitikai törekvéseit méltatta a lap, azon túl, hogy tudósított az ünnepi rendezvényekről.[584] A kormányzóválasztás tizedik évfordulóján egy kifejezetten az iskolai ünnepségek vezérfonalául szolgáló öt oldalas tervezet jelent meg. A jubileum jelentőségéről a kérdés-felelet formájában felépített segédlet alapján kellett tájékoztatni a tanulókat. Ennek központi gondolatmenete szerint az ember különféle közösségekben él, amelyek között a legkisebb a család, míg a legnagyobb a nemzet. Minden közösségnek van feje, irányítója, akit meghatározott alkalmakon tiszteletből, hálából és szeretetből felköszöntünk. A „legnagyobb család", a nemzet minden egyes tagja 1930. március 1-jén Horthy Miklóst ünnepli, azt a vezért, akinek köszönhetően „sokat, nagyon sokat haladt a jobb, boldogabb és szebb jövő felé a nemzet". A kormányzó ugyanis „bölcsen vezette ki a nemzetet abból a rettenetes zűrzavarból és rendetlenségből, melybe a háború után került". A megemlékezés végén

---

[577] Kerepeszki 2010a: 106–110.; Szabó 2009: 89., 93.
[578] Például *Levente*, 1927. dec. 10. 1–2.; 1928. dec. 20. 24., 1929. dec. 20. 29., 1931. jún. 15. 1., 1933. jún. 15. 1., 1936. jún. 15. 1., 1938. dec. 20. 376., 1939. jún. 15. 1.; *Szebb Jövőt*, 1941. dec. 13. 14., 1942. jún. 13. 7., dec. 5. 1.; *Sárospataki Református Lapok*, 1939. dec. 9. 259.; MNL OL K 428. a) 1941. dec. 5. 7.
[579] Lásd például Schreiber 1931: 17.; Szabó 2009: 93–99.
[580] Lásd például MNL OL K 612 1936. febr. 22. 6., 1937. márc. 11. 13., 1938. febr. 18. 1., 1939. márc. 13. 7.; *Új Magyarság*, 1941. márc. 1. 6.; *Magyar Cserkész*, 1939. márc. 15. 1., 3., 1941. márc. 15. 1., ápr. 1. 1., 1942. márc. 15. 1., 1944. márc. 15. 3.
[581] Lásd például *Magyar Cserkész*, 1939. márc. 15., 1941. márc. 15., 1943. dec. 1. 1.
[582] Unger 1976: 87.
[583] *Néptanítók Lapja*, 1920. márc. 18. 1–2., júl. 8. 1.
[584] Uo. 1928. júl. 1. 1., dec. 20. 26–28., 1929. dec. 5. 42., dec. 18. 34., 1930. márc. 1. 2–4.

tiszteletből és hálából a gyerekek egy szál virágot helyeztek el a kormányzó arcképe előtt. Mindez a köszönetmondás rítusaként is értelmezhető.[585] Azon a napon az iskolák épületét nemzeti lobogók díszítették, a diákok istentiszteleteken vettek részt.[586] A kultikus családmodell az iskolai beszédek gyakori eleme volt, így a gyermekek számára közvetített vezérkép egyik fontos alkotóelemét jelentette. Ezek a beszédek a szülők iránti tiszteleten és a családtagok összetartozásán túl még azt is kiemelték, hogy a „jó gyermekek" engedelmeskednek a szüleiknek, így „az ő bölcs rendelkezései szerint" kell cselekedni, hogy „ezzel megkönnyítsük a nemzet érdekében folyó munkálkodását".[587] Az engedelmesség azért is várható el, mert a szülők, ebben az esetben az apa, „a nemzet atyja" állandóan figyel a családra, a gyermekekre, a nemzet „fiaira" és „leányaira" gondoskodik róluk, neveli őket. Úgy szereti őket, mintha a sajátjai lennének.[588] A vezért emellett példaképként, követendő példaként is beállították a gyerekek számára, miután az ő életéből kötelességtudást és a haza szeretetét lehet megtanulni. Erre nemcsak a Horthy-kultusz esetében került sor.[589] Az iskolai beszédek, alkalmazkodva a gyermekek életkorához, meseszerű elemeket is tartalmaztak. Az egyik névnapi beszéd szerint:

> „[…] volt egyszer egy ország, melyben minden élő lény meg volt dermedve. Ilyen dermedt állapotban aludtak sok-sok éven át, csak éjjeli ragadozók vijjogtak felette, míg nem jött egy híres királyfi, ki megváltotta az alvó országot. Elűzte a ragadozókat, eloszlatta a sötétséget, életre keltette az alvókat".[590]

Az ifjúság militáns nevelésére is említhető egy későbbi példa.

> „Álljatok vigyázzba s mint apró katonái a nagy Vezérnek, köszöntsétek a legnagyobb, legvitézebb magyart hozzá méltóan".[591]

A *Néptanítók Lapjá*ban 1930 és 1938 között az évfordulókon elmaradtak a kormányzót méltató írások. Időnként fényképek járultak hozzá az államfő iránti tisztelet további erősítéséhez. 1938 folyamán többször is megjelent egy hirdetés, amely szerint „minden magyar iskola, közhivatal, stb. elmaradhatatlan része" egy Horthyt ábrázoló

---

585 Kelly 2004: 108.
586 *Néptanítók Lapja*, 1930. márc. 1. 5–9.
587 Bene 1929: 97–102. Az idézet a 102. oldalon olvasható.
588 Kunt 2008: 56.; Bene 1939: 22.
589 Kelly 2004.
590 Gerley 1932: 8.
591 Bene 1939: 20. A korszak végén, 1944. március 15-én egy névtelen kassai cserkész arra tett ígéretet, hogy „egykor oly hős katonái leszünk, mint amilyen hű apródjai, cserkészei és leventéi vagyunk ma". *Magyar Cserkész*, 1944. márc. 15. 1.

festmény, így az annak beszerzésére szólított fel.[592] A vallás- és közoktatásügyi miniszter könyvajánlásai a kormányzóról szóló kiadványokat is tartalmaztak. 1929-ben Pilch Jenő, míg 1938-ban Doblhoff Lily és Magyar Kelemen Horthy Miklós életrajzait ajánlotta a középfokú iskolák és könyvtáraik számára beszerzésre.[593]

5. 8. A Horthy-életrajzok

A Horthy-kultusz ápolásában – a vezérkultusz-építés népszerű, gyakran alkalmazott eszközeként – életrajzok és kifejezetten a kormányzóról szóló kiadványok is lényeges szerepet töltöttek be.[594] A kultuszépítés egyéb eszközei, így például cikkek, beszédek mellett az életrajzok is hozzájárultak annak igazolásához, hogy miért csakis Horthy Miklós vezetésével juthat el a magyar nemzet a „szebb jövő", a „feltámadás" állapotába. Életrajzi vonatkozásokkal emellett a tankönyvek és az újságcikkek is rendelkeztek. Az életrajzok, különösen azok, amelyek hivatalosnak tekinthetők, a vezér alkalmasságának igazolása mellett az adott rendszer által képviselt főbb értékeket, a hatalom által elvárt viselkedési formákat is tartalmazták.[595] Az Országos Széchényi Könyvtár katalógusa szerint 1920. március 1. és 1938. november 2. között, közel 19 év alatt Magyarországon 8 életrajzi vonatkozású könyv, kiadvány jelent meg Horthyról, amelyek közül kettő – a megnevezett időszakban – két kiadást is megért.[596] A külföldön megjelent kiadványok száma 2 volt.[597]

Az 1920-as évek elején ugyan több könyv is megjelent az ellenforradalomról, amelyekben a fővezér tevékenységét is bemutatták, de alapvetően nem róla szóltak, így nem sorolhatók az életrajzok közé.[598] Kutatásaim szerint az első önálló kiadvány 1926-ban jelent meg, amihez a szerző nem kért engedélyt a kormányzótól.[599] *A kormányzó és a nagybányai Horthy-nemzetség* című munka központi üzenete szerint a Horthy-család

---

[592] Például *Néptanítók Lapja*, 1938. febr. 15. 163.
[593] HK 1929: 322., 325.; *Néptanítók Lapja*, 1938. szept. 1. 721. és nov. 1. 874–875.
[594] Vö. Brandenberger 2005: 251.
[595] Apor 2004: 65.
[596] Vö. Romsics 2007a: 15. Nem soroltam az életrajzi kiadványok közé az évfordulókon elmondott beszédek publikált változatait és az ünnepségeken készült jegyzőkönyveket sem, akkor sem, ha Horthy életét foglalták össze. Életrajzi kiadványnak tekintettem azon műveket, amelyek a kormányzó életének bizonyos szakaszait, eseményeit dolgozták fel.
[597] A külföldön megjelent egyik életrajz Edgar von Schmidt-Pauli újságíró munkája (Schmidt-Pauli 1936). A nem Magyarországon megjelent kiadványok elemzésétől azért tekintek el, mert meglehetősen korlátozott hatása volt a magyar közvéleményre, már ha volt egyáltalán. A másik kiadvány svéd nyelven jelent meg (Key-Åberg 1930).
[598] Közülük kiemelhető Ujlaki 1921: 164–169.
[599] A könyvre vonatkozó információk forrása: HM 1940. Elnökség A. osztály I. tétel 5151. alapszám. Az iratok között 1936-ból származók is vannak (7073/Eln. A.).

minden tagja, így Horthy is, kivétel nélkül a magyar nemzetnek szentelte életét.[600] A magyar nemzet szolgálata, mint a társadalomtól elvárt magatartásforma, a Horthy-kori propaganda egyik fontos elemének tekinthető. A 75 oldalas könyv szerint a kormányzó neveltetése, fiatalkora, tengerész pályafutása is előre jelezte, hogy a megfelelő időben a nemzet vezérévé fog válni.[601] Így küldetéses vezérré vált, mert az első világháború után sem feledkezett el népéről a „magyarok Istene", tehát küldött valakit, hogy megmentse, védelmezze és vezesse a magyar nemzetet a „feltámadás" felé.[602] A kiválasztottságot alátámasztó torzított múltértelmezés a vezérkultuszokhoz konstruált életrajzok alapvető jellegzetessége.[603] A kormányzóválasztást követően „az összetartás, egyet akarás és a szüntelen céltudatos munka, lelkünk minden ábrándjának megvalósulását hozza felénk", írta a szerző, miután a kormányzó döntései eredményeként újra rend volt, megtörtént a földreform, talpra állt a gazdaság, enyhültek a szociális feszültségek és Sopron is az ország része maradt.[604] IV. Károly 1921-es visszatérési kísérletei kapcsán az újbóli „nemzetmentést" hangsúlyozta Nógrádi Gyula.[605] Az elért eredmények Horthynak tulajdonításával is „igazolhatta" a szerző, hogy miért ő áll a nemzet élén (15. táblázat). Ez a munka 1933-ban újból megjelent. Tartalma megegyezett az első kiadáséval.[606]

Horthy hatvanadik születésnapja alkalmából jelent meg Pilch Jenő katonatiszt, hadtörténész számos fényképpel illusztrált, 408 oldalas Horthy életrajza, amely elsőként és meglehetősen részletesen számolt be Horthy tengerészévein túl az első világháborús hadisikereiről.[607] Kétségtelen, hogy Horthy Miklós kiváló tengerésztiszt volt, de a kötet időnként még így is túlzásokat tartalmaz. A könyv adatgazdagsága miatt forrásként kiválóan használható. Kiegyensúlyozott szakmunkaként azonban már egyáltalán nem, mert például az 1918-ban gyakorolt erélyességének és a fehérterror problematikájának értékelése is hiányzik a kötetből.[608] Utóbbit a szerző, Horthyt felmentve, „népítéletként" mutatta be, miközben – mint közismert – a terror szörnyűségeit indokoltan össze lehet kötni a fővezérrel.[609] A „pusztulás és a végenyészet szélére jutott" országot a „káosztól"

[600] Ez az üzenet – például – Hindenburg méltatásaiban is megjelent. Goltz 2009: 104.
[601] Nógrádi 1926: 10–11., 45., 52–75.
[602] Nógrádi 1926: 7–9., 19., 23., 28., 34., 40.
[603] Révész 1995: 21.
[604] Uo. 24–28. Az idézet a 24. oldalon olvasható.
[605] Uo. 27.
[606] Nógrádi 1933.
[607] Pilch 1928: 7–87.
[608] Pilch könyvéről a *Századok* 1929/1–3. számában Gy. J. – talán Gyalókay Jenő – tollából megjelent egy recenzió, ami szerint ez az életrajz „a történetírás tárgyilagos hangján szól emberekről és eseményekről egyaránt" (84.).
[609] Pilch 1928: 197.; Romsics 2007a: 7., 12.

„megmentő” fővezér képét, ami már a kormányzóválasztás előtt megjelent, Pilch Jenő foglalta először egységes, kronologikus szerkezetbe,[610] amit tovább erősített az egyes fejezetek címeivel (*Örvény szélén*, *A honmentés első lépései*, *Az első diadalutak*). A szóhasználat kultuszépítő szerepét világítja meg az is, hogy a román kivonulás során felszabadult területeket „felszabadított” vagy „visszafoglalt” területeknek nevezte.[611] A kultuszépítés logikája szerint a szerző igyekezett hangsúlyozni az ország kétségtelenül válságos helyzetét, a politikai széthúzást és azt a tudatos „aknamunkát” amelynek következményein úrrá kellett lennie Horthynak.[612] Az „országmentés” így az „elernyedt tömeg” felrázását, a társadalom vigasztalását és lelkesítését is jelentette.[613] Az életrajz szerint Horthy „honmentő” tevékenysége a törvényes, alkotmányos rend helyreállítását célozta.[614] Emiatt hónapok alatt a fővezér „személye mindenek fölé emelkedett”.[615] A kormányzóválasztást Pilch Jenő is a társadalom „közóhajtásaként” értékelte, miután a fővezér iránt érzett „szeretet és hála” a „társadalom minden rétegében” folyamatosan nőtt.[616] A könyv egészén látható, hogy a szerző Horthy Miklós tényleges szerepét alaposan eltúlozta, kiszínezte, illetve – ezzel összefüggésben – másokét kisebbítette. A vezérkép fontosabb elemeinek előfordulását a 15. táblázat mutatja. Az első (még nem teljes) Horthy életrajz – ami a következő évben változatlan formában újból megjelent – a kormányzóválasztást követő évekkel már nem foglalkozott.[617] A kormányzóválasztás tizedik évfordulóján rövidítve adták ki. Szerkezete alapvetően azonos az 1928-as kiadásával, leszámítva néhány fejezet címének megváltozását és az 1920 utáni időszak ismertetésével foglalkozó fejezeteket, amelyek terjedelme csak 22 oldal. Emiatt ez a könyv is a „nemzetmentésről” szólt, de már kiegészült a nemzetet „bölcsen” vezető, irányt mutató, nevelő és a magyarságról gondoskodó államfő képével.[618] Pilch Jenő életrajzai már a kormányzó engedélyével jelentek meg.[619]

A budapesti bevonulás tizenötödik évfordulója alkalmából jelent meg egy 52 oldalas, Pilch Jenő munkájára támaszkodó kiadvány.[620] A szerző, Técsy Vilmos ugyanis átemelte abból a legfontosabb újságcikkeket és beszédeket, emiatt nincs jelentős eltérés

[610] Pilch 1928: 6.
[611] Uo. 239–240. 261–265.; Romsics 2007a: 11–12.
[612] Pilch 1928: 165–176., 179–211., 335–344.
[613] Uo. 211.
[614] Uo. 198–211., 291–302.
[615] Uo. 302.
[616] Uo. 345.
[617] Pilch 1929.
[618] Pilch 1930: 182–206.
[619] Lásd az 599. jegyzetet.
[620] Técsy 1934.

a két életrajz Horthy-képe között. Bizonyos esetekben azonban Técsy sokkal inkább elrugaszkodott a valóságtól, mint tette ezt Pilch. Erre említhető példaként, hogy szerinte mindenki, aki 1919-ben ellenséges volt a magyarokkal, igyekezett Horthy érdemeit „kisebbíteni és mindennapi jelentéktelen egyéniségnek feltüntetni", mert tudták, hogyha a „kezében egy erős hadsereg lesz, úgy, azt ellenük vagy általában a győztes hatalmak ellen fordítja. Hisz látták, hogy minden embert valósággal elvarázsolt, akik pusztakézzel is képesek neki menni egész hadseregnek, ha Horthy Miklós vezeti őket".[621] Pilch emellett azt sem írta le, hogy a Nemzeti Hadsereg fellépett a románok ellen: „Az oláhok megkísérelték a Horthy által megjelölt vonalat átlépni, de miután katonáink megfelelően visszautasították őket, lévén pár halottjuk is, felhagytak a terjeszkedéssel" – írja ezzel szemben Técsy.[622] Teljes mértékben megfelel viszont a realitásoknak, hogy 1918 előtt a magyar nép alig ismerte Horthy Miklóst, mert „hosszú éveken keresztül az ország határain kívül, a tengeren élt, ezért róla csak igen kevesen, leginkább a főrangúak hallottak és tudtak megbízható adatokat. A nép ezidőszerint teljesen tájékozatlan volt felőle".[623] Técsy Vilmos első számú célja az volt, hogy minél több emberhez, így még a szegényekhez is eljusson ez a kiadvány (30 fillér volt az ára). Ezáltal, szándéka szerint, minél több magyar megismerhetné vezérét.[624]

> „Nekem pedig az volt a törekvésem – írja az összegzésben –, a kitűzött célom, hogy Horthyt igaz valójában feltüntető könyvvel valósággal elárasszam a magyar Haza népét. Ezt sok ezer példányban akarom, mintegy kiszórni a nép közé, hogy ismerje meg vezérét és ne hallgasson az alattomos sugdosókra, azokra, akik az átlagember színvonalára akarja Horthyt állítani. Láthatjuk minden tettéből, hogy a Haza és fajszeretetben, a magyaros, nyílt becsületességben és minden ősi, magyaros erényben, bátorságban, vitézségben, vezérének fogadhatja őt a magyarság, szívvel és lélekkel, bizalommal követheti őt, oda ahova vezeti. Aki őt követi, biztosan helyes úton halad, amely a magyar nemzet boldogulásához vezet. Le ne engedje téríteni arról magát senki, senki által".[625]

[621] Uo. 14.
[622] Uo. 20.
[623] Uo. 4.
[624] Uo. 1.
[625] Uo. 52.

1938-ban több kiadvány is megjelent. Először a *Pesti Napló* újságírója, Doblhoff Lily 321 oldal terjedelmű, könnyen olvasható, fényképekkel illusztrált életrajza.[626] Ez tekinthető az első teljes életrajznak, amit szintén Horthy Miklós engedélyével adtak ki. Népszerűsítésében szerepet vállalt a sajtó.[627] A könyv azonos tartalommal 1939-ben, majd 1941-ben újból megjelent.[628] 1944-ben finnül adták ki.[629] A könyv, amit a szerző 1938 májusában fejezett be, születésétől kezdve tekinti át Horthy életét, így nem kerülte meg fiatalkorát, tengerész-pályafutásának állomásait, magánéletét és a családalapítást sem, ahogyan a társadalmi életéről és a kedvteléseiről is írt. Doblhoff nem idealizálta annyira a magyar államfő alakját, különösen az 1918-ig terjedő fejezetekben – mint megszokott volt a korszakban –, azaz, nem faragott belőle egy minden tekintetben tökéletes figurát.[630] Ez természetesen nem jelenti azt, hogy ne lett volna a biográfiának koncepciója. Horthy Miklós kötelességtudatának gyermekkortól történő hangsúlyozása alapvetően erőltetetten hat.[631] A kötelességét mindig maradéktalanul teljesítő tengerész méltatása az otrantói ütközet értékelésekor és a flottaparancsnoki kinevezése leírásakor érte el csúcspontját.[632] Az összeomlás utáni események bemutatása – 140 oldalon – már sokkal inkább összhangban állt a hivatalos interpretációval (15. táblázat): a „káoszban" a nemzetért tenni akaró Horthy csatlakozott a szegedi ellenkormányhoz.[633] Ezután az erélyes, mindig jó döntéseket hozó, merész, de mégis „bölcs" vezér megkezdte a rend helyreállítását.[634] A fehérterrort Doblhoff úgy értékelte, hogy miután „polgárháború dúlt az országban" és „még nem múlt el teljesen a vörös veszély", Horthynak „az egyéni akcióknak kissé több teret kellett engednie". A történtek elkerülhetetlenek voltak – vélte a szerző, aki ezen a ponton tért el egyedül az addigra már kanonizált Horthy-képtől,[635] hiszen elismerte Horthy közvetett felelősségét. A „nemzetmentés" eredményeinek köszönhetően a fővezér népszerűsége és tekintélye fokozatosan nőtt itthon és külföldön is, így érthető, hogy a nemzet „egésze" őt kívánta kormányzóvá választani.[636] A szerző a kormányzó vezetői alkalmasságát látta igazolva IV. Károly visszatérési kísérleteikor történtekben is: Horthy a realitásokat pontosan ismerve ugyanis kizárólag a nemzet

[626] Doblhoff 1938.; Romsics 2007a: 15.
[627] Lásd például *Pesti Napló*, 1938. máj. 19. 1.; *Az Est*, 1938. máj. 22. 8.
[628] Olasz 2010: 365.
[629] Doblhoff 1944.
[630] A fiatal Horthy és a tanulás viszonyához lásd például Doblhoff 1938: 28., 30–31., 48.
[631] Uo. 18., 28., 37., 116., 143., 202., 260., 276., 309.
[632] Uo. 135., 145–146., 160–161.
[633] Uo. 187–188., 190., 201., 216.
[634] Uo. 217., 219., 224–226., 228., 230., 239.
[635] Uo. 243–244.
[636] Uo. 249., 253–254., 265.

érdekeit mérlegelte, úgy érezte, hogy „nem engedhet meg egyetlen olyan lépést sem, ami veszedelmet hozhat újból visszanyert, forrón szeretett hazájára”.[637] Mindezek után a konszolidáció központi alakja „a pártok és a napi politika” felett álló kormányzó lett, mert „[r]endíthetetlen hite mágikus erőt öntött mindazokba, akik vele együtt az országépítés nehéz feladatán dolgoztak”.[638] Horthy Miklós „tántoríthatatlan hite kellett ahhoz”, hogy „a felizgatott lelkeket […] a zűrzavarból visszavezesse a békés felépítő munka légkörébe”.[639] Így a szerző szerint Magyarország „túljutott a legkeservesebb bajokon”.[640] Az életrajz az 1936-os római út ismertetésével zárult.

Magyar Kelemen tollából 1938-ban szintén egy teljes, bár rövid, 60 oldalas, fényképekkel gazdagon illusztrált életrajz jelent meg.[641] A szerző áttekintette Horthy Miklós életének legfontosabb eseményeit és időszakait.[642] A család származása kapcsán megállapította, hogy az egy „ősrégi erdélyi nemzetség”.[643] Akár igaz ez az állítás, akár nem – a Horthyak székely eredetét eddig még senki sem dokumentálta – az első írásos forrásokat csak az 1570-es évekből ismerjük.[644] A könyvben egy jó minősítésekkel rendelkező, kiváló, kötelességét mindig teljesítő, népszerű, a ranglétrán folyamatosan előrelépő, a háború alatt sikeres tengerész képe rajzolódott ki. Ennek van alapja, viszont a kormányzó nimbuszának indokolatlan növeléseként értelmezhető az a megállapítása, hogy az otrantói győzelmével „hajóhadunknak hervadhatatlan, szinte époszba illő babérokat szerzett”.[645] Ide sorolható, hogy 1918-ban a flottaparancsnoki kinevezésekor „benne bízik az egész tengerészet”, a legénység „bálványozta, tisztjei pedig született vezért láttak benne”, sőt, személye akkor már „a magyar történelmi nagyságok sorába emelkedik”.[646] Mindezzel Magyar Kelemen megalapozta mindazt, amit Horthy Miklós 1919 utáni szerepe kapcsán írt. Az 1919 és 1936 közötti időszak értékelésekor ugyanis szintén Horthy központi szerepét, nélkülözhetetlenségét hangsúlyozta a szerző, amellett érvelve, hogy a megfelelő alkalommal és módon meghozott döntései kivétel nélkül pozitívan befolyásolták a magyar nemzet jövőjét. Mindezt a „tetterő”, az „éleslátás”, a

[637] Uo. 281., 284–285.
[638] Uo. 300.
[639] Uo. 306.
[640] Uo. 312.
[641] Magyar 1938. A könyvet kiadó Királyi Magyar Egyetemi Nyomda meglehetősen jelentős kormányzati támogatással rendelkezett. Albert B. 2006: 23., 27.
[642] Az életrajz 1938 tavaszán norwalli Konek Emil ny. altengernagy előszavával is megjelent, igaz a szerző neve Magyarról Walzelre módosult (Walzel 1938). A február 25-ére keltezett előszó a könyv elsőszámú feladatát abban látta, hogy minél több ember ismerje meg ebből a kormányzót.
[643] Magyar 1938: 5.
[644] Sipos 1993a: 19.
[645] Magyar: i. m. 21.
[646] Uo. 17., 30.

„tehetség”, az „éles ész” és a „vakmerő bátorság” szavak alkalmazásával támasztotta alá.[647] A 15. táblázatból látható, hogy ebben a könyvben is megtalálhatók voltak a vezérkép fontosabb elemei. Illusztrációként 48 fényképet használt a szerző. Ezek közül 11 magánéleti, családi témájú, 6 foglalkozott Horthy Miklós 1918 előtti pályafutásával, 3 a fővezéri szerepével, és 26 ábrázolta őt reprezentálás közben. A magánéleti témájú képek aránya így 22%, a reprezentáló kormányzót a képek 54%-án lehetett látni, míg a katonát 18%-ukon. Mindez azt jelzi, hogy a hangsúly a magánember és az állam első emberének képére helyeződött. A vezér magánemberi, hétköznapi arca az átlagemberek számára is ismert élethelyzeteket idézett fel.[648] A többi fénykép a nép közül kiemelkedő államférfi alakját mutatta be. A családi fényképek az uralkodói vizuális reprezentáció hagyományait tükrözték, az ilyen típusú képek ugyanis hiányoztak a korabeli diktátorok albumaiból.[649]

1938-ban egy 582 oldalas genealógiai munka is megjelent,[650] amelynek szerzője, Sándor József azt igyekezett bizonyítani, hogy 1301-ben „nem halt ki Árpád vére”, sőt „még ma is él a magyarságban az Árpádok vére, sőt királyi vére, s ez a királyi vér jelen van a ma teljesen független Magyarország kormányzójában, vitéz nagybányai Horthy Miklósban”.[651] Sándor József tehát vérségi és nem szimbolikus alapon igyekezett az Árpád-házat, mint az első nemzeti dinasztiát összekapcsolni a kormányzóval. A szerző szerint ugyanis III. András halála után kizárólag az oligarchák nyomására, „önös és nem nemzeti” hatalmai érdekeiket segítve terjedt el a köztudatban a dinasztia kihalásának híre, amit a nádor egy 1303-as oklevelében erősített meg, miközben az uralkodóházba történt korábbi beházasodások révén az „Árpádok vére” tovább élt. Álláspontja alapján – IV. Béla unokája (Erzsébet) házasságkötésén keresztül – Horthy is így tekinthető az Árpádok leszármazottjának.[652] Sőt, leírása szerint VI. György brit király (1936–1952) is az Árpádok leszármazottja.[653] Állításai minden valóságot nélkülöznek.[654] Ha az 1303 óta (1938-ig) eltelt 635 év során valamikor előkerült olyan oklevél, amely az Árpád-ház kihalását cáfolta, akkor azt – összeesküvés elméletet kreálva elmélete köré – a hatalom

[647] Uo. 34., 37–39., 43., 45., 57–60.
[648] Olasz 2010: 366.
[649] Szabó 1978: 514.
[650] Ugyan ez sem életrajz, de miután a kormányzó származásával foglalkozik, így az életrajzi vonatkozású kiadványok közé soroltam.
[651] Sándor 1938: 8.
[652] Uo. 10–11., 37–48.
[653] Uo. 49.
[654] A könyvében szereplő családfa, különösen is IV. Béla említett unokája kapcsán (lásd a 23. oldalhoz csatolt II. táblát és a 27. oldalhoz csatolt III. táblát), nem egyezik a mai ismereteinkkel. Lásd Kristó 1998: 308.

birtokosai mindig megsemmisítették, hogy a magyarság „soha többé fel ne találja a saját véréből fakadt Árpád-házi királyai vérét önmagában”.[655] E monumentális kiadvány megjelenése okát a kormányzó nimbuszának ilyen módon történő igazolása, illetve egy esetleges dinasztialapítási szándék legitimálása jelenthette.[656] Minden kétséget kizáróan az utóbbi sem zárható ki, a magánkiadású könyv inkább az egyéni elhatározáson alapuló kultuszépítés példái közé sorolható, miután a kormányzati propaganda érvrendszerében az Árpádokkal való rokonság nem található meg.

5. 9. A kormányzósértési perek és a Beniczky-ügy

Minden politikai rendszer törekszik saját hatalma igazolására, míg a vele szemben állók célja – érthetően – ennek megkérdőjelezése.[657] Az adott politikai rendszer legitimitását különféle eszközök is fenntarthatják. Közéjük sorolható a vezérkultusz jelensége is, miután a vezér szimbolizálja a fennálló politikai berendezkedést, így rajta keresztül igyekszik a hatalom integrálni és érzelmileg a rendszerhez kötni a társadalom tagjait.

Nem véletlenül törekedett tehát a hatalom az államfői tekintély és a vezérkép védelmére.[658] Ennek jogi eszközét jelentették a kormányzósértési perek. A számuk ingadozott a korszakban: például 1921-ben 10, 1924-ban 105, 1926-ban 57, 1928-ban 28, 1936-ban 31 per folyt le, míg 1938 után növekedés mutatható ki ezen a téren.[659] Az eljárások, amelyekről részben elrettentés céljából a sajtó is hírt adott,[660] hivatalból indultak, ha hivatalos személy szemtanúja volt a kormányzósértésnek. Minden más esetben, ez volt a gyakoribb, a kormányzóhoz való hűség vagy személyes okok (például a szomszéddal, munkatárssal kialakult vita) által (is) motivált állampolgári feljelentés alapján indult el a nyomozás.[661] Jan Bröker kutatásai szerint három fő típusra oszthatók a kormányzósértések: a) a kormányzó személyének rágalmazása, b) tetteinek negatív színben való feltüntetése, c) legitimitásának megkérdőjelezése. Természetesen lehettek átfedések közöttük. Az első csoportba a „gazember”, a „le van szarva”, a „kurva anyját”, az „Isten bassza meg” káromkodások, a „Horthy banda” és a „Horthy pribékek”

[655] Sándor 1938: 9., 11. Az idézet a 11. oldalon olvasható.
[656] Romsics 2007a: 16.; Olasz 2010: 363.
[657] Bröker 2011: 11–13.; Bayer 1997: 13–23.
[658] Sipos 2011: 117–119.; KN 1927–1931. II. köt. (1927. márc. 24.) 181.
[659] Bröker 2011: 37–41., 83. Miután e fejezet első része alapvetően Jan Bröker kutatásaira támaszkodik, így inkább összegző jelleggel hivatkozom a kiváló dolgozatára.
[660] Lásd Például *8 Órai Újság*, 1923. nov. 8. 5.; *Szózat*, 1921. máj. 21. 5., 1923. máj. 24. 5.
[661] 1934-ben például azért szüntettek meg egy eljárást, mert a feljelentő rossz viszonyban volt a vádlottal. A vádlott állítólag azt mondta, hogy „én velem nem beszélhet úgy, mint a rohadt Horthyval”. MNL OL K 583. 12. csomó, 1938, 104. tétel 3.

kifejezések sorolhatók.[662] 1935-ben például fogházbüntetést kapott valaki a következő állításért:

> „[…] a Miki kutyájának jobb dolga van, mint az iparosoknak vagy a földmunkásoknak, az anyja kurva krucifixum hétszentségét, ültem én már azért a szaros Horthy Mikiért másfél hónapot, legfeljebb elcsuknak most is, Horthy Miklós kormányzó meghalt, de él az anyja kurva szentségét”.[663]

A második kategória esetében a vádlottak a kormányzó vélt vagy valós tetteire hivatkoztak (visszaél a hatalmával, korrupt, erőszakkal lett kormányzó stb.), illetőleg őt okolták a gazdasági és szociális problémákért. A harmadik típusba sorolt ügyek vádlottjai megkérdőjelezték az államfő legitimitását, azt állítva például, hogy Horthy egy „senki” vagy azt a kérdést feltéve, hogy „ki is az a Horthy?”. A Horthy-kori Magyarországon a Kúria elvi döntéseit és állásfoglalásait a bírósági eljárások során kötelező volt figyelembe venni.[664] A kormányzósértések kapcsán 1922-ben a Kúria kimondta, hogy az szándékosság nélkül is megvalósulhat (többször is hivatkoztak a vádlottak a szándék hiányára), sőt, egy 1924-es döntés értelmében nem is kellett közvetlen módon az államfő személyéhez kötődnie (bőven elég volt, ha csak a katonai szolgálatot kritizálta valaki). Ide sorolta – 1927-ben – a Kúria azokat a kijelentéseket is, amelyeket összefüggésbe lehetett hozni a kormányzóval; így azokat az eseteket, amikor a király hiányával magyarázták a vádlottak a gazdasági problémákat.[665] Megjegyzendő, hogy Horthy Miklós szidalmazásának nem mindig volt konkrét politikai oka, ráadásul igen kevesen szembesültek ezekkel a kijelentésekkel, igaz, tekintélyének gyengítéséhez a kormányzósértési eljárások vádirataiban olvasható esetek így is hozzájárul(hat)tak. Nehéz politikai okokkal magyarázni egyes állampolgári megnyilvánulásokat, különösen akkor, ha a vádlott részeg volt vagy éppen egy személyes konfliktus során hagyta el a száját a magyar államfőre nézve nem éppen hízelgő kijelentés. Horthy neve és személye tehát a káromkodások részévé vált. Ráadásul a vádlottak jelentős többsége, 74%-a a mezőgazdasági és az ipari szektorban dolgozott, bár ez az arány nem volt állandó. Politikai motivációról velük kapcsolatosan csak korlátozottan beszélhetünk, így inkább életkörülményeik befolyásolhatták az államfővel kapcsolatos negatív véleményüket. Ők feltehetően akkor is szidták volna az államfőt, hogyha az nem Horthy Miklós. Inkább

[662] A kormányzósértési eljárásokhoz lásd Bröker 2011: 44–48.; 50–55.; 60–62.
[663] Idézi Sipos 2011: 119.
[664] Püski 2006: 204.
[665] Bröker 2011: 34–36., 48–50.

általános elégedetlenségről lehet beszélni. Az elitcsoportokat tehát nem érintették a kormányzósértési perek. E forrásbázis alapján Horthy megítélését illetően reprezentatív jellegű következtetések nem fogalmazhatók meg. A kormányzó – nem számszerűsíthető – népszerűsége és tekintélye mindenesetre jól láthatóan nem volt olyan magas, mint ahogyan azt a méltatások sugallták. A kormányzósértési perek azt is jól jelzik, hogy a hatalom nem tett különbséget a magán- és a hivatalos (nyilvános) szféra között, a kormányzó tekintélyét mindkét esetben védte.[666]

Politikai szándék ugyan a fent említett esetekben is előfordulhatott, a politikai élet szereplői esetében azonban kizárólag erről volt szó. Az 1920-as években különböző összefüggésekben utaltak az országgyűlési képviselők a kormányzósértések miatt indult perekre.[667] Bizonyos esetekben közbeszólásként alkalmazták. Szilágyi Lajos független képviselő 1923. december 5-i felszólalásában Horthy Miklós és Prónay Pál kapcsolatára utalt, amire a kormánypárti Putnoky Sándor így reagált: „Kormányzósértés az, ha róla így beszélnek a Házban”.[668] 1927. március 24-én Fábián Béla (Független Nemzeti Demokrata Párt [FNDP]) azt közölte a Házban, hogy „[a] sok kormányzósértési per maga kormányzósértés”. Az ezzel a közbeszólással megszakított beszéd, Baracs Marcell felszólalása (FNDP), arra hívta fel a törvényhozók figyelmét, hogy a kormányzósértési perek magas száma a rendszer megítélését negatívan befolyásolhatja.[669] A parlamenti nyilvánosságot felhasználva a képviselők időnként konkrét eljárásokra is hivatkoztak. A legitimista Szilágyi Lajos 1921. december végén egyértelművé tette, hogy nem kíván megvédeni olyan valakit, aki ellen eljárás indult kormányzósértésért, de „tiltakoznom kell az ellen, hogy egy magyar állampolgárt, egy polgári egyént, a katonai parancsnokság parancsára még ma is le lehessen tartóztatni”.[670] Felszólalása végén azt kérdezte a miniszterelnöktől, hogy a „katonai atrocitások” ellen a kormány fel fog-e lépni majd kellő erővel.[671] A nemzetgyűlési képviselők általánosságokban is értékelték a kormányzósértési pereket. A szociáldemokrata Györki Imre 1923. július 17-én arra hívta fel a figyelmet, hogy az elítéltek „nagy része a mezőgazdasági munkásság, a falusi lakosság soraiból került ki”, az elit köreiből viszont senki sem található meg közöttük. Túl szigorúnak tartotta az ítéleteket, ahhoz képest, hogy – szerinte – szinte mindegyik kormányzósértést ittas állapotban követték el. Az ellenzéki képviselő beszédében kitért

[666] Sipos 2011: 119.
[667] A 668–673. jegyzetekben hivatkozott példákat Bröker kutatásaira támaszkodva említem meg.
[668] NN 1922–1927. XVII. köt. (1923. dec. 5.) 318.
[669] KN 1927–1931. II. köt. (1927. márc. 24.) 181.
[670] Uo. XIV. köt. (1921. dec. 31.) 288.
[671] Uo. 289.

arra, hogy véleménye szerint Ferenc József „68 évi uralkodása alatt” sokkal kevesebb embert büntettek meg királysértésért, mint 1920 óta. Szerinte „Kétségbeejtő a helyzet e tekintetben, mert az államfő iránti szeretetet és tiszteletet ilyen ítélkezéssel nem lehet megerősíteni, sőt minden ilyen ítélet épen arra alkalmas, hogy az államfő iránti szeretettől az embereket elriassza”.[672] Pesthy Pál igazságminiszter 1927. május 3-án a következőképpen magyarázta az eljárások fontosságát: „Igazán nem tartom az állam érdekének azt, hogy ezek a kormányzósértési perek minél gyakrabban forduljanak elő. De viszont nem tartom megengedhetőnek azt sem, hogy a magyar állam fejének tekintélyét valaki is büntetlenül csorbíthassa vagy kisebbíthesse”.[673] A kormánypárti képviselők jól láthatóan igazolni igyekeztek a perek jogosságát, addig az ellenzékiek – értelemszerűen – az ellenkezőjére törekedtek.

Bethlen István miniszterelnök az ellenzéknek tett gesztusként 1924 januárjában lehetővé tette, hogy 1920 után újból napirendre kerüljön Somogyi Béla, a *Népszava* főszerkesztője, és Bacsó Béla, a lap egyik újságírója meggyilkolásának (1920. február 17.) az ügye. Rendőrségi és katonai nyomozás ugyan már 1920-ban volt, de politikai okokból annak eredménye nem kerülhetett a nyilvánosság elé.[674] A legitimista Beniczky Ödön – a gyilkosság idején hivatalban lévő belügyminiszter – 1925. május végén tette meg vallomását, amit május 31-én közölt a gyilkosság körülményeinek tisztázásában igen aktívan részt vevő egyik liberális napilap, *Az Újság*.[675] A nyilvánosságra hozatal a rendszer hitelének rontásához is hozzájárult. A lapot a Belügyminisztérium azonnal betiltotta. Az érintett szám példányait elkobozták. Július 12-étől azonban a lap *Újság* néven újból megjelenhetett.[676] Beniczky Ödön ellen az 1913. évi XXXIV. tc. 2. §-a és az 1920. évi I. tc. 14. §-a alapján kormányzósértés vádjával indult bűnvádi eljárás,[677] mert a volt belügyminiszter bűnrészességgel vádolta a kormányzót. A vallomása szerint 1920. február elején a Gellért Szállóban egy esti asztaltársaság egyik tagja megjegyezte, hogy a *Népszava* cikkei miatt „ideje volna ezt a gaz Somogyi Bélát a Dunába tenni”. A fővezér az összejövetel végén a „Nem beszélni kell itt, hanem cselekedni!” kijelentéssel

[672] KN 1922–1927. XIV. köt. (1923. júl. 17.) 168.
[673] KN 1927–1931. III. köt. (1927. máj. 3.) 206.
[674] L. Nagy 1980: 149.; Sakmyster 2001: 59–60.
[675] *Az Újság*, 1925. máj. 31. 5–7.; A vallomást idézi Markovits 1964: 92–113.
[676] Az ügyről lásd L. Nagy 1980: 149–153.; Sipos 2004: 46–52.
[677] A Beniczky elleni vádirat: MNL OL K 579 653. f. 3. „R” Sajtóügyek. 1925-R-43512. 1., 7., 10–14.; MNL OL K 428 a) 1925. jún. 2. 8. Beniczkyt 3 év szabadságvesztésre ítélték, de 8 hónap után súlyos egészségi problémájára tekintette feltételesen szabadon engedték. Életének hátralévő éveit visszavonultan élte le. 1931. január 20-án holtan találták a Szilágyi Dezső téren. Pisztollyal a szájába lőtt. Halálának körülményei teljes mértékben még nem tisztázottak. Hajdu 2010: 63.

távozott. Nem sokkal ezután, azonban még a gyilkosság előtt a békekonferencia és a kormányzóválasztás miatt Horthy Miklós „a különítményparancsnokokat a további kilengésektől szigorú szóval eltiltotta” – vallotta Beniczky, bár ezt a tényezőt igyekezett nem túl jelentősnek feltüntetni. Ez az ellentmondás megerősíti a Horthy fehérterrorban játszott szerepéről korábban már írtakat: tudott a nyilvánosság előtt félremagyarázott gyilkosságokról, kijelentései közvetett módon inspirálták ezeket, de idővel igyekezett visszafogni a különítmények parancsnokait. Kétségtelen: a kormányzóválasztás előtt két héttel a legkevésbé arra volt szüksége, hogy magyarázkodnia kelljen egy gyilkossági ügyben, ráadásul, ha erre a tiltásra hivatkozik, ezt csak úgy tehette volna meg, ha a fővezérség vállalja a felelősséget a korábbi atrocitásokért.[678]

A Beniczky-ügy világosan jelezte, hogy a kor korlátozott nyilvánosságának mi volt a határa, azaz a tekintély védelmére hivatkozó kormányzat mit nem volt hajlandó tolerálni.[679] A kormányzó megítélése ugyanis egyre inkább azon alapult, hogy 1920 után szerepet játszott a politikai élet konszolidálásában.[680] A kormányzó fehérterrorral kapcsolatos felelősségét fejtegető vallomást „felségsértésként” kezelte a kormány, a sajtó és a nyilvánosság bizonyos része is. Beniczky vallomásának tartalmával érdemben egyáltalán nem foglalkoztak a megjelent cikkek, miután a megfogalmazott vádak zsigeri tagadása jellemezte őket.[681] Mindez jól jelzi, hogy 1920 és 1944 között a kormányzóról kizárólag az elismerés hangján volt célszerű a nyilvánosság előtt beszélni. A napisajtó heteken keresztül foglalkozott ezzel az üggyel. Eltérő intenzitással és hangsúlyokkal kommentálták a történteket és informálták az olvasóikat a fejleményekről. A *Szózat*ban napi rendszerességgel jelentek meg cikkek, amelyek beszámoltak arról, hogy a vezért ért támadást miként utasította vissza a kormányzat, a Nemzetgyűlés és a magyar társadalom. E cikkek szerint a történtek túlmutatnak a kormányzósértés tényén, miután a kormányzó tekintélye elleni támadás a „magyar” és „keresztény állameszme” elleni „merényletet” jelent. Horthy Miklós személye ugyanis integráló tényező, mert mögötte az ország „összes keresztény és hazafiasan gondolkodó elemei” pártállásra való tekintet nélkül felsorakozhatnak. E „merénylet” mögött „egy bűnös politikai érdekszövetség” áll, írta a *Szózat*, a „zsidók” és a legitimisták „destruktív” szövetsége, aminek célja „a

[678] *Az Újság*, 1925. máj. 31. 6–7.; Hajdu 2010: 60–62.; Szinai 1988: 14–15., 37–55. Különösen is a 43–47. oldalak. Szinai hipotézise szerint a gyilkosság hátterében nem Horthy Miklós, hanem Friedrich István állt, aki így igyekezett a fővezér kormányzóvá választását megakadályozni.
[679] Sipos 2004: 41–42., 47.
[680] Sipos 2008: 154–155.
[681] Egyedül a *Szózat* igyekezett Beniczky állításait cáfolni, miután közölt egy propagandajárőröknek szóló fővezéri utasítást. Eszerint Horthy Miklós már 1919 őszén sem fogadta el a törvénytelen akciókat. *Szózat*, 1925. jún. 7. 3–4. Az ilyen akkori rendelkezések azonban, mint írtam, nem szüntették meg a kilengéseket.

keresztény magyarság" uralmának megdöntése.[682] A *Nemzeti Újság* és a *8 Órai Újság* szerint az államfő ellen elkövetett súlyos sértés kárt okoz a konszolidációs politikának, mert instabilitást, „forradalmi" helyzetet idéz elő, sőt, kihat a külföldi megítélésünkre is.[683] Érvelésüket hatásosan támasztotta alá az a szociáldemokrata javaslat, amely egy háromtagú államtanácsra bízta volna az államfői feladatok ellátását.[684] A fennálló politikai berendezkedés megváltoztatására irányuló ellenzéki szándékot hangsúlyozta a *Budapesti Hírlap* is.[685] A polgári liberális napilapok (*Pesti Napló*, *Az Est*, az *Esti Kurír* és a *Pesti Hírlap*) a kormányzó méltatására már jóval kisebb hangsúlyt fektettek.[686] A *Népszava* a felelősök megbüntetését követelte, visszautasítva azt a vádat, ami szerint „tekintélyrombolásra" törekszenek: egyedül csak az „igazság" kimondása a céljuk. A kormányzó felelősségének mértékét azonban ők sem merték feszegetni.[687]

A kormányzat a sajtón keresztül és a Nemzetgyűlésben sem cáfolta tételesen a vallomás főbb állításait.[688] Vass József, a miniszterelnököt helyettesítő népjóléti és munkaügyi miniszter, a Nemzetgyűlés június 3-i viharos ülésén azt hangsúlyozta, hogy a napirenden lévő ügy nem a pártpolitikára, hanem az igazságszolgáltatásra tartozik. Különösen veszélyes „destrukciónak" nevezte az állami tekintélyt, erőt szimbolizáló Horthy Miklós elleni támadást, miután ő fővezérként „az egyetlen erőt és hatalmat", kormányzóként pedig a konszolidáció egyedüli biztosítékát jelentette és jelenti most is a magyarság számára.[689] A baloldali ellenzék parlamenti vizsgálóbizottság felállítását követelte. Eredmény nélkül.[690] Felszólalásaik során és bekiabálásaikban is rendszeresen utaltak Horthy felelősségére. Beniczky vallomására hivatkozva felbujtónak nevezték őt, parafrazeálták a kijelentéseit („Pogrom nem lesz! De néhányan fürödni fognak!"), sőt utaltak az első világháború alatti erélyes magatartására is. Az érintett országgyűlési képviselőket (Várnai Dánielt, Pikler Emilt, Farkas Istvánt, Kabók Lajost, Györki Imrét) a mentelmi bizottság elé utalták.[691] A vitába bekapcsolódó Eckhardt Tibor fajvédő politikus határozottan leszögezte, hogy a kormányzónak „az egész magyar nemzet hálával és köszönettel tartozik, mert a vörös gyalázat pocsolyájából kihúzva ezt a

[682] *Szózat*, 1925. jún. 3. 3–4., jún. 4. 5., jún. 5. 1.
[683] *Nemzeti Újság*, 1925. jún. 3. 1–2., jún. 9. 1.; *8 Órai Újság*, 1925. jún. 4. 1. és 5.
[684] *Népszava*, 1925. jún. 10. 4.; NN 1922–1927. XXXIII. köt. (1925. jún. 19.) 431.
[685] *Budapesti Hírlap*, 1925. jún. 11. 1., jún. 13. 1.
[686] Lásd például *Pesti Napló*, 1925. jún. 3. 1–2., jún. 10. 1.; *Az Est*, 1925. jún. 3. 1., jún. 11. 1.; *Esti Kurír*, 1925. jún. 3. 1., jún. 4. 1., jún. 7. 1.; *Pesti Hírlap*, 1925. jún. 3. 1.
[687] *Népszava*, 1925. jún. 3. 4–5., jún. 4. 1–2., jún. 6. 1., jún. 10. 3–5.
[688] Sakmyster 2001: 133.; MNL OL K 428. a) 1925. jún. 2. 22–24.
[689] NN 1922–1927. XXXII. köt. (1925. jún. 3.) 346–352. Az idézet a 351. oldalon olvasható.
[690] L. Nagy 1980: 151–152.
[691] NN 1922–1927. XXXII. köt. (1925. jún. 3.) 349.; XXXIII. köt. (jún. 5.) 81–82., (jún. 12.) 158–159.

nemzetet, helyreállította a rendet, a tisztesség és a becsület uralmát".[692] Június 16-án a Genfből hazaérkező miniszterelnök is felszólalt a Házban. Kijelentette, hogy a kormány mindent meg fog tenni az államfő tekintélyének megóvásáért. Bethlen sem járult hozzá a baloldali ellenzék által követelt parlamenti vizsgálóbizottság felállításához.[693]

A hónap folyamán a tudósítások szerint országszerte szimpátiatüntetésekre került sor: „vidéken is egymást érik a tiltakozó gyűlések, amelyeken a legélesebben elítélik a destruktív támadókat, megbélyegzik azokat, akik az ország legfőbb tekintélyét igyekeznek megingatni".[694] A sajtó tudósításai szerint jobboldali radikális szervezetek, egyetemi ifjúsági egyesületek, társadalmi egyesületek, vármegyék, törvényhatósági jogú városok, rendezett tanácsú városok és falvak egymás után tartottak népgyűléseket, közgyűléseket és felvonulásokat. Emellett hódoló feliratokat és táviratokat küldtek a kabinetirodának. Ebből a sorból a Magyar Tudományos Akadémia sem maradt ki.[695] Az MTI szerint

> „[a] kormányzó személyét ért méltatlan támadások kapcsán az ország közönsége megmozdult s az ország minden részéből tömegesen érkeznek a kabinetirodához a szeretetnek és a hódolatnak megnyilvánulását tartalmazó feliratok".[696]

A tiltakozás központi eseményére június 11-én került sor. A kormányzóhoz hűséges társadalmi egyesületek, például az ÉME, a MOVE, a MANSz és az egyetemi bajtársi egyesületek a Petőfi térről erős rendőri biztosítás mellett vonultak fel a budai Várba, hogy kifejezzék a kormányzó iránti ragaszkodásukat. A tömeg a nemzet egységét volt hivatott kifejezni. A hódoló menet az udvar mellékkapuján belépve vonult el az kormányzó erkélye alatt, majd a főkapun távozott. A MOVE tagok példáját követve sokan fasiszta karlendítéssel üdvözölték a kormányzót.[697] Ezen a napon az ellenzék a Kerepesi úti temetőben megkoszorúzta Somogyi és Bacsó sírját.[698] A rendezvények közül még kiemelkedett a törvényhatóságokat képviselő küldöttség felvonulása a június 21-i vitézavatás után.[699]

---

[692] NN 1922–1927. XXXII. köt. (1925. jún. 8.) 116.
[693] Uo. (1925. jún. 16.) 286–288., (jún. 18.) 388.
[694] *Szózat*, 1925. jún. 9. 1.
[695] Uo. 1925. jún. 3. 3., jún. 7. 3., jún. 10. 1–2., jún. 11. 1–4., jún. 14. 2., jún. 16. 3., jún. 17. 3., jún. 18. 2., jún. 19. 3–4., jún. 20. 3., jún. 21. 3., jún. 24. 3.
[696] MNL OL K 428 a) 1925. jún. 10. 16.
[697] *Szózat*, 1925. jún. 10. 1–2., jún. 12. 3–6., jún. 13. 3–5.; *Új Nemzedék*, 1925. jún. 13. 1–3.
[698] L. Nagy 1980: 151.
[699] *Szózat*, 1925. jún. 23. 3.; *Székesfehérvári Friss Újság*, 1925. jún. 18. 2.

5. 10. A kormányzói jogkör kiterjesztése

Az 1920. évi I. tc. által szabályozott kormányzói jogkör kiterjesztésére már abban az évben sor került (XVII. tc.), miután Horthy ezzel a feltétellel fogadta el a kormányzói hivatalát. 1920 augusztusában a törvényjavaslat tárgyalásának a kultuszépítésben nem volt érdemi szerepe.

A kormányzói jogkör következő kiterjesztésére 1933-ban került sor. Az államfő bizalmának megerősítésére – különféle módon – a miniszterelnök hivatalba lépése óta törekedett, annak érdekében, hogy új országgyűlési választások kiírásával képes legyen létrehozni a saját parlamenti kormánytöbbségét, ami lehetővé teszi a számára a politikai rendszer átalakítását. A végrehajtó hatalom törvényhozással szembeni erősítését, Horthy bizalmának megerősítését, az első számú közjogi és vezéri szerepének elismerését is célozta a kormányzói jogkör kiterjesztése.[700] A törvényjavaslatot június 13-án tárgyalta a kormány, míg a Képviselőház július 6-án és 7-én tette ugyanezt, sürgősséggel. A lapok eltérő terjedelemben tudósítottak a törvényjavaslat elfogadásáról: közölték a Ház elé terjesztett szöveget, beszámoltak a képviselőházi és felsőházi üléseken elhangzottakról, hosszabb–rövidebb terjedelemben idézték az elhangzottakat. A *Függetlenség*, a *8 Órai Újság*, *Az Est*, a *Pesti Hírlap* és az *Újság* a tudósításain kívül Horthy Miklós kiváló tulajdonságait is magasztalta.[701] 1933. július elején a napilapok tevékenysége elsősorban tehát közvetett kultuszépítésként értékelhető.

A Képviselőház ülésén felszólalók közül Zsitvay Tibor, Illés József (Nemzeti Egység Pártja [NEP]), Wolff Károly, Eckhardt Tibor, Gál Jenő (Nemzeti Demokrata Párt [NDP]), Bajcsy-Zsilinszky Endre, Meskó Zoltán (NEP), Dési Géza (pártonkívüli) és Gömbös Gyula méltatta Magyarország kormányzóját. Zsitvay Tibor bizottsági előadó (NEP) szerint nem kell tartani a kormányzói jogkör kiterjesztésétől, miután 1920 óta bebizonyosodott Horthy alkotmánytisztelete. A nemzet bizalmát szerinte ráadásul kiválóan jelezte a kormányzóválasztás tizedik évfordulóján elfogadott 1930. évi XI. tc. is.[702] Wolff Károly, a Keresztény Gazdasági és Szociális Párt (KGSZP) képviselője a világháború utáni időszakról beszélt, amikor „a nemzet az ő tragédiájának legnagyobb megpróbáltatásai közepette élt, amikor saját csonka országában nem tudott himnuszt énekelni”. Ennek az állapotnak szerinte Horthy Miklós vetett véget, ami elegendő ok a napirenden lévő törvényjavaslat elfogadására. Eckhardt Tibor, a Független Kisgazda

[700] Vonyó 2004: 724–748.; Ormos 2000: II. köt. 431.
[701] Lásd például *8 Órai Újság*, 1933. júl. 6. 1.; *Függetlenség*, 1933. júl. 5. 1.; *Pesti Hírlap*, 1933. júl. 9. 1.
[702] A törvényjavaslat tárgyalása során elmondott beszédek közül a kultusz szempontjából fontosabbakra térek ki, nem ismételve meg azokat az állításokat, amelyekről több képviselő is beszélt.

Földmunkás és Polgári Agrárpárt (FKGP) politikusa „a kormányzó úr személye iránti bizalomból” szavazta meg párttársaival együtt a törvényjavaslatot. A bizalmat több tényezővel magyarázta: Horthy Miklós fővezéri működésével, az államfőként elért eredményeivel, főként az ország nemzeti alapon történő „újjáépítésével”, illetőleg azzal, hogy mindig méltósággal látta el feladatát. Szerinte „ezek olyan nagy emberi kvalitások, amelyekért az egész nemzet, pártkülönbség nélkül hálával tartozik neki”. Gömbös Gyula is méltatta Horthy Miklós „áldásos működését”.[703] A képviselők közül néhányan úgy vélték, hogy Horthy Miklós tevékenységének értékelése nem tartozik a napirenden lévő javaslathoz. Rassay Károly és Bajcsy-Zsilinszky Endre, sőt, részben még maga a miniszterelnök sem tartotta szerencsésnek, hogy a képviselők bevonták a vitába Horthy Miklós személyét.[704] Bajcsy-Zsilinszky szerint ez ráadásul teljesen felesleges is, mert az államfőben mindenki bízik, másfelől „ilyen keserves 14 esztendő után dicshimnuszokra a magyar állam egyetlen alkotmányos tényezőjével szemben sem nyílhat az én szájam”.[705] (Bajcsy-Zsilinszky Endre arra már nem utalt, hogy a korszak elején, amikor az ország egyáltalán nem volt jobb helyzetben, ő is zengett dicshimnuszokat Horthy Miklósról.) Kritikus hangnemet egyedül a szociáldemokrata képviselők engedtek meg maguknak. Nem támogatták a javaslatot és határozati indítványt terjesztettek elő arról, hogy a titkos választójog bevezetése és a politikai szabadságjogok biztosítása után lehet egyedül időszerű a kormányzói jogkör kiterjesztése. Buchinger Manó meglátása szerint kiterjedt politikai jogosítványokkal nem érdemes egyetlen személyt sem felruházni, példaként említette Hindenburgot és Piłsudskit. Györki Imre „operettországnak” nevezte a magyar államot, mert itt ugyan „királyság van”, de „király nélkül”. Györki számon kérte a kormányon, hogy a kormányzóválasztás tizedik jubileumán elfogadott törvény rendelkezései még nem valósultak meg, miután még nem épült meg a Boráros tér és Lágymányos közötti összekötő híd.[706] Mindez természetesen nem befolyásolta a törvényjavaslat elfogadását: az általános és a részletes vitát követően július 10-én sor is került a harmadszori olvasására. A törvényhozás menete szerint ezek után a Felsőház elé került a törvénytervezet, amit a második kamara 13-án tárgyalt meg és fogadott el. A felsőházi tagok közül felszólalók is kitértek Horthy érdemeinek és kiválóságának méltatására.[707]

---

[703] KN 1931–1935. XVII. köt. (1933. júl. 6.) 559., 566., 573., 579–580., 582., 599., 607.
[704] *Esti Kurír*, 1933. júl. 9. 9.
[705] KN 1931–1935. XVII. köt. (1933. júl. 7.) 592.
[706] Uo. 567., 568–569., 575., 577.
[707] Uo. (1933. júl. 10.) 615.; FN 1931–1935. II. köt. (1933. júl. 13.) 460–461., 464.; Olasz 2009: 121–124.

A politikai rendszer stabilizálása céljából 1937-ben került sor a kormányzói jogkör következő kiterjesztésére (1937. évi XIX. tc.).[708] A kormány elképzeléseit június 7-én ismerték meg a pártok. Az utódajánlási jog miatt azt nemcsak az ellenzék, de még a kormánypárt soraiból is komoly kritikával illették. A kormányzó lehetőségeit ugyanis a tervezet – az ellenvéleményt megfogalmazók szerint – túl szélesre kívánta szabni. Rassay Károly június 9-én a Képviselőház ülésén bírálta a javaslatot.[709] Felszólalásában idézett a kormányhoz közel álló *Függetlenség* vezércikkéből:

> „A nemzet azt várja az országgyűlés minden tagjától, hogy azzal az egyakarattal emeljék törvényerőre ezt a javaslatot, amellyel a magyarság áll mögötte [ti. a kormányzó mögött – T. D.]. Érezze meg minden törvényhozó, hogy most nincs párt, nincs frakció. Egyetlen párt van Magyarországon: a kormányzó pártja”.[710]

A jogszabály elfogadásával összefüggő kultuszépítés miatt e cikkből érdemes még idézni:

> „A történelem meg fogja állapítani, hogy első nagy kormányzónk, Hunyadi János kora óta se király, se szabadságharcos nemzetvezér mellett nem állott olyan osztatlan, sziklaszilárd egységben ez a széthúzó fajta, mint áll Horthy Miklós mögött, benne az ősi erények, vitézség, bölcsesség, fajszeretet. alkotmányos érzés legtökéletesebb inkarnációját látja minden magyar ember. Legyen akármilyen párton, tartozzák akármelyik felekezethez, nincs senki, aki ne tudná, hogy amit a kormányzó urunk akar, az a nemzet akarata”.[711]

A kormány a tiltakozás miatt átdolgozta a javaslatot. A Képviselőházban Ángyán Béla a javaslat előadója bejelentette, hogy a bizottsági tárgyalás során a pártok megegyeztek abban, hogy általános és részletes vita nélkül fogadják el a módosított törvénytervezetet. A korábbi tiltakozásról elfeledkezve a megállapodást a nemzeti egység „nagyszerű” megnyilvánulási formájának tekintette.[712] Az általános vita után – további hozzászólás ugyanis nem volt – Darányi Kálmán miniszterelnök az előadó gondolatmentét folytatta. Meglátása szerint a nemzeti egység az 1920 óta elért eredmények iránti hálát fejezi ki:

---

[708] Olasz 2009: 127–130.
[709] Olasz 2007: 55–57.
[710] KN 1935–1939. XIV. köt. (1937. jún. 9.) 388.
[711] *Függetlenség*, 1937. jún. 9. 1.
[712] KN 1935–1939. XV. köt. (1937. júl. 1.) 120.

„Mi, akik tanúi és részesei lehettünk ennek a munkának, bizonyságot kell, hogy tegyünk arról, hogy a nemzet belső egységét, amelyet a mai törvényhozási aktus is bizonyít, elsősorban az ő bölcs kormányzása biztosította; olyan mértékben, amelyre történelmünk fényes lapjain van csak példa”.[713] A képviselők július 2-án fogadták el a tervezetet. Ezt tette július 9-én a Felsőház. A Felsőházban felszólaló miniszterelnök megismételte azt, amit korábban a Képviselőházban már elmondott.[714] A sajtó részletesen tudósított az Országgyűlésben elhangzottakról. A méltatások a nemzeti egység üzenetét emelték ki.[715]

A kormányzó jogkörét az 1937. évi XIX. tc. jelentősen kiterjesztette. A kérdés azonban még nem jutott nyugvópontra. November 28-án a nyilasok ugyanis gyűlést tartottak Debrecenben.[716] Helyi vezéralakjuk, ifj. Balogh István akkor egyértelművé tette, hogy a nemzet vezérének kizárólag Horthy Miklós kormányzót tekintik. Ez az állásfoglalás az október 10-i körmendi gyűlésre reagált, ahol ellenzéki politikusok hitet tettek a legitimizmus mellett.[717] Balogh István ki is jelentette: „Ottóval, a mi legelső és legnagyobb magyar emberünket, Horthy Miklós kormányzó úr Ő Főméltóságát állítom szembe, aki kivezette az országot a megsemmisülésből. Van tehát vezérünk, aki vezessen minket”.[718] Beszéde végén Kémeri Nagy Imre, a szélsőjobboldal egyik ismert alakja – a jelenlévők meglepetésére – Horthy Miklós királlyá koronázását javasolta. A szélsőséges jobboldali politikusok által akkor még tisztelt kormányzó megkoronázására tett javaslat Horthy bizalmának megszerzésére és a szélsőjobboldalon belüli pozícióharc befolyásolására irányult.[719] E jogkör-kiterjesztési kísérletként is értelmezhető esemény kiváltotta Horthy haragját, aki a történteket a személye elleni támadásként értékelte.[720] A nyilvánosság előtt így újból cáfolnia kellett, hogy az ország királya kívánna lenni, amit komolyan is gondolt. 1937 őszén, november végén a rádióban és december 21-én Szolnokon tette ezt meg.[721]

---

[713] Uo. 122.
[714] FN 1935–1939. II. köt. (1937. júl. 9.) 363.
[715] Lásd például *Az Est*, 1937. júl. 2. 1.; *Budapesti Hírlap*, 1937. júl. 2. 1.; *Pesti Hírlap*, 1937. júl. 2. 1.; *Újság*, 1937. júl. 2. 1.; MNL OL K 428 j) 1937. júl. 7. 6.
[716] Lásd erről bővebben Kerepeszki 2010b.
[717] A legitimizmus erősödésével szemben a bajtársi egyesületek is tiltakoztak, egyértelművé téve, hogy a „nemzet vezére” kizárólag a kormányzó. Kerepeszki 2012: 201–202.
[718] Idézi Kerepeszki 2010b: 137.
[719] A szélsőjobboldali *Szittyakürt* hasábjain akkoriban megjelent méltatások a vezérkép néhány fontosabb elemét tartalmazták: méltatták ugyanis a nemzet érdekeit képviselő, a nemzetet megtestesítő, a nemzet kormányosaként és „kősziklaként” lefestett kormányzó érdemeit („nemzetmentés”, „honalapítás”). Mindehhez lásd Uo. 140–141., 145–146.; Az akkor megjelent plakátokat lásd Paksa 2013a: 118.
[720] Sakmyster 2001: 189.
[721] Uo. 149., 152.; *Budapesti Hírlap*, 1937. dec. 21. 1–2.

5. 11. A kormányzó külföldi útjai

A kultuszteremtő technikák az 1930-as évek közepén kiegészültek, ugyanis a magyar tömegtájékoztatás attól kezdve a kormányzó külföldi útjait is felhasználhatta az államfő kultuszának ápolására. Addig az európai királyi családok a IV. Károllyal szembeforduló magyar államfőt nem hívták külföldre, de így tettek – elsősorban a fehérterror miatt – a demokratikus államok vezetői is. A nemzetközi légkör megváltozásával a kormányzó első – még magánjellegű – útjára 1936. augusztus végén került sor, amikor egy ausztriai zergevadászat keretében találkozott Berchtesgadenben Hitlerrel.[722] Az első Horthy–Hitler találkozót „udvariassági gesztusként" értékelte a konzervatív *Budapesti Hírlap*.[723] Annak ellenére, hogy a lapok tudósítottak erről az útról,[724] az nem vált a kultuszépítés részévé. Horthy Miklós első hivatalos államfői útja 1936. november 23-a és december 1-e között az olasz és az osztrák fővárosba vezetett.[725] Ezt követte 1938. február 3–10-e között a lengyelországi, majd augusztus 20–30-a között a németországi látogatása.[726]

A kormányzó külföldi útjairól az MTI és a napilapok kiküldött munkatársainak tudósításaira támaszkodva a sajtó részletesen beszámolt (16. táblázat).[727] A napilapok időnként jelentős terjedelemben átvették az MTI tudósításainak szövegét.[728] Horthy olaszországi útjáról 5, a lengyelországiról 3, a németországiról 14 filmhíradó bejátszás számolt be. Az utóbbiak egy különkiadást alkottak. Az első bécsi döntés előtt az államfő külföldi útjai kapták a legtöbb figyelmet a filmhíradókban. E bejátszások a látogatások fontosabb eseményeiről számoltak be. A rádió helyszíni közvetítést adott a fontosabb eseményekről.[729] A lengyelországi útról külön kiadvány is megjelent, amely lelkesen idézett a lengyel sajtóban megjelent, a magyar kormányzót méltató cikkekből.[730] Miután a különféle rendezvényeket a protokoll szerint bonyolították le, így a kultusz alakulása szempontjából nem az események lényegesek, hanem az értelmezésük, az a diskurzus, amelynek részévé váltak. Az utazások programjait emiatt csak vázlatosan mutatom be. A Rómába, Bécsbe, Varsóba, Krakkóba, Kielbe, Hamburgba, Berlinbe és Nürnbergbe

---

[722] Romsics 2007a: 14.
[723] *Budapesti Hírlap*, 1936. aug. 23. 3.
[724] A tudósításokhoz lásd például a *Budapesti Hírlap* 1936. augusztus 21. és 30. között megjelent cikkeit.
[725] *Pesti Hírlap*, 1936. nov. 24. 1.
[726] MNL OL K 428 a) 1938. febr. 3. 12., febr. 10. 17., aug. 20. 14–15.; *Budapesti Hírlap*, 1938. aug. 30. 1.
[727] A *Népszava* tömören, röviden tájékoztatta olvasóit, míg a többi lap általában bő terjedelemben, több oldalon keresztül.
[728] A *Budapesti Hírlap* 1936. november 17-i tudósítása szinte teljesen megegyezik az MTI tudósításával: MNL OL K 428 a) 1936. nov. 27. 6–7., 9., 13., 15–17., 19.
[729] *Budapesti Hírlap*, 1936. nov. 24. 2., nov. 29. 3., 1938. febr. 6. 1.; *8 Órai Újság*, 1936. dec. 3. 7.; *Pesti Hírlap*, 1938. febr. 6. 4.; *Nemzeti Újság*, 1938. febr. 6. 3.
[730] Kertész 1938.

érkező kormányzói párt, illetve kíséretét mindig ünnepélyes keretek között fogadták, például Benito Mussolini, Viktor Emánuel olasz király, Wilhelm Miklas osztrák szövetségi elnök, Ignacy Mościcki lengyel elnök és Adolf Hitler.[731] A bevonulásokra a híradások szerint a lakosság „lelkes éljenzése" közepette került sor.[732] Az utazások állandó programjai közé tartoztak a különböző fogadások, díszebédek, díszvacsorák, díszelőadások mellett a katonai díszszemlék és koszorúzások. Horthy rendszeresen megkoszorúzta a Névtelen Katona emlékműveit.[733] Emellett Krakkóban Józef Piłsudski és Báthory István sírján is elhelyezett koszorút.[734] Az olaszországi és németországi utak csúcspontja a hadiflották díszszemléi és hadgyakorlatai voltak, 1936. november 26-án a Nápolyi-öbölben és 1938. augusztus 22-én Kielben.[735] Az olasz flotta 108 egységének szemléjét és hadgyakorlatát Horthy Miklós, az „otrantói hős", a „tengerek hőse" – ahogyan az akkori tudósítások gyakran nevezték – a Zara csatahajó fedélzetéről nézett végig.[736] 1938 augusztusában azt írta a *Függetlenség* című lap, hogy a német flotta 110 kivezényelt egységével „[…] a keresztény és nemzeti kultúra, európai civilizáció hős oltalmazóját, a bolsevista Antikrisztus első győzedelmes ellenfelét ünnepelte a Német Birodalom".[737]

A részletes tudósítások, a közölt fényképek, a vezércikkek és a filmhíradók a kormányzó nemzetközi elfogadottságát és az európai államfőkhöz mért egyenjogúságát voltak hivatottak sugallni.[738] A külföldi utakról szóló tudósításokban a „királyi pompa", a „káprázatos", „fejedelmi", „feledhetetlen", „szédítő" fogadtatás, a „pazar külsőségek", a „páratlan fény", a „monumentális katonai és polgári dísz", a „diadalmenet", „diadalút" szóösszetételek, minősítések meglehetősen gyakran voltak olvashatók.[739] E kijelentések között található olyan is, amely szerint a római fogadtatás a kormányzó „világszerte

[731] Lásd például *Budapesti Hírlap*, 1936. nov. 25. 2–3., nov. 26. 1., 1936. dec. 1. 2., 1938. febr. 6. 2., 1938. aug. 23. 3.
[732] Lásd például *Függetlenség*, 1936. nov. 25. 2.; *Újság*, 1938. febr. 10. 3.; *Budapesti Hírlap*, 1938. aug. 25. 3.; Magyar Világhíradó 1936: 667/1., 1938: 729/10., 1938: 758/9.
[733] Magyar Világhíradó 1936: 667/2., 1938: 758/11.; *Budapesti Hírlap*, 1936. nov. 26. 2–4., 1938. febr. 10. 2., 1938. aug. 26. 1–3.; *Függetlenség*, 1936. nov. 26. 2–3.; *8 Órai Újság*, 1938. aug. 26. 1–2.
[734] *Az Est*, 1938. febr. 6. 1.
[735] MNL OL K 428 a) 1938. aug. 22. 9., 11., 19–21., 31., 37., 39.; *Budapesti Hírlap*, 1936. nov. 27. 1–4., 1938. aug. 23. 4–5.; *8 Órai Újság*, 1938. aug. 24. 1.
[736] *Budapesti Hírlap*, 1936. nov. 27. 1–3.; *Pesti Hírlap*, 1936. nov. 27. 1–4.; *Népszava*, 1936. nov. 27. 3.; Magyar Világhíradó 1936: 667/3.
[737] *Függetlenség*, 1938. aug. 23. 1.; Magyar Világhíradó 1938: 758/5.
[738] Romsics 2007a: 15.
[739] Lásd például *8 Órai Újság*, 1936. nov. 27. 4., 1938. febr. 5. 3.; *Az Est*, 1938. febr. 8. 3.; *Budapesti Hírlap*, 1936. nov. 22. 1., 1938. febr. 6. 1.; *Esti Kurír*, 1936. nov. 25. 1., 1938. febr. 6. 3–4.; *Függetlenség*, 1938. febr. 6. 1., 1938. aug. 23. 1–2.; *Pesti Hírlap*, 1936. nov. 25. 5., nov. 28. 1., 1938. aug. 23. 1–2.; *Nemzeti Újság*, 1938. febr. 10. 3–4.; *Pesti Napló*, 1938. febr. 6. 2., aug. 28. 1.; *Újság*, 1938. aug. 23. 1.

tisztelt és becsült személyének" szólt.[740] „Ha hatalmas világbirodalom feje, császári koronák viselője, nagy és gazdag államszövetségek elnöke látogatott volna el Rómába, azt sem fogadhatták volna fényesebb pompával, tündöklőbb dísszel […]".[741] Mindebből logikusan következett a kultikus interpretáció szerint, hogy Magyarország többé már „nem magányos sziget az ellenséges tenger közepén, hanem egy hatalmas rendszer döntő fontosságú alkatrésze".[742] Az 1938. augusztusi németországi út vonatkozásában a napilapok szintén a magyar nemzet tekintélyének növekedéséről írtak.[743] A *Budapesti Hírlap* az államfőt a „magyar történelmi igazság" legsikeresebb képviselőjének nevezte, mert személyes megjelenése is képes a revízió támogatottságát növelni.[744] Az ország nemzetközi elfogadottságának megerősítését az addig elért eredmények betetőzéseként értékelte a magyar sajtó. A magyar nemzet a „nemzetmentés" és az „országépítés" után tehát újabb lépést tett a „szebb jövő", a vágyott állapot felé. Az „ország egész népe" a kormányzói pár előtt „hódol", sőt, „hódolatunk most érkezett el a tetőfokhoz".[745] Az újságírók nem feledkeztek el a Horthy-kép többi rétegéről és eleméről (17. táblázat). Felidézték az 1919 óta eltelt időszakot, így „igazolhatták" Horthy „történelmi" érdemeit és személyének kiválóságát. A vezér és a nemzet közötti szétszakíthatatlan köteléket hangsúlyozták, miután a nemzetet képviselte Horthy Miklós külföldön.[746] A nemzet hajója kormányosának motívuma sem maradt el:

> „Úgy érezzük, hogy amikor a sötét tizennyolc esztendő számkivetettje, a tengerekről messze űzött tengerész újra ott áll a parancsnoki hídon és szeme a végtelenségbe néz, ott állunk mögötte mindnyájan, magyarok és a mi szemünk is új horizontokat lát: szabad, éltető, boldog jövőt".[747]

Az olasz, az osztrák, a lengyel és a német lapok méltatásait előszeretettel idézték vagy foglalták össze a magyar napilapok.[748] Az egyik lengyel orgánum például Piłsudskihoz hasonlította Horthyt, mert az első világháború után mindketten „megmentették" Európát

---

[740] *8 Órai Újság*, 1936. nov. 26. 1.
[741] *Nemzeti Újság*, 1936. nov. 26. 1.
[742] *8 Órai Újság*, 1936. nov. 26. 1.
[743] A németországi út során a náci vezetők a magyar küldöttség elkápráztatására törekedtek, mert arra igyekeztek rávenni őket, hogy Magyarország provokáljon háborút Csehszlovákia ellen. Pritz 1995: 297.
[744] *Budapesti Hírlap*, 1938. aug. 30. 1.
[745] Uo. 1936. dec. 2. 1., 1938. aug. 30. 1.
[746] Lásd például *Pesti Napló*, 1936. nov. 27. 1.; *Új Nemzedék*, 1936. dec. 2. 1.; *Pesti Hírlap*, 1936. nov. 22. 1., 1938. aug. 30. 1.; *Esti Kurír*, 1936. dec. 2. 1., 1938. aug. 30. 1.; *Függetlenség*, 1936. nov. 22. 1.; *Nemzeti Újság*, 1938. aug. 30. 1.; *Újság*, 1938. aug. 30. 1.
[747] *Új Nemzedék*, 1936. nov. 28. 1.
[748] Lásd például *Budapesti Hírlap*, 1936. nov. 25. 4., nov. 29. 1–3., 1938. febr. 8. 2.; *Függetlenség*, 1936. nov. 25. 1–3., nov. 27. 1., 1938. febr. 6. 2.; *Pesti Hírlap*, 1936. nov. 26. 5., 1938. aug. 24. 3–4.; MNL OL K 428 a) 1938. febr. 4. 39., febr. 5. 1., 12., 30–31., aug. 24. 7., 28., aug. 25. 2.

a bolsevizmustól.[749] A 17. táblázat adatai alapján jól látható, hogy 1936. november végén a magyar lapok a saját hasábjaikon „átengedték" a kormányzó méltatását az olasz és az osztrák sajtónak, amivel hatásosan igazolhatták a Horthy-kultusz egyik üzenetét, amely szerint a nemzet vezérét külföldön is tisztelik. A revíziós külpolitika tehát jó úton halad – olvashatjuk e cikkekben. 1938 februárjában és augusztusában is jelentős, bár kevésbé domináns szerepet töltött be a kultuszépítésben a külföldi sajtószemle. A magyar lapok ugyanis aktívabbá váltak a vezérkép közvetítése terén.[750]

A kormányzó külföldi útjairól szóló tudósítások terén a filmhíradók is fontos szerepet töltöttek be, ami jelezte, hogy a korábbiakhoz képest egyre meghatározóbb volt e médium hozzájárulása a Horthy-kép ápolásához. A korszak filmhíradói, amelyeket a Magyar Film Iroda készített, egymáshoz nem kapcsolódó híreket tartalmaztak. Az inzert szövegekkel elválasztott bejátszások – a különkiadásokat leszámítva – így nem alkottak egy összefüggő történetet. A körülbelül 10 perc hosszúságú filmhíradók a kormányzat elvárásai alapján tájékoztatták a moziba járókat. A korabeli filmcenzúra egyik alapvető célja az állami, egyházi és közéleti tekintélyek védelme volt.[751] Horthy Miklós így nem szerepelhetett különböző reklámfilmekben, sőt, a filmhíradókban a személye elleni merényletkísérletekről sem lehetett tudósítani.[752] A kormányzó a filmhíradókban 1931–1944 között 346 alkalommal tűnt fel.[753] A Magyar Film Iroda (MFI) irataiból kiderül, hogy az 1924–1931 között készült néma filmhíradók milyen témákkal foglalkoztak.[754] A kultusz szempontjából releváns bejátszások száma a két forrás szerint összesen 81.[755] Az első bécsi döntés előtt 47 bejátszás készült (átlagosan 3), ebből 1934 előtt csak 9. A Horthy személyéhez kötődő évfordulókon az első bécsi döntést megelőzően a mozikban 6 bejátszás volt látható (18. táblázat). Évente tehát nem készültek filmhíradók, ami így a sajtóval és a rádióval ellentétben nem volt a kultuszépítés állandó eszköze. A kultusz szempontjából releváns 47 bejátszás 46%-a (22) az 1936–1938 közötti külföldi utakkal foglalkozott.[756] 1938 előtt tehát a leghosszabb terjedelmet a külföldi utaknak szánták a

[749] *Függetlenség*, 1938. febr. 6. 2.
[750] A külügyminisztérium sajtóarchívumában számtalan cikk található a kormányzó külföldi útjairól: MNL OL K 609 68. csomó, 1. dosszié, I. 45. Horthy Miklós németországi útja 1938. augusztus.
[751] Erről részletesebben Záhonyi-Ábel 2012.
[752] Uo. 97.; Hindenburg, hogy egy külföldi ellenpéldát említsek, ráadásul reklámokban is feltűnt, ugyanis a tekintélyével igyekeztek cégek, így az Opel, a saját termékeiket népszerűsíteni. Goltz 2009: 115–122.
[753] Az adatok forrása: http://filmhiradokonline.hu/.
[754] MNL OL K 675 14. csomó, 35. tétel, 1924–1933. Horthy a közéleti eseményekről szóló filmhíradó–bejátszások elmaradhatatlan szereplője volt.
[755] Nem maradt fenn 7 bejátszás kópiája. Az 1931 előtti 6 releváns bejátszás nem érhető el az interneten.
[756] A többi bejátszás nem sorolható be a fenti csoportokba. Ide sorolhatók például a vitézavatások, a reprezentatív közszereplések, családi események és egyéb bejátszások.

mozivásznakon, elsősorban az 1938. augusztus végi németországi útnak.[757] A külföldi utakkal foglalkozó bejátszások az éljenző tömeg, a ritmikus éljenzés bemutatásával járultak hozzá a fenti üzenetek erősítéséhez az inzert szövegeken kívül, így a „határtalan lelkesedéssel ünnepeltek", a „lelkes ünneplés", a „káprázatos", a „történelmi pompa" szóösszetételek mellett.[758] Azokon a felvételeken, amelyeken Hitlerrel együtt látható Horthy, az éljenzés értelemszerűen főként nem neki szólt. E bejátszásokban, ahogyan az első bécsi döntés előttiekben is, nem volt narráció, kultikus kijelentéseket így csak az inzert szövegek tartalmaztak. Lényeges, hogy milyen típusú zene került a bejátszásokba. A zene ugyanis alátámaszthatja a film üzenetét, hathat az érzelmekre, megkönnyítheti a film befogadását. Az első bécsi döntés előtt a bejátszások 67%-ában a Himnusz volt hallható, tehát a nemzeti imádság igazolta, erősítette és legitimálta Horthy Miklós vezéri szerepét. A zene által előidézett érzelmek így könnyen összekapcsolódhatnak a filmen látható személlyel és eseménnyel. A bejátszások 48%-ában különböző indulók töltötték be ezt a funkciót, elsősorban a díszszemlék esetén. Mindez a Legfelsőbb Hadúr képét erősítette. A külföldi utakról szóló bejátszásokba is a Himnusz és indulók kerültek.

[757] A fenti adatokat ezért említem meg itt. Az alkalmazott elemzési szempontokhoz lásd Kracauer 1943.
[758] Lásd például Magyar Világhíradó 1936: 667/1–2., 1938: 729/8., 758/9., 758/12,

6. A kultusz megerősödése: az „országgyarapító” kormányzó (1938–1944)

6. 1. A revíziós sikerek hatása a kultuszra

Az első világháborút követően Magyarország elsőszámú külpolitikai célja a trianoni békeszerződés revíziója volt. A magyar állam az ehhez szükséges saját erő hiányában rá volt szorulva a háborút lezáró békerendszerrel elégedetlen nagyhatalmak (Olaszország, Németország) támogatására.[1] A magyar diplomácia mozgástere emiatt behatárolt volt. A náci Németország és a fasiszta Olaszország megerősödése, Németország növekvő külpolitikai aktivitása és gazdasági hegemóniája a Kárpát-medencében is éreztette hatását.[2] A magyar külpolitika – látva Párizs és London kiváró, majd Hitlerrel szembeni engedékeny magatartását – hajlandó volt a megváltozott körülményekhez, tehát a tengelyhatalmakhoz igazodni, bár az a törekvés, hogy a területi revízió végrehajtására lehetőleg széleskörű nemzetközi egyetértés közepette, békés úton kerüljön sor, nem változott meg. A második világháború kitörése előtt erre egyre kevesebb lehetőség volt, miután a kontinensen fokozatosan körvonalazódtak az egymással szemben álló háborús tömbök. A szélesebb körű nemzetközi egyetértéssel végrehajtott, emiatt hosszabb távon is érvényesnek tekinthető területi változások helyett a realitást már a korlátozott és egyoldalú nemzetközi támogatás, azaz a tengelyhatalmakhoz való szoros elköteleződés jelentette. Magyarország 1938–1941 közötti revíziós sikereit főként az európai hatalmi viszonyok megváltozása, a tengelyhatalmak támogatása tette lehetővé. Természetesen a területgyarapodások a magyar diplomácia előkészítő munkája nélkül sem valósulhattak volna meg.[3]

Mindent összevetve nem Horthy Miklós államférfiúi nagyságának, illetőleg a kimagaslónak nem is tekinthető diplomáciai képességeinek köszönhető a magyar állam 1938 utáni területgyarapodása. Miközben a magyar állam külpolitikai mozgástere egyre inkább beszűkült, a kortársak egy része „országgyarapítóként” méltatta a népszerűsége csúcsán álló kormányzót. Ezzel összefüggésben fokozatosan nőtt – az értelemszerűen már korábban is kimutatható – „szakadék” az ország tényleges és elképzelt helyzete között. Egyre inkább távolodtak egymástól a vágyak és az elérhető célkitűzések. A revíziós sikerek miatt érzett – érthető – öröm ugyanis elfedte a realitásokat.

---

[1] Pritz 2011b: 38–39.
[2] Az 1930-as évek közepére Németország vált a magyar állam legfontosabb külkereskedelmi partnerévé, míg Olaszország a második helyen állt. 1941-ben a magyar kivitel 74%-a a német és az olasz piacra került, míg e két országból érkezett a behozatal 79%-a. Romsics 2003a: 170.
[3] Zeidler 2009: 176–183., 268–269.

6. 1. 1. Felvidék (1938)

A müncheni egyezmény melléklete értelmében 1938. október elején Magyarország és Csehszlovákia között tárgyalások kezdődtek.[4] Az új határokról azonban nem született megállapodás. A hónap végén így a két ország felkérte Németországot és Olaszországot a döntőbírósági ítélet meghozatalára. November 2-án a bécsi Felső-Belvedere palotában Joachim von Ribbentrop német és Galeazzo Ciano gróf olasz külügyminiszter hirdette ki a döntőbírósági határozatot. Eszerint 11 927 km^2 került vissza Magyarországhoz. A decemberi összeírás szerint a terület népességének 84,4%-a volt magyar.[5]

Imrédy Béla miniszterelnök november 2-án 21 óra 20 perckor négyperces rádióbeszédben tájékoztatta a magyar társadalmat a döntőbírósági határozatról.[6] A székesfőváros utcáin ünneplő emberek Hitler, Mussolini, Imrédy és nem utolsó sorban a kormányzó nevét skandálták. Imrédy a miniszterelnökségi palota erkélyéről beszédet intézett az ünneplőkhöz. Ebben kérte a jelenlévőktől, hogy közösen vonuljanak át a vár udvarára és fejezzék ki Horthy Miklós, az „első magyar ember" iránti „hódolatukat, hűségüket és szeretetüket". A tömeg eleget is tett a felszólításnak. A kormányzó erkélye alatt a „Köszönjük" szó többszöri ütemes ismétlésével fejezték ki az ország területének gyarapításért a hálájukat. Imrédy köszöntőjében kifejtette, hogy a magyarság sorsának jobbra fordulása 1919-ben Szegeden kezdődött, amikor Horthy Miklós „magasra tartotta a magyar feltámadás lobogóját". Azóta a magyar nemzet az ő „bölcs" vezetését követi, „mert tudja, hogy ez a helyes, ez az igazi magyar út. Ez fog bennünket elvezetni az igazi szép magyar jövő felé". A kormányzó válaszában arra biztatta a jelenlévőket és a nemzetet, hogy „álmodjunk még szebbeket, mint amilyen álom most beteljesedett".[7] A napilapok értékelései szerint az elmúlt tizenkilenc évben senki sem csalódott Horthy Miklósban, abban a személyben, akiben 1919-ben az egész nemzet „központosította minden történelmi vágyakozását".[8] E vágyak részleges megvalósulását hozta el tehát az első bécsi döntés – hangsúlyozták a különféle tömegkommunikációs eszközök. Horthy Miklós történelmi „tetteinek" listája tehát kiegészült, igaz, az „országgyarapító" jelzőt még nem kapcsolták össze a személyével.

A honvédség – a kormányzó hadparancsa értelmében – november 4–11-e között, több szakaszban vonult be a visszatért településekre. Ezzel kezdetét vette az 1919-ben

---

[4] Az 1938-as európai válságokhoz lásd Ormos–Majoros 2003: 387–398.
[5] Sallai 2002: 119., 143–147.; A területi és népesedési adatokhoz lásd Zeidler 2009: 275.
[6] Zeidler 2009: 274.
[7] *Budapesti Hírlap*, 1938. nov. 3. 5–6.
[8] Lásd például *Pesti Napló*, 1938. nov. 4. 1. (az idézet itt olvasható); *Budapesti Hírlap*, 1938. nov. 5. 3.

megkezdett „új honfoglalás” második szakasza, aminek célja a trianoni békeszerződés értelmében elszakított területek „visszahódítása” volt. A nemzeti zászlókkal és Horthy Miklós arcképeivel díszített felvidéki településeken kitörő örömmel fogadták a magyar katonákat, a kormányzó, a Legfelsőbb Hadúr honvédeit.[9] A csapatok bevonulásai során a lakosság a kormányzó nevét kiáltotta. A köszöntő beszédekben is gyakran utaltak „történelmi” szerepére.[10] A területgyarapodás és Horthy Miklós ünneplésére azonban nemcsak Felvidéken, hanem országszerte, más településeken is sor került.[11] A lapok természetesen informálták olvasóikat a Horthynak küldött feliratoktól és táviratokról is.[12] Erre hivatkozhattak és hivatkoztak is azok az értékelések, amelyek szerint a magyar nemzet egésze hálás a kormányzójának.[13]

A felvidéki bevonulások közül kiemelkedtek azok, amelyeken a kormányzó személyesen is részt vett. Horthy november 6-án fehér lován vonult be Komáromba, majd 11-én Kassára. A fehér ló szerepe nem változott, ahogyan 1919-ben, úgy 1938-ban is az „új” Árpáddal megvont párhuzamot, az „új honfoglalást” sugallta.[14] Nemcsak a kormányzó vezérkultusza ápolásában részt vevők, hanem maga az államfő is arra törekedett, hogy az ő személyéhez kötődjenek az elért sikerek. Ezzel is azt lehetett „igazolni”, hogy a kormányzó „rendkívüli” képességekkel rendelkezik. Ehhez járultak hozzá az általa vezetett bevonulások, amelyeknek mindig ő volt a központi szereplője.[15] Jelentős szerepet játszott ennek a képnek a kialakításában, a karizmatikus vezér imázsa erősítésében a tömegkommunikáció is. A rádiós közvetítések, a filmhíradók, az MTI tudósításai, a különféle politikai orientációjú napilapok cikkei részletesen informálták a médiafogyasztókat a bevonulások minden lényeges történéséről. Elsősorban a Magyar Film Iroda fotósai látták el a napilapokat fényképekkel.[16] November 2-a és 20-a között a Horthy-kultusz szempontjából 279 releváns cikk jelent meg a lapokban (19. táblázat). A *Nemzeti Újság* közölte ezek közül a legtöbbet, míg a *Népszava* a legkevesebbet, egyedül a szociáldemokrata lap nem közölt méltatást, de az olvasói még így is értesültek a bevonulás minden lényeges elemeiről.

---

[9] *Budapesti Hírlap*, 1938. nov. 6. 1.; *Magyarország*, 1938. nov. 10. 2.; Gyurgyák 2008: 126., 128.; MNL OL K 428 a) 1938. november 7. 42.
[10] *Budapesti Hírlap*, 1938. nov. 9. 3.; *Újság*, 1938. nov. 6. 1–2., nov. 9. 5.; *Pesti Napló*, 1938. nov. 8. 4–5.
[11] Lásd MNL OL K 428 a) 1938. nov. 2. 70., nov. 3. 44–45., nov. 6. 33., nov. 7. 41., nov. 8. 10. és 45.
[12] Ehhez lásd például *Budapesti Hírlap*, 1938. nov. 5. 6., nov. 6. 10., nov. 16. 7., nov. 17. 7.; *Újság*, 1938. nov. 4. 6., nov. 11. 6., nov. 17. 2.
[13] Lásd például *Az Est*, 1938. nov. 4. 1.
[14] *Az Est*, 1938. nov. 8. 2–3., nov. 9. 5.; Vörös 2000: 158–159.
[15] Romsics 2007a: 18.; Dombrády 1990a: 121., 134–135.
[16] Stemlerné 2009: 171.

Komárom utcáit, a város középületeit nemzeti színű zászlókkal, a kormányzó képeivel, a *Tolnai Világlapja* által készített és szétosztott plakátokkal díszítették. A lap budapesti kiadóhivatalának erkélyén egy hat méter magas Horthy-képet helyeztek el.[17] A lakosság éljenzése kíséretében, eufórikus hangulat közepette vonult be Horthy Miklós kormányzó Komáromba. A filmhíradó és az *Észak felé* (1938) című propagandafilm is jól tükrözte ezt: a lelkes, virágokat szóró, éljenző tömeget, a ritmikus éljenzést („Éljen Horthy!") megörökítő filmfelvételeken keresztül.[18] A revízió vonatkozásában a filmek elsősorban így erősítették a vezérkultuszt. A külföldi utak és a revíziós bevonulások esetén volt gyakori, hogy a filmhíradók éljenző, lelkes, virágokat szóró és nemzeti színű zászlókat lengető tömeget mutattak, annak érdekében, hogy a vezér elfogadottságát és népszerűségét sugallhassák. Ebbe a kategóriába összesen 18 bejátszás tartozott a kultusz vonatkozásában releváns 81-ből. Horthy nevének skandálása, a ritmikus éljenzés csak 9 bejátszásban volt látható és hallható, ebből ráadásul 7 az 1938 és 1941 közötti revíziós bevonulásokról adott hírt (a többi más évfordulókon volt látható). Időnként feltűntek a filmekben a településeken hirdetőoszlopokra, házfalakra stb. kitett képek, plakátok is. A revízióról készült popagandafilmekben (*Észak felé*, *Kelet felé*) ugyan a kormányzó, az „országgyarapító" vezér volt a főszereplő, de ennek ellenére mégsem az ő alakja uralta e filmeket. A visszacsatolt települések lakossága részéről, akik először láthatták Horthy Miklóst, ráadásul a lelkesedés őszintének is tekinthető. A Klapka-téren – Komáromban – Imrédy Béla miniszterelnök köszöntötte az államfőt. A napokkal korábban elmondott beszédéhez képest egyetlen, igaz lényeges különbség mutatható ki. A politikai rendszer átalakítását célzó törekvései elfogadtatására törekvő Imrédy Béla[19] volt ugyanis az első, aki a „nemzetmentő" és „országépítő" vezér képéhez hozzátette az „országgyarapító" epitheton ornanst:

> „Az egyesülésnek ezekben a szent perceiben mondom minden magyar nevében: a nemzet ezt soha nem fogja elfelejteni. […] Az országmentő Horthy Miklósból országgyarapító szabadító lett. Ebben a percben nem tudok egyéb szót találni, mint azt, hogy Isten áldja meg Főméltóságodat mind a két kezével, mindazért, amit értünk húsz esztendőn át tett, aminek a gyümölcsét ma aratjuk [sic!]. S a megnagyobbodott országnak minden fia és

[17] *Tolnai Világlapja*, 1938. nov. 16. 1–7.; Dömötörfi 1990: 26.
[18] Magyar Világhíradó 1938: 768/4.
[19] E törekvéseit – a „csodás forradalmat" – 1938. szeptember 4-én Kaposvárott jelentette be. Beszédében nem felejtette el a kormányzót hűségéről biztosítani. *Budapesti Hírlap*, 1938. szept. 6. 6.; Sipos 1970: 58.

leánya nevében ígérem, hogy Főméltóságodat hűséggel követjük azon az úton, amelyen vezet bennünket egy szebb, boldogabb Magyarországhoz".[20]

A miniszterelnök köszöntése után Fülöp Zsigmond, Komárom városbírája elcsukló hangon és könnyeivel küszködve tudta csak elmondani beszédét. A kormányzó ezután a felvidéki magyarságot üdvözölte.[21]

A komáromi bevonulást követően a tömegkommunikációs eszközökön keresztül a kultusz építői már „országgyarapítóként" magasztalták Horthy Miklóst. A vezérképbe integrálódott jelzők („nemzetmentő", „országépítő", „országgyarapító") azt az utat jelképezték, amelyet a magyarság 1919 óta szimbolikusan megtett a „bölcs" vezére által kijelölt úton.[22] A 20. táblázat alapján megállapítható, hogy a Horthynak tulajdonított tettek szinte mindegyike megjelent a napilapok cikkeiben. Az előfordulási arányaikat tekintve természetesen voltak eltérések. A méltatások szerint az első bécsi döntésig vezető folyamatban a kormányzó megkerülhetetlen szerepet játszott, nélküle a magyar nemzet képtelen lett volna eljutni az első revíziós sikerig. A fővezérként végrehajtott „nemzetmentés", eszerint lehetővé tette az ország újjáépítését, a kül- és belpolitikai konszolidációt, majd a magyar állam nemzetközi tekintélyének helyreállítását. Az utóbbit – ezen interpretáció szerint – ugyanis az „országépítés" eredményezte.[23] Mindez megalapozta az 1938 utáni területgyarapodást. A magyar nemzet így egyre közelebb került a vágyott „szebb jövő" állapotához, mindahhoz, amit az első világháborút követő összeomlás során elveszített. A kultikus szövegek érvrendszere szerint – tudomást sem véve a nemzetközi erőviszonyokról – 1919 óta a „magyarok Istene" akaratából egy tudatos, megtervezett és részleteiben is átgondolt kormányzást valósított meg Horthy Miklós, amelynek egyes szakaszai egymásra épülve hozták el a „magyar feltámadást".[24] A kormányos motívumán keresztül ez azt jelentette, hogy: „[…] éleslátással, tapasztalt tájékozódó képességgel kereste a zátonyokból, korallszigetek és örvények zajlásából kivezető utat. Húsz éven át nem volt nyugodt éjszakája és nappala a magyar hajó kormányosának és most futott be az első boldog, szélcsendes kikötőbe".[25] A vezér 1938 őszén tehát újból „igazolta", hogy a korszak elején, a szimbolikus kezdet pillanatában a

[20] *Budapesti Hírlap*, 1938. nov. 8. 2.
[21] Uo. 1938. nov. 8. 2.; MNL OL K 428 a) 1938. nov. 6. 15–19., 24–25., 27–28., 31–32.; Véssey 1939b: 5–7.
[22] Lásd például *Budapesti Hírlap*, 1938. nov. 3. 1.; *Újság*, 1938. nov. 4. 2.; *Az Est*, 1938. nov. 8. 1.; *Pesti Napló*, 1938. nov. 2. 1.; *Magyarország*, 1938. nov. 4. 7.; *Budapesti Hírlap*, 1938. nov. 5. 3.
[23] Lásd például *Újság*, 1938. nov. 6. 5.
[24] Lásd például *Nemzeti Újság*, 1938. nov. 8. 5.; *Budapesti Hírlap*, 1938. nov. 6. 3.
[25] *Magyar Nemzet*, 1938. nov. 4. 1.

vele kapcsolatban megfogalmazott várakozások „reálisak” voltak, mert lépésről–lépésre „képes” volt a személyéhez kötött vágyakat megvalósítani – olvashatjuk töméntelen mennyiségben a sajtóban. A kormányzóra vonatkoztatott jelzők közül a leggyakrabban – ezzel is összefüggésben – a „bölcs” jelző fordult elő. A 20. táblázatból jól látható, hogy az első bécsi döntés után megjelent cikkek leggyakoribb elemének az tekinthető, hogy Horthy Miklós a nemzet egyedüli vezére. Ez érthető: mert képes volt részlegesen megvalósítani a személyéhez kötött vágyakat. A propagandisztikus értékelések szerint így az egész nemzet – fenntartások nélkül – elismeri őt vezérének.

Horthy Miklós november 11-i kassai bevonulására országos ünnep kíséretében került sor. A kassai eseményekről élő, helyszíni közvetítést adott a magyar rádió.[26] A magyar települések nemzeti színekbe öltöztek. A kormányzó ismételten fehér lovon, éljenzés, virágeső és nemzeti színű zászlóerdő kíséretében vonult be ünnepélyes keretek között Kassára.[27] A jelenlévők az „országgyarapító” nevét skandálták. A liberális *Újság* egyik tudósítása úgy fogalmazott, hogy „talán egész Kassa egyetlen kiáltás volt: *Éljen Horthy!*”.[28] Egy akkor megjelent propagandakiadvány is ehhez hasonlóan jellemezte a kassai utcákon várakozók hangulatát:

> „Zúgnak a harangok, repül a virág s lobognak a zászlók. A harangszó; a megrendült boldog lelkek örömet hirdető szava, a virágok, a mérhetetlen nagy szeretet, a zászlók pedig a mindent odaadó hódolatot jelentik, amellyel a boldog Magyarország az országépítő Horthy Miklósnak adózik. Az éljenrivalgás és szavalókórusok ütemes zúgása hangorkánná nőtt, a virágeső vastag, tarka szőnyeggé vált az úttesten és a percek alatt felállított diadalkapu keretében feltűnik fehér-szürke lován, délcegen, serege élén a Legfelsőbb Hadúr, Magyarország Kormányzója, nagybányai vitéz Horthy Miklós. […] Horthy! Horthy! kiáltotta a végeláthatatlan tömeg. Horthy! Horthy! zúgták a kassai harangok s ezt a szót, ezt a nevet átvette minden magyar szív, minden magyar hang”.[29]

A bevonulás kezdetekor, 11 órakor megszólalt a kassai dóm harangja, majd fél órán keresztül zúgott az ország összes harangja (19. kép). Két percre megállt az élet.[30] A kassai bevonuláson jelen voltak a magyar kormány tagjai, a törvényhozás képviselői, a

[26] MNL OL K 428 a) 1938. nov. 9. 41.; MNL OL K 428 p) 1938. nov. 10. 1.
[27] Ezt tükrözte – Komáromhoz hasonlóan – a filmhíradó is. Magyar Világhíradó 1938: 768/10.
[28] *Újság*, 1938. nov. 12. 2.
[29] Véssey 1939b: 25.
[30] MNL OL K 428 a) 1938. nov. 8. 44.

városhoz és a Felvidékhez kötődő társadalmi egyesületek.[31] A miniszterelnök, a város polgármestere, majd az egyházak és a kassai magyar anyák, nők képviselői után gróf Eszterházy János mondott beszédet. Mindannyian köszönetet mondtak a vezér „bölcs" kormányzásért.[32] Horthy Miklós „meleg szeretettel" köszöntötte a „hazatért" felvidéki magyarságot, majd szlovák nyelven biztosította a szlovákságot arról, így próbálva őket megnyugtatni, hogy minden lehetőséget megkapnak nyelvük és kultúrájuk ápolására.[33] A bevonulási ünnepség hátralévő részében Te Deum volt a Dómban, majd Horthy tisztelgett Rákóczi hamvai előtt, végül a honvédség díszmenetére került sor.

Az első bécsi döntés, a revíziós sikerek hatására olyan emberek is a kormányzó csodálóivá váltak, akikről korábban ez nem volt elmondható. Így például Márai Sándor, aki 1938 és 1940 között számtalan cikkében méltatta a kormányzót a *Pesti Hírlap*ban. Az első bécsi döntés után Márai a honvédség egységeit követő sajtóküldöttség tagja volt.[34] Értékelése szerint Kassán a felvidéki magyarok számára a Rákóczi Ferenccel párhuzamba állított kormányzó volt a „szabadító", aki egész életét arra tette fel, hogy a nemzet által elszenvedett sérelmeket orvosolja, amit sikerült is megvalósítania.[35] A kormányzat célja volt, hogy a kassai eseményeket neves művészek is megörökítsék (20. kép). Emiatt a honvédelmi miniszter a Magyar Képzőművészek Országos Szövetségén keresztül 15 festőt és szobrászt kért fel arra – például Aba-Novák Vilmos festőt és Kisfaludi Strobl Zsigmond szobrászt –, hogy a propagandacsoport tagjaként tegyenek ennek eleget. Aba-Novák a kassai Vitézi Szék díszterme számára festett volna egy freskót, de ez a festő halála miatt végül nem készült el. Ennek kompozíciós tervét azonban ismerjük. Az alkotás egyik központi alakja a kormányzó, aki csapatai körében, fehér lovon, kivont karddal vonul be Kassára. Körülötte ünneplő tömeg látható.[36] A kormányzóról készített portrék közül azok, amelyeken a fehér lovon ülő Horthy Miklós kivont karddal vezeti csapatait, a katona imázsát erősítették. Erre említhető példaként a szegedi Hősök kapuja, Aba-Novák Vilmos alkotása (14. kép), illetőleg Molnár C. Pál freskója (47–48. kép). Ezen az „országgyarapító", diadalmas vezér ágaskodó fehér lovon látható, így vezeti a gyalogságot és a légierőt a további győzelmek, a revízió későbbi állomásai felé. A festmények között a komáromi, kassai, a nagyváradi és a kolozsvári bevonulásokat megörökítő alkotások is találhatók.

---

[31] Sallai 2002: 151.
[32] *Budapesti Hírlap*, 1938. nov. 12. 2–3.; MNL OL K 428 a) 1938. nov.11. 17–18., 20–21., 23–25.
[33] *Újság*, 1938. nov. 12. 2.; Sallai 2002: 147–148., 151., 205.
[34] Molnos 2013: 79.
[35] Márai 2004: 135–136., 206–211., 227.; Romsics 2007a: 18.
[36] Molnos 2013: 79–80. A kompozíciós terv megnézhető a 80. oldalon.; KK 1942a: VII. tábla.

A Horthy-kultusz építéséhez a világháború időszakában a legmodernebb – az írott szövegnél és a beszédnél hatékonyabbnak tartott – médium, a film is hozzájárult. A film ugyanis „univerzális nyelven szól minden társadalmi réteghez. Egyszerű, tömör és élénk módon képes üzenetét közvetíteni”.[37] A film értelmezése természetesen ennek ellenére sokféle is lehet, akár el is térhet a készítő szándékától. Ez a többi médiumra is érvényes. A brit és a német gyakorlattól eltérően a film korlátozottabb szerepet játszott Magyarországon a propagandában, ugyanis akkor az a nézet volt meghatározó, hogy a közvélemény befolyásolására főként a sajtó használható igazán hatékonyan.[38] A heti gyakoriságú filmhíradók mellett propagandafilmek és játékfilmek is a kultuszépítés részévé váltak, bár az utóbbiak szerepe korlátozott volt. Az 1939 és 1944 között készült 212 játékfilm közül kutatásaim szerint csak öt kapcsolható a Horthy-kultuszhoz.[39] E filmek inkább szórakoztattak – elsősorban nem az államfő méltatása miatt készültek –, de a történetükbe ágyazva közvetíthettek politikai üzeneteket is. Ez nem értékelhető direkt propagandaként, ami inkább a filmhíradókat és propagandafilmeket jellemezte.[40] Azonban a történet részét képező, ahhoz szorosan kapcsolódó, mennyiségét tekintve minimális politikai üzenetek hatékonysága valamivel magasabb lehetett, mint a direkt propagandáé.[41] A hadba vonuló katonák és revíziós bevonulások szerelmi történetbe történő helyezése elég jó lehetőséget adott a politikai célok érvényesítésére. Eközben e filmek eleget tehettek a szórakoztatásnak, eltávolíthatták a nézőktől a mindennapi gondokat és nehézségeket. A korszakban készültek történelmi filmek is, azonban ezek nem kaptak szerepet a Horthy-kultuszban.[42] Kiss Ferenc és Csepreghy József rendezte a *Magyar Feltámadás* című filmet, amit 1939. február 17-én mutattak be. A történet egy felvidéki városban kezdődik, ahol ismerősök ünneplik a karácsonyt. A cseh megszállás miatt azonban megszakad az ünnepi vacsora. A társaság néhány tagja úgy dönt, hogy elhagyják a megszállt szülővárosukat és Magyarországra menekülnek. A cselekményből – az itt nem lényeges – szerelmi szál sem hiányzott. Az viszont fontos, hogy amikor 1938 őszén a város újból Magyarország része lett, akkor a helyi lakosság virágesővel

[37] John Grierson médiaszakember 1939 szeptemberében papírra vetett gondolatait idézi Fox 2007: 1.
[38] Sipos 2011: 57.
[39] A játékfilmek számához lásd Balogh et. al. 1999. A Horthy-kultuszhoz köthető öt film közé a Magyar feltámadás, a Negyedíziglen, a Kadétszerelem, Üzenet a Volga partjáról és a Magyar sasok tartozik.
[40] A német mozit is az jellemezte, hogy a játékfilmek nem szolgálták a direkt propaganda céljait. Taylor 2009: 148.
[41] Ezzel ellentétesen a kortárs német és brit gyakorlatban a történelmi analógiák filmes megjelenítése, az erős vezetők, kiemelkedő személyiségek bemutatása, a kontinuitás és a nemzeti nagyság hangsúlyozása szerepet játszott Hitler és Churchill reprezentációjában. Fox 2007: 2–3., 33.
[42] Vö. Uo. 195–254.; Welch 1987: 164–185.

köszönti a bevonuló csapatokat. A honvédek között van az fiatal fiú is, aki 20 évvel azelőtt elmenekült a városból. A filmben Horthy kassai bevonulásából is látható egy részlet, a kormányzó plakátokon is feltűnik. E jelenetek alatt a *Horthy Miklós azt üzente* című katonadal hallható. A film címváltozata ezért volt *Horthy Miklós azt üzente*.[43]

A revíziós sikereket követően a magyar országgyűlés törvényben rendelkezett a visszacsatolt területek újraegyesítéséről. Az 1938 novemberében elfogadott jogszabály (XXIV. tc.) tárgyalása is lehetőséget adott Horthy érdemeinek méltatására. November 8-án Kornis Gyula a Képviselőház elnöke méltatta a kormányzó „történelmi" érdemeit: az „országépítést", a nemzetközi tekintélyünk helyreállítását, végül „az ország jókora" darabjának a visszaszerzését. Az országgyűlési képviselők „hosszantartó lelkes éljenzés és taps" kíséretében fejezték ki a méltatással történő egyetértésüket.[44] A felvidéki területek visszacsatolásáról szóló törvényjavaslatot az Országgyűlés november 12-én szavazta meg. Az ünnepi ülés alatt – „hosszantartó élénk éljenzés és taps" közepette – többen is utaltak Horthy „vitathatatlan" érdemeire. Klein Antal, a Független Kisgazda, Földműves és Polgári Agrárpárt képviselője hangsúlyozta, hogy a nemzet hálás a kormányzónak, aki „az ország hajóját sok ezer veszély közepette, Scylla és Charybdis közötti vezeti biztos révbe".[45] A kormánypárti Ujfalussy Gábor (NEP) kiemelte, hogy csakis egy vezért szabad követnie a magyarságnak, „Otranto hősét", Horthy Miklós kormányzót.[46] Tobler János, a KGSZP képviselője, Horthy Miklósban a „Gondviselés" küldöttét látta.[47] A szociáldemokraták nevében Peyer Károly a kormányzó „bölcs" „országlásával" magyarázta a revíziós sikereket.[48] A szociáldemokrata állásfoglalások a korábbiakban egyáltalán nem voltak ilyen hízelgők a kormányzóra nézve. (Mint látható lesz, ez nem jelentette azt, hogy a szociáldemokraták a korszak végén a kultuszépítők élvonalához csatlakoztak volna.) A Felsőház ülésén elhangzottak közül Széchenyi Bertalan a Felsőház elnöke és Ravasz László dunamelléki református püspök szavaira érdemes utalni.[49] Ravasz a korszakban püspökként és felsőházi tagként is rendszeresen szerepet vállalt a Horthy-kultusz ápolásában. Az államfő névnapjára írt köszöntőjében – a revíziós siker miatt felfokozott ünnepi hangulatban – néhány héttel később már a kereszténység lényegével ellentétes kijelentést tett: „Szétszórt nyájból általad lettünk

[43] Balogh et al. 1999: 145–146.
[44] KN 1935–1939. XX. köt. (1938. november 8.) 252.; A sajtó tudósításához lásd például *Újság*, 1938. nov. 9. 3.
[45] KN 1935–1939. (1938. november 12.) 263.
[46] Uo. 264.
[47] Uo. 265.
[48] Uo. 268.
[49] FN 1935–1939. IV. köt. (1938. november 12.) 1–2., 5–6.; *Budapesti Hírlap*, 1938. nov. 13. 1–4.

újra nemzetté. Azóta pásztorolsz és feddesz, vezérelsz és szeretsz. Rád bízatott a sorsunk és becsületünk; *kezedre adjuk a lelkünket is*. Hódolunk Neked és követünk téged".[50]

6. 1. 2. Kárpátalja (1939)

Az első bécsi döntéssel nem mindenki volt maradéktalanul elégedett Magyarországon.[51] Kárpátalja hónapokkal később, 1939. március közepén került vissza a magyar államhoz, amikor a német hadsereg megszállta a cseh területeket és Szlovákia önállósodott.[52]

Horthy Miklós a március 16-án – Adolf Hitler engedélyének megérkezése után – kiadott hadparancsában határincidensekre hivatkozva indította meg a honvédséget az „ezeréves" határokig.[53] A honvédség elfoglalta Kárpátalja területét (12 147 km^2). Az 1939. júliusi összeírás adatai szerint a terület lakosságának 9,2%-a volt magyar.[54] Teleki Pál miniszterelnök március 17-én számolt be a Felsőházban a terület visszafoglalásáról. Amikor a kormányzó Kárpátalja lakosságához intézett köszöntő szózatára utalt, amit a magyar lapok a hadparancsához hasonlóan közöltek, a felsőházi tagok Horthy Miklóst kezdték el éltetni.[55] A kormányzó március 18-án személyesen is ellátogatott Munkácsra, Csapra, Husztra és Beregszászra, ahol csapatokat, laktanyákat és egy katonai kórházat tekintett meg. Az MTI híranyagára épülő cikkek, a rádió és a filmhíradó szerint a helyi lakosság mindig lelkesen üdvözölte őt.[56] Az első és a második bécsi döntést követő bevonulásokhoz hasonló ünnepségekre nem került sor. A sajtóban az első bécsi döntést követő időszakhoz képest a kormányzó méltatására is korlátozottabb mértékben került sor (19. táblázat). A közvetített üzenet értelemszerűen 1939 márciusában is azonos volt: az ország ismételt területi növekedése Horthy Miklós érdemének tekinthető.[57]

Az újraegyesítésről az 1939. évi VI. tc. rendelkezett. A Képviselőház június 21-án tárgyalta meg és fogadta el. A Felsőház 22-én.[58] A javaslat képviselőházi előadója, Gergelyffy András köszönetet mondott a kormányzónak, aki „küldetésének tudatától áthatott lélekkel, a kiválasztott és legnemesebb magyar bölcsességével és kemény

[50] Ravasz 1938: III. köt. 189. (kiemelés tőlem)
[51] Sallai 2002: 152.
[52] Kárpátalja visszaszerzéséről bővebben Ablonczy 2005: 394–402.; Romsics 2012a.
[53] MNL OL K 428 a) 1939. márc. 16. 51.
[54] A területi és népesedési adatokhoz lásd Zeidler 2009: 277.
[55] FN 1935–1939. IV. kötet (1939. márc. 17.) 123.; *Budapesti Hírlap*, 1939. márc. 21. 1.
[56] MNL OL K 428 a) 1939. márc. 18. 45–46.; Magyar Világhíradó 1938: 768/10.; MNL OL K 615 27. csomó. 1939. márc. 18. 69. és 28. csomó 1939. márc. 19. 94.
[57] Lásd például *Magyar Nemzet*, 1939. márc. 19. 2.; *8 Órai Újság*, 1939. márc. 19. 3.
[58] KN 1939–1944. I. köt. (1939. jún. 21.) 45–53.; FN 1939–1944. I. köt. (1939. jún. 22.) 20–22.

kezével vezette és vezeti a két forradalomban meggyalázott, ellenségeinktől kirabolt és négy darabra szaggatott nemzetünket a legsiralmasabb nyomorúságból a feltámadás útján mindig előbbre”.[59] Nem ő volt az egyetlen, aki így értékelte az államfő szerepét.

6. 1. 3. Erdély (1940)

Teleki Pál úgy törekedett a Romániával szembeni területi revízióra, hogy az ne járjon további jelentős elköteleződéssel Németország irányába. Az önálló magyar akciónak azonban nem kedveztek a nemzetközi körülmények. A román és a magyar fél közötti sikertelen tárgyalások után a német és olasz külügyminiszter második bécsi döntését 1940. augusztus 30-án hirdették ki. Eszerint Magyarország visszakapott 43 104 km^2-t. Az 1941 eleji népszámlálás szerint a terület lakosságának 51,8%-a volt magyar.[60]

A második bécsi döntést szintén országos ünnepségek követték.[61] A Felsőház szeptember 4-i ülésén Széchenyi Bertalan „nemzeti megújhodásunk és felemelkedésünk gondviselésszerű vezéreként” méltatta a kormányzót, akinek köszönhetően 20 év alatt „nemzeti vágyaink közül immár annyi beteljesedett”.[62] A nemzeti színekkel díszített erdélyi településekre bevonuló honvédséget és a kormányzót ünnepi beszédekben és kihelyezett képeken, plakátokon keresztül a magyar lakosság lelkesen üdvözölte.[63] A kormányzói bevonulások a komáromi és a kassai bevonuláshoz hasonló külsőségek és eufórikus hangulat közepette került sor. Horthy Miklós, az „országgyarapító”, az „új honfoglalást” vezető „új” Árpád – akinek nimbusza 1940 őszén így tovább erősödött – fehér lovon a részletesen kidolgozott koreográfia szerint vonult be szeptember 5-én Szatmárnémetibe,[64] 6-án Nagyváradra,[65] majd 15-én már nem fehér lovon, hanem gépkocsin érkezett Kolozsvárra.[66] Ezután 16-án Szászrégenben[67] és Marosvásárhelyen

---

[59] KN 1939–1944. I. köt. (1939. jún. 21.) 45–46.; *Pesti Hírlap*, 1939. jún. 22. 3.

[60] A második bécsi döntéshez lásd Ablonczy 2005: 456–464.; Romsics 2012b.; L. Balogh 2002. A területi és népesedési adatokhoz lásd Zeidler 2009: 283.

[61] Ehhez lásd például *Újság*, 1940. szept. 3. 6., szept. 4. 2., szept. 6. 2., szept. 7. 2., szept. 11. 2., szept. 15. 2.; MNL OL K 428 a) 1940. szept. 2. 15., szept. 4. 54., szept. 5. 5. és 20–21., szept. 6. 28., szept. 11. 14.

[62] FN 1939–1944. I. köt. (1940. szept. 4.) 401.

[63] *Újság*, 1940. szept. 10. 1–2., szept. 12. 1–2., szept. 13. 1–2., szept. 17. 1.; Gyurgyák 2008: 140.

[64] A szatmárnémeti bevonuláshoz lásd Magyar Világhíradó 1940: 864/3.; MNL OL K 428 a) 1940. szept. 5. 7., 11. 28–29., 31., 42., 44–45., szept. 6. 55–59.; *Újság*, 1940. szept. 6. 1–2.; Unger 1942: 3.; A bevonulás részletes terveit lásd MNL OL K 589 8937. tekercs. III/C.1. 1–9.

[65] A nagyváradi bevonuláshoz lásd Magyar Világhíradó 1940: 864/4.; *Reggeli Magyarország*, 1940. szept. 7. 1–2.; MNL OL K 428 a) 1940. szept. 7. 1–4.; A bevonulás részletes terveit lásd MNL OL K 589 8937. tekercs. III/C.1. 1–9.

[66] A kolozsvári bevonuláshoz lásd Magyar Világhíradó 1940: 865/5.; MNL OL K 428 a) 1940. szept. 15. 4–6., 11–14., 24., 27–28., 30., 35–36., 47., 49–50.; *Magyar Nemzet*, 1940. szept. 17. 1–2.; A bevonulás részletes terveit lásd MNL OL K 589 8937. tekercs. III/C.2. 1–20.

[67] A szászrégeni bevonuláshoz lásd MNL OL K 428 a) 1940. szept. 16. 7., 10., 14.; *Új Magyarság*, 1940. szept. 17. 5.

jelent meg.[68] Nagyváradon a díszemelvényt nemzeti színek, virágokkal és Horthy-plakáttal díszítették. A kormányzó az emelvényen – Nagyváradon és Szatmárnémetiben is – a saját arcképe felett ült.[69] (E bevonulások a későbbi ünnepségek színhelyeit is meghatározták. Horthy Miklós hetvenharmadik születésnapján, Nagyváradon például az istentiszteletek után a helyőrség a Szent László térre vonult, ahol 1940. szeptember 6-án köszöntötték a helyiek a fehér lován bevonuló „országgyarapító" Horthy Miklóst.[70] A visszacsatolt településeken a helyszínválasztásnak, a szimbolikus térhasználatnak ez a módja magától értetődött.[71]) Számos erdélyi településen, ahol személyesen nem jelent meg a kormányzó, kitették és meg is koszorúzták az arcképét. Ebben az időszakban megnőtt a plakátok – a vizuális kultuszépítés egyik gyakran alkalmazott eszközének – jelentősége: nagy mennyiségben alkalmazták ezeket, utcákat és épületeket díszítették velük, pótolták a vezér személyes jelenlétét, de a hatás erősítése érdekében használták a plakátokat akkor is, amikor Horthy jelen volt egy adott bevonulási ünnepségen (29–32. kép). A plakátokon rövid kísérőszöveg mellett a kormányzó arcképe volt látható.

A Horthy-kultusz elsősorban a revíziós sikerek idején megjelent emléklapok, képeslapok, bélyegek révén vált fogyasztási felületté, de ezen a téren jócskán elmaradt az irredenta kultuszról, mert annak jelszavai, szimbólumai például szódásüvegen, bögrén, hamutartón, ceruzán, órán, falvédőn és társasjátékokon is feltűntek.[72] Ez is jelzi, hogy az irredenta-kultusz 1919–1944 sokkal inkább átszőtte a mindennapokat, mint a Horthy-kultusz. Az irredenta kultuszhoz kapcsolható használati tárgyakon időnként Horthy Miklós is feltűnt, így a magyar sors kártyáin. Az egyik kártyán fehér lovon látható a kormányzó. A játék lényege az volt, hogy össze kellett gyűjteni az egyes történelmi korszakokhoz tartozó négy – eltérő pontszámú – kártyát. A pontszám az adott esemény, személy jelentőségét fejezte ki. Az első világháború utáni periódus külön korszakot jelentett és a négy kártya közül a Horthy Miklóst ábrázoló kártya érte a legtöbbet. A pontértéke 5 volt. Ilyen pontszámot a honfoglalás, az államalapítás, Nagy Lajos és Hunyadi Mátyás kapott még. A revízió is csak négy pontot ért, feltehetően azért, mert nem volt teljes.[73]

---

[68] A marosvásárhelyi bevonuláshoz lásd Magyar Világhíradó 1940: 866/8.; *Esti Kurír*, 1940. szept. 17. 1.; MNL OL K 428 a) 1940. szept. 16. 19., 21., szept. 17. 40.
[69] Gyurgyák 2008: 137.
[70] MNL OL K 428 a) 1941. jún. 18. 18.; *Nagyvárad*, 1941. jún. 18. 3.
[71] Kertzer 1988: 120.; Lane 1981: 222–223.
[72] Zeidler 2009.
[73] Uo. 342.; Zeidler 2013.

Horthy kolozsvári bevonulását országos ünnep kísérte. Az egyházak vezetői úgy intézkedtek, hogy a bevonulás délelőttjén 10 órától negyed órán át harangozzanak a gyülekezetek.[74] A rádió munkatársai, négy közvetítőcsoporttal, helyszíni közvetítéseken keresztül tájékoztatták a hallgatókat 1940. szeptember első felében. A magyar rádió híradásaiban lapszemlére is sor került, így az államfő érdemeit méltató cikkek állításai így is megismerhetők voltak.[75] Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter elrendelte, hogy szeptember 15-én iskolai ünnepélyeket kell tartani.[76] A diákok rádió-közvetítéseken keresztül követték az eseményeket.[77] A revíziós sikerek ünneplése során az „országgyarapító" kormányzó magasztalása sem maradt el.[78] A kolozsvári bevonulás napján – miniszteri rendelkezés alapján – országszerte ünnepeltek a különféle típusú iskolákban. A szatmárnémeti római katolikus leánygimnázium növendékei például virágokat szórtak a városba bevonuló kormányzó elé. Nem ez volt az egyedüli iskola, amelynek diákjai részt vettek a második bécsi döntést követő államfői bevonulásokon.[79] Az iskolákba idővel propagandaanyagok is eljutottak. A vallás- és közoktatásügyi miniszter december 13-án a 173.051/1940. V. sz. rendeletével határozott arról, hogy a Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Szolgálata által kiadott Szegedtől Zágonig című pár oldalas füzetet ki kell osztani a tanulók között.[80] Ebben fénykép látható a kormányzóról és feleségéről, illetve az ország 1919–1940 közötti területgyarapodását ábrázoló térkép, jelezve, hogy mit ért el a vezér 1919 óta. Ezt az üzenetet alátámasztotta a kísérőszöveg is.[81] A revíziós sikerek után megjelenő tankönyvek ismertették a revízióval kapcsolatos eseményeket, azonban Horthy Miklós személyét legtöbbször nem említették vagy nem helyezték középpontba. Az egyik elemi iskolai tankönyv a kormányzó hadparancsaira hivatkozva igyekezett őt előtérbe állítani.[82]

A magyar sajtó az első bécsi döntéshez hasonlóan igen részletes tudósításokat közölt augusztus 31-e és szeptember 17-e között (19. táblázat). A napilapok vezércikkei és tudósításai a vezérkép megszokott elemeit, üzeneteit alkalmazták a vezér méltatására, bár valamivel ritkábban, mint tették 1938 novemberében (20–21. táblázat).[83] A Horthy-

[74] *Újság*, 1940. szept. 15. 2.
[75] MNL OL K 615 79. csomó 1940. szept. 6. 36., 230.; Szász 1975: 172.
[76] *Nemzeti Újság*, 1940. szeptember 14. 2.
[77] Lásd például Nyáry 1939: 16–17.
[78] Lásd például Fux 1939: 80.
[79] Lásd például Girtler 1941: 25.; Tábory 1941: 8–9.; Popovics 1941: 17.
[80] HK 1940: 467.
[81] OSZK PKT, 1940, Aprónyomtatványok.
[82] Novy 1944: 124-126.
[83] Lásd például *Nemzeti Újság*, 1940. szept. 7. 1.

kép emiatt csak az arányait tekintve tért el a közel két évvel korábban közvetítettől. Tipikusnak tekinthető a múlt és a jelen közötti kontrasztot kifejező alábbi méltatás:

> „Horthy Miklós jelölte ki útját [a nemzetnek – T. D.] egy olyan jövő felé, mely akkor sötétnek, csüggesztőnek, szinte reménytelennek látszott. Az államférfi csalhatatlan és tévedhetetlen biztonságával állt élére ennek a népnek és indult meg a kötelességek, az országépítés emberfelettien nehéz munkájának ösvényén. Ha visszatekintünk az elmúlt két évtizeden, szédítő a mélység, amelyből ezt az országot fel kellett emelni. […] Rendkívüli akaraterő, mély bölcsesség és a magyarság hivatásába vetett acélos bizalom volt szükséges ahhoz, hogy az építés megindulhasson, hogy a nemzet önmagára találjon, hogy vérző sebeinek gyógyítása közben ereje és erélye maradjon arra a nagy feladatra, amit múltjában gyökeredző jogainak, vágyainak és igazságos követeléseinek érvényesítése a jövő számára jelentett”.[84]

Ráadásul az „országgyarapító” jelző mellett csak a vezérhez kötött szimbolikus kezdet motívuma fordult el a vezérkép elemei közül többször, mint az első bécsi döntés után. A kormányzót fogadó ünnepségek során a köszöntő beszédek is a megszokott tartalmi elemeket követték. A megszólítást tekintve a „szabadító”, „az első magyar honvéd”, a „legendás” és „hős” vezér, a „Legfőbb Hadúr”, a „legelső magyar ember”, „drága édesatyánk”, az „országmentő és országgyarapító Hadurunk” jelzők hangzottak el. Teleki Pál kolozsvári beszédében az „országvisszaszerző” jelzőt használta.[85] Ezek a jelzők onnantól kezdve nemcsak cikkekben és beszédekben, hanem egyes kiadványok címeiben is feltűntek. Vitéz Temesy Győző földrajztudós és cserkészvezető könyvének célközönsége a magyar ifjúság volt, akik számára példaként mutatta be a kormányzót: „Legyen az egyes magyar ember ugyanolyan gondolkodású, ugyanolyan keresztény-nemzeti lelkületű, mint ő”.[86] Ezért is adta ki a Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetsége. Az 1941-ben megjelent 180 oldalas *Országgyarapító Horthy Miklós* című életrajzot a vallás- és közoktatásügyi miniszter ajánlotta az iskolai ifjúsági könyvtárak számára beszerzésre.[87] Egy névnapi beszéd 16 oldal terjedelemben és *Hongyarapító* címmel jelent meg.[88]

---

[84] *Esti Kurír*, 1940. szept. 6. 7.
[85] Gyimesi 1940: 12., 34., 37–38., 224–226.
[86] Temesy 1941: 178.
[87] HK 1943: 419.
[88] Unger 1942.

Az erdélyi bevonulásról is készült propagandafilm. A 90 perc hosszúságú *Kelet felé* a korábbi revíziós eredményeket Horthy „országlása" eredményeként mutatta be.[89] Az MFI által készített film szerint 1919-ben „tervszerű újjáépítés" kezdődött. Amikor a narrátor erről beszélt, Horthy budapesti bevonulását mutató felvételek voltak láthatók. A második bécsi döntés előtti események között szó volt Horthy Miklós külföldi útjairól, az ország nemzetközi tekintélyének helyreállításáról, majd az első két revíziós sikerről. A film készítői nem veszítették el teljesen realitásérzéküket, mert nem kerülték meg a tengelyhatalmak támogatásának tényét. Amikor Horthy kassai bevonulásának részletei voltak láthatók, a narrátor „országgyarapítóként" hivatkozott rá: „Rákóczi városa, Kassa magyar zászlók ezreibe öltözve fogadta országgyarapító Horthy Miklóst". A második bécsi döntés ismertetése után is a narrátor a kormányzó „országgyarapító" érdemeit méltatta. A film értelemszerűen a honvédség és a kormányzó bevonulásait mutatta be. A *Kelet felé*ben több alkalommal is az államfő éltetését lehetett hallani, néha akkor is, amikor nem őt, hanem a honvédek bevonulásait mutatták. Az államfőt köszöntő és az általa elmondott ünnepi beszédeket gyakran éljenzés, taps szakította meg, míg máskor a tömegről vagy egyes személyekről mutattak közeli képeket, jelezve, hogy a jelenlévők egyetértenek az elhangzottakkal. Bevonulásaikor a nemzeti színekkel, címerrel díszített díszemelvény elhelyezésének köszönhetően az események térbeli és szimbolikus középpontjában állt vagy ült Horthy Miklós. A térfoglalási eszközök is – a kihelyezett Horthy-plakátokat is ideértve – alátámasztották kiemelt vezéri pozícióját. Ezt tükrözte természetesen ez a film is, sőt, a filmes technikának (vágás, hangkeverés) köszönhetően még fel is erősítette. A kormányzót köszöntő beszédek és a csapatok díszmenete során is gyakran mutatták őt, időnként a kamera ráközelített a kormányzóra. A Horthy-kultusz szempontjából – a filmhíradókhoz hasonlóan – a ritmikus éljenzés („Horthy!", „Éljen Horthy!"), a lelkes, virágokat szóró tömeg és a fehér ló szerepe volt jelentős. Az észak-erdélyi ünnepségek részletes bemutatása a „Te vagy, Horthy Miklós" című dal hangjaival zárult, miközben erdélyi tájakról és bevonulásokról mutattak egy vágott összeállítást, amelyben áttűnő képek is láthatók voltak. Ezáltal a film beépült a kormányzó irredenta kultusszal összeolvadt vezérkultuszába. Ez az utolsó másfél perc volt a filmben Horthy Miklós dicsőítésének csúcspontja.

„Te vagy, Horthy Miklós, magyarok vezére,
Édes-csonka hazám, élted büszkesége.

[89] A filmet díszelőadás keretében október 10-én mutatták be az Uránia filmszínházban. *8 Órai Újság*, 1940. okt. 11. 4.

Érted fohászkodunk az egek urához,
Adjon erőt néked, vállalt nagy munkádhoz,
Vigye győzelemre erős akarásod,
Hogy boldognak lásson szép Magyarországod!”

A filmben elsősorban indulók voltak hallhatók zenei aláfestésként, főként az Erdélyi induló, ritkábban a Himnusz és a Szózat.

A magyar Képviselőház 1940. október 3-án folytatta le az újraegyesítésről szóló törvényjavaslat tárgyalását, aminek során menetrendszerűen sor került a kormányzó érdemeinek magasztalására. Benkő Géza bizottsági előadó beszédében – élénk éljenzés közepette – kijelentette, hogy Horthy Miklós 1919 óta „ébren tartotta bennünk a hitet” és „minket a mai nemzeti örömhöz hozzájuttatott”.[90] Ugyanezt hangsúlyozta Teleki Pál is.[91] A Felsőház október 5-én fogadta el a Képviselőház által jóváhagyott javaslatot, így törvényerőre emelkedett az 1940. évi XXVI. tc. Az ülésen – miközben a felsőházi tagok állva tapsoltak – Ravasz László beszélt az államfő „kimagasló” érdemeiről.[92]

6. 1. 4. Délvidék (1941)

1938 után a magyar diplomáciának a nemzetközi erőviszonyok, a saját mulasztások és az önmérséklet hiánya miatt is egyre kevesebb esélye, lehetősége volt a német befolyás ellensúlyozására. A revíziós sikerek áraként Magyarország fokozatosan elköteleződött Németország irányába. Ezt jelzik az 1941 tavaszán történtek is.

1941. március 27-én egy tábornoki puccs megbuktatta a náci Németország felé közeledő jugoszláv kormányzatot. Adolf Hitler elhatározta, hogy katonai úton rendezi a kialakult helyzetet, amelyben a magyarok részvételére is számított, kilátásba helyezve az újabb területgyarapodást. Telekivel ellentétben Horthy lelkesedett a fejleményekért, amikor belegondolt abba, hogy az ő nevéhez kötődhet az elveszített déli területek visszacsatolása is. A kormányzó céljai között a revíziós igények megvalósítása tehát szinte felülírhatatlan helyet foglalt el. A kormányzó magatartását ugyanis befolyásolta kultuszának fő üzenete is, ami 1919 ősze óta beépült az önképébe, és amely szerint ő volt hivatott az elveszített területek visszaszerzésére. A kormányzóval és a Honvéd Vezérkar főnökével kiegészült minisztertanács, a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács április 1-jén határozott a részletkérdésekről. Ezen az ülésen nem merült fel, hogy a szűkebb

[90] KN 1939–1944. VII. köt. (1940. okt. 3.) 12.
[91] Uo. 14.; *Pesti Hírlap*, 1940. okt. 4. 3.
[92] KN 1939–1944. VII. köt. (1940. okt. 7.) 19.; FN 1939–1944. I. köt. (1940. okt. 5.) 407., 410.

mozgástérrel rendelkező Magyarország esetleg kimaradna a katonai konfliktusból. A meghozott döntés értelmében a honvédség Jugoszlávia megszűnte után csatlakozott a hadműveletekhez. Ezt a döntést Teleki Pál öngyilkossága sem változtatta meg.[93]

Annak ellenére, hogy a sajtó részletesen beszámolt a délvidéki hadműveletekről, a kormányzó méltatására mégsem került sor (19. táblázat). A hadmozdulatokról tudósító *Dél felé* című propagandafilm szintén tartózkodott ettől. A napilapok természetesen közölték a kormányzó április 10-i hadparancsát és kiáltványát. A hadparancs „az 1000 éves déli határokra" indította el a honvédeket. A kiáltvány a hadműveletekben való részvételt úgy indokolta, hogy Jugoszlávia felbomlása után „szent nemzeti kötelesség" az elszakított területek visszaszerzése.[94] A hadparancs és a kiáltvány tartalmát röviden összefoglalta a rádió, majd leszögezte, hogy „Magyarország kormányzója, mint mindig, most is megtalálta az egyedüli helyes döntést, amelynek kiáltványában minden magyar szív helyeslése mellett adott hangot".[95] A visszafogottabb sajtóval ellentétben a rádió híradásában így kapcsolták össze Horthy személyét a délvidéki hadmozdulatokkal. A visszakerült 11 475 km^2-es terület (Muraköz, a Mura-vidék, a baranyai háromszög és Bácska) lakosságának 38,9%-a volt magyar az 1941 októberében történt összeírás adatai szerint.[96] Annak ellenére, hogy a kormányzó érdemeinek értékelésére nem került sor a napilapokban, a tudósítások az összecsapások ellenére a magyar lakosság lelkesedéséről számoltak be. Horthy szerepét viszont megvilágította az alábbi vers.

„Szabadka, Zombor, Újvidék,
Honvédsereg virágra lép.
Visszatért most szent határunk,
Ősi földet jár a lábunk,
Szívünkben öröm ég!

Új hajnal fénye virradt ránk,
Nagyobb lett újra szent hazánk.
Visszatért szép Délvidékünk,
Visszaadta Horthy nékünk,
Vigyázott miránk!"[97]

[93] A jugoszláv krízishez lásd Ablonczy 2005: 495–498.; Zeidler 2009: 287–292.; Romsics 2012c.
[94] MNL OL K 428 a) 1941. ápr. 10. 4., 47–48.
[95] MNL OL K 615 107. csomó 1941. ápr. 11. 558., 562.
[96] A területi és népesedési adatokhoz lásd Zeidler 2009: 291–292.
[97] A verset idézi Valastyán 2010: 17.

Horthy Miklós személyesen csak július 27-én jelent meg Délvidéken. A Bácska visszafoglalása tiszteletére rendezett magyar kenyér ünnepére Szabadkán került sor.[98] A város pályaudvara és a rendezvénynek helyt adó Adolf Hitler térre vezető útvonal (egy szakaszon Horthy Miklós út) nemzeti színekben pompázott (zászlók, virágok). A házak és kirakatok ablakaiban a kormányzó arcképei voltak láthatók. A jelenlévők lelkesen éljenezték az államfőt és feleségét. A város központjába történő bevonulás – a többihez hasonlóan – az ókori római diadalmeneteket idézte: diadalkapu (Porta triumphalis) a pályaudvaron, a fogatok, mint diadalkocsik (currus triumphalis), díszemelvény és díszsátor a téren, ahol búzakalászból font koronát (corona etrusca) nyújtottak át Horthy Miklósnak, a triumphatornak. A bevonulás után Bárdossy László a „nemzet legfőbb vezetőjének" nevezte a kormányzót. Horthy Miklós beszéde után Dobos József horgosi gazda hódolattal nyújtotta át a kormányzónak, „az egész ország földesurának" az új kenyeret, amit Horthy megszegett. Ezt követően népművészeti felvonulásra került sor. Az ünnepség azonban mégsem a mezőgazdasági munkák, hanem a délvidéki területek visszaszerzésének ünnepeként értékelhető. Horthy ugyanis nem az aratókat, hanem a hadműveletek során kötelességüket teljesítő katonákat tüntette ki, jutalmazta meg.[99] Az ünnepségről a sajtó és a rádió is beszámolt. Az utóbbi helyszíni közvetítést adott.[100] A filmhíradó a Hitler téren lezajlott ünnepségről adott összefoglalót. Az idézett kultikus kijelentések nem jutottak ebben szerephez, így a ritmikus éljenzés és a kormányzó előtti hódoló felvonulás ápolta a kormányzó vezérkultuszát. Ebből az alkalomból leplezték le a szabadkai Bocskai Szövetség székházában Horthy arcképét.[101]

Az 1941. évi XX. tc. rendelkezett a délvidéki területek Magyarországgal történő újraegyesítéséről. A Képviselőház december 16-án tárgyalta a javaslatot, aminek során lelkes éljenzés és taps kíséretében az „országgyarapító" kormányzó, a „nemzet egyetlen vezére" „törhetetlen bizakodásáról", „hitéről" beszélt a javaslat előadója (Gajzágó István), ahogyan tették ezt az egyes pártok vezérszónokai is. Egyhangúan kijelentették, hogy Délvidék visszaszerzését az 1920 óta elért eredmények tették lehetővé.[102] A Felsőház, miután a Képviselőház a javaslatot 19-én elfogadta, a kormányzó érdemeinek taglalása nélkül december 20-án tárgyalt a javaslatról.[103]

---

[98] A kormányzó útjával kapcsolatos iratokat lásd MNL OL K 149 99. doboz, 1941, 4. tétel 855–870.
[99] Kovács 2006: 147–149.; *Reggeli Magyarország*, 1941. júl. 29. 3–4.
[100] MNL OL K 615 113. csomó. 1941. júl. 27. 19.
[101] Magyar Világhíradó 1941: 910/6.; MNL OL K 615 113. csomó. 1941. júl. 28. 195.
[102] KN 1939–1944. XII. köt. (1941. dec. 16.) 530–541.; (1941. dec. 17.) 568.; (1941. dec. 18.) 590.; *Pesti Hírlap*, 1941. dec. 17. 5.
[103] FN 1939–1944. II. köt. (1941. dec. 20.) 498–499.

6. 2. A Horthy-kultusz a második világháború időszakában

Horthy vezérkultuszának csúcspontja az 1938 utáni évekre tehető. Ez értelemszerűen összefüggött az 1938–1941 közötti revíziós sikerekkel. A kultusz felfuttatását azonban más tényezők is elősegítették. Így a nemzetközi erőviszonyok megváltozása az 1930-as években, majd a második világháború kitörése 1939. szeptember 1-jén. 1941. június végétől az ország a hadviselő államok közé tartozott. A lakosság ezzel összefüggésben az életkörülményeinek romlását is egyre jobban érzékelte. Háborúellenes tüntetésekre is sor került 1941–1942-ben, de a résztvevők száma nem volt több néhány száznál. Ez azt jelenti, hogy jelentős tömegmegmozdulásokra nem került sor. A magyar családoknak az emberveszteségekkel is szembe kellett néznie. Az ország sebezhetőségét jelezte, hogy 1942. szeptember elején Budapestet már szovjet repülőgépek bombázták. Mindez jól jelzi, hogy 1938-hoz, az Eucharisztikus Világkongresszushoz, a Szent István évhez és Felvidék visszacsatolásához képest, amikor az ünneplés lényegét tekintve még önfeledt volt, mennyire megváltoztak a körülmények. A Horthy-kultusz eltömegesedésében ezen kívül szerepet játszott a fennálló politikai és társadalmi berendezkedés védelme is a fokozatosan erősödő szélsőséges jobboldali eszmékkel, a belpolitikai jobbratolódással szemben. Horthy Miklós megerősített vezérkultusza a külső és a belső körülmények, a fennálló rendszer szempontjából negatív tendenciák ellensúlyozására volt hivatott. Arra, hogy a társadalomnak pozitív jövőképet nyújtson. Arra, hogy a politikai rendszerben végbement, annak stabilizálását célzó egyéb változások, így a kormányzó és a Felsőház jogkörének kiterjesztése mellett szimbolikus rendszer-stabilizátorként funkcionáljon. A Horthy-kultusz a korszakban mindvégig rendelkezett legitimációs funkcióval, azonban ez a funkciója a korszak utolsó éveiben jelentősen megnőtt.

A Horthy-kultusz megerősödése – összefüggésben a jobbratolódás folyamatával – a szélsőjobboldali pártok keretei között megjelent vezérekre, így a Szálasi Ferenc – korábban Gömbös Gyula – személye körül kialakult vezérkultuszra és az Imrédy Béla körül kimutatható kultikus reprezentációra adott válasznak is tekinthető.[104] Horthy Miklós vezérkultusza így egy olyan diszkurzív erőtérben létezett, amelyben a hatalmi, domináns helyzetben lévő kultuszhoz képest jóval korlátozottabb keretek között, de más vezérkultusz, esetleg kultikus reprezentáció is kialakulhatott.[105] Szálasi és Gömbös vezérkultuszát a kormányzókultuszhoz való viszonya alapján kiegészítő és alternatív

[104] Szabó 1978: 513.; Olasz 2007: 71.
[105] A korszakban Magyarországon a vezérkultuszok száma tehát nem volt magas, azonban a politikusok kultikus jellegű tisztelete meglehetően elterjedt volt, ahogyan a kultikus beszédmód is.

vezérkultusznak is tekinthetjük. Kiegészítő vezérkultuszoknak azért, mert a fővezér és alvezér „munkamegosztásban” nem voltak összeegyeztethetetlenek a Horthy-kultusszal, a „honmentő” és „országgyarapító” vezér képével. Az Imrédy személye körüli kultikus reprezentáció esetében ez a kiegészítő funkció szintén helytálló. A nyilvánosság előtt ráadásul nem volt érdemes elvitatni Horthy Miklós vezéri szerepét. Imrédy és Szálasi – míg korábban Gömbös – is biztosította az államfőt a hűségéről.[106] Szálasi a kormányzó tanácsadóit hibáztatta a rendszer hibáiért (így őket is váltotta volna le). A „rossz” tanácsadók előtérbe kerülésének oka egyrészt az volt, hogy a kormányzót csak közvetett módon lehetett támadni. A hűségnyilatkozatokat őszinteséggel is lehet magyarázni.[107] A „rossz” tanácsadókra hivatkozás így a vezéri és alvezéri szerepkör alátámasztására is alkalmazható volt. Imrédy Béla követői a Magyar Megújulás Mozgalmán belül (MMP) főként úgy egyeztették össze a kormányzó és a miniszterelnök vezéri szerepét, mint ezt például 1939. január 16-án Jaross Andor kifejtette, hogy „mi magyarok az egyetlen igazi magyar vezér, Horthy Miklós szegedi szellemében kívánjuk szolgálni a magyar nép millióit”.[108] Az államfő személyéhez kötött „szegedi gondolattal” azonosították saját politikai programjukat. A politikai rendszer esetleges átalakításával kapcsolatos elképzeléseik arra mutatnak rá, hogy Horthy Miklós elmozdításában Szálasi Ferenc és korábban Gömbös Gyula sem gondolkodott, úgy, hogy főként reprezentatív funkciót szántak volna az államfőnek.[109] Emellett nehéz azt elképzelni, hogyan lehetett volna az „országgyarapító” vezér leváltását megindokolni.[110] A Gömbös- és a Szálasi-kultusz azért tekinthető alternatív vezérkultusznak, mert a revízión kívül mégis alternatív – az adott párt, mozgalom programjával összefüggő – jövőképet kínált. Ellenkultusznak azért nem tekinthetők, mert nem azt a célt szolgálták, hogy a kormányzóval szemben kiemeljenek valakit, akit a nemzet alkalmasabb vezéreként állítsanak be. Alapvetően a közélet iránt érdeklődő egyének értékválasztásától függött, hogy kit tekintettek a nemzet vezérének vagy esetleg egyfajta „munkamegosztás” részeként elfogadták a fővezér és az egyes (al)vezérek személyeit is. Mindenesetre Gömbös és Szálasi vezérkultuszának a létezése – annak ellenére, hogy a pártjaikon belül korlátozottabb lehetőségek között létezhettek – negatívan befolyásolta a Horthy-kultusz hatékonyságát, mert a tisztelet és

[106] Sipos 1970: 89., 99.; Paksa 2013a: 217., 238–249.; *Új Magyarság*, 1939. jan. 8. 1–5.
[107] Ezt jelzi Szálasi börtönnaplója is, amelyben a nyilas vezér 1940. március 1-jén arról ír sajnálkozva, hogy a kormányzót „a 20 éves kormányzói évfordulón” nem ünnepli az egész nemzet. Szálasi 1997: 183.
[108] *Új Magyarság*, 1939. jan. 17. 8.
[109] Erről a kérdésről – elsősorban a Gömbös-kultusz vonatkozásában – lásd bővebben Turbucz 2013.; Dombrády 1990a: 94.; Ormos 2000: 1. köt. 264–265., 2. köt. 432–433.
[110] Hasonló okokból Hitler is megvárta, hogy 1933 után Hindenburg halálával rendeződjön az államfőség kérdése.

figyelem így nemcsak Horthy személye körül koncentrálódott.[111] Egy szélsőjobboldali aktivista például Horthy-plakátokra ragasztotta rá Szálasi Ferenc nevét 1938. november 14-én. A plakátokon eredetileg „A mi vezérünk" felirat és egy kormányzói portré volt, majd a ragasztás után értelemszerűen már Szálasi neve is.[112] A kormányzósértési perek számát az ilyen akciók is befolyásolták. A hatalom ezeken a pereken keresztül lépett fel közvetetten a Szálasi-kultusz ellen, amikor az nyíltan rombolta az államfő tekintélyét, de máshogyan nem akadályozta a létezését.[113] Kivéve, amikor Szálasi Ferenc börtönben volt, mert a kultuszának ápolását akkor bűnpártolásnak tekintették a hatóságok.[114]

A szélsőjobboldali típusú vezérkultuszok megjelenése azzal magyarázható, hogy ezek a politikai pártok militáns jellegük miatt is vonzódnak egy vezér kiemeléséhez.[115] Az olasz és német minta mellett ráadásul hazai is rendelkezésre állt, a Horthy-kultusz, ugyanis a hatalmi helyzetben lévő vezérkultusz kultikus viselkedési mintákat generál.[116] A Gömbös- és a Szálasi-kultusz építésének alapvető közege a vezérelv alapján működő párt és mozgalom volt. A pártsajtón kívül a híveik különféle propagandaeszközöket (plakátok, röplapok, brosúrák, jelvények stb.) használtak fel a vezér népszerűsítésére. Ehhez szorosan hozzátartozott mindkét esetben a pártszimbolika, így például a nyilasok esetében a zöld szín, a zászló, karszalag és a nyilaskereszt. A Horthy-kultusz esetében, miután az nem egy párthoz kötődően jött létre és létezett, erről nem lehet beszélni. A kultuszépítés fontosabb eseményeire, a hódolat ritualizált kifejezésére – Gömbös Gyula és Szálasi Ferenc esetén is – elsősorban a vezér köré felépített párt és mozgalom keretei között került sor. A vezér személyéhez kötődő évfordulók mellett a pártszervezés alkalmai, a vezér vidéki útjai adtak erre leggyakrabban lehetőséget. A Nemzeti Egység Pártján belül a Vezérnek való alárendeltséget is kifejezték például a párttagok belépési nyilatkozatai és a kormányfő által kinevezett pártvezetők hűségnyilatkozatai. Mindez beavatási (átmeneti) rítusként funkcionált. A pártgyűlések, tüntetések lehetőséget adtak

---

[111] A kormányzóval ellentétben az ellenzék vezetői, de még a miniszterelnökök sem álltak büntetőjogi védelem alatt, így lehetett őket kritizálni, akár kifigurázni is. Zsitvay Tibor például 1938. február közepén a NEP által rendezett vacsorán támadta a nyilasokat, szélsőséges „áljobboldali" erőnek nevezve őket, miután „rombolásra", „tatárjárásra" törekszenek. Usetty Béla, a kormánypárt képviselője elítélte, hogy egyesek „honmentő messiásnak" tekintik magukat. Pesti Hírlap, 1938. febr. 16. 2.; Erre a cikkre Szegő Iván Miklós hívta fel a figyelmemet, amit ezúton is köszönök.

[112] Bröker 2011: 56–59.

[113] Jan Bröker már hivatkozott adatai szerint a kormányzósértési perekben hozott ítéletek száma nőtt: 1939-ben 147, 1941-ben 119 és 1942-ben 237 eljárás zárult így le. A kormányzósértési perek számának növekedését a revíziós sikerek, a második világháború és Horthy István kormányzóhelyettessé választása magyarázza. Bröker 2011: 83., 87..

[114] Paksa 2013b: 90.

[115] Paksa 2012b: 73.

[116] Erre a szempontra, amit a szakirodalom sem hangsúlyoz eléggé, Apor Balázs hívta fel a figyelmemet, amit ezúton is köszönök.

a tömeg mobilizálására és fanatizálására. E kultuszok létezését meghatározó tényezők ellenére a vezérkép tartalma tekintetében a Horthy-, Gömbös- és Szálasi-kultusz között is kimutathatók egyezések: az egész nemzet támogatására és Isten akaratára történő hivatkozások, a „megmentő" motívuma, a vezér és követőinek egysége, a vezér vezet el a „szebb jövőhöz" (egy mitikus vízió), a kultikus családmodell, történelmi párhuzamok stb. A vezérképen belül kimutatható különbségek az elfoglalt politikai pozícióból és az ideológiai különbségekből fakadtak. Szálasi esetében az ellenzéki (üldözött) politikai helyzet említendő a markáns ideológiai üzenetek mellett. A Szálasi-kép meghatározó tartalmi eleme ugyanis emiatt az erő, a fanatizmus, a fegyelem és a militarizmus mellett a szenvedés, mártírium, áldozathozatal és a magányos hős motívuma volt. Az üldözött kereszténységgel megvont párhuzam miatt Szálasi Ferenc Jézus Krisztus szerepét „vette át". Gömbös Gyula esetén az őt támogató sajtóban és a NEP dokumentumaiban is egy olyan vezér képe rajzolódik ki, aki ösztöneire hallgatva, a körülményektől függetlenül kivétel nélkül mindent megtesz a nemzet felemelkedéséért. Ugyan eszerint Szálasi és Gömbös is mindent megtesz a nemzetért, azonban a nyilas vezérnek el kell viselnie az üldöztetést is. Amíg Szálasi a „jobb jövő" ígérete, addig Horthy és Gömbös a jelen, az elért sikereket így a személyükhöz társították.[117] Ez és az erőforrások feletti rendelkezés is rávilágít a kultuszépítést befolyásoló tényezők különbözéségére. A Gömbös-kultusz 1932–1936 között hatalmi helyzetben volt, így a rádiót és a filmhíradót is használhatták a kultuszépítés során, de ez korántsem volt azonos a kormányzókultusz lehetőségeivel. Gömbös és Szálasi vezérkultuszai a jobboldali diktátorkultuszok ismertetőjegyeivel rendelkeztek, annak ellenére, hogy az egyik az ellenzéki, míg a másik a kormánypárti helyzetben volt. Ezen ismertetőjegyek közé a vezérelv, a militarizált párt és mozgalom, a tömeg fanatizálása, a társadalom radikális átalakításának programja, a misztikus és ideológiai elemektől sem mentes politikai vízió sorolható. E tényezőkre vezethetők vissza főként a domináns helyzetben lévő Horthy-kultusz és a közöttük kimutathatók különbségek.[118] Imrédy személye körül kultikus reprezentáció alakult ki.[119] Kutatásaim

[117] A Gömbös-kultuszban a vezér hatalomra-jutása évfordulójának (október 2.) is fontos szerep jutott.

[118] A Szálasi-kultuszhoz lásd Paksa 2013a: 131–135., 216., 222., 282–284.; Tóth 1992.; A Szálasi Ferencet támogató lapok cikkei közül lásd például *A Nép*, 1942. okt. 1. 5., 1943. febr. 11. 1. és 3., okt. 7. 1., nov. 25. 6.; *Összetartás*, 1943. okt. 5. 1. és 3., nov. 19. 5.; *Magyarság Útja*, 1940. okt. 11. 3., 1941. okt. 10. 4.; *Magyarság*, 1938. szept. 16. 10., okt. 5. 10., dec. 11. 2.; *Pesti Újság*, 1941. okt. 6. 5., nov. 22. 2., 1942. okt. 5. 3.; Gömbös Gyula vezérkultuszához lásd Vonyó 2004: 741–743.; 2009: 270–271.; 2011a: 32–34.; 2011b., 2012b: 188–192.; A NEP dokumentumainak Gömbös-képéhez lásd Vonyó 1998: 57., 98–100., 105–107., 117., 123–129., 163–167., 173–175., 201., 227.; A miniszterelnököt támogató sajtó Gömbös-képéhez lásd például *Függetlenség*, 1933. jún. 15. 1., okt. 1. 1. és 3–4., 1934. okt. 2. 1–4., okt. 3. 2., dec. 25. 5., 1935. okt. 3. 1., okt. 4. 3.; *Nemzeti Figyelő*, 1933. okt. 8. 1., 1934. okt. 6. 7., 1935. okt. 6. 3., 1936. okt. 11. 1.

szerint a Magyar Megújulás Pártja sajtójában ugyan megjelentek róla méltatások, ráadásul ezek kultikus tartalma 1941 után erősödött is, de ez nem állt össze egy jól kidolgozott vezérképpé, miután egy olyan méltatató (vezér)cikket sem találtam, ami ezeket együttesen tartalmazta volna. Ezen túl rítusok sem erősítették mindezt, tehát a hódolat kifejezése nem egy kidolgozott rendszer keretei között történt. A jobboldali diktátorkultuszok említett jellegzetességei csak korlátozottan mutathatók ki. Az 1939. január 6-án a Pesti Vígadóban útjára indított Magyar Élet Mozgalma esetén látható a vezérelv érvényesülése, a társadalom radikális átalakításának igénye és a mozgalmi szimbólumok alkalmazása is.[120] A vezérelv az MMP keretein belül is érvényesült, ahogyan a magyar állam nemzetiszocialista program szerinti átalakítása is. Ezt azonban nem erősítette, nem egészítette ki egy vezérkultusz.[121]

A Horthy-kultusz építői által kialakított vezérkép – aminek főbb elemei az 1930-as évek közepéig kanonizálódtak – a két világháború között mindvégig számos rétegből épült fel. Az 1938–1941 közötti revíziós sikerek, illetve a második világháború hatására bizonyos szempontból változott a Horthy-kép: új elemei jelentek meg, módosultak a hangsúlyok, felerősödtek üzenetek és a vezérkép irracionálisabbá vált. A cikkek száma és a vezérkép elemeinek előfordulási aránya is emelkedett. E rétegek és elemek, ha nem is azonos mértékben, de rendszeresen felbukkantak a magasztalásokban, így cikkekben, beszédekben és különféle kiadványokban. Külön-külön és együttesen is azt az üzenetet erősítették, hogy a vezér nélkül nincs jövője a magyarságnak, csakis az ő vezetésével képes a nemzet megoldani a problémáit, illetve megőrizni az addig elért eredményeket. Felerősödött az üzenet: csak egy vezére lehet a nemzetnek, Horthy Miklós.[122] A Horthy-kultusz építői egy olyan „valóságot” hoztak létre, amely rendszerstabilizációs okokból a kormányzó személyén keresztül a fennálló rendszer legitimációját, egyfajta integráló funkciót betöltve a rendszerrel való azonosulást volt hivatott erősíteni. Az így konstruált „valóságban” viszont mindenki, aki a kormányzó teljesítményét nyilvánosan elvitatta, a róla kialakított képet részben vagy egészben kétségbe vonta, egy diszkurzív eljárás során – a nemzeti célok, érdekek megtagadásának vádjával – könnyen a Horthy Miklós által vezetett politikai közösség („mi”), azaz a magyar nemzet csoporthatárain kívülre

[119] A vezér személye körüli propaganda hiányáról ír Incze Antal, az MMP propaganda és sajtóosztályának vezetője. Incze 1942: 83–84., 87–88., 90.
[120] *Új Magyarság*, 1939. jan. 8. 1–5.
[121] Az Imrédy-képhez lásd például *Nemzetőr*, 1940. dec. 22. 4., 1941. jan. 7. 3., jan. 13. 3., szept. 9. 2., 1942. márc. 6. 1., nov. 26. 6., 1943. jan. 8. 3., jan. 15. 3., jan. 22. 3., febr. 19. 1., ápr. 23. 3., jún. 25. 3., okt. 22. 1.
[122] A bajtársi egyesületek által továbbra is megrendezett névnapi díszelőadásokon elmondott köszöntők is kiemelték, hogy Horthy Miklós a nemzet egyedüli vezére. Lásd például *8 Órai Újság*, 1943. dec. 6. 5.

kerülhetett.[123] E logikára vonatkozó példák egyike Bethlen Istvánnak az 1940. március 18-án, az MTA díszközgyűlésén elmondott beszédéhez kapcsolódik. Ennek hangsúlyos üzenete volt, hogy Horthynak „köszönheti az ország, hogy megmaradtunk történelmi tradíciónk útján, és nem kísérleteztünk alkotmányunk diktatórikus módszerek és példák szerint való átalakításával”.[124] A volt miniszterelnök gondolamenete így folytatódott:

> „Neve ma minden magyarul érző ember imájában benne foglaltatik, mert az ország apraja-nagyja úgy érzi, hogy ő a nemzet kiválasztott vezére; neve zászló, amely után mindnyájan, az egész nemzet egységesen, és ha kell, mindenre elszántan menetelünk, meggyőződve arról, hogy egy nagyobb és boldogabb Magyarország felé vezérel bennünket”.[125]

Bethlen, azon túl, hogy elismerte Horthy érdemeit, mégis megjegyezte, hogy az államfő mellett másokat is megillet az elismerés. A szélsőjobboldali *Magyarság* e kijelentéseket nagyfokú szerénytelenségnek nevezte, majd leszögezte, hogy természetesen a beszéd minden további állításával egyetért, „mint ahogy egyetért minden igaz magyar is”.[126] A Bethlen által elmondottak nem voltak egyediek azokban az években. A Vitézi Rend névnapi rendezvényén úgy fogalmazott Jány Gusztáv 1941-ben, hogy „Mi, vitézek acélfalként állunk Főkapitányunk személye mögött, és lesújt öklünk ott, ahol zavart akarnak kelteni”.[127] Jány a vezér követésén túl a vitézek rendszermegóvó szerepére is kitért. A nemzetet megtestesítő vezér tehát a napi politikai csatározások, minden egyéni és pártérdek felett állt, mert nem politikai pártok, gazdasági és pénzügyi érdekcsoportok „önző” érdekeit képviselte, hanem a nemzetét. Horthy „(gyémánt)tengely”, „fix pont”, „alapkő”, „központi erő”, aki minden körülmények között a nemzet felemelkedéséért küzd.[128] Herczeg Ferenc többször alkalmazott – már idézett – hasonlatában a „központi erő” és a „gyémánttengely” szavak fejezték ki, hogy Horthy nélkül elképzelhetetlen a nemzet jelene és jövője, a nemzet teljes mértékben rá bízhatja a sorsát, mert a tekintélye képes egységbe kovácsolni az egymással számos kérdésben egyet nem értő pártokat, szervezeteket és társadalmi csoportokat.[129] Így személye a garancia arra, hogy a magyar állam kitart „az ősi magyar alkotmányosság” mellett, nem alakul át diktatúrává, miután

---

[123] Szabó 2003: 145–148., 154–155., 216–226.; Szabó 2006: 15–23.
[124] Bethlen 1940: 13–15.
[125] Uo. 16.
[126] *Magyarság*, 1940. márc. 19. 3.; Bethlen 1940: 2.
[127] *Vitézek Lapja*, 1941. dec. 13. 1.
[128] Lásd például *Népszava*, 1940. márc. 1. 1.; *Új Nemzedék*, 1941. dec. 6. 3.; *Esti Magyarország*, 1943. dec. 6. 3.;
[129] Horthy 1939: 8.; Lásd még *Új Idők*, 1939/46. sz. (XLV.) 599–600.

Horthy Miklós az alkotmány „legfőbb őre”, „a magyar alkotmány” és „a magyar jövő megingathatatlan pillére”.[130] A liberális *Újság* szerint „éles tekintetét csak a nemzet egyetemes érdekére szegezi”.[131]

A Horthy-kultusz liturgikus naptárának meghatározó elemeit továbbra is az évfordulók alkották. Horthy születés- és névnapjait szintén évente ünnepelték országos keretek között. Március 1. és november 16., illetve az ellenforradalom évfordulói esetén azonban ez továbbra sem mondható el.[132] Az évfordulókhoz kötődő rítusok kapcsán csak minimális változások történtek az 1938 előtti időszakhoz képest. A következő fejezetekben így a második világháború időszakára eső két kiemelkedő évfordulón túl, amelyek közül a kormányzóválasztás huszadik évfordulója a kultusz csúcspontjának tekinthető, a háborús propagandán, illetve a kormányzóhelyettes-választáson keresztül a változásokra koncentrálva mutatom be a Horthy-kultusz utolsó éveinek történetét.

6. 2. 1. A kultusz csúcspontja: Horthy Miklós „országlásának” huszadik évfordulója (1939–1940)

1939-ben a szegedi ellenforradalom és a budapesti bevonulás, majd a következő évben a kormányzóválasztás huszadik évfordulóját ünnepelte az ország. Ez az időszak a Horthy-kultusz csúcspontjának tekinthető: tíz és öt évvel azelőtt ugyanis nem került sor néhány hónapon belül a budapesti bevonulás és a kormányzóválasztás ünneplésére is. Mindkét esetben volt tehát egy preferált – országos keretek között megünnepelt – évforduló. 1939/1940-ben mindkét évforduló országos szintű ünneplésére sor került, igaz, hogy a kettő közül a kormányzóválasztásé volt a jelentősebb. A kormányzóválasztás huszadik évfordulóján volt a sajtó szerepe 1919–1944 között a legjelentősebb (22. táblázat, 1. grafikon), a cikkek száma mellett a vezérkép legtöbb elemének előfordulási aránya is erre mutat rá (3-6. grafikon). 1939/1940-ben az életrajzi kiadványok és a leleplezett festmények (30. táblázat) száma is hasonlót jelez az oktatási intézmények, egyházak, honvédség stb. kiemelten kezelt ünnepségei mellett. 1939/1940 fordulóján ezen kívül kiállítás is tisztelgett a kormányzó „országlásának” eredményei előtt.

---

[130] *Újság*, 1938. dec. 7. 1.
[131] Uo. 1940. jún. 18. 3.
[132] A kormányzóválasztás évfordulóján 1939-ben és 1941–1944 között nem voltak országos szintű megemlékezések, ahogyan a budapesti bevonulás jubileumait sem ünnepelték így 1938-ban és 1940–1943 között.

Az ellenforradalom és a Nemzeti Hadsereg Dunántúlra történő átvonulásának huszadik jubileumának központi rendezvényei Szegeden voltak.[133] A „magyar nemzet feltámadására" emlékező központi ünnepséget, amelyet a Társadalompolitikai Osztály szervezett meg, értelemszerűen Szegeden tartották augusztus 6-án, de az ország más településein is emlékeztek a történtekre.[134] 1938–1940 között a Társadalompolitikai (Szolgálat) Osztály – a Miniszterelnökség V. ügyosztálya – volt hivatott szervezni és irányítani a kormányzati propagandát.[135] A belföldi propaganda kiemelt céljai közé sorolták „[az] országvezetés, a hatóságok, a közintézmények tekintélyének ápolását és a nemzet irányítására illetékes tényezők népszerűsítését".[136] Az ügyosztály feladatkörének részletes leírásában nem nevezték meg Horthy Miklós népszerűsítését. A korszak végén sem volt tehát olyan propagandaszerv, amely központilag irányította, ellenőrizte volna e vezérkultusz ápolását. Az 1939-es szegedi ünnepségek azért is emelkedtek ki a vidéki rendezvények közül, mert az államfő személyesen is részt vett ezeken.[137] A kormányzói pár 1939. augusztus 6-án fél 10 órakor érkezett vonattal Szegedre.[138] A vasútállomásról – a katonai és a polgári hatóságok köszöntését követően – a kormányzói pár a püspöki palotába vonult. Szeged város nevében Pálffy József polgármester köszöntötte a magyar nemzetet „új honfoglalásra" vezető, Magyarországot a bolsevizmustól „megszabadító" államfőt.[139] A meghívottak és az érdeklődök az alsóvárosi templomban 10 órakor tartott Te Deumon vettek részt. A Széchenyi téren rendezett nagygyűlésen a tudósítások szerint „mámoros lelkesedéssel ünnepelték a kormányzói párt". A ritmikus éljenzés a filmhíradóból sem hiányzott.[140] Zadravecz István volt tábori püspök az ellenforradalom jelentőségét és a fővezér érdemeit méltatta. A „Horthy Miklós Szögedében fehér zászlót bontott" kezdetű katonadallal idézte fel a hadseregszervezést. Beszédét azzal zárta, hogy a „megnagyobbodott Haza hódol" a kormányzó előtt, majd hozzátette, hogy „Hiszünk Benned! Bízunk Benned! Szeretünk Téged! Vezess!". A jelenlévők a tudósítások szerint

---

[133] Az ünnepség előkészítésével kapcsolatos iratok megtalálhatók: MNL OL K 29 4. csomó r) dosszié.
[134] Az országos ünnepség időpontját a miniszterelnök javaslatára a kormányzó határozta meg. Uo. 175.
[135] A kormányzati propagandához lásd Hámori 1997.; Pallos 2005. és 2010.; Ablonczy 2005: 481–482. Az osztály 1940 elején rövid időre a kultusztárca irányítása alá került, majd újabb átszervezés után (1940. november 18-tól) a Miniszterelnökség részeként a Nemzetpolitikai Szolgálat látta el ezt a feladatot. A propagandát a sajtó és a rádió kivételével 1942. április 17. és 1944. március 22. között Antal István tárca nélküli nemzetvédelmi propagandaminiszter irányította a Nemzetpolitikai Szolgálaton keresztül (1943-tól Nemzetpolitikai Ügyosztály). Antal 2004: 36–47.; Sipos 2011: 225–227.
[136] MNL OL K 29 1. csomó c) dosszié 1.
[137] Erre máskor is volt példa. Lásd például MNL OL K 428 a) 1939. nov. 11. 5. 13–16.
[138] *Szegedi Új Nemzedék*, 1939. aug. 6. 3. A program azon részeit említem meg, amelyeken a kormányzó személyesen részt vett, illetve, amelyek a Horthy-kultusz ápolása tekintetében lényegesek.
[139] Uo. 1939. aug. 8. 2.
[140] Magyar Világhíradó 1939: 807/10.

Horthy Miklós nevét skandálták.[141] Kora délután ellenforradalmárok tisztelegtek a Klauzál téren a vezér előtt. Teleki Pál jelentést tett a kormányzónak. Ezzel is jelezte, hogy kinek az utasításai alapján születtek döntések az elmúlt húsz évben: „a parancsot végrehajtottuk. A Szegeden újjászületett haza felvirágzott és már meg is nagyobbodott". Majd hozzátette: „Várjuk a további parancsot. Teljesítjük".[142] Öt órakor azok a hölgyek tisztelegtek az államfői pár előtt, akik részt vállaltak az ellenforradalomban. Az egyik köszöntés utalt az 1919. július 19-i zászlószentelésre.[143] Hat órakor fogadást tartottak a városházán, majd a kormányzó részt vett a Szegedi Szabadtéri Játékok keretében a Magyar Passió díszelőadásán.[144] Az illetékesek nem voltak megelégedve az ünnepség lebonyolításával, elsősorban a rádió szerepével, mert az nem adott helyszíni közvetítést az eseményekről.[145] A hiányosságok ellenére a vezérkép főbb elemei megjelentek a lapokban és az évforduló évében különféle kiadványokban. Horthy ellenforradalomban betöltött szerepét kétféleképpen magyarázták: egyfelől a háborús hős nimbuszával, másfelől, az isteni akarattal. Ezen a ponton is jól látható, hogy a vezérkép racionális (az első világháború alatti tényleges teljesítménye) és irracionális (Isten akarata) elemeket is tartalmazott.[146]

Horthy Miklós vezérkultuszának különböző színtereken megvalósuló építésének legmagasabb szintjét az országgyűlés ünnepi ülései és megemlékezései jelentették. A budapesti bevonulás és a kormányzóválasztás huszadik évfordulóján a magyar nemzet hódolatát a miniszterelnök mellett a házelnökök is kifejezték. Ez is jelzi a magas szintű hódolati aktusok jelentőségét.[147] A kiemelt jelentőségű évfordulókon a személyes köszöntést preferálták a kormányfők. A budapesti bevonulás huszadik évfordulóján Teleki Pál magánkihallgatáson tolmácsolta a kormányzónak a nemzet, a polgári és a katonai hatóságok hódolatát.[148] A Képviselőház 1939. november 16-i ülésén Tasnádi Nagy András házelnök azt hangsúlyozta ünnepi beszédében, hogy a mohácsi vereséghez

---

[141] *Szegedi Új Nemzedék*, 1939. aug. 8. 2–3.
[142] Uo. 5. „Húsz évvel ezelőtt adta ki sorsdöntő, történelmi parancsát az újjáéledő Magyarország fővezére. A mai Magyarország élete ezzel a paranccsal kezdődött. […] Horthy Miklós parancsára új állam épült az eltakarított romok helyén s ez az állam azóta már gyarapodott: visszaszerezte elszakított földjének egy részét. A nemzet tudja, hogy mit köszönhet nagy vezérének és ezért odaadással, lelkesedéssel, hűséggel várja új parancsait" – egészítette ki a miniszterelnök gondolatát a kormányhoz közel álló *Magyarország* (1939. aug. 8. 7.). Szabó Gyula is hasonlóan fogalmazott akkor: „a kormányzó parancsára megszületett a magyar hadsereg". *Magyarság*, 1939. aug. 8. 1.
[143] *Szegedi Új Nemzedék*, 1939. aug. 8. 5–6.
[144] Uo. 6–7.
[145] Hámori 1997: 367–368.
[146] Lásd például MNL OL K 428 j) 1939. nov. 16. 5.; Marjay 1939: 27., 40., 64–65.; Herczeg 1939: 8., 77.124.; Fodor 1939: 7.
[147] Szabó 1984: 499.; *Magyarország*, 1939. november 16. 7.; *Reggeli Magyarország*, 1940. márc. 2. 2.
[148] *Esti Kurír*, 1939. november 16. 3; *Új Magyarság*, 1939. november 17. 3.

és a világosi fegyverletételhez hasonlított vereség után a magyarság a „Mindenható különös kegyelmének” köszönhetően talált rá arra „a nemzeti vezérre”, aki képes volt visszaadni a magyar nemzetnek a jövőjébe vetett hitét, és aki „újjáépítette” és területileg „gyarapította” az országot.[149] Széchenyi Bertalan, a Felsőház elnöke, 1939. december 12-én emlékezett meg ünnepélyes keretek között a bevonulás évfordulójáról.[150]

A kormányzóválasztás húsz éves jubileuma alkalmából 1930 után ismételten törvényt fogadott el az országgyűlés. 1940. február 26-án a parlamenti pártok képviselői pártközi értekezleten megállapodtak abban, hogy a törvényjavaslatot egyhangúan, vita nélkül fogadja el a Ház, illetve abban is, hogy a Képviselőház elnökén túl csak a javaslat bizottsági előadója fog felszólalni.[151] A mintát a tizedik évforduló szolgáltatta: szintén azt igyekeztek ezzel kifejezni, hogy a képviselőkön keresztül a nemzet egésze egységesen sorakozik fel Horthy Miklós mögött. Másnap Teleki Pál miniszterelnök beterjesztette a nemzetiszínű kerettel díszített javaslatot, kérve a sürgős tárgyalását és elfogadását.[152] A javaslat szövegét a napilapok aznap közölték, majd – ahogy a rádió is tette – részletesen tájékoztattak az elfogadásának folyamatáról.[153] A Képviselőház február 28-i ülésén a házelnök (Tasnádi Nagy András) és az előadó (Ujfalussy Gábor) beszédei a már húsz éve közvetített vezérkép lényeges elemeit tartalmazták.[154] Tasnádi Nagy beszédének hosszabb részlete volt hallható a rádió híreiben.[155] A közjogi bizottság a javaslatot, amelyet a nemzet „hűségének” és „hódolatának” kifejezéseként értékelt, az általános vita lezárását követő fél órán belül elfogadta.[156] Másnap délelőtt történt a törvényjavaslat részletes vitája.[157] A Felsőház február 29-én ünnepi külsőségek között és sürgősséggel fogadta el az ünnepi javaslatot. Széchényi Bertalan után Herczeg Ferenc, a javaslat előadója beszélt. Herczeg áttekintette az elmúlt húsz esztendő eredményeit, majd a politikai közösség határait kijelölő technikát alkalmazva kifejezte, hogy „az országban mindenki, aki a magyarság mellett van, Horthy Miklós mellett áll”.[158] A kormányzó „húszesztendei országlásának megörökítéséről” szóló 1940. évi II. tc.,

[149] KN 1939–1944. III. köt. (1939. nov. 16.) 105.; A sajtó tudósításához lásd *Pesti Hírlap*, 1939. nov. 17. 3.
[150] FN 1939–1944. I. köt. (1939. dec. 12.) 73.
[151] MNL OL K 428 p) 1940. febr. 26. 1.
[152] KN 1939–1944. V. köt. (1940. febr. 27.) 1.; KI 1939–1944. III. köt. 214. szám. 253–254.
[153] MNL OL K 615 58. csomó. 1940. febr. 27–28., 136–137., 412–414., 455–457., 558–560.; A sajtóhoz lásd *Pesti Hírlap*, 1940. febr. 23. 3., febr. 24. 4., febr. 27. 3., febr. 28. 3., febr. 29. 3. és márc. 1. 1.
[154] KN 1939–1944. V. köt. (1940. febr. 28.) 3–5.; *Esti Magyarország*, 1940. febr. 28. 5.
[155] MNL OL K 615 58. csomó. 1940. febr. 28. 558–560.
[156] KI 1939–1944. III. köt. 216. szám. 258.; MNL OL K 428 j) 1940. febr. 28. 6.
[157] KN 1939–1944. V. köt. (1940. febr. 29.) 7.
[158] FN 1939–1944. I. köt. (1940. febr. 29.) 233–234.; *Esti Magyarország*, 1940. febr. 29. 10.

amely Horthy Miklós államfőnek „az állami rend és a társadalmi béke helyreállításával az építő nemzeti munka anyagi és szellemi feltételeinek biztosításával, a nemzet tekintélyének és az ország területének gyarapításával szerzett történeti érdemeit” emelte törvényerőre, 1940. március 1-jén, a kormányzóválasztás huszadik évfordulóján lépett életbe.[159] A miniszterelnök aznap nyújtotta át Horthy Miklósnak a jubileumi törvényt, amit a kormányzó akkor aláírt.[160] A kormányfő és a miniszterek szerepe azonban nem korlátozódott kizárólag a kiemelt hódolati aktusokra, ugyanis szerepük volt a kultusz irányításában, az ünneplés kereteinek meghatározásában is.

A budapesti bevonulás jubileumairól a Nemzeti Hadsereg volt tisztikara ünnepi emlékvacsorán emlékezett minden évben, így 1939 novemberében is.[161] A honvédség és a csendőrség 200 fős küldöttsége, Werth Henrik, a Honvéd Vezérkar főnöke és Bartha Károly honvédelmi miniszter vezetésével kereste fel 1940. március 1-jén a Legfelsőbb Hadurat, akinek átadtak egy „ősi hun és magyar” mintás díszkardot. A küldöttség tisztelgésékor a fellobogózott helyőrségekben országszerte díszebéd keretében méltatták a jubileum jelentőségét, majd a díszkard átadásának „ünnepi pillanatában arccal a budai vár felé fordulva egyperces hódolattal tisztelgett a honvédség és csendőrség valamennyi tagja Legfelsőbb Hadurának”.[162] A honvédelmi miniszter méltatása szerint „az egész ország”, így a honvédség is ünnepel arra kérve a „magyarok Istenét”, hogy tartsa meg a kormányzót „egészségben, hogy még hosszú időn át tovább vezethesse a nemzetet a feltámadás megkezdett útján”.[163] A huszadik jubileum előkészítésékor a honvédelmi miniszter 1939 novemberében egy olyan aranyozott lovas Horthy-szobor felállítását tervezte, amihez 15 kilogrammnyi arany felhasználását tartotta szükségesnek. A szobrot a kormányzóválasztás huszonötödik évfordulóján avatták volna fel.[164] A tervezés akkor azonban mégsem a jövőre, hanem az éppen aktuális évfordulóra irányult. Az egyházak székesfővárosi tábori miséin, istentiszteletein ugyanis az előzetesen meghatározott létszám alapján képviselték a Honvédelmi Minisztériumot és a Honvéd Vezérkart a római katolikus és protestáns vallású tábornokok, a törzs- és főtisztek.[165] A honvédség az ország többi településén is részt vett küldöttség útján az istentiszteleteken.

---

[159] MTT 1940: 5.
[160] *Reggeli Magyarország*, 1940. márc. 2. 2.
[161] *Esti Magyarország*, 1939. nov. 20. 3. 1938 novemberében avatták fel a fél méter magas, aranyozott Horthy emlékserleget, aminek talapzatán olvasható szöveg a „Horthy Miklós iránt érzett múlhatatlan hűségük” kifejezésére volt hivatott. *Új Magyarság*, 1938. nov. 20. 5.
[162] *Csendőrségi Lapok*, 1940. márc. 16. 177.; *Magyarság*, 1940. márc. 2. 3., márc. 3. 10.
[163] *Pesti Hírlap*, 1940. márc. 2. 3.
[164] HL HM 1939 Elnökség A. osztály I. tétel, 61.566. alapsz.
[165] Az ezzel kapcsolatos iratokat lásd HL HM 1940. Elnökség A. osztály I. tétel 7490. és 7561. alapsz.

A történelmi egyházak kultuszépítő szerepe a korszak végén nem változott. A kormányzóválasztás huszadik jubileumát Budapesten és vidéken is a tíz évvel korábbi évfordulóhoz hasonlóan ünnepelték.[166] Itt azt érdemes kiemelni, hogy a súlyosbodó diszkrimináció ellenére a magyar zsidóság képviselői továbbra sem maradtak távol az ünnepléstől. Hevesi Simon főrabbi 1940. március 1-i méltatásában „hangsúlyozta azt a hűséges odaadást, amellyel a magyar zsidóság kormányzója iránt viseltetik”.[167] Az egyházak közül, aktivitásukat tekintve, a református egyház emelhető ki. Szintén nem mutatható ki érdemi változás a törvényhatóságok kultuszépítő tevékenységében. 1938 után a visszacsatolt településeken hasonló ünnepségekre került sor, amelyekről a helyi és az országos lapok is tudósítottak.[168] 1939. november közepén a budapesti bevonulás jelentőségét Karafiáth Jenő főpolgármester és Szendy Károly polgármester méltatta. A közigazgatási bizottság ülésén 1939. november 13-án Karafiáth elmondta, hogy húsz évvel azelőtt a „kifosztott és meggyötört főváros fogadta […] a nemzet megmentőjét”. Budapest fejlődése szerinte Horthy Miklós kiszámítható „országlásának” köszönhető.[169] A törvényhatósági bizottság nevében a főpolgármester hódoló feliratban fejezte ki Budapest hódolatát és ragaszkodását.[170] A székesfőváros törvényhatósági bizottsága 1940. március 1-i díszközgyűlésén a főpolgármester és a polgármester mondott ünnepi beszédet. Hódoló feliratot is küldtek az „országgyarapító” kormányzónak.[171] Horthy Miklós születés- és névnapjaihoz hasonlóan 1940. március 1-jén is hivatali szünet volt a székesfőváros hivatalaiban, intézeteiben és intézményeiben.[172]

A kormányzót ábrázoló festményeket, szobrokat a megrendelők (elsősorban állami intézmények) gyakran az évfordulókon avatták fel, ahogyan ezeken is döntöttek arról, hogy példának okáért megfestetnek egy portrét (30. táblázat). Az alkotások a városházák, vármegyeházák üléstermeiben vagy egyéb reprezentatív helyiségeiben voltak láthatók, de megtalálhatóak voltak a polgármesteri hivatalokban, a társadalmi

---

[166] Az egyházak 1940. március 1-jei ünnepségeihez lásd például *Reggeli Magyarország*, 1940. febr. 28. 7., márc. 2. 3.; *Pesti Hírlap*, 1940. márc. 2. 3.; *8 Órai Újság*, 1940. márc. 1. 2.; Gergely 1984: 267.; *Katolikus Szemle*, 1940/1. sz. (54.) 32–36.; *Protestáns Szemle*, 1940/3. sz. (49.) 65.; *Dunántúli Protestáns Lap*, 1940. febr. 25. 33., márc. 3. 39.; *Reformátusok Lapja*, 1940. márc. 3. 17.; *Evangélikus Családi Lap*, 1940. márc. 1. 3.; MNL OL K 612 1940. márc. 1. 7–9.
[167] *Múlt és Jövő*, 1940/3. sz. (márc.) 47.
[168] A vidéki ünnepségekhez lásd például *Pesti Hírlap*, 1940. márc. 2. 4.; *Kárpáti Híradó*, 1940. márc. 2. 1.; *Debreczen*, 1940. márc. 2. 1–2.; *Debreceni Protestáns Lap*, 1940. márc. 16. 43–45.; *Szegedi Új Nemzedék*, 1940. márc. 2. 1–3.; *Szolnok és Vidéke*, 1940. márc. 2. 1–2.; *Felvidéki Újság*, 1940. febr. 29. 1–2., márc. 1. 1–3.; MNL OL K 428 a) 1940. márc. 1. 43., 45., 47., 55., 60., márc. 2. 32., 41., Jk 1940a, b és c.
[169] *Magyarország*, 1939. nov. 13. 5; *Magyarság*, 1939. nov. 14. 5.
[170] *Újság*, 1939. nov. 15. 4.
[171] *Fővárosi Közlöny*, 1940. márc. 12. 223–226.
[172] Lásd például *Nemzeti Újság*, 1938. dec. 6. 4.; *Fővárosi Közlöny*, 1940. márc. 5. 191.

egyesületek és kamarák termeiben is.[173] Zala György szobrászművész alkotását például a főváros a kormányzó hetvenedik születésnapján rendelte meg és 1939. december 5-én leplezték le a budapesti Új Városházán. A névnapi ünnepségek 1939 decemberében a huszadik évfordulóhoz kötődő rendezvények részévé váltak. Karafiáth Jenő érzelmekre hatni szándékozó, katonás stílusú ünnepi szónoklata szerint a főváros vezetősége azért állította fel a vezér szobrát, hogy „örök időkre" emlékeztessen mindenkit „azokra a legnemesebb magyar erényekre, amelyeket a kormányzó úr ércbe vésett mása testesít meg számunkra". A korabeli filmhíradóban ez a mondat szerepelt, miközben a háttérben a leleplezett szobrot mutatta a kamera.[174] 1940. március 1-jén Győr-Moson-Pozsony vármegye törvényhatósági bizottsága díszközgyűlésen leplezte le Boldizsár István festményét. Szeged törvényhatósági jogú városa arról hozott döntést, hogy megfestetik Horthy Miklós arcképét. Nemcsak ezzel tisztelegtek a kormányzó előtt, aki Szegedről indult „honfoglaló útjára", hanem azzal is, hogy létrehoztak egy 100 000 pengős alapítványt sokgyermekes családok, vitézek és az ellenforradalomban részt vettek családjainak lakáshoz jutásának támogatására.[175] A Horthy-kultusz megerősödését jelzi, hogy a kormányzót ábrázoló festmények száma is megnőtt a világháború időszakában. Az első bécsi döntés előtt kutatásaim szerint évente kevesebb, mint 10-szer számolt be az MTI festmény-leleplezésről vagy arról, hogy törvényhatóságok, közintézmények stb. döntöttek arról, hogy megfestetnek egyet. 1938. november 2. és december 31. között ez a szám 8, 1939-ben 34, 1940-ben 25, 1941-ben 11 volt, majd ez az érték a következő években csökkent.[176] A festmények és szobrok leleplezésére sor kerülhetett a különféle évfordulóktól függetlenül is. 1939-ben például a dátumok alapján a festmények 20%-a kapcsolható évfordulóhoz, 1940-ben 53%-a, ez volt a csúcspont, míg 1941-ben 45%-a, majd tovább csökkent ez az arány.[177] E festmények leleplezéséről beszámolt a sajtó, elsősorban a kiemelt évfordulókon, más esetekben a rövid tudósítások a hírek rovatba kerültek. A vidéki megrendelők gyakran fényképek után készítették el a festményeket. Arra is említhető példa, hogy a Kabinetirodán keresztül kértek engedélyt az örökösöktől egy portré lemásolásához (17. kép). Makó számára például Torma Imre helyi lakos László Fülöp festményét másolta le. Az alkotást 1941. március 1-jén leplezték le a

[173] Dömötörfi 1990: 25.
[174] *Esti Magyarország*, 1939. dec. 6. 5.; Magyar Világhíradó 1939: 824/12.
[175] MNL OL K 428 a) 1940. márc. 1. 43.
[176] A Horthy-festmények száma nyilván magasabb, de az MTI híranyagában kimutatható tendencia is jól jelzi a kultusz – e vonatkozásban is megvalósult – eltömegesedését.
[177] A dátum önmagában még nem elegendő ennek eldöntéséhez, ugyanis előfordult, hogy egy évforduló részeként, de csak késéssel került sor a leleplezésre, viszont ez az MTI híreiből nem feltétlenül derül ki.

közgyűlési teremben.[178] A kormányzót ábrázoló alkotások közül többet kiállítottak, ami a kultusz kulturális dimenzióját erősítette. 1939. novemberben nyílt meg a huszadik évforduló előtt tisztelgő kiállítás. A Képzőművészeti Társulat így rótta le a háláját a magyar művészet „megmentője" előtt.[179] A 619 kiállított műből azonban 3 ábrázolta csak a kormányzót: Boldizsár István festménye, Kisfaludi Strobl Zsigmond (22. kép) mellszobra és Berán Lajos domborműve.[180] A Műcsarnokban 1920. március 1-e és 1938. november 2-a között rendezett, az Országos Magyar Képzőművészeti Társulathoz köthető kiállításokon és tárlatokon az államfőt ábrázoló műalkotások rendszeresen feltűntek: 14 festmény, 13 szobor, 3 plakett, 2 ceruzarajz, érem, dombormű, grafika, illetve 1 rézkarc és színes rajz. 1938. november 2. után már 28 festményt, 18 szobort, 2 plakettet, 1 érmét és 1 rézkarcot állítottak ki. A kiállító művészek között megtaláljuk Aba-Novák Vilmos, Boldizsár István, Dudits Andor, Kontuly Béla, Kukán Géza, László Fülöp, Molnár C. Pál festőt, Lühnsdorf Károly grafikust, Berán Lajos, Ligeti Miklós, Kisfaludi Strobl Zsigmond (21. kép), Szentgyörgyi István, ifj. Vastagh György és Zala György szobrászt.[181] A neves művészek tehetségüket a Horthy-kultusz szolgálatába állították. A Horthy Miklóst ábrázoló alkotásaik – azok művészi értéküktől függetlenül – politikai tartalmat nyertek, a politikai diskurzus részévé váltak (25–27. kép).[182]

A fennálló rendszert támogató társadalmi egyesületek is hozzájárultak a Horthy-kultusz ápolásához. Ennek kiemelkedő alkalmára – a kormány erőteljes támogatásával – 1940. február 29-én került sor a Magyar Hódolat ünnepén a Pesti Vígadóban. Ezen a rendezvényen társadalmi egyesületek és szervezetek képviselői vettek részt. A hivatalos magyarázat úgy szólt, hogy az esemény a kormányzó előtt hódoló magyar társadalom egységét jelenítette meg. Ezt hangsúlyozta, hogy a hivatalos értékelés szerint ezen az ünnepélyen mindenki magánember volt.[183] A magyaros viseletben megjelentek között a magyar kormány, az egyházak és a honvédség magas rangú reprezentánsait találjuk meg, akik a díszemelvényen foglaltak helyet. Az emelvény mögötti falon a társadalmi egyesületek zászlait helyezték el, jelezve, hogy „ezen az ünnepségen lélekben minden magyar jelen van".[184] A zászlók között – a fal közepén – egy Horthy Miklóst ábrázoló életnagyságú festményt, a kormányzói család címerét és a Vitézi Rend jelvényét lehetett

[178] Forgó 2001: 57–59.
[179] MNL OL K 428 a) 1939. dec. 13. 22.
[180] KK 1939.
[181] A kiállításokkal kapcsolatos adatok Kassa Melinda 2005-ben folytatott kutatásaira támaszkodnak. Ezúton is köszönöm, hogy a nem publikált kutatási eredményeit rendelkezésemre bocsátotta.
[182] Ehhez lásd Molnos 2013: 73.; Taylor 2009: 9–10.
[183] *Esti Magyarország*, 1940. febr. 20. 10; MNL OL K 615 58. csomó. 1940. febr. 24. 1–6.
[184] *Reggeli Magyarország*, 1940. márc. 1. 2.

látni. Teleki az Egyesült Keresztény Nemzeti Liga elnökeként tartotta meg a beszédét. Ezt a rádió élőben közvetítette. Beszédének utolsó mondatai a filmhíradóban is láthatók voltak. Március 1-jén a teljes szöveg olvasható volt a napilapokban.[185] A magyar rádió élő közvetítése miatt „egységes és országos ünnepéllyé szélesedik ki a magyar dolgozó társadalomnak ez a szívből jövő ünnepi megnyilatkozása" – írta az MTI napi tudósítása alapján az egyik napilap.[186] Azonban a rádiós közvetítés csak az egyik eleme volt az ünneplésnek. A Pesti Vígadóban rendezett ünnepséggel egy időben, 17 órától ugyanis az ország minden városában és községében a helyi társadalmi szervezetek bevonásával ünnepséget kellett rendezni, hogy a magyar társadalom „hálája és hódolata az ország Kormányzójával szemben kifejezésre jusson" – indokolta a fentieket Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter a főispánoknak írt, 1940. február 14-ére keltezett levelében. Ezen ünnepélyek programját Teleki Pál beszédéhez kellett igazítani. Ennek érdekében:

> „Gondoskodni kell tehát arról, hogy a megtartandó ünnepségeken mindenütt rádió, illetőleg megfelelő hangszórók álljanak a beszéd közlése céljából rendelkezésre. Azokban a községekben, ahol rádiókészülékek és hangszóró esetleg egyáltalában nem állítható rendelkezésre, a beszéd nyomtatott szövegét kell felolvasni, amelyet a kellő példányszámban fogok idejében rendelkezésre bocsátani".[187]

E törekvés a német propagandamódszerek átvételére, az ünnepség időben és térben történő kiterjesztésére tett kísérletet jelentett az ellenforradalom huszadik évfordulója ünneplésének kudarca után.[188] Az egy időben való ünneplés a lokális és a nemzeti szint, a társadalmi csoportok összekapcsolására, az elképzelt nemzeti közösség kohéziójának erősítésére is lehetőséget adott.[189] A kultusz szempontjából a korszakban a szimultán ünneplésre ez volt a legkomolyabb kísérlet, de mint látható volt, kísérletet tett erre ezen az évfordulón a honvédség is.[190] A miniszterelnök előre megírt beszédét február 26-án küldte el a belügyminiszter a főispánoknak magyar, szlovák, német és rutén nyelveken. A kormányzat célja az volt, hogy a központi hódolati ünnepségen, legalább közvetetten,

---

[185] MNL OL K 428 a) 1940. február 29. 24–30., 32.
[186] *Reggeli Magyarország*, 1940. febr. 27. 3.; MNL OL K 428 a) 1940. febr. 26. 28.
[187] MNL OL K 148 1049. csomó 1. tétel. 1118. alapszám. 4., 8–9., 15–17. Az sajnos nem derül ki az amúgy nem nagy mennyiségű iratanyagból, hogy a beszédet ki vagy kik írták.
[188] Hámori 1997: 367–368.
[189] Kertzer 1988: 21., 23.; A náci gyakorlathoz lásd Evans 2006: 65–71.; Welch 1995: 30–33., 88.
[190] A cserkészek egyik országos szintű megmozdulására 1942 decemberében került sor a Hősök terén, amelyen 5000 cserkész jelent meg. A magyar rádió élő közvetítése eredményeként „az ország minden nagyobb városában" a többi cserkész is követte a fővárosi eseményeket. *Új Magyarság*, 1942. dec. 8. 3.

a társadalom minél nagyobb arányban részt vegyen. A beszéd több nyelvre történő lefordításával Magyarország etnikai összetételének módosulására is figyeltek.[191] A TESZ és a helyi egyesületek által szervezett rendezvényeken a Magyar Hiszekegy, a Himnusz és az ünnepi köszöntések után meghallgatták Teleki Pál beszédét, amelyet az MTI tájékoztatása szerint a városok, települések központjaiban hangszórókon keresztül is sugároztak az egybegyűlteknek.[192] A hódolati rendezvények programja tehát szinte mindenhol azonos volt. A nemzeti színek és a középpontban elhelyezett kormányzót ábrázoló portrék sem hiányoztak az ünnepségek helyszínéről.[193] Versek, szavalatok és a dalárdák által előadott dalok sem maradtak el. Teleki Pál ünnepi beszéde a kultikus apamodell köré szerveződött. Beszédének lényege szerint a Horthy Miklós által vezetett politikai közösség, a magyar nemzet egy olyan család, amelyben „haza gyermekei" és a „haza atyja" között szoros kötelék érvényesül. A kormányzó így nem tilthatta meg,[194] hogy „e nemzet fiai és leányai össze ne jöjjünk, mert vágyunk mind együtt lenni ezen az ünnepen! Együtt is vagyunk, fővárosban, városban, falun és tanyákon és egyazon időben, egyazon szavakkal" és emiatt „együtt Fordulunk Feléje valamennyien, mind, az egész ország". Ennek egyszerű az oka: a nemzet hálája és tisztelete mindazért, amit Horthy elért 1919 óta. Emiatt „egy emberként ígérjük valamennyien, hogy hűséggel, szeretettel, fegyelemmel és engedelmességgel követjük őt tovább". Beszéde végén leszögezte, hogy este „minden magyar azzal a nyugodt biztonsággal tér nyugovóra, hogy Horthy Miklós apai keze őrködik fölötte".[195] A kultikus apamodell a nemzet biztonságérzetét volt hivatott növelni, mert a „haza atyja" („pater patriae") gondoskodik annak tagjairól, a nemzet „fiairól" és „leányairól".[196] A kultikus apaszerep egyrészt azt jelentette, hogy Horthy minden magyar ember sorsára figyel, mindenkire úgy vigyáz, mintha a sajátjai lennének. Azt is jelentette még, hogy személye összeköti a magyar embereket, bárhol éljenek, tartózkodjanak, az ország határain belül vagy kívül, távoli földrészeken vagy később a fronton. A kormányzóválasztás évfordulóin 1938 előtt csak

---

[191] Ennek a kultusz terjesztése szempontjából volt jelentősége (a rádió német, ruszin és szlovák nyelvű híradásai mellett), másrészt gesztusértékkel is rendelkezett. Utóbbihoz lásd Sallai 2002: 151–152.

[192] A belügyminiszter iratai között nem találtam a rendezvények lebonyolításáról szóló értékeléseket. MNL OL K 428 a) 1940. febr. 29. 33., 43–44., március 1. 25., 43., 45.; *Pesti Hírlap*, 1940. március 1. 3.

[193] A vidéki hódolati ünnepségekhez lásd például *Felvidéki Újság*, 1940. márc. 1. 1.; *Szolnok és Vidéke*, 1940. márc. 2. 1.; *Szegedi Új Nemzedék*, 1940. márc. 1. 1–2.; *Kecskemét és Vidéke*, 1940. febr. 26. 1.; *Debreczen*, 1940. márc. 1. 4.; *Kárpáti Híradó*, 1940. febr. 28. 1., márc. 2. 1.; *Székesfehérvári Friss Újság*, 1940. márc. 1. 1.

[194] A kormányzó február 20-án azt kérte a magyar társadalomtól, hogy tartózkodjon az ünnepléstől. *Reggeli Magyarország*, 1940. febr. 20. 1.

[195] *Reggeli Magyarország*, 1940. márc. 1. 2–3.; A beszéd elemzésének szempontjaihoz lásd Szabó 2003: 216–226.

[196] A vezérkép ezen eleméhez lásd még például *8 Órai Újság*, 1940. márc. 1. 1.; Horthy 1940: 37.

3 alkalommal, azután már 102-szer alkalmazták a nemzetcsalád képét (11. és 26. táblázat).[197] 1940 tavaszán összesen 90 alkalommal. A vezérkép patriarchális vonásaival és a nemzet vezér általi megtestesítésével is összefüggésbe hozható a vezér és a nemzet kapcsolatát kifejező üzenet, ami szerint „[h]a [a kormányzó] akar valamit, azt a nemzet is akarja. Ha a nemzet akar valamit, azt ő is akarja. Íme: nehéz időkben csodálatos összhangja a nemzet sorsát irányító legfőbb tényezőknek: a nemzeti akaratnak és a kormányzói akaratnak”.[198]

A történettudomány szerepe a kultuszépítésben, mint az eddigiekből látható volt, nem volt meghatározó, azonban a korszak végén ez erősödött. A kormányzóválasztás huszadik évfordulóján Hóman Bálint, a Magyar Történelmi Társulat elnökeként ünnepi beszédet mondott, ami médianyilvánosságot is kapott. A Történelmi Társulat március 2-i ülésén IV. Bélához hasonlította Hóman a kormányzót:

> „Horthy Miklós élete, mint egykor a tatárjárás után a magyar hazát újjá építő IV. Béláé, húsz éven át folytonos munka volt és diadal, győzelem, önmagán és népén, a művelt világon és nemzete ellenségein […] Horthy Miklósnak ezeket az érdemeit történeti szerepének korszakos jelentőségét minden történetírónak kötelessége elismerni, méltatni, hirdetni és tanítani”.

Majd a történészi szerepével igyekezett hitelesíteni mondanivalóját:

> „Ma történetíróként ünnepelünk, mert Horthy Miklóst hadvezéri és országkormányzói múltja már életében nemzeti történelmünk legnagyobbjai közé emelte. A történetíró szigorú kritikájával és elfogulatlan tárgyilagosságával is megállapíthatjuk a várbeli magyar úr és a bátor katona, a győzelmes hadvezér és a bölcs államférfi történeti nagyságát. Történetírói felelősségünk teljes tudatában mondjuk ki, hogy Horthy Miklós fellépése és immár 20 esztendős országlása korszakot fejez be és korszakot indít a magyar történelemben”.[199]

Hóman már 1940 előtt is beszélt így a kormányzóról, például az első bécsi döntés után, amikor az „országgyarapító” érdemeit méltatta.[200] Joó Tibor a *Nyugat*ban a huszadik

---

[197] A névnapokon, hogy egy másik példát említsek, közel hatszoros növekedés mutatható ki: 1921–1937 között 23 alkalommal, 1938–1943 között viszont már 134-szer szerepelt a cikkekben (14. és 29. táblázat).
[198] *Pesti Hírlap*, 1939. nov. 16. 1. Itt is érdemes utalni a vezérképen belül kimutatható párhuzamokra. *Az Akarat diadala* című filmben a következőket mondja Rudolf Hess a Führerről: „Te vagy Németország. Amikor te cselekszel, a nemzet cselekszik. Amikor te ítélsz, az emberek ítélnek”. Taylor 2009: 167.
[199] *Pesti Hírlap*, 1940. márc. 3. 3.
[200] *Századok*, 1938/9–10. sz. (LXXII.) 411–413.

évfordulón méltatta a jubiláló kormányzót. A „jövő történészeit” irigyelte írásában, mert ők a forrásokból fogják látni, amit a nemzet már akkor érzett.[201] A tudományos elit tagjai közül, tágítva a kérdést, Cholnoky Jenő földrajztudós sem fukarkodott a korszak végén a dicsőítéssel. Az erdélyi Horthy-csúcs kapcsán ugyanis megállapította, hogy a kormányzó „történelmi nagyságát” szemlélteti, hogy a csúcson az obszervatórium is az ő nevét viseli. Így „minden külföldi meteorológiai jelentésben ott lesz a neve, mindenki tisztelettel és bámulattal fog föltekinteni Reá”. Földrajzi témájú könyvének utolsó mondatából még az is kiderül, hogy a kormányzó „a világtörténelem legnagyobb alakjai közé tartozik”.[202] (1943-ban Kosáry Domokos is csatlakozott a kultuszépítőkhöz a *Magyarország története* című könyvének néhány állításával. „Tehetsége és férfias jelleme szinte sorsszerűen jelölték ki arra [Horthyt], hogy a válság órájában a nemzet reménye és vezetője legyen”.[203] A háborús hősből Kosáry szerint tehát törvényszerűen lett a nemzet „elismert” vezére.[204] Így a „[t]ragikus évek után, az elpusztult romokon az ő vezetésével indult meg az új Magyarország felépítése”.[205])

A Horthy-kultusz ápolásától egyes sportszervezetek sem maradtak távol. Ezzel összefüggésben itt kell utalni arra, hogy a vezér életéről szóló összefoglalók (cikkek, beszédek stb.) szinte kivétel nélkül kiemelték, hogy a kormányzó rendszeresen sportol (vívás, lovaglás, céllövés), így fizikai erőnléte, egészségi állapota megfelelő. Ráadásul e sportágakat nemzeti sportként jellemezték. Erről a képes összeállítások is beszámoltak, amikor sportolás és vadászat közben készült fényképeket adtak közre a vezérről.[206] A vadászat emellett kifejezetten a férfi virtus, az erő és a harc megnyilvánulásaként is értelmezhető.[207] Így is kifejezték a nemzeti vezér erejét, fizikumát, izmos testfelépítését és értelemszerűen egészségét, tehát alkalmasságát és rátermettségét.

> „A sport egész embert kíván, s ha a sportokban megedzett, tökéletes jellemű férfi veszi izmos kezébe az ország gyeplőjét, mindenkinek éreznie kell, hogy jó úton, biztos kezekben haladunk előre”.[208]

---

[201] *Nyugat*, 1940/4. sz. (XXIII.) 157. A kultuszépítéshez a *Magyar Szemle* társadalomtudományi folyóirat és az *Új Idők* konzervatív irodalmi folyóirat is hozzájárult, nemcsak 1940 tavaszán. Lásd például *Magyar Szemle*, 1940. márc., XXXVIII. köt. 3. sz. 169–171.
[202] Cholnoky 1941: 163–164. Az idézetek a 164. oldalon találhatók.
[203] Kosáry 1943: 372.
[204] Uo. 391.
[205] Uo. 375.
[206] Lásd például *Képes Vasárnap*, 1940. márc. 1. 19.
[207] Hadas 2009.
[208] *Pesti Hírlap Vasárnapja*, 1930. márc. 2. 22.

E kép egyik speciális elemeként az életrajzi összeállításokban, így 1930-ban azt lehetett olvasni, hogy Horthy Miklóst, a nemzet „első sportemberét", „rajongó szeretettel és tisztelettel vallja leghivatottabb vezérének a magyar sporttársadalom".[209] Tíz évvel később, 1940-ben „a magyar sport legfőbb patrónusaként" méltatták őt néhány napilap sportrovatában megjelent rövidebb cikkekben.[210] Ez érthető, mert a gazdaságpolitikától kezdve a külpolitikán át egészen az oktatáspolitikáig minden egyes sikert, eredményt az államfő nevével hoztak a méltatások kapcsolatba. Így történt a sport területén is. A sport a magyar „újjászületés" tekintetében is kiemelt jelentőséget kapott, ugyanis „a trianoni békeparancs még a fegyvert is eltiltotta a magyar öklöktől, a sportban jutott kifejezésre minden magyar férfias erény: bátorság, elszántság, szívósság, keménység, élni akarás".[211] A kormányzó „patrónusi" szerepével is összefüggött, hogy a Magyar Úszó Szövetség a huszadik évfordulón alapította meg a Horthy Miklós-vándordíjat.[212] A huszadik évfordulón a Magyar Labdarugó Szövetség elrendelte, hogy a március 3-i meccsek huszadik percében a bíró sípjelére a játékosoknak a pálya közepén éljenezniük kellett a kormányzót. Az MLSZ utasítása úgy fejeződött be, hogy az intézkedést „igaz magyar lélekkel, őszinte mély szeretettel" kell végrehajtani.[213] 1940. március 1-jén lépett hatályba Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter 1940. évi 1.934. Eln. sz. rendelete, aminek értelmében – a kormányzó „országlásának" évfordulója előtt az Országos Testnevelési Tanács javaslatát elfogadva így is tisztelegve – a felépítendő Nemzeti Sportcsarnok Horthy Miklós nevét veszi fel.[214] 1941. december 6-án került sor a Horthy Miklós Nemzeti Sportcsarnok felavatására.[215]

Az Országos Széchényi Könyvtár katalógusa szerint 1938. november 2. és 1944. október 16. között, tehát 6 év alatt Magyarországon 18 életrajzi vonatkozású kiadvány jelent meg a kormányzóról, amelyek közül 3 – akkoriban – két kiadást is megért.[216] 1938–1944 között a külföldi kiadványok száma 2 volt.[217] 1920–1938 között összesen csak 8 életrajzi könyv jelent meg. A vezérkép fontosabb elemeit mindegyik kiadvány tartalmazta (15. táblázat). Az első bécsi döntés előtt kiadott könyvekhez hasonlóan a

[209] Uo. 21.
[210] Lásd például *Magyar Nemzet*, 1940. márc. 1. 8.
[211] *Magyar Nemzet*, 1940. márc. 1. 8.
[212] Uo.; Korábbi példa is említhető. 1938. december elején arról tudósítottak a lapok, hogy a Budapesti Ügetőverseny Egyesület döntésének értelmében megrendezik a Horthy Miklós-díjat. *Nemzeti Újság*, 1938. dec. 4. 10. Horthy Miklós kupát a vízilabdában is rendeztek.
[213] *Nemzeti Sport*, 1940. márc. 1. 5.
[214] MRT 1940: 911.; *Új Magyarság*, 1940. márc. 1. 2.
[215] *Nemzeti Sport*, 1941. dec. 7. 1.
[216] Vö. Romsics 2007: 15.; Olasz 2010: 365.
[217] Rutter 1939.; Jeri 1939.

vezér kötelességtudatát, kiválasztottságát, teljes mértékű alkalmasságát igyekeztek sugallni e munkák. Szinte mindegyik bemutatta Horthy Miklós életének egészét, míg közülük néhány a Horthy-családra, a kormányzó őseire, fiatalkorára, a világháborúra, esetleg az ellenforradalomra koncentrált.[218] A 18 életrajzi vonatkozású kiadvány közül a budapesti bevonulás huszadik évfordulójára megjelent – Herczeg Ferenc szerkesztette – közel 300 oldal terjedelmű reprezentatív Horthy-album tekinthető a legjelentősebbnek. A kötet az *Új Idők* szerint „tudományos színvonalú mű" a kormányzóról.[219] Az *Új Idők* álláspontja azért is figyelemreméltó, mert részben a folyóirat írógárdájához köthetők a szerzők.[220] Ilyen állítás azonban más napilapokban is olvasható volt, hozzátéve, hogy a „tudományos objektivitásnak" megfelelő mű alapján fogják „a jövő történetírói" megírni a kormányzó életét.[221] A *Pesti Hírlap* szerint ez a könyv fontos eszköze kívánt lenni a jövendő generációk nevelésének, miután ennek lapjairól meg lehet ismerni a kormányzó által megtestesített nemzeti eszményt. A vezér életéből ugyanis példaadás, kötelességtudat, fegyelem és hazaszeret tanulható.[222] A szerzőgárda a konzervatív *Új Idők* mellett még a *Magyar Úriasszonyok Lapjá*hoz kötődik: Herczeg Ferenc, Harsányi Zsolt, Gulácsy Irén, gróf Zichy Ráfaelné és Csathó Kálmán. A történész Lukinich Imre, a filozófus Kornis Gyula, a politikus Kállay Miklós, illetve a tengerész Konek Emil és a katona Suhay Imre és Scholtz Andor társult hozzájuk. Az 1943-as bővített kiadásban a Magyar Élet Pártja elnöke, Lukács Béla is megtalálható a szerzők között.[223] A fotókkal gazdagon illusztrált kötet Horthy életéről teljes áttekintést adott. Az ára (14 pengő) és a terjedelme alapvetően nem a tömegpropaganda igényeit elégítette ki. A kötetet illusztráló 107 fénykép közül 42 családi és magánéleti témájú, a kormányzó ifjúkorával, a tengerész karrierjével 8, a különféle reprezentatív államfő feladataival 38, végül a területi revízióval 6 foglalkozott. A kormányzóról és a feleségéről közölt portrék száma 5. A hangsúly e könyvben is a magyar állam első emberének és a magánember képére helyeződött. A vezérkép megszokott elemei, Horthy életének már a korábban megjelent kiadványokban is leírt eseményei mellett e kötet újabb, az addig nem vagy kevésbé jellemző üzeneteit emelem ki.

---

[218] Lásd például Ákosfalvi 1939.; Boldisár 1939.; Marjay 1939.; Nagymihály 1940.
[219] *Új Idők*, 1939/46. sz. (XLV.) 610.
[220] Szabó 1978: 515.
[221] Idézi Turbucz 2010: 107.
[222] *Pesti Hírlap*, 1939. nov. 11. 3–4. Pilch Jenő és Doblhoff Lily életrajzai mellett a Herczeg Ferenc szerkesztette kötetre hivatkoztak legtöbbször a korszak utolsó éveiben készült kiadványok, tehát ez a három kiadvány határozta meg leginkább a későbbiek tartalmát. Thardy 1941.; Temesy 1941.; Szabó 1941.; Diószeghy 1943.
[223] Szabó 1978: 514–515.

A korszak utolsó éveiben is előfordult, hogy a kultusz építői felidézték az erős kezű, rendteremtő, autokrata fővezér képét, hangsúlyozva, hogy 1919-ben a nemzetnek ilyen vezérre volt szüksége. Ezt emelte ki Kornis Gyula filozófus is, aki az „államférfi" portréját foglalta össze e kiadványban.[224] Megjegyezte, hogy fővezérként „a szörnyű káoszban ő [Horthy] lett a tengely, a gerinc, az erő, akinek parancsoló és szervező tekintélyét egy szívvel-lélekkel elismerte a nemzet" és „önként alávetette magát". Értékelése szerint a „káoszban", az „anarchia" közepette nem egy politikusra, hanem egy a politikán felül álló, rendet, biztonságot teremteni képes erős kezű katonára volt szükség. Ezen a ponton párhuzamba állította a fővezért Piłsudskival, Francóval, Hindenburggal és Kemállal. Ráadásul megítélése szerint ilyen helyzetben „a nemzetek a forradalmak mindent szertezüllesztő zűrzavarában kénytelenek egy időre, míg a rend helyre nem áll, lemondani olyan belső szabadságokról, amelyekkel való esztelen visszaélés fullasztotta őket a jogrend megszűnését követő anarchiába".[225] Így autokratikus, diktatórikus hatalomgyakorlásra is sor kerülhet. Az ország helyzetének stabilizálását követően azonban Horthy, a katona „államférfivá formálódott", méghozzá olyanná, mint IV. Béla a tatárjárás után.[226] Ez az átalakulás megfeleltethető a béke és háborús időszak vezetői szerepeivel. Eszerint a dux erős kézzel mobilizálja és irányítja a vezetetteket az ellenség legyőzése érdekében, azonban a béke idején a rex inkább már konszolidál, stabilizál, békét teremt és lecsendesíti az indulatokat.[227] Az államférfi Horthy Miklós portréját Kornis Gyula *Az államférfi. A politikai lélek vizsgálata* című kétkötetes, 1933-ban megjelent munkája alapján vázolta fel.[228] Abban nem foglalkozott kortárs magyar államférfiakkal, de az alkalmazott megközelítés, tipológia visszaköszön a hat évvel későbbi írásában. A gondolatmenete elején – Thomas Carlyle nyomán – leszögezte, hogy a tömeg „hősimádó",[229] így irányításra, vezetésre szorul és a vezető, az államférfi „a történeti mozgató erő".[230] Az államférfi hivatástudattal rendelkezik, meg van arról győződve, hogy küldetése van. Ha a nemzet nem ismeri fel az államférfi küldetését, akkor nem lesz sikeres a működése.[231] Az államférfi mindig valamilyen eszmény (a nemzeti függetlenség, a nép jólétének emelése, hódítás stb.) megvalósítására

[224] Herczeg 1939: 179–208. Kornis írása megjelent még Kornis 1940: 388–435.
[225] Az itt leírtak megtalálhatók Kornis Gyula *Az államférfi* című munkájában is (1933: 1. köt. 199–200.).
[226] Herczeg 1939*:* 180.; Lásd még Szabó 1941: 8.
[227] Körösényi 1995: 139–141. A dux és a rex személye általában eltér egymástól.
[228] Szabó 1978: 515.
[229] Kornis 1933: I. köt. 7.
[230] Uo. 11., 81.
[231] Uo. 25., 39., 41–42.

törekszik, amelyek értelemszerűen össze is kapcsolódhatnak.[232] Az államférfiben megtestesült eszmény[233] magával ragadja a tömeget: „az államférfi van vezéri polcra hivatva, akiben van szuggesztív erő, aki fölemeli magához a kételkedőt és kétségbeesőt, bátorságot és hitet önt a gyöngékbe”.[234] A vezér akaratereje lehetővé teszi, hogy a felmerülő akadályok ellenére is állhatatosan folytassa tevékenységét. Felelősségtudata szilárd, mindig szem előtt tartja, hogy tetteiért felelős nemzetének.[235] Az itt összefoglalt tipológia számos eleme felbukkan a Horthy Miklósról szóló 1939-es írásában, sőt, a kormányzóról szóló különféle kultikus szövegekben is.

Kornis Gyula azon állítása, ami szerint Horthy Miklós „lett a tengely, a gerinc, az erő, akinek parancsoló és szervező tekintélyét egy szívvel-lélekkel elismerte a nemzet s önként alávetette magát”, az egyik történelemtankönyvbe is bekerült.[236] Ez azt jelzi, hogy a tananyag kultikus tartalma erősödött, elsősorban a gimnáziumoknak szóló tankönyvekben, miközben a többi iskolatípusban használt tankönyvek lényegében továbbra is az első világháború és az 1919–1921 közötti időszakot emelték ki. Horthy „országlásának” érdemei így némileg háttérbe szorultak, de a korábbi időszakhoz képest már érzékelhető előtérbe kerülésük. Jánossy István és Varga Zoltán 1939-ben megjelent tankönyve is a megszokott módon értékelte Horthy Miklós ellenforradalomban betöltött szerepét.[237] Viszont már hozzátették, hogy a kormányzóválasztás után „megindult az anyagilag aláhanyatlott és belső zavarok dúlta ország újjáépítésének nehéz munkája”.[238] Ennek ellenére nem tértek ki az államfő szerepére.[239] Marczell Ágoston és Szegedi Tasziló az egyetemes történelem tankönyvüknek „a nemzeti jövőnk” kérdéseiről, a nemzeti kötelességekről szóló fejezetében – a huszadik évforduló üzeneteinek (is) megfelelően – értékelték az államfő szerepét. Leszögezték, hogy egységes nemzetre van szükség, ami élén áll a „vezérünk, akinek zászlaja alatt egymásra találhatunk”. Majd hozzátették, hogy a kormányzó az „ezeréves magyar királyság helytartója”, a magyarság „szerető atyja, keresztény nemzeti műveltségünk munkálója s állami függetlenségünk

[232] Uo. 92., 162–163.
[233] Uo. 26., 182–183.
[234] Uo. 251.
[235] Uo. 197–200., 241.
[236] Szegedi 1942: 71. A szerző az idézetet követően részletezi a kormányzó érdemeit. A megfogalmazás külön kiemeli Horthy szerepét: „ő építette ki hadseregünket”, „a csonka országot ő gyarapította meg területében, s általában ő volt a lelke annak az emberfeletti munkának, mely 1919 Magyarországából a ma Magyarországát formálta”.
[237] Jánossy–Varga 1939: 170-171.
[238] Uo. 184.
[239] Mesterházy Jenő is így tett az 1941-ben megjelent tankönyvének azon fejezetében, amelyben az 1920 utáni időszak történéseit mutatta be (89–106.).

őre". Érdemeiről még ezt írták: „Az összeomlott magyarságot ő keltette új életre és vezeti immár több mint 20 éven át törés és megállás nélkül, egyenes vonalban fölfelé, a régi nagy életszínvonal felé. Nemcsak első fia nemzetünknek, hanem történelmi személyiséggé nőtt magyar, nemzetiségünk és nemzeti becsületünk megtestesítője".[240] Az olvasókönyvek részben pótolták a tankönyvek hiányosságait, mert újságcikkeket, beszédeket és verseket is tartalmaztak, amelyek méltatták a kormányzót.[241] A kultuszon keresztül közvetített fontosabb üzenetek továbbra is elsősorban az iskolai ünnepek során jutottak el a diákok felé, amelynek rendje a korábbiakhoz képest nem változott. A kormányzóválasztás huszadik évfordulóján az egyházi és állami iskolákban március 1-jén ugyan iskolai szünet volt, de azokban a napokban „méltó módon" kellett emlékezni az évfordulóról.[242] Erre iskolai ünnepségeken és istentiszteleteken került sor.[243] Például a salgótarjáni állami polgári fiú- és leányiskolában „hódolattal és hálával emlékeztünk a legelső magyar emberről", akinek a magyar állam „újjászületését", „megerősödését" és „megnagyobbodását" köszöni a nemzet.[244] Az iskolai ünnepeken elhangzott beszédek a vezérkép azon elemeit tartalmazták – a gyerekeknek szóló speciális üzeneteken túl –, amelyek a sajtóban és életrajzokban is megtalálhatók voltak.

A Herczeg Ferenc-féle kötet másik kiemelhető új üzenete a nemzeti dinasztia motívuma volt, aminek erősítése céljából a kultuszépítők népmeséket, mondákat, tehát a folklórt is felhasználták. Elsősorban a Hunyadi Mátyás alakjára hivatkoztak. Ráadásul az üzenet, a korszakban először, a huszadik évfordulón a sajtóban is megtalálható volt. Ez összefüggött a Hunyadi Mátyás emlékévvel. A vezérkép ezen eleme szerint „Mátyás óta nem talált még úgy egymásra az ország vezére és a nemzet, mint amióta […] Horthy Miklós székel a budai Várban".[245] Herczeg Ferenc meglátása szerint a kormányzó „olyan erőtartalékokat talált a magyarságban, amelyeket a budai vár korábbi lakói nem kereshettek fel és nem találhattak meg".[246] Kitért erre Gulácsy Irén is a Corvinákat gyűjtő, művészetpártoló kormányzót bemutató írásában.[247] A kötet egy másik szerzője, Kállay Miklós szerint Horthy Miklós „[…] az ország ura […] falusi házában együtt ebédel a község bírájával: ez az a kép, amely hiányzott történelmünkből, de amelyre vágyott ez a nép. Vágyakozása Mátyás király köré szőtt ilyen legendát és most boldog,

[240] Marczel–Szegedi 1940: 161.
[241] Vicsay 1940: II. köt. 300–302.; Vicsay 1943: II. köt. 265–269., 299., 306–309.
[242] *Reggeli Magyarország*, 1940. febr. 27. 3, febr. 28. 7. és febr. 29. 3.
[243] Lásd például Akurátni 1940: 17.; Bátori 1940: 10.; Eredics 1940: 15.; Vajda 1940: 16.
[244] Tábory 1940: 17.
[245] *8 Órai Újság*, 1940. márc. 1. 1.
[246] Herczeg 1939: 10.
[247] Uo. 222.

mert a legenda [Horthyval – T. D.] megvalósult".[248] Más kiadványokban is lehetett hasonló értékelést olvasni.[249] Mindez az igazságos, a nép között is megjelenő Mátyás király, a nemzeti uralkodó képét idézte. Eszerint uralkodóként Mátyás gyakran járt az emberek között, gondoskodott róluk, meghallgatta panaszaikat, foglalkozott velük.[250] Ez erősítette a kormányzó apafiguráját, jelezte a vezér és népe egységét, de hozzájárult az államépítő reneszánsz uralkodó és a kormányzó közötti párhuzam erősítéséhez is. Mindkettőjükhöz ugyanis az „országépítés" és a nemzeti nagyság, a birodalmiság képét kapcsolták. A hős, jó, tisztességes uralkodó válság idején történő visszatérésébe vetett hit, ráadásul, elterjedt volt az európai folklórban.[251] Itt ugyan nem erről, hanem inkább a Mátyás-legenda bizonyos mértékű reinkarnációjáról, illetve az archetipikus szemlélet továbbéléséről lehet beszélni.[252] A Hunyadi Mátyás és Horthy Miklós közötti párhuzam már a korszak elején megjelent, de a kultikus szövegekben még nem volt megtalálható. Más színtereken lelhetők fel a Mátyás-kultusz nyomai. A budai királyi palotában 1904-ben hozták létre a Hunyadi termet, ahová 1920-ban került Benczúr Gyula *A diadalmas Mátyás* (*Mátyás bevonulása Budára*) című 1919-ben elkészült, az erőskezű, diadalmas uralkodót és dicsőséges hadvezért ábrázoló festménye. Jól felismerhető a párhuzam az 1919-es budapesti bevonulással.[253] A 11–14. és 26–29. táblázatok adatai alapján látható, hogy a történelmi párhuzamok elsősorban a kormányzóválasztás évfordulóin jutottak szerephez: Horthy Miklóst 1939–1944 között a leggyakoribb történelmi előképekkel, Hunyadi Jánossal és Kossuth Lajossal átlagosan 3-szor állították párhuzamba, 1922–1938 között 4-szer. A Habsburg uralkodók és Horthy Miklós között pozitív tartalmú párhuzam meglehetősen ritka volt, inkább a szembeállításukra akad példa a különféle évfordulókon.

A vezérkép – mint látható volt már – sajátos tartalommal rendelkezett a fiatalok, az iskoláskorosztály számára, volt néhány különbség a történelmi egyházak között is, ahogyan a honvédség főként a Legfelsőbb Hadúr képét erősítette. A kérdés az, hogy a nők számára közvetítettek-e speciális üzenetet? Nem mutatható ki, hogy lett volna a nők számára kialakított Horthy-kép. A *Magyar Nők Lapjá*ban a születés- és névnapokon megjelent méltatások a vezérkép megszokott elemeit tartalmazták. A kifejezetten

[248] Uo. 235.; Olasz 2007: 70.; Szabó 1978: 514–515.
[249] Lásd például Horthy 1940: 37–38.
[250] Apor 2009: 63.; A Mátyás-hagyományhoz lásd Kriza 2007. Különösen a 13–17., 20–21., 203., 207. oldalakat.
[251] Ehhez lásd Magyar 2001. Különösen a 7–25., 129–138. oldalakat.
[252] Uo. 17.; Eliade 2006: 50–51, 59., 63., 203–212.
[253] Basics 2012: 119.; Bakó 2009: 95–96., 106. A kép a 106. oldalon látható.

nőknek szóló üzenetek ritkán voltak bennük olvashatók (50. kép). Ha igen, abban az esetben is Horthy feleségére vonatkoztak, akit „a legnőiesebb nőként” jellemeztek.[254] Az államfő feleségéről szóló cikkek pótolták ezt a hiányosságot. Purgly Magdolna egyrészt, feleségként, anyaként került a nyilvánosság előtt előtérbe, így vált az „első magyar hitvessé”, a példás, takarékos „háziasszony” példaképévé. E kép a nők szerepét a családhoz kötötte, amin belül azt egyértelműen a férj mellett jelölte ki. Gróf Zichy Ráfaelné a magyar nőknek szóló üzenetet így fogalmazta meg az 1939 őszén megjelent Horthy-kötetben:

> „Mit jelent ez a szó: feleség? Asszonyt, aki mindenben osztozik férjével. Viseli a terhek felét, azt a felét, amely az asszony osztályrésze. Nem a kifelé irányuló tevékenység, nem a harc, a politika, a döntés nehéz órákban, nem ezek a feladatok várnak az asszonyra, hanem az, hogy megteremtse a környezetet, amelyben férje a maga tevékenységét a legteljesebben fejtheti ki”.[255]

A *Képes Vasárnap* a kormányzóválasztás huszadik évfordulóján azt írta, hogy Horthy azért válhatott nemzetének „igazi atyjává”, mert „országlása gondjait híven megosztja a hitves”, aki „jótevő kezével ínségesek, szorongatottak könnyeit törölve le és az ország életében is elhintve a jóság és a szépség napsugarát”.[256] Az idillikus értékelés azt fejezte ki, hogy a családokon belül és a nemzet életében is hasonló munkamegosztás működik: egymás támogatásával mindenki képes betölteni a maga feladatát, ellátni a kötelességét, szolgálni a nemzetét. Az államfő feleségét méltató cikkek rendszeresen hangsúlyozták ezt az üzenetet. Mindez távolította Horthy Miklós imázsát a korabeli diktátorokétól, akiket rendszerint magányos vezérként mutattak be.[257] A hitvesi és anyai kötelességek teljesítése mellett a szociális érzékenység, a társadalmi felelősségvállalás hangsúlyozása is beépült a kormányzóné kultikus reprezentációjába. Gyermekvédő és nyomorenyhítő szerepe miatt vált belőle – már az 1930-as években – a „szegények védőasszonya”.[258] A szegények, nyomorgók megsegítését célzó felhívásait közölték a lapok és a rádió is. Kórházak, szociális és gyermekvédelmi intézmények, szeretetotthonok vették fel a kormányzó feleségének nevét, akinek közéleti szerepvállalása az államfői tekintély

---

[254] *Magyar Nők Lapja*, 1942. dec. 1. 3., 1943. jún. 10. 3. (az idézet itt található), 1943. dec. 1. 3.
[255] Herczeg 1939: 211.
[256] *Képes Vasárnap*, 1940. március 1. 4.
[257] Vö. Davies 1997: 153.
[258] Az első bécsi döntés előtt megjelent cikkekhez lásd például *8 Órai Újság*, 1930. márc. 2. 5., 1935. márc. 2. 1.; *Nemzeti Újság*, 1930. márc. 2. 7.; *Pesti Hírlap*, 1934. dec. 6. 5.

növelése, így közvetetetten a fennálló rendszer stabilizálása érdekében erősödött az 1930-as évek második felében.[259]

A tömegpropaganda igényeinek a Nemzeti Könyvtár sorozatban megjelent rövid (79 oldal) és 8 fényképekkel illusztrált teljes életrajz már sokkal inkább megfelelt.[260] Ahogyan Vitéz Véssey Frigyes kis alakú (5×7 cm), 30–40 oldal terjedelmű könyvecskéi is, amelyeket a Hangya Központ adott ki.[261] Véssey gyermekeknek szóló kiadványában Magyarország katonai erejének megszervezését, az alkotmányosság és a közbiztonság helyreállítását, az infrastruktúra fejlesztését, az oktatás és a tudomány támogatását („gondol arra is, hogy lélekben és tudományban is gazdagodjunk"), a gazdasági konszolidációt, az életszínvonal emelését („minden magyar embernek juttat kenyeret, egyre könnyebbé teszi a megélhetést") és nem utolsó sorban az 1938 utáni revíziós sikereket („felvirradt az igazság napja") tulajdonította „népünk bölcs vezetőjének".[262] Hasonlóan értékelt a Nemzeti Könyvtár sorozatban megjelent életrajz is.

> „Az államháztartás rendbehozatala, az elszegényedett, tönkrement középosztályunk megerősítése, mezőgazdasági és ipari termelésünk újjászervezése, a paraszti rétegek és az ipari munkásság életlehetőségeinek megteremtése, egy valóban magyar érzelmű, keresztény tisztviselői és tanítói karnak megszervezése megoldhatatlan feladatnak látszott az akkori anyagi és erkölcsi leromlottságunkban. Olyan rendészeti, gazdasági, pénzügyi, kulturális és szociális nehézségeket kellett leküzdeni, amelyekre ez a szervezetlen magyar társadalom talán sohasem lett volna képes, ha Horthy Miklós kormányzó személyében nem találja meg a vezért és a népnek atyját. […] Ha az elmúlt 20 esztendő keserves küzdelmének és munkájának eredményeit megmérjük – sohasem tévesztve szem elől az ország 1919–20-as szomorú helyzetét –, akkor láthatjuk csak igazán, mit köszönhet a magyarság Magyarország Kormányzójának. […] Nagyszerű eredmények, beszédes bizonyságai annak, hogy mire képes a magyar, ha nemzeti erőkifejtését a Gondviseléstől áldott biztos magyar kéz irányítja".[263]

---

[259] Sipos 2000: 24.
[260] Horthy 1940.
[261] Véssey 1939., 1940.
[262] Véssey 1940: 13–34. Az idézetek a 22–23., 32–33. oldalakon olvashatók. A szerző 1943-ban is hasonlóan értékelte a kormányzó szerepét. Véssey 1943b: 4–5.
[263] Horthy 1940: 51–52. Az 1920 és 1940 között elért eredményeket az 52–79. oldalakon tekintette át. A következő megállapításokkal igyekezett a szerző Horthy megkerülhetetlen szerepét igazolni: „[a] mai magyar ipar" az ő „országlásának eredménye" (58), a kormányzó „őrködik a magyar gazdák és földjeik

A kormányzó érdemeit a huszadik évfordulón plakát is méltatta (33. kép), ami felidézte az 1920 és 1940 közötti időszak fontosabb eseményeit egy rövid szöveg kíséretében. A Herczeg Ferenc-féle kötet szerint „a politikai, gazdasági vagy kulturális téren elért eredmények a kormányzó személyétől elválaszthatatlanok”.[264] Nemcsak életrajzok és tankönyvek, hanem cikkek, beszédek is hasonlóan értékelték Horthy Miklós érdemeit. Lényegében az üzenetek tartalma nem változott a korábbiakhoz képest, azonban 1938 után a vezér tetteire való utalások érezhetően részletesebbek lettek. Illetve a revíziós sikerek miatt az addig eltelt húsz év eredményeit egy többé-kevésbé lezárt folyamatként mutathatták be. Az „országgyapítás”, „országvisszaszerzés”, „országvisszaállítás”, az elcsatolt területek „felszabadítása” mellett – ahogyan a revíziós sikereket akkoriban még nevezték – Horthy Miklós történelmi érdemei között találjuk a „nemzetmentést”, a rendteremtést, az ország „újjáépítését”, konszolidálását, az ország katonai erejének megszervezését és – külföldi útjai során – a magyar állam nemzetközi tekintélyének helyreállítását is.[265] Az államfőnek tulajdonított „történelmi” tettek – az évfordulóktól függetlenül – a méltatások állandó elemeit alkották. Annyi eltérés azonban kimutatható, hogy a kormányzóválasztás évfordulóin az „országépítésre” hivatkoztak legtöbbször (11., 26. táblázat). A bevonulás évfordulóin a „nemzetmentés” és az „országépítés” is meghatározó üzenet volt 1938. november 2. után, míg azelőtt az utóbbira hivatkoztak többször (13., 28. táblázat).[266] A töméntelen mennyiségű méltatás szerint Horthy húsz éves kormányzása eredményeként az első világháborút követően elszenvedett nemzeti sérelmek részleges orvoslása megtörtént: a rendkívüli képességekkel rendelkező Horthy „egy új magyar világnak vetette meg az alapját”.[267]

Horthy „érdemei” a karizmatikus vezéri imázsát voltak hivatottak erősíteni. A kormányzó jelenti a nemzetnek az egyedüli igazodási pontot a „feltámadáshoz” vezető úton, mert a „vezérletében soha egy pillanatig sem csalatkoztunk”.[268] A visszacsatolt települések sajtója, azon túlmenően, hogy az „országgyarapításra” helyezte a hangsúlyt a vezérkép megszokott elemei közül, leszögezte, hogy a revíziós sikerekig Horthy volt számukra az egyetlen reménység.[269] Megalapozott volt eszerint a személyébe fektetett

felett” (62), az „országlásával világosan meghatározta helyünket az európai államrendszerben” (73), a kormányzó „szelleme és példája nyomán mélyebbé és termőbbé vált a nemzeti érzés” (78).

[264] Herczeg 1939: 41., 51. Az idézet a 41. oldalon olvasható.

[265] A „nemzetmentésről” önálló könyv jelent meg. Nagymihályi 1940.

[266] Lásd például *Levente*, 1939. nov. 15. 360.; *Nemzeti Újság*, 1939. nov. 16. 1–2.; *Új Magyarság*, 1940. febr. 29. 1.; *8 Órai Újság*, 1940. márc. 1. 1.; *Újság*, 1940. márc. 1. 2.

[267] *Reggeli Magyarország*, 1940. márc. 1. 1.

[268] Uo. 4.

[269] Lásd például *Felvidéki Újság*, 1940. márc. 1. 1–2.,

bizalom. A nemzeti vágyak beteljesítése érdekében a kormányzót kell követni, mert ő a nemzeti felemelkedés és a további megerősödés garanciája. A méltatások szerint a nemzet ezzel tisztában is van. Ezt sugallta a kormányzóválasztás huszadik évfordulóján sugárzott filmhíradó is, amely áttekintést adott az elért eredményekről. Az összeállítás végén – miközben Horthy Miklós kassai bevonulásának egyik részlete látható – a narrátor, hangsúlyozva a filmkockákon látható üzenetet, azt állította, hogy „az egész nemzet hálával és bizalommal követi a legelső embert a feltámadás útján”.[270] Az évfordulón elmondott egyik beszédben is elhangzott, hogy:

> „[…] ha úgy akarja Isten, hogy fehér lován ismét a haza élére álljon: egy emberként követjük, mert az, amit ő határoz, csak mindnyájunk javára és a haza üdvére szolgálhat”.[271]

Az üzenet, ami szerint a kormányzó a nemzet egyedüli vezére, minden évforduló esetében gyakrabban fordult elő az első bécsi döntés után, mint azt megelőzően (11–14., 26–29. táblázat), bár eltérő mértékű növekedés mutatható ki. A kultikus interpretáció egyik központi eleme szerint egy „osztatlan nemzet”, de legalábbis a „tisztességes” és – a kormányzóválasztás huszadik jubileumán a rádióban elhangzottak szerint – „igaz” magyarok közössége sorakozik fel a kormányzó mögött, akit a kijelölt úton feltétel nélkül követnek.[272] A kultikus érvrendszer ezt azzal is igazolta, hogy az évfordulókon, így 1940-ben, a nemzet egésze ünnepli az államfőt.[273] A kormányzóválasztás huszadik évfordulóján a napilapok egyértelműen erre helyezték a hangsúlyt, összesen 265-ször volt ez az üzenet olvasható (5. grafikon).[274] A kormányzóválasztás más évfordulóin értelemszerűen ritkábban, sőt, miután országos ünnepségek nem voltak, így elsősorban a szimbolikus kezdet motívuma, Horthy tettei és a kormányzó a nemzet egyetlen vezére üzenet volt domináns (26. táblázat). A nemzet egészének ünnepére vonatkozó állítások a filmhíradó bejátszásaiban is előfordultak.[275]

A fentiekből logikusan következett, hogy a magyarságnak határozott irányt mutató Horthy Miklós megjelenése szakaszhatárt jelentett a nemzet életében. Ezt fejezte ki, mint látható volt, a kultikus szövegekben gyakran, főként a budapesti bevonulás

---

[270] Magyar Világhíradó 1940: 836/9.
[271] Dezső 1940: 6.
[272] MNL OL K 615 58. csomó. 1940. febr. 29. 732.
[273] Lásd például *Új Magyarság*, 1939. márc. 1. 6.; *Új Nemzedék*, 1939. aug. 8.; *Esti Magyarország*, 1940. febr. 28. 3.; *8 Órai Újság*, 1940. márc. 1. 1–2.
[274] Ezt fejezte ki a múltra vonatkozóan, hogy a megválasztására is a nemzet egészének akaratából került sor.
[275] Magyar Világhíradó 1940: 836/9., 1941: 904/10., 1942: 981/4., 1943: 1009/10.

évfordulóin alkalmazott szimbolikus kezdet motívuma. A hangsúly ugyan a vezérre helyeződött, de a Nemzeti Hadsereg méltatása sem maradt el, így a Csaba királyfihoz köthető legenda felidézésével.[276] A 13. és 28. táblázatból is jól látható, hogy a budapesti bevonulás évfordulóján a lapok többsége a szimbolikus kezdet motívumára helyezte a hangsúlyt: 1920–1937 között 237, míg 1938–1943 között 193 alkalommal.[277] Itt a vezérkép többi elemétől eltérően nem növekedés mutatható ki. Ez elsősorban azzal magyarázható, hogy a budapesti bevonulás huszadik évfordulója nem volt olyan meghatározó, mint a tizenötödik.[278] Az ellenforradalom jubileumain is hangsúlyos volt még a szimbolikus kezdet motívuma.[279] A kultikus interpretáció szerint a szimbolikus újrakezdés után a nemzetnek a „keresztény" és „nemzeti" vezérre volt szüksége ahhoz, hogy képes legyen elérni az ország területi integritásának helyreállítását. Mert „[a]z ő hite töltött el mindannyiunkat hittel. Az ő akarata acélozta meg mindnyájunk akaratát. Az ő államférfiúi bölcsessége vezette egyre biztosabb vizekre a nemzet hajóját a történelem példátlanul viharos tengerén".[280] Máshol azt olvashatjuk, hogy „[h]ős lelke, igaz magyar szíve és vasakarata nem ismert csüggedést, megalkuvást. Vészen, bajon, ezer és ezer akadályon át vitte az általa kitűzött cél, a boldogulás felé a magyar népet".[281] A vezér „hite" és „akarata" nélkül, amit számos más idézet is jelezhetne, a magyarságnak nem volt esélye kikerülni a háborút követő válságból. A vezér szilárd hite megerősítette a magyarok önbizalmát, felrázta őket és reményt adott nekik. Ezt a kormányzó élettapasztalatára, bölcsességére vonatkozó hivatkozások egészítették ki a sajtóban és életrajzi kiadványokban.[282] A kultikus interpretáció szerint Horthy volt az egyetlen személy az országban 1919-ben, aki a „romok" alatt meglátta a kibontakozás, a megerősödés lehetőségét és emellett rendelkezett egy vízióval a jövőről. Kiemelkedett a kortársai közül, mert csak ő ismerte fel, hogy a helyzet korántsem reménytelen.

---

[276] Herczeg 1939: 7.
[277] Lásd például *Újság*, 1938. nov. 17. 2.; *Magyarország*, 1938. nov. 18. 7.; *Esti Kurír*, 1939. nov. 16. 5., *Magyarság*, 1939. nov. 16. 2., 1941. nov. 18. 3.; *Nemzeti Újság*, 1939. márc. 2. 9.; *8 Órai Újság*, 1941. nov. 18. 3.; *Új Nemzedék*, 1942. nov. 16. 2.; *Összetartás*, 1943. nov. 17. 5.; Magyar Világhíradó 1939: 822/9. E bipoláris szemlélet az életrajzi kiadványokban is megtalálható volt. Például Véssey 1939a: 5., 20–22.; Herczeg 1939: 15.; Fodor 1939: 3.; Horthy 1940: 5.
[278] A szimbolikus kezdet más évfordulókon is meghatározó eleme volt a vezérképnek. A születésnapokon 1925–1938 között 257, míg 1939–1944 között 499 alkalommal fordult elő a cikkekben (12., 27. táblázat).
[279] Lásd például *Pesti Hírlap*, 1939. aug. 9. 1.; *Magyar Nemzet*, 1939. aug. 8. 1.
[280] Horthy 1940: 4.
[281] Véssey 1940: 11–12.
[282] Lásd például *Magyarország*, 1939. jún. 18. 7.; *Magyarság*, 1940. febr. 29. 3.; *Nemzeti Újság*, 1941. dec. 6. 1.; *Magyar Nemzet*, 1942. jún. 19. 1.; *8 Órai Újság*, 1942. márc. 2. 3.; *Új Nemzedék*, 1943. márc. 2. 3.; Temesy 1941: 122., 126., 129., 149., 151.; Fabinyi 1943: 3–4.

A Horthy-kép közvetítésének legelterjedtebb eszközének a különféle szövegek (beszédek, cikkek, tankönyvek, életrajzok, táviratok, jegyzőkönyvek stb.) tekinthetők, így arányait tekintve a szöveges és verbális reprezentáció volt a meghatározóbb. A sajtó esetében, a képes hetilapokat kivéve, a szöveg töltött be az imázsépítésben fontosabb funkciót. Ez az arány a képes hetilapok és kalendáriumok esetén fordított volt, ezekben ugyanis a vizuális reprezentáció fordult elő gyakrabban.[283] Ennek különféle eszközei vizuálisan erősítették a szöveges formában leírtakat. A napilapok és képes mellékleteik az 1920-as évek második felétől már rendszeresen közölték a megbízott fotósok által készített idealizált portrékat, amelyek reprezentatív uralkodói vagy katonai beállításokat követtek.[284] A vizuális kultuszépítés jelentősége is megnőtt a korszak végén. A *Tolnai Világlapja* és a *Képes Vasárnap* az évfordulókon fényképes összeállításokat közölt, gyakran címoldalukon publikálva a vezér portréit. Közöttük fényképek, szobrok és festmények reprodukciói is voltak.[285] A kormányzó fotósai között megtaláljuk Koller Károly utóda Szenest, talán az ő felvételei voltak a sajtóban a legtöbbször láthatók, Escher Károlyt, Veres A. Pált, Jelfy Gyulát és Kallós Oszkárt.[286] E portrék arcképek,[287] mellképek,[288] egész alakos ábrázolások[289] voltak, amelyek tengerész díszegyenruhában, kitüntetésekkel, időnként karddal mutatták álló vagy ülő helyzetben az államfőt. A kardot megmarkolva fogta Horthy Miklós, esetleg arra támaszkodott (28. kép). Az egyenruhájához erősítve is lehetett látni.[290] Előfordult, hogy László Fülöp festményéhez hasonlóan úgy tartotta a kardot, mintha uralkodói jogar lenne.[291] Egyes portrékon fehér lovon ült.[292] A lovon pózoló vezér fényképei katonai beállítást jelentenek, és azok is, amelyeken az ország, a nemzet védelmezőjeként megmarkolja a kardot vagy arra

[283] A kalendáriumokban – bár ezeket szisztematikusan nem elemeztem – megtalálhatók voltak fényképek a kormányzóról és a nevéhez kötött fontosabb eseményekről, elsősorban a revízióról (Kath. Nép. 1940: 49, 57., 60., 1941: 28.; Kis Újság 1939: 30–31., 35., 37., 42–43., 1941: 91–94., 1942: 34.; PH 1942: 69., 104–105.), ahogyan méltatások is, amelyek a vezérkép elterjedt elemeit közvetítették a születésnapjain és a kiemelt évfordulókon, illetőleg a fontosabb közszerepléseiről szóló rövid beszámolókban. Kath. Nép. 1939: 58., 1941: 28.; Hangya 1940: 69.; 1941: 44., 69.; 1943: 56.; Új Nemz. 1939.: 36., 47., 61–64.; Mindez az 1938 előtti időszakra is helytálló. Lásd például Hangya 1931: 131.; Új Nemz. 1935: 95.; A kalendáriumokban Horthy-dalok is előfordultak. Kis Újság 1943: 74.

[284] E portrék típusainak bemutatására azért itt térek ki és nem egy korábbi fejezetben, mert 1939–1940-ből mindegyik kategóriára lehet példát említeni.

[285] Lásd *Képes Vasárnap*, 1940. márc. 1. 1–19.; *Tolnai Világlapja*, 1939. aug. 16. 6–7., 1940. febr. 28. 1.; Az egyik Horthy-szobor reprodukciójához lásd például *Esti Kurír*, 1940. márc. 1. 5.

[286] A fényképészekhez lásd Stemlerné 2009: 82., 89–90., 93., 153., 158–160.

[287] Lásd például *Pesti Hírlap*, 1939. dec. 6. 3.

[288] Lásd például *8 Órai Újság*, 1940. márc. 1. 1.; *Reggeli Magyarország*, 1940. márc. 1. 1.

[289] Lásd például *Nemzeti Újság*, 1940. márc. 1. 1.

[290] Ez a kép a sétáló kormányzót ábrázolja, miközben megmarkolja a kardját: *Esti Kurír*, 1939. jún. 18. 3.

[291] Uo. 1940. dec. 5. 4.; *Képes Vasárnap*, 1940. dec. 8. 1.

[292] *Képes Vasárnap*, 1940. márc. 1. 9.

támaszkodik, hogy amikor szükséges azt rögtön kiránthassa. E portrékon a kard szerepe hangsúlyosabb. Az ülő testhelyzet, akár íróasztal mellett, uralkodói beállításokat követ (10., 18., 51. kép).[293] A sajtóban közölt fényképek között az utóbbi típus tekinthető gyakoribbnak.[294] A képes hetilapok és a napilapok képes mellékleteinek jubileumi számai fényképekkel gazdagon illusztrálva jelentek meg. Az életrajzi összefoglalók és a képes összeállítások esetén a családi élet, a magánélet képei is szerepet kaptak, kezdve a gyerekkori képektől, az első világháború alatt készült felvételeken át a vadászó és sportoló államfőig.[295] Az összeállításokból az „országlásának" fontosabb történéseit és eredményeit megörökítő fényképek sem hiányoztak. A gazdasági fejlődéshez, a közoktatás terén elért sikerekhez, a honvédséghez, a katonai fejlesztésekhez kötődő eseményeken készült képek összekapcsolták a személyét az elért eredményekkel, ezzel is erősítve tekintélyét. E képek, függetlenül attól, hogy önállóan vagy egy összeállítás részeként jelentek meg, felidézték a vezér kiemelkedő tetteit, ezáltal a képességeit és a tulajdonságait igyekeztek erősíteni. Tettei között a háború alatti győzelmei, az 1919-es budapesti majd a revíziós bevonulások, a külföldi útjai és a jelentősebb közszereplései találhatók. A képaláírások – a „Novara hőse", a „nemzetmentő", az „országépítő" és az „országgyarapító" epitheton ornansok – orientálták az olvasókat, erősítették a képek által közvetített üzenetet (62. kép). A kormányzóról készült portrék vizuálisan kívánták erősíteni az emberek biztonságérzetét. A kormányzó határozott és szigorú tekintete elszántságot, nyugalmat, erőt, bizakodást és rátermettséget igyekezett sugallni. A beállított fényképek egy részén a vezér ugyanis magabiztosan, határozottan tekint a jövőbe, amely felé a kultikus értelmezés szerint vezeti a nemzetet. A felvételek másik típusán a kamerába, a nézőre tekint, közelséget, egyfajta „kapcsolatteremtést" fejezve ki ezzel, tehát nem a „szebb jövőbe" néz. Utóbbi esetben a vezér tekintete ugyanis az utópikus idővonal végső pontjára van irányítva. A kitüntetések a kormányzó katonai kvalitásait, „hősi" múltját jelezték, azt, hogy nem érdemtelenül áll a nemzet élén. A vadászó, lovagló és teniszező államfőt ábrázoló képek a vezér fizikumának, megfelelő egészségi állapotának voltak „hiteles" bizonyítékai. A mozdulatlanság a nyugalmat és az önkontrollt jelentette, azt, hogy a nemzet sorsa biztos kezekben van.[296] A különböző portrék képeslapokon (41–43. kép), életrajzi kiadványokban, történelemtankönyvekben is fellelhetők voltak, jelezve az egyes médiumok közötti kapcsolatot és összefonódást.

---

[293] Olasz 2010: 366–367.
[294] Lásd például *Magyarország*, 1939. jún. 18. 7.; *Esti Kurír*, 1940. dec. 5. 4.
[295] Lásd például *Képes Vasárnap*, 1940. márc. 1. 1–18.
[296] Az elemzési szempontokhoz lásd Plamper 2012: 38–39., 91., 95., 111–112.

Az évfordulós tudósításokat, méltató kijelentéseket mely tömegkommunikációs eszközök közvetítették a huszadik évfordulón, illetve a budapesti bevonulás és a kormányzóválasztás más jubileumain? Hány embert értek el ezek a médiumok? A válságos időszakok a hírek iránti érdeklődés növekedésének is kedveznek. A Horthy-korszak utolsó éveiben a médiafogyasztók köre a fővárosban és vidéken is nagyobb volt, mint azt megelőzően: Sipos Balázs becslése szerint 1938-ban a vidéki lakosság körülbelül 1/3-a. A sajtó esetében a növekedést mutatják a postára adott és a vasúton szállított sajtótermékek példányszámadatai is. A növekedési tendencia évenként eltérő arányban már az 1920-as évek második felétől kimutatható.[297] Ráadásul e folyamattal párhuzamosan nőtt a Horthy-kultusz közéleti jelentősége: a napilapok, miközben egyre több emberhez jutottak el, egyre komolyabb teret szántak a kormányzó méltatásának (1–2. grafikon). A sajtó és a rádió hírekkel történő ellátása elsősorban az állammal szerződéses viszonyban álló, a Miniszterelnökség Sajtóosztálya által ellenőrzött MTI-n keresztül történt. Híreket más forrásból, így saját tudósítóiktól is beszerezhettek a lapok. Az MTI a kormányok érdekeinek megfelelően szelektált és ellenőrzött hírekkel látta el az egyes szerkesztőségeket.[298] A második világháború idején új sajtóirányítási rendszert vezettek be, amely nem hagyta érintetlenül a kormányzó vezérkultuszát. A következő fejezetben erre még ki fogok térni, itt csak annyit jegyeznék meg, hogy az MTI belső tájékoztatóin, a pro domókon keresztül is eljutottak utasítások a szerkesztőségekhez. 1940. január 15-én arra lettek felszólítva, hogy a kormányzóról szóló híreket akkor lehet közölni, ha azokat az MTI adta ki vagy a közlést engedélyezte a kormányzói Kabinetiroda, esetleg a Miniszterelnökség sajtóosztálya.[299] A huszadik évfordulón a Miniszterelnökség három kötetben összegyűjtötte a magyar napilapok méltatásait. Ezt megkapta a kormányzó. A lapoknak erről a kiadott rövid szempont alapján kellett cikket közölni. Az irányelv így szólt: „a magyar sajtó minden orgánuma visszatükrözte azt a hódolatot, ragaszkodást, szeretetet, amellyel a magyar nemzet csüng Kormányzónk történelmi egyéniségén”. Felhívták a szerkesztőségek figyelmét arra is, hogy a küldött megjegyzést – néhány korabeli példával ellentétben – ne közöljék szó szerint.[300]

A kormányzóválasztás és a budapesti bevonulás évfordulóin megjelent cikkek száma ingadozott (22., 24. táblázat). Értelemszerűen a huszadik jubileumok szerepe volt fontos, bár a kormányzóválasztás esetén 1942-től a sajtó rendszeresebben foglalkozott

[297] Sipos 2011: 77–81., 84.
[298] Stier 1975: 124–127.; Ormos 2000: II. köt. 612., 702–704., 707.
[299] MNL OL K 428 d/6) 1940. jan. 15. 1.
[300] Uo. 1940. máj. 1. 1.

az évforduló jelentőségével. November 16. kisebb médiafigyelmet kapott. A huszadik évfordulók közül a kormányzóválasztásé töltött be jelentősebb szerepet.[301] Nemcsak a közölt cikkek száma és a vezérkép elemeinek előfordulási arányai miatt (1., 5–6. grafikon), hanem azért is, mert a címoldalon elhelyezett vezércikkek aránya 44% volt (szinte minden lapban minimum egy). A fényképpel illusztrált méltatások aránya 24%. Mindegyik címoldalra került. A tudósítások 5%-a kezdődött az első oldalon. Ez az érték nem is alacsony, ha tekintetbe vesszük, hogy a március 1-én és 2-án megjelent tudósítások nagy részéről van szó. Ezzel ellentétben 1939. november 13–19. között a méltatások 30%-a, összesen 3 cikk került csak címoldalra, a *Nemzeti Újság*ban, a *Pesti Hírlap*ban és az *Új Magyarság*ban, illetőleg a közölt tudósítások közül egyik sem kezdődött ott. Ezen kívül fényképeket sem alkalmaztak illusztrációként.[302] A 22. és a 24. táblázatban jelzett cikkek típusaira a már korábban leírtak továbbra is érvényesek. A lapok tevékenysége terén 1940-ben érdemi különbség nem mutatható ki, mindegyik alaposan és részletesen tájékoztatta olvasóit. Fél évvel korábban viszont volt különbség: a *Népszava* csak a tájékoztatási feladatának tett eleget, ráadásul visszafogottan és rövid terjedelemben, anélkül, hogy közvetítette volna a vezérkép főbb elemeit. Miután nem került sor minden évben ünnepségekre, így a vezérkép elemeinek előfordulását egyedül a tizedik és a huszadik jubileumon keresztül lehet összehasonlítani (5–6. grafikon). A kormányzóválasztás két nagy évfordulója esetén egyértelműen látható, hogy a vezérkép elemeinek előfordulási arányai nőttek 1930 és 1940 között. A vezérkép közvetítésében a *Pesti Hírlap*, a *Nemzeti Újság* és a *Magyarország* tekinthető igazán aktívnak a kormányzóválasztás és a budapesti bevonulás évfordulóin.

A második világháború időszakában a rádió is egyre komolyabb szerepet játszott a Horthy-kultusz építésében, ráadásul a rádiókészülékek száma nőtt: 1939-ben 499 000 volt, három évvel később már 812 000 (Budapesten 210 000), 1943-ban pedig 891 000. A rádió előfizetőinek száma is emelkedett: 468 000-ről (1939) 900 000-re (1944). Sipos Balázs becslése szerint a rádióhallgatók száma 1,2–1,6 millióról 2,5–3 millióra nőtt 1939–1944 között.[303] A posta kimutatása szerint 1938-ban Budapesten és környékén volt a legmagasabb a rádióelőfizetők aránya (a terület népességének 14%-a), így – a Társadalompolitikai Osztály egyik elemzése szerint – „éppen oda nem jut el a magyar

[301] A budapesti bevonulás tizenötödik és huszadik évfordulója közül az előbbi szerepe volt meghatározó (1. és 6. grafikon, 13. és 24. táblázat).
[302] A kormányzóválasztás tizedik és a budapesti bevonulás tizenötödik évfordulója között alapvetően a cikkek száma tekinthető érdemi különbségnek, illetve az, hogy 1934-ben nem fogadtak el törvényt a jubileum során.
[303] Sipos 2011: 83.

rádió hangja, ahol a legnagyobb szüksége lenne rá: a magyar faluhoz".[304] A médiafogyasztás és a kultuszépítés terén egy időben nőtt meg a rádió jelentősége is. A rádió a híreken, a sajtószemlén és az évfordulókon sugárzott műsorokon keresztül járult hozzá Horthy kultuszának ápolásához. A Hírszerkesztőség munkáját Kozma Miklós és Ullein-Reviczky Antal külügyi-, majd miniszterelnökségi sajtófőnök is ellenőrizte. Az MTI által kiadott, tehát már cenzúrázott híreket az 1939 őszén bevezetett új hírperiódus alapján a Budapest I. és II. naponta kilencszer sugározta magyar, háromszor ruszin és szlovák, egy alkalommal angol, német, francia és olasz nyelven.[305] A hírösszefoglaló 21:45-kor volt.[306] A lapszemlére – Ullein-Reviczky Antal utasítására – 1941-től a napi összefoglaló után került sor.[307] A huszadik évfordulón a hírek kiemelték az ünneplés országos méreteit és utaltak a vezérkép más elemeire is. Emellett néhány mondatban tájékoztatták hallgatóikat a fontosabb évfordulós eseményekről és idéztek a lényegesebb beszédekből. A sajtószemle során hazai és külföldi, elsősorban német és olasz lapok cikkeiből hangoztak el részletek, tartalmi ismertetések. A rádióhallgatók így értesültek az évforduló eseményeiről, megismerhették a méltatások egyes részleteit, de a rádió rendelkezésére álló terjedelmi lehetőségek miatt ez az információmennyiség elmaradt a lapok tudósításaiban közöltektől. Ezen a téren a rádió nem, de az élő közvetítéseivel kiemelkedett a másik két médium közül. A rádió főként ezzel járult hozzá a Horthy-kultusz építéséhez: istentiszteletek, misék, köszöntő beszédek, évfordulós rendezvények élőben voltak így otthon követhetők. Értelemszerűen a rádió szerepéről leírtak más évfordulók esetén is helytállóak, különösen is azért, mert a kormányzóválasztás és a fővárosi bevonulás évfordulójának ünneplésére nem került sor évente. Emiatt az, hogy a rádió és a filmhíradó szerepe is megnőtt a kultuszépítésben, elsősorban Horthy születés- és névnapjaival összefüggésben mutatható ki (18. táblázat). Az első bécsi döntés után 34 kultuszépítés szempontjából releváns filmhíradó bejátszás készült (a korszakban összesen 81), tehát átlagosan 7. A Horthy személyéhez kötődő évfordulókon az első bécsi döntés után a mozikban 16 bejátszás volt látható.[308] Ebből csak 3 köthető a huszadik évfordulókhoz. A korszak végén csak 3 bejátszás idézte fel a múlt bizonyos eseményeit, ebből egy 1939-ben a budapesti bevonulást, míg egy másik 1940-ben a kormányzó „országlásának" további fontos történéseit. E magasztaló bejátszások közül,

[304] Például MNL OL K 29 1. csomó d) dosszié 44–45.
[305] A francia, olasz és angol nyelvű hírek a háborús időszakban gyakran elmaradtak.
[306] 1940 nyarától román, 1943. július végétől szerb és horvát nyelvű hírek is hallhatók voltak.
[307] A rádió hírközvetítő szerepéhez lásd Szász 1975: 155–156., 168–170., 178–181., 188–189., 192.
[308] A táblázat nem tartalmazza az otrantói ütközet és a szegedi ellenforradalom évfordulóit. Az ezekhez kapcsolódó 1938 utáni bejátszások száma 2 és 1.

amelyek kiemelt évfordulókhoz kötődtek (1939, 1940, 1943), kettőben tartalmazott a narráció kultikus kijelentéseket. Az 1940-es jubileumra készített bejátszás tartalmára már utaltam.

6. 2. 2. A háborús propaganda és a vezérkultusz

A világháború két szempontból is hatott a Horthy Miklós vezérkultuszára. Egyrészt, a háborús sajtóirányítás (is) meghatározta létezésének kereteit, másfelől, a háború ténye befolyásolta a vezérkép tartalmát.

A sajtó 1938 utáni államosítása és az előzetes cenzúra 1939. szeptember elején történő bevezetése lényegi, a kultuszépítés szempontjából kedvező változást jelentett a sajtóviszonyok terén.[309] A világháború idején a cenzúra és a sajtóirányítás bonyolultan működött, mert ennek több csatornája is létezett.[310] A Horthy-kultusz szempontjából a Sajtóellenőrző Bizottság, az MTI belső tájékoztatói és a főszerkesztői értekezletek szerepe volt meghatározó. Miután a Horthy-kép elemei már korábban kialakultak, a sajtóirányítás nem azzal foglalkozott, hogy a szerkesztőségeket tartalmi kérdésekben utasítsa. Erre kiélezett és új helyzetben került sor, így az 1941-es hadba lépést követően, Horthy és Hitler találkozói alkalmából, illetve a kormányzóhelyettes-választás, majd Horthy István halála idején. Az Ullein-Reviczky Antal által irányított Sajtóellenőrző Bizottság cenzúrautasításai miatt 1941 szeptemberében eleinte csak az MTI által kiadott híreket lehetett közölni (szeptember 12.), majd másnaptól „rendkívüli gonddal" kellett figyelni a Hitler–Horthy találkozóról szóló kommüniké kommentálására.[311] Az MTI belső tájékoztatói, az ún. pro domók is tartalmaztak utasításokat. A hadba lépés után a sajtófőnök Horthy Miklós kormányzó ellenforradalmi szerepének hangsúlyozását kérte a szerkesztőségektől.[312] Máskor az éppen aktuális évfordulóval kapcsolatos információk feltűnő helyen történő közlését várták el.[313] A források tanúsága szerint túl sokszor nem került arra sor, hogy a kormányzóról szóló cikkekkel elégedetlen volt a hatalom. Ullein-Reviczky Antal az 1942. december 23-i főszerkesztői értekezleten a *Slovenska Jednota* szlovák napilapról többek között a következőket mondta:

---

[309] A sajtó államosítása a sajtókamara felállítását, a kötött újságírás bevezetését (újságíró, lapkiadó csak a sajtókamara tagja lehetett) és a lapengedélyek revízióját jelentette. Sipos 2011: 171–172., 187., 209–215.
[310] Uo. 215–239. Itt csak a Horthy-kultusz szempontjából relevánsakkal foglalkozom. Az itt említett példákhoz hasonló eseteket más fejezetekben is említek.
[311] Márkus et al. 1975: 157–160. (az idézet a 159. oldalon olvasható); MNL OL K 428 d/6) 1941. szept. 12. 1.
[312] MNL OL K 428 d/6) 1941. jún. 27. 2.
[313] Uo. 1941. dec. 3. 3. Ilyesmi előfordult 1938 előtt is, tehát ez nem tekinthető újszerűnek.

> „A kormányzó úr névnapjáról a következő három sorban emlékezett meg: A fővárosból és az ország különböző helyeiről olyan hírek érkeznek, hogy megünneplik. Ebből az alkalomból igen sokan látogattak fel a Várba, akiknek jókívánságait a kormányzó fogadta. Ha ilyen hangon emlékezik meg egy lap kormányzónk névnapjáról – folytatta a sajtófőnök –, természetes, hogy a cenzúra ezt nem engedi ki. Ugyanakkor a hazai németség méltó keretek között ülte meg kormányzónk névnapját, sőt a Volksbund a Vigadóban igen szép ünnepséget rendezett, a Deutsche Zeitung[314] pedig meleg hangú cikkben méltatta a kormányzó úr személyiségét. Ennyi loyalitást igazán elvárhatunk mindenkitől. Sőt ez nem is loyalitás, hanem egyszerű udvariassági aktus. A Magyar Újság[315] például a legudvariasabban ír Tiso elnök úr névnapja vagy valamilyen jubileuma alkalmából”.[316]

A cenzúra tehát nemcsak akkor lépett működésbe, ha a kormányzó személyét támadta egy cikk, hanem akkor is, ha nem adta meg a kellő tiszteletet. Ezt megtapasztalta 1941 májusában a *Magyar Nemzet*, mivel „Horthy és Hitler táviratváltása” címmel akart egy táviratot közölni. A cenzúra értelmezése szerint a választott cím tiszteletlen. Ehelyett a „Magyarország kormányzójának és Hitler vezér és kancellár táviratváltása” lett volna megfelelő.[317] 1939. december 10-e és 1940. augusztus 28-a között Magyarországon fakultatív cenzúra működött, azaz bizonyos – a háború és az ország rendjét nem érintő – témákról szóló cikkek esetén nem kellett ellenőriztetni az írásokat.[318] A választhatóság visszaállítását később többször is követelték. Rákóczy Imre, a Sajtóellenőrző Bizottság elnöke, 1941. november 24-én egy összeállítást küldött Ullein-Reviczky Antalnak, amiben több példát sorolt fel a fakultatív cenzúra ellen. Szerinte a lapok szerkesztői tévedhetnek, ami a háború alatt nem engedhető meg. A „kirívó esetek” között található az alábbi:

> „Jól nézne ki a cenzúra nélkül az a hódolat – írja Rákóczy Imre –, amelyet Magyarország kormányzója iránt az alábbi, különös ítélőképességet eláruló módon nyilvánít a Református Élet című hitbuzgalmi lap, tehát olyan lap, amely a sajtókörök állítása szerint politikai szempontból veszélytelennek

[314] Magyarországon megjelenő náci szellemiségű, német nemzetiségi napilap. Az említett cikket lásd *Deutsche Zeitung*, 1942. dec. 6. 1.
[315] Pozsonyban megjelenő szlovákiai magyar napilap.
[316] Joó–Sipos 2007: 98.
[317] Márkus et al. 1975: 349–350.
[318] Sipos 2011: 213–214.

> minősülne, és így a fakultatív cenzúránál közleményeit nem volna köteles előzetes bemutatni: »Magyarország kormányzója nem egy parvenü állam feje, nem egy ázsiai törzs máról holnapra nagyra nőtt alakja, hanem…«".[319]

December elején újabb szemelvénygyűjteményt küldött a törölt közleményekből Ullein-Reviczkynek. A *Magyar Cserkész* december 1-jén az alábbiakat akarta megjelentetni a kormányzóról:

> »A történelem apálya elvonja alóla a tengert, szárazra kerül, hol a politika vámszedői az ország árán keresik önmagukat.«
>
> »A szegedi regattán kártyacsaták alatt néz keleti fajtánk Keleten kelő napjába. Átlendül a korláton, fejest ugrik a Tiszába, fejest a politikába.«
>
> »Reálpolitikus. Nem irányítja fata morgana, mint Abesszíniát. Nincs pórázon, mint Norvégia. Nem adta el magát, mint Lengyelország.«
>
> »Ma úgy tekintünk rá, mint Isten legszebb mosolyából lett nemzeti Mikulásra.«[320]

Az említett példákból jól látható, hogy nem kellett sok a cenzúra közbeavatkozásához. Mindenesetre az ismert esetek száma meglehetősen alacsony, amit a forrásadottságokon kívül az magyarázhat, hogy a második világháború időszakára kialakult, hogyan írjanak a lapok a kormányzóról. A hatalom szemszögéből nézve azonban a helyzet korántsem volt tökéletes. Ezt is jelzik már említett kormányzósértési perek is.

A Horthy-kép szimbólumai, toposzai közül a háború összefüggésében a nemzet kormányosának motívuma töltött be fontos szerepet. A kötelességtudó tengerész képére és a kapcsolódó „legendára" a cikkekben, beszédekben számtalan utalás történt, de ezt nem kerülték meg a kormányzó vezéri szerepének előkészítését láttatva az életrajzok sem.[321] A Horthy-képet meghatározta az a képzet, hogy a vezér a viharos tengeren, a sziklák és örvények ellenére tévedhetetlen, megfontolt és a kötelességét maradéktalanul teljesítő kormányosként irányítja a nemzet hajóját a biztonságos kikötő, a „szebb jövő", a „legszentebb magyar reménységek" beteljesülésének az irányába.[322] 1938 novembere

---

[319] Márkus et al. 1975: 390. Az idézet vége, tehát a kifogásolt szöveg, már Kornis Gyulától – a Herczeg Ferenc szerkesztette 1939-es jubileumi kötetből – származik. Herczeg 1939: 198.
[320] Márkus et al. 1975: 399.
[321] Például Herczeg 1939: 8., 77–124.; Fodor 1939: 7.; Horthy 1940: 12–26.; Temesy 1941: 32., 78–79., 102–103.
[322] Konek Emil és Kornis Gyula is kitért arra az 1939-ben megjelent reprezentatív Horthy-kötetben, hogy a tengerészekben a viharos tenger, az állandó veszély miatt „különösen fokozott" felelősségtudat alakul ki. Herczeg 1939: 81–88., 187.

után a vezérkép ezen eleme gyakrabban fordult elő a cikkekben, mint korábban (11–14., 26–29. táblázat). Ez az üzenet természetesen a különböző évfordulók méltatásaiban is feltűnt, azonban különösen is fontos volt a szerepe az otrantói ütközet jubileumain.[323] Suhay Imre ny. tábornok méltatása szerint ugyanis „a legnehezebb viszonyok között az ország kormányát épp oly keményen tartja kezében, mint annakidején a Novaráét Otrantónál”.[324] A viharos tenger, az örvények és a sziklák stb. egyrészt azt a múltbéli állapotot jelképezték, amelyből a kultikus interpretáció szerint Horthy Miklós kivezette az országot, de egyértelmű utalás volt a háborús körülményekre, a romló nemzetközi kilátásokra, így a jelenre is.[325] A Horthy-kép bizonyos elemei az 1939. szeptember 1-jén kitört háború összefüggésében tehát megváltozott kontextusba kerültek. A vezérnek köszönhetően a magyar állam a „világégés” ellenére a „rend”, a „béke”, a „boldogság” és a „nyugalom” szigete tudott maradni.[326] A *8 Órai Újság* egyik születésnapi méltatása szerint Horthy Miklós „bölcs vezetésével mindeddig biztosította számunkra a békét és távol tartotta tőlünk a pusztítás démonait”.[327] Emiatt „[t]őle várja most is a nemzet, hogy a nemzet hajójával kikerülje a tájfunokat”.[328] A méltatások szerint az államfő születésnapja még arra is lehetőséget adott, hogy „elfordíthatjuk szemünket a véres világvajúdás apokaliptikus képétől”.[329] Ez a nap tehát lehetőséget adott kiszakadni a mindennapos gondok közül. 1938 után a propaganda tehát nem vett tudomást a magyar állam külpolitikai mozgásterének fokozatos beszűküléséről, ahogyan a durvuló antiszemita diskurzusról sem. A fenti üzenetek azt is kifejezték, hogy a revíziót 1941 tavaszáig úgy sikerült elérni, hogy az ország nem lépett be a háborúba. Ezt hangsúlyozta 1940. március 1-jén Papp Kálmán pápai prelátus, plébános Sopron törvényhatósági jogú város jubileumi díszközgyűlésén: „Az igazságot felesleges véráldozatok nélkül diadalra juttatni, ez az igazi vitézség és legkiválóbb államvezetés dicsősége marad”.[330] A nemzet kormányosának motívuma 1941. június 26. után sem változott: a katonai konfliktushoz történő csatlakozás után is megingás nélkül vezeti Horthy a nemzetét. Miután az ország hadviselő állammá vált a magyar államnak a „béke”, „rend” és „boldogság” szigeteként történő beállítása háttérbe szorult. A kormányzót a kultikus szövegek azonban továbbra is „szilárd pontnak” nevezték, aki „a kormány kerekét erősen a kezében tartja és

[323] Lásd például *8 Órai Újság*, 1940. máj. 16. 3., 1943. máj. 17. 3.
[324] *Pesti Hírlap*, 1942. máj. 14. 4.
[325] Lásd például *Új Nemzedék*, 1942. jún. 18. 1–2.; *Magyar Nemzet*, 1942. jún. 18. 4.
[326] Lásd például *Pesti Hírlap*, 1939. nov. 16. 1.; *Magyar Nemzet*, 1941. jún. 18. 5.; Jk 1940a: 2–3.
[327] *8 Órai Újság*, 1940. jún. 17. 3.
[328] *Újság*, 1940. jún. 18. 3.
[329] *8 Órai Újság*, 1940. jún. 17. 3.
[330] Jk 1940c: 13–14.

kemény tekintettel figyeli a tornyosuló hullámokat". Így „vak hittel, teljes bizakodással viseljük sorsunkat. Tudjuk, hogy hajónk egyszer révbe ér".[331] A „rév", „kikötő" és a „boldog jövő" kifejezések 1941–1944 között a háború utáni állapotokat jelképezték.[332] A háború utáni időszakra utalt Szombathelyi Ferenc, a Honvéd Vezérkar főnöke, 1943. december 6-án a Vitézi Rend szokásos fővárosi Miklós-napi ünnepségén elmondott beszédében: „Élete üzenet a jó Istentől, hogy magyarok ne féljetek. Itt van, aki nehéz időkben küldtem hozzátok. Itt van Ő, aki egyszer már a pusztából kivezetett benneteket. Kivezet most majd másodszor is, bármi nagy veszélyeken át, csak fogjátok erősen áldott kezét […]".[333]

Magyarország és Szovjetunió között 1941. június 26-án állt be a hadiállapot, miután a kassai incidens hatására érdemi mérlegelés nélkül a kormányzó így döntött.[334] Azután a Horthy-kultusz a háborús propaganda része lett, így felerősödött a vezérkép antibolsevista tartalma.[335] A június 26-a után megjelent cikkek közül azok, amelyek a Horthy-kultusz szempontjából relevánsak, azt hangsúlyozták, hogy Magyarország jól tudja milyen a bolsevista uralom, ugyanis 1919-ben ezt megtapasztalta. Az egyik lap a „zsidó messianizmus és hatalmi éhség dilettáns és pusztító megnyilatkozásaként" értelmezte az 1919-es bolsevik diktatúrát.[336] Ráadásul Horthy volt az, még fővezérként, aki e cikkek szerint akkori fellépése eredményeként „végzett" a bolsevista diktatúrával, „Moszkva európai rohamcsapatával", „a vörös banditákkal".[337] Az *Újság* szerint:

> „A bolsevizmus terrorját, módszereit, kegyetlenkedéseit a magyar nép és Magyarország több mint két évtizeddel ezelőtt megismerte, elszenvedte és azóta egy pillanatra sem szűnt meg ez ellen harcolni. Ezekben az órákban emlékünkbe kell idéznünk a magyar ellenforradalmi megmozdulásokat, a szegedi eseményeket, a nemzeti hadsereg megszületését és kivirágzását és mindenekelőtt Horthy Miklósnak azt a felejthetetlen tettét, amellyel a romokban heverő országban dicsőséges hadsereget tudott életre kelteni és a romok eltakarítása után az országot boldogabb idők felé vezette".[338]

---

[331] Lásd például *8 Órai Újság*, 1943. jún. 17. 1.
[332] Lásd például *Pesti Hírlap*, 1942. jún. 18. 1.
[333] *Vitézek Lapja*, 1943. dec. 11. 1.
[334] A hadbalépés értékeléséhez lásd Szakály 1991.; Romsics 2004e: 330–331.; Pritz 2011b: 43–44.
[335] A vezérkultuszok azért válnak a háborús propaganda részévé, mert a vezért – attól függetlenül, hogy részt vesz-e a hadműveletek irányításában – a győzelem garanciájaként festik le a kultuszának építői.
[336] *Esti Magyarország*, 1941. június 27. 1. és 3.
[337] *Reggeli Magyarország*, 1941. jún. 28. 5., júl. 1. 5.; *Nemzeti Újság*, 1941. jún. 28. 1.; *Új Magyarság*, 1941. jún. 28. 1.
[338] *Újság*, 1941. jún. 28. 1.

A háborús propaganda a nemzet érdekeként magyarázta a magyar katonai részvételt, mert ez biztosítja egyedül a nemzet fennmaradását.[339] Azonban ez a nemzeti értelmezés egyértelműen feloldódott a háború európai léptékű értékelésében, ami szerint a katonai konfliktus nem más, mint „keresztes háború", „szent háború" a Szovjetunió ellen.[340] A bolsevizmus elleni küzdelem az „erőszak", a „barbárság", az „embertelenség" és az „ázsiai pestis" elpusztítását célozza, miután – a propaganda szerint – csakis ez szolgálja Európa biztonságát, az európai államok jobb jövőjét, a „keresztény" és az „európai" civilizáció fennmaradását.[341] Mert amíg „a szovjetrendszer él, addig tartós nyugalom, komoly termelő munka Kelet-Európában nem biztosítható" – utalt a propaganda egyik állandóan alkalmazott elemére az *Esti Magyarország*. Magyarország katonai részvétele elkerülhetetlen lépés, válasz a provokációra, így nem „vagyunk" felelősek a háborúért, ami jogos védekező háború.[342] A tengelyhatalmak az „európai civilizáció", a „jog", az „igazság" és a „kereszténység" védelmezőiként, az „új Európa" megteremtőiként voltak beállítva.[343] A minden elképzelhető rossz („kegyetlenség", „barbarizmus", „káosz" és „istentelenség") megtestesítőjeként, forrásaként, tehát egyfajta földi pokolként ábrázolt Szovjetunióval szemben álltak az „igazság" és a „jog" letéteményeseként bemutatott tengelyhatalmak. Az ellenségkép és a háború igazolása mindig szorosan összefügg.[344] A megjelent cikkek még kiemelték, hogy Magyarország volt az első európai antibolsevista állam.[345] Más lapokhoz hasonlóan – a sajtófőnök elvárásai alapján – az *Új Magyarság* köszönetet is mondott a kormányzónak, hogy „ezelőtt huszonkét esztendővel eljegyezte hazáját az antibolsevista eszmével és abból soha egy jottányit sem engedett lealkudni".[346] Az 1941. szeptember 8–10. közötti vinnyiciai Hitler–Horthy találkozót követően is a fentiekhez hasonló kijelentések voltak olvashatók a magyar sajtóban. A kormányzó szerepét az adott helyzetben a már régóta alkalmazott metafora fejezte ki: „ebben a történelmi feladatteljesítésben a sorstól elhivatott ember vezéri nagyságával

---

[339] A veszély diskurzusainak elemzéséhez lásd Szabó 2006: 33–44.
[340] A román háborús propaganda is így igyekezett igazolni Románia hadba lépését. Miloiu 2005.
[341] Az ellenségképzés technikái az első világháború óta érdemben nem változtak. Lasswell 1927a: 77–81.
[342] Pihurik 2005: 105–107. Lasswell azt írja, hogy minden egyes háború célja a védekezés, legalábbis arra törekszik a propaganda, hogy ezt elhitesse. A háborúk igazolása során lényeges üzenet, hogy nem „mi" vagyunk felelősek a háborúért, hanem az ellenség. Lasswell 1927: 47.
[343] *Esti Magyarország*, 1941. jún. 27. 1.; *Reggeli Magyarország*, 1941. jún. 28. 5.; *Nemzeti Újság*, 1941. jún. 28. 1.; *Új Magyarság*, 1941. jún. 28. 1. A *Népszavá*ban ilyen kijelentések ezekben a napokban nem voltak olvashatók. 1939. szeptember 1-e után a német háborús propaganda is hasonló érveket használt, ami szerint jogos önvédelemről, védekező háborúról van szó, a lengyel „provokációra" csak válaszolt a német hadsereg, a „szabadság", a „jog", az „erkölcs" és az „igazság" védelme érdekében. Fox 2007: 43–48. A háború defenzív jellegét hangsúlyozták 1940-ben és 1941-ben is. Kershaw 2003: 218–220.
[344] Az ellenségkép elemzéséhez lásd Fox 2007: 136.
[345] *Reggeli Magyarország*, 1941. jún. 28. 5.;*Új Nemzedék*, 1941. jún. 28. 1.;*Pesti Hírlap*, 1941. jún. 28. 1.
[346] *Új Magyarság*, 1941. júl. 1. 5.

irányítja nemzetünk hajóját".[347] A magyarok meg vannak arról győződve, írta az egyik liberális napilap, hogy Horthy Miklós kormányzó a „feltámadás útján viszi továbbra is előre Magyarországot".[348] A győzelem garantált, miután e cél elérésére teljes mértékben alkalmas vezére van a nemzetnek. A náci sajtó, amit a magyar napilapok rendszeresen szemléztek, hangsúlyozta, hogy Horthy Miklós egyszer már legyőzte a bolsevizmust. Emiatt a kommunisták „felforgató munkája csak kevés országban ütközött olyan éber és határozott ellenállásba, mint Magyarországon".[349] A vezérkép antibolsevista elemeinek erősödéséhez járulhatott hozzá az is, hogy 1941. november 17-én a hazatérő alakulatok köszöntésére rendezett nyíregyházi ünnepségen elmondott államfői beszéd a háborús propaganda főbb állításait ismételte.[350] Az 1941. december 4–20. közötti budapesti – MOVE által rendezett – antibolsevista kiállítás is kiemelte, hogy 1919-ben Horthy Miklós kezdte meg a bolsevizmus elleni küzdelmet Európában.[351]

A vezérkép antikommunista üzenete 1941 nyara után az évfordulókon megjelent cikkek és/vagy elmondott beszédek rendszeresen visszatérő alkotóelemévé vált. Hóman Bálint 1941. szeptember 25-én a Magyar Történelmi Társulat közgyűlésén elmondott beszédében kitért arra, hogy főként a kormányzó, a „bölcs vezér, nagy csaták hőse", „az államkormányzás mestere" érdeme az ország első világháború utáni megerősödése, ami lehetővé tette a magyarok bolsevizmus elleni fegyveres küzdelmét. A háború szerinte Európa és a „keresztény civilizáció" jövője szempontjából fontos.[352] Haász István 1941. december 6-án – a szokásos tábori misén – a gyakori üzenetek mellett az ország háborús részvételének igazolására is kitért ünnepi prédikációjában. Szerinte hálásnak kell lenni „az isteni Gondviselésnek", hogy a kormányzón keresztül „egyszer már megmentette az országot a kommunizmustól, drága magyar földeket szerzett vissza az országnak, s most is ráteszi a keresztes háború diadalainak koszorúját Kormányzónk fejére".[353] Nemcsak ő járult hozzá évfordulós prédikációiban a háborús propagandához.[354] A háborús részvétel igazolásával Törs Tibor házelnök is foglalkozott egyik születésnapi köszöntőjében.[355] 1942. november 17-én a szélsőjobboldali *Magyarság* azt emelte ki, hogy Horthy Miklós vezetésével a szegedi ellenforradalom már felvette a küzdelmet a „zsidó bandíták" és a

[347] *Nemzeti Újság*, 1941. szept. 12. 1.
[348] *Pesti Hírlap*, 1941. szept. 12. 1.
[349] *Magyar Nemzet*, 1941. szept. 13. 3.
[350] *Pesti Hírlap*, 1941. nov. 18. 1.; *Magyarság*, 1941. nov. 18. 3.; *Magyar Nemzet*, 1941. nov. 18. 1.
[351] Bosnyák 1941: 18., 24.
[352] *Századok*, 1941/7–8. sz. (LXXV.) 228–229.
[353] *Nemzeti Újság*, 1941. dec. 7. 3.
[354] Lásd például *Magyarság*, 1942. jún. 19. 5.
[355] KN 1939–1944. XIV. köt. (1942. jún. 19.) 69.

„szadista héber zsarnokság” ellen. Összeolvadtak tehát az antibolsevista és antiszemita kijelentések.[356] A rádió sajtószemléjéből sem hiányoztak az ehhez hasonló kijelentések. Horthy névnapján, 1942-ben, a *Giornale d'Italia* olasz lap azon cikkéből idéztek, amely szerint Horthy „volt az élharcosa a bolsevizmus elleni küzdelemnek és ő emelte ki a nemzetet abból a nehéz helyzetből, amelybe Kun Béla rémuralma taszította”.[357] A doni tragédia után a fenti üzenet tartalmilag ugyan nem változott, azonban visszafogottabbá vált, így ritkábban – főként a szélsőjobboldali lapokban vagy más lapok sajtószemléiben – lehetett olvasni a bolsevizmus elleni küzdelem okairól, céljairól és fontosságáról.[358] A háborús propaganda az életrajzi kiadványokból és a tankönyvekből sem hiányzott.[359]

A háborús propaganda részeként – mint látható a *Magyarság* 1942. november 17-i cikkéből – és a fokozatosan erősödő antiszemita diskurzus miatt is megjelentek a Horthy-képben antiszemita kijelentések. Azonban nem váltak a vezérkép meghatározó elemévé. Tormay Cécile írónő eredetileg 1930 márciusában megjelent cikke szerint – ami 1940. február végén újra megjelent – Horthy Miklós 1919 őszén „visszafoglalta az idegen fajok forradalmától és rabló megszállásától a megmaradt országot és lealázott fővárosát”.[360] 1942-ben a kormánypárti *Magyarország* egyik méltatása úgy fogalmazott, hogy a „zsidó vér és gazdasági befolyás fokozatos visszaszorítása” a korszak érdemei közé tartozik.[361] Az *Új Magyarság* úgy fogalmazott, hogy 1919-ben Horthy arra az útra vezette a magyarokat, „amelyhez hasonló pályákon győzedelmesen haladnak most előre kipróbált barátaink, a németek és az olaszok”.[362] A belpolitika jobbratolódásához és a nemzetközi légkör megváltozásához alkalmazkodva a kormánypárti sajtóban is hasonló állítások voltak olvashatók:

> „[…] azok az eszmék emelték fel és tették újból erőssé a nemzetet, amelyeket huszonkét évvel ezelőtt Horthy Miklós hirdetett meg először, egész Európában. S hogy elöl jártunk jó példával azon az úton, amelyen ma már túlnyomórészt Európa népei haladnak, ez is az ő bölcsességének soha el nem múló érdeme”.[363]

---

[356] *Magyarság*, 1942. nov. 17. 7.
[357] MNL OL K 615 174. csomó 1942. dec. 5. 242–243., dec. 6. 50–51.
[358] Lásd például *Magyarság*, 1943. márc. 2. 3.; *8 Órai Újság*, 1943. ápr. 19. 1.; MNL OL K 428 a) 1943. ápr. 18. 32.
[359] Például Véssey 1943a: 13–14.; Diószeghy 1943: 29.; Jósa 1943: 6.; Szegedi 1942: 112.; Novy 1944: 126.
[360] *Napkelet*, 1930/3. sz. (8.) 218.; *Nemzeti Újság*, 1940. febr. 29. 1.
[361] *Reggeli Magyarország*, 1942. jún. 18. 3.
[362] *Új Magyarság*, 1940. jún. 18. 4.
[363] *Reggeli Magyarország*, 1941. dec. 6. 3.

Ez a tartalmi változás a liberális sajtót sem hagyta érintetlenül.[364] A Horthy-kép pártpolitikai tartalommal a jobboldali radikálisok kultuszépítése eredményeképpen csak a korszak elején rendelkezett, bár az eltért a második világháború alatti új üzenetektől. A fentiekhez hasonló állítások ugyan megtalálhatók voltak a világháború időszakában a szélsőjobboldali sajtó Horthy-kultusz szempontjából releváns cikkeiben is, azonban ezekben csak ritkán hivatkoztak a zsidóságra. Horthy Miklóst a második világháború idején tehát néhány cikk az „új Európa", a fasiszta és nemzetiszocialista ideológia előhírnökeként mutatta be. Imrédy Béla miniszterelnök az elsők között tette ezt. 1938. december 5-én a Vitézi Rend szokásos névnapi ünnepségén ugyanis arról beszélt, hogy Horthy 1919 óta olyan elvek (fajszeretet, népközösség) alapján vezette a nemzetet, amelyek „ma" kezdenek elfogadottá válni. Ezen a téren tehát – véleménye szerint – jól látható a magyarok elsősége, akkor is, ha az „igazság lángja" nem terjedt el akkor a világon. Azonban ez a „láng" nem aludt ki, mert a vezér személye nem változott.[365] 1941. június 18-i élő rádióbeszédében Bárdossy László is hasonlóan érvelt. Szerinte az államfő „hirdette elsőnek akkor még egyedül Európában annak az állami, társadalmi és gazdasági átalakulásnak a szükségességét, amely ma szemünk előtt végbemegy".[366] Alaptalanok a fővezér szerepének ilyen értékelései. A kormányzót méltató – 1938–1944 között megjelent – cikkekben körülbelül 40 esetben fordultak elő közvetett antiszemita kijelentések például a fajvédelemre és a „szegedi gondolatra" vagy az „új Európára" történő utalásokon keresztül. Az 1940. november 28. után a zsidókérdéssel foglalkozó *A Nép* hasábjain sem volt jellemző, hogy az amúgy nem túl gyakori méltatásaikban az antiszemitizmust nyíltan összekapcsolták volna a kormányzó személyével.[367] Miután Horthy antiszemitizmusának bemutatása itt nem szükséges, így csak arra utalnék, hogy miközben világnézete ezen eleméről a kultuszépítők alapvetően hallgattak, addig többen őt tekintették – teljesen megalapozatlanul – a fasizmus és a nemzetiszocializmus első képviselőjének. Antiszemita kijelentések azért sem voltak meghatározók a Horthy-képben, mert nyilvános beszédeiben erről Horthy Miklós különösebben nem beszélt.[368] Az antiszemitizmussal ellentétben az antibolsevizmus azonban a Horthy-kép állandóan visszatérő elemévé vált. Ezzel kapcsolatban viszont hűen adta vissza a propaganda Horthy antibolsevista nézeteit. A Horthyt magasztaló cikkekben a Tanácsköztársaságra

[364] *Esti Kurír*, 1941. dec. 6. 5.
[365] *Új Magyarság*, 1938. dec. 6. 1–2.
[366] *Nemzeti Újság*, 1941. jún. 19. 1. Bárdossy beszédének szövegét az MTI Pro Domo útján közölték a szerkesztőségekkel, így másnap olvasható is volt lapokban. MNL OL K 428 a) 1941. jún. 18. 28–29.
[367] *A Nép*, 1941. dec. 4. 2., 1942. dec. 10. 4., 1943. jún. 17. 1.
[368] Horthy antiszemitizmusához lásd Turbucz 2012a.

és Szovjetunióra vonatkozó kijelentésekben szintén ritkán mutatható ki az antiszemita tartalom. A zsidótörvények miatt eldurvuló antiszemita diskurzus érdemben így nem befolyásolta a vezérképet. A Horthy-kultusz tekintetében releváns szövegek túlnyomó többségében a bűnbakképzés megmaradt az általánosságok szintjén. Volt természetesen kivétel. 1944-ben például az egyik szélsőjobboldali napilap azt írta, hogy a „nemzetközi zsidó gonosztevők" okozták 1919-ben a magyarság „szenvedését".[369] Az összeomlásról azonban elsősorban mégsem konkrét személyekre, csoportokra és okokra hivatkozva írtak, hanem – mint látható volt – szimbólumokkal fejezték ki mindezt.[370] Mindez azt is jelentette, hogy e szövegeket többféleképpen is lehetett értelmezni, lehetett nekik antiszemita tartalmat tulajdonítani, ahogyan természetesen mást is. A Horthy-kultusz így sokkal inkább eleget tudott tenni integráló funkciójának. Ezért volt a Horthy-kép, mint minden más szimbólum is, általános, leegyszerűsített, így különböző nézeteket képviselő embereket is közös nevezőre tudott hozni.[371] Ez is megmagyarázza, hogy a magyar zsidóság miért nem maradt távol a Horthy-kultusz építésétől.[372]

A június 18. és a december 6. ünnepségek 1941–1942-ben a keleti fronton sem maradtak el. A *Tábori Újság* első számának címoldalán az államfő portréját közölte, ami alá *„A mi vezérünk, Oroszország 1941."* szavak kerültek.[373] A haditudósító század kiadásában megjelent lapot a frontkatonáknak készítették. 1941–1942-ben Horthy név- és születésnapjain a vezérkép megszokott elemei mellett elsősorban a Legfelsőbb Hadúr képét erősítették, kiemelve, hogy a harcoló katonák is hozzájárulnak az ünnepléshez.[374] A *Magyar Katonaújság* a Legfelsőbb Hadúrt „rettenthetetlen bátorságú" katonaként, az „otrantói hősként", a honvédség „megalkotójaként" és a magyar „katonaeszmény" megtestesítőjeként méltatta.[375] A háború kilátástalanságát e cikkek természetesen nem fejezték ki, viccek viszont igen. Az egyikben Horthy is szerepelt: „Horthy apánk" arról érdeklődött 1950-ben, hogy nincs-e a katonáknak szüksége valamire. Az érdeklődésére a válasz azonban – az elhúzódó háború következtében a fronton töltött idő miatt – már oroszul érkezett.[376] A magyar hadifoglyok számára készített *Igaz Szó* című lapban Horthy is szerepelt, főként a külpolitikáról és a háborús vereségről szóló viccekben. A

[369] *Magyarság*, 1944. márc. 2. 3.
[370] Ugyanez mondható el az irredenta kultuszról is.
[371] Kertzer 1988: 11., 69.
[372] Erre vonatkozóan említek példákat a huszadik évfordulóról és a hetvenötödik születésnapjáról szóló fejezetben. Lásd még Lévai 1942.
[373] *Tábori Újság*, 1941. nov. 14.
[374] *Tábori Újság*, 1941. dec. 6. 1., 1942. jún. 18. 1., dec. 5. 1.
[375] *Magyar Katonaújság*, 1941. dec. 6. 1–2, 1942. jún. 19. 1., 1943. dec. 11. 3.
[376] Idézi Pihurik 2007: 183.

lapot kommunista emigránsok szerkesztették.[377] A megszálló csapatok parancsnoksága tábori misén és istentiszteleten ünnepelt június 18-án és december 6-án.[378] Jány Gusztáv vezérezredes hadseregparancsnok táviratban köszöntötte 1942. június 18-án az államfőt, tájékoztatva arról, hogy a harcoló „hadsereg minden tiszti és legénységi állományú tagja legalázatosabban hódol Legfelsőbb Hadura előtt”.[379]

A háború alatt a katonanóták szerepe is megnőtt a kultuszépítésben. Volly István szerkesztésében 73 dalt tartalmazó képes kiadvány jelent meg 1941 decemberében, amelyek között több 48-as – például Kossuth Lajoshoz[380] és Gábor Áronhoz[381] köthető – katonanóta és egyéb dal aktualizált változata található. Minden egyes dalnál szerepel, hogy az ország melyik részén gyűjtötték, és az is, hogy mikor volt népszerű. A dalok főként a katonaéletről (szerelem, sorozás, laktanya, zászló, fegyver, egyenruha, parancs és háború) szóltak. A vezetés motívuma 6 dalban szerepelt, míg háromban megjelent az apamotívum is. A szerkesztő szerint a vezér és a nemzet egységét fejezték ki a dalok.[382] Horthy-dalokat a rádió is sugárzott az évfordulókon, ahogyan a sajtóban és különféle más kiadványokban is fellelhetőek voltak.[383] Közülük Lehár Ferenc *Horthy Miklós indulój*a,[384] illetve Sándor Jenő *Horthy Miklós katonája vagyok…* című dala,[385] Buday Dezső és Erdődy Elek *Horthy Miklós himnusz*a, Buday Dénes *Horthy fohász*a,[386] végül Volly István feldolgozásai közül *Horthy Miklós a legfőbb hadúr…*, *Horthy Miklós táborában…* és *Horthy Miklós, ha felül a fekete lovára* említhető.[387] A már említett játékfilmekben is a katonadalokon keresztül idéződött fel az államfő alakja. Az 1941-ben készült *Kadétszerelem* című filmben a katonáira vigyázó, őket óvó kormányzó képe jelent meg az egyik dalban. Egy katonadal erejéig az *Üzenet a Volga partjáról*, 1942-ben készült filmben is „feltűnt” a kormányzó. A *Horthy Miklós (Horthy apánk) üzeni* csatába szólította a magyar férfiakat. A főcímzenében és a film végén is hallható volt a dallama. A történet egy magyar faluban és a fronton játszódik. A település legmódosabb

---

[377] Nagy 1977.
[378] *Tábori Újság*, 1941. dec. 8. 2., 1942. jún. 23. 1–2.
[379] *Reggeli Magyarország*, 1942. jún. 18. 6.
[380] Volly 1941: 70., 82.
[381] Uo. 44.
[382] Uo. 7., 10.
[383] Lásd például *Esti Kurír*, 1941. dec. 5. 8.
[384] A tábornoki kar Tiszti Kaszinóban rendezett szokásos június 18-i és december 6-i díszebédén mindig volt ünnepi műsor. 1940. június 18-án például ennek részeként felcsendült Lehár Ferenc Horthy Miklós indulója is. Az 1940. június 18-i díszebéd előkészítéséhez lásd HL HM 1940. Elnökség I. tétel 27.689. alapsz.
[385] *Fel-fel vitézek*, É. n. 7. és 19. szám.
[386] *Igazságot…,* É. n. 8. és 13. szám.
[387] *Horthy Miklós táborában…,* É. n. 2., 5. és 9. szám

gazdája lányának két jómódú kérője akad, de ő egy harmadik, ráadásul szegény fiút szeret, akit éppen akkor hívnak be katonának. A katonadal értelemszerűen a bevonulást követően hallható, miközben lelkes honvédek menetelnek.[388] A *Negyedíziglen* című film 1942-ben készült. Ez nem egy katonadal miatt érdemel említést. A történet egyik főszereplője a tiszakövesdi direktórium elnöke volt 1919-ben. Tevékenysége miatt tíz év börtönbüntetésre ítélik, majd magyar hadifoglyokért cserébe a Szovjetunióba kerül. Amikor a honvédség 1941-ben eléri a lakóhelyét, jelentkezik a katonai elöljárónál és jelzi, hogy hazatérne, börtönbüntetését is leülné, mert kiábrándult a Szovjetunióból. A büntetését végül nem kellett letöltenie, mert a „megbocsátó" államfő – az illető fiának katonai érdemei miatt – elfogadta a benyújtott kegyelmi kérvényét.[389]

A háború miatt felerősödtek Horthy első világháborús sikereire és győzelmeire való utalások is. A háború propaganda céljait szolgálta az aktualizálási szándék.[390] Ezek közül az otrantói ütközet emelkedett ki, de 1938 után a magyar sajtó rendszeresen megemlékezett további győzelmeiről is, így San Giovanni di Medua kikötőjének sikeres megtámadásáról (1915. december 5.).[391] Éves rendszerességgel nem tartottak azonban a háborús sikereire emlékező ünnepségeket. Az otrantói ütközet huszonötödik évfordulója sem függetleníthető a háborús propagandától. A Magyar Haditengerészeti Egyesület szervezte az ünnepségeket. 1942. május 14-én ünnepi közgyűlésre került sor, amelyen az elnök, Konek Emil titkos tanácsos, ny. altengernagy méltatta a „diadalmas Vezért". Ünnepi beszédében az otrantói ütközet jelentőségét – az akkor megjelent cikkekhez és a filmhíradóhoz hasonlóan – eltúlozta.[392] A Haditengerészeti Emlékműnél másnap volt koszorúzás, amelyen személyesen az „otrantói hős" is megjelent.[393] Az ütközet további évfordulóin a folyamőrség ünnepi szentmiséken és koszorúzásokon ünnepelt az óbudai Horthy-laktanyában.[394] Az „otrantói hős" képe a világháború idején példát kívánt adni a harcoló katonáknak és a társadalomnak is. A háborús hős képének aktualizálását jelzi Thardy W. Lajos 159 oldalas *A Novara hőse* című Horthy-eposza. A kötet megjelenését Bartha Károly honvédelmi miniszter anyagilag és erkölcsileg támogatta. A szerző négy év alatt írta meg a 22 énekből álló Horthy-eposzt, amelyben – bevallása szerint – „a

[388] Üzenet a Volga partjáról 1942.
[389] Negyedíziglen 1942.
[390] Olasz 2007: 113.
[391] Lásd például *Pesti Hírlap*, 1938. dec. 4. 10., dec. 6. 5., 1940. dec. 6. 1.
[392] *8 Órai Újság*, 1942. máj. 15. 1–3.; *Új Magyarság*, 1942. máj. 14. 5.; *Új Nemzedék*, 1942. máj. 13. 5–6.
[393] Lásd például *Reggeli Magyarország*, 1942. máj. 16. 5.; Magyar Világhíradó 1942: 952/10.
[394] Lásd például *Pesti Hírlap*, 1939. máj. 16. 7.; *Reggeli Magyarország*, 1943. máj. 16. 5.; Magyar Világhíradó 1943: 1005/10.

megihletett Olympuszra helyeztem a legnagyobb embert, a Novara hősét".[395] Thardy szerint minden korosztálynak érdekes lehet a grafikákkal illusztrált egyéni verselésű műve. A felnőtteknek akkor, ha érdeklődnek a versek és a történelem iránt, míg a gyerekeket – a vezért megingathatatlan hősként, szinte mitikus figuraként ábrázoló – illusztrációk kápráztathatják el (49. kép).[396] A grafikák üzenetét követve a szerző is heroikus küzdelemről ír. A vezér születése ráadásul messianisztikus értelmezést kapott. Az eposz szerint Jézus jelent meg Horthy édesanyja álmában, hogy a tudtára adja, hogy születő gyermeke „hű vezére" és „mentsvára" lesz hazájának.[397] A bibliai párhuzamokat még az is erősítette, hogy Horthy születésekor jelen voltak az angyalok, akik „hálaimát zengtek, békesség légyen a földön embereknek".[398] Horthy vezéri szerepéről eszerint tehát a transzcendens szférában született döntés, így minden, amit tett, Isten akaratával egyezett meg.

A háború időszakában felerősödtek az állampolgárokkal szembeni elvárásokat közvetítő üzenetek. Ezek a vágyott állapot, a „szebb jövő" elérése, a korábban már elért eredmények megtartása érdekében fogalmazódtak meg. Ezek arra világítanak rá, hogy a hatalom miként tekintett az állam polgáraira. A nemzethez tartozás kötelességekkel jár. E kötelezettségeket mindenkinek teljesítenie kell, mindenkinek meg kell találnia helyét a közösségben, mindenkinek hozzá kell járulnia a nemzeti célok eléréséhez.[399] Horthy Miklós 1941. június 30-án avatta fel Kenderesen az első világháborús hősi emlékművet. Beszédében – a húsz évvel korábbi beszédeihez hasonlóan – méltatta a magyar katonai vitézséget és hősiességet, illetőleg hangsúlyozta a kötelességteljesítés és az önfeláldozás fontosságát. Felszólította a magyarságot az összetartásra.[400] A lapok az államfő beszédét minden hazafi számára követendő „atyai" iránymutatásnak tekintették. A kormánypárti *Magyarország* úgy fogalmazott, hogy „szívlelje meg mindenki ezt a történelmi szózatot, s ne próbáljon meg senki sem kibújni a reá háramló hazafiúi áldozatok alól".[401] Ez a lap másnap, többek között, ezt írta:

> „A legmagasabb helyről ünnepélyesen hangzott el ez a nagy intelem, amely az egész nemzetnek szól. […] Horthy Miklós atyai intelme legyen számunkra szigorú parancs, melyet feltétlenül megtartunk, mert – okulva a

[395] Thardy 1941: 9.
[396] Uo. 10.
[397] Uo. 21–22.
[398] Uo. 22.
[399] Vö. Taylor 2009: 157.
[400] *Reggeli Magyarország*, 1941. júl. 1. 5.; Magyar Világhíradó 1941: 906/8.
[401] *Esti Magyarország*, 1941. jún. 30. 3.

> történelem és napjaink példáin – ezzel szolgáljuk igazán Magyarország jövő boldogulásának szent ügyét”.[402]

A vezér beszédét más napilapok is mindenki számára kötelező érvényű „parancsként”, „szózatként” értékelték.[403] 1943. március 15-én a kormányzó „rádiószózatot” intézett a magyar fiatalokhoz. A budapestiek a beszédet a Hősök terén hallgatták. A filmhíradó bejátszásában a vezér szavait hallgató fegyelmezett leventék láthatók. Amikor a narrátor utalt a kormányzóra néhány másodpercig feltűnt egy fénykép Horthy Miklósról.[404] Ezt a „szózatot” a fentiekhez hasonlóan értékelte a sajtó.

> „A kormányzó, aki látta országunkat elbukni és erős kezével segítette újra felemelkedni, s aki fiát, büszkeségét is feláldozta Magyarország élethalál harcában, lelkes hazafiságot, kötelességteljesítést, valláserkölcsös életet, becsületességet, hűséget, fegyelmet és mérsékletet, komoly mértéktartást kér ifjúságunktól”.[405]

A fiatalokhoz azonban nemcsak az államfői beszéden keresztül jutottak el az elvárások. Megtalálhatók voltak ugyanis a tankönyvekben is, amelyek kitértek arra, hogy a magyar embereknek hogyan kell elősegíteniük a haza „megújhodását”.[406] Közöttük szerepelt, hogy az állam „hűséget követel maga és törvényes feje iránt”. Majd pedig még ez is: „legszentebb kötelességünk a hazával szemben a katonai kötelezettség. Életünket, családunkat, vagyonunkat, megélhetésünket az állam úgy biztosíthatja, ha fegyverrel is készek vagyunk hazánk megvédelmezésére. Egész jövőnk és boldogulásunk függ ettől”.[407] Az összefogás és a „hivatott vezetőink” követése is megtalálható a tankönyvek vonatkozó fejezeteiben.[408]

A fentiek azt jelentették, hogy a vezér elvárásaival történő szembehelyezkedés az általa vezetett nemzeti közösségből való kiszorulással járt, legalábbis a csoportképzés logikája szerint. A kötelességteljesítés és önfeláldozás terén is Horthy Miklós volt a példa, aki mindig teljesítette a kötelességét, tengerész karrierje során, fővezérként és kormányzóként, ahogyan – mint a következő fejezetben látható lesz – apaként is.

---

[402] *Reggeli Magyarország*, 1941. júl. 1. 5.
[403] Lásd még például *Új Magyarság*, 1941. júl. 1. 2.; *Esti Kurír*, 1941. jún. 30. 3.; *Magyar Nemzet*, 1941. júl. 1. 6.; *Pesti Hírlap*, 1941. júl. 1. 1.
[404] Magyar Világhíradó 1943: 982/5.
[405] *Reggeli Magyarország*, 1943. márc. 17. 1. (az idézet itt olvasható); *Magyarság*, 1943. márc. 17. 5.; *Új Magyarság*, 1943. márc. 17. 4.; *Pesti Hírlap*, 1943. márc. 17. 1. A későbbiekben előfordult, hogy visszautaltak erre a kormányzói „szózatra” a méltatások. Lásd például *Lányok Útja*, 1944. jún. 15. 1.
[406] Lásd például Marczell–Szegedi 1940: 161.; Mesterházy 1941: 132–133.; Varga 1942: 111.
[407] Marczinkó–Pálfi–Várady 1942: 125.
[408] Lásd például Szegedi 1942: 113.

6. 2. 3. A kormányzóhelyettes alakja a rendszerpropagandában

A kormányzó személye köré felépített vezérkultuszt kiegészítette a kormányzói család tagjainak és magának a kormányzói családnak kultikus reprezentációja, ami alapvetően Horthy Miklós népszerűségét volt hivatott erősíteni.[409] A Horthy család és annak tagjai körül kialakult kultikus reprezentáció saját arculattal rendelkezett, de beépült a Horthy-kultuszba, kiegészítette azt, illetve bizonyos elemeit felerősítette. Kultuszról, miután a család szinte mindegyik tagjának kultikus reprezentációjából – az idealizáló, egyoldalú, időnként erősen túlzó nyelvhasználat ellenére – hiányoztak az adott személyhez köthető rítusok, elsősorban Horthy István esetén lehet beszélni, és az ő esetében is csak a halálát követően.[410] A rítusok hiányán kívül viszont még a nyelvhasználat sem indokolja, hogy minden családtag esetén kultuszról beszéljünk. A „magyar nemzet első családjának" idealizált képe is mintaalkotó funkciót töltött be, a kötelességteljesítés, felelősségérzés és a szociális érzékenység fontosságát hangsúlyozva. A mintaalkotáson túl a kultikus reprezentáció funkciója volt, hogy „pozitív jövőképet" sugalljon.[411] A család és annak tagjainak idealizált képét nemcsak cikkek ápolták, hanem fényképek is, amelyeket elsősorban a képes hetilapok közöltek.[412]

A kormányzó gyermekei körül életkorukból következően a korszak végén lehet kultikus reprezentációról beszélni. Horthy Istvánt, aki testvérei közül került előtérbe, a magyar sport büszkeségeként, a nemzetet szolgáló, „kötelességtudó" fiatalemberként ismerhette meg a nyilvánosság 1940 tavaszán.[413] Miután a fiatal Horthy István szívesen foglalkozott az ifjúságot érintő kérdésekkel, idővel az ifjúság patrónusa és vezéralakja lett.[414] Ez az imázs kiegészült házasságkötése után. Horthy István és Edelsheim Gyulai Ilona egyházi esküvőjével (1940. április 27.) a sajtó és a rádió is foglalkozott.[415] Preszly Elemér, Pest vármegye főispánja így méltatta a kormányzót, az édesapát a *Pesti Hírlap* hasábjain:

> „Illő, hogy ezen a napon mi is, az ország minden rendű és rangú lakója, kicsinyek és nagyok, falu és város nemcsak mint országunk védőjére és a nehéz napokban egyetlen szilárd, biztos talpkövünkre tekintsünk rá, hanem illő tartózkodással, tolakodás és hízelgés nélkül forduljunk feléje, mint érző

[409] Olasz 2010: 363.
[410] Vö. Dömötörfi 1990: 25.
[411] Olasz 2007: 74.
[412] Lásd például *Magyar Nők Lapja*, 1939. dec. 1. 1.; *Képes Vasárnap*, 1943. jún. 15. 371–384.
[413] *Képes Vasárnap*, 1940. márc. 1. 5.
[414] Olasz 2007: 41., 112–113.
[415] Lásd például *Magyarország*, 1940. ápr. 28. 9. és 12.; MNL OL K 615 64. csomó 1940. ápr. 27.

> ember és boldog apa felé, akinek mai nagy örömében, apai boldogságában osztozunk valamennyien, mert kormányzónknak és hitvesének öröme a mi örömünk is”.[416]

Az esküvőről beszámolt a filmhíradó is.[417] E családi esemény tehát közéleti jelentőségre tett szert. Széles körű publicitást nemcsak az exkluzív jellege miatt kapott, hanem azért is, mert beépült a kormányzati propagandába. Az esküvő ugyanis lehetőséget adott arra, hogy az országot a nemzetközi viszonyok ellenére a „béke” és a „stabilitás” szigeteként mutassák be.[418] 1941. január 17-én született meg Horthy István fia, a kormányzó első fiúunokája, ami erősítette a fenti üzenetet. A napilapok egy része röviden, különösebb kommentár nélkül tudósított.[419] Azok a napilapok, amelyek kommentálták az eseményt, azt emelték ki, hogy a magyarok együtt örülnek a kormányzó családjával.[420] A *Képes Vasárnap* fényképeket közölt az újszülöttről, a szülőkről és a lakásukról is.[421] Első születésnapján is fotókkal illusztrált cikk jelent meg.[422] Horthy István felesége a méltó társat és a modern magyar nőt jelképezte. A vele foglalkozó cikkek fő témái így a társasági és kulturális események, a sport és divat voltak.[423]

Horthy István személye 1942-ben az addigiaknál is jobban kiemelkedett. Igaz, már 1941 őszén erősödött a közéleti szerepvállalása, a médiában is nagyobb publicitást kapott. Mindez egyfajta szerepátadásként értelmezhető.[424] A fiatal Horthy ugyanis már felhívással fordult a magyar ifjúsághoz, ami a fiatalabb korosztály vezéralakjának képét erősítette. Pár héttel korábban a Vígadóban rendezett Széchenyi-emlékünnepélyen még a kormányzó adott iránymutatást a fiataloknak.[425] Akkoriban kezdtek megjelenni azok a fényképek, amelyeken a kormányzó és idősebb fia volt látható. Az Országgyűlés 1942. február 19-én választotta meg az államfő idősebb fiát kormányzó-helyettessé. A törvényjavaslatot a lapok – a sajtóirányítás szempontjai szerint – úgy indokolták, hogy az biztosítja „a nyugodt országlás rendjét és folytonosságát” arra az esetre is, ha esetleg a kormányzó, aki 1920 óta pihenő nélkül vezeti az országot, mégis megbetegedne.[426] A

---

[416] *Pesti Hírlap*, 1940. ápr. 27. 1.
[417] Magyar Világhíradó 1940: 845/6.
[418] Olasz 2010: 74.
[419] Lásd például *Reggeli Magyarország*, 1941. jan. 18. 6.
[420] *Nemzeti Újság*, 1941. jan. 18. 8.
[421] *Képes Vasárnap*, 1942. jan. 26. 55–57.
[422] Uo. 1942. jan. 26. 36–37.
[423] Olasz 2007: 114., 428.
[424] Uo. 113–114.; Bern 2011: 134.
[425] *Magyar Szárnyaskerék*, 1941. okt. 1. 2.; *Magyar Szárnyak*, 1941. nov. 15. 3.
[426] Például *Reggeli Magyarország*, 1942. febr. 10. 1. (az idézet itt olvasható); *Magyarság*, 1942. febr. 10. 1.; *Nemzeti Újság*, 1942. febr. 10. 2.; *Népszava*, 1942. febr. 20. 1.; Márkus et al. 1975: 234–235., 237–

törvényjavaslat vitájáról (február 10–14.) részletesen tudósítottak a napilapok.[427] A kormányzó-helyettesi intézményről a szélsőjobboldali lapok főként a saját szónokaikat (Imrédy Béla, Csia Sándor) idézték, akik kritizálták az új intézmény létrehozását.[428] Ez azt jelentette, hogy az 1930-ban (XI. tc.) és 1940-ben (II. tc.) elfogadott jubileumi törvényekkel ellentétben nem sikerült garantálni a javaslat egyhangú elfogadását. A szélsőjobboldal parlamenti szerepléséről ráadásul sajtóháború is kialakult.[429]

Horthy István személyének népszerűsítése összehangolt keretek között csak a megválasztása előtt néhány nappal kezdődött és azután kulminált. A népszerűsítése a kormányzó tekintélyére alapozódott.[430] Jól tükrözte ezt, hogy a kormányzóválasztás huszonkettedik évfordulóján a cikkek közel fele február 19–22. között jelent meg (22. táblázat). Ezek tételesen, kronologikus vagy tematikus rendben sorra vették mindazt, ami 1919 óta pozitív változásként és eredményként könyvelhető el. Egyértelműen hangsúlyozták, hogy minden bel- és külpolitikai eredményt kormányzójának köszönheti az ország.[431] Az *Esti Kurír* és a *Népszava* külön cikket nem szentelt Horthy érdemeinek méltatására, viszont a Horthy István megválasztásáról szóló tudósításaikban kitértek erre.[432] Részletes cikkek jelentek meg Horthy Miklós feleségéről is, a „segítő szeretet Asszonyáról", a „szűkölködők pártfogójáról", aki rendszeresen „milliók szívét mozgatja meg".[433] A méltatások és a rádió híradásai is a Horthy-kép szinte mindegyik elemét alkalmazták.[434] Az egész nemzet bizalmáról szóló utalásokat érdemes kiemelni: Horthy István megválasztása a nemzet akaratának érvényesülését jelenti.[435] A miskolci *Magyar Élet* például hivatkozott a nemzet akaratára, a kormányzó tekintélyére és a Hunyadi

---

239. A sajtó mindig hírt adott a kormányzó egészségi állapotáról. Lásd például *Esti Magyarország*, 1941. dec. 5. 3. Horthy betegségei tehát nem szorultak ki az idealizált vezérképből. Ezzel szemben Mussolini megtiltotta, hogy a sajtó – a halhatatlan vezér képének kialakítása miatt is – írjon az egészségi állapotáról és a születésnapjairól. Falasca-Zamponi 1997: 71–73. A kormányzó egészségi állapotát illetően azonban kimutatható manipuláció. A legújabb kutatások szerint az MTI hírei eltúlozták az államfő betegségének súlyosságát, ugyanis így is nyomást akart gyakorolni a kormányzat a kormányzóhelyettes-választás előtt a közvéleményre. Bern 2011: 138–142.

[427] Lásd például *Reggeli Magyarország*, 1942. febr. 11. 1–2., febr. 13. 1–2.

[428] *Magyarság*, 1942. febr. 11. 1–4.; Olasz 2007: 163., 165–170.

[429] Lásd például *Reggeli Magyarország*, 1942. febr. 13. 1., febr. 14. 3., febr. 17. 4., febr. 18. 1.

[430] Olasz 2007: 186.

[431] Lásd például *Reggeli Magyarország*, 1942. febr. 22. 3–4.; *Új Magyarság*, 1942. febr. 22. 7.; *Nemzeti Újság*, 1942. febr. 21. 3–4.; *Magyar Nemzet*, 1942. febr. 22. 4.; *Pesti Hírlap*, 1942. márc. 1. 4., 1942. márc. 2. 3.

[432] *Esti Kurír*, 1942. febr. 19. 1.; *Népszava*, 1942. febr. 20. 1.

[433] *Reggeli Magyarország*, 1942. febr. 24. 3.; *Új Magyarság*, 1942. febr. 22. 7.; *Nemzeti Újság*, 1942. febr. 21. 3.; *Új Nemzedék*, 1942. febr. 20. 3.; *Pesti Hírlap*, 1942. febr. 20. 1.

[434] Lásd például *Pesti Hírlap*, 1942. febr. 20. 1.; *Magyar Nemzet*, 1942. febr. 22. 4.; MNL OL K 615 1942. febr. 19. 645–656., 1089–1090.

[435] Lásd például *Reggeli Magyarország*, 1942. febr. 19. 3., febr. 20. 1.; *Esti Magyarország*, 1942. febr. 19. 2.; *8 Órai Újság*, 1942. febr. 20. 1.; *Új Nemzedék*, 1942. febr. 19. 2.; *Pesti Hírlap*, 1942. febr. 20. 1.; MNL-OL K 428. a) 1942. febr. 22. 10.; MNL OL K 615 1942. febr. 20. 1087–1088., 1091.

családra is, mert értékelése szerint Hunyadi Mátyást a Hunyadi János iránti tiszteletből választotta meg a magyar nemzet.[436] Az ehhez hasonló állítások tehát már Horthy István jövőbeli szerepére is utalhattak. A kultikus szövegek által alkalmazott érvrendszer logikájára Serédi Jusztinián hercegprímás, esztergomi érsek is utalt:

> „[…] az egész ügy pedig úgy van beállítva, hogy azok, akik a javaslat és a jelölt ellen vannak, sőt azok is, akik nincsenek a jelölt mellett: úgy számítanak, mint magának a kormányzónak és a hazának az ellenségei”.[437]

1942. február közepén a szélsőjobboldal is megkapta nemzetellenesség és felforgatás vádját. A szélsőjobboldali lapok a büntetőjogi védelem alatt álló kormányzóhelyettest méltató cikkeikben a bolsevizmus elleni küzdelem fontosságát hangsúlyozták.[438] A szociáldemokrata párt a szélsőjobboldallal szemben, a magyar állam függetlenségének megőrzése érdekében elfogadta az új közjogi intézményt. Azonban a *Népszava* mégis visszafogottan magasztalta az államfőt és családját. Az alkotmányosság és az ország függetlenségének megőrzése kapcsán viszont nem fukarkodott a dicsérettel.[439] Nemcsak a *Népszava* hasábjain tekintették az államfőt az alkotmányosság „védelmezőjének”. Ez az üzenet ugyanis összefüggött a Horthy-kultusz rendszerstabilizációs funkciójával. A többi napilap 1942–1944 között azonban nemcsak emiatt méltatta a magyar államfőt. A korszak végén ráadásul hasonló jelenség figyelhető meg, mint a korszak elején, ugyanis a baloldali, liberális lapokban akkor is fontos üzenet volt a jogrend, az alkotmányosság helyreállítása, amit Horthy Miklóstól vártak. Amikor a korszak végén a szélsőjobboldal megerősödése miatt veszélyeztetve érezte a baloldali ellenzék az alkotmányosság létét, sőt Bethlen István, tehát konzervatívok is említhetők, akkor ismételten megjelent ez az üzenet a kormányzó személyéhez társítva. És mindezzel párhuzamosan szélsőjobboldali vagy jobbra tolódó újságírók és politikusok Horthy Miklóst az „Új Európáért” küzdő vezérként méltatták. A Horthy-kép a korszak elején és végén tehát plurálisabb volt, mint e két időszak között. Látható, hogy a kormányzó, mint szimbólum, sokak számára vált orientációs ponttá, mert sokan az ő személyébe vetítették a szerintük kívánatos jövőre vonatkozó elképzeléseiket.

A kormányzó őseinek nemzetért vállalt áldozatára is hivatkoztak e cikkek. Az elmúlt évszázadokban ugyanis kivétel nélkül harcoltak a hazáért, védték a magyar

---

[436] MNL OL K 428 d/6) 1942. febr. 20. 1.
[437] Serédi 1990: 63.
[438] *Magyarság*, 1942. febr. 20. 1.
[439] *Népszava*, 1942. febr. 20. 1.; Olasz 2007: 161–162.

alkotmányosságot. Ezt folytatja a kormányzó és a fia is.[440] Új elemnek tekinthető az apa és fia, az idősebb és a fiatalabb nemzedék közötti összhang, így Horthy István személye nem jelent irányváltást, minden az addigi mederben folytatódik tovább: „a fiú mindig a legteljesebben követni fogja atyja intencióit".[441] A kontinuitást fényképek is kifejezték (52. kép). Így Magyarország „biztonságát és nyugalmát olyan új erős és hatalmas bástya védi, amelyen megtörik minden külső és belső erőszak, minden zavarosban halászni vágyó alattomos felforgató szándék".[442] Amikor február 18-án a kormányzó kezet fogott a fiával az Országgyűlés kupolacsarnokában, az – a sajtó szerint – „a jelen és az ígéretes jövő" közötti kézfogást szimbolizálta. A kormányzó helyettesévé a tetterős, határozott, energikus, kötelességtudó, hős fia (a „levegő hőse"), „a nagy kormányzónk véréből való vér" került, akinek életrajzát, fényképekkel illusztrálva közölték is a lapok.[443] Horthy István imázsának három fontos eleme azonosítható: az ifjúság vezéralakja; a korszerű, modern szakmai, társadalmi szemlélete; és a repülés terén elért eredményei.[444] A *8 Órai Újság* egyik vezércikke szerint:

> „[…] az ősi Horthy-családfa izmos és remek hajtása, aki nagynevű Édesatyja hajlíthatatlan magyarságát, úri méltóságát, bölcsességét és katonás erényeit maradéktalanul örökölte, aki, mint ragyogó sportrepülő, ismételten tanúságot tett már halált megvető bátorságáról és remek idegzetéről, mint a MÁV elnöke pedig olyan kivételes irányító és szervezőtehetségről tett bizonyságot, amely méltán hivatottá teszi őt az ország legmagasabb pozíciójának betöltésére is".[445]

Megválasztása után Horthy István a kormányzóval azonos büntetőjogi védelem alatt állt, „ennélfogva kritika nem érintheti sem a választást, sem személyét" – olvasható Ullein-Reviczky Antal tájékoztatójában.[446] Korábban azonban ennek nem volt akadálya. A szélsőjobboldal igyekezett őt lejáratni: e pozícióra alkalmatlannak, zsidóbarátnak, „vesékig romlott, iszákos, erkölcstelen" személynek, a „zsidóerkölcs kéjmámorában

---

[440] *Nemzeti Újság*, 1942. febr. 20. 1.; A kormányzó őseinek méltatásához lásd még korábbról Ákosfalvi 1939: 27.; Marjay 1939: 128.; Horthy 1940: 10–11.
[441] Ehhez lásd például *Reggeli Magyarország*, 1942. febr. 20. 1. (az idézett itt olvasható); *Nemzeti Újság*, 1942. febr. 20. 1.; *Újság*, 1942. febr. 21. 1.; *Pesti Hírlap*, 1942. febr. 21. 1.
[442] *8 Órai Újság*, 1942. febr. 20. 1.
[443] Például *Reggeli Magyarország*, 1942. febr. 20. 1., 3–4. (az idézet az 1. oldalon olvasható); *Esti Magyarország*, 1942. febr. 19. 2. és 8.; *Újság*, 1942. febr. 19. 1., febr. 20. 1.; *Nemzeti Újság*, 1942. febr. 21. 3–4.
[444] Olasz 2007: 187–188., 198–199.; Magyar Világhíradó 1942: 939/7.; *Képes Vasárnap*, 1942. febr. 27. 128–132..
[445] *8 Órai Újság*, 1942. febr. 19. 1.
[446] Márkus et al. 1975: 239.

fetrengő ficsurnak" nevezték őt röplapokon. A kormányzót nyíltan nem támadhatták, azonban az őt körülvevő „sötét klikket" alkotó „gonosz" tanácsadókat igen. A hatalom reakciója nem maradt el. Az ügyet ugyanis néhány napon belül tisztázta a rendőrség. A nyomozás kiderítette, hogy az érintett röplapokat az Andrássy út 60. szám alatti nyilas pártházban állították elő. A Nyilaskeresztes Párt vezetői tagadták, hogy tudtak volna az akcióról, amit magánkezdeményezésnek tekintették.[447] Megválasztását követően a *Pesti Újság* úgy közölte le Horthy István fényképét, hogy alatta a lap négyrét hajtása esetén – így árulták az utcákon – a „Zsidó hirdetést mi nem fogadunk el" szöveg utolsó szavai kerültek. A cenzúrának ez nem tűnt fel, miután a közleményt rendszeresen használták, de utólag eljárás indult.[448]

A kormányzóhelyettes alakja természetesen beépült a rendszerpropagandába. E célra leginkább a közszereplései voltak felhasználhatók. Felesége iránt is nőtt a sajtó érdeklődése. A napilapok gyakran számoltak be közszerepléseiről, öntudatos modern nőként bemutatva őt, kiemelve társadalmi felelősségvállalását.[449] Horthy István harctéri szolgálata is erősítette a kötelességtudó és áldozathozatalra képes kormányzóhelyettes imázsát. 1942. augusztus 15-én a Legfelsőbb Hadúr rádión keresztül fordult a fronton harcoló honvédekhez. Remélte, hogy fiához is eljutnak a gondolatai, miközben „hazád iránti kötelességednek lelkesedéssel teszel eleget".[450] Bizonyos kötelezettségek alól tehát a kiváltságok sem jelentenek felmentést – sugallta a propaganda.[451] Ezt az üzenetet ráadásul hitelesítette Horthy István halála.

> „S a fájdalom ekkor másodpercek alatt felemel, felmagasztosít, s a lélek nagy fogadalmává érik meg. Sehonnai férfi volna, aki most, amikor a Horthy család példaadása megmutatja, hogy mit kell tennie az igaz magyar embernek a hazáért és a közösségért, kevesebbet kívánna cselekedni, vagy kibújni a kötelesség alól, vagy nem követni minden erővel azt az utat, amelyen elől Horthy Miklós és Horthy István messze fénylő példaadása világít. Soha olyan egységes nem volt a nemzet, mint ebben a pillanatban, amikor látja, hogy a Gondviselés mily kiváltságos és önzetlen férfiakat helyezett az élére".[452]

---

[447] Olasz 2007: 176–183.; Serédi 1990: 138-149.; Saly 1945: 478–485.
[448] Olasz 2007: 200–201.
[449] Uo. 223.
[450] *Reggeli Magyarország*, 1942. aug. 15. 5.
[451] Olasz 2007: 241., 280–284.
[452] *Reggeli Magyarország*, 1942. aug. 21. 2.

Számtalan cikk, beszéd, részvéttávirat fejezte még ki ugyanezt.[453] Amíg a kormánypárti, konzervatív és liberális sajtó a hazáért vállalt áldozat és a feltétlen kötelességteljesítés miatt tekintette Horthy Istvánt, „a levegő hősét" példaképnek, addig a szélsőjobboldali lapok az „új Európáért" folytatott harc fontosságát emelték ki.[454] A *Népszava* arról írt, hogy Horthy István volt az egyedüli garancia arra, hogy az ország „megmarad ama keretek között, amelyeket az ezeréves alkotmány […] szab meg".[455] A *Képes Vasárnap* cikkei fényképekkel gazdagon illusztrálva jelentek meg a halála után.[456]

> „Halála mindenkit úgy érint, mintha legközelebbi és legkedvesebb hozzátartozóját ragadta volna el a halál. Nincs már vigaszunk, mint az, hogy a kötelességteljesítés mezején vitézségével, bátorságával példát adott minden magyarnak. Horthy István hősi halála által ismét gyarapodott a Horthy-család ama tagjainak hosszú sora, akik életüket adták ezért az országért, azért, hogy itt lehessünk és független magyarok maradhassunk".[457]

A példát a kormányzó és a családja, az adott helyzetben főként Horthy István mutatja a nemzetnek. Mindenki köteles teljesíteni a kötelességét a családjában, a munkahelyén és a lakóhelyén, ahol feladata van, ahogyan ennek – igaz jóval magasabb szinten – a kormányzói család is eleget tesz.[458] Ez az üzenet a későbbi Horthy-évfordulókon is előkerült. Horthy Miklós hetvenötödik születésnapján Jász-Nagykun-Szolnok vármegye törvényhatósága közgyűlésén a szónok János evangéliuma 3. részének 16. versét parafrazeálta: Horthy „úgy szerette a magyarságot, hogy elsőszülött fiát adta érte, mert aki benne és a magyarság örök életében hisz, az nem vész el, hanem örök élete lesz az ősi földön".[459] Eszerint Horthy szerepe Istenéhez volt hasonló. A fentiek mellett az sem hiányzott a cikkekből, hogy a magyar nemzet egésze gyászol, együtt érez a kormányzói családdal.[460]

Horthy István halála után már különféle célzások voltak olvashatók a sajtóban a Horthy-család jövőbeli szerepéről, így a Horthy unoka királlyá koronázásáról is. Meskó Zoltán lapja a Horthy vér című vezércikkében fejtegette, hogy a Horthy családban

---

[453] Lásd például *Újság*, 1942. aug. 20. 1.; *Pesti Hírlap*, 1942. aug. 21. 1.; *Reggeli Magyarország*, 1942. aug. 22. 2–3., aug. 28. 1–3.; *Új Magyarság*, 1942. aug. 23. 1.; MNL OL K 615 1942. aug. 20. 1233–1234.
[454] *Magyarság*, 1942. aug. 21. 1–2.; *Új Magyarság*, 1942. aug. 22. 4.; *Egyedül Vagyunk*, 1942. aug. 28. 2.; Olasz 2007: 340.
[455] *Népszava*, 1942. aug. 21. 1.
[456] *Képes Vasárnap*, 1942. aug. 25. 545–560.
[457] *Magyar Nemzet*, 1942. aug. 21. 1.
[458] Véssey 1943b: 8., 35.
[459] *Esti Magyarország*, 1943. jún. 21. 3.
[460] Lásd például *8 Órai Újság*, 1942. aug. 21. 1.; *Új Nemzedék*, 1942. aug. 27. 1.

„apáról fiúra száll” a „hősi lélek”, így a gyász érzése ellenére nincs ok az aggodalomra, mert „a sasfészekben ott van már a sasfiók”. Illusztrációként a kormányzó unokájának fényképét használta.[461] Hasonló üzenettel röplapok és plakátok is készültek. Fényképes összeállítások is betöltöttek hasonló funkciót: Meskó lapja augusztus 29-i számának egyik oldalán négy fénykép volt látható: Hunyadi János és Hunyadi Mátyás, Horthy Miklós és ifj. Horthy István, apák és a fiaik, kormányzók és királyok.[462] Így előtérbe kerültek a történelmi párhuzamok, amelyek szerint az Árpádok és a Hunyadiak után az „Ég” által kiválasztott Horthy családnak kell naggyá tennie a nemzetet. Bánó Zoltán és Szabó László röpirata érvelt például így, mert az elmúlt évszázadokban a Horthy nemzetség tett a legtöbbet a hazáért, amit Horthy István halála is igazolt: „Nem volt még család, amelyik annyira hozzánk nőtt volna, amelyik annyira vér lett volna a vérünkből, lélek a lelkünkből: vigaszunk, büszkeségünk, reménységünk”.[463] Az unoka megkoronázásának terve, ami magánkezdeményezés és nem kormányzati szándék volt, a politikai erők többsége számára elfogadhatatlannak számított és maga a kormányzó sem támogatta.[464] 1942 novemberében – az addig szélsőjobboldali ideológussá vált – Baráth Tibor is a fentiekhez hasonló kérdésekről írt az *Új Európa* hasábjain, igaz, ő nem jutott el a koronázás gondolatáig.[465] A magyarság legnagyobb problémáját Baráth abban látta, hogy történelme során nagyon ritkán tudott olyan vezért találni, aki „a magyarság lényegét, örök tartalmát a változó korok szellemén át híven kifejezi”. Ennek szerinte csak az felel meg, akiben „magyar faji lélek él, aki magyar vérből való, akinek tehát minden porcikáját áthatja az istenküldte szent Árpád-nemzetség mitikus öröksége”. Szerinte csak a Hunyadi és Horthy nemzetség felel meg e feltételeknek. Hunyadi János hadvezérként tűnt ki, míg fia a nemzeti király eszményévé vált. Évszázadokkal később, a nagy háború után azonban Horthy Miklós „egymagában hozza mindazt a pompát, ami a Hunyadi-nemzetség két generáción át mutatott be” (katonaeszmény, államférfiúi ideál, magyar erkölcs).[466]

---

[461] *Reggeli Magyar Szó*, 1942. aug. 26. 1.
[462] Uo. aug. 29. 3.
[463] A röplap teljes szövegét idézi Serédi 1990: 152–158. Az idézet a 154. oldalon olvasható.
[464] Olasz 2010: 365–368.
[465] Az *Új Európá*ról lásd Paksa 2013a: 258–267.
[466] *Új Európa*, 1942/10. sz. (I.) 561–569. Az idézetek az 561. és az 568. oldalakon olvashatók. Baráth Tibor az 1941-es egyetemi tankönyvében, amelyből a kolozsvári egyetemen tanultak, is hozzájárult a Horthy-kultusz erősítéséhez. Eszerint 1920. március 1. után, „mint a tatárjárás után […], elindultunk a vérünkből való új vezér parancsai szerint a szebb magyar jövő útján a föltámadás felé”. Baráth 1941: 180–181.

A kormányzói család érdemeinek méltatása és a kormányzóhelyettes emlékének megörökítése az 1942. évi XX. törvény elfogadásával érte el a csúcspontját. Ezt a törvényjavaslatot, amelynek szövegéből a tiltakozás eredményeként még a beterjesztése előtt kivették a Horthy-család jövőbeli szerepére vonatkozó direkt utalásokat,[467] október 13-án kezdte el tárgyalni a Képviselőház.[468] A felszólalók, így a miniszterelnök is, de a nyilas szónokok nem, a Horthy család és Horthy István önzetlenségét, hazaszeretetét és kötelességtudatát hangsúlyozták, ami előtt a nemzet e törvénnyel kíván tisztelegni.[469] A napilapok a nemzet és a kormányzói család összeforrottságát emelték ki. A Hunyadi Horthy párhuzam gyakran volt olvasható.[470] A törvény részletes vitájára hozzászólások nélkül október 16-án került sor. A Felsőház október 21-én fogadta azt el.[471] Az indoklás szerint a jogszabály a nemzet Horthy István és a Horthy-család iránt érzett részvétét, háláját, tiszteletét és elismerését fejezi ki.

> „A nemzetért adott áldozat, a nemzettel közös fájdalom és a jövőnek közös gondja még teljesebbé tette a nemzet összeforrását a Horthy nemzetséggel, amely az országnak a Kormányzó Úr Ő Főméltóságát és a hősi halált halt kormányzóhelyettes urat adta. A nemzet és a Horthy nemzetség összeforródása, amelyet a nemzet történelmének legsúlyosabb korszakában szerzett érdemekkel és áldozatokkal a nemzetségnek két nemzedéke teremtett meg, s amelyet a nemzet tisztelete és szeretete megpecsételt, a nemzetnek immár történelmi értéke”.[472]

Az emléktörvény 5. §-a rendelkezett arról, hogy a Horthy Miklós híd budai hídfőjénél, a „már fennálló tengerészemlékműnek megfelelően Horthy István kormányzóhelyettes urat, mint a kivételes bátorságú repülőt méltóan ábrázoló emlékmű állítandó”.[473] Ez az emlékmű kiegészítené a haditengerészeti emlékművet, így együtt hirdetnék „a Horthy nemzetség” nemzet érdekében „tett kiváló katonai szolgálait és vérük ontásával hozott áldozatait”.[474] Kisfaludi Strobl Zsigmond készítette volna el az alkotást, amely a tervek szerint overállban ábrázolja Horthy Istvánt, harcra kész pózban, eltökéltséget sugározva

---

[467] Az Árpádok, Anjouk és Hunyadiak összehasonlítása a Horthy-családdal Rassay Károly értelmezése szerint megalapozta volna a kormányzó unokájának jövőbeli trónigényét. Olasz 2007: 382–384.
[468] KN 1939–1944. XV. köt. (1942. okt. 13.) 13–18.
[469] *Reggeli Magyarország*, 1942. okt. 14. 1–2.
[470] Uo. okt. 10. 1–2., okt. 14. 1.; *Pesti Hírlap*, 1942. okt. 10. 1.
[471] Az emléktörvényhez lásd Olasz 2007: 381–402., 406.
[472] MTT 1942: 161.
[473] Uo 164.
[474] Uo.

(57. kép). Az emlékmű részeként elkészült volna még a repülés allegorikus alakja is, aki tört koszorút tartott volna a „hős” pilóta feje fölé. A talapzatot domborművek díszítették volna. 1943 novemberében a kormányzó jóvá is hagyta az emlékmű terveit, amelyek később módosultak, változott a helyszín is, mert a budai hídfőnél a két emlékmű takarta volna egymást. A Tabánban választották ki az új helyszínt, azonban a német megszállás miatt az emlékmű lekerült a napirendről. Ez az alkotás, amelyet tévesen azonosítanak a Gellért-hegyi szovjet emlékművel, tehát nem készült el.[475]

Horthy István halálát követően a kultikus reprezentáció kultusszá alakult át. Bár ez az ő emlékét ápolta, mégsem választható el a kormányzó kultuszától és az államfő családjáról kialakult idealizált képtől. A Horthy Istvánról kialakult kép lényegi üzenete nem változott: a feltétel nélküli kötelességteljesítés, nemzeti összefogás és szolidaritás, a hazaszeretet, a szociális érzékenység példaképeként ábrázolták őt. Horthy István a halála után mitikus alakká vált. Magányos hősként, rettenthetetlen harcosként, Csaba királyfi égi seregének egyik hős tagjaként mutatták be, aki halálával „megváltotta” nemzetét.[476] Halála után „Csaba királyfi mellé száll a magyar mennybe, hogy korosodó édesapjának onnan segítsen vigyázni és védeni a magyar népet”.[477] Mindez erősítette a válságos időszakban visszatérő hős képzetét. A Horthy Istvánról kialakult kép ennek ellenére személyesebb és közvetlenebb elemeket is tartalmazott. Ezt erősítette özvegye és fia sorsa is, akik továbbra is élénk médiafigyelem mellett élték életüket. Horthy Istvánnét férje halálát követően a nyilvánosság előtt a nemzet első számú özvegyeként jelenítették meg, aki jótékonykodik, özvegyek és árvák érdekében végez társadalmi munkát.[478] A kormányzó unokája, a „nemzet árvája” alakján keresztül főként reményt és bizakodást igyekezett sugallni a propaganda. A Horthy István-kultuszt különféle eszközökön keresztül ápolták. Alapítványok, kollégiumok, közterületek, lakótelepek és hidak vették fel a nevét. Emlékművek, szobrok készültek róla. Festményeket lepleztek le, települések tartották fontosnak, hogy megfestessék portréját. Az idealizált alkotások pilótaként vagy közéleti szereplőként ábrázolták. Halálának első évfordulóján ritualizált keretek között emlékeztek a kortársak.[479] A róla kialakított kép a háborús propaganda része lett. A honvédség keretei között is megemlékeztek temetésének évfordulójáról, a laktanyákat fellobogózták, miséken és istentiszteleteken vettek részt a honvédek, a

[475] Pótó 2003: 127–130.; Olasz 2007: 440–441.
[476] Jánosy 1942: 5.; *Magyar Közlekedéstudományi Szemle*, 1942/5. sz. (IV.) 2.; Magyar Világhíradó 1942: 966/1.; MNL OL K 615 1942. aug. 20. 1237.
[477] Vozáry 1943: 13.
[478] Lásd például *Képes Vasárnap*, 1942. aug. 25. 557–558.
[479] *Reggeli Magyarország*, 1943. aug. 22. 7.

magyar rádió Csatay Lajos honvédelmi miniszter beszédét közvetítette.[480] Az ünnepi parancsok és beszédek hangsúlyozták, hogy a Horthy Istvánra való emlékezés tisztelgés a többi elesett „hős" áldozathozatala előtt is. A szolnoki repülőtér 1943 augusztusában vette fel Horthy István nevét, a reptéren emlékoszlopot is állítottak a tiszteletére.[481] A sajtó cikkei mellett számos egyéb kiadvány (életrajz, fényképalbum stb.) is megjelent, amelyek az életrajzán kívül az ismert üzeneteket közvetítették. Emlékével többször is foglalkozott a filmhíradó.[482] A *Magyar Sasok* (1943) című film kifejezetten Horthy István emléke, kötelességtudata és önfeláldozása előtt tisztelgett.

6. 2. 4. Horthy Miklós hetvenötödik születésnapja: 1943. június 18.

Horthy Miklós 1920–1944 közötti születésnapjai közül a hetvenötödik emelkedett ki. Öt évvel korábban csak 75, 1943-ban 159 cikk tudósított arról, hogyan ünnepelte a nemzet „vezérének" születésnapját. A vezérkép több elemének előfordulási arányai is nőttek. A kormányzóválasztás két kiemelt jelentőségű jubileuma mellett ez tekinthető a kultusz harmadik legjelentősebb évfordulójának.

A rítusok lényegében megegyeztek a korábban kialakultakkal. A Képviselőház elnökének köszöntése elmaradt, amely 1935 óta gyakorlat volt, miután az országgyűlés hónapokig nem ülésezett. A kormányzó ugyanis elnapolta az országgyűlést 1943. május 4-én. A vezér érdemeit a kialakult jelzők, érvek, állítások és kifejezések alkalmazásával méltató házelnöki beszédekre, amelyek az ülések elején történtek, így nem kerülhetett sor. A lojalitás és a hódolat e ritualizált kifejezési formája elmaradt. Az évforduló más rendezvényein – központi miséken és istentiszteleteken – természetesen az országgyűlés reprezentánsai is jelen voltak a kormány (miniszterelnök, honvédelmi miniszter stb.) és a honvédség képviselőin (a Honvéd Vezérkar főnöke, a Vezérkar és a Honvédelmi Minisztérium küldöttsége, a tábornoki kar tagjai stb.) kívül. A kialakult gyakorlat szerint a kormány tagjai nevében – tolmácsolva a nemzet hódolatát – a miniszterelnök táviratban köszöntötte a kormányzót.[483] Ez a hódolati aktus a korszak végén is évente megismétlődött. A napilapok közölték az MTI által rendelkezésükre bocsátott táviratok szövegét. Kállay Miklós miniszterelnök 1943-ban „a magyar nemzet mély hódolatát,

[480] A megemlékezés programját a kormányzó augusztus 12-én hagyta jóvá. HL HM 1943. Eln. o. I. tétel 54183. alapsz.
[481] *Reggeli Magyarország*, 1943. aug. 27. 4., aug. 28. 5., aug. 29. 5.
[482] A Horthy István-kultuszról bővebben Olasz 2007: 425–444.
[483] A kormányzó névnapjain a személyes köszöntéseket preferálták a kormányfők. Lásd például *Esti Magyarország*, 1942. dec. 7. 3., *Pesti Hírlap*, 1943. dec. 7. 3.; MNL OL K 428 a) 1943. dec. 6. 1.

ragaszkodó hűségét és odaadó szeretetét" tolmácsolta a nemzet „megtestesítőjének".[484] Ezt a hódolati aktust egészítette ki a kormányfő rádióbeszéde, amely felvonultatta a vezérkép szinte minden egyes elemét.[485] Kállay Miklós rádióbeszédét, ami a nemzet és a vezére közötti szoros köteléket hangsúlyozta, 19 órakor közvetítette a magyar rádió.[486] Egy részlete a filmhíradóba is bekerült. A kormányzó a háborús viszonyokra hivatkozva elhárította az ünneplés minden formáját.[487] A miniszterelnök azonban leszögezte, hogy a nemzet annyira ragaszkodik vezéréhez, hogy a „sokfelé tagozódó, sokféleképpen gondolkodó" magyarok mégis megünneplik a nemzet jelképét.[488] A miniszterelnök rádiós köszöntése után országszerte megszólaltak a harangok.[489] A filmhíradó közel két perces bejátszása a stúdióban a beszédét felolvasó kormányfőt mutatta. Miközben a nemzet és a vezér igen szoros kapcsolatát hangsúlyozta, fellobogózott épületek és hajók voltak láthatók, erősítve az „egész" nemzet ünnepének és összetartozásának üzenetét, sőt, ezzel összefüggésben egy rádiót hallgató parasztember is feltűnt. Az őt mutató képsorok a vezér hiányán keresztül „ábrázolták" a vezért.[490] Rövid időre látható volt a kormányzó hetvenötödik születésnapja alkalmából készített plakát is (61. kép).[491] A nemzetvédelmi propagandaminiszter a 42×59 cm méretű plakát kihelyezéséről május 31-én tájékoztatta a hivatalokat.[492] A körlevél célja az volt, hogy a plakátok „méltó helyen és módon nyerjenek elhelyezést".[493]

> „Kívánatosnak tartom, hogy a plakátok lehetőleg üveg mögött, bekeretezve, vagy keretre feszítve díszítéssel, dekorációval helyeztessenek el (pl. kirakatban középen és nem a kirakatüvegre ragasztva, hivatali és egyéb előcsarnokban, drapériákkal, központi helyen, kapu alatt, parancsnokságon, hirdető táblán) olyan helyen tehát, ahol legtöbben láthatják, méltó keretet lehet részére biztosítani és az időjárás nem veszélyezteti. Végül felkérem,

[484] MNL OL K 428 a) 1943. jún. 18. 15.; *Újság*, 1943. jún. 19. 5. A korábbi táviratok is hasonló tartalmat közvetítettek. Lásd például *8 Órai Újság*, 1940. jún. 18. 5.; *Új Magyarság*, 1942. jún. 19. 5.
[485] Teleki Pál miniszterelnöksége idején ezek a beszédek elmaradtak. Kállay Miklós 1942-es rádióbeszéde megismételte Bárdossy László egy évvel azelőtt a rádióban elmondott gondolatát, ami szerint központi akarat és irányítás nélkül egy állam sem működhet, és ez „az egy akarat, egy irányítás" Magyarországon Horthy Miklós. *Magyar Nemzet*, 1942. jún. 19. 1.; MNL OL K 428 a) 1942. jún. 18. 24–26., 41–43.
[486] MNL OL K 615 1943. jún. 18. 651–654.; MNL OL K 428 a) 1943. jún. 18. 29., 31–32.
[487] *Új Magyarság*, 1943. jún. 18. 1.
[488] *Pesti Hírlap*, 1943. jún. 19. 1.
[489] *Esti Kurír*, 1943. jún. 17. 4.
[490] Vö. Plamper 2012: 59–60.
[491] Magyar Világhíradó 1943: 1009/10.
[492] Plakátok kihelyezésére a korszak korábbi éveiben is sor került, azonban ilyen részletes utasítást nem találtam.
[493] A körlevél szövegét közli Molnár 2012.

hogy a plakátokat a születésnap eltelte után megfelelő helyen állandó kifüggesztéssel szíveskedjék megőriztetni".

A hódolati rítusok közé tartoztak a honvédség, az egyházak, a törvényhatóságok és a rendszerhez hű társadalmi egyesületek ünnepségei is. A honvédelmi miniszter reprezentációs keretéből fedezett június 18-i (és december 6-i) díszebédeken mindig a miniszter köszöntötte a honvédség Legfelsőbb Hadurát. Hódoló táviratban tájékoztatták erről Magyarország Kormányzója Katonai Irodájának főnökén keresztül az államfőt. A táviratok, amelyek üzenete nem változott és a szövege is csak kisebb mértékben, az „alattvalói" hódolat és „rendíthetetlen" hűség ritualizált kifejezését jelentették.[494] A vidéki helyőrségek is a már megszilárdult rend szerint ünnepeltek.[495] A tisztelgő 24–24 ágyúlövés a születésnapi ünnepségek fontos eleme volt.[496] Ezzel kapcsolatban a korszak végén annyiban változott a szabályozás, hogy a díszebéd alatti budapesti dísztűznek az elmondott köszöntő után kellett elhangoznia, így telefonos kapcsolatot kellett biztosítani a Tiszti Kaszinó és a Gellért-hegy között.[497] A tábori misék és istentiszteletek esetén az egyházi és katonai ünnepségek összeolvadtak. Kivételt a kiemelt évfordulók jelentettek, amikor egyházi közegben is ünnepeltek. A kormányzó hetvenötödik születésnapján a püspökök, érsekek körlevelei, pásztorlevelei alapján bonyolították le az ünneplést. A gyülekezeteknek június 18-án emlékezniük kellett az államfő születésére, a kisebbeknek elég volt csak 20-án, vasárnap.[498] A reformátusok „egyházunk nagy fiaként" méltatták és kiemelték, hogy Horthy Miklós predesztinálva volt arra, hogy az ország vezére legyen.[499] A tábori istentiszteleteken kívül, miután ott hivatalos szerepük nem volt, a Dohány-utcai zsinagógában az izraeliták is ünnepeltek minden június 18-án (és december 6-án).[500] A méltatások egyike 1943. június 18-án például azt hangsúlyozta,

---

[494] Lásd például *Magyar Nemzet*, 1943. jún. 18. 5.

[495] A katonai ünnepségekhez lásd például *Nemzeti Újság*, 1943. jún. 19. 1.; *Új Magyarság*, 1943. jún. 19. 1.; *Felvidéki Újság*, 1943. jún. 18. 4.; *Szegedi Új Nemzedék*, 1943. jún. 19. 1.; Az 1943-as névnaphoz lásd MNL OL K 428 a) 1943. dec. 3. 15., dec. 6. 6. és 15.; HL VKF. 1943. 1. oszt. 6530/eln. 1943. dec. 3. B/253. 2950. mfsz.; HL HM 1943 Eln. o. I. tétel. 35071, 39974. és 40174.. alapsz.

[496] A születésnapi ünnepségeket egészítette ki, hogy a budai Vár felett 1939-ben „H. M. 71" alakzatban 37 repülőgép tisztelgő repülést hajtott végre. A kormánypárti *Magyarország* szerint a tisztelgés e formája annak az embernek szólt, aki „legmagasabb ideálunk, vezérünk, példaképünk. Ez az ötletes, elegáns légiparádé méltó koronája volt az ünnepnek, amelyet áhítatos szívvel ült meg az ország". *Magyarország*, 1939. jún. 20. 7.

[497] HL HM 1940. Elnökség I. tétel, 27.689. alapsz.

[498] Lásd például *Pesti Hírlap*, 1943. jún. 17. 3.; *Újság*, 1943. jún. 16. 3.; *8 Órai Újság*, 1943. jún. 16. 1., jún. 18. 5.

[499] Lásd például *Református Jövő*, 1943. jún. 16. 1.; *Nagyvárad*, 1943. jún. 18. 3.

[500] A korszak utolsó éveihez lásd például *Újság*, 1938. dec. 7. 2., 1939. jún. 18. 2., 1940. dec. 5. 6., 1941. jún. 19. 3.; 1942. jún. 20. 6., 1943. dec. 7. 5.; *A Magyar Zsidók Lapja*, 1943. jún. 24. 6., dec. 9. 3. Az *Újság* tájékoztatott következetesen ezekről az istentiszteletekről.

hogy a magyar államfő „szívén viseli a gondjaira bízott család minden egyes tagjának” sorsát.[501]

A székesfőváros törvényhatósági bizottsága 1943. június 18-án díszközgyűlésen ünnepelt. Homonnay Tivadar főpolgármester és Szendy Károly polgármester mondott beszédet, majd hódoló feliratot küldtek az „országgyarapító” kormányzónak.[502] Szendy Károly nemzeti színű keretű falragaszokon – a megszokott gyakorlat alapján[503] – arra kérte a főváros lakosságát június 18-a előtt, hogy az „országgyarapító vezér” tiszteletére tűzzön ki nemzeti színű zászlókat a lakóházakra. Ennek hátterét a belügyminiszter 103.879/1937. IV. számú, a városi és vármegyei főispánoknak írt körrendelete jelzi. Ebben a belügyminiszter kifejezte, hogy az államfő születés- és névnapjain a lakosság lobogózza fel a házait, amire korábban nem került sor. Ugyan jogszabály ezt kötelezően nem írta elő, de „az államfő iránt érzett tisztelet külső kifejezésre juttatása végett” ez – meglátása szerint – elvárható.[504] A honvédelmi miniszter hívta fel a belügyminiszter figyelmét erre a hiányosságra. 1937. június 28-án úgy fogalmazott, hogy tíz nappal korábban „megütközéssel észlelte, hogy Budapest épületei – a középületek kivételével – csak igen gyéren voltak fellobogózva”. Szerinte ideális körülmények között a zászló kihelyezése „az államfő iránti tisztelet kötelező külső megnyilatkozása lenne”.[505] Ennek az elvárásnak felelt meg Szendy Károly. 1943-ban ez állt az említett plakáton:

> „Kormányzó urunk, akit a Gondviselés jelölt ki számunkra, hogy nemzeti sorsunkat sok egymásra következő vészterhes esztendőn át higgadt bölcsességgel és szilárd akaraterővel irányítsa, most tölti be munkás életének 75-ik évét. Ragaszkodásunk és hálánknak külső jeléül a székesfőváros valamennyi lakóházát június 18-án, pénteken lobogózzák fel”.[506]

A főváros képviselői rendszeresen, így 1943. június 18-án is, részt vettek a Budapesten tartott születésnapi ünnepségeken (istentiszteleteken, miséken és díszelőadásokon). A kialakult rend szerint ünnepeltek a törvényhatósági jogú városok, rendezett tanácsú városok és községek is. A lakóházakat, középületeket a hatóságok plakátokon közzétett utasítására „hódolatuk jeléül” fellobogózták, a kirakatokban a kormányzó bekeretezett

[501] Uo. 1943. jún. 17. 1.
[502] *Fővárosi Közlöny*, 1943. jún. 25. 637–639.
[503] Lásd például MNL OL K 612 1938. dec. 5. 9.; *Esti Kurír*, 1938. dec. 6. 7.; *Újság*, 1940. jún. 18. 5., *Nemzeti Újság*, 1943. dec. 3. 7.
[504] A körrendeletet lásd MNL FML IV a) 4. doboz 13. tétel Res 58/1937.
[505] HL HM 1937. Elnökség A. osztály I. tétel, 25450. alapsz. 2., 9.
[506] *Új Magyarság*, 1943. jún. 12. 7.

és nemzeti színű szalagokkal díszített arcképeit lehetett látni.[507] Az ünnepi beszédek tartalmi elemei érdemben nem változtak. Néhány beszéd viszont a megszokottaktól eltérő üzeneteket közvetített. Az iskolai ünnepségektől eltérően szokatlannak tekinthető, hogy meseszerű elemek is szerepet kaptak beszédekben. Munkács képviselőtestületének díszülésén Vozáry Aladár arról beszélt, hogy a kormányzó „igaz magyar mesehős", aki „járt az Óperencián is túl", majd „óriásoktól és hétfejű sárkányoktól" vette vissza „az elorzott országát".[508] A vezér kiemelt státuszát bibliai üzenetek is erősítették. A korszak végén ráadásul erre világi közegben is gyakrabban került sor. Jász-Nagykun-Szolnok vármegye törvényhatósági bizottsága díszközgyűlésén hangzott el, hogy „számunkra Ő a magyar Út, a magyar Igazság, a magyar Élet".[509] Horthy Miklós kiválasztottságára Vozáry is utalt: „már jóelőre elhatározta az Isten, hogy a legelső magyar legyen belőle, aki egész nemzetének fog utat szabni".[510] E példákból is látható, hogy a Horthy-kép 1938-at követően irracionálisabbá vált. A vezérkép azon eleme, ami szerint a vezér a „magyarok Istene" küldöttje, jóval többször fordult elő – időnkénti visszaesésekkel – a kormányzó születésnapjain megjelent cikkekben 1937 után, mint előtte (3. grafikon): 1937-ben 17, 1938-ban 33, 1941-ben 47, 1942-ben 32 és 1943-ban már 89 alkalommal. 1937 előtt nem volt magasabb ez az érték 5-nél. Hasonló tendencia látható a névnapok esetében is.

A rendszerhez hű társadalmi szervezetek, egyesületek, kamarák és a közoktatási intézmények is kiemelten ünnepeltek.[511] Ebből az alkalomból Véssey Frigyes kis alakú könyvét 200–200 ezer példányban osztották ki „a magyar falvak és városok gyerekei" között.[512] Az Ereklyés Országzászló Nagybizottsága június 18-án ünnepi tisztelgéseket tartott, ami 1943-ban sem maradt el.[513] Horthy Miklós hetvenötödik születésnapjáról a

---

[507] A vidéki ünnepségekhez lásd például *Új Magyarság*, 1943. jún. 19. 2.; *Pesti Hírlap*, 1943. jún. 19. 2., jún. 22. 3.; *Reggeli Magyarország*, 1943. jún. 19. 3.; *Kárpáti Híradó*, 1939. jún. 17. 2., jún. 20. 1., 1939. dec. 6. 3.; *Debreczen*, 1943. jún. 19. 3–4.; *Szegedi Új Nemzedék*, 1943. jún. 19. 1–3.; *Szolnok és Vidéke*, 1943. jún. 23. 1–3.; *Felvidéki Újság*, 1943. jún. 18. 3–4., jún. 19. 3–4.; *Ellenzék*, 1943. jún. 18. 1., 4., jún. 19. 2–3.; *Nagyvárad*, 1943. jún. 18. 1–3.; MNL OL K 428 a) 1943. jún. 18. 30., 34., 37., 41., 49., 51., 54., jún. 19. 2–3., 5., 8., 17., 19., 21., 23., 26., 28–29., 37., 39., jún. 21. 4–5., 9., jún. 22. 3., 5., 7., 14.

[508] Vozáry 1943: 12.

[509] *Szolnok és Vidéke*, 1943. jún. 23. 2. Eredetileg Jézus mondta magáról, hogy „Én vagyok az út, az igazság és az élet" (Jn 14:6.).

[510] Vozáry 1943: 9. Az *Újság* akkori méltatása szerint Isten leküldte egyik angyalát Kenderesre, hogy a megszületett csecsemőt homlokon csókolja, az arcát megsimogassa, ezzel téve ő képessé arra a feladatra, amelyre elhivatott. *Újság*, 1943. jún. 18. 1.

[511] *Pesti Hírlap*, 1943. jún. 19. 2.

[512] Véssey 1943a: 15–17.

[513] A korszak végéhez lásd például MNL OL K 612 1941. jún. 18. 8., 1942. jún. 18. 11., 1943. jún. 19. 3. Az Ereklyés Országzászló Nagybizottsága évente névnapi ünnepséget szervezett az Országzászlónál. A helyszínből logikusan következett, hogy a beszédek rendszeresen utaltak a területi revízió terén elért eredményekre. 1943-ban az ünnepség a kialakult rendnek megfelelően őrségváltással kezdődött, majd a

sportszervezetek sem feledkeztek el. Az Országos Sport Központ elrendelte, hogy a június 13–20. közötti sportesemények emlékezni kell erre a napra.[514] A versenyek, mérkőzések előtt az egyesületi vezetők vagy játékvezetők a következő mondatokkal tettek ennek eleget: „Vitéz nagybányai Horthy Miklós Magyarország Főméltóságú Kormányzó Ura e hó 18-án töltötte be 75. életévét. A Főméltóságú Kormányzó Urat a jó Isten sokáig éltesse. Háromszoros »éljen« a Főméltóságú Úr tiszteletére. Most pedig mondjuk el a Magyar Hiszekegyet”.[515]

A korábbi évekhez hasonlóan 1943-ban is ünnepeltek június 18-án (és december 6-án) a külföldi magyarok. Szentmiséken, istentiszteleteken, fogadásokon, díszebédeken és díszvacsorákon emlékeztek meg a magyar államfőről a tudósítások szerint Berlinben, Münchenben, Rómában, Szófiában, Zágrábban és Madridban.[516] A médiumok gyakran tudósítottak a követségeken vagy Collegium Hungaricumok épületeiben megrendezett ünnepségekről. A filmhíradó egyszer tette ezt: Horthy hetvenötödik születésnapján. A berlini ünnepségekről láthattak a moziba járók egy 45 másodperc hosszú tudósítást.[517] Adolf Hitler, Viktor Emánuel, Benito Mussolini és néhány más baráti állam államfője, miniszterelnöke táviratban fejezte ki jókívánságait.[518] 1941 után – értelemszerűen – már nem található arra példa, hogy az angol sajtó méltassa a kormányzót, így a német és az olasz lapok fényképekkel gyakran illusztrált méltatásait szemlézhették csak – az MTI tudósításaira támaszkodva – a magyar napilapok. A Külföldi Sajtótermékeket Ellenőrző Hivatal iratai szerint Horthy Miklós hetvenötödik születésnapján a német sajtóban 29 és az olaszban 3 cikk jelent meg.[519] A kormányzóválasztás huszadik évfordulóján – ezzel szemben – a brit konzervatív párt szócsöve, a *Yorkshire Post* még hangsúlyt helyezett Horthy méltatására, ahogyan a *Times*, a *Le Temps* és a *New York Times* is.[520] Ezek a cikkek a magyar sajtóban megszokott módon magasztalták az államfőt, amit az MTI egyik híre korábban meg is magyarázott: a német napilapok „a magyar sajtó cikkei

---

Himnusz és a Magyar Hiszekegy következett. A nagybizottság elnökségének nevében dr. Csíky Gábor mondott beszédet, amelyben megköszönte a kormányzónak „a nemzet erejének feltámasztását” és azt is, hogy megvédte a nemzetet az „álmodozástól”, azaz a realitások talaján állva „igazi vezérként állt népe előtt”. Az ünnepséget a Szózat zárta. *Újság*, 1943. dec. 7. 5.

[514] *Magyar Nemzet*, 1943. jún. 18. 5.

[515] *Nemzeti Sport*, 1943. jún. 17. 1,

[516] *Pesti Hírlap*, 1943. jún. 20. 3.; *Magyarság*, 1943. jún. 20. 5.; Ehhez lásd még például *Nemzeti Újság*, 1941. dec. 7. 3.; *Pesti Hírlap*, 1942. jún. 19. 7., dec. 8. 3.; *Újság*, 1943. dec. 8. 5.; MNL OL K 428 a) 1940. márc. 1. 42., 44., dec. 6. 33., dec. 9. 23.; 1941. jún. 19. 16., dec. 6. 25–26., 29., dec. 7. 1., 6., 1942. jún. 18. 23., jún. 20. 13., dec. 6. 4., 26–28., dec. 7. 6., 20., 23–24., 44., 1943. dec. 5. 17., dec. 6. 35., dec. 7. 8., 11., 17–18.

[517] Magyar Világhíradó 1943: 1011/11.

[518] Például a kormányzó hetvenötödik születésnapján: *Pesti Hírlap*, 1943. jún. 22. 3.

[519] A cikkeket lásd MNL OL K 47 7. csomó, d) dosszié.

[520] MNL OL K 428 a) 1940. márc. 1. 48., 53., márc. 2. 42., 50–51.

alapján méltatják az államfő érdemeit".[521] Kétségtelen, hogy a hatás szempontjából nem jelentéktelen, hogy a külföldi lapokban is hasonló hangvételű cikkeket lehetett olvasni. Tartalmi téren sok újdonság nem volt e cikkekben, azonban néhány speciális üzenet kiemelhető: így a tengelyhatalmakhoz fűződő szövetségi viszony hangsúlyozása,[522] a kormányzó nemzetközi tekintélyének kiemelése,[523] Horthy érdemei a bolsevizmus elleni harcban.[524] A szélsőjobboldali sajtóban Horthy Miklóst a német és olasz sajtó cikkeire támaszkodva a bolsevizmus elleni küzdelem elkötelezett támogatójaként jellemezték. A háborús sajtóirányítás miatt ez nem hiányozhatott a liberális lapokból és a *Népszavá*ból sem.[525]

A kormányzó születésnapjain megjelent cikkek száma 1939–1943 között nőtt (1. grafikon). Ezekben az években 431 cikk jelent meg, 1943-ban 159, tehát az összes cikk 36%-a. A korszak végén átlagosan 86 cikket publikáltak, míg az első bécsi döntés előtt átlagosan 28-ot. Összehasonlításképpen a december 6-a alkalmából publikált cikkekre is kitérek, miután a kormányzó névnapját is évente ünnepelték. A kormányzó névnapjai alkalmából 509 cikket közöltek, átlagosan 84-et, míg korábban 45-öt. A december 3–9. közötti cikkek száma is fokozatosan nőtt, igaz, 1942-ben volt visszaesés (1. grafikon). A cikkek típusairól már elmondottak itt is helytállóak. A 23. (és 25.) táblázat jól mutatja, hogy elsősorban tudósításokról van szó. A születésnapokon (névnapokon) megjelent tudósítások fél-egy oldal terjedelműek voltak. A megjelent cikkek száma között, mint már jeleztem, jelentős különbség nem mutatható ki. Kivételt a *Népszava* jelent, mert rendszeresen visszafogott és rövid tudósításokat közölt, ami 1943-ra is helytálló. A tudósítások bizonyos része a sajtóirányítás felszólítása eredményeként jelent meg.[526] A születésnapokon megjelent cikkek 11%-át közölték az első oldalon (a névnapi cikkek 4%-a került a címoldalra, de legalábbis ott kezdődött). A többi cikk rendszertelenül, elszórva volt megtalálható a többi oldalon. A születésnapok esetén 1941 után kezdett el nőni az első oldalra tett cikkek száma. Erre 1943-ban került sor a legtöbbször, amikor az első oldalon jelent meg az átlagosnál hosszabb terjedelmű méltatások 68%-a. Ez azt jelenti, hogy mindegyik lapban minimum egy és mindegyik fényképpel illusztrálva. A kormányzó hetvenötödik születésnapján a sajtófőnök ugyanis első oldalas, fényképpel

[521] Uo. 1941. jún. 18. 7.
[522] MNL OL K 428 a) 1940. márc. 1. 25., márc. 2. 10., 1941. dec. 6. 30., dec. 8. 35–36.; 1942. dec. 5. 50.
[523] Uo. 1940. márc. 1. 46., márc. 2. 42., 1942. dec. 5. 50., dec. 7. 7., 1943. jún. 18. 13.
[524] Uo. 1942. dec. 5. 50., dec. 7. 4., 7., 13., 1943. dec. 6. 16.
[525] *Magyarság*, 1943. jún. 19. 2.; *Újság*, 1943. jún. 18. 3.; *Népszava*, 1943. jún. 19. 2. Miután ezekről eddig nem írtam, így az 522–524. jegyzetekben nemcsak a hetvenötödik születésnaphoz köthető hírekre hivatkozom.
[526] MNL OL K 428 d/6) 1943. jún. 21. 1., jún. 25. 4.

illusztrált méltatások megjelentetését várta el.[527] A fent említett tendencia alól egyedül a *Népszava* jelent kivételt, mert csak 1943-ban fordult elő, hogy első oldalas, fényképpel illusztrált cikket közölt a kormányzóról. Szélsőjobboldali, liberális és konzervatív lapok ezt többször megtették, ilyen feltűnő különállás nem figyelhető meg az esetükben. A közvetlen kultuszépítéshez sorolt – 1939–1943 között megjelent – 62 cikk 41%-a került címoldalra és 27%-ukat illusztrálták fényképpel. A névnapokon a fentihez hasonló növekedési tendencia nem mutatható ki: főleg az *Újság*, az *Új Nemzedék* és a *Pesti Hírlap* élt a címoldal által nyújtott lehetőséggel, a *Népszava*, az *Esti Kurír* és a *Magyar Nemzet* nem, a többi ritkábban. 1938–1943 között a névnapi méltatások 22%-a került címlapra és 5%-ukat illusztrálták fényképpel. A cikkek számán kívül a vezérkép főbb elemeinek előfordulási arányai is nőttek 1938 után, bár ennek mértéke változó volt, míg néhány esetben csökkenésre került sor (27., 29. táblázat, 3–4. grafikon). A kormányzó születés- és névnapjain a vezérkép elemei nagyobb arányban a *Magyarország* és a *Pesti Hírlap* hasábjain voltak olvashatók. Az egyes lapok Horthy-képe között igazán markáns különbség nem mutatható ki. Elsősorban arra lehet újból utalni, hogy a szélsőjobboldali sajtó politikai nézeteit időnként beleszőtte a méltatásaiba.

A sajtó mellett a rádió és a filmhíradó tudósított a születésnapi ünnepségekről. A rádió hírei elején rövid – és nem is mindig teljes körű – összefoglalók hangoztak el az ünnepségekről, nemcsak 1943-ban, így arról, hogyan ünnepelték a fővárosban, vidéken és külföldön a kultuszépítés különféle színterein a kormányzót.[528] Értelemszerűen a kormányzó hetvenötödik születésnapján a fenti tudósítások nagyobb hangsúlyt kaptak, illetve már június 16–17-én is foglalkozott a rádió az évfordulóval.[529] 1943. június 18-án a rádió ünnepi műsora reggel zenés ébresztővel kezdődött, majd a nap folyamán – a hírek mellett – köszöntők, közöttük a miniszterelnöké, a kormányzóról szóló korábbi felvételek, hangverseny és ima sugárzására is sor került.[530] Az egyes médiumok közötti átjárást jelezte a sajtószemlén kívül, hogy 1943-ban a filmhíradóban egy részlet volt látható és hallható a kormányfő rádióbeszédéből.[531] A 18. táblázatból jól látható, hogy az évről évre ünnepelt évfordulókon a rádióműsorok száma 1938 után megnőtt. 1938-ig

[527] Uo. 1943. jún. 16. 1.
[528] A rádió 1939–1944 közötti híranyaga – dátumok szerint – a Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltárában kutatható (K. 615.).
[529] MNL OL K 615 193. csomó. 1943. jún.. 18. 457–458., 553–556., 651–656.
[530] *Új Nemzedék*, 1943. jún. 19. 8.; *Nemzeti Újság*, 1943. jún. 18. 10.
[531] Magyar Világhíradó 1943: 1009/10. A rádióban elhangzott beszédek szövegét időnként el lehetett olvasni a napilapokban (így a kormányfők rádióbeszédeit), de ha mást nem, akkor legalább egy rövid tartalmi összegzést. Lásd például *8 Órai Újság*, 1941. dec. 6. 3.; *Pesti Hírlap*, 1942. dec. 8. 3., 1943. dec. 7. 4., dec. 8. 3.; *Újság*, 1943. dec. 5. 7.; MNL OL K 428 a) 1943. dec. 4. 24–25., dec. 6. 42–43., dec. 7. 1.

június 18-án szinte nem játszott szerepet a rádió, majd az első bécsi döntés után 2 és 8 között ingadozott a kultusz szempontjából releváns műsorok száma. 1938. november 2. előtt 3, azt követően azonban már 22 ilyen műsort sugárzott a rádió. E 22 műsorból 8 a kormányzó hetvenötödik születésnapjához kötődött. (A névnapokon 1–2 ilyen műsor volt 1937 előtt, 1937 decemberében 3, 1927–1938 között összesen 19, az első bécsi döntés utáni években 26. A műsorok száma a korszak végén 2–7 között váltakozott.) A születésnapi és névnapi műsorok 86%-a volt élő közvetítés az első bécsi döntés előtt, azt követően csak 54%. A csökkenés úgy magyarázható, hogy a felvételről sugárzott műsorok, zenés ébresztők, zenés műsorok (katonadalok) és a rádió korábbi felvételeiből készített összeállítások is színesítették a programot.[532] A vezérkép közvetítésében a díszelőadások és a zenés műsorok komoly szerepet nem töltöttek be. Az arányuk 1938 előtt 54% volt, majd utána 31%. A filmhíradók szerepe is nőtt a korszak végén, főként a születésnapokon. A korszak utolsó éveiben június 18-án összesen 6 bejátszás készült, ebből 3 1943 júniusában, ráadásul az egyik 26 perc hosszúságú volt. A többi bejátszás az aktuális ünnepségek bizonyos vonatkozásairól számolt be.

A Magyar Film Iroda Magyarország kormányzója címmel 1943 júniusára egy 26 perces különkiadást készített.[533] A fővárosi és a nagyobb vidéki mozikban június 17-én, míg a kisebbekben utána vetítették.[534] A narráció, amit Herczeg Ferenc írt és mondott el, tartalmazta a vezérkép főbb elemeit. A zene meghatározó szerepet nem játszott. A korszak utolsó éveiben készült bejátszások esetén látható, hogy részben a narráció jelentőségének növekedése miatt a háttérzene háttérbe szorult. A Himnusz aránya így 29%-ra, az indulóké 41%-ra csökkent. Feltűnő, hogy Horthy-dal csak egyszer jutott szerephez: a *Te vagy, Horthy Miklós*t az 1940-es születésnapi filmhíradó-részletben lehetett hallani. A filmhíradók elemzésének lényeges szempontja, hogy a mozgókép mellett milyen szerep jut a narrációnak. A korszak végén készült filmhíradó bejátszások 29%-ában az első bécsi döntést követően nem volt narráció, igaz a narráció a többiben sem volt igazán hosszú. Az 1943-as születésnapi filmben, ami a leghosszabb kultusszal kapcsolatos filmhíradó volt, a narrátor által elmondottakat a mozgókép erősítette és támasztotta alá. Mindkettő orientált és igen hatásosan egészítették ki egymást.[535] A legfontosabb üzenet szerint Horthy megkerülhetetlen, pótolhatatlan szerepet töltött be a

[532] A Magyar Rádió hangarchívumában sajnos nem kutathatók a rádióműsorok, miután hangfelvételek és az írásos műsoranyag sem maradt fent.
[533] *Magyarság*, 1943. jún. 20. 15.
[534] *Újság*, 1943. jún. 17. 5.; MNL OL K 612 1943. jún. 16. 3.
[535] Arra nincs példa, hogy a korszakban egyszer olyan rosszul illesztették össze a képet és a szöveget, hogy az érdemben nehezítette meg az adott bejátszás megértését.

magyar nemzet életében. A narráció vége – Herczeg Ferenc gyakori szóhasználatának megfelelően – a kormányzó központi szerepét érzékeltette:

> „Ő az a gyémánttengely, mely körül az ezeréves gépezet forog. A széthúzó osztályokat és pártokat az ő páratlan tekintélye forrasztja nemzeti egységbe. A dolgozó nép benne látja a rend és biztonság legfőbb őrét. Benne a hitetlenek is kénytelenek hinni, az állhatatlanok is kénytelenek megállapodni. Ezért, aki Horthy Miklóst követi, az a magyar nemzetet követi. A kormányzó a nemzeti egység szimbóluma”.[536]

Ez tekinthető a film csúcspontjának, amit a magyar állam minden téren bekövetkezett fejlődését hangsúlyozó narráció kellőképpen megalapoz.[537] Hallunk arról, hogy Horthy Miklós „Isten küldötteként” került a nemzet élére, majd látjuk a budapesti bevonulás képsorait, a magyar mondavilágot megidéző fehér lovat. Ezután tematikus áttekintést ad Herczeg arról a „titáni munkáról”, amit a kormányzó 1920 óta elvégzett. Horthy Miklós személyét mindig összekapcsolta az eredményekkel, így beszél a hadseregszervezésről, a gazdasági növekedésről, a szociális helyzet és az életkörülmények javulásáról, a közlekedés és infrastruktúra fejlesztéséről, ahogyan az oktatás és a sport támogatása, a külpolitikai elszigeteltség megszüntetése sem marad ki. Eközben Horthy gyakran volt látható, azt sugallva, hogy a kormányzó felügyelte, irányította a munkát. Természetesen a szóhasználat is ezt erősítette: „mindenütt ott van”, „ösztönöz”, „van ideje és kedve”, „élénk érdeklődéssel kísérte” és „a kormányzó kedves alkotásai”. Neki köszönhetően eszerint a nemzet megerősödött és elérte a területgyarapodást: az ország „feltámadt”.

Horthy Miklós hetvenötödik születésnapján – a vezér történelmi jelentőségűnek nevezett tetteivel is összhangban[538] – a kormánypárti *Magyarország* vezércikke arról írt, hogy a kormányzó „a magyar történelem legnagyobb alakjai közül való. S azok között is egyedülálló nagyság”. A vezércikk szerzője szerint ugyanis Horthy eredményei jóval jelentősebbek, mint egyes történelmi személyiségeké. Azért is, mert sokkal nehezebb körülmények között érte el mindezt. Ezt érzékeltette, hogy amíg „Rákóczi és Kossuth országlása a nemzeti állam katasztrófájába torkollott”, addig Horthy egy „katasztrófa” után kezdte meg kormányzóságát, amely ráadásul „nem a nemzeti függetlenség vége” volt, hanem annak a „kezdete”. Bethlen Gábor érdemei is meghatározók, olvashatjuk,

---

[536] Magyar Világhíradó 1943: 1008/1.
[537] Vö. Fox 2007: 63–64.
[538] Lásd például *Esti Magyarország*, 1943. június 17. 2.; *8 Órai Újság*, 1943. jún. 18. 1.; *Új Magyarság*, 1943. jún.. 18. 1.; *Új Nemzedék*, 1943. jún. 19. 3.; *Esti Kurír*, 1943. jún. 17. 1.

de az ő hatása csak Erdélyre, tehát egy peremterületre korlátozódott. Bethlennel szemben ráadásul Horthy Miklós képes volt a trianoni ország egységét helyreállítani (1919–1921), annak területét jelentős mértékben növelni (1938–1941). Horthy Miklós az Árpádok „honalapító és országépítő nemzetsége" kihalása utáni korszakból Hunyadi János és Hunyadi Mátyás örökösének tekinthető. A Horthy-korszak legnagyobb érdeme a cikk szerint az, hogy előretörtek „a nemzeti erők", megtörtént „a magyar nép belső honfoglalása", „megújhodott" a nemzeti állam.[539] A történelmi párhuzamokra tehát a korszak végén is sor került, bár ezeknek kisebb legitimációs szerepe volt, miután már saját jogon is a magyar történelem nagyjai közé sorolták a kormányzót az őt méltatók. A születésnapokon kevésbé alkalmazták a történelmi párhuzamokat, azonban a magyarság történelmének a fenti cikkhez hasonló elemzése igen ritkán született.

A „nemzet atyját" a nemzet megtestesítőjének is tekintették a méltatások: 1943. június 15–22. között 83 alkalommal. Ez volt a legmagasabb érték a születésnapokon.[540] A „közülünk való vezér" képét voltak hivatottak erősíteni, mint már látható volt, a „vér a vérünkből" és a „test a testünkből" állítások (50. kép).[541] Ebből logikusan következett a kultikus szövegek szerint, hogy a vezér a nemzet törekvéseinek megszemélyesítője:[542] ő „az örök magyar célok jelképe és képviselője".[543] Emellett őt tekintették a nemzet életereje forrásának: Horthy Miklós „a nemzet életerejének megtestesülése".[544] Eszerint nélküle nem képzelhető el a magyar nemzet fennmaradása, túlélése, mert a vezér teste erőt sugároz, hogy a nemzete gyarapodjon, fennmaradjon és éljen.[545] Az eddigieken túl Horthy Miklós a magyar nemzet időtlenített (örök) erényeinek, főbb tulajdonságainak is a megtestesítője lett.[546] A legfontosabb nemzeti erények közé – a kormányzót méltató cikkek és beszédek szerint – a katonai vitézség, a lovagiasság, a bátorság, a magyar föld szeretete, „a magyar nép iránti patriarkális atyai érzés" és a keresztény hit tartozott.[547]

---

[539] *Reggeli Magyarország*, 1943. jún. 18. 1.
[540] A kormányzóválasztás huszadik évfordulón erre 117-szer került sor.
[541] Lásd például *Felvidéki Újság*, 1943. jún. 17. 1.; *Szolnok és Vidéke*, 1943. jún. 23. 2.
[542] Itt szükséges jelezni, hogy a vezérképen belül voltak kisebb logikai ellentmondások. Ugyanis a vezért egyszerre ábrázolták a magyar nemzet részeként és annak megtestesítőjeként is. Az üzenet ennek ellenére azonos volt: mindez a vezér és a nemzet között létező szétszakíthatatlan köteléket hangsúlyozta. Az ellentmondást nem tartom lényegesnek, miután a hangsúly az üzeneten van.
[543] *Szegedi Új Nemzedék*, 1943. jún. 19. 3.
[544] *Nemzeti Újság*, 1943. jún. 18. 1. Összehasonlításképpen idézhető: „A német nemzet elpusztíthatatlan életerejének jelképét látjuk… benne, amely Adolf Hitlerben öltött eleven alakot". Idézi Kershaw 2003: 107.
[545] Lafferton 1997: 50.
[546] A Horthy-kultusz az „örök magyar erények" miatt nemzetkarakterológiai szempontból is értelmezhető, azonban a jelenség nem szűkíthető le kizárólag erre.
[547] Például Fabinyi 1943: 5–6.; Vozáry 1943: 10. Általában a vezér személye szimbolizálja az adott rendszer alapvető értékeit. Taylor 2009: 154.

Ezek az „örök magyar erények […] mindig naggyá tették a nemzetet”.[548] A nemzet megtestesítőjének képét erősítette, hogy a kormányzót „gazdaként”, „magyar úrként” és „vitéz” katonaként is méltatták.[549] Miután a méltatások szerint a magyar nép erényeit, a nép vágyait megtestesíti, a nemzetnek nincs oka félnie a jövőtől, mert vezére, minden kiváló és „örök” magyar tulajdonságnak birtokában van. Horthy tökéletes nemzeti vezér (59. kép). Az „örök” jelző azt is takarja, hogy a nemzet is örök. Mindez nem jelentett mást, mint azt, hogy aki Horthy Miklósra tekint, magát a nemzetet látja. Az 1939 őszén megjelent *Horthy Miklós* című reprezentatív kötet egyik tételmondata is ezt fejezte ki: „A nép, ha Horthy Miklóst látja, mintegy aranytükörben nézi önmagát. A saját faji vonásait látja az arcán és érzi, hogy joggal lehet büszke a fajára. Ami idegenvérű fejedelmeink körül a legjobbakban sem volt meg, az megvan Horthy Miklósban”.[550] Horthy teste tehát a magyarságot személyesítette meg: a vezér egy volt a nemzettel, a nemzet egy volt a vezérével.[551] 1943. június 18-i rádióbeszédében a miniszterelnök azt állította, hogy „[a]z örökéletű magyarság fiatal erejének, lelkének megtestesülése, megszemélyesítője Horthy Miklós, amikor Őt ünnepeljük, magunkat becsüljük, amikor Őt köszöntjük, magunk mellett teszünk hitvallást”.[552] A kormányzó dicsőítése így a nemzet magasztalásával volt egyenértékű.[553] A vezérkép azon elemének előfordulása, ami szerint Horthy a nemzet megtestesítője, egyre gyakoribbá vált a korszakban. Horthy születésnapjain 1938-ig viszonylag ritkán, évente nem több mint 10 alkalommal lehetett ezt olvasni, míg a kormányzó hetvenedik születésnapját követően, amikor a Horthy-kultusz megerősödött és irracionálisabbá vált, már több mint 10-szer: 1938-ban 35-ször, 1941-ben 37-szer, 1943-ban már 83-szor. Hasonló tendencia figyelhető meg a névnapok esetében is, bár a növekedés nem annyira látványos (27., 29. táblázat, 3–4. grafikon). E növekedési tendencia tükrében semmi meglepő nincs abban, ha 1943 decemberében már arról olvashatunk, hogy Horthy személye „elválhatatlanul odatartozik a magyar milliók mindennapi életéhez”, mert „mindennapi kenyerünkké változott át az ő neve”.[554]

A kultikus szövegek alapos elemzése rávilágít néhány feltűnő hasonlóságra a Horthy-kép és a király két testének elmélete között. A kontextus természetesen jelentős

[548] *Reggeli Magyarország*, 1943. dec. 5. 3.
[549] Lásd például *Nemzeti Újság*, 1943. jún. 18. 1.; *Magyar Nemzet*, 1943. jún. 18. 1.
[550] Herczeg 1939: 10.
[551] Hasonló kijelentések Sztálinról is születtek. Az egyik méltató vers szerint „benne található meg nép akarata, a mi álmaink”. Idézi Plamper 2012: 112.
[552] *Pesti Hírlap*, 1943. jún. 19. 1.; Vö. Vér 2006a: 137.
[553] Vö. Kertzer 1988: 16.
[554] *Új Nemzedék*, 1943. dec. 6. 1.

mértékben megváltozott. Az alapvető eltérés úgy foglalható össze, hogy Horthy Miklós misztikus teste a nacionalizmus miatt a „halhatatlan" nemzet közösségét jelképezte, egy megszakíthatatlannak beállított történeti folytonosságot, annak időtlenített, így „örök" erényeit, főbb tulajdonságait. Értelemszerűen azért sem az államot, a trianoni ország területét szimbolizálta, mert így a határon túli magyarokat kizárták volna a vezér vezette nemzeti közösségből. Ezen kívül Horthy Miklós azért sem testesítette meg a trianoni Magyarországot, mert a kultuszának központi eleme nem a fájdalom és a megaláztatás felidézése volt, hanem a „feltámadás" és a „szebb jövő" ígérete.[555] Ezzel magyarázható, hogy a képi megjelenítések esetén a történelmi és nem a trianoni magyar állam területe volt látható a vezér arcképe mellett (16. és 40. kép). Horthy misztikus testének tagja volt minden magyar, akik, mint az idézetek is jelzik, azon keresztül értelmezhették magukat a magyar nemzet tagjaként.[556] Onnantól kezdve beszélhetünk Horthy Miklós misztikus testéről (a halandó teste mellett, amelyet sportolás, vadászat közben, családi körben, idealizált portrékon, stb. vizuálisan meglehetősen gyakran ábrázoltak), hogy a kultikus interpretáció szerint a nemzet kiválasztotta, felismerte vezérét 1919-ben, azt a férfiút, akiben a nemzeti erények megtestesítőjét fedezte fel. Ráadásul a magyar történelem egyes uralkodóit, mint látható volt, nem is tekintette a kortársak egy része a nemzetből származónak. Horthy Miklós kormányzót viszont igen. Ez azt is jelentette, hogy a nemzet ugyan „öröktől fogva" létezik a méltatások szerint, de vezetői nem minden esetben testesítették azt meg. A Horthy-kultusz bemutatásához korlátozásokkal és módosításokkal tehát alkalmazható Kantorowicz elmélete, ami erősíti e vezérkultusz vallásos és misztikus, tehát irracionális jellegzetességeit.[557]

A vezér teste metafora a korszak végén tehát gyakoribbá vált. Ez mondható el a vezérkép azon eleméről is, ami szerint a kormányzó (név- és) születésnapjai a nemzet családi ünnepei. Eszerint az „egész" nemzet/ország, „minden" magyar együtt ünnepel a kormányzói családdal, mert a „nemzet családja" ünnepli a családfőt (50., 58. kép).[558] Ilyen állításokat, ha visszafogott keretek között, de a korszak végén a szociáldemokrata *Népszava* is közölt.[559] A többi lap azonban ezen a téren is jóval lelkesebb volt. Érdemi

[555] A kormányzót méltató cikkekben előfordultak utalások a megkínzott, meggyötört, keresztre feszített Magyarország testére, de ezek a (részben már leküzdött) múltat jelképezték.
[556] Vö. Apor 2010a: 60.
[557] Az ország területi integritását, az államot és idővel már a nemzetet is megtestesítette a Szent Korona. Tehát a magyar állam és a nemzet egységének szimbolikus kifejezésére, megtestesítésére korábban is történt kísérlet. A Szent Korona-tan fejlődéséhez lásd Eckhart 2003.
[558] Lásd például *Újság*, 1943. jún. 20. 5–6.; *Dunántúli Hírlap*, 1943. jún. 19. 1.; MNL OL K 615 33. csomó 193. csomó 1943. jún. 18.
[559] Lásd például *Népszava*, 1943. jún. 19. 1.

változás ezen üzenet tartalmát illetően annyi volt, hogy a területi revíziót követően „a megnagyobbodott magyar család" ünnepéről írtak a napilapok, különösen a visszatért települések sajtója.[560] A revíziót megelőzően, a „babyloni fogságunk idején" – az egyik Munkácson elhangzott ünnepi beszéd szerint – erre csak „lélekben" kerülhetett sor, azonban „a szenvedések s megaláztatások közepette minden reményünket, álmunkat, hazavágyódásunkat az Ő személyéhez, az Ő nevéhez fűztük".[561] A *Felvidéki Újság* vezércikke szerint „[a]kkor is ő volt a mi vezérünk, a mi kormányzónk, a mi egyetlen reménységünk".[562] Horthy minden születés- és névnapján a „nemzet egésze" ünnepére történő utalás uralta a méltatásokat, ráadásul, amíg a születésnapokon 1925 és 1938 között átlagosan 37-szer, addig 1939 és 1944 között már átlagosan 165-ször lehetett ezt olvasni a napilapokban (12. és 27. táblázat). 1939–1943 között összesen 995-ször, ebből 1943. június 15–22. között 283-szor.[563] A 3–4. grafikonon látható, hogy ezek az értékek időnkénti ingadozásokkal 1939–1943 között is emelkedtek. Ezt az üzenetet még az is erősítette, hogy a háborús viszonyokra tekintettel Horthy a hetvenötödik születésnapján is elhárította magától az ünneplés minden formáját.[564] Az MTI 1943. június 12-én tette közzé a születésnap megünnepléséről szóló hivatalos közleményt, amely tájékoztatott arról, hogy a nemzet milyen módon fog emlékezni.[565] A kormányzói gesztus, amelyre a korszakban rendszeresen sor került – a kormányzóválasztás huszadik évfordulóján is – 1943-ban is azt az üzenetet erősítette fel, hogy a magyarság e kérés ellenére is ünnepel, azaz igen szoros kötelékek léteznek a vezér és a követői között.[566] Emellett ez azt is sugallta, hogy az államfő iránti tisztelet nem felülről vezényelt, hanem a nemzet őszinte megnyilvánulása, amire csak azért került sor, mert a magyar nemzet ezt így akarta.[567] A vezér tehát szerény, miután nem várta el az ünneplést. Ezt az üzenetet erősítette, hogy a kormányzó sosem vett részt a születésnapi ünnepségeken. Ezeken a napokon ugyanis Kenderesen tartózkodott családi körben. 1943. június 18-án így úgy köszöntötte minden magyar a kormányzót, „mint ahogy a hűséges gyermekek serege köszönti a hőn szeretett édesapát".[568] A *Kárpáti Híradó* állítása szerint „[ü]nnepelt mindenki rendelet

[560] Lásd például *Kárpáti Híradó*, 1943. jún. 18. 1.; *Felvidéki Újság*, 1943. jún. 17. 1.
[561] *Kárpáti Híradó*, 1943. jún. 19. 2.
[562] *Felvidéki Újság*, 1943. jún. 17. 1.
[563] A névnapokon kisebb mértékű volt a növekedés (14. és 29. táblázat).
[564] *Új Magyarság*, 1943. jún. 18. 1.
[565] MNL OL K 428 a) 1943. jún. 12. 1. A náci propaganda is azt hangsúlyozta Hitler negyvennegyedik születésnapján, hogy a német nép spontán módon ünnepel. Bühmann 2004: 133.
[566] A református sajtóban az ünneplés elhárítását a kormányzó „puritán kálvinista életfelfogásával" is magyarázták. *Debreceni Protestáns Lap*, 1943. jún. 20. 208.
[567] Vö. Plamper 2012: 120–121.
[568] *Reggeli Magyarország*, 1943. jún. 19. 1.

és parancs nélkül a szívek szavára hallgatva”.[569] Ezzel szorosan összefüggött a vezérkép azon üzenete, ami szerint Horthy Miklós kormányzó a magyarság egyedüli vezére. A születésnapokon 1939–1944 között 576-szor, míg 1925–1938 között 200-szor lehetett erről olvasni. (A névnapokon 157-ről 350-re nőtt ez az érték.) 1944 őszén kiderült, hogy ez az állítás sem tükrözte a tényleges helyzetet.

[569] *Kárpáti Híradó*, 1943. jún. 19. 1. Az üzenetet nem kiemelt évfordulón is lehetett olvasni: „Mindenki ott van ezen az ünnepen, amelyet nem rendez senki, nem kellenek hozzá közlekedési eszközök, nem kell meghívni a résztvevőket, de eltiltani, elküldeni sem lehet egyetlen magyar szívet sem. Felvonulnak a szívek és felkopognak a királyi Vár elsötétített ablakán: nézd, mi a tiéd vagyunk”. *Vitézek Lapja*, 1942. dec. 5. 1.

7. A hivatalos kultusz végnapjai: a német megszállás időszaka (1944)

Magyarország megszállására – 1944. március 19-én – azért került sor, mert Adolf Hitler szemében a magyar kormányzat teljesen megbízhatatlanná vált és a Führer el akarta kerülni, hogy a magyar állam kilépjen a tengely kötelékéből.

A zökkenőmentes megszállás érdekében a náci vezetők megkerülhetetlennek tartották, hogy Horthy jóváhagyja a megszállást.[1] Hitler Klessheimbe szóló meghívására nem is kellett sokat várni. Kállay Miklós miniszterelnök javaslatára eleinte a kormányzó nem kívánt elutazni, viszont a Honvéd Vezérkar főnökének, Szombathelyi Ferencnek a kormányzó kötelességtudatára vonatkozó kijelentései hatására – a kormányfő emlékei szerint – mégis elfogadta a meghívást.

> „Szombathelyi azzal végezte a beszédét, hogy a kormányzó úr huszonöt éven át mindent vállalt a nemzetéért, most, a legnehezebb pillanatban nem térhet ki előle, hogy vállalkozzék talán a legsúlyosabb feladatra, amit a sors reá mér; tudván, hogy a kormányzó úr akár az életét is hajlandó kockára tenni a nemzetéért, arra kéri, hogy fogadja el a meghívást. Ő bizonyos benne, hogy nem esik baja, és hazatér, sőt reméli, hogy mint a nemzet megmentője tér haza. Aki ismeri Horthyt [írta le Kállay Miklós már a saját gondolatait – T. D.], az könnyen elképzelheti, hogy mihelyt valaki az ő kötelességérzetére, s kivált a személyes bátorságára apellál, ott több érvnek nincs helye”.[2]

Annak ellenére, hogy a március 18-i Hitler és Horthy közötti tárgyalások kétszer is megszakadtak, a kormányzó végül tudomásul vette a megszállást. Úgy döntött, hogy nem mond le kormányzói hivataláról, ígéretet tett a háború folytatására, illetve arra, hogy meneszti a miniszterelnököt és Berlin számára megbízható kormányt nevez ki. Horthy Miklóst minden bizonnyal Adolf Hitler azon átlátszó ígérete győzte meg, hogy a magyar állam visszaszerezheti szuverenitását, ha igazolja, megbízható szövetségese a Harmadik Birodalomnak.[3] Ebben a helyzetben Horthy Miklós kötelességének érezte, hogy a helyén maradjon, miután lehetségesnek látta a megszálló csapatok kivonását.[4]

A kormányzó személyisége ugyan nem torzult el annyira, mint Hitleré vagy Sztáliné, de saját kultusza hatása alól ő sem tudta magát kivonni. Így az is kijelenthető,

---

[1] Gerlach-Aly 2005: 99–100.; Sakmyster 2001: 285.
[2] Kállay 1991: 2. köt. 172–173.
[3] Erről bővebben Sakmyster 2001: 300–307.
[4] Turbucz 2011: 200–201.; Turbucz 2012a: 58–63.

hogy kultusza áldozatává vált: az adott helyzetben a róla szóló magasztalások alapján hozta meg döntését.[5] Legalábbis részben. Jól látható, hogy a környezete és ő maga is a vezérkép meghatározó elemeihez nyúlt azokban a sorsdöntő napokban, így indokolta a döntéseit, illetve így igyekeztek a döntéseit befolyásolni. Vezérkultuszának hatásával is összefüggésbe hozható az önkritikára való – értelemszerűen egyáltalán nem egyedi – képtelensége.[6] Otthonról hozott kötelességtudata a haditengerészeti szolgálata során,[7] majd a nemzettel szembeni kötelességeit és önfeláldozását hangsúlyozó magasztalások hatására 1919 után jelentősen megerősödött.

> „Azt felelte [március 19-én Kállay Miklósnak],[8] hogy ő nem mondhat le […]. Ő megesküdött az országnak, hogy nehéz óráiban nem fogja cserbenhagyni, ő még ma is az a tengerész, aki nem hagyja el a süllyedő hajót, hanem az utolsó percig kitart a helyén.[9] […] Nem vonulhat vissza, mert a helyzet nem sokáig marad így, a németek már az utolsókat rúgják. El fog jönni az a pillanat, amikor a nemzet a saját erejéből is le tudja rázni őket, lesz még ellenállás, de az ellenállás csak akkor alakulhat ki, ha ő a helyén marad, s minden szálat a kezében tart; ha ugyanis ő nincs, ki az, aki körül bármi kijegesedhetik; a hadsereg egyedül csak neki engedelmeskedik; mit szólna a magyar nép, ha eljön a pillanat, amikor talpra állhat, és ő nincsen a helyén”.[10]

A süllyedő hajón maradásra vonatkozó utalásokat Sipos Péter – igen találóan – Novara-szindrómának nevezte.[11] Azonban a vezérkultusz hatására nem utalt. Horthy Miklós emellett úgy tekintett magára, mint aki nélkül érdemi változás nem történhet a nemzet életében és a források szerint arról is meg volt győződve, hogy a hadsereg fenntartások nélkül, mindig és minden körülmények között fogja követni parancsait.[12] A kultusza saját önképére, önértékelésére gyakorolt hatását világítja meg a Sztójay kormányfőnek

---

[5] Kershaw 2003: 120–122.
[6] Erről részletesebben Gellért–Turbucz 2012.
[7] A fiumei Cs. és Kir. Haditengerészeti Akadémia szellemiségét „A kötelesség az életnél is előbbre való” elv határozta meg.
[8] Sakmyster 2001: 310.
[9] Így fogalmaz az emlékirataiban is: „Azt azonban nem tehettem, hogy a süllyedő hajót éppen akkor hagyjam el, amikor a legjobban rászorul kapitányára”. Horthy 2011: 295–296. Vörös János, a Honvéd Vezérkar volt főnöke állítása szerint 1944. október 14-én is így reagált a kormányzó arra a felvetésére, hogy a másnapi proklamációt Huszton, az 1. hadsereg főparancsnokságán hozza nyilvánosságra. „Én tengerésztiszt vagyok, a süllyedő hajót sohase hagytam el, most sem hagyom el ezekben a nehéz órákban, ezekben a nehéz napokban a nemzetemet”. Karsai 1988: 590.
[10] Kállay 1991: 2. köt. 190–191.
[11] Sipos 2007b: 432.
[12] Kádár 1978: 2. köt. 635–636., 742., 745.; Vattay 1990: 32., 38.; Nagybaczoni 1986: 315–316.

írt 1944. június eleji leirata is: „úgy éreztem [március 19. után], hogy nemzetemmel szemben kötelességem kitartani a helyemen”. Ezen túl az eredeti fogalmazványban az alábbiak is szerepeltek:

> „[…] s az előreláthatóan bekövetkező események eddigi, közel két és fél évtizedes munkám egész eredményének megsemmisítését idézték volna elő. A helyemen kellett tehát maradnom, s a nemzet életének folytonossága, sőt megmentése érdekében nekem kellett kineveznem az új kormányt”.[13]

Horthy Miklós 1944 augusztusában hasonlóan érvelt Hennyey Gusztávnak, a Lakatos-kormány külügyminiszterének is.[14] A vezérkultusz korábbi hatását erősítette, hogy 1944 folyamán tovább folytatódott a nyilvános kultuszépítés, sőt, személyes találkozókon és tárgyalásokon is előkerültek a vezérkép egyes elemei. Így tett Szálasi Ferenc is 1944. május 3-án. Szerinte az államfő „több mint 25 esztendős munkája után elválaszthatatlan nemzetétől”, mert „mindig jól döntött, éspedig minden esztendőben”.[15] Kormányzói hivataláról tehát Horthy Miklós nem mondott le Kállay javaslata ellenére. Döntésével megkönnyítette a megszállók helyzetét, miután ezáltal törvényesítette a megszállást és mindazt, ami azt követően történt.[16] Azon túl, hogy nem mondott le, gyakorolta az államfői jogait is. Június végéig a döntéseit és magatartását az ország szuverenitásának visszaszerzése határozta meg.[17] Miután nem mondott le tekintélyét tálcán kínálta fel a német megszállók számára.

A Sztójay-kormány megalakulásáról kiadott március 22-i hivatalos jelentés „kölcsönös megegyezés” eredményének nevezte az ország megszállását.[18] Az egyoldalú interpretáció annyiban tartalmazott igazságot, hogy a magyar államfő tudomásul vette a történteket, nem mondott le és nem is vonult passzivitásba. A német rádió a kormányzó kiválóságát hangsúlyozva reagált a hivatalos jelentésre: „Nem véletlen, hogy most is ugyanaz az ember mentette meg az országot, aki egyszer ezt már megtette”.[19] A németek a megszállás okaként ugyanis Kállay „áruló” politikáját nevezték meg, úgy, hogy eközben a kormányzó „személyét kímélték” és kiválóságát hangsúlyozták.[20] A kormányzó kultuszának ápolásában a német megszállók nem kevés partnert találtak

[13] Szinai–Szűcs 1962: 451.
[14] Sakmyster 2001: 332.
[15] Karsai 1978: 195–196.
[16] Braham 1997: 1. köt. 381–382.
[17] Sipos 1994: 24.; Dombrády 1990a: 213–214.
[18] MNL OL K 428 a) 1944. márc. 22. 25.
[19] Idézi Ránki 1968: 102.; MNL OL K 428 e) 1944. márc. 23. 13.
[20] Ránki et al. 1968: 793., 797., 802., 805., 807.

Magyarországon. Közéjük tartozott például Lukács Béla, a Magyar Élet Pártja elnöke, aki a pártértesítő április 1-jei számában a következőképpen érvelt: „Az utat és a célt ma is Kormányzó Urunk mutatja. Őt kövessük és az Ő szavára figyeljünk”.[21] Kijelentéséről a napilapok is tudósítottak, így ez szélesebb rétegekhez eljutott. Másnap a kormány nyilatkozatban szögezte le, hogy a bolsevizmus elleni önvédelmi harc folytatása „a legelső magyar embernek, Magyarország kormányzójának az akarata”.[22] Április 14-én a kormányzó hadparancsot adott ki. Ebben a Vörös Hadsereg elleni küzdelem folytatására szólította fel a honvédeket.[23] A Legfelsőbb Hadúr szavait a be nem tiltott napilapok – a miniszterelnökség sajtóosztályának utasítására – „meleg kommentáló cikk” kíséretében közölték.[24] Méltatásaikban Horthy akaratának követésére szólították fel az olvasóikat:

> „[Horthy Miklós] egyszer már megmentette magyar hazánkat a bolsevizmus pusztításától, kiadta ismét a parancsot a harcra. Tudjuk, hogy a legszentebb eszmény, a magyar haza szolgálatában megacélosodott ereje új küzdelmekre és új győzelmekre vezet minket”.[25]

Horthy Miklós eszerint újból meg fogja „menteni” a magyarságot a bolsevizmustól, így mögötte felsorakozva kell menetelni a „szebb jövő” felé. A kormányzó méltatásához és a bolsevizmus elleni küzdelem fontosságának hangsúlyozásához hozzájárult az otrantói ütközet huszonhetedik és az ellenforradalom huszonötödik évfordulójának ünneplése is.[26] Sztójay Döme miniszterelnök május 24-én mutatkozott be a Képviselőházban. A napilapokban is olvasható beszédében nemzeti kötelességnek nevezte Horthy követését:

> „Kövessük őt a cselekvés, a küzdelem és a bizakodás útján hűséggel és odaadással, abban a biztos tudatban, hogy amint negyedszázados országlása alatt újjáépítette a forradalmakban és Trianonban összeomlott nemzetet, az elkövetkező időkön is épségben, baj nélkül fog átvezetni bennünket. A hagyományos magyar hűség és a vezére iránt érzett ősi magyar tisztelet jegyében sorakozzék a nemzet az ő fennkölt személye mögé s kövesse bizalommal az általa kinevezett magyar kormány útmutatásait”.[27]

---

[21] *Pesti Hírlap*, 1944. ápr. 2. 2.
[22] *Magyarság*, 1944. ápr. 2. 1.; MNL OL K 428 a) 1944. ápr. 1. 37.
[23] MNL OL K 428 a) 1944. ápr. 15. 26.
[24] Uo. 13.
[25] *Magyarság*, 1944. ápr. 16. 1.
[26] MNL OL K 428 a) 1944. máj. 16. 34.
[27] KN 1939–1944. XIX. köt. (1944. máj. 24.) 246–247.; *Reggeli Magyarország*, 1944. máj. 25. 3.

1944. június 18-án alapvetően a már kialakult keretek között ünnepelte az ország az államfő hetvenhatodik születésnapját. A kormányfő a rádióbeszédén kívül táviratban és személyesen is köszöntötte a kormányzót. A honvédség a kialakult módon ünnepelt. A központi protestáns istentiszteleteket élőben közvetítette a rádió. Istentiszteleteken, miséken, díszközgyűléseken, felvonulásokon, hódoló táviratokon keresztül köszöntötték vidéken Horthyt. A korábbi évekkel ellentétben június 18-án az Operában és a Nemzeti Színházban is tartottak díszelőadást.[28] A vidéki zsidóság egy hónapja zajló deportálása miatt nehezen érthető, hogy a Pesti Izraelita Hitközség hálaadó istentiszteletet tartott aznap a Hősök Emléktemplomában az államfő tiszteletére.[29] Ráadásul a kormányzó a zsidóságot érintő döntésekben június végéig alapvetően passzív magatartást tanúsított, így különös ok az ünneplésére nem volt, a deportálások leállíttatásáról még nem hozott döntést.[30] Félrevezető lenne azonban kizárólag ezzel magyarázni a magyar zsidóság – pontosan nem megállapítható részének – Horthy Miklós iránt érzett hűségét, tiszteletét. A Horthy-kultusz hatása ugyanis nem tehető zárójelbe. Horthy Miklós hetvenhatodik születésnapján a méltatások a vezérkép megszokott elemeit alkalmazták. Érdemei közül a bolsevizmus 1919-es „legyőzését" emelték ki. A vezérképen belül a hangsúly tehát a bolsevizmus legyőzésére helyeződött. A vezérkép antiszemita tartalma is erősödött a szélsőjobboldali lapokban, így például az *Új Magyarság*ban.

> „[Horthy] olyan eszményeket tűzött útmutató csillagként a magyar égboltra, melyek az akkori Európában idegenek, sőt, gyűlöletesek voltak. A kemény nacionalizmus, az öntudatos kereszténység, a fajvédelem, a zsidóság szellemi és erkölcsi ártalma ellen való határozott védekezés, íme, ezek voltak a kötelességek, melyeket ő szabott elénk. Azóta e gondolatok világformáló erővé váltak, de a kezdeményezés elsősége mégis a miénk, magyaroké".[31]

A kormányzó érdemeire történt hivatkozásokkal sikertörténetként állították be az 1919 óta eltelt időszakot, azt állítva, hogy a múltban megvalósult eredmények a jövőben is garantáltak. Az 1944-es megszállás idején történtek rekonstruálása, Horthy szerepének

---

[28] Az ünnepségekhez lásd MNL OL K 428. a) 1944. jún. 15. 10., jún. 18. 1., 5. és 26., jún. 19. 21., jún. 20. 4.; *Nemzeti Újság*, 1944. jún. 17. 10.; *Összetartás*, 1944. jún. 20. 3.; *Új Magyarság*, 1944. jún. 16. 7., jún. 18. 10., jún. 20. 3.; *Új Nemzedék*, 1944. jún. 19. 3.

[29] Karsai 2007: 72.; *Magyarországi Zsidók Lapja*, 1944. jún. 22. 7.

[30] Turbucz 2012a: 62–63. A Horthy-kultusz jelenségére szépirodalmi művek is utalnak. Zsolt Béla ennek egy tragikus vonatkozására utal, amikor a nagyváradi gettóban megalázott zsidó rabbiról ír, aki korábban még a kormányzó születésnapján mondott imát. Zsolt 1980: 240–241.

[31] *Új Magyarság*, 1944. jún. 18. 2.

értékelése során tehát figyelembe kell venni, hogy a megszállók és az őket kiszolgálók az államfő nimbuszát felhasználhatták és fel is használták a megszállás és a Szovjetunió ellen folytatott küzdelem legitimálásához. Azt hangsúlyozva, hogy minden, ami március 19. után történt Horthy Miklós egyetértésével, az ő akaratából következett be. Emiatt is érthető, hogy miért törekedett arra Berlin, hogy a kormányzó lehetőleg ne mondjon le.

A kultuszépítés alkalmai és eszközei közé tartoztak még a fentieken túlmenően a vármegyei díszközgyűlések, főispáni, államtitkári beiktatások, a kormányzóról készült festmények és mellszobrok leleplezései.[32] 1944 nyarán Kolozsvárott még lovas szobrot terveztek felállítani a kormányzónak, aminek elkészítésével Vastagh Györgyöt bízták meg.[33] A kormányzó közszereplései, így az augusztus 20-i hadnagyavatás, szintén lehetőséget adtak a kultuszépítésre.[34] A Legfelsőbb Hadúr tehát újból személyesen is jelen volt az avatáson (1932 után először). Ez az MTI tudósításában is tükröződött, mert abban azt lehetett olvasni, hogy az eseménynek „különös súlyt és jelentőséget adott" ez a körülmény.[35] Horthy személyes jelenléte e beavatási (átmeneti) rítusoknál 1932–1944 között, mint hatalmi pozíciójának kifejezése, tekintélyét nyilvánvalóan fokozta volna.[36] A kultuszépítés talán utolsó alkotása az a falfestmény, amely a kecskeméti városháza számára készült el 1944 októberére. Kecskemét törvényhatósági bizottsága 1938-ban – Horthy Miklós hetvenedik születésnapján – döntött úgy, hogy a fővezér 1920. február 7-i kecskeméti látogatását megörökítő falfestményt készítettnek. A végül Pándy Lajos által elkészített mű a fővezért és a város vezetőit ábrázolja, miközben népviseletbe öltözött gyermekek virágot és kenyeret adnak át Horthy Miklósnak.[37] Ő a falfestmény központi alakja, miután mindenki rá tekint.

Ahogyan nyomult előre a Vörös Hadsereg úgy vált határozottabbá a *Szabad Nép* hangvétele. Az illegális kommunista lap második évfolyamának második száma szerint a magyar munkásság „a náci rablók" mellett a „nemzetgyilkos Horthy-rendszer ellen is" harcol, mert „Horthyék nem a nemzetet, hanem Hitlert szolgálják".[38] A *Szabad Nép* és a moszkvai Kossuth Rádió már a második világháború korábbi időszakában is értékelte a

---

[32] MNL OL K 428 a) 1944. ápr. 4. 21., ápr. 19. 23., ápr. 30. 13., máj. 2. 26., máj. 5. 10., máj. 8. 15., máj. 11. 30.
[33] Murányi 2012.; *Magyarság*, 1944. júl. 9. 12.
[34] MNL OL K 428 a) 1944. ápr. 8. 25., máj. 11. 1–2., jún. 15. 26.; *Magyarság*, 1944. ápr. 9. 1., máj. 12. 3., aug. 22. 1–2.
[35] MNL OL K 428 a) 1944. aug. 20. 24.
[36] A rituális előjogok hanyagolása veszélyes hatással járhat: a közvetlenebb kapcsolat hiánya ugyanis csökkentheti az előjogok birtokosának tekintélyét. Kertzer 1988: 29–31.
[37] A freskó 2014-es felfedezéséről tudósít: http://www.baon.hu/bacs-kiskun/kozelet/elokerult-a-lefestett-horthy-kecskemeten-556591
[38] *Szabad Nép*, 1944/2. sz. (okt.) 107.

fennálló rendszert, de érdemi hatást nem tudott kifejteni.[39] A németekkel szembeni ellenállásra más illegális lap is felszólított. Az *Eb ura fakó* – a Felszabadítási Bizottság lapja – például Horthy Miklósra, az ország „törvényes kormányzójára" hivatkozva tette ezt 1944. október 15-e után.[40]

***

1944. október 15-e, az átállási kísérlet kudarca után, Horthy megítélése megváltozott. A szélsőjobboldali *Magyarság* ugyanis „a kormányzó jelzővel nem is illethető árulásáról" írt. Azonban ez a „galád kísérlet" nem sikerült, amit „az egész nemzet lelkesülten és a felszabadulás érzésével vett tudomásul" – foglalta össze a helyzetet Hubay Kálmán. Hatalomra kerülését Szálasi az október 15-i hadparancsában azzal indokolta, hogy a kormányzó szembefordult a nemzetével, mert megszegte az esküjét.[41] A kormányzót korábban még az egekig magasztaló lap hasábjain tehát egy új értelmezés jelent meg. Mindez jól jelzi, hogy a szélsőséges jobboldali erők, a honvédségen belül is, csak addig a pillanatig ápolták a Horthy-kultuszt, addig tudtak ezzel – különböző mértékben és módon – azonosulni, amíg a kormányzó nem fordult visszafordíthatatlanul szembe a Harmadik Birodalommal. Nem vitatták el tehát azt megelőzően a szimbólumszerepét, „országgyarapító" érdemeit, de mégsem tőle várták az ország sorsának meghatározását. A hadseregen belül szerepet játszott még az is, hogy a Legfelsőbb Hadúr személyes megjelenésére a tisztavatások során a korszak második felében csak 1944-ben került sor. Horthy Miklós vezérkultusza október 16. után elveszítette addigi hivatalos rangját és domináns pozícióját. Horthy Miklós megítélésében markáns fordulat történt. A nyilas diktatúra időszakában azonban a propaganda nem törekedett életének, tevékenységének teljes hiteltelenítésére, ahogyan ezt tették 1945 után a kommunisták, hanem a hangsúlyt 1944 őszére helyezték („árulás").[42] Újból előtérbe került a „rossz tanácsadók" szerepe is, akik „a XX. század egyetlen valóban magyar mozgalmának vezetőjét […] tíz kerek esztendőn át hermetikusan elzárták a magyar államfőtől. Attól a férfitől, akit környezete ország-világ előtt gyalázott meg az október 15-i hadparanccsal, s akit […] Szálasi Ferencen kívül mindenki elhagyott".[43] Ezt az üzenetet plakáton is terjesztették, ami

[39] Olasz 2007: 151.; *Szabad Nép*, 1942. ápr. 1. 64.
[40] *Eb ura fakó*, 1944/3. sz. (nov.) 3.
[41] *Magyarság*, 1944. okt. 17. 1., 3.
[42] *Összetartás*, 1944. okt. 22. 1., nov. 23. 5., dec. 6. 2., dec. 7. 1.
[43] Uo. 1944. nov. 2. 1. Szálasi 1944. augusztus végén úgy vélte, hogy az államfő „teljesen az angolszász–zsidó cimboraság markában van" és emiatt „már nem hisz a németek győzelmében". Majd hozzátette: „meglehet, hogy a Kormányzó még megmenthető valami csoda folytán". Karsai 1978: 369., 384–385., 425. Az idézetek a 369. oldalon olvashatók.

szerint 1919-ben azért vonult be Horthy Budapestre, hogy azt „a vörös bandáktól megtisztítsa”. Emiatt „a kommunizmussal való szembefordulás megtestesítőjévé” vált. Azonban „[m]ost az ő nevére hivatkozva csalogatnak át az oroszokhoz”. Ez „gaz árulás, amikor az ő nevében a német bajtársak ellen akarnak küldeni az első vonalból”.[44] Ennek ellenkezőjére is volt példa. Egy másik nyilas plakát szerint ugyanis a „zsidógyarapító” és „hitvány zsidóbérenc” kormányzó Károlyi Mihályhoz hasonlóan „játszotta át a bolsevizmus halálos karmaiba drága Hazánkat”.[45]

Horthy Miklós szerepének átértékelésével együtt „állami szintre” emelkedett a Szálasi-kultusz. Megszűntek ugyanis azok a korlátok – legalábbis elviekben –, amelyek korábban akadályozták annak széles körű építését. Azért csak elviekben, mert akkorra az ország már hadszíntérré vált, a kultusz széles körű terjesztésére így nem volt mód, ráadásul idő sem állt rendelkezésre, hogy teljes formájában ki tudjon épülni.[46]

[44] A plakátot közli Paksa 2013a: 287.
[45] A plakátot közli Paksa 2013c: 27.
[46] Paksa 2013a: 294.; Paksa 2013b: 148., 154–155., 167., 210–211.

8. Összegzés

Horthy 1919 és 1944 közötti vezérkultusza nem volt egyedülálló jelenség a korszakban. Számos európai államban jelentek meg ugyanis a „nagy háború” után vezérkultuszok. Az okok között a háborús vereség, nemzeti megaláztatás, politikai instabilitás, szociális feszültségek és gazdasági problémák említhetők. E vezérkultuszok egyikének történetét mutatta be ez a munka.

Horthy Miklós kultusza a magyar történelem egyik válságperiódusának terméke. A jelenség az 1918–1920 között történtek (háborús vereség, Tanácsköztársaság, román megszállás, Trianon stb.) következményeként értelmezhető. A Horthy-kultusz már 1919 őszén létezett, központi üzenete, a vezérkép számos eleme és a rítusok egy része már akkor megjelent.[1] A magyar társadalom bizonyos csoportjai ugyanis már akkor tőle várták az elveszített nemzeti nagyság – a történelmi Magyarország – helyreállítását, az elszenvedett nemzeti sérelmek orvoslását. Horthy szimbolizálta számukra a múlttal való alapvető szakítást és a „szebb jövő” ígéretét.[2] A vezér személye köré felépített kultusz természetesen a politikai berendezkedés számára is lényegessé vált, fontos legitimációs tényezőt jelentett. Horthy Miklós alkalmasságának bizonyítása érdekében a méltatások alaposan eltúlozták a jó tulajdonságait, képességeit és tetteit, megteremtve ezzel egy szelektíven konstruált, egyoldalú és leegyszerűsített képet.[3] Eszerint kizárólag Horthy Miklós volt hivatott és képes a háború után elszenvedett nemzeti sérelmek orvoslására, az elveszített nemzeti nagyság helyreállítására, arra, hogy elvezesse a magyarságot a „szebb jövőbe”. A vezér személyébe vetett hitet, mint minden vezérkultusz esetében, folyamatosan, rendszeresen igazolni is kellett. Igazolni kellett azt, hogy miért csakis ő méltó a követésre. Ezáltal a korszak összes eredményét, sikerét a kormányzó „kiváló” vezetésének tulajdonították, úgy értékelve ezeket, hogy a „nemzet vezére” nélkül meg sem valósulhattak volna. Horthy Miklós nélkülözhetetlenségét sugallták. E kép szerint Horthy Miklós „nemzeti hős”, „bölcs”, nemzeti vezér, a „nemzet atyja”, a nemzet megtestesítője volt, aki kizárólag a nemzet érdekeit követve, a pártpolitikai küzdelmek felett állva, határozottan, megfontoltan vezeti a magyarságot Trianon revíziója, a „szebb

[1] A kultuszok dinamikájához lásd Zeidler 2012: 10.

[2] Wolfgang Schivelbusch nem foglalkozott részletesen a vereség kultúrájáról szóló könyvében (2001) – annak az első világháború utáni Németországgal foglalkozó fejezetében – a vezérkultusz jelenségével, amely nyugodtan tekinthető a világháború egyik következményének, a háborús vereség feldolgozásának egyik eszközének.

[3] Ez a kép rendelkezett reális elemekkel, például az első világháború alatt elért győzelmei említhetők, míg a vezérkép többi eleme a tényleges képességeit túlozta el, illetőleg egészítette ki fiktív képességekkel és tulajdonságokkal. Így egy mindentudó, sosem hibázó vezér képét alakították ki róla.

jövő” és a „magyar feltámadás” felé. Emiatt már 1919 őszén össze is olvadt a Horthy-kultusz az irredenta kultusszal.[4] Az 1919–1944 között a személyének tulajdonított tettek („nemzetmentés”, „országépítés”, „országgyarapítás”) azt az utat írták le, amelyet a nemzet Horthy Miklós vezetésével megtett 1919-et követően. Eszerint a nemzet lépésről lépésre közelebb jutott a „szebb jövőhöz”, a vágyott állapothoz, illetőleg azt részlegesen el is érte. A revíziós sikerek után a méltatások arra is hivatkozhattak, azt is láttathatták – és láttatták is –, hogy Horthy Miklós ténylegesen rendelkezik azokkal a képességekkel, amelyekről a korszak eleje óta rendszeresen írtak és beszéltek a méltatói. Képes volt ugyanis „elérni” az ország részleges területgyarapodását, érveltek egymásra is licitálva a dicshimnuszok, elfeledkezve arról, hogy a területi revíziót nem a kormányzó, hanem a nemzetközi erőviszonyok megváltozása, a tengelyhatalmak támogatása tette lehetővé, amihez természetesen a magyar diplomácia kitartó munkája is hozzájárult. A revíziós sikerek áraként Magyarország külpolitikai mozgástere 1938 után fokozatosan beszűkült, a magyar állam egyre inkább elköteleződött Berlin irányában.[5] Eközben a méltatói „országgyarapítónak” nevezték a népszerűsége csúcsán álló kormányzót. A Horthyról konstruált kép és a – történeti kutatások alapján megismerhető – valóság között már 1938 előtt is nagy „szakadék” tátongott, azonban kijelenthető, hogy a realitások (a világháború alatt egyre inkább beszűkülő mozgástér, a jövőre vonatkozó kedvezőtlen kilátások) és a propagandisztikus állítások (a vezér követésével elérhető a „szebb jövő”) közötti eltérés mértéke a korszak utolsó éveiben volt a legnagyobb. Mindez negatívan befolyásolta a magyar társadalom külpolitikai gondolkodását, azaz hozzájárult a reális önképének további torzulásához.

Ez a Horthy-kép egyrészt jövőképet, másrészt megoldást kínált, miután ebben koncentrálódtak azok a vágyak, amelyeket a Horthy-kultusszal azonosulók el kívántak érni. Ez azt is jelenti, hogy a Horthy-kultusz rávilágít arra, hogyan tekintettek magukra a társadalom azon csoportjai vagy tagjai, amelyek vagy akik azonosultak ezzel, hogyan élték át a körülöttük zajló folyamatokat.[6] A Horthy-kultusz, mint minden vezérkultusz, így korkép, definiálhatjuk úgy is, mint a politikai közösség vágyainak és félelmeinek egyik lehetséges kifejezési formáját.[7] Horthy vezérkultusza egy tágabb mítoszrendszer részét képezte, a dicsőségesnek beállított nemzeti múlt és a nemzeti nagyság mítoszától

[4] Az irredenta kultusztól eltérően a kormányzó személyéről nem volt mód érdemben nyilvános kritikát mondani. Zeidler 2009: 214., 262–263., 266.
[5] Ehhez lásd Uo. 176–283., 268–292.; Pritz 2011b: 38–44.
[6] Zeidler 2012: 16.
[7] E kérdés tágabb megközelítéséhez lásd Hankiss 2006.

elválaszthatatlan volt, emiatt is kapcsolódott össze az irredenta kultusszal. És így a magyar vitézség és hősiesség kultusza sem függetleníthető tőle. Az 1919–1944 közötti Horthy-kép főbb üzenetei szerint a vezér és követői között harmonikus, bensőséges kapcsolat alakult ki. Ez a magyarságot körülvevő világ meglehetősen leegyszerűsített értelmezését jelentette. Ez a világ két részre osztható: a „mi" és az „ők" közösségére. A „mi" közössége élén Horthy, a „nemzet vezére" állt, aki a „nemzet atyjaként" őrködött a magyarság sorsa felett, vezetve az elveszített nemzeti nagyság visszaszerzése felé a magyarságot. A vezért követték a „becsületes", „tisztességes" magyarok, azok, akik felismerték, hogy a nemzet egyetlen hivatott vezére Horthy Miklós. Ebből következett, hogy azok, akik ezt nem fogadták el, kiszorultak a magyar nemzet közösségéből, de legalábbis a „tisztességes" magyarok közül. A „mi" közösségéhez tartoztak emellett azok az országok, amelyek támogatták a területi revíziót, majd a második világháború alatt – a háborús propaganda részeként – a szövetséges államok és azok vezetői is.[8] Az „ők" csoportját alkották azok a magyarok, akik nem kívántak Horthy útmutatásai, elvárásai szerint élni. Rajtuk kívül ide tartoztak a szomszédos államok és a Szovjetunió, különösen is az 1941-es hadba lépés után. A szomszédos államokkal értelemszerűen Trianon és a revízió miatt volt érdekellentét, míg a Szovjetunióval – ezen interpretáció szerint – az „európai", „keresztény" civilizáció és a magyar állam védelme miatt került konfliktusba Magyarország.[9] A háborús propaganda miatt a Horthy-kép antibolsevista tartalma megerősödött: az államfő a nemzet bolsevizmussal szembeni „védőbástyája" lett. Az antiszemitizmus – a fokozódó jogkorlátozás és diszkrimináció ellenére – nem vált a vezérkép meghatározó elemévé, így a magyar zsidóság nem szorult ki a kultikus szövegek szerint a kormányzó vezette közösségből. Volt ugyan ilyen tendencia, főként a szélsőjobboldali lapokban, de ezt túlzottan gyakran azokban sem fogalmazták meg.

A Horthy-kultusz története két fő szakaszra osztható.[10] A korszak első éveiben, körülbelül 1925-ig, Horthy vezérkultuszát alapvetően, de nem kizárólagosan a radikális jobboldal, a fajvédők alapozták meg. Emiatt a vezérkép a jobboldali radikalizmus politikai programjához, politikai víziójához illeszkedett, az általuk megálmodott „új" – militarizált, erős kézzel vezetett, irányított, egységes társadalommal rendelkező – Magyarország legitimációját szolgálta. Horthy vezérkultuszának emiatt eszmetörténeti

[8] Diplomáciai értelemben a magyar államnak a háromhatalmi egyezmény aláírása előtt nem voltak még szövetségesei.
[9] A politikai idegen megkonstruálásához lásd Szabó 2006.
[10] A disszertáció szerkezetében ez a felosztás azért nem érvényesül, mert a Horthy Miklós személyéhez kötött három fő jelzőt választottam elsőszámú rendezőelvnek.

vonatkozásai is vannak, hiszen a fajvédők politikai programjának a vezérelv lényeges eleme volt. A bethleni konszolidáció idején, mint ezt a történeti kutatások korábban már kimutatták, megváltozott a kormányzó szerepfelfogása, illetőleg eltávolodott az őt vezérré tevő radikális jobboldaltól. Ez a folyamat kihatott a kultuszára is, ugyanis az 1920-as évek közepéig eltűntek a vezérkép autokrata vonásai. Kultusza az 1920-as évek közepén állami szintre emelkedett, ezzel kezdetét vette történetének második – közel húsz éves – szakasza, ami során egyre meghatározóbbá vált a szerepe, megszilárdult ugyanis az évfordulókhoz kötődő ünneprend és a hétköznapi életben is egyre inkább jelen volt. A Horthy személyéhez kötődő évfordulókon (a születés- és névnapjain, a kormányzóválasztás és a budapesti bevonulás évfordulóin), mint megemlékezési, a múlt kiemeltnek tekintett eseményeit felidéző szertartásokon egyre rendszeresebben, évről évre visszatérő keretek között az egyházak, a honvédség, a kormány, a rendszerhez hű társadalmi szervezetek stb. és a korabeli tömegkommunikációs eszközök segítségével onnantól az egész állami apparátus ápolta a vezérkultuszt, amely így még szélesebb rétegekhez jutott el.[11] A kultuszépítéstől a közoktatás sem maradt távol. Horthy Miklós a konszolidált politikai rendszer szimbóluma, az alkotmányosság és a stabilitás „legfőbb őre", a kultusza a fennálló rend legitimációjának egyik fontos forrása lett. A kultusz 1938–1943 között érte el a csúcspontját, egyrészt a revíziós sikerek eredményeként, másrészt azért, mert azt a kormányzat a rendszer stabilizálására használta fel. Horthy vezérkultuszának dinamikáját tehát az intenzitása növekedése, 1938 után a látványos megerősödés, majd a hirtelen „összeomlás" jellemzi.[12] A kultusz építésének eszközei közül a sajtó emelhető ki, amely a közvélemény befolyásolásának egyik legfontosabb eszköze volt a korszakban (a kultuszépítés szinte minden vonatkozásáról tudósított), az elterjedő új tömegkommunikációs eszközök (rádió, film) mellett. A napilapok között aktivitásukat tekintve ugyan kimutathatók különbségek, mert nem mindegyik tudósított ugyanolyan rendszerességgel és részletességgel az egyes évfordulókról, ahogyan Horthy méltatásának mértéke terén is voltak eltérések, de a napilapok, ha megjelentek bennük cikkek, szinte azonos képet közvetítettek az államfőről. A vezérkép közvetítése terén a legaktívabb napilapok közé a *Budapesti Hírlap*, a *8 Órai Újság*, a *Nemzeti Újság*, a *Magyarország* és a *Pesti Hírlap* sorolható. Látható, hogy a liberális és baloldali lapok a

[11] A megemlékezési szertartások „nem egyszerűen felvetik, hanem állítják a múlttal való folytonosságot", így rituálisan újra előadják „azon események narratíváját, amelyek valamilyen múltbeli időpontban" mentek végbe. Connerton 1997: 66.

[12] A „növekedést" jelzi például a leleplezett festmények, az életrajzok, illetve a születés- és névnapokon megjelent cikkek száma. Az „összeomlás" alatt nem a vezérkultusz teljes eltűnésére gondolok, hanem a magánszférába történő visszahúzódásáról.

kultuszépítésben kevésbé aktívan vettek részt, a kultuszépítéshez – mint a születés- és névnapokról szóló fejezetekből kiderül – később is csatlakoztak, elsősorban a fennálló rendszer elvárásainak való megfelelés érdekében. A *Népszava* vállalta a legmarkánsabb különállást. A fentiek azt is jelentik, hogy a sajtóban, de az életrajzokban és az ünnepi beszédekben is kialakult egy viszonylag homogén vezérkép, kialakult az a kultikus, ritualizált nyelvhasználat, amelyen keresztül lehetett róla írni és beszélni. Ez állandó panelekből, kulcsfogalmakból, a vezérkép elemeiből épült fel, az alkalmazott szókészlet behatárolt és formalizált volt.[13] A nemzetre vonatkozó különféle – értelemszerűen kivétel nélkül pozitív tartalmú – hivatkozások fordultak elő legtöbbször a kormányzót méltató szövegekben, tehát a vezér iránti tiszteletet és hódolatot hazafias kötelességként állították be.[14] A vezérkultusz ilyen értelemben a nemzetépítés, a nemzeti identitás megerősítésének eszközeként is értelmezhető, a vezérhez való viszonyulás is a nemzeti sorskérdésekkel, a nemzet jövőjével kapcsolatos állásfoglalást jelentett. A liturgikus nyelvben „performatív megnyilatkozások hozzák létre azt a teret, amelyben a közösség létrejön, és a performatív megnyilatkozások teremtik meg magát a közösséget". Emiatt volt jelentősége a „mi" szócskának.[15] A Horthy-korszak tekintélyelvű – korlátozottan plurális – nyilvánosságában a revíziós propagandán kívül Horthy Miklós vezérkultusza jelentette azt az állandó témát, ami a nyilvánosság különféle színterein keresztül a médiafogyasztók széles köréhez eljutott. A vezérhez való viszony szempontjából a nyilvánosság szinte teljes egészében tekintélyelvű és homogén volt.[16] A pluralizmus létét mutatja, hogy nem volt kötelező a kultusz építésében részt venni. A második világháború időszakát leszámítva három főbb modell mutatható ki – a sajtó esetében – a kultuszépítésben történő részvételre. Az egyik az ettől való távolmaradás, a másik a tudósítások közlésére szorítkozás, míg a harmadik esetben a tudósításokon kívül az adott napilap méltatásokat is közölt. A különféle kategóriákba ugyanaz a napilap is beletartozhatott, különösen az 1920-as években. A kormányzó személyének büntetőjogi védelme a pluralizmus korlátozottságára mutat rá. A Horthy-kép közvetítésében a rádió és a filmhíradó kisebb szerepet játszott. Ennek jelentősége a világháború időszakában nőtt meg. Miután mindkét médium kormányzati ellenőrzés alatt állt, így a kormányzó méltatásában eltérés nem mutatható ki. A kultuszépítéstől való távolmaradás lehetősége természetesen nemcsak a szerkesztőségekre vonatkozott.

---

[13] Vö. Vér 2006a: 129., 139–140.; Connerton 1997: 72–75.
[14] Vö. Parkin 1997: 90–91.
[15] Connerton 1997: 73.
[16] Sipos 2012: 81. A Horthy-kori nyilvánosság jellemzéséhez lásd Sipos 2011: 107–120.

A Horthy-kultusz funkciói közé tartozott a társadalom integrálása; a politikai rendszer legitimációja, stabilizálása; a társadalom mozgósítása; a mintaalkotás és a pozitív jövőkép sugalmazása, azaz az aktuális helyzetről történő figyelemelterelés. Miután Horthy a fennálló politikai berendezkedés szimbólumává vált, így a rendszert legitimálták a vezérkép azon elemei, amelyek vezéri szerepét igyekeztek alátámasztani: így a pozíciójával kapcsolatos kijelentéseken kívül (2. réteg) azok az üzenetek, amelyek egy új és jobb korszak kezdetére vonatkoztak (4. réteg). Azok, amelyek Isten akaratára hivatkoztak (5. réteg), és a vezérnek – így rajta keresztül a rendszernek – tulajdonított sikerek és eredmények is (6. réteg). A nemzet és a vezér „szoros" kapcsolatát bemutató elemek – az ezzel összefüggő csoportképzéssel kiegészülve – a vezérkultusz integratív funkciójának sikerét igyekeztek elősegíteni, ahogyan a legitimációs szerepük is fontos volt. A vezérkép markáns eleme volt, hogy a vezér, a „nemzet atyja" és megtestesítője a napi politika konfliktusai, a részérdekek, az egyes kormányok vitatható intézkedései felett állt, tehát azonosulási pontot, összekötő kapcsot jelentett a különböző társadalmi csoportokhoz tartozó egyének számára. A kultikus szövegek szerint az elképzelt nemzet közössége a vezér köré épült fel, mert körülötte a magyar nemzet „fiai" és „leányai" összesereglenek, alárendelve magukat a gondoskodó „atya" akaratának. Horthy Miklós személyéhez és rajta keresztül a rendszerhez való kötődés lélektani és érzelmi jellegű volt, míg anyagi, materiális kötelékekről azok esetében lehet beszélni, akik a rendszer által kínált előnyöket is élvezték. A vezérkultusz mozgósító funkciója elsősorban nem pártokhoz, ifjúsági szervezetekhez kötődött, mint a korabeli diktatúrákban, hanem a társadalommal szembeni elvárásokon keresztül értelmezhető. A kultikus szövegek 1919 óta példaként állította be Horthy személyét a társadalom számára, tetteit követendőnek, iránymutatását mindenkire nézve kötelezőnek nevezték. Ez összefüggött a kultusz szocializációs funkciójával, a hatalom társadalommal szembeni elvárásaival. A kultikus interpretáció szerint Horthy Miklós vállain nyugodott a nemzet jövője. Ezáltal a Horthy-kultusz a magyar társadalom azon csoportjai számára, amelyek azonosultak vele, biztonságérzetet jelentett, reményt adott, pozitív jövőképet sugárzott, másfelől viszont, csökkenthette a kormányzót követők felelősségérzetét és a kritikai gondolkodásra való hajlandóságukat.[17] Az imaginárius vezérkép elemei a „szebb jövő" megvalósíthatóságát közvetítették, ezt voltak hivatottak igazolni, erre igyekeztek garanciát nyújtani. Az irredentizmushoz hasonlóan Horthy Miklós kultusza társadalom-lélektani önterápiaként

[17] Vö. Kertzer 1988: 85., 181.; Lane 1981: 271.

is értelmezhető, miután hozzájárult a háború utáni állapotok feldolgozásához, de ez mégsem jelentett megfelelő „kezelést”, mert „téves diagnózison alapult”, illetve egy elképzelt, a valóságban nem létező személytől várta a teljes „gyógyulást”.[18] A két kultusz ráadásul össze is olvadt, így együttesen is eleget tettek az önterápiának, illetőleg a nemzeti identitás Trianont követő újrakonstruálásának. Fő üzenetük szerint ugyanis elfogadhatatlan volt mindaz, ami a világháború után történt a magyarsággal, egyedüli megoldásnak a múltbéli helyzet visszaállítását tekintették.[19] A nemzetet kiválasztottnak állították be, amivel csak átmenetileg történhet meg Trianonhoz hasonló tragédia. Ennek igazolása terén volt fontos, hogy Horthyt a „magyarok Istene” választottjának és küldöttjének nevezték a méltatások.

Itt szükséges kitérni a kontinuitás-diszkontinuitás kérdésére, arra, hogy milyen mértékben tekinthető újszerű jelenségnek a Horthy-kultusz és mennyiben támaszkodott a világháború előtti uralkodói reprezentációra, Ferenc József kultuszára, esetleg más kultikus hagyományra. Megítélésem szerint Horthy Miklós kultuszának megjelenési körülményei a diszkontinuitást erősítik. A kultusz megjelenése a háborús vereségre, összeomlásra, egy válságszituációra adott reakcióként értelmezhető. Horthy alulról jött vezérként – tehát nem a dinasztikus trónöröklési szabályok alapján – került az ország élére. Számos kortársához hasonlóan a válság emelte őt fel oda, választás útján és a népszuverenitás elve alapján. Ráadásul a korszak elején a jobboldali radikálisok jelentős mértékben hozzájárultak a vezérkultusza megalapozásához. A Horthy-kép több eleme a fajvédő politikai programhoz igazodott. Eleinte e politikai csoportosulás vezéralakjának számított Horthy Miklós, ami távol állt a dinasztikus kultuszoktól. A világháborút követően a politikában Európa-szerte elterjedt militarizmus és vezérelv szintén éreztette hatását. Horthy Miklósnak ráadásul nem azért alakult ki 1919-ben a vezérkultusza, mert nem volt király Magyarországon. Kultuszának megjelenése nem függ össze az államfői pozíció betöltésével. Ez a kérdés még nem volt napirenden, amikor már vezérkultusza volt a fővezérnek. Azonban az 1920-as években kultusza „konszolidálásában” lényeges szerepet játszott az uralkodó hiánya, mint jeleztem, ami értelemszerűen a kontinuitást erősítette az uralkodói reprezentációval. Hozzá kell ehhez tenni, hogy a vidéki utak vonatkozásában az uralkodói reprezentációnak már a kultusz konszolidációja előtt volt szerepe. Ez azt jelenti, hogy a Horthy-kultusz – megjelenési körülményei ellenére – az 1918 előtti időszak külsőségeire is építkezett, ami idővel erősödött. Ugyanis az uralkodó

[18] Zeidler 2009: 261.
[19] Uo. 266–267.; Vö. Kertzer 1988: 178.

születés- és névnapjainak ünneplése hasonló módon történt (tábori istentiszteletek és misék, díszszemle, tisztelgő küldöttségek, törvényhatóságok közgyűlései), mint történt ez – módosulásokkal, kiegészítésekkel – a kormányzó esetében. Ráadásul a Horthy-kép főbb elemei a Ferenc Józsefet méltató cikkekben is rendszeresen olvashatók voltak.[20] A királyt a „nemzet atyjaként", a nemzet jelképeként állították be, hangsúlyozva a nemzet és az uralkodó közötti szétszakíthatatlan kötelékek létét, a Gondviselés küldöttének, az alkotmányosság őrének tekintették, aki mindig teljesíti a kötelességét stb.[21] Az 1867. június 8. koronázás egy új, a korábbinál jobb korszak kezdetét jelentette (szimbolikus kezdet).[22] Ehhez hozzátartozott, hogy a dinasztikus és nemzeti reprezentáció versengése és dualizmusa a császár és király esetén egy a Horthy-kornál eltérő kontextust takar.[23] A Horthy-kultusz genezise a kortárs európai vezérkultuszokhoz közelítette ezt, míg az uralkodói reprezentáció egyes elemeinek alkalmazása és a kultusz 1920-as években végbement „konszolidálása" a háború előtti dinasztikus kultuszokhoz. A fentiek miatt a Horthy-kultusz 1919–1944 között így átmeneti típusú vezérkultusznak tekinthető, azonban a modern vezérkultuszokhoz közelebb állt, mint az uralkodókultuszokhoz. Kultuszában az 1918 előtti uralkodói külsőségek ugyan lényeges szerepet játszottak, azonban a kultusz létét meghatározó egyes tényezők eltértek a dualista Magyarország életét meghatározó viszonyoktól. Ezen a téren a választójogosultság kiterjesztése, a tömegpolitika irányába történő elmozdulás, valamint az említhető, hogy a Horthy-kultusz célközönsége a társadalom egésze volt, míg a 19. századi uralkodókultuszok esetében ez nem feltétlenül mondható el. Az államfő hatalma már nem volt isteni eredetű, a legitimáció forrása a nemzet és nem Isten. Ezzel függ össze, hogy a modern vezérkultuszok szekuláris jelenségek és a középpontjukban – az ismert példák alapján – férfiak állnak és nem nők, mint ez királynék, cárnők stb. esetében előfordulhatott korábban.[24] A fentiek mellett a vezérelv, a militarizmus, a társadalom átformálásának igénye, tehát egy pártpolitikai program is meghatározta a Horthy-kultusz jellegét,

[20] Ehhez is szükséges hozzátenni, hogy a radikális jobboldal kultuszépítő tevékenysége során alkalmazta a Ferenc József-képben is megtalálható üzeneteket.
[21] Lásd például *Pesti Hírlap*, 1900. aug. 18. 1–2., 1910. aug. 18. 1–2.
[22] Uo. 1892. jún. 8. 1–2., jún. 9. 4.
[23] Sinkó 2001.
[24] A modern vezérkultuszok alapvető jellegzetességeihez lásd Plamper 2012: xvii–xviii, 2–5., 24–25., 140.; Plamper két másik tényezőt is hangsúlyoz még. Az egyik a tömegmédia szerepe, ami egyértelmű, így nem említettem. A másik az, hogy modern vezérkultuszok csak zárt társadalmakban jöhetnek létre. Az nem vitatható, hogy a politikai verseny korlátozása, esetleges felszámolása, a cenzúra stb. elősegíti a vezérkultuszok fennmaradását a kritika hiánya vagy alacsony szintje miatt, de azt vitathatónak tartom, hogy demokratikus körülmények között nem jöhetnek létre vezérkultuszok. Nyilván más keretek között, de ez a jelenség meglátásom szerint nyílt(abb) társadalmaktól sem idegen.

elsősorban eleinte. Bizonyos szempontból Ferenc József kultusza is megfeleltethető a modern típusú vezérkultuszok jellemzőinek, de a hatalmának forrása még Isten és nem a nemzet volt, tehát Isten kegyelméből volt uralkodó, ami világos választóvonalat jelent.[25] Ferenc József hivatalos kultuszán kívül egyéb 1918 előtti kultikus hagyományréteg is kimutatható Horthy vezérkultuszában, amelyekre az elemzés során minden esetben igyekeztem kitérni. Itt ezeket nem ismétlem meg, csak annyit jeleznék újra, hogy a Horthy-kultusz újszerű és egyedi jelenség volt a megjelenési körülményei, kontextusa, így az irredenta kultusszal történő összeolvadása miatt, azonban egyes elemei korábban – akár néhány évszázaddal korábban – is léteztek.[26]

Disszertációmból kiderül, hogy Horthy vezérkultuszának építésében kik vettek részt. Arra a kérdésre, hogy a tevékenységüket pontosan mi motiválta, nem mindig lehet – az eddigi kutatások alapján – választ adni. A kultuszépítésben különböző csoportokba sorolható egyének vettek részt, amely kategóriák között azonban kimutatható átfedés is.[27] Elsősorban a vezér, Horthy Miklós, aki számos kortársától eltérően ugyan nem foglalkozott érdemben a róla kialakult kép befolyásolásával, ellenőrzésével, legalábbis a megismert forrásokból nem lehet erre következtetni, de mégis részt vett a kultuszépítés folyamatában, amikor a születés- és névnapi katonai ünnepségek, illetve a jelentősebb jubileumok során jóváhagyta a programot (1930, 1940) vagy kifejezte kívánságát, hogy egy adott évfordulót ne ünnepeljék meg (1935). Doblhoff Lily, Pilch Jenő életrajza és emléklapok engedélyezésében is volt szerepe. Horthy azáltal is hozzájárult a kultusza ápolásához, hogy időnként elhárította magától az ünneplést (1930, 1940, 1943). Ez azonban inkább csak kommunikációs eszköz volt, miután érdemben nem befolyásolta az évfordulós ünnepségeket. A következő kategóriába azokat lehet sorolni, akik a vezér közvetlen környezetéhez tartoztak. Nem feltétlenül csak barátokra, családtagokra kell itt gondolni, hanem olyanokra is, akik politikai funkciójuk miatt voltak a környezetében, például közvetlen munkatársként. A korszak első éveiben főként a radikális jobboldal reprezentánsaira lehet utalni, később ide sorolhatók a miniszterelnökök, ahogyan például Ravasz László és Herczeg Ferenc is. Ezt a kategóriát tágítja a politikai, egyházi, katonai, tudományos, kulturális és helyi elit, ezeknek legalábbis azon része, amelyik a

[25] Ide sorolható természetesen Erzsébet királyné kultusza is, de az államfő, Ferenc József kultusza sokkal inkább összevethető Horthy Miklóséval. A pozíción és a nemi különbségeken túl azért is, mert kultuszaik elsősorban az életükben voltak meghatározók. Az Erzsébet-kultuszhoz lásd például Vér 2006a és b., Vér 2012.

[26] Munkában a Horthy-kultusz alkotóelemeinek bemutatására, elemzésére törekedtem. A korábban is létező alkotóelemeinek első világháború előtti és utáni alkalmazása közötti eltérések és azonosságok részletesebben és pontosabban további kutatások eredményeként mutathatók be.

[27] E kategóriákhoz lásd Cohen 2007: 616–617.

fennálló berendezkedést elfogadta és támogatta.[28] Közülük kiemelhetők a kormány tagjai, elsősorban a belügyminiszter, a honvédelmi miniszter és a vallás- és közoktatási miniszter, akik állandó szereplői voltak a kultuszépítés folyamatának. Ide sorolhatók az MTI vezetői, illetve az egyes tömegkommunikációs eszközök által közvetített üzenetek tartalmáért felelős személyek. Az elit rendszerhű tagjai a rendszer reprezentánsaként, hivatali kötelességüknek eleget téve vettek részt a kultuszépítésben, de természetesen ez nem zárja ki az esetleges őszinte lelkesedésüket és meggyőződésüket sem. A tábori püspökök, a hivatalban lévő honvédelmi miniszterek, a főispánok és polgármesterek rendszeresen szerepet kaptak az egyes évfordulókon. A kultuszépítés tehát jelentős részben az elithez köthető tevékenység volt, ahogyan a jubileumi rendezvények közül a központi istentiszteleteken, díszebédeken és díszközgyűléseken is elsősorban az elit vett részt. A professzionális szakemberek, művészek említhetők még külön, mint negyedik csoport, akik tudásukkal és tehetségükkel járultak hozzá a vezérkép erősítéséhez. Így például festők, szobrászok, színészek, fényképészek, újságírók stb., akik lelkesedésből vagy karrierépítés érdekében adták a nevüket ehhez vagy esetleg csak pusztán szakmai feladatnak, kihívásnak tekintették ezt. A megfelelési kényszer a kultuszépítés egyik fontos motivációja volt, elég az államfővel összefüggő korlátozott nyelvhasználatra, illetőleg a személyének büntetőjogi védelmére utalni. A politikai szereplők esetén a kultuszépítés tehát gyakorlati és hatalmi szempontokkal is összefüggött.[29] Végül az átlagemberek, elsősorban a kultusz, mint termék fogyasztói említhetők, akik emellett kultikus szövegeket is előállítottak a kormányzónak küldött leveleikkel és a helyi lapoknak írt verseikkel.

---

[28] Például a *Nyugat*hoz kötődő költőket és írókat nem találjuk meg a kultuszépítők táborában. Ehhez lásd még Kemény 1987: 306. A Horthy Miklós által alapított Corvin-lánc és Corvin-koszorú díjazottai között a kultuszépítés terén is szerepet vállalók egyaránt találhatók. A kitüntetést ezek a személyek korábbi tevékenységükön kívül a rendszer iránti lojalitásukért kapták. A Corvin-lánc díjazottai között Herczeg Ferenc író (1930), Ravasz László református püspök (1930), Zala György szobrász (1930), báró Wlassics Gyula (1930), Karlovszky Bertalan festőművész (1935) és Hóman Bálint történész, politikus (1935) említhető. A Horthy-kultusz vonatkozásában a Corvin-koszorú díjazottai közül Csathó Kálmán írót (1930), Hekler Antal művészettörténészt (1930), Kornis Gyula filozófust (1930), Kisfaludi Strobl Zsigmond szobrászt (1930), Szentgyörgyi István szobrászt (1930), Tormay Cécile írónőt (1930), Dudits Andor festőművészt (1931), Harsányi Zsolt írót (1935), Aba-Novák Vilmos festőművészt (1939), Gulácsy Irén írónőt (1939), Burghardt Rezső festőművészt (1941), Lukinich Imre történészt (1943) lehet kiemelni. A zárójelben a kitüntetés éve szerepel. Ehhez lásd Ablonczy 2007.

[29] Bisztray Gyula irodalomtörténész a Magyar Szemle Társaság főtitkáraként (1936–1945) Szekfű Gyula közvetlen munkatársa volt. A személyes emlékei részeként leírta, hogy Szekfű „kedvezőtlen véleményét" az államfőről többször is elmondta, igaz „csak halkan s négyszemközt". Egy alkalommal az alábbi „jellemző epizódot" mesélte el. Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi minisztertől azt hallotta, hogy a kormányzót, „szegény hazánk kormányosát", „a katonai parádékon, vadászaton és sportügyen kívül az égvilágon semmi sem érdekelte". Az államügyekben tehát nem mélyedt el annyira, mint a méltatások sugallták. EK Kt G635 65. tétel/3–4. A forrásra Ujváry Gábor hívta fel a figyelmemet, amit ezúton is köszönök.

Horthy Miklós vezérkultusza hatékonyságának, sikerességének vonatkozásában, mint a bevezetésben már jeleztem, a kutatások elvégzésére eddig nem került sor. Ehhez eltérő forrásokra (naplók, levelek, egyéb egykorú feljegyzések) támaszkodó kutatásra van szükség, igaz, hogy a forrásadottságok miatt Horthy népszerűségével kapcsolatban egzakt válasszal akkor sem fogunk rendelkezni. Egy vezérkultusz befogadását különféle tényezők befolyásolják, így például az egyén élethelyzete, családi háttere, politikai és vallási meggyőződése, társadalmi státusza, a hatalomhoz, a vezetéshez való viszonya és a tekintélyről alkotott fogalma. Ezek a tényezők meghatározták, hogy miként reagált az illető a politikai szocializáció során elsajátított értékekre, ismeretekre stb.[30] Számított az is, hogy mennyiben tették felelőssé az egyének az államfőt a kormányzati döntésekért. Részletes kutatás ellenére is tehető a befogadást befolyásoló tényezőkkel kapcsolatban néhány általánosabb megállapítás.[31] Főként azok az újonnan létrejött (vezér)kultuszok tekinthetők sikeresnek, hatékonynak, amelyek azt megelőzően is létező nemzeti és vallásos szimbólumokat, hagyományelemeket ötvöznek, ezzel is megkönnyítve a vele történő azonosulást.[32] Ezt az is megkönnyíti, ha reális és minél több embert érintő problémára ad a kultusz valamiféle választ. Szükséges természetesen az is, hogy állandó elemei, rítusai legyenek – akár más kultusszal is összekapcsolódva –, amelyek bizonyos időközönként ismétlődnek. Egyáltalán nem mellékes, hogy milyen hatalmi helyzetben van a vezérkultusz, van-e lehetőség a vezér kritizálására, kultuszának ellensúlyozására. A magyar társadalom ugyanis a médián keresztül közvetített kép alapján ismerte Horthy Miklóst, amit a fenti tényezők – különböző mértékben – befolyásolhattak. Jól látható, hogy Horthy Miklós vezérkultuszának építésére lényegében ideális körülmények között került sor, miután az jelen volt az élet szinte minden területén.[33] Az a tény például, hogy a német megszállók arra törekedtek, hogy Horthy Miklós a helyén maradjon, rámutat erre is. Mindez azonban korántsem jelenti, hogy nem volt olyan tényező, ami korlátozta a kultuszépítés hatékonyságát. Egyrészt, hiába állították be a személyét nemzeti hősként a méltatások, Horthy Miklós nem tudott a nemzet hősévé válni. Egyrészt azért, mert fővezéri és kormányzói tevékenysége nem mindenki számára volt elfogadható, elég csak a fehérterrorra és IV. Károly restaurációs törekvéseire utalni, bár – mint Ferenc

[30] Vö. Strong–Killingsworth 2011: 409.; Davies 1997: 154–167.
[31] Az elemzés szempontjaihoz lásd Zeidler 2012: 9.
[32] Kertzer 1988: 45–46.
[33] A Szálasi-kultusz, ezzel szemben, elsősorban csak a nyilas párton belül, a szavazóik, szimpatizánsaik alkotta közösségen belül érvényesült, bár a terjesztésére ezen kívül is törekedtek. Ráadásul a Szálasi-kép összekapcsolódott a nyilasok politikai programjával, így mindazok, akik azzal nem azonosultak, a nyilas vezérrel sem feltétlenül tudtak.

József esetében is – idővel megszépülhetett a múlt. Az 1938 utáni zsidótörvények is e tényezők közé sorolhatók. A politikai erők közül – a baloldali emigráció kivételével – a szociáldemokraták magatartása fejezte ki elsősorban a Horthy-kultusszal szembeni ellenérzéseiket. 1938-ig jól láthatóan távol maradtak annak építésétől. Megtehették, mert a politikai rendszer jellegéből következően abban nem volt kötelező mindenkinek részt vennie. A nyilvános kritika viszont már nem volt ajánlott. Ezzel is összefüggött, hogy Horthy Miklós mellett a magyar szélsőjobboldalon is megjelentek vezérkultuszok, és jellemző volt a politikai vezetők kultikus reprezentációja is. Az államfő tekintélyének rombolását ugyan nem tolerálta a rendszer, annak azonban nem szabott gátat, hogy más vezérkultuszok is létezzenek, amelyek puszta létükkel is csökkenthették a kormányzó kultuszának hatékonyságát. Látható, hogy egyaránt vannak példák arra vonatkozóan, hogy bizonyos tényezők erősítették vagy gátolták a hatalom azon törekvését, hogy a Horthy-kultuszon keresztül minél hatékonyabban terjessze a maga valóságértelmezését.

A Horthy-kultusz kortárs vezérkultuszok között történő elhelyezéséhez szintén további kutatásokra van szükség. Az eddig feldolgozott szakirodalom alapján az látható, hogy a vezérkép elemei terén jelentős párhuzamok, azonosságok mutathatók ki köztük. Mindez a nemzeti hősökhöz kapcsolódó narratívákhoz hasonlítható.[34] Nem azt állítom, hogy teljesen azonos jelenségről van szó, hanem azt, hogy különféle vándormotívumok létével magyarázhatók az első világháborút követően megjelent vezérkultuszok közötti hasonlóságok (2. táblázat).[35] Megítélésem szerint a kimutatható eltérések a politikai rendszerek közötti különbségekkel magyarázhatók: a politikai és a médiapluralizmus, a hatalom média felett gyakorolt kontrolljának, a társadalom mobilizálásának mértékében létező különbségek mellett még azzal is, hogy a vezérelv, a militarizált párt, a tömeg fanatizálása, a társadalom radikális átalakításának programja, a misztikus és ideológiai elemektől sem mentes politikai vízió szerepet kap-e az adott vezérkultuszban.[36] Horthy Miklós vezérkultusza így emiatt sem feleltethető meg a korabeli diktátorkultuszokkal. Elsősorban azért, mert Horthy Miklós nem volt diktátor. Nem egy párt, mozgalom vezéreként került az ország élére, nem így lett belőle vezér, hanem a hadsereg élén állva, így hiányoztak a pártgyűlések, pártnapok, választási rendezvények a kultuszépítés

[34] Vö. Kriza 2011: 10., 159–199.; Magyar 2001: 20–23.
[35] Vö. Kertzer 1988: 81., 84.
[36] Annak érdekében, hogy a Horthy-kultusz elhelyezhető legyen a kortárs kultuszokhoz képest, érdemes a legszélsőségesebb vezérkultuszt viszonyítási pontnak megtenni. A Horthy-kultusz relativizálásán túl azért is, mert itt nincs módom minden egyes vezérkultusz összehasonlítására. Horthy katonai karrierje mellett a vezérkultusza keletkezési körülményei és a korabeli politikai rendszer jellege miatt stb. megítélésem szerint elsősorban Hindenburg, illetve a katonai diktátorok közül Pilsudski és Franco vezérkultuszaival rokonítható.

alkalmai közül. Miután nem volt pártvezér, ráadásul a korabeli kormánypárt nem volt (militáns) tömegpárt, így a jobboldali diktatúrákra jellemző ifjúsági, munkás és női szervezetek mozgósító potenciálja sem érvényesülhetett. A kultuszépítéshez köthető tömegrendezvények visszafogottabbak voltak a Harmadik Birodalom azonos funkciót betöltő eseményeinél. A náci tömegrendezvények – különösen a nürnbergi pártnapok a hatalom megszerzése után[37] – a „népközösség" („Volksgemeinschaft") létrehozása és fenntartása, tehát a német társadalom integrálása, a politikai, vallási és szociális különbségek meghaladása egyik eszközét jelentették a térben és szimbolikusan is a tömeg fölé magasodó Hitler istenítése mellett.[38] A „népközösség" létrehozását a privát szférát (a családi és vallási ünnepeket), a fiatalok életét is átitató – kifejezetten – náci rítusok is igyekeztek elősegíteni.[39] 1933. július 13-a után, amikor kötelezővé tették, a „Heil Hitler" köszöntés és karlendítés a társadalom vezér iránti lojalitását volt hivatott kifejezni az említett tömegrendezvényeken és a hétköznapokban is.[40] Ilyen rítusok – például ritualizált köszönési forma – Horthy Miklós személyével kapcsolatban nem alakultak ki Magyarországon. A Horthy-kultusz esetén a vezér vidéki útjai és különösen a revízió állomásait követő bevonulások, a Nemzeti Munkahét megnyitó ünnepsége (1934) és a Horthy melletti hódolati felvonulások tekinthetők tömegrendezvényeknek, amelyekre ugyan jellemző volt a ritmikus éljenzés és az eufórikus hangulat, de ez mégis elmaradt a Hitler körüli hisztérikus légkörtől.[41] A honvédség feletti díszszemléket sem a kivezényelt csapatok tömegessége jellemezte. Ezt nemcsak azzal lehet megmagyarázni, hogy Horthy nem volt pártpolitikus, pártvezér, hanem a fennálló rendszer konzervatív felfogásával, elitista szemléletével is.[42] A magyar nemzettel és vezérével szembeni kötelezettségek hangsúlyozása miatt ugyan az egyén alárendelt pozícióba került, de ez a fajvédők programján kívül nem jelentette a társadalmi és világnézeti különbségek felszámolására törekvést. Pontosabban: ez a *Szózat* cikkeit leszámítva nem épült be a vezérképbe. Így megjelentek olyan cikkek, amelyek szerint a társadalomban létező politikai, vallási nézetek különbözősége ellenére a kormányzót minden magyar ember

[37] A nürnbergi pártnapokhoz lásd Burden 1969.
[38] Rossol 2010: 102., 106–107.; Welch 2004.; Evans 2006: 38–40., 56–65.
[39] Ezek a rítusok 1933 után az egyházi ünnepek helyét is át kívánták venni. Lane 1981: 267–276., 281.
[40] Kershaw 2003: 91., 105.; Fritzsche 2008: 21–23.; Evans 2006: 123.
[41] Ez összefügg a német nemzetszocializmus tömegmozgalmi jellegével. Ehhez a kérdéshez lásd Eric Hoffer elgondolkodtató elemzését a politikai fanatizmusról (1999).
[42] Az itt összefoglalt különbségeket kiválóan mutatják a Hitler és a tömeg viszonyát ábrázoló fényképek és *Az akarat diadala* című film is. A fényképekhez lásd például Kershaw 2009: 57., 61., 65., 67., 92., 106–107. kép; Burden 1969 (a 112. és a 144. oldalakhoz tartozó illusztrációk). A fényképek és *Az akarat diadala* a náci tömegrendezvények grandiózus, monumentális természetét is kiválóan mutatja.

tiszteli.[43] Horthy kultusza esetében nagyszabású, monumentális tömegrendezvények tehát ritkán járultak hozzá a kormányzónak való alávetettség hangsúlyozásához.[44] A nemzeti egység megerősítését célzó törekvés Horthy Miklós „országlásának" huszadik évfordulóján a rádiós közvetítésen és az ország különböző pontjain egy időben tartott hódolati ünnepségeken realizálódott elsősorban. Mindez az évfordulókon megjelent méltatások fő üzeneteihez hasonlóan azt fejezte ki, hogy a nemzet egésze hódol a kormányzó alakja előtt. Nagyobb tömegek rendszeres felvonultatása ehhez tehát nem járult hozzá (31. táblázat).

Az ún. totalitárius típusú vezérkultuszok ugyan mindig összefüggtek a rendszer ideológiai meghatározottságával, de ennek ellenére a vezérkép eleget tett integratív funkciójának. A vezérkép számos eleme ugyanis közös nevezőt jelentett a társadalom különböző csoportjai között, például a napi politika felett álló vezér képe.[45] A Horthy-korszak kapcsán az állapítható meg, hogy „[n]em tagadható, hogy valamiféle részben hivatalos, részben nem hivatalos szellemiség [mentalitás – T. D.] körüllengte a rendszert, mégis erősen kétséges ennek nemcsak az egysége, hanem az ideológia volta is […]. Ezt a rendetlen eszmerendszert nehéz ideológiának tekinteni. A Horthy-korszak eszmei rendszere voltaképpen reklám jellegű címszavakból állt".[46] Így a Horthy-kép esetében nem mutatható ki a kidolgozott és irányadó ideológia szerepe. A jobboldali diktatúrák központi elemének tekinthető a vezérelv, ami a Harmadik Birodalomban „strukturálisan nélkülözhetetlen" is volt.[47] Ráadásul az elv a náci államjog részévé is vált: „Az államjog a Harmadik Birodalomban a Führer történelmi akaratának jogi megfogalmazása" – Hans Frank, a náci jogász egyesület feje szerint.[48] A vezérelv, miután Magyarországon nem volt diktatúra, a Horthy-kori politikai berendezkedéstől távol állt. A korszak elején is inkább csak a fajvédők politikai víziójának részét képezte, sem mint tényleges realitást jelentett. A vezér szakralizálásában – a létrehozott politikai vallás részeként – a náci Németországban ment el a legmesszebbre a propaganda, sőt, a karizmatikus hatalomgyakorlás, igaz nem a weberi értelemben, hanem kevert formában,

---

[43] Például *Újság*, 1942. dec. 6. 1.
[44] A kormányzó melletti hűségfelvonulások közül az 1925. június 11-i emelhető ki. Bár megbízható adat a résztvevők számáról nem áll rendelkezésre, de feltételezhetően az mozgatta meg a legtöbb embert. A *Szózat* szerint ötvenezren vettek részt a felvonuláson. *Szózat*, 1925. jún. 13. 3. Összehasonlításképpen, a liberális *Pesti Hírlap* tudósítása szerint 1930. február 28-án tizenötezren vettek részt a TESZ jubileumi hódoló felvonulásán. *Pesti Hírlap*, 1930. márc. 1. 1.
[45] Lewin 2005: 140–141.
[46] Ormos 2003: 75., 86.
[47] Kershaw 2005: 112.; Ehhez lásd még Vonyó 2012b: 186–187.
[48] Kershaw 2005: 117.; Kershaw 2003: 105., 116. (az idézet a 105. oldalon olvasható); Lásd még Welch 1995: 84–86.

de szintén ott épülhetett ki leginkább.[49] Ezt jelzi Ian Kershaw tanulmánya is, amely a hitleri diktatúra természete meghatározó vonásának tartja Adolf Hitler karizmatikus tekintélyét. Ez a „Führerért dolgozni" elv, ami szerint mindenki köteles a maga helyén Hitler vélt vagy valós szándékai szerint tevékenykedni. Egy náci pártfunkcionárius mondta 1934-ben:

> „Korábban nagyon gyakran és sok területen az emberek utasításokra és eligazításra vártak. Sajnos így lesz a jövőben is, miközben mindenkinek az lenne a kötelessége, hogy a maga választotta területen igyekezzen a Führerért dolgozni".[50]

Ez Magyarországon nem mutatható ki, viszont kétségtelen, hogy a kormányzó akaratára vonatkozó hivatkozások időnként túl általánosak voltak (szolgálni és védeni a hazát, kötelességteljesítés, önfeláldozás), így megvalósításuk során könnyen elképzelhető, hogy olyasmit tett valaki, amit a kormányzó amúgy nem várt el senkitől. Ian Kershaw amellett érvel, hogy az egyre durvuló faji és zsidóellenes politikában a „Führerért dolgozni" elvnek is volt szerepe Németországban, tehát ezt nem feltétlenül kellett Adolf Hitlernek ösztönöznie.[51] A Hitler-képben az antiszemitizmusnak nem volt meghatározó szerepe, legalábbis a második világháború időszakát leszámítva. Akkor ugyanis Hitler több nyilvános beszédében tett utalást a zsidópolitika radikalizálására.[52] Ezzel szemben a nyilvánosság előtt az eddigi kutatások szerint Horthy Miklós nem érezte szükségének, hogy kifejtse nézeteit a „zsidókérdésről" és az antiszemitizmus a Horthy-képnek sem volt markáns eleme.

Milyen szerepet töltött be a Horthy Miklós karizmatikus vezéri imázsa a korszak politikai berendezkedésében és a hatalomgyakorlásban? A politikai döntések elsősorban nem a vezér, Horthy Miklós akaratára támaszkodva születtek meg. Ez is jelzi a vezérelv hiányát. És emellett azért sem, mert nem minden kérdésbe szólt bele a kormányzó, a napi politikai alakításától a korszak bizonyos időszakaiban távol maradt.[53] A tényleges szerepe ennek ellenére túlmutatott a törvények által meghatározott jogkörén. A fennálló rendszer Horthy nélkül is működhetett volna (esetleges halálát követően), miután az nem az államfő személyére épült fel. A Horthy-kultusz nem volt nélkülözhetetlen eleme a Horthy-kori politikai berendezkedésnek, azonban mégis fontos legitimációs eszközt

[49] Lepsius 2006.
[50] Isézi Kershaw 2005. Az idézet a 122. oldalon olvasható.
[51] Uo. 118–120.
[52] Kershaw 2003: 325–326., 333–340., 345., 355.
[53] A kormányzó jogkörének és politikai szerepének értékeléséhez lásd Püski 2005: 221–224.

jelentett. Karizmatikus jellegű hatalomgyakorlásról elsősorban 1920. március 1-e előtt lehet beszélni a válságos körülmények mellett azért is, mert nem volt legitim hatalom. A magyar állam nem működött megfelelően, nem rendelkezett erőszak-monopóliummal, ez a Nemzeti Hadsereg és a különítmények „birtokában" volt. Ilyen körülmények között nem a jogszabályok, hanem a vezér akarata volt meghatározó. Beniczky Ödön az 1925-ös vallomásában azt mondta, hogy „nemes verseny indult meg most [a Gellért Szállóban rendezett vacsora után, amikor Horthy Miklós azt mondta, hogy »Nem beszélni kell itt, hanem cselekedni] a két különítmény, a Prónay-különítmény és az Ostenburg-különítmény között, melyiknek sikerül hamarabb a fővezéri óhaj teljesítése".[54] Lehet, hogy ironikusan állította ezt, de a vezér akaratának követése, az annak való megfelelés jól illeszkedik a karizmatikus uralom jellemzőihez. A konszolidáció alatt ez háttérbe szorult. A kormányzó hatalmát ugyanis már törvényi előírások határozták meg, akaratát ezek korlátozták. A változás azonban nem jelenti azt, hogy azt követően a karizmatikus vezér imázsa már nem hathatott a politikai rendszerre. Befolyásolhatta ez a kortársak kormányzóhoz való viszonyát, ahogyan a vezér önképét és a meghozott döntéseit is. (A forrásadottságok miatt nincsenek érdemi ismereteink arról, hogy a magyar társadalom mekkora része gondolta úgy, hogy Horthy rendkívüli képességekkel rendelkezett.) Az 1944-es megszállás és a „kiugrási" kísérlet esetén az látható, hogy Horthy nem tudta magát függetleníteni a róla kialakított – reálisnak nem tekinthető – képtől és az ennek részeként neki tulajdonított képességektől. Úgy gondolta a megszállás után, hogy nem szabad lemondania, mert küldetése van, a nemzet jövőjét más nem tudja pozitívan befolyásolni. A „rendkívüli" képességeire a környezetének néhány tagja is hivatkozott. 1944 őszén abban bízott a kormányzó, hogy a hadsereg az ő parancsait követni fogja. E példákat azonban nem általánosítanám a korszak egészére, nem állítanám, hogy Horthy Miklós mindig így hozott döntéseket.[55] Elég csak az 1920-as évekre utalni, amikor háttérbe húzódott és a napi politikai alakításában nem vett részt. Válságos időszakokban azonban aktív szerepet vállalt. A Horthy-kori politikai rendszer a legális-racionális és karizmatikus uralom jellemzőit is magán viselte, bár megítélésem szerint az előbbi volt a döntő: a karizmatikus vezér imázsának a korszakban főként szimbolikus, legitimációs szerepe volt.

***

[54] Markovits 1964: 105.
[55] A forrásadottságok miatt ráadásul csak korlátozottan vizsgálható ez a kérdés.

A legszélsőségesebb vezérkultusz Észak-Koreában figyelhető meg jelenleg. A politikai vezetőkbe fektetett akár kritikátlan bizalom azonban demokratikus rendszerekben sem elképzelhetetlen. Ennek okai között említhető a politika perszonalizációja.[56] A vezérek iránti igény továbbra is kimutatható, sőt, miután a tömegből kiemelkedő, a problémákat megoldani képes vezető iránt mindig mutatkozik igény, ha eltérő, változó mértékben is, így ez feltehetően a jövőben sem lesz másként.[57] Emiatt egyetértve idézem Ian Kershaw erre vonatkozó gondolatait:

> „A régi mítoszokat újak váltják fel. A modern technológia és a fejlett marketing-technikák, kisebb személyi kultuszok köré fonódva, a politikai képalkotás egyre bonyolultabb és kifinomultabb példáival állnak elő még a nyugati demokráciákban is, azzal a céllal, hogy a tudatlan és könnyen rászedhető emberek előtt elhomályosítsák a valóságot. […] már önmagában az, hogy a modern állam jelentősen kiterjeszti hatalmát a polgárai felett, több mint elégséges ok arra, hogy a megalapozott bizalmatlanság és a kritikus figyelem lehető legmagasabb szintjét fejlesszük ki magunkban. Ma és a jövőben csak ez védhet meg bennünket attól, hogy higgyünk a politikai vezérségre pályázók marketingmódszerekkel felépített imázsának”.[58]

Hasonló következtetésre jut könyvében Andrew Roberts is: „[a] politikában ezért a szkepticizmus az egészséges reakció, ezt kellene táplálni és támogatni”.[59] Disszertációm a politikai vezetőkbe fektetett túlzott bizalom egyik megnyilvánulási formáját tekintette át. A Horthy-kultusz jelensége, működési mechanizmusa bemutatásának így önmagán is túlmutató érvénye van, miután lehetőséget ad a nemzetközi összehasonlításra, amire e munkámban csak korlátozottan került sor, ahogyan a nemzetépítés, a nemzeti identitás, a reális nemzeti önismeret és a politikai rendszerek jellegének, ezen belül különösen is a politikai vezetők szerepének további kutatásához is. A Horthy-korszak jobb megértésén, – a főleg társadalom- és helytörténeti részkutatásokon – kívül, tehát további, tágabb kontextussal rendelkező kutatási lehetőségeket kínál ez a téma.

---

[56] A vezérdemokrácia modelljéhez lásd Körösényi 2005.
[57] Ez nem azt jelenti, hogy a vezérkultuszok csak akkor jelennek meg, ha társadalmi igény van rájuk. Inkább arra kívánok utalni, hogy a felülről épített vezérkultuszoknak, különösen válságos időszakokban, mindig vannak támogatói.
[58] Kershaw 2003: 375.
[59] Roberts 2003: 213.

9. Mellékletek

a) Táblázatok[1]

1. táblázat: Az 1914/18–1945 között létező vezérkultuszok jellegét, működésük kereteiket meghatározó legfontosabb tényezők a három fő politikai rendszerben[2]

	totalitárius	**autoriter**	**demokratikus**
	politikai rendszer[3]		
1. a vezér személye	az állampárt vezére; kormányfő, államfő; a hadsereg főparancsnoka, stb.	a hatalmi pozícióban lévő párt/mozgalom vezére; kormányfő, államfő; a hadsereg főparancsnoka	államfő, kormányfő; (rendszerellenes) párt/politikai mozgalom vezetője
2. az ideológiai meghatározottság mértéke	kizárólagos ideológia, ami a társadalom radikális átformálását tekinti célnak	a kidolgozott, irányadó ideológia helyett sokkal inkább mentalitás jellemzi	állami szinten nincsen kidolgozott ideológia, egy adott párton, mozgalmon belül lehet
3. a vezérelv szerepe	a rendszer fő működési elve, az ideológia lényegi eleme[4]	nem feltétlenül része a rendszer működési elveinek	állami szinten nem létezik, egy párton, mozgalmon belül létezhet
4. a vezérkép és az ideológia	az ideológia által (is) meghatározott vezérkép szorosan kapcsolódik egy politikai vízióhoz	a rendszer mentalitása miatt a vezérkép inkább pragmatikus, nem feltétlenül kötődik egy politikai vízióhoz[5]	a vezérkép az adott párt, mozgalom politikai céljaival függ össze, de lehet – főként egy államfő esetében – pragmatikus, integráló is
5. a társadalom mobilizálása	extenzív és intenzív mobilizálásra törekszik (kötelező tagságú tömegszervezeteken keresztül)	nem feltétlenül törekszik extenzív és intenzív mobilizációra; ha mégis, akkor sem éri el a totális rendszerekben alkalmazott mértéket[6]	állami szinten nem mutatható ki, de egy párt, mozgalom törekedhet erre
6. a politikai (a) és a társadalmi (b)[7] pluralizmus mértéke	a) nincs b) felszámolása a cél	a) eltérő mértékben korlátozott b) változó mértékű	a) (szinte) korlátlan b) (szinte) korlátlan
7. a média feletti kontroll mértéke	(szinte) teljes	korlátozott, nem teljes	alacsony, ideális esetben nincs
8. a vezérkultusz kizárólagosságának mértéke	(szinte) kizárólagos, nincsenek alternatív vezérkultuszok	lehet kizárólagos, de: alternatív vezérkultuszok is kialakulhatnak[8]	nem kizárólagos, akár egymással versengő vezérkultuszokról is beszélhetünk[9]

[1] A mellékletben található táblázatok, ha másként nem jelzem, a saját kutatási eredményeimet összegzik.

[2] A táblázat elkészítése során az alábbi munkákra támaszkodtam: Linz 2000.; Fisichella 2000: 284–296.; Grieder 2007.; Bartha 2003.; Boros 2006: 1. köt. 101–122.; Körösényi 2004 és 2005.; Gentile 2000.; Gentile 2006: 45–48.; Vonyó 2011b. A 2. fejezet 75. és 98–113. jegyzeteiben hivatkozott szakirodalmat is használtam.

[3] A táblázat a megközelítésem kiindulópontját jelenti, pontosan tudva azt, hogy a rendszertípusokon belül is léteznek eltérő kategóriák.

[4] A „demokratikus centralizmus" elvéből következően a Szovjetunióról, a sztálini időszak második felét leszámítva, ez nem mondható el. Lowenthal 1983: 213., 231–235.; Lane 1981: 24–25.

[5] Vannak ideologikus jellegű autoriter rendszerek is. Fisichella 2000: 287.

[6] Az autoriter rezsimek között is található példa a mozgósításos jellegű rezsimekre. Fisichella 2000: 288.

[7] A társadalmi pluralizmus esetén a politikával szemben a gazdaság, a kultúra stb., jelentős autonómiával rendelkezik. Fisichella 2000: 285–287.

[8] A totalitárius rendszerektől eltérően az autoriter rendszerekben elképzelhető, hogy a hatalmi pozícióban lévő vezérkultusz mellett alternatív vezérkultusz is kialakul. A demokratikus rendszerekben ez általános, domináns vezérkultuszok ritkán léteznek, ha igen, akkor elsősorban az államfő személye körül.

[9] Az államfő és a kormányfő vezérkultuszai – hatalmi pozíciójukból következően – akár dominánsabbak is lehetnek, de ideális esetben ez nem kérdőjelezi meg a demokrácia létét, miután a fennálló demokratikus

2. táblázat: A vezérkép fontosabb elemei a megnevezett kortárs kultuszokban[10]

	Salazar	Franco	Mussolini	Metaxas	Atatürk	Pavelic	Pétain	Hindenburg	Hitler	Horthy	Pilsudski	Masaryk	Mannerheim	Lenin	Sztálin
1. a vezér jelöli ki a követői (nemzet, nép, társadalom, ország, párt) számára egyedül járható utat[11]															
a vezér az adott közösség vezére	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
a vezér az adott közösség kormányosa			+							+					+
2. a vezér és a követői viszonya															
a vezért a nemzet, nép, stb. egésze ünnepli bizonyos évfordulókon	+	+	+	+			+	+	+	+	+	+			+
a napi politika, különböző érdekcsoport felett álló „szilárd” és „fix” pont			+	+	+		+	+	+	+	+	+			+
megtestesíti a nemzetet, népet, társadalmat, államot, stb.		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
a nemzet, nép, stb. atyja			+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
a nemzetért, népért, stb. vállalt áldozat, a vezér kötelességtudatának hangsúlyozása			+	+		+	+	+	+	+	+	+		+	+
a nemzet, nép, a párt stb. egésze követi őt			+	+		+	+	+	+	+		+			+
a követői akaratából lett vezér			+					+		+					+
3. a kultikus nyelvhasználat időfogalma															
a vezérhez kötött szimbolikus kezdet		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+			
a „szebb jövő” letéteményese[12]		+	+	+			+	+	+	+	+	+			+
4. isteni legitimáció (a vezér személyének szakralizálása)															
az „Isten”, a „Gondviselés” küldötte	+	+	+	+		+	+	+	+	+	+	+			
5. a vezér történelmi tettei[13]															
„nemzetmentés”[14]	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+		
„országépítés”			+	+	+	+	+		+	+	+	+			+
„országgyarapító”[15]									+	+					
„hódítás”			+												
„védelmezés”					+					+	+	+			+
„szabadítás”						+			+	+	+	+			
6. történelmi párhuzamok															
az adott ország történelmének nagyjaival megvont párhuzamok		+	+		+	+	+	+	+	+	+	+	+		+
7. gyakori jelzős szókapcsolatok															
„bölcs” (vezér, vezetés, tanító, apa)			+	+			+		+	+	+	+		+	+
„erős” (kéz, kar, váll)			+	+	+	+	+		+	+	+				+
„hős” (katona, vezér)		+			+		+	+		+	+	+			+
8. egyéb															
tanító, nevelő					+					+	+	+		+	+

politikai berendezkedés stabilizálását szolgálják. Lásd például Orzoff 2008: 137. Hindenburg esetében a helyzet bonyolultabb, miután 1918 után a köztársaság ellenes erők is ápolták a kultuszát. Goltz 2009. A különféle rendszerellenes erők esetében, példaként az 1933 előtti Hitler-kultusz említhető, a demokratikus rendszer védelméről értelemszerűen nem beszélhetünk.

[10] A táblázat a II. fejezet 98–113. jegyzeteiben hivatkozott irodalom alapján készült. Abban az esetben, ha egy cellában nem szerepel a „+” jel, akkor a szakirodalomban nem találtam arra vonatkozó utalást, hogy az adott elem a vezérkép része lenne. Ez azonban nem jelenti feltétlenül azt, hogy ez egyáltalán nem mutatható ki, miután a hivatkozott szakirodalom nem azonos szempontok alapján és eltérő terjedelemben mutatta be a vizsgált kultuszokat. A táblázat tehát még pontosításra, kiegészítésre szorul.

[11] A vezérkép felsorolt elemei esetén nem szó szerinti, hanem tartalmi egyezésről van szó.

[12] Az adott rendszer politikai, ideológiai céljai határozták meg, hogy mit is jelentett a „szebb jövő”.

[13] A vezérnek tulajdonított tettek, sikerek értelemszerűen az adott ország helyzetéből következnek. Például, az „országgyarapító” jelzőt a területi követelések esetén társítják a vezér személyéhez.

[14] A vezér „megmenthette” a nemzetet, az országot a bolsevizmustól, a politikai káosztól, instabilitástól, a katonai vereségtől, a gazdasági csődtől stb.

[15] A vezér „visszaszerezte” az első világháború után elveszített területeket.

3. táblázat: A Horthy-kép fontosabb elemeinek előfordulása (1919. június – 1920. március)[16]

	1919. november 16.							
	előtt			után				
	országos lapok[17]	vidéki lapok[17]	összesen	országos lapok[18]	vidéki lapok[18]	összesen	összesen	a *Szózat* cikkeiben
a megjelent cikkek száma	103	70	**173**	273	185	**458**	**631**	90
1. a vezérkép alaprétege								
a Novara hőse	14	15	**29**	13	20	**33**	**62**	11
2. Horthy Miklós jelöli ki a magyarság számára egyedül járható utat								
a nemzet vezére	2	10	**12**	41	35	**76**	**88**	17
a nemzet erős kezű kormányosa	0	5	**5**	25	19	**44**	**49**	9
3. Horthy Miklós és a magyar nemzet viszonyának jellemzése								
a napi politika felett áll, „fix” pont	25	15	**40**	63	18	**81**	**121**	14
megtestesíti a magyar nemzetet	1	2	**3**	9	13	**22**	**25**	1
a nemzet atyja (Horthy apánk)	0	6	**6**	3	14	**17**	**23**	2
a nemzet egésze követi Horthy Miklóst	4	6	**10**	23	24	**47**	**57**	9
a nemzet akaratából lett kormányzó[19]	0	0	**0**	98	39	**137**	**137**	34
4. a kultikus nyelvhasználat időfogalma								
a vezérhez kötött szimbolikus kezdet	13	22	**35**	61	78	**139**	**174**	15
a vezér a „szebb jövő” letéteményese	5	14	**19**	35	66	**101**	**120**	8
5. isteni legitimáció								
a „magyarok Istene” küldötte	4	6	**10**	7	25	**32**	**42**	3
6. Horthy Miklós történelmi tettei								
„nemzetmentés”	3	22	**25**	23	29	**52**	**77**	12
a Nemzeti Hadsereg „megteremtése”	4	15	**19**	29	24	**53**	**72**	14
7. történelmi párhuzamok								
Hunyadi János	1	2	**3**	5	15	**20**	**23**	1
Rákóczi Ferenc	3	4	**7**	4	6	**10**	**17**	1
Kossuth Lajos	2	2	**4**	4	8	**12**	**16**	0
Árpád vezér	0	0	**0**	2	4	**6**	**6**	1
IV. Béla	0	1	**1**	0	2	**2**	**3**	0
8. *gyakori jelzős szókapcsolatok*								
„magyar” (ember, katona, úr, vezér, lélek)	15	13	**28**	22	25	**47**	**75**	8
„erős” (kéz, katona, akarat)	3	4	**7**	22	30	**52**	**59**	10
„legendás” (katona, hős, fővezér, név)	5	16	**21**	13	20	**33**	**54**	7
„hős” (katona, vezér, fővezér)	2	6	**8**	5	16	**21**	**29**	2
„keresztény” (katona, ember)	6	4	**10**	19	2	**21**	**21**	9
„bölcs” (államférfi, hazafi)	0	0	**0**	6	3	**9**	**9**	0

[16] A vezérkép egyes elemeit az elemzett cikkek többféleképpen is kifejezhették. Például a „Horthy apánk” megtalálható volt szó szerinti formában, illetve úgy is, mint a „nemzet atyja”, a „mi családfőnk” stb. Ha Horthy „atyai” gondoskodásáról, szeretetéről, tekintetéről írtak az újságírók, akkor ezeket is ide soroltam. A vezérkép többi elemével kapcsolatban is hasonló a helyzet, tehát a feltüntetett adatok az adott cikkek elemzése alapján jöttek létre. Kétségtelen, hogy emiatt a táblázatok korlátozott mértékben leegyszerűsítik a kultikus szövegek tartalmát, de ez az áttekinthetőség kedvéért indokolt.

[17] Az országos lapok: *Budapesti Hírlap*, *8 Órai Újság*, *Az Est*, *Az Újság*, *Nemzeti Újság*, *Pesti Hírlap*, *Pesti Napló*, *Szózat*, *Új Nemzedék*, *Világ*, *Virradat*. A vidéki lapok: *Dunántúli Hírlap*, *Esztergom és Vidéke*, *Győri Hírlap*, *Kecskeméti Közlöny*, *Sopronvármegye*, *Székesfehérvári Friss Újság*, *Tolnamegyei Újság*, *Új Somogy*, *Vasvármegye*, *Veszprémi Hírlap*. Az egyes települések, vármegyék, stb. lapjai elsősorban a vidéki utakról cikkeztek.

[18] Az országos lapok megegyeznek az előző jegyzetben említettekkel. A vidéki lapok esetében a 3. jegyzetben felsoroltakon kívül átnéztem még: *Ceglédi Híradó*, *Egri Népújság*, *Halasi Újság*, *Hatvani Hírlap*, *Kalocsai Néplap*, *Mezőkövesd és Vidéke*, *Miskolczi Napló*, *Szolnok és Vidéke*.

[19] Az adatok az 1920 februárjában és március első napjaiban megjelent cikkekre vonatkoznak.

4. táblázat: A kutatáshoz felhasznált országos napilapok példányszámadatai (1925–1932).[20]

	1925. nov.	1926. jún.	1928. dec.	1929. nov.	1931. jan.	1932. okt.
Szózat	5 848	-	-	-	-	-
Új Nemzedék	7 021	6 984	18 000	18 000	18 000	54 000
Nemzeti Újság	11 143	11 277	24 000	24 000	24 000	22 000
Budapest Hírlap	10 044	10 062	15 700	16 000	16 000	16 000
8 Órai Újság	3 093	6 924	n. a.	n. a.	n. a.	31 000
Pesti Napló	16 866	16 240	32 000	30 000	36 000	36 500
Pesti Hírlap	36 418	38 337	120 000	106 000	123 000	80 000
Az Est	13 881	18 505	74 000	76 000	80 000	90 000
Esti Kurír	5 543	10 162	n. a.	54 000	50 000	50 000
(Az) Újság	14 320	14 620	35 000	32 000	33 000	35 000
Népszava	8 459	8 393	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.

[20] Sipos 2004: 104–105. Azt nem lehet tudni, hogy egy példányt hányan olvastak.

5. táblázat: Horthy Miklós fontosabb vidéki útjai 1920 és 1943 között[21]

év	*hónap*	*nap*	*település*	*év*	*hónap*	*nap*	*település*
1920.	márc.	18.	Kecskemét, Szeged	1928.	jún.	10.	Debrecen
	ápr.	13.	Karcag		okt.	21.	Nyíregyháza
		14.	Debrecen		nov.	24.	Szolnok
		15.	Nyíregyháza	1929.	júl.	1.	Debrecen
	aug.	29.	Szentes, Hódmezővásárhely		aug.	28.	Tatabánya
		30.	Makó, Békéscsaba		szept.	1.	Szombathely
	szept.	1.	Eger			29.	Makó
		18.	Zalaegerszeg, Szombathely		okt.	20.	Salgótarján, Balassagyarmat
	okt.	17.	Székesfehérvár		dec.	3.	Bicske
1921.	febr.	21.	Kisbér, Dorog	1930.	okt.	12.	Szekszárd, Szeged
	jún.	4.	Kaposvár			16.	Kecskemét
		5.	Nagykanizsa, Zalaegerszeg			19.	Sopron
		30.	Győr, Pannonhalma			25.	Szeged
	júl.	1.	Veszprém		nov.	23.	Dunaföldvár
		1–3.	Keszthely	1931.	máj.	23.	Sátoraljaújhely
	okt.	5–7.	Pécs és környéke		szept.	7.	Pápa
		7.	Mohács, Baja		okt.	1.	Sárospatak
		8.	Szeged és környéke	1932.	máj.	29.	Kőszeg
1922.	jún.	28.	Kecskemét, Kiskunfélegyháza	1933.	máj.	8.	Keszthely
		29.	Szeged, Szolnok, Békéscsaba		aug.	30.	Szolnok, Szeged
	szept.	28.	Gyöngyös, Eger	1934.	okt.	12.	Kecskemét
		29.	Mezőkövesd, Miskolc	1935	aug.	12.	Szeged
		30.	Sátoraljaújhely			29.	Mohács
	okt.	29.	Salgótarján, Balassagyarmat		nov.	1.	Szolnok
	nov.	23.	Esztergom	1936.	szept.	7.	Eger
	dec.	12.	Körmend, Szombathely	1937.	jún.	22.	Budaörs
		13.	Kőszeg, Sárvár, Celldömölk		aug.	17.	Szolnok
		14.	Csorna, Nagycenk, Sopron		dec.	30.	Szolnok
1923.	ápr.	26.	Pécs	1938.	máj.	22.	Székesfehérvár
		27.	Szekszárd, Sopron		aug.	15.	Esztergom
		28.	Kaposvár			18.	Székesfehérvár
		29.	Nagykanizsa		nov.	6.	Komárom
	máj.	6.	Nyíregyháza			11.	Kassa
	jún.	3.	Székesfehérvár	1939.	aug.	6.	Szeged
	aug.	26.	Karcag			10.	Losonc, Rimaszombat, Huszt
	okt.	9.	Sárospatak		nov.	5.	Kassa
	nov.	24.	Diósgyőr	1940.	jún.	2.	Szolnok
1924.	máj.	30.	Mohács		szept.	5.	Szatmárnémeti
	nov.	6.	Debrecen			6.	Nagyvárad
1925.	nov.	15.	Berettyóújfalu			15.	Kolozsvár
1926.	jún.	13.	Kiskunhalas			16.	Szászrégen Marosvásárhely
	aug.	29.	Mohács		okt.	23.	Kolozsvár
	okt.	4.	Kecskemét, Szeged	1941.	jún.	6.	Kecskemét
		16.	Debrecen		júl.	27.	Szabadka
1927.	máj.	22.	Sopron		nov.	17.	Nyíregyháza
		29.	Esztergom	1942.	júl.	2.	Érsekújvár
	jún.	3.	Debrecen, Hajdúböszörmény		dec.	5.	Déda
	szept.	5.	Tihany	1943.	márc.	13.	Győr
	okt.	23.	Hajdúszoboszló, Orosháza		ápr.	10.	Szolnok

[21] A táblázat az MTI híranyaga (MOL K. 428. a), Horthy Miklós 1923. január 1. és 1930. március 5. közötti napi elfoglaltságairól vezetett napló (MOL K. 589. 8936. és 8937. tekercs), illetőleg az átnézett sajtóanyag alapján készült. A táblázat nem tartalmazza Horthy, szintén a kabinetiroda által előkészített, magánjellegű utazásait (vadászatok, sportrendezvények, rokonok és barátok meglátogatása). Lásd például MOL K 26. 1333. csomó 1926. 1. tétel 8627. alapszám.

6. táblázat: Horthy Miklós vidéki útjai során az országos és a helyi sajtóban közvetített vezérkép 1922-ben és 1923-ban

	1922				1923			
	országos	vidéki	összesen (100%)	*Szózat*	országos	vidéki	összesen (100%)	*Szózat*
	lapok[22]				lapok[23]			
	N	N	N	N	N	N	N	N
a megjelent cikkek száma	97	53	**150**	21	102	45	**147**	19
1. a vezérkép alaprétege								
a Novara hőse	0	7	**7**	0	0	4	**4**	0
2. Horthy Miklós jelöli ki a nemzet számára egyedül járható utat								
a nemzet vezére	6	50	**56**	5	6	57	**63**	3
a nemzet erős kezű kormányosa	0	3	**3**	0	0	12	**12**	0
3. Horthy Miklós és a magyar nemzet viszonyának jellemzése								
a lakosság lelkesedéssel ünnepelte őt	31	51	**82**	18	45	49	**94**	17
a napi politika felett áll, „fix” pont	3	5	**8**	1	1	4	**5**	0
a legelső magyar ember	2	10	**12**	2	1	6	**7**	1
megtestesíti a magyar nemzetet	3	7	**10**	3	2	4	**6**	2
a nemzet atyja (Horthy apánk)	1	6	**7**	1	1	2	**3**	1
a lakosság egésze követi Horthy Miklóst	3	40	**43**	3	6	31	**37**	3
a nemzet akaratából lett kormányzó	0	5	**5**	0	0	6	**6**	0
4. a kultikus nyelvhasználat időfogalma								
a vezérhez kötött szimbolikus kezdet	3	36	**39**	2	2	20	**22**	1
a vezér a „szebb jövő” letéteményese	8	37	**45**	5	4	30	**34**	2
5. isteni legitimáció								
a „magyarok Istene” küldötte	1	5	**6**	1	1	6	**7**	0
6. Horthy Miklós történelmi tettei								
„nemzetmentés”	2	16	**18**	2	2	10	**12**	1
a Nemzeti Hadsereg „megteremtése”	0	7	**7**	0	0	1	**2**	0
„országépítés”	4	11	**15**	3	0	11	**11**	0
7. történelmi párhuzamok								
Hunyadi János	0	5	**5**	0	0	2	**2**	0
Hunyadi Mátyás	0	3	**3**	0	0	2	**2**	0
Rákóczi Ferenc	0	1	**1**	0	0	0	**0**	0
Kossuth Lajos	0	1	**1**	0	0	2	**2**	0
Bem József	0	1	**1**	0	0	0	**0**	0
Deák Ferenc	0	0	**0**	0	0	2	**2**	0
8. gyakori jelzős szókapcsolatok								
„magyar” (ember, úr, vezér, lélek)	3	5	**8**	3	0	2	**2**	0
„erős” (kéz, katona, akarat)	4	7	**11**	2	0	10	**10**	0
„hős” (tengerész, katona, vezér)	0	5	**5**	0	0	10	**10**	0
„bölcs” (vezér, államférfi)	3	11	**14**	3	1	7	**8**	1

[22] Az összes vidéki úthoz átnézett országos napilapok: *Az Est*, *Az Újság*, *Budapesti Hírlap*, *8 Órai Újság*, *Nemzeti Újság*, *Népszava*, *Pesti Hírlap*, *Pesti Napló*, *Pesti Hírlap*, *Szózat*, *Új Nemzedék*. A vidéki napilapokat csak az adott látogatáshoz néztem meg: *Békésmegye*, *Czeglédi Híradó*, *Egri Népújság*, *Esztergom és Vidéke*, *Kecskeméti Közlöny*, *Kőszeg és Vidéke*, *Mezőkövesd és Vidéke*, *Miskolczi Napló*, *Nógrádi Hírlap*, *Szegedi Új Nemzedék*, *Váci Hírlap*, *Vasvármegye*, *Zempléni Újság*.

[23] Az országos napilapok megegyeznek a 17. jegyzetben felsoroltakkal. A vidéki napilapok: *Borsod*, *Karcagi Napló*, *Nyírvidék*, *Pécsi Lapok*, *Székesfehérvári Friss Újság*, *Sárospataki Hírlap*, *Tolnamegyei Újság*, *Új Somogy*, *Zalai Közlöny*.

7. táblázat: A kormányzóválasztás évfordulóján (február 26. – március 5.) megjelent cikkek száma 1928–1938 között[24]

			Függetlenség	*Új Nemzedék*	*Nemzeti Újság*	*Budapesti Hirlap*	*8 Órai Újság*	*Pesti Napló*	*Pesti Hirlap*	*Az Est*	*Esti Kurír*	*(Az) Újság*	*Népszava*	összesen
1928	közvetlen	kultusz-építés	nem jelent meg	1	1	2	1	2	1	1	1	1	0	11
	közvetett			4	6	8	5	5	6	5	3	5	2	49
	összesen			**5**	**7**	**10**	**6**	**7**	**7**	**6**	**4**	**6**	**2**	**60**
1930	közvetlen	kultusz-építés		5	4	14	5	4	3	2	2	3	0	42
	közvetett			14	29	20	17	11	19	15	9	5	3	142
	összesen[25]			**19**	**33**	**34**	**22**	**15**	**22**	**17**	**11**	**8**	**3**	**184**
1932	közvetlen	kultusz-építés		0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
	közvetett			0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	összesen			**0**	**0**	**1**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**1**
1934	közvetlen	kultusz-építés	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
	közvetett		1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
	összesen		**2**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**2**
1935	közvetlen	kultusz-építés	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	12
	közvetett		0	0	0	1	0	0	0	1	0	1	0	3
	összesen		**1**	**1**	**1**	**3**	**1**	**1**	**1**	**2**	**1**	**2**	**1**	**15**
1936	közvetlen	kultusz-építés	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	10
	közvetett		0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
	összesen		**1**	**1**	**1**	**1**	**1**	**2**	**1**	**1**	**1**	**1**	**0**	**11**
1937	közvetlen	kultusz-építés	1	1	1	0	1	0	1	0	0	0	0	5
	közvetett		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	összesen		**1**	**1**	**1**	**0**	**1**	**0**	**1**	**0**	**0**	**0**	**0**	**5**
1938	közvetlen	kultusz-építés	1	1	1	1	1	1	1	1	0	0	0	8
	közvetett		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	összesen		**1**	**1**	**1**	**1**	**1**	**1**	**1**	**1**	**0**	**0**	**0**	**8**

[24] A 7–10., 22–25. táblázatok nem tartalmazzák azokat az éveket és napilapokat, amikor vagy amelyekben nem jelentek meg a kormányzó kultuszát ápoló cikkek. A cikkek terjedelmét a táblázatokban nem vettem figyelembe. Így e számok hosszabb és rövidebb cikkeket is jeleznek. A cikkek számának terjedelmi szempontú súlyozásával pontosabb adatok is közölhetők lettek volna, de egy jól megírt rövid cikk is hozzá tudott járulni a vezérkép erősítéséhez. A tudósítások például nem feltétlenül azért voltak hosszabbak, mert a vezérkép közvetítésére nagyobb hangsúlyt fektetettek, hanem azért, mert részletesen mutatták be az ünnepségek előkészületeit, lebonyolítását és felsorolták, hogy kik vettek azokon részt. A terjedelem tehát nem feltétlenül magyarázza a vezérkép elemeinek előfordulási arányait. A terjedelem alapján történő súlyozás esetén azonban azt is figyelembe kellene venni, hogy a vizsgált lapban milyen hosszúságú cikkek voltak általánosak. Ilyen adatbázis azonban nincsen. Azt sem vettem figyelembe e táblázatokban, hogy a cikkek hányadik oldalon jelentek meg. A táblázatokban feltüntetett értékek így azt jelzik, hogy a megadott időszakban, a napilapokban az újságolvasók hányszor találkoz(hat)tak különböző terjedelmű és különböző oldalakon közölt cikkekben a Horthy-kultusz jelenségével. A terjedelem és oldalszám szerinti súlyozás megítélésem szerint érdemben nem módosítaná az ismereteinket, illetőleg akkor lehetne ennek relevanciája, ha e szempontokat kombináltam volna a vezérkép főbb elemeinek előfordulási arányaival. Erre a feladatra azonban több okból sem vállalkoztam. A rendelkezésre álló időn és a munkabírásom korlátain kívül azért sem, mert ez szinte átláthatatlanná tette volna a közölt adatokat. A főszövegben, amennyiben szükséges, bemutatom a cikkek terjedelmével és elhelyezésével kapcsolatos kutatásai eredményeimet, ami némileg árnyalja a mellékletben közölt adatsorokat.

[25] A kormányzóválasztás tizedik évfordulóján a napilapokban február 11-én jelentek meg az első cikkek, amelyek az ún. „hála törvényéről" tájékoztatták az olvasókat. Onnantól kezdve rendszeresen tudósítottak az évforduló előkészületeiről, így a megjelent cikkek száma magasabb, mint azt a táblázat jelzi. Az összehasonlítás megkönnyítése érdekében azonban csak a február 26. és március 5. közötti értékeket közlöm.

8. táblázat: Horthy Miklós születésnapján (június 15–22.) megjelent cikkek száma 1923 és 1938 között

			Szózat	*Függetlenség*	*Új Nemzedék*	*Nemzeti Újság*	*Budapesti Hírlap*	*8 Órai Újság*	*Pesti Napló*	*Pesti Hírlap*	*Az Est*	*Esti Kurír*	*(Az) Újság*	*Népszava*	összesen
1923	közvetlen	kultusz-építés	0	nem jelent meg	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	közvetett		2		0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	4
		összesen	**2**		**0**	**0**	**1**	**1**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**4**
1924	közvetlen	kultusz-építés	0		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	közvetett		1		1	1	1	1	0	1	0	0	0	0	6
		összesen	**1**		**1**	**1**	**1**	**1**	**0**	**1**	**0**	**0**	**0**	**0**	**6**
1925	közvetlen	kultusz-építés	1		0	0	0	1	0	0	0	0	betilt va	0	2
	közvetett		4		1	2	3	3	1	1	1	1		0	17
		összesen	**5**		**1**	**2**	**3**	**4**	**1**	**1**	**1**	**1**		**0**	**19**
1926	közvetlen	kultusz-építés	nem jelent meg		1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	2
	közvetett				2	3	4	1	1	3	1	1	1	0	17
	összesen				**3**	**3**	**4**	**2**	**1**	**3**	**1**	**1**	**1**	**0**	**19**
1927	közvetlen	kultusz-építés			0	1	1	1	0	0	0	0	0	0	3
	közvetett				1	1	2	1	1	1	1	0	1	0	9
	összesen				**1**	**2**	**3**	**2**	**1**	**1**	**1**	**0**	**1**	**0**	**12**
1928	közvetlen	kultusz-építés			1	1	1	1	1	1	1	0	0	0	7
	közvetett				1	2	3	3	2	2	1	1	2	0	17
	összesen				**2**	**3**	**4**	**4**	**3**	**3**	**2**	**1**	**2**	**0**	**24**
1929	közvetlen	kultusz-építés			1	1	0	1	0	0	0	0	0	0	3
	közvetett				1	1	2	3	1	2	1	0	1	0	12
	összesen				**2**	**2**	**2**	**4**	**1**	**2**	**1**	**0**	**1**	**0**	**15**
1930	közvetlen	kultusz-építés			1	1	1	1	1	1	1	0	0	0	7
	közvetett				1	1	1	1	0	1	1	0	2	0	8
	összesen				**2**	**2**	**2**	**2**	**1**	**2**	**2**	**0**	**2**	**0**	**15**
1931	közvetlen	kultusz-építés			0	0	1	1	0	1	0	0	0	0	3
	közvetett				2	1	2	1	1	1	1	0	2	0	11
	összesen				**2**	**1**	**3**	**2**	**1**	**2**	**1**	**0**	**2**	**0**	**14**
1932	közvetlen	kultusz-építés			1	1	1	1	0	1	0	0	0	0	5
	közvetett				0	1	2	2	1	1	1	0	2	0	10
	összesen				**1**	**2**	**3**	**3**	**1**	**2**	**1**	**0**	**2**	**0**	**15**
1933	közvetlen	kultusz-építés		1	0	1	1	1	0	0	1	0	0	0	5
	közvetett			1	1	1	2	1	1	2	1	1	1	0	12
	összesen			**2**	**1**	**2**	**3**	**2**	**1**	**2**	**2**	**1**	**1**	**0**	**17**
1934	közvetett	kultusz-építés		1	0	0	1	1	0	0	0	1	0	0	4
	közvetlen			1	1	3	2	2	2	3	2	0	1	0	17
	összesen			**2**	**1**	**3**	**3**	**3**	**2**	**3**	**2**	**1**	**1**	**0**	**21**
1935	közvetlen	kultusz-építés		1	1	1	1	1	1	1	1	0	2	0	10
	közvetett			2	2	2	3	2	3	3	0	1	1	0	19
	összesen			**3**	**3**	**3**	**4**	**3**	**4**	**4**	**1**	**1**	**3**	**0**	**29**
1936	közvetlen	kultusz-építés		1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	0	11
	közvetett			4	1	4	5	2	3	2	1	0	2	0	24
	összesen			**5**	**2**	**5**	**6**	**3**	**4**	**3**	**2**	**1**	**4**	**0**	**35**
1937	közvetlen	kultusz-építés		1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	0	9
	közvetett			5	3	3	4	2	4	2	2	0	3	0	28
	összesen			**6**	**3**	**4**	**5**	**3**	**5**	**3**	**3**	**1**	**4**	**0**	**37**
1938	közvetlen	kultusz-építés		1	1	1	1	1	[26]	1	1	1	1	1	10
	közvetett			8	4	3	8	9		8	8	5	8	4	65
	összesen			**9**	**5**	**4**	**9**	**10**		**9**	**9**	**6**	**9**	**5**	**75**

[26] A lapot egy a vitézeket sértő cikk közlése miatt 30 napra tiltották be. MOL K. 27. 1938. máj. 28. 48.

9. táblázat: A budapesti bevonulás évfordulóján (november 13–19.) megjelent cikkek száma 1920 és 1937 között[27]

			Szózat	*Függetlenség*	*Új Nemzedék*	*Nemzeti Újság*	*Budapesti Hírlap*	*8 Órai Újság*	*Pesti Napló*	*Pesti Hírlap*	*Az Est*	*Esti Kurír*	*(Az) Újság*	összesen
1920	közvetlen	kultusz-építés	3	nem jelent meg	1	1	2	0	0	1	0	nem jelent meg	0	8
	közvetett		5		4	5	6	4	4	3	3		4	38
		összesen	**8**		**5**	**6**	**8**	**4**	**4**	**4**	**3**		**4**	**46**
1922	közvetlen	kultusz-építés	1		0	0	0	0	0	0	0		0	1
	közvetett		1		0	0	0	0	0	0	0		0	1
		összesen	**2**		**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**		**0**	**2**
1929	közvetlen	kultusz-építés	nem jelent meg		2	1	1	2	0	0	0	0	0	6
	közvetett				2	3	3	3	2	2	1	0	3	19
		összesen			**4**	**4**	**4**	**5**	**2**	**2**	**1**	**0**	**3**	**25**
1930	közvetlen	kultusz-építés			0	0	0	0	0	2	0	0	0	2
	közvetett				0	0	1	1	0	0	0	0	0	2
		összesen			**0**	**0**	**1**	**1**	**0**	**2**	**0**	**0**	**0**	**4**
1932	közvetlen	kultusz-építés			0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
	közvetett				0	0	0	0	0	0	1	0	0	1
		összesen			**0**	**0**	**0**	**1**	**0**	**0**	**1**	**0**	**0**	**2**
1934	közvetlen	kultusz-építés	nem jelent már meg	3	1	2	4	1	2	1	1	1	2	18
	közvetett			10	6	9	12	10	8	8	6	5	9	85
		összesen		**13**	**7**	**11**	**16**	**11**	**10**	**9**	**7**	**6**	**11**	**103**
1936	közvetlen	kultusz-építés		1	0	1	1	0	0	1	0	0	0	4
	közvetett			0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1
		összesen		**1**	**0**	**1**	**1**	**0**	**0**	**1**	**1**	**0**	**0**	**5**
1937	közvetlen	kultusz-építés		1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	9
	közvetett			0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
	összesen			**1**	**1**	**1**	**1**	**1**	**2**	**1**	**1**	**0**	**1**	**10**

[27] A *Népszava* 1934-ben megjelent két cikke nem közvetítette a Horthy-képet.

10. táblázat: Horthy névnapján (december 3–9.) megjelent cikkek száma 1920 és 1938 között

			Szózat	*Függetlenség*	*Új Nemzedék*	*Nemzeti Újság*	*Budapesti Hírlap*	*8 Órai Újság*	*Pesti Napló*	*Pesti Hírlap*	*Az Est*	*Esti Kurír*	*(Az) Újság*	*Népszava*	összesen
1920	közvetlen	kultusz-építés	0	nem jelent meg	0	0	0	0	0	0	0	nem jelent meg	0	0	0
	közvetett		3		1	0	1	0	0	0	1		1	0	7
		összesen	**3**		**1**	**1**	**1**	**0**	**0**	**0**	**1**		**1**	**0**	**7**
1921	közvetlen	kultusz-építés	0		0	0	0	0	0	0	0		0	0	0
	közvetett		4		1	2	2	2	2	1	0		1	0	15
		összesen	**4**		**1**	**2**	**2**	**2**	**2**	**1**	**0**		**1**	**0**	**15**
1922	közvetlen	kultusz-építés	1		0	0	0	0	0	0	0		0	0	1
	közvetett		8		1	1	2	1	1	2	0		1	0	17
		összesen	**9**		**1**	**1**	**2**	**1**	**1**	**2**	**0**		**1**	**0**	**18**
1923	közvetlen	kultusz-építés	1		0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	2
	közvetett		5		1	2	2	2	3	3	1	1	2	0	22
		összesen	**6**		**1**	**2**	**2**	**3**	**3**	**3**	**1**	**1**	**2**	**0**	**24**
1924	közvetlen	kultusz-építés	1		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
	közvetett		3		0	1	2	1	1	1	0	0	1	0	10
		összesen	**4**		**0**	**1**	**2**	**1**	**1**	**1**	**0**	**0**	**1**	**0**	**11**
1925	közvetlen	kultusz-építés	2		1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3
	közvetett		4		1	2	4	1	1	3	0	0	0	0	16
		összesen	**6**		**2**	**2**	**4**	**1**	**1**	**3**	**0**	**0**	**0**	**0**	**19**
1926	közvetlen	kultusz-építés	1		1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
	közvetett		1		2	3	3	2	2	2	1	0	1	0	17
		összesen	**2**		**3**	**3**	**3**	**2**	**2**	**2**	**1**	**0**	**1**	**0**	**19**
1927	közvetlen	kultusz-építés	nem jelent meg		1	1	1	1	0	0	0	0	0	0	4
	közvetett				2	2	5	3	2	3	1	0	1	1	20
		összesen			**3**	**3**	**6**	**4**	**2**	**3**	**1**	**0**	**1**	**1**	**24**
1928	közvetlen	kultusz-építés			2	1	1	1	1	1	1	0	0	0	8
	közvetett				3	3	4	3	2	3	2	0	3	0	23
		összesen			**5**	**4**	**5**	**4**	**3**	**4**	**3**	**0**	**3**	**0**	**31**
1929	közvetlen	kultusz-építés			0	1	1	1	0	0	0	0	0	0	3
	közvetett				2	5	5	3	3	4	1	1	4	0	28
		összesen			**2**	**6**	**6**	**4**	**3**	**4**	**1**	**1**	**4**	**0**	**31**
1930	közvetlen	kultusz-építés			1	1	1	1	1	1	0	0	1	0	7
	közvetett				3	4	3	3	2	2	1	1	2	0	21
		összegzés			**4**	**5**	**4**	**4**	**3**	**3**	**1**	**1**	**3**	**0**	**28**
1931	közvetlen	kultusz-építés			1	1	1	1	1	1	1	0	0	0	7
	közvetett				2	3	3	2	2	2	1	0	2	0	17
		összegzés			**3**	**4**	**4**	**3**	**3**	**3**	**2**	**0**	**2**	**0**	**24**
1932	közvetlen	kultusz-építés			1	1	1	1	1	1	0	0	1	0	7
	közvetett				2	4	5	4	2	3	1	1	1	0	23
		összegzés			**3**	**5**	**6**	**5**	**3**	**4**	**1**	**1**	**2**	**0**	**30**
1933	közvetlen	kultusz-építés		1	1	1	2	1	1	1	0	1	1	0	10
	közvetett			6	1	3	5	3	4	4	2	0	3	0	31
		összesen		**7**	**2**	**4**	**7**	**4**	**5**	**5**	**2**	**1**	**4**	**0**	**41**
1934	közvetlen	kultusz-építés		0	0	1	1	1	0	1	0	1	1	0	6
	közvetett			8	2	4	4	5	4	3	3	2	4	0	39
		összesen		**8**	**2**	**5**	**5**	**6**	**4**	**4**	**3**	**3**	**5**	**0**	**45**
1935	közvetlen	kultusz-építés		1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	10
	közvetett			3	3	3	5	4	4	5	2	1	6	0	36
		összesen		**4**	**4**	**4**	**6**	**5**	**5**	**6**	**3**	**2**	**7**	**0**	**46**
1936	közvetlen	kultusz-építés		1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	0	9
	közvetett			5	3	4	4	3	5	4	3	3	6	0	40
		összesen		**6**	**4**	**5**	**5**	**4**	**6**	**5**	**4**	**3**	**7**	**0**	**49**
1937	közvetlen	kultusz-építés		1	0	1	2	1	1	1	0	1	1	0	9
	közvetett			4	4	4	3	2	2	2	5	2	3	2	33
		összesen		**5**	**4**	**5**	**5**	**3**	**3**	**3**	**5**	**3**	**4**	**2**	**42**

11. táblázat: A kormányzóválasztás évfordulóin megjelent cikkekben közvetített vezérkép fontosabb elemei, 1922–1938

	Szózat	*Függetlenség*	*Új Nemzedék*	*Nemzeti Újság*	*Budapesti Hírlap*	*8 Órai Újság*	*Pesti Napló*	*Pesti Hírlap*	*Az Est*	*Esti Kurír*	*(Az) Újság*	**összesen**
	A *Szózat*tal kapcsolatos értékek 1922–1924-re vonatkoznak. A többi napilap esetében elsősorban 1928-ra, 1930-ra, és az 1930 utáni időszakra (lásd 7. táblázat).[28]											
1. a vezérkép alaprétege												
a Novara hőse	1	0	3	3	5	2	1	3	3	1	1	**23**
2. Horthy Miklós jelöli ki a magyarság számára egyedül járható utat												
Horthy a nemzet vezére	1	9	15	20	31	15	19	21	8	13	6	**158**
a nemzet erős kezű kormányosa	3	1	5	7	5	4	2	5	3	4	3	**42**
3. Horthy és a magyar nemzet viszonya												
az egész nemzet/ország ünnepli őt	0	10	23	33	41	32	26	32	24	19	13	**253**
a napi politika felett áll, „fix” pont, „szikla”	6	4	8	12	15	10	10	16	11	13	5	**110**
a legelső magyar ember	1	2	1	2	7	2	2	2	3	1	1	**24**
megtestesíti a magyar nemzetet	0	7	1	3	6	2	1	6	5	1	4	**36**
a nemzet atyja (Horthy apánk)	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	**3**
a nemzet egésze követi őt	1	5	5	8	7	5	7	12	7	1	4	**62**
a nemzet akaratából lett kormányzó	1	3	10	13	19	7	11	6	3	7	3	**83**
4. a kultikus nyelvhasználat időfogalma												
a vezérhez kötött szimbolikus kezdet	3	16	16	24	40	17	26	26	13	5	6	**192**
a vezér a „szebb jövő” letéteményese, a vezér „feltámadásba” vetett hite	3	8	9	16	24	11	12	13	5	5	6	**112**
5. isteni legitimáció												
a „magyarok Istene” küldötte	1	3	7	6	11	5	8	8	2	6	4	**61**
6. Horthy történelmi tettei												
„nemzetmentés”	3	4	14	11	22	15	20	9	8	6	4	**116**
a Nemzeti Hadsereg „megteremtése”	0	0	6	7	7	4	2	4	2	1	1	**34**
„országépítés”	0	7	16	21	47	27	31	22	19	14	13	**217**
az ország nemzetközi tekintélyének „helyreállítása”	0	1	8	10	11	7	7	3	3	1	1	**52**
7. történelmi párhuzamok												
IV. Béla	0	0	1	1	2	3	2	1	1	1	1	**13**
Hunyadi János	0	3	3	3	4	2	4	3	4	1	2	**29**
Kossuth Lajos	0	1	3	4	4	2	4	5	3	1	2	**32**
8. gyakori jelzős szókapcsolatok												
„bölcs” (vezetés, vezér, államfő)	0	6	4	12	9	15	7	9	7	7	2	**85**
„erős” (kéz, katona, hit, akarat)	1	1	11	4	11	9	2	4	4	3	4	**54**
„magyar” (ember, úr, vezér, lélek)	5	1	4	3	11	5	4	8	5	3	0	**49**
„hős” (tengerész, katona, vezér)	0	3	3	5	6	4	4	3	3	3	1	**35**

[28] A 11–14., 26–29. táblázatokban nem tettem különbséget a közvetett és a közvetlen kultuszépítés kategóriájába sorolt cikkek között.

12. táblázat: Horthy születésnapjain megjelent cikkekben közvetített vezérkép fontosabb elemei, 1925–1938

	Szózat	*Függetlenség*	*Új Nemzedék*	*Nemzeti Újság*	*Budapesti Hírlap*	*8 Órai Újság*	*Pesti Hírlap*	*Pesti Napló*	*Az Est*	*Esti Kurír*	*(Az) Újság*	**összesen**
	A *Szózat*ra vonatkozó értékek 1925-ből származnak. 1926–27-ben az *Új Nemzedék*, a *Nemzeti Újság*, a *Budapesti Hírlap*, a *8 Órai Újság* és a *Pesti Hírlap* közölt cikkeket. 1928 után a *Népszava*, illetve 1929 és 1932 között az *Esti Kurír* kivételével mindegyik lap méltatta a kormányzót (8. táblázat).											
1. a vezérkép alaprétege												
a Novara hőse	5	5	2	1	9	1	3	1	3	0	2	**32**
2. Horthy Miklós jelöli ki a magyarság számára egyedül járható utat												
Horthy a nemzet vezére	2	28	8	17	30	16	40	11	12	8	19	**191**
a nemzet erős kezű kormányosa	2	5	7	5	8	6	8	0	1	2	6	**50**
3. Horthy és a magyar nemzet viszonya												
június 18. a nemzet, az ország egészének ünnepe	11	59	32	58	99	59	67	40	29	20	49	**523**
a napi politika felett áll, „fix” pont, „szikla”	0	10	3	2	12	11	20	2	7	1	11	**79**
a legelső magyar ember	1	2	0	2	8	4	2	0	3	0	4	**26**
megtestesíti a magyar nemzetet	0	11	3	6	17	3	8	0	5	5	6	**64**
a nemzet atyja (Horthy apánk)	0	8	2	6	18	4	9	2	2	4	5	**60**
a nemzet egésze követi őt	12	4	2	5	7	11	17	3	4	2	5	**73**
a nemzet akaratából lett kormányzó	1	5	0	1	7	1	1	2	1	0	4	**23**
4. a kultikus nyelvhasználat időfogalma												
a vezérhez kötött szimbolikus kezdet	2	16	6	16	25	15	20	16	12	5	12	**145**
a vezér a „szebb jövő” letéteményese, a vezér „feltámadásba” vetett hite	7	12	2	9	24	8	17	7	9	2	11	**108**
5. isteni legitimáció												
a „magyarok Istene” küldötte	5	4	5	9	14	7	14	2	8	1	11	**80**
6. Horthy történelmi tettei												
„nemzetmentés”	2	5	3	13	14	7	14	4	5	1	4	**72**
a Nemzeti Hadsereg „megteremtése”	3	5	0	2	9	0	4	3	2	1	0	**29**
„országépítés”	0	15	4	13	17	15	13	7	19	2	8	**113**
az ország nemzetközi tekintélyének „helyreállítása”	0	1	0	1	1	1	5	1	2	1	0	**13**
7. történelmi párhuzamok												
IV. Béla	2	2	0	0	3	1	0	0	0	0	0	**8**
Hunyadi János	1	2	0	0	3	0	1	0	4	0	1	**12**
Kossuth Lajos	0	1	0	0	2	0	1	0	4	0	1	**9**
8. gyakori jelzős szókapcsolatok												
„bölcs” (vezér, államfő)	0	10	6	7	16	21	19	5	8	4	10	**106**
„erős” (kéz, váll, hit, katona, akarat)	1	19	6	9	18	6	13	2	4	2	9	**89**
„hős” (tengerész, katona, vezér)	1	9	2	4	9	3	4	2	5	1	4	**44**
„magyar” (ember, úr, vezér, lélek)	2	5	3	6	7	2	7	1	2	1	7	**43**

13. táblázat: A budapesti bevonulás évfordulóin megjelent cikkekben közvetített vezérkép fontosabb elemei, 1920–1937

	Szózat	*Függetlenség*	*Új Nemzedék*	*Nemzeti Újság*	*Budapesti Hirlap*	*8 Órai Újság*	*Pesti Napló*	*Pesti Hirlap*	*Az Est*	*Esti Kurír*	*(Az) Újság*	**összesen**
	A *Szózat* cikkei 1920-ban és 1922-ben jelentek meg, a többi napilapban 1920-ban, 1929-ben, 1934-ben, 1936-ban és 1937-ben (9. táblázat).											
1. a vezérkép alaprétege												
a Novara hőse	1	0	0	3	6	1	2	2	2	0	2	**19**
2. Horthy Miklós jelöli ki a magyarság számára egyedül járható utat												
Horthy a nemzet vezére	1	14	1	9	17	9	5	9	4	3	8	**80**
a nemzet erős kezű kormányosa	4	2	4	5	5	1	1	4	2	0	3	**31**
3. Horthy és a magyar nemzet viszonya												
az egész nemzet/ország ünnepli őt	1	13	6	16	32	7	15	20	7	3	13	**133**
a napi politika felett áll, „fix” pont, „szikla”	1	2	0	1	6	0	4	2	5	2	3	**26**
a legelső magyar ember	0	4	1	0	3	0	1	1	0	0	1	**11**
megtestesíti a magyar nemzetet	3	3	0	3	4	1	3	3	1	0	3	**24**
a nemzet atyja (Horthy apánk)	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	**2**
a nemzet egésze követi őt	1	3	2	2	16	1	11	6	3	1	6	**52**
a nemzet akaratából lett kormányzó	1	0	1	0	1	0	2	3	1	0	1	**10**
4. a kultikus nyelvhasználat időfogalma												
a vezérhez kötött szimbolikus kezdet	13	23	21	30	42	12	33	25	16	3	19	**237**
a vezér a „szebb jövő” letéteményese, a vezér „feltámadásba” vetett hite	6	9	11	13	12	8	7	10	5	2	7	**90**
5. isteni legitimáció												
a „magyarok Istene” küldötte	0	3	0	2	7	1	3	0	0	0	2	**18**
6. Horthy történelmi tettei												
„nemzetmentés”	2	5	3	7	14	1	8	6	4	2	4	**56**
a Nemzeti Hadsereg „megteremtése”	1	4	2	9	11	0	2	3	2	0	2	**36**
„országépítés”	0	7	3	4	19	8	11	17	4	3	7	**83**
az ország nemzetközi tekintélyének „visszaszerzése”	0	2	1	2	0	0	2	0	3	0	2	**12**
7. történelmi párhuzamok												
Hunyadi János	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	**2**
Hindenburg	0	0	0	1	2	0	1	1	1	0	1	**7**
8. gyakori jelzős szókapcsolatok												
„erős” (kéz, hit, váll, akarat)	0	2	4	5	5	5	1	6	1	1	5	**35**
„bölcs” (kormányzás)	0	7	1	5	14	3	1	5	1	2	5	**44**
„hős” (katona, akarat)	0	5	0	2	8	0	4	0	1	1	2	**23**
„magyar” (ember, lélek, katona)	0	2	0	1	6	0	0	2	0	0	1	**12**

14. táblázat: A kormányzó névnapján megjelent cikkekben közvetített vezérkép, 1921–1937

	Szózat	*Függetlenség*	*Új Nemzedék*	*Nemzeti Újság*	*Budapesti Hírlap*	*8 Órai Újság*	*Pesti Napló*	*Pesti Hírlap*	*Az Est*	*Esti Kurír*	*(Az)Újság*	**összesen**
	A *Szózat*ban 1921 és 1926 között jelentek meg a cikkek. A többi napilapban 1921 és 1938 között (10. táblázat).											
1. a vezérkép alaprétege												
a Novara hőse	3	1	3	2	1	2	0	3	0	0	2	**17**
2. Horthy Miklós jelöli ki a magyarság számára egyedül járható utat												
Horthy a nemzet vezére	19	15	8	19	27	21	11	18	8	2	9	**157**
a nemzet erős kezű kormányosa	4	3	7	7	9	9	6	5	4	0	0	**54**
3. Horthy és a magyar nemzet viszonya												
december 6. a nemzet, az ország egészének ünnepe	16	54	37	61	130	45	49	80	42	24	33	**571**
a napi politika felett álló, „fix” pont, „szikla”	4	2	2	3	8	5	2	10	4	4	4	**48**
a legelső magyar ember	4	2	0	1	13	4	0	3	3	0	2	**32**
megtestesíti a magyar nemzetet	7	12	4	6	22	7	3	14	5	1	6	**87**
a nemzet atyja (Horthy apánk)	2	2	0	0	7	0	0	6	4	0	2	**23**
a nemzet egésze követi őt	12	3	4	3	14	5	3	9	7	1	4	**65**
a nemzet akaratából lett kormányzó	2	2	3	1	3	3	1	3	2	1	1	**22**
4. a kultikus nyelvhasználat időfogalma												
a vezérhez kötött szimbolikus kezdet	11	8	13	13	25	19	13	14	3	2	4	**125**
a vezér a „szebb jövő” letéteményese, a vezér „feltámadásba” vetett hite	11	11	8	15	27	17	12	14	7	0	9	**131**
5. isteni legitimáció												
a „magyarok Istenének” küldötte	6	5	1	6	11	12	5	6	4	1	6	**63**
6. Horthy történelmi tettei												
„nemzetmentés”	5	1	4	6	12	8	7	7	0	1	6	**57**
a Nemzeti Hadsereg „megteremtése”	3	0	1	2	5	0	2	1	0	0	1	**15**
„országépítés”	0	3	5	3	18	11	6	10	0	3	5	**64**
az ország nemzetközi tekintélyének „visszaszerzése”	0	0	1	0	2	2	2	0	0	0	0	**7**
7. történelmi párhuzamok												
IV. Béla	1	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	**4**
Hunyadi János	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	**2**
8. gyakori jelzős szókapcsolatok												
„bölcs” (vezér)	2	7	7	5	16	15	7	9	2	3	3	**78**
„erős” (kéz, hit, kar, akarat)	3	4	4	7	9	7	4	5	2	1	2	**48**
„magyar” (katona, ember, férfi)	3	3	4	6	5	3	1	7	1	0	2	**35**
„hős” (katona)	0	2	3	3	6	2	2	4	1	0	1	**24**

15. táblázat: A fontosabb Horthy-életrajzokban közvetített vezérkép főbb elemei: 1920–1943

	A kormányzó és a nagybányai…(1926)	*Horthy Miklós (1928, 1929)*	*Horthy Miklós (1930)*	*Miért lett Horthy Miklós … (1934)*	*Horthy Miklós (1938)*	*Kormányzónk (1938)*	*Horthy Miklós (1939)*	*A Novara hőse (1941)*	*A 75 éves Kormányzó Urunk (1943)*
1. a vezérkép alaprétege									
a Novara hőse	4	10	2	2	2	2	17	12	1
2. Horthy Miklós jelöli ki a magyarság számára egyedül járható utat									
Horthy a nemzet vezére	6	23	14	17	6	7	5	23	14
a nemzet erős kezű kormányosa	1	6	1	0	1	4	2	10	0
3. Horthy és a magyar nemzet viszonya									
a napi politika felett áll, „fix” pont, „szikla”	1	18	6	7	5	1	23	2	0
a legelső magyar ember	3	1	0	1	1	0	1	1	0
megtestesíti a magyar nemzetet	2	1	1	2	1	2	6	1	0
a nemzet atyja (Horthy apánk)	7	7	2	5	0	0	3	1	10
a nemzet egésze követi őt	5	16	8	5	2	1	9	4	0
a nemzet akaratából lett kormányzó	6	7	3	2	2	0	2	2	0
4. a kultikus nyelvhasználat időfogalma									
a vezérhez kötött szimbolikus kezdet	18	33	25	16	8	3	15	27	5
a vezér a „szebb jövő” letéteményese, a vezér „feltámadásba” vetett hite	10	22	20	11	2	4	7	12	4
5. isteni legitimáció									
a „magyarok Istene” küldötte	6	8	6	4	0	8	5	12	1
6. Horthy történelmi tettei									
„nemzetmentés”	14	26	15	13	9	2	1	12	1
a Nemzeti Hadsereg „megteremtése”	8	17	10	10	4	2	9	3	0
a nemzet újbóli „megmentése” 1921-ben	2	0	1	0	1	1	1	1	0
„országépítés”	7	0	3	2	6	3	7	9	7
az ország nemzetközi tekintélyének „visszaszerzése”	0	0	0	0	4	2	1	1	0
„országgyarapítás”	0	0	0	0	0	0	2	7	4
7. történelmi párhuzamok									
Csaba királyfi	0	0	0	0	0	0	1	0	0
Árpád	0	1	1	1	0	0	0	0	0
IV. Béla	1	2	1	1	0	0	1	0	1
Hunyadi János	1	6	1	1	0	0	2	1	1
Rákóczi Ferenc	0	1	0	0	0	0	2	0	0
Nelson	0	0	0	0	0	1	0	0	0
Kossuth Lajos	1	2	0	0	0	0	2	1	1
8. gyakori jelzős szókapcsolatok									
„hős” (tengerész, katona, vezér)	8	8	6	2	2	2	4	15	1
„magyar” (katona, ember, úr)	12	15	11	14	3	3	22	0	0
„vitéz” (katona)	5	1	1	2	0	1	1	0	0
„bölcs” (kormányzás, vezér, államfő)	4	3	1	2	4	1	5	3	5
„erős” (kar, kéz, hit, lélek, akarat)	4	7	4	7	6	4	7	2	1

16. táblázat: A kormányzó kultuszépítés szempontjából releváns külföldi útjairól megjelent cikkek száma, 1936–1938

		Függetlenség	*Új Nemzedék*	*Nemzeti Újság*	*Budapesti Hirlap*	*8 Órai Újság*	*Pesti Hirlap*	*Pesti Napló*	*Az Est*	*Esti Kurír*	*Újság*	*Népszava*	**összesen**
1936. november 23. – december 2.: Olaszország, Ausztria													
közvetlen	kultuszépítés	6	4	2	3	3	5	3	4	1	4	0	**35**
közvetett		19	12	10	11	14	14	13	10	8	10	2	**123**
	összesen	**25**	**16**	**12**	**14**	**17**	**19**	**16**	**14**	**9**	**14**	**2**	**158**
1938. február 4-11.: Lengyelország													
közvetlen	kultuszépítés	1	0	0	1	0	1	0	1	0	3	0	**7**
közvetett		6	7	7	8	6	8	6	4	5	5	1	**63**
	összesen	**7**	**7**	**7**	**9**	**6**	**9**	**6**	**5**	**5**	**8**	**1**	**70**
1938. augusztus 20-30.: Németország													
közvetlen	kultuszépítés	1	0	0	2	2	2	1	3	1	3	1	**16**
közvetett		7	7	9	10	8	14	7	7	6	7	4	**86**
	összesen	**8**	**7**	**9**	**12**	**10**	**16**	**8**	**10**	**7**	**10**	**5**	**102**

17. táblázat: A vezérkép fontosabb elemeinek előfordulása a kormányzó olaszországi útja alkalmából három eltérő politikai orientációjú magyar napilapban.

	Függetlenség		*Budapesti Hírlap*		*Pesti Hírlap*		**összesen**	
	a[29]	b[30]	a	b	a	b	a	b
1. a vezérkép alaprétege								
a Novara hőse	1	2	2	4	3	3	**6**	**9**
2. Horthy Miklós jelöli ki a magyarság számára egyedül járható utat								
Horthy a nemzet vezére	2	5	1	7	2	7	**5**	**19**
a nemzet erős kezű kormányosa	0	0	0	0	1	0	**1**	**0**
3. Horthy és a magyar nemzet viszonya								
az egész nemzet/ország ünnepli a kormányzót	7	0	6	0	8	2	**21**	**2**
a napi politika felett áll, „fix” pont, „szikla”	0	1	0	1	1	3	**1**	**5**
a legelső magyar ember	1	0	0	0	0	0	**1**	**0**
megtestesíti a magyar nemzetet	5	6	1	4	0	4	**6**	**14**
a nemzet atyja (Horthy apánk)	0	0	0	0	1	0	**1**	**0**
a nemzet egésze követi Horthy Miklóst	0	0	0	0	2	0	**2**	**0**
a nemzet akaratából lett kormányzó	0	0	0	0	1	0	**1**	**0**
4. a kultikus nyelvhasználat időfogalma								
a vezérhez kötött szimbolikus kezdet	0	2	0	6	0	1	**0**	**9**
a vezér a „szebb jövő” letéteményese, a vezér „feltámadásba” vetett hite	0	6	0	4	0	5	**0**	**15**
5. isteni legitimáció								
a „magyarok Istene” küldötte	0	0	0	1	0	1	**0**	**2**
6. Horthy történelmi tettei								
„nemzetmentés”	2	4	0	3	0	3	**2**	**10**
„országépítés”	2	2	0	1	0	1	**2**	**4**
az ország nemzetközi tekintélyének „visszaszerzése”	2	4	3	3	3	4	**8**	**11**
8. gyakori jelzős szókapcsolatok								
„bölcs” (vezér, kormányzó, vezetés)	2	1	0	0	0	0	**2**	**1**
„erős” (kéz, hit, akarat)	1	1	0	4	0	0	**1**	**5**
„hős” (tengerész, vezér)	0	1	2	0	2	3	**4**	**4**
„legendás” (tengerész, vezér)	1	1	0	0	0	0	**1**	**1**

[29] Az „a” oszlopok a megnevezett hazai napilap saját cikkeire vonatkoznak.
[30] A „b” oszlopokban szereplő értékek azt jelzik, hogy a vezérkép adott eleme hányszor fordult elő a szemlézett olasz és osztrák lapok cikkeiben.

18. táblázat: Horthy vezérkultusza szempontjából releváns filmhíradó bejátszások és rádióműsorok száma (1927–1944)

év	filmhíradó[31]					rádió[32]				
	március 1.	június 18.	november 16.	december 6.	**összesen**	március 1.	június 18.	november 16.	december 6.	**összesen**
1927	0	0	0	0	**0**	0	0	0	2	**2**
1928	0	0	0	0	**0**	0	1[33]	0	2	**3**
1929	0	0	0	0	**0**	0	0	1	2	**3**
1930	1	0	0	0	**1**	3	0	0	1	**4**
1931	0	0	0	1	**1**	0	0	0	2	**2**
1932	0	0	0	0	**0**	0	0	0	1	**1**
1933	0	0	0	0	**0**	0	0	0	1	**1**
1934	0	0	2	0	**2**	0	0	5	1	**6**
1935	1	0	0	0	**1**	0	0	0	2	**2**
1936	0	0	0	0	**0**	0	0	0	2	**2**
1937	0	0	0	0	**0**	0	0	0	3	**3**
1938	0	1	0	0	**1**	0	2	0	2	**4**
1939	0	0	1	1	**2**	0	0	1	3	**4**
1940	2	1	0	0	**3**	4	2	0	4	**10**
1941	0	1	0	0	**1**	0	3	0	5	**8**
1942	0	1	0	3	**4**	0	4	0	7	**11**
1943	0	3	0	0	**3**	0	8	0	5	**13**
1944	0	0	0	0	**0**	0	5	0	0	**5**
össz.	**4**	**7**	**3**	**5**	**19**	**7**	**25**	**7**	**45**	**84**

[31] A Filmhíradók Online honlap (http://filmhiradokonline.hu/) adatai alapján készült.
[32] A *Nemzeti Újság* rádióműsora alapján. A híreket nem tartalmazza a táblázat. A kormányzóválasztás jubileumai közül a 8., 10. és 20. évfordulók esetén, a budapesti bevonulás jubileumai közül a 10., 15. és 20. évfordulók esetén néztem meg a rádióműsort. A kormányzó születés- (június 15–22.) és névnapja (december 3–9.) esetén a napilapoknál is alkalmazott időkeretet használtam. Ha a Budapest I. és II. műsora azonos volt, akkor azt egynek vettem.
[33] Élő közvetítés a vitézavatásról. 1928-ben ez összekapcsolódott a kormányzó 60. születésnapjával.

19. táblázat: A revíziós sikerek alkalmából megjelent cikkek száma, 1938–1941

		Magyarság	*Új Magyarság*	*Új Nemzedék*	*Nemzeti Újság*	*Magyarország*	*Magyar Nemzet*	*8 Órai Újság*	*Pesti Hirlap*	*Esti Kurír*	*Újság*	*Népszava*	**összesen**
Az első bécsi döntés: 1938. november 2–20.													
közvetlen	kultuszépítés	2	2	3	3	3	2	5	3	4	5	0	**32**
közvetett		21	25	23	37	21	23	18	28	18	19	14	**247**
	összesen	**23**	**27**	**26**	**40**	**24**	**25**	**23**	**31**	**22**	**24**	**14**	**279**
Kárpátalja: 1938. március 15–22.													
közvetlen	kultuszépítés	0[34]	0	0	1	2	0	1	2	1	1	0	**8**
közvetett		0	5	5	6	7	7	5	4	6	5	3	**53**
	összesen	**0**	**5**	**5**	**7**	**9**	**7**	**6**	**6**	**7**	**6**	**3**	**61**
A második bécsi döntés: 1940. augusztus 31. – szeptember 17.													
közvetlen	kultuszépítés	1	4	3	4	4	4	1	5	3	2	0	**31**
közvetett		20	22	19	38	31	29	12	24	25	27	17	**264**
	összesen	**21**	**26**	**22**	**42**	**35**	**34**	**13**	**29**	**28**	**29**	**17**	**295**
Délvidék: 1941. április 10–21., július 27–29.													
közvetlen	kultuszépítés	0	1	1	0	2	0	0	0	1	0	0	**5**
közvetett		3	4	3	4	4	4	3	4	3	2	3	**37**
	összesen	**3**	**5**	**4**	**4**	**6**	**4**	**3**	**4**	**4**	**2**	**3**	**42**

[34] Nem jelent meg ezekben a napokban a lap.

20. táblázat: Az első bécsi döntés (1938. november 2. – 20.) után megjelent cikkekben közvetített vezérkép fontosabb elemei

	Magyarság	*Új Magyarság*	*Új Nemzedék*	*Nemzeti Újság*	*Magyarország*	*Magyar Nemzet*	*8 Órai Újság*	*Pesti Hirlap*	*Esti Kurír*	*Újság*	*Népszava*	**összesen**
1. a vezérkép alaprétege												
a Novara hőse	1	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	**3**
2. Horthy Miklós jelöli ki a magyarság számára egyedül járható utat												
Horthy a nemzet vezére	2	17	3	21	5	15	10	25	14	6	1	**119**
a nemzet erős kezű kormányosa	0	1	0	0	0	1	0	2	1	0	0	**5**
3. Horthy és a magyar nemzet viszonya												
az egész nemzet/ország hálás Horthynak, ünnepli őt	0	9	1	11	2	0	4	16	3	9	0	**55**
a politika felett áll, „fix” pont, „szikla”	0	0	0	2	0	1	2	2	2	8	0	**17**
a legelső magyar ember	0	0	0	0	2	2	2	1	3	0	0	**10**
megtestesíti a magyar nemzetet	1	2	1	2	1	1	3	2	2	3	0	**18**
a nemzet atyja (Horthy apánk)	1	2	1	5	1	2	1	2	5	2	0	**21**
a nemzet egésze követi őt	2	4	1	4	2	2	4	2	1	11	1	**34**
4. a kultikus nyelvhasználat időfogalma												
a vezérhez kötött szimbolikus kezdet	9	7	2	18	6	4	4	14	6	6	1	**77**
a vezér a „szebb jövő” letéteményese, a vezér „feltámadásba” vetett hite	1	8	3	5	1	1	2	9	4	1	1	**36**
5. isteni legitimáció												
a „magyarok Istene” küldötte	1	1	2	5	0	1	0	4	0	1	0	**15**
6. Horthy történelmi tettei												
„nemzetmentés”	6	5	2	6	5	2	3	5	2	4	1	**41**
a Nemzeti Hadsereg „megteremtése”	1	1	0	1	0	1	0	3	0	1	0	**8**
„országépítés”	3	8	0	4	2	1	3	9	5	7	0	**42**
az ország nemzetközi tekintélyének „helyreállítása”	2	3	0	1	0	0	1	4	3	4	1	**19**
„országgyarapítás”	7	8	4	6	4	5	4	8	9	10	2	**67**
7. gyakori jelzős szókapcsolatok												
„bölcs” (kormányzás)	5	8	1	11	0	7	2	9	6	7	3	**59**
„magyar” (katona, vezér)	0	0	0	1	2	1	3	2	0	0	0	**12**
„erős” (kar, hit, váll, lélek, akarat)	0	0	0	0	0	3	2	2	0	0	0	**7**

21. táblázat: A második bécsi döntés (1940. augusztus 31. – szeptember 17.) után megjelent cikkekben közvetített vezérkép fontosabb elemei

	Magyarság	*Új Magyarság*	*Új Nemzedék*	*Nemzeti Újság*	*Magyarország*	*Magyar Nemzet*	*8 Órai Újság*	*Pesti Hírlap*	*Esti Kurír*	*Újság*	*Népszava*	**összesen**
1. a vezérkép alaprétege												
a Novara hőse	0	0	1	0	0	2	0	0	0	0	0	**3**
2. Horthy Miklós jelöli ki a magyarság számára egyedül járható utat												
Horthy a nemzet vezére	1	3	5	5	14	7	1	3	1	3	1	**44**
a nemzet erős kezű kormányosa	0	0	0	0	1	0	0	1	2	0	0	**4**
3. Horthy és a magyar nemzet viszonya												
az egész nemzet/ország hálás Horthynak, ünnepli őt	1	5	1	1	1	13	1	2	3	0	2	**30**
a legelső magyar ember	0	2	0	2	2	1	0	3	0	2	0	**12**
megtestesíti a magyar nemzetet	0	1	2	1	0	1	0	0	1	0	0	**6**
a nemzet atyja (Horthy apánk)	0	0	0	0	1	2	0	0	0	0	0	**3**
a nemzet egésze követi őt	1	0	1	1	1	1	0	1	0	0	0	**6**
4. a kultikus nyelvhasználat időfogalma												
a vezérhez kötött szimbolikus kezdet	2	11	6	16	16	12	3	10	8	8	1	**93**
a vezér a „szebb jövő” letéteményese, a vezér „feltámadásba” vetett hite	1	1	3	2	2	5	1	1	5	3	0	**24**
5. isteni legitimáció												
a „magyarok Istene” küldötte	0	0	2	2	5	1	0	0	1	2	0	**13**
6. Horthy történelmi tettei												
„nemzetmentés”	0	0	5	4	1	0	0	2	3	0	1	**16**
„országépítés”	0	1	0	3	3	1	2	5	2	2	0	**19**
az ország nemzetközi tekintélyének „visszaszerzése”	1	2	0	3	1	1	0	2	0	0	0	**10**
„országgyarapítás”	2	7	12	9	15	8	3	5	5	9	3	**78**
7. gyakori jelzős szókapcsolatok												
„bölcs” (kormányzás, vezetés)	1	9	2	10	5	7	3	3	3	10	1	**54**
„erős” (kar, hit, vezetés)	0	0	1	1	2	1	0	0	3	0	0	**8**

22. táblázat: A kormányzóválasztás évfordulóján (február 26. – március 5.) megjelent cikkek száma 1939 és 1944 között

			Pesti Újság, Összetartás	*Magyarság*	*Új Magyarság*	*Új Nemzedék*	*Nemzeti Újság*	*Magyarország*	*8 Órai Újság*	*Magyar Nemzet*	*Pesti Hirlap*	*Esti Kurir*	*Újság*	*Népszava*	**összesen**
1939	közvetlen	kultusz-építés	nem Szálasit támogató lap[35]	0	1	0	1	1	0	0	1	1	1	0	**6**
	közvetett			0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	**1**
		összesen		**0**[36]	**1**	**0**	**1**	**1**	**0**[37]	**0**	**1**	**1**	**2**	**0**	**7**
1940	közvetlen	kultusz-építés		2	2	1	3	8	2	1	2	1	2	1	**25**
	közvetett			24	30	10	24	47	12	18	23	17	23	12	**240**
		összesen		**26**	**32**	**11**	**27**	**55**[38]	**14**	**19**	**25**	**18**	**25**	**13**	**265**[39]
1942	közvetlen	kultusz-építés	0	0	0 (2)	0 (1)	0 (1)	2 (2)	1	0 (1)	1 (2)	0 (1)	1 (2)	0	**5 (12)**
	közvetett		0	1	1	1	2	3	1	0	2	0	1	0	**12**
		összesen[40]	**0**[41]	**1**	**3**	**2**	**3**	**7**	**2**	**1**	**5**	**1**	**4**	**0**	**29**
1943	közvetlen	kultusz-építés	1	1	1	1	1	2	1	1	1	0	0	1	**11**
	közvetett		1	2	1	1	2	1	1	1	2	2	3	0	**17**
		összesen	**2**	**3**	**2**	**2**	**3**	**3**	**2**	**2**	**3**	**2**	**3**	**1**	**28**
1944	közvetlen	kultusz-építés	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	**12**
	közvetett		0	1	2	1	2	2	1	1	2	0	3	1	**16**
		összesen	**1**	**2**	**3**	**2**	**3**	**3**	**2**	**2**	**3**	**1**	**4**	**2**	**28**

[35] A *Pesti Újság* 1940 őszétől tekinthető Szálasi Ferencet támogató lapnak, majd a *Pesti Újság* 1943. március 16-i betiltása után fél évvel, az *Összetartás* vette át a pártlap szerepét. Ezért 1943 folyamán fél éven át nem volt sajtója Szálasi pártjának. Emiatt az 1943. szeptember 19. utáni adatok (az *Összetartás* újraindulásának napja) az *Összetartás* című napilapra vonatkoznak. A *Magyarság* 1938 és 1941 között volt szálasista lap, a nemzetiszocialista pártok közös orgánuma. Az 1941. szeptember 13-án bekövetkezett nyilas pártszakadás után a Magyar Megújulás Nemzetiszocialista Pártszövetség lapja lett. Paksa 2013: 349., 352–353.

[36] A február 5. és április 5. között nem jelenhetett meg a magyar nemzetiszocialista *Magyarság*.

[37] A lap megjelenését február 5. és március 8. közötti időszakra a kormány betiltotta. *8 Órai Újság*, 1939. márc. 9. 1.

[38] A *Magyarország* 1939. november 18-a után reggeli és esti kiadásban is megjelent, de nem mindig jelent meg naponta két szám. Például vasárnaponként a reggeli, hétfőnként az esti kiadás jelent meg.

[39] A napilapok február 20-a körül kezdtek el írni a kormányzóválasztás huszadik évfordulójáról. Így 1930-hez hasonlóan az évfordulóval kapcsolatban megjelent cikkek száma magasabb.

[40] 1942-ben, a kormányzóhelyettes-választásra tekintettel, már február 19–22. között jelentek meg cikkek a kormányzóválasztás 22. évfordulójáról. Zárójelben jelzem a fontosabb cikkek számát. Nem soroltam ide azokat, amelyek alapvetően Horthy Istvánt köszöntötték és csak röviden utaltak a kormányzóválasztás évfordulójára, a kormányzó szerepére. A február 26. és március 5. közötti cikkek közül mindegyik szerepel a táblázatban.

[41] A lap 1942. február 20. és március 9. között nem jelenhetett meg.

23. táblázat: Horthy Miklós születésnapján (június 15–22.) megjelent cikkek száma 1939 és 1944 között

			Pesti Újság, Összetartás	*Magyarság*	*Új Magyarság*	*Új Nemzedék*	*Nemzeti Újság*	*Magyarország*	*8 Órai Újság*	*Magyar Nemzet*	*Pesti Hirlap*	*Esti Kurir*	*Újság*	*Népszava*	**összesen**
1939	közvetlen	kultusz-építés	nem Szálasit támogató lap	0	1	1	1	2	1	1	1	1	2	0	**11**
	közvetett			0	5	3	5	5	4	3	4	3	4	3	**39**
		összesen		**0**[42]	**6**	**4**	**6**	**7**	**5**	**4**	**5**	**4**	**6**	**3**	**50**
1940	közvetlen	kultusz-építés		0	1	1	1	2	1	0	1	1	1	0	**9**
	közvetett			0	4	4	5	7	4	0	5	3	6	4	**42**
		összesen		**0**[43]	**5**	**5**	**6**	**9**[44]	**5**	**0**[45]	**6**	**4**	**7**	**4**	**51**
1941	közvetlen	kultusz-építés	1	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1	0	**12**
	közvetett		4	6	8	3	6	12	3	5	7	6	5	4	**69**
		összesen	**5**	**7**	**9**	**4**	**7**	**14**	**4**	**6**	**8**	**7**	**6**	**4**	**81**
1942	közvetlen	kultusz-építés	1	0	1	1	1	2	1	1	1	1	1	0	**11**
	közvetett		5	6	7	4	5	13	5	7	8	7	9	3	**79**
		összesen	**6**	**6**	**8**	**5**	**6**	**15**	**6**	**8**	**9**	**8**	**10**	**3**	**90**
1943	közvetlen	kultusz-építés	0	1	2	3	1	3	3	1	2	1	1	1	**19**
	közvetett		0	11	9	11	13	24	15	12	14	15	9	7	**140**
		összesen	**0**[46]	**12**	**11**	**14**	**14**	**27**	**18**	**14**	**16**	**17**	**10**	**10**	**159**
1944	közvetlen	kultusz-építés	1	1	1	1	1	1	0	0	1	0	0	0	**7**
	közvetett		4	4	6	2	3	7	0	0	6	0	0	0	**32**
		összesen	**5**	**5**	**7**	**3**	**4**	**8**	**0**	**0**	**7**	**0**	**0**	**0**	**39**

[42] Április 13. és július 13. között be volt tiltva a nemzetiszocialista napilap.
[43] A lap június 12. és 20. között nem jelenhetett meg. *Magyarság*, 1940. jún. 20. 8.
[44] A *Magyarország* 1939. november 18-a után reggeli és esti kiadásban is megjelent, de nem mindig volt naponta két szám. Például vasárnaponként a reggeli, hétfőnként az esti kiadás jelent meg.
[45] A lap június 15. és 26. között nem jelenhetett meg. *Magyar Nemzet*, 1940. jún. 27. 4.
[46] A *Pesti Újság*ot már betiltották és az *Összetartás* még nem jelent meg (lásd a 36. jegyzetet).

24. táblázat: A budapesti bevonulás évfordulóján (november 13–19.) megjelent cikkek száma 1938 és 1943 között

			Pesti Újság, Összetartás	*Magyarság*	*Új Magyarság*	*Új Nemzedék*	*Nemzeti Újság*	*Magyarország*	*8 Órai Újság*	*Magyar Nemzet*	*Pesti Hirlap*	*Esti Kurir*	*Újság*	*Népszava*	**összesen**
1938	közvetlen	kultusz-építés	nem Szálasit támogató lap	1	1	1	1	1	0	1	1	0	1	1	**9**
	közvetett			1	2	1	3	2	0	2	3	0	2	1	**17**
		összesen		**2**	**3**	**2**	**4**	**3**	**0**	**3**	**4**	**0**	**3**	**2**	**26**
1939	közvetlen	kultusz-építés		1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	**10**
	közvetett			4	6	1	7	11	4	7	10	4	9	5	**68**
		összesen		**5**	**7**	**2**	**8**	**12**[47]	**5**	**8**	**11**	**5**	**10**	**5**	**78**
1940	közvetlen	kultusz-építés	0	0	0	0	1	0	0	1	1	0	0	0	**3**
	közvetett		0	0	1	1	0	1	1	0	1	0	0	0	**5**
		összesen	**0**	**0**	**1**	**1**	**1**	**1**	**1**	**1**	**2**	**0**	**0**	**0**	**8**
1941	közvetlen	kultusz-építés	0	1	0	0	0	1	1	0	1	0	1	0	**5**
	közvetett		0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	**1**
		összesen	**0**	**1**	**1**	**0**	**0**	**1**	**1**	**0**	**1**	**0**	**1**	**0**	**6**
1942	közvetlen	kultusz-építés	0	1	0	1	1	0	0	0	0	0	1	0	**4**
	közvetett		1	0	2	0	0	2	0	0	0	0	0	0	**5**
		összesen	**1**	**1**	**2**	**1**	**1**	**2**	**0**	**0**	**0**	**0**	**1**	**0**	**9**
1943	közvetlen	kultusz építés	1	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	**4**
	közvetett		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	**0**
		összesen	**1**	**1**	**0**	**0**	**1**	**0**	**1**	**0**	**0**	**0**	**0**[48]	**0**	**4**

[47] A *Magyarország* 1939. november 18-a után reggeli és esti kiadásban is megjelent, de nem mindig jelent meg naponta két szám. Például vasárnaponként a reggeli, hétfőnként az esti kiadás jelent meg.
[48] A lap nem jelent meg november 13. és 20. között.

25. táblázat: Horthy Miklós névnapján (december 3–9.) megjelent cikkek száma 1938 és 1943 között

			Pesti Újság, Összetartás	*Magyarság*	*Új Magyarság*	*Új Nemzedék*	*Nemzeti Újság*	*Magyarország*	*8 Órai Újság*	*Magyar Nemzet*	*Pesti Hírlap*	*Esti Kurír*	*Újság*	*Népszava*	**összesen**
1938	közvetlen	kultusz-építés	nem Szálasit támogató lap	0	1	1	2	1	1	1	1	1	2	0	**11**
	közvetett			7	7	3	8	4	4	7	6	6	5	0	**57**
		összesen		**7**	**8**	**4**	**10**	**5**	**5**	**8**	**7**	**7**	**7**	**0**[49]	**68**
1939	közvetlen	kultusz-építés		1	0	1	1	2	1	1	1	1	1	0	**10**
	közvetett			5	11	4	7	9	5	7	4	3	5	4	**64**
		összesen		**6**	**11**	**5**	**8**	**11**[50]	**6**	**8**	**5**	**4**	**6**	**4**	**74**
1940	közvetlen	kultusz-építés	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	**12**
	közvetett		6	9	8	5	6	8	4	6	5	6	7	2	**72**
		összesen	**7**	**10**	**9**	**6**	**7**	**9**	**5**	**7**	**6**	**7**	**8**	**3**	**84**
1941	közvetlen	kultusz-építés	1	1	1	1	1	2	1	0	1	1	1	0	**11**
	közvetett		5	6	10	6	8	11	5	6	9	7	10	4	**87**
		összesen	**6**	**7**	**11**	**7**	**9**	**13**	**6**	**6**	**10**	**8**	**11**	**4**	**98**
1942	közvetlen	kultusz építés	1	1	1	1	1	2	1	0	1	0	1	1	**11**
	közvetett		3	6	9	5	6	12	4	6	6	4	8	2	**71**
	összesen		**4**	**7**	**10**	**6**	**7**	**14**	**5**	**6**	**7**	**4**	**9**	**3**	**82**
1943	közvetlen	kultusz-építés	1	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1	**13**
	közvetett		5	8	11	4	10	14	6	4	8	6	11	3	**90**
		összesen	**6**	**9**	**12**	**5**	**11**	**16**	**7**	**5**	**9**	**7**	**12**	**4**	**103**

[49] A lap 30 napig nem jelenhetett meg a kormány rendelkezése eredményeként. *Népszava*, 1939. jan. 19. 1.

[50] A *Magyarország* 1939. november 18-a után reggeli és esti kiadásban is megjelent, de nem mindig jelent meg naponta két szám. Például vasárnaponként a reggeli, hétfőnként az esti kiadás jelent meg.

26. táblázat: A kormányzóválasztás évfordulóin (február 26. – március 5.) megjelent cikkekben közvetített vezérkép fontosabb elemei, 1939–1944

	Pesti Újság	*Magyarság*	*Új Magyarság*	*Új Nemzedék*	*Nemzeti Újság*	*Magyarország*	*8 Órai Újság*	*Magyar Nemzet*	*Pesti Hírlap*	*Esti Kurír*	*Újság*	*Népszava*	**összesen**
1. a vezérkép alaprétege													
a Novara hőse	1	9	7	5	9	12	5	2	10	3	5	3	**70**
2. Horthy Miklós jelöli ki a magyarság számára egyedül járható utat													
Horthy a nemzet vezére	3	19	22	7	22	44	15	25	30	16	25	7	**235**
a nemzet erős kezű kormányosa	1	6	4	4	10	15	10	6	8	8	7	4	**82**
3. Horthy és a magyar nemzet viszonya													
az egész nemzet/ország ünnepli a kormányzót	2	27	42	32	18	47	22	26	39	24	34	15	**328**
a napi politika felett áll, „fix” pont, „szikla”	0	1	4	2	9	11	2	1	6	2	7	1	**46**
a legelső magyar ember	0	7	4	5	8	18	3	8	12	8	5	10	**96**
megtestesíti a magyar nemzetet	0	4	15	4	24	20	7	11	15	10	18	7	**135**
a nemzet atyja (Horthy apánk)	0	3	12	5	11	18	6	11	11	9	8	8	**102**
a nemzet egésze követi őt	0	2	5	0	4	7	2	2	4	2	4	1	**30**
a nemzet akaratából lett kormányzó	5	5	9	3	16	9	5	6	8	11	8	4	**89**
4. a kultikus nyelvhasználat időfogalma													
a szimbolikus kezdet motívuma	1	19	33	8	43	53	17	25	45	8	25	5	**287**
a vezér a „szebb jövő” letéteményese, a vezér „feltámadásba” vetett hite	3	16	16	2	11	23	5	9	13	14	22	6	**139**
5. isteni legitimáció													
a magyarok Istenének küldötte	0	8	16	11	16	20	12	10	17	15	18	4	**147**
6. Horthy történelmi tettei													
„nemzetmentés”	4	15	18	7	22	30	12	10	25	17	20	3	**183**
a Nemzeti Hadsereg megteremtése	1	1	8	1	8	21	4	4	10	3	9	4	**74**
„országépítés”	2	20	28	7	33	60	12	27	34	18	40	13	**284**
az ország nemzetközi tekintélyének „visszaszerzése”	0	8	14	1	20	30	6	3	17	7	7	7	**120**
„országgyarapítás”	2	12	34	6	33	32	7	15	31	14	26	10	**221**
7. történelmi párhuzamok													
Szent István	0	0	1	0	1	0	2	0	1	1	0	1	**7**
IV. Béla	0	1	1	0	2	4	2	1	1	1	2	1	**15**
Hunyadi János	1	1	3	0	2	1	1	1	1	1	2	1	**15**
Hunyadi Mátyás	0	0	0	0	2	1	1	1	1	0	1	0	**7**
Kossuth Lajos	0	1	2	0	1	1	1	1	1	1	3	1	**14**
8. a gyakori jelzős szókapcsolatok													
„bölcs” (államfő, kormányzás)	1	8	10	5	17	25	10	10	24	13	15	2	**136**
„erős” (kéz, akarat, hit)	2	7	10	4	9	10	7	12	16	7	7	2	**93**
„hős” (katona, vezér)	1	2	3	3	5	3	3	2	5	2	3	0	**34**

27. táblázat: A kormányzó születésnapjain (június 15–22.) megjelent cikkekben közvetített vezérkép fontosabb elemei, 1939–1944

	Pesti Újság	*Magyarság*	*Új Magyarság*	*Új Nemzedék*	*Nemzeti Újság*	*Magyarország*	*8 Órai Újság*	*Magyar Nemzet*	*Pesti Hírlap*	*Esti Kurír*	*Újság*	*Népszava*	**összesen**
1. a vezérkép alaprétege													
a Novara hőse	2	3	2	1	4	8	2	5	7	1	4	0	**39**
2. Horthy Miklós jelöli ki a magyarság számára egyedül járható utat													
Horthy a nemzet vezére	24	28	67	34	52	96	33	48	56	43	59	17	**573**
a nemzet erős kezű kormányosa	1	3	2	8	9	11	5	7	9	3	8	0	**66**
3. Horthy és a magyar nemzet viszonya													
június 18. a nemzet, az ország egészének bensőséges ünnepe	41	54	96	64	99	162	77	79	109	85	96	51	**995**
a napi politika felett áll, „fix” pont, „szikla”	1	6	5	2	7	18	5	3	13	4	8	1	**73**
a legelső magyar ember	1	4	9	2	2	21	11	2	10	5	6	1	**75**
megtestesíti a magyar nemzetet	2	5	15	9	18	51	8	15	27	7	14	4	**173**
a nemzet atyja (Horthy apánk)	2	1	3	11	6	18	17	1	14	4	8	1	**86**
a nemzet egésze követi őt	1	8	10	3	12	23	5	9	16	10	7	4	**108**
a nemzet akaratából lett kormányzó	0	0	1	0	1	1	1	0	3	1	2	0	**10**
4. a kultikus nyelvhasználat időfogalma													
a szimbolikus kezdet motívuma	7	12	33	10	23	46	16	17	42	19	31	11	**267**
a vezér a „szebb jövő” letéteményese, a vezér „feltámadásba” vetett hite	12	16	24	12	26	38	15	16	30	19	19	4	**232**
5. isteni legitimáció													
a magyarok Istenének küldötte	1	11	16	11	16	35	15	17	30	12	33	2	**190**
6. Horthy történelmi tettei													
„nemzetmentés”	5	10	22	7	10	24	12	12	21	19	15	3	**160**
a Nemzeti Hadsereg megteremtése	2	0	5	0	5	1	1	0	2	2	1	0	**19**
„országépítés”	5	12	27	14	22	34	11	12	19	19	30	7	**210**
az ország nemzetközi tekintélyének „visszaszerzése”	1	4	6	4	4	14	5	4	4	3	3	1	**53**
„országgyarapítás”	12	15	34	9	23	59	18	19	33	20	22	4	**270**
7. történelmi párhuzamok[51]													
8. a gyakori jelzős szókapcsolatok													
„bölcs” (államfő, kormányzás)	2	15	23	10	20	34	20	16	35	20	21	4	**222**
„erős” (kéz, akarat, hit)	8	8	16	6	15	24	8	15	21	14	14	2	**152**
„hős” (katona, vezér)	2	2	8	5	7	15	4	5	4	3	1	1	**57**

[51] A *Magyarország* cikkeiben egy alkalommal állították párhuzamba az évfordulón a kormányzót IV. Bélával, Hunyadi Jánossal és Kossuth Lajossal.

28. táblázat: A budapesti bevonulás évfordulóin (november 13–19.) megjelent cikkekben közvetített vezérkép fontosabb elemei, 1938–1943

	Pesti Újság	*Magyarság*	*Új Magyarság*	*Új Nemzedék*	*Nemzeti Újság*	*Magyarország*	*8 Órai Újság*	*Magyar Nemzet*	*Pesti Hirlap*	*Esti Kurír*	*Újság*	*Népszava*	**összesen**
1. a vezérkép alaprétege													
a Novara hőse	0	3	1	1	4	0	0	1	3	0	3	0	**16**
2. Horthy Miklós jelöli ki a magyarság számára egyedül járható utat													
Horthy a nemzet vezére	1	5	7	4	23	9	3	8	17	6	18	0	**100**
a nemzet erős kezű kormányosa	0	1	0	5	2	2	0	0	3	1	3	0	**17**
3. Horthy és a magyar nemzet viszonya													
az egész nemzet/ország ünnepli a kormányzót	0	2	9	5	9	11	8	12	5	8	9	2	**80**
a napi politika felett áll, „fix” pont, „szikla”	0	0	3	3	6	12	6	3	3	2	2	0	**40**
a legelső magyar ember	0	0	0	0	1	2	0	1	1	1	0	0	**7**
megtestesíti a magyar nemzetet	0	1	1	1	6	2	0	4	3	1	0	0	**19**
a nemzet atyja (Horthy apánk)	0	1	1	1	2	0	0	0	2	0	0	0	**7**
a nemzet egésze követi őt	0	0	3	1	2	4	0	3	1	0	1	0	**15**
a nemzet akaratából lett kormányzó	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	**3**
4. a kultikus nyelvhasználat időfogalma													
a szimbolikus kezdet motívuma	4	17	14	10	37	29	18	26	19	3	15	1	**193**
a vezér a „szebb jövő” letéteményese, a vezér „feltámadásba” vetett hite	1	3	8	4	13	11	9	5	6	2	6	0	**56**
5. isteni legitimáció													
a magyarok Istenének küldötte	0	1	6	3	10	3	5	2	8	2	4	0	**44**
6. Horthy történelmi tettei													
„nemzetmentés”	1	7	8	4	10	7	5	6	6	5	11	0	**70**
a Nemzeti Hadsereg megteremtése	0	2	3	1	2	5	4	3	3	2	4	0	**29**
„országépítés”	0	4	6	2	3	12	10	6	7	7	10	1	**68**
az ország nemzetközi tekintélyének „visszaszerzése”	0	1	1	1	3	0	2	0	3	0	1	0	**12**
„országgyarapítás”	0	3	3	5	4	6	4	3	4	3	8	1	**44**
7. történelmi párhuzamok													
Hunyadi János	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	**1**
Hunyadi Mátyás	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	**2**
8. a gyakori jelzős szókapcsolatok													
„bölcs” (államfő, kormányzás)	0	0	4	2	5	6	2	1	5	2	9	0	**39**
„erős” (kéz, akarat, hit)	0	0	4	4	2	4	1	1	17	3	3	0	**38**
„hős” (katona, vezér)	0	0	2	1	1	1	0	0	1	0	0	0	**6**

29. táblázat: A kormányzó névnapjain (december 3–9.) megjelent cikkekben közvetített vezérkép, 1938–1943

	Pesti Újság	*Magyarság*	*Új Magyarság*	*Új Nemzedék*	*Nemzeti Újság*	*Magyarország*	*8 Órai Újság*	*Magyar Nemzet*	*Pesti Hirlap*	*Esti Kurír*	*Újság*	*Népszava*	**összesen**
1. a vezérkép alaprétege													
a Novara hőse	1	1	5	1	3	4	3	2	7	1	6	1	**35**
2. Horthy Miklós jelöli ki a magyarság számára egyedül járható utat													
Horthy a nemzet vezére	10	22	48	22	18	46	9	28	49	23	69	3	**350**
a nemzet erős kezű kormányosa	0	4	8	1	8	11	0	2	12	9	9	1	**64**
3. Horthy és a magyar nemzet viszonya													
december 6. a nemzet, az ország egészének bensőséges ünnepe	39	71	80	55	94	100	50	49	85	72	103	28	**825**
a napi politika felett áll, „fix” pont, „szikla”	2	3	7	3	9	10	2	3	3	2	17	0	**63**
a legelső magyar ember	1	2	0	0	2	6	4	0	1	2	2	0	**20**
megtestesíti a magyar nemzetet	1	4	14	6	15	10	6	7	13	7	15	1	**99**
a nemzet atyja (Horthy apánk)	1	12	6	7	26	16	16	7	16	7	19	0	**134**
a nemzet egésze követi őt	0	4	3	0	7	8	2	2	5	4	12	0	**46**
a nemzet akaratából lett kormányzó	1	1	0	0	0	4	0	3	0	1	0	0	**10**
4. a kultikus nyelvhasználat időfogalma													
a szimbolikus kezdet motívuma	5	15	39	9	13	26	9	17	33	18	23	0	**207**
a vezér a „szebb jövő” letéteményese, a vezér „feltámadásba” vetett hite	6	12	18	5	7	21	6	14	16	10	24	0	**140**
5. isteni legitimáció													
a magyarok Istenének küldötte	1	4	15	7	4	20	5	5	18	6	17	0	**101**
6. Horthy történelmi tettei													
„nemzetmentés”	4	5	23	8	9	12	2	6	24	5	19	0	**117**
a Nemzeti Hadsereg megteremtése	1	3	6	0	4	1	2	0	8	2	7	0	**34**
„országépítés”	2	5	19	3	11	18	10	9	17	11	20	0	**125**
az ország nemzetközi tekintélyének „visszaszerzése”	1	2	8	0	3	2	0	2	6	2	5	0	**30**
„országgyarapítás”	3	14	36	3	19	20	10	8	28	16	29	0	**186**
7. történelmi párhuzamok													
Hunyadi János	0	0	0	1	2	0	0	1	1	0	0	0	**5**
8. a gyakori jelzős szókapcsolatok													
„bölcs” (államfő, kormányzás)	5	4	12	6	13	13	9	11	14	8	19	1	**112**
„erős” (kéz, akarat, hit)	5	6	11	7	13	10	2	9	13	6	12	1	**95**
„hős” (katona, vezér)	2	2	1	3	6	3	1	1	4	0	7	1	**32**

30. táblázat: Horthy Miklós festmények. A táblázat az MTI híranyaga alapján készült.[52]

év	dátum	település, vármegye	épület, terem	festő	esemény[53]	ünnepi beszéd(ek)
1926	febr. 5.	Budapest	a MEFHOSZ Szentkirály utcai helyisége	Szokol Villibald	leleplezés	Vámossy Zoltán egyetemi tanár; Nagy Árpád államtitkár (VKM); Oláh Béla, a MEFHOSZ elnöke
	okt. 1.	Mátészalka			döntés	
1927	dec. 7.	Szarvas	a polgári kör épülete		leleplezés	Tóth Pál országgyűlési képviselő
1928	jún. 18.	Jász-Nagykun Szolnok vm.	vármegyeháza	Kukán Géza	leleplezés	Herczeg Béla országgyűlési képviselő
1930	márc. 1.	Miskolc	közgyűlési terem számára		döntés	
	márc. 1.	Csanád-Arad-Torontál k.e.e.vm.[54]			döntés	
	márc. 1.	Nyíregyháza			döntés	
1931	dec. 15.	Sopron vm.	közgyűlési terem	Medgyesi Schwartz Antal	leleplezés	Simon Elemér főispán; Ötvös Lajos országgyűlési képviselő (KGSZP); Gévay-Wolff Lajos alispán
1932	máj. 31.	Komárom-Esztergom k.e.e.vm.	díszterem		leleplezés	*Mátéffy Viktor* országgyűlési képviselő (KGSZP)
1934	márc. 7.	Rákospalota		Komáromi-Katz Ede	leleplezés	Dr. Preszly Elemér főispán
	dec. 17.	Szeged	vitézi székház			Rátz Jenő tábornok
1935	febr. 7.	Kecskemét			döntés	
	dec. 14.	Sopron	tanácsterem	Ágoston Ernő	leplezés	Dr. Kamanszky Árpád törvényhatósági bizottsági tag
1936	jún. 14.	Debrecen	Hajdú vármegye és Debrecen vitézi székháza	dr. vitéz Király Andorné Ladányi Lia	leleplezés	vitéz Tookos Gyula tábornok törzskapitány
	jún. 18.	Csanád-Arad és Torontál k.e.e.vm.	vármegyeház díszterme	Vitézi Erzsébet	leleplezés	

[52] Az összeállítás nem teljes, miután a Magyar Távirati Iroda például nem adott hírt arról, hogy 1930. március 1-jén Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottsága is arról döntött, hogy megfesteti Horthy arcképét. Turbucz 2009c: 203. Az alábbi eseményekről sem adott hírt az MTI: *Újság*, 1930. dec. 7. 11.; *Esti Magyarország*, 1940. jún. 18. 5.; *Nemzeti Újság*, 1941. dec. 7. 3.

[53] A festmény leleplezése vagy döntés a megfestetéséről. Abban az esetben, ha egy festmény kapcsán a döntésről és a leleplezésről is találtam adatot, akkor a festmény leleplezése szerepel a táblázatban.

[54] Közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegye (= k.e.e.vm.).

1937	márc. 17.	Bács-Bodrog vn. (Baja)	közgyűlési terem		leleplezés	Flórián Géza kormányfőtanácsos
	máj. 31.	Békéscsaba		Vidovszky Béla	leleplezés	vitéz Jánossy Gyula polgármester
	jún. 19.	Szombathely			leleplezés	
	dec. 20.	Szolnok		Giovanni Ferenc	döntés	
1938	febr. 7.	Kaposvár	közgyűlési terem		döntés	
	máj. 24.	Kiskunhalas	közgyűlési terem		döntés	
	jún. 19.	Nagykanizsa	városháza díszterme		döntés	
	szept. 8.	Karcag	új Levente Otthon		leleplezés	Dr. Sánta Miklós polgármester
	szept. 11.	Mezőtúr	közgyűlési terem	Chiovini Ferenc	leleplezés	Mikecz Ödön igazságügyminiszter Dr. Spett Ernő polgármester
	szept. 19.	Vezseny	ülésterem		döntés	
	szept. 29.	Kecskemét	közgyűlési terem	Márton Ferenc	döntés	
	okt. 16.	Gyula	a vm. közgyűlési terme számára	Mihalovics Miklós	döntés	
	nov. 12.	Nógrád és Hont k.e.e.vm. (Balassagyarmat)	Nógrád és Hont vm. díszterme		döntés	
	nov. 15.	Zalaegerszeg	közgyűlési terem számára		döntés	
	nov. 16.	Nagykanizsa			döntés	
	dec. 3.	Debrecen	Debreceni Úri Kaszinó		leleplezés	
	dec. 5.	Baja	Vitézi Székház		leleplezés	
	dec. 6.	Szeged	Horthy Miklós Tanító Internátus		leleplezés	
	dec. 20.	Losonc	Polgári Kör		döntés	
	dec. 31.	Nagykanizsa			döntés	
1939	febr. 4.	Szolnok	Újvárosi Olvasókör		leleplezés	Bencze László elnöke
	febr. 6.	Békéscsaba	Kaszinó Egyesület	Gyoroki Pál	leleplezés	Dr. Rell Lajos tanügyi főtanácso, a kaszinó elnöke
	febr. 7.	Hajdúböszörmény	Hajdúböszörményi Iparos Kör		leleplezés	Uzonyi György, orsz.gy. képviselő Szálkay Antal polgármester
	febr. 8.	Törökszentmiklós	Iparos Kör		leleplezés	Szarka Gyula főszolgabíró Szerdahelyi Béla községi jegyző
	márc. 21.	Kassa	Királyi Ítélőtábla díszterme		leleplezés	Dr. Zachár István ítélőtáblai elnök
	ápr. 5.	Budapest	Tőzsdetanács tanácsterme		leleplezés	Flessig Sándor elnök
	ápr. 18.	Hódmezővásárhely	közgyűlési terem	Darwassy István	döntés	
	ápr. 28.	Orosháza	Községháza tanácsterme	Maronyák János	leleplezés	
	máj. 5.	Kassa	A város közgyűlési terme		leleplezés	
	máj. 25.	Losonc	Közgyűlési terem	Gyurkovits Ferenc	leleplezés	

	máj. 30.	Pécs	a székesegyházi énekiskola nagyterme	Dabasi Kováts Gyula	leleplezés	
	máj. 31.	Hajdú vm. (Debrecen)	a vm. közgyűlési terme számára		leleplezés	Molnár Zoltán hajdúhadházi ref. lelkész
	jún. 1.	Szombathely	közgyűlési terem		leleplezés	
	jún. 6.	Miskolc	Kereskedelmi és Iparkamara közgyűlési terme		leleplezés	Szilágyi Miklós, az iparkamara elnöke
	jún. 19.	Losonc			leleplezés	Giller János orsz. gy. képviselő
	jún. 30.	Kecskemét		Hoffmann Géza	leleplezés	Básthy János törvényhatósági bizottsági tag
	júl. 3.	Öcsöd			leplezés	Dr. Zerinváry Szilárd orsz. gy. képviselő
	aug. 29.	Mohács			leleplezés	Jaross Andor miniszter
	szept. 27.	Győr	közgyűlési terem		döntés	
	szept. 29.	Berettyóújfalu			döntés	
	szept. 30.	Borsod-Gömör és Kishont k.e.e.vm. (Rimaszombat)	közgyűlési terme	Sárkány Gyula	leleplezés (június 28-án döntöttek erről)	Csák Géza ügyvéd, törvényhatósági bizottsági tag
	okt. 10.	Szabolcs és Ung k.e.e.vm. (Nyíregyháza)	közgyűlési terem		döntés	
	okt. 21.	Budapest	Aero Szövetség díszterme		leleplezés	Dr. Ember Sándor, orsz. gy. képv., a szövetség társelnöke
	nov. 6.	Komárom		Glatz Oszkár	leleplezés	Dr. Lostár István prépost-plébános
	nov. 9.	Sopron	Kereskedelmi és Iparkamara	Lődör Jenő	leleplezés	Székely Géza elnök
	nov. 10.	Rimaszombat	közgyűlési terem		döntés	
	nov. 15.	Sárvár			döntés	
	nov. 19.	Miskolc	kereskedelmi testület választmányának székháza		döntés	
	dec. 6.	Nyíregyháza	díszterem	Aba-Novák Vilmos	leleplezés	Bertalan Kálmán orsz.gy. képviselő
	dec. 6.	Kondoros			leleplezés	
	dec. 7.	Ungvár	Ungvári Társaskör		leleplezés	
	dec. 14.	Miskolc	Miskolci vasutas székház díszterme		leleplezés	Pataky Sándor osztályfőnök
	dec. 20.	Veszprém		Burghardt Rezső	leleplezés	Dr. Czapik Gyula megyéspüspök
	dec. 29.	Zalaegerszeg	közgyűlési terem		döntés	
1940	jan. 5.	Kassa	A városháza közgyűlési terme	Malonyák (?)	?	
	jan. 19.	Szolnok	A városháza közgyűlési terme		döntés	
	jan. 20.	Ungvár	Vármegyeháza közgyűlési terme	Erdélyi Béla	döntés	
	febr. 26.	Miskolc	Nemzeti Kaszinó		leleplezés	
	febr. 29.		Országos Földhitelintézet	Kampis János	leleplezés	
	márc. 1.	Győr-Moson és Pozsony k.e.e.vm.		Boldizsár István	leleplezés	Telbisz Miklós alispán

	márc. 1.	Zemplén vm.			leleplezés	Jármy Béla kir. közjegyző
	márc. 1.	Kecskemét	Kecskeméti Kaszinó		leleplezés	
	márc. 1.	Budapest	Legfőbb Állami Számvevőszék	Kontuly Béla	leleplezés	
	márc. 1.	Zala vm.	Közgyűlési terem		leleplezés	Gróf Teleki Béla főispán Gyömörey György nyugalmazott főispán
	márc. 29.	Győr	Kereskedelmi és Iparkamara Közgyűlési terme		leleplezés	Morvay István felsőházi tag Fejes László alelnök
	ápr. 22.	Balassagyarmat	Balassagyarmati Kereskedők Egyesülete		leleplezés	Hanzély Ferenc elnök
	máj. 26.	Szentendre			leleplezés	Németh László plébános
	jún. 13.	Rozsnyó	Közgyűlési terem		döntés	
	szept. 14.	Szatmár			döntés	
	okt. 7.	Kunszentmárton	Közgyűlési terem		leleplezés	Molnár Lajos főjegyző
	okt. 7.	Nagybánya	A város tanácsterme		leleplezés	Nagy Gábor polgármester
	okt. 8.	Nyitra és Pozsony k.e.e.vm. (Érsekújvár)			leleplezés	Vitéz Jaross Andor volt miniszter, orszgy. képviselő
	nov. 1.	Békésszentandrás			leleplezés	Dr. Zerinváry Szilárd orszgy. képviselő
	nov. 7.	Mesterszállás	A képviselőtestület tanácsterme		leleplezés	Kádár József plébános
	nov. 10.	Rimaszombat		Mátrai-Makovits Jenő	leleplezés	
	dec. 5.	Borsod-Gömör és Kishont k.e.e.vm. (Miskolc)			leleplezés	Borbély-Maczky Emil főispán
	dec. 6.	Hatvan			leleplezés	
	dec. 6.	Hajdúböszörmény			leleplezés	Uzonyi György orszgy. kép.
	dec. 12.	Gyula			leleplezés	Karácsony András ref. lelkész
1941	márc. 1.	Makó	közgyűlési terem		leleplezés	dr. Bécsy Bertalan polgármester Rohály Ferenc görögkatolikus esperes
	ápr. 30.	Bihar vm. (Nagyvárad)		Medgyessy-Schwartz Antal	leleplezés	
	máj. 20.	Mezőtúr	a helyi olvasótársulat		leleplezés	dr. Spett Jenő orszgy. k.
	jún. 13.	Kolozsvár	Katolikus Kör		leleplezés	veres Ernő pápai prelátus
	jún. 20	Esztergom	esztergomi ipartestület		leleplezés	Etter Kálmán iparhatósági biztos
	jún. 20	Orosháza	orosházi ipartesület		leleplezés	Gubicza Sándor kormánytanácsos, ipartestületi elnök
	júl. 28.	Szabadka	Bocskai Szövetség székháza		leleplezés	Babitzky Edde ipariskolai igazgató

	szept. 21.	Szatmárnémeti			leleplezés	dr. Kiss Bertalan ref. lelkész
	okt. 3.	Kolozsvár		Merész Gyula	döntés	
	nov. 7.	Kolozsvár	Nemzeti Színház	Sárkány Gyula	Hóman Bálint ajándékozta színháznak	
	nov. 8.	Rozsnyó			leleplezés	Vizváry László
	dec. 6.	Esztergom			leleplezés	Lepold Antal prelátus-kanonok
	dec. 16.	Gyömrő	a járási általános ipartestület díszközgyűlésén		leleplezés	vitéz Faragó Ede orszgy. kép.
1942	máj. 7.	Nagyvárad	közgyűlési terem	Kontuly Béla	leleplezés (Horthy nagyváradi bevonulásáról)	
	máj. 19.	Kolozsvár		Lőrinczyné Nagy Erzsébet	leleplezés	
	jún. 19.	Újvidék	Német Ház nagyterme		leleplezés	dr. Derner Richárd, városi és járási vezető
	szept. 24.	Zilah vm.		Héja Zoltán	leleplezés	báró Jósika János főispán gróf Béldi Kálmán felsőházi tag
1943	febr. 16.	Újpest	100 ONCSA családi ház		engedélyt kértek a lakók a polgármestertől	
	márc. 5.	Keszthely	közgyűlési terem		leleplezés	
	máj. 9.	Pánd		Kiss János	leleplezés	Matolcsy Mátyás orszgy. képv.
	máj. 18.	Kolozs vm. (Kolozsvár)		Szopos Sándor	leleplezés	Inczédy-Joksman Ödön főispán
	jún. 19.	Nagykároly	tanácsterem		leleplezés	dr. Schusteritsch Béla polgármester
	jún. 20.	Szentes	közgyűlési terem	Koszta József	leleplezés	K. Nagy Sándor polgármester
	júl. 3.	Szabolcs vm. (Nyíregyháza)			leleplezés	
	okt. 27.	Zilah	tanácsterem		leleplezés	dr. Strétey János polgármester
	nov. 10.	Szeged	Kereskedelmi és Iparkamara	Emanuel Béla	leleplezés	Zsindely Ferenc kereskedelmi miniszter
	dec. 5.	Pápa		Tóth Sándor	leleplezés	Nemes Marcsa Dániel ezredes
1944	jan. 30.	Pápa	Polgári Kör		leleplezés	Szilágyi Ferenc elnök Galló Pál tanítóképezdei tanár
	febr. 6.	Jászapáti	közgyűlési terem	Gecse Árpád	leleplezés	Fáy István államtitkár
	febr. 21.	Újpest	Ipartestület		leleplezés	Traeger Ernő miniszteri osztályfőnök vitéz Endre László Pest vm. alispánja
	márc. 9.	Csík vm.	vármegyeház díszterme	Nagy Imre	döntés	

	ápr. 30.	Pápa	Leventeotthon		leleplezés	vitéz Karcsay Béla ezredes
	máj. 8.	Karcag	városháza	Istókovics Kálmán	leleplezés	dr. Sántha Miklós polgármester Papp Béla ref. lelkész

31. táblázat: Összehasonlító vezérkultusz-elemzés

	Hitler	Horthy
	vezérkultusza	
hasonlóságok, azonosságok		
a vezérek típusa	alulról jött vezérek	
a kultuszépítés alkalmai	a vezérhez kötődő évfordulók, meghatározó bel- és külpolitikai események	
a kultuszépítés eszközei	közel azonos eszközök	
a vezérkép	a főbb elemek azonosak (2. táblázat)	
meghatározó szimbólum	a vezér portréi	
a vezérrel szembeni kritika mértéke	korlátozott (de a Horthy-kultusztól távol lehetett maradni)	
eltérések		
a vezérek típusai	pártvezér, majd diktátor	katonai vezér, majd államfő
kultuszépítés alkalmai	pártnapok, pártgyűlések, a párthoz kötődő évfordulók, választási kampány	párthoz kötődő rendezvények nincsenek
tömegrendezvények	rendszeresen nagyobb tömegeket mozgat meg (nürnbergi pártnapok) monumentalitásra törekvés, grandiózus események cél: a tömeg fanatizálása	a rendszeres rendezvényeken kevesebben vannak jelen, nincs törekvés a monumentalitásra és a tömeg fanatizálására[55]
a rítusok kiterjedtsége	a nyilvános szférán kívül a magánszférát is igyekszik a hatalom kontrollálni, így például a tradicionális vallási ünnepek náci változatai is megjelennek, de a munka világát és a fiatalokat sem kerülték el minden náci ünnepben szerepet kapott a Führer	a nyilvános szférán túl a magánszféra csak korlátozottan érintett (a tradicionális vallási ünnepek továbbra is meghatározók), a munkásokat kevésbé, a fiatalokat sokkal inkább megcélozta a propaganda, de ez is visszafogottabb volt a német gyakorlattól, a vezér személye nem uralja a szimbolikus politika minden aspektusát
meghatározó szimbólumok	pártszimbólumok (zászló, színek, jelvény, induló, köszöntés [„Heil Hitler”], tisztelgés), 1933 után ezek váltak nemzeti szimbólummá[56]	nemzeti és irredenta szimbólumok (zászló, színek, Himnusz, Magyar Hiszekegy)
a vezérkultusz kizárólagosságának mértéke	(szinte) kizárólagos, hatalmi helyzetben van (a média feletti kontroll teljes, központi irányítás alatt áll) „Egy nép, egy birodalom, egy vezér”: nincs alternatív vezérkultusz	domináns, uralkodó helyzetben van, de a kultuszépítéstől távol lehet maradni (korlátozott médiapluralizmus) a hatalom nem tiltja más vezérkultusz megjelenését
tömegkommunikációs eszközök	sajtó, rádió és a film mindvégig domináns	a sajtó domináns, a rádió és a film szerepe a háború időszakában erősödött meg
a vezér és a nemzet viszonya	a vezérnek alárendelt és „egységesnek” beállított nemzet („Volksgemeinschaft”)	a vezérnek alárendelt nemzet, amely politikai, vallási, stb. téren megosztott
	mindkét vezérkép hangsúlyozta, hogy a nemzet a vezér mögött egységesen felsorakozik, de a magyar propaganda nem törekedett a társadalmi, vallási, stb. különbségek meghaladására, illetve nem tagadta a nemzet megosztottságát	
a karizma funkciója	hibrid karizmatikus uralom: „a Führerért dolgozni”	nincs kimutatható szerepe
a kormányzati rendszer	vezérelvre épül (már maga az NSDAP is), a Hitler-kultusz nélkülözhetetlen eleme a politikai rendszernek (a náci ideológiából következően)	a politikai rendszer nem a vezérelvre épül
jogrendszer	hat erre a Hitler-kultusz	nem hat erre a Horthy-kultusz
vezérkép és az ideológia	ideologikus tartalom	nincs hivatalos és kidolgozott ideológia
vezérkép és az antiszemitizmus	nem elsődleges eleme a vezérképnek, 1939 után előtérbe került	csak perifériku eleme a vezérképnek
a valláshoz való viszony	politikai vallás	átpolitizált vallás
a vezér szakralizálása	ennek mértékében van jelentős eltérés	

[55] Ezt Gömbös Gyula például nem is tartotta a magyar viszonyokra adaptálhatónak. Vonyó 2012b: 180.
[56] Ez is jelképezi, hogy a nácik mennyire radikális világnézetet képviseltek, szinte minden téren tagadták a múlt és a jelen közötti folyamatosságot. Taylor 1981: 510.

b) Grafikonok[57]

1. grafikon: A kormányzó személyéhez kötődő évfordulókon megjelent cikkek számának alakulása 1920 és 1944 között (lásd még a 7–10. táblázatokat)

2. grafikon: A kormányzó születés- és névnapjain megjelent cikkek számának alakulása azon napilapokban, amelyek a korszakban végig megjelentek[58]

[57] A mellékletben található grafikonok, ha másként nem jelzem, a saját kutatási eredményeimet összegzik.
[58] Az átnézett napilapok közül ugyanis nem mindegyik jelent meg a korszak egészében, így szükséges külön jelezni, hogyan változott a cikkek száma az 1919–1944 között mindvégig megjelent napilapokban. Látható, hogy a tendencia, ha eltérő arányban is, de azonos. Ugyanez mondható el a vezérkép elemeinek előfordulásáról is.

3. grafikon: Horthy születésnapjain megjelent cikkekben (8., 12., 23., 27. táblázat) közvetített vezérkép bizonyos elemeinek évenkénti előfordulása

	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944
születésnapja a nemzet egészének ünnepe	12	10	11	29	12	20	9	17	20	26	35	53	80	189	81	132	205	234	283	60
megtestesíti a magyar nemzetet			1	2	2	1	2	2	1	2	1	9	5	35	10	6	37	27	83	10
a személyéhez kötött szimbolikus kezdet és "szebb jövő"	7	1	2	14	10	8	2	7	9	11	17	19	30	116	17	51	117	106	161	47
az "erős" kéz, akarat, hit	1	1		5					4		4	5	1	68	6	19	25	60	27	15
a "bölcs" államfő	1	3	2	8	2	1	2	4	4	6	6	14	11	42	14	22	36	34	110	6
a nemzet kormányosa és vezére	2		1	9	6	2	3	10	7	16	13	16	17	139	26	54	90	158	236	75
a "magyarok Istene" küldötte	5	1	2	1	3		2	1	2	5	2	4	19	33	8	9	47	31	89	6
a "nemzetmentő" fővezér	2		2	7	4	1	1	2	2	3	2	5	6	35	13	13	18	28	78	10
az "országépítő" kormányzó	1		3	7	4	1	2	3	2	1	9	11	17	52	14	37	28	42	82	7
az "országgyarapító" kormányzó															13	20	59	52	119	7

4. grafikon: A kormányzó névnapjain megjelent cikkekben (10., 14., 25., 29. táblázat) közvetített vezérkép bizonyos elemeinek előfordulása

	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943
a névnapnapja a nemzet bensőséges ünnepe	3	3	8	4	8	6	8	24	41	44	42	52	51	55	65	65	87	108	93	144	140	129	211
megtestesíti a magyar nemzetet		1	2	1	3	2	2	3	1	4	11	4	16	5	14	4	11	6	21	10	22	8	32
a személyéhez kötött szimbolikus kezdet és "szebb jövő"	3	11	8	7	8	6	8	12	14	18	16	20	29	21	38	12	10	24	63	44	72	38	106
az "erős" kezű vezetés			2		1			2	4	5	5	6	8	5	6	2	4	14	20	13	11	16	21
a "bölcs" államfő	1	2	2	1	1	1	2	3	6	6	5	4	10	14	6	6	8	11	19	29	19	11	23
a nemzet kormányosa és vezére	4	11	6	6	9	5	4	11	8	7	13	24	31	14	38	9	16	55	79	81	59	45	96
a "magyarok" Istene küldötte	1	1	5	1				3	3	2		9	11	7	7	7	6	7	27	16	24	7	20
a "nemzetmentő" fővezér	1	2	1	1	2			1	6	5	3	3	3	8	10	6	1	17	39	7	25	11	19
az "országépítő" kormányzó		2	2	3	2		1	2	8	7	5	4	2	12	12	7	11	14	31	33	22	10	15
az "országgyarapító" kormányzó																		23	37	51	43	13	19

5. grafikon: A kormányzóválasztás tizedik és huszadik évfordulóján megjelent cikkekben közvetített vezérkép fontosabb elemei

6. grafikon: A budapesti bevonulás tizenötödik és huszadik évfordulóján megjelent cikkekben közvetített vezérkép fontosabb elemei

c) Képek

1. kép: Manno Miltiades színes plakátja (124x91 cm) Budapest utcáin volt látható 1919. november 16-án. Készült Kellner és Mohrlüder nyomdájában.

[Forrás: OSZK PKt, PKG 1920/75]

2. kép: Az „új Árpád”, az „új honfoglalás” vezérének bevonulása a magyar fővárosba. A fénykép többek között látható volt a *Pesti Hírlap Vasárnapjá*nak 1930. március 2. számában is. Jelfy Gyula felvétele.[59]

[Forrás: MNM TFt, 62-3030.]

[59] Ez a kép különféle kiadványokban is megtalálható volt. Például Magyar 1938: XV.; Herczeg 1939: XIV.; Horthy 1940; Asztalos 1940: 30.

3. kép: Eskü a Vérmezőn (800×280 cm, olajfestmény, fa). Dudits Andor festménye – a Védő Ligák Szövetsége által 1920. május 8-án kiírt pályázatra készült – a Nemzeti Hadsereg eskütételéről (1920. április 11.).[60] A festmény reprodukciója bekerült egy 1941-ben megjelent történelemtankönyvbe. Abban az évben a budapesti Tiszti Kaszinó dísztermében volt elhelyezve.[61]

[Forrás: MNG, 9006]

[60] Reisz T.: 2013.
[61] Mesterházy 1941: 87.

4. kép: Horthy Miklós Magyarország kormányzója. Prihoda István grafikája (1924, papír, hidegtű). Aláírva jobbra lent (Prihoda István 924), balra lent: 2. sz. próbanyomat. Horthy 1924. január–február folyamán többször is modellt ült a művésznek.[62]

[Forrás: MNG, 1927-1872]

[62] MOL K. 589. 8936. tekercs. III/A. 139-140., 145.

5. kép: Horthy-dal a *Szózat* egyik Miklós-napi számában.

[Forrás: OSZK, Szózat, 1925. dec. 6. 7.]

ORSZÁGMENTŐ VITÉZ HORTHY MIKLÓS

Lelkesen. Szövegét és zenéjét szerzé: Farkas Dezső.

mf

1. Or-ság-men-tő vi-téz Horthy Mik-lós Meg-ál-lott a Ti-sza part - ján,
2. Or-ság-men-tő vi-téz Horthy Mik-lós Meg-in-dult a ha-dak ut - ján,
3. Or-ság-men-tő vi-téz Horthy Mik-lós Meg nem áll a ha-dak ut - ján,

mf

Meg-fú-vat-ta e-lő-ször a kürt-jét A pusz-tu-ló ma-gyar ró - nán.
Meg-fú-vat-ta másodszor a kürt-jét A Ba-la-ton ten-ger part - ján.
Meg-fú-vat-ta harmadszor a kürt-jét Bu-da-vá-ra ma-gas tor - nyán.

mf rit.

Min-den-fe-lől gyült a vi-téz, Ki a harc-ra, ha kell már kész,
Vit-te a szél han-gos sza-vát, Hord-ta ma-gát o-láh, cseh, rác,
Honvéd lesz a fü-szál-bol is Nagy-Magyaror-szá-gon vé - gig!

mf f ff rit.

1—3 Él-jen Horthy Mik-lós, él - jen!
1. Csil-lagunk a sö-tét é - gen!
2. Nem veszett el hazánk még - sem!
3. Áld-ja meg a Nagy-Úr - Is - ten!

mf

A Regős Könyv Farkas Dezső hazafias dalai és virágénekei zongorára és énekhangra 40 oldalon, 90 kgr.-os fametlen papiron, kemény kötésben, szines cimlappal megrendelhető az ár előzetes beküldése mellett a szerzőnél, Budapest, VII., Nefelejts utca 55. fsz. 2. Ára postaköltséggel együtt: 5 pengő. (62.500 kor.)

6. kép: László Fülöp 1927-ben készített olajfestményét (160×105.1 cm, vászon) illusztrációként meglehetősen gyakran használták a sajtóban,[63] kiadványokban[64] és az iskolai tankönyvekben is.[65]

[Forrás: MNG, 6365.]

[63] Például *Új Idők*, 1930. márc. 2.; *Pesti Hírlap Vasárnapja*, 1930. márc. 2.
[64] Például Magyar 1938: XIX.; Herczeg 1939.
[65] Kontraszty–Tihanyi 1930.; Lásd még az 5.7. fejezetet.

7. kép: Lengyel Reinfuss Ede olajfestménye az 1928. évi tavaszi kiállításon állították ki.

[Forrás: OSZK, KK 1928.]

8. kép: Horthy Miklós a parlamenti elnöki nagyterem falán. Hende Vince falfestménye az 1920-as évek végén készült. A kormányzó mellett a miniszterelnök, a kormány több tagja és a házelnökök láthatók rajta. A kép középpontjában a kardját szorító kormányzó áll, miután a miniszterelnök – aki feltehetően a kormányzóhoz beszél – és mások is rá tekintenek. Horthy azért is központi szereplő, mert ő áll a lépcső tetején, a legmagasabb ponton, illetve aki még ott áll, az sem magasabb, mint a vezér. Horthy e festményen is a „szebb jövőbe" tekint.[66]

[Forrás: MNG, Fényképtár, Hende Vince művei, Gárdonyi testvérek felvétele, fénykép 18×24 cm]

[66] A festményelemzés szempontjaihoz lásd Plamper 2012: 88-90., 97-100.

9. kép: Burghardt Rezső olajfestményén (211x125 cm, vászon) a kormányzó kissé balra fordul, szembe néz, az ismert sötétkék tengerész egyenruháját viseli kitüntetésekkel. Balkezével fogja a kardja markolatát. 1930-ban készült.

[Forrás: MNM TK, 67.4.]

10. kép: Horthy Miklós budapesti bevonulásának 15. évfordulója: a *Magyarság* 1934. november 18. mellékletének címoldala. Vajda M. Pál felvétele.

[Forrás: Az újság a szerző birtokában]

MAGYARSÁG

Melléklet a Magyarság 1934 november 18-i számához. (46.)

Vajda M. Pál

nagybányai vitéz HORTHY MIKLÓS

akit 15. évi kormányzói jubileuma alkalmából hódolattal ünnepel a nemzet

11. kép: Varga Nándor Lajos grafikája Horthy Miklós budapesti bevonulásának emlékére (1935). A *Magyar múlt* című sorozat részeként, annak utolsó oldalaként jelent meg.

[Forrás: MNG, G2008.5/39]

12. kép: Kontuly Béla olajfestménye (129,5x104 cm, vászon) ülő térdkép, amelyen a kormányzó keresztbetett lábakkal látható, kezei a karfán fekszenek, gyűrűs bal kezével fogja a kardját. Sötétkék tengerész egyenruhát visel, mellén kitüntetésekkel. A festmény 1934-ben készült.

[Forrás: MNM TK, 1671]

13. kép: Mihálovics Miklós álló térdképén (179,5x104 cm, olaj, vászon) a kormányzó kissé balra fordul, szembenéz. A tengerész egyenruháját viseli, kitüntetésekkel és egy széles szalaggal. Két kezét a kardjára támasztja, jobb kezén gyűrűt, a balon kesztyűt visel. A keletkezés éve nem ismert.

[Forrás: MNM TK, 1888]

14. kép: A Szegedi Hősök kapujának egy részlete. Horthy Miklós fehér lovon vezeti a „vitéz” magyar honvédeket. A freskót Aba-Novák Vilmos festette.

[Forrás: Gyimesi Imréné felvétele, http://www.panoramio.com/photo/76082513]

15. kép: Az 1937. október 10-én felavatott Haditengerészeti Emlékmű és a Horthy Miklós-híd. Az avatáson elhangzottak és az otrantói ütközet második világháború alatti évfordulói miatt – itt rendezték ugyanis a koszorúzásokat – az emlékmű a Horthy-kultusz ápolásának eszközévé vált.

[Forrás: A képeslap a szerző birtokában]

16. kép: A magyar szélsőjobboldal megerősödésére válaszul az 1930-as évek második felében készített képeslap fő üzenete szerint a magyar nemzetnek kizárólag egy vezére van: Horthy Miklós.[67] Az ő arcképéhez társult két szimbólum: a magyar címer egyik részlete és Nagy-Magyarország kontúrjai. A térkép a modern nemzettudat egyik fontos jelképe.[68] A trianoni határok egyszer sem voltak láthatók a vezér arcképével együtt. A képeslap hátoldalán többek között az olvasható, hogy „Nézd meg jól és gondolkozz!”

[Forrás: MNM, Képeslapgyűjtemény 83.93.1.]

[67] Készült olyan nyilas képeslap, amely a történelmi Magyarország kontúrjai között ábrázolja Szálasit és nyilaskereszteket. A képeslap felirata: „Szálasi vezér! Téged vár már a magyar néped!”. Paksa 2013a: 222.
[68] Anderson 2006: 144-149.

17. kép: László Fülöp festményéről készített másolat Debrecenben. A fénykép Révész Imre tiszántúli református püspök beiktatásán készült 1938. október 3-án.

[Forrás: DEENK, MDK, http://www.kepkonyvtar.hu/?docId=66508]

18. kép: Herczeg Ferenc cikke a *Képes Vasárnap* 1938. október 30. számában. A hetilap e száma a magyar katonai vitézséget méltatta, amiből a kormányzó, „a magyar ember, a férfi és katona mintaképének” magasztalása sem hiányozhatott.

[Forrás: Az újság a szerző birtokában]

MAGYAROK VEZÉRE

IRTA: HERCZEG FERENC

Népünk Horthy Miklósban látja a magyar ember, a férfi és katona mintaképét; a kormányzó pedig, csakugy, mint egykor Tisza István, a magyar népet tartja Európa legkülönb emberanyagának. A mi népünkről csakugyan elragadtatással beszél mindenki, aki felfegyverzett tömegeiben, a harctéren vagy akár csak a táborban, figyelte meg. A kormányzó maga is jellemző képviselője ennek a fajnak és a nagy katona, akit benne megismertünk, talán nem is egyéb, mint népi tulajdonságok megtestesülése.

Látszólag valami ellentmondás van abban, hogy egy hires lovasnép sarja, a nagykun síkföld szülöttje, a sósvizen szerez harci babérokat. Az ellentmondás azonban csak látszólagos, mert az igaz tengerész és az igaz huszár tulajdonképpen ikertipusok. Mind a két fegyvernem mintapéldányainak kialakulásában döntő szerepe jut a sportszellemnek, amely együtt jár a navigálással és a lovaglással és szabadabb lendületet ad a katonai merevségnek. Ugy a tengerésznek, mint a huszárnak, hogy tökéletes képviselője legyen a saját tipusának, egészben véve ugyanazokra az emberi tulajdonságokra van szüksége: az egyéni kezdeményezés és gyors elhatározás képességére, a hidegvérrel párosult tüzes lendületre, szüksége van továbbá leleményre, sőt szárnyaló fantáziára, szüksége van — amit talán elsősorban illett volna emlitenünk — merész támadó szellemre. Semmi megerőltetésünkbe nem kerül, hogy a nagy admirálist nagy huszárgenerális alakjában képzeljük el.

Az olyan férfinak, mint Horthy Miklós, a születése óta a vérében van az ambició, a leküzdhetetlen ösztön, hogy a napsugaras magasságok felé törjön; a viharos vágyakozás, hogy a saját kezébe ragadja a sorsát. Jelentéktelennek látszó, de igen jellemző dolog, amit e sorok irója a közös osztrák-magyar haditengerészet egy öreg altisztjétől hallott: hogy fiatal tiszt korában Horthy Miklós, valahányszor ujabb hajóra vezényelték, rögtön érdeklődött, kik a legénység legerősebb emberei, azokkal azután sorban birokra kelt. Az adriai szlávoknál szép számmal akadnak vasgyurók, de az acélosra sportolt, a birkózás minden fortélyát kitanult fiatal atléta könnyüszerrel a fedélzetre fektette az esetlen herkuleseket. Ezzel elérte, hogy óriás tekintélye és népszerüsége lett a legénység körében, elismerték, hogy nemcsak a császár, hanem Isten kegyelméből is ő az első ember a hajón.

A világháboru folyamán Horthy Miklós a tüzes ambiciójával és a sohasem lankadó támadó kedvével tette rettegetté a monarchia hadilobogóját. Jellemző, hogy az óriás tulerőben levő egyesült antantflották soha komoly kisérletet sem tettek a monarchia hadikikötőinek megtámadására. Velük szemben az osztrák-magyar hadiflotta egyes vállalkozásait, melyeket Horthy Miklós tervezett és hajtott

végre, mindig ugyanaz az elképesztően merész támadó szellem jellemezte. A merészség fogalmához persze hozzátartozik, hogy nekivág olyan vállalkozásoknak is, amelyeknek valamennyi eshetőségei előzetesen ki nem számíthatók, a merész ember tehát valamit mindig ráhagy a jószerencsére. Véletlen az, hogy a hadiszerencse mindig hű maradt Horthy Miklóshoz? Véletlen, hogy nem egyszer kétségbeesett helyzetből is kimentette hajóit? A titokzatos összefüggés, amely a jószerencse és az emberi merészség közt tapasztalható, azt a gyanut kelthetné fel bennünk, hogy a szerencse istenasszonya mégsem olyan vak, mint hitték a régi poéták.

Midőn Horthy Miklóst a háboru vége felé kinevezték flottaparancsnoknak, a tulsó oldalon valóságos pánik támadt. Biztosra vették, hogy a monarchia haditengerészete ezentul sok nyugtalanságot és veszedelmet fog nekik okozni; azzal a lehetőséggel is számoltak, hogy a pirosfehérpiros lobogó hamarosan meg fog jelenni a Földközi tengeren.

A kormányzó két izben ért fel a katonai pálya legcsúcsára; először Otrantónál, midőn feledhetetlen leckét adott három tengeri nagyhatalom flottájának; másodszor pedig Budapesten, midőn a hadserege élén visszahozta a porba tiport nemzetnek a becsületét és a jövőbe vetett hitét. A budapesti bevonulás nem járt vérontással, de nagyobb hasznára volt a magyarságnak, mint egy megnyert csata. Ahogyan a semmiből nemzeti hadsereget teremtett, ahogyan seregét a perfid győztesek szegedi farkasverméből átvezette a Dunántulra, ahogyan a nemzet életének egyik legtragikusabb és legveszedelmesebb időpontjában megjelent az ország fővárosában: mindez a nagy vezérre és a Gondviselés kiválasztott férfijára vall.

A kormányzó a csapatok harcmozdulatát figyeli egy hadgyakorlaton.

Vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzó a szegedi háziezred ezredesi egyenruhájában. (Foto: Veres.)

Ma megint válságos napokat élünk. A magyarság a homályos szakadékból, ahová ellenfelei vetették, a verőfényes magaslatok felé tör és pillanatnyilag utjának veszedelmes szakaszához érkezett. A nemzet ifjuságának egy része fegyverben áll, hogy őrködjék a magyar élet biztonsága fölött. Mindannyiunkra nézve megnyugtató és fölemelő gondolat, hogy a mi gyönyörü, ifju hadseregünk élén olyan férfi áll, akit fényes és a történelemben immár megörökitett katonai és polgári erényei avattak a magyarok vezérévé.

19. kép: A *Pesti Napló* képes mellékletének címoldala Horthy Miklós kassai bevonulása alkalmából (1938. november 23.).

[Forrás: Az újság a szerző birtokában]

20. kép: Kieselbach Géza festménye a kassai bevonulásról. A honvédség élén bevonuló kormányzó előtt tiszteleg Kassa lakossága. A festmény központi alakja a kormányzó, aki előtt tisztelegnek a nemzeti zászlók, de néhányan a helyiek közül is meghajolnak. A festményen ábrázolt személyek is rá tekintenek. Ráadásul a festmény a külső szemlélők tekintetét is Horthy Miklósra vonzza.

[Forrás: MNM TK]

21–24. kép: Horthy-szobrok. Kisfaludi Strobl Zsigmond és Horthy Béla (a kormányzó távoli rokonának) alkotásai.

21.
A kormányzó bronzból készült szobra. A dátum nem ismert.

[Forrás: MNG, Szoborosztály Fotóarchívum, 4481.]

22.
Kisfaludi Strobl márványból készített szobrát kiállították 1939/1940 fordulóján a Horthy „dicsőséges és eredménydús országlása” előtt tisztelgő kiállításon.

[Forrás: OSZK, KK 1939: 8.]

23.
Horthy Miklós kormányzó lovas képmása (bronz, 36 cm). Ellentengernagyi egyenruhában és kabátban látható a lovon ülő kormányzó. A fejét balra fordítja. A ló ovális talapzaton áll, virágokkal telehintett kőkockás úttesten. A keletkezési év nem ismert.

[Forrás: MNG, 1869-1943]

24.
Horthy Miklós fehér lovon. Vastagh György bronzszobra.

[Forrás: OSZK, KK 1930.]

25–27. kép: Amit nem látott a nyilvánosság: művészek munka közben. A vezér pózol és beszélget.

Ismeretlen festő festi a kormányzó portréját.

Forrás: MNM TFt, 72.886.

Ambrózy Sándor szobrász mintázza a kormányzót (1934. február 25.)

Forrás: MNM TFt, 73.615.

Horthy Miklós Kellner Jenő fényképésznél. Escher Károly felvétele.

Forrás: MNM TFt, 77.483.

28. kép: Horthy Miklós kormányzó. Szenes Márton felvétele (1936).

[Forrás: MNM TFt, 2278/1958.]

29–32. kép: Horthy-plakátok a revízió időszakában.

Fent: A második bécsi döntést követő bevonulások során Horthy-plakátot ragaszt ki a lakosság az egyik erdélyi településen.

[Forrás: Fortepan, http://www.fortepan.hu

(3034-es számú fénykép)]

Balra: Nemzeti színű zászlócskákat lengető tornai gyerekek nézegetik „A mi vezérünket" ábrázoló plakátot az első bécsi döntés után. A kép a *Pesti Napló* 1938. november 23-i számában látható.

[Forrás: Az újság a szerző birtokában]

A kultuszépítés és az erdélyi szászok. A kormányzót éltető plakát alján a „vitéz nagybányai Horthy Miklós Magyarország országgyarapító kormányzója” felirat olvasható.

[Forrás: Fortepan, http://www.fortepan.hu (8544-es számú fénykép)]

A fenti plakát egy változata. Nagyváradon ez is díszítette az emelvényt, amelyen Horthy ült (1940. szeptember 6.).

[Forrás: MNM TT, 58.1754]

33. kép: Propagandaplakát a kormányzóválasztás huszadik évfordulójára.

[Forrás: MNM TT, 60.0083]

34–39. kép: Horthy-bélyegek és emlékbélyegzések a kormányzó „országlásának” huszadik évfordulójára készült emléklapon.[69] A 6 filléres a szegedi ellenforradalomra, a 10 filléres a kormányzóvá választására, a 20 filléres Felvidék „felszabadítására” utal.[70] Az emléklapon látható bélyegek nagyítva is láthatók (a, b, c), egy 1938-ban[71] (d) és egy 1941-ben[72] (e) kiadott bélyeg társaságában. Bélyegeket már 1919 őszén is alkalmaztak a vezérkultusz-építés céljaira, de ennek jelentősége 1938 után nőtt meg jelentősen. 1938-ban, 1940-ben és 1941-ben ugyanis tömegesen kerültek forgalomba, amelyeken Horthy Miklós arcképe volt látható, de ágaskodó fehér lovon is ábrázolták, máskor a Horthy-család címerével (b), illetve babérlevél és tölgyfalevél (e) kíséretében. A bélyegeket Márton Ferenc és Légrády Sándor tervezte.

[Forrás: A bélyegek és az emléklap a szerző birtokában]

[69] Lásd még Számadó 2011: 79.
[70] *Magyarország*, 1940. febr. 23. 6.
[71] MOL K. 428. a) 1938. jan. 2. 12.
[72] MOL K. 428. a) 1941. jún. 14. 27., jún. 15. 19. és 22.

A FŐVÉZER
1919
SZEGED
MÁRTON FERENC

a)

HORTHY MIKLÓS
1920
1940
10f
MAGYAR KIR·POSTA
MÁRTON FERENC
LÉGRÁDY SÁNDOR

b)

A FELSZABADÍTÓ
1939
20f
MAGYAR KIR·POSTA
LÉGRÁDY SÁNDOR
MÁRTON FERENC

c)

2 P.
MAGYAR KIR·POSTA
ERCLERTH E

d)

5P
5P
MAGYAR KIR. POSTA
LÉGRÁDY SÁNDOR
MÁRTON FERENC

e)

40. kép: Bízzunk a magyar feltámadásban, 1919–1939. Propagandaplakát. Horthy Miklós mellképe felett a történelmi Magyarország és Szent István lovas szobra látható.

[Forrás: OSZK PKt, PKG 408/1939.]

41–43. kép: Kultuszépítés képeslapokon. A Horthyról készült arcképek, portrék a napilapok, képes hetilapok, illetőleg a különféle kiadványok mellett képeslapokon is feltűntek. Így ezáltal is a mindennapok részévé váltak, el lehetett őket tenni emlékbe, és az emberek közötti kapcsolattartást is segítették. Horthy „országlásának" kiemelkedő eseményei, elsősorban a revíziós bevonulások, is megelevenedtek a képeslapokon

a) Horthy portréja (Veres A. Pál felvétele) a postai forgalomba került képeslapon kívül látható volt a *Képes Vasárnap* névnapi számának címoldalán is 1943. december 7-én. Ezt a fényképet kalendáriumban is közölték (Kath. Nép. 1941: 28.).

[Forrás: A képeslap a szerző birtokában]

b) A kormányzóról készült fényképek láthatók voltak helyi nevezetességekkel társítva is. Olyan képeslapok is készültek, amelyek a kormányzóról elnevezett tereket, utakat, közintézményeket, stb. ábrázolták.

[Forrás: A képeslap a szerző birtokában]

c) Lühnsdorff Károly rajza is rákerült képeslapra. A portré látható volt még a *Pesti Hírlap* 1939. december 6. számának 3. oldalán is.

[Forrás: A képeslap a szerző birtokában]

44. kép: Honvédségünk, büszkeségünk (69×49 cm). Horthy Miklós magaslati ponton ül a fehér lován. Előtte marcona katonák menetelnek. A Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetsége (1939, Budapest, Athenaeum) plakátjának felső részén, a felhőkben vágtázó honfoglalók láthatók. Ilyen formán összekapcsolódott egymással a múlt dicsősége és az ennek visszaállítására törekvő jelenbeli törekvések.

[Forrás: OSZK PKt, PKG 407/1939.]

45. kép: Boldizsár István rézkarca a kormányzóról (1941). Aláírt próbanyomat. Horthy Miklóst a vizuális ábrázolásokon elmaradhatatlan kitüntetésekkel ábrázolja, kiemelve a vezér határozott tekintetét.

[Forrás: MNG, 1942-2906]

46. kép: Boldizsár István festménye. Kiállították 1939/1940 fordulóján Horthy Miklós „országlása” huszadik évfordulóján.[73] Látható volt különböző időszaki kiadványokban is.[74]

[Forrás: MNG Fotóarchívum]

[73] KK 1939
[74] Például *Magyar Nők Lapja*, 1941. dec. 1.

47–48. kép: A Dob utcai posta épületében volt látható „a Felvidék visszacsatolásának és országgyarapító Kormányzó Urunknak megörökítésére” készített freskó. Molnár C. Pál alkotása.[75]

[Forrás: OSZK, *Tér és forma*, 1941/4. sz. 57.]

[75] A freskóra Borovi Dániel hívta fel a figyelmemet, amit ezúton is köszönök.

A freskó Horthy Miklóst ábrázoló középső része nagyítva. Az ágaskodó fehér lovon, kivont karddal ábrázolt „országgyarapító” vezért követi a „szebb jövő” felé vezető úton a honvédség. A freskón gyalogos katonák és néhány repülőgép reprezentálja a haderőt.

[Forrás: MNG Fotóarchívum]

49. kép: Horthy Miklós egyik ábrázolása Thardy W. Lajos eposzában.

[Forrás: OSZK, Thardy 1941: 91.]

50. kép: A *Magyar Nők Lapjá*nak 1941. december 2-i vezércikke.

[Forrás: Az újság a szerző birtokában]

MAGYAR NŐK LAPJA

II. ÉVFOLYAM 34. SZÁM BUDAPEST, 1941 DEC. 1

SZÉPIRODALMI, TÁRSADALMI, DIVAT, KÉZIMUNKA ÉS HÁZTARTÁSI FOLYÓIRAT

Megjelenik havonta háromszor: 1-én, 10-én és 20-án. Postatakarékpénztári csekkszámla: 20.334. Előfizetési ár: egész évre 26.40 pengő, fél évre 13.20 pengő, negyed évre 6.60 pengő, egy hóra 2.20 pengő. Egyes szám ára 88 fill.

SZERKESZTI PAPP JENŐ

Németországban, Svájcban és Olaszországban: egész évre 33 pengő, fél évre 16.50 pengő, negyed évre 8.25 pengő. Szlovákiában egész évre 198 Ks., fél évre 99 Ks., negyed évre 49.50 Ks. Amerikában: 1 évre 44, fél évre 22 pengő.

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL: BUDAPEST, IV., FERENCIEK-TERE 7. II. EMELET 6. AJTÓ. TELEFONSZÁM: 18—73—42
FIÓKKIADÓHIVATALOK: KOLOZSVÁR, KISMESTER-UTCA 11, DEBRECEN, KONDOR-UTCA 19, SZEGED, BÁRÓ JÓSIKA-UTCA 4 SZABADKA, SZEGEDI SZŐLŐK 62, ÚJVIDÉK, BEM-UTCA 8, MISKOLC, GHILLÁNYI-UTCA 13 ÉS MAROSVÁSÁRHELY, II.-UTCA 8

Miklós napja

Amíg csak a gyerekek várták Miklós napját, addig ez az ünnepi alkalom csak nyitánya volt a gazdag karácsonynak. Akkor kezdett megnőni jelentősége, mikor a hálás nemzet ezen a napon lerakhatta a hódolat és szeretet megnyilatkozásait Kormányzó Urunk magas személye előtt. A magyar nép úgy érzi, hogy nagy ajándékokat kapott Horthy Miklóstól. Hogy nem hiába várt és nem reménytelenül nézett fel egész éven át a budai királyi vár ablakaira. A Főméltóságú Úr ajándékozta meg ezt a sokat szenvedett népet a forradalmak után a békével, a konszolidáció, a felemelkedés és megerősödés éveivel. Lelket lehelt az elfáradt nemzetbe. Felrázta, felfegyverezte. Visszaadta önbizalmát. Az újraélédő nemzet minden évben kapott tőle valamit, ami visszavarázsolta ennek az egykor boldog országnak fényes multját. Ő hozta vissza a Felvidéket, Erdélyt, Bácskát, a Kárpátalját. Kormányzása alatt szaporodtak az egyetemek, a modern utak. Lángra kaptak a legnemesebb becsvágyak. A pusztára tarolt talajból egymásután dugta ki fejét a rengeteg gyárkémény. Hajóink indultak el az óceánok felé, hogy megkeressék a nagyvilággal az összeköttetést. Szerződések születtek, amelyek kinyitották előttünk a baráti nemzetek kapuit és szívét.

S a magyarság Horthy Miklósa fáradhatatlanul öntötte tovább is a dús ajándékokat. Népét felemelte a porból, kezéről leverte a bilincseket s az öt részre széttört országot egységbe kovácsolta. Ragyogó rendet alapított a vitézi erények kitüntetésére és ápolására. Emelkedett szelleme csodálatos erővel hatott az írókra, költőkre és művészekre. Lehajolt a nincstelenekhez s meghallotta a földnélküliek sóhajait. A családi élet meglazult kapcsolatait és alapjait példaadó életével erősítette meg.

Oldalakat és könyveket lehetne összeírni a jövő számára, hogy mi mindennel örvendeztette meg nemzetét vitéz nagybányai Horthy Miklós, Magyarország áldott életű kormányzója. Magasztos munkáját mindig Isten áldása kíséri, mert egy velünk, vér a vérünkből és a nemzet vágyai egyformán élnek bennünk és benne. Nem tévedhet. Ő tudja, hogy mi a jó nekünk és mit kell tennie. S ha végiggondolunk országlása két évtizedén, az eredményeken és sikereken: nem tudjuk, hogy mi az, amivel hálánkat és köszönetünket méltóképpen róhatjuk le előtte. Elég-e az, ha nevenapján feldobog a szívünk és megindultan fordítjuk arcunkat budai palotája felé? Elég-e az, ha ezer és ezer égő fáklya kanyarodik fel hozzá a Lánchídon át, fel a Várba? Elég-e az, ha a jókívánságok milliói szállnak fel hozzá? Elég-e az, ha közületek, hatóságok, vármegyék, városok, falvak és tanyák hódolattal köszöntik, vagy ha a templomokban és a havas háztetők alatt mindenütt imáinkba foglaljuk nevét? Hadserege dalokban veszi ajkára ezt a nevet, a városok tereken, tudományos intézetek homlokzatán örökítik meg. Történelmi nagyságát s küldetésének magasztos teljesítését az idő közelsége miatt mi még nem is látjuk tisztán s nem tudjuk, hogy a tatárdúlás után IV. Béla királyunk végzett-e nagyobb munkát, vagy Trianon után Horthy Miklós feladata volt-e emberfelettibb?... Nem is a mi dolgunk ezt eldönteni. Mi ma túláradó melegséggel adunk hálát az Egek Urának, hogy benne bölcset kaptunk, igazi családfőt, kemény katonát és egy olyan nagy szívet, aki nemcsak hogy megtanított bennünket a megaláztatás elviselésére, hanem talpra is állította nemzetét. Soha egyetlen királyunk és egyetlen fejedelmünk szájából nem hangzott el indokoltabban a «szebb és boldogabb jövő felé való vezetés» parancsszava, mint az övéből. Soha egyetlen királyunk és egyetlen fejedelmünk se váltotta valóra teljesebben és tökéletesebben ezt a történelmi mondatot, mint Horthy Miklós. Nézzetek körül a megnagyobbodott hazában — és mindannyian igazolhatjátok, élők és hősi halottak, hogy feltartózhatatlanul és egyre nagyobb lendülettel megyünk e szent cél felé. Az ő fenkölt lénye és hatalmas szelleme biztosítja, hogy ezt a szép jövőt el is érjük.

Névnapja nemcsak a hála megnyilvánulására alkalom, hanem a vele való összeforradás alapján ennél sokkal többre: a hűség megnyilatkozására. Ha hűek leszünk hozzá, célhoz érünk. Isten adja meg nekünk azt a fenséges örömet, hogy vele együtt érjünk célhoz.

És addig is árassza el Őt a kegyelem, az erő, az egészség és akarat minden égi bőségével. (P. J.)

51. kép: A *Tolnai Világlapja* névnapi számának harmadik oldala (1941. december 3.).[76]

[Forrás: Az újság a szerző birtokában]

43. évfolyam. 49. szám. TOLNAI VILÁGLAPJA Budapest, 1941. december 3.

Megjelenik minden héten szerdán. Előfizetési ára negyedévre 2 pengő 50 fillér, félévre 5 pengő. Egyes szám ára 20 fillér, pályaudvarokon is. Németországban Rm. —.20. Romániában 10 lei, Amerikában 14 cent, Olaszországban 1 líra 60 centesimo, Franciaországban frank 3.50. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VII, Dohány-utca 12—14. Telefon: 223—882 és 423—771. Postatakarékpénztári befizetési lap száma: 9244.

Tolnai Világlapjában megjelent képek és cikkek utánnyomása tilos

Magyarország kormányzójának névünnepe

December hatodika, Miklós napja minden magyar embernek ünnepe. Ezen a napon gondolatban mindenki a királyi Várpalota felé tekint, ahol vitéz nagybányai Horthy Miklós, Magyarország kormányzója a legnagyobb visszavonultságban tartja meg névünnepét. A megnagyobbodott ország lakossága hálaimát mond a Gondviseléshez Kormányzó Urunkért, aki az európai zivataban az ország hajójának kormányrúdját most is époly biztosan tartja kezében, mint egykor a legendáshírű Novaráét és országunkat nagy körültekintéssel vezeti a jobb jövő felé.

(MFI — Demeter Károly felvétele)

[76] A kép képeslapokon is forgalomba került.

52. kép: A kontinuitás vizuális megjelentése: az apa és a fia. A kormányzóhelyettesválasztáskor ez a kép (montázs) gyakran volt látható a napilapok címoldalán.[77]

[Forrás: MNM TFt, 76-273]

[77] Lásd például *8 Órai Újság*, 1942. febr. 19. 1.; *Újság*, 1942. febr. 21. 1.; *Új Magyarság*, 1942. febr. 21. 5.; *Képes Vasárnap*, 1942. febr. 27. 128., aug. 25. 552.

53–56. kép: Horthy-érmék is gyakran emlékeztették az állampolgárokat a vezérükre. Ennek két fő típusa létezett: pénzérmék[78] és érmek. Az utóbbi kategóriába sorolhatók a katonai kitüntetéseknek készült érmek. Horthy 1939. április 14-én kelt elhatározásával újította fel a II. József által alapított a Magyar Vitézségi Érmet. A legelső vitéz arcképével díszített érméket Berán Lajos tervezte. Az érmen a tengernagyi egyenruhát viselő Horthy jobbra néző mellképe látható.[79]

54. A kormányzó hetvenötödik születésnapjára kiadott 5 pengős pénzérme. Berán Lajos alkotása. Horthy arca balra néz, tengernagyi egyenruhát és kitüntetéseket visel. Ebből két millió darabot bocsátottak ki. Az 1930-as jubileumi érmét követően 1939 márciusában a 32.512/1939. PM. sz. rendelet, míg 1943 júniusában a 3.290/1943. (VI. 17.) ME. sz. rendelet, illetőleg a 124.946/1943. és a 124.947/1943. PM. sz. rendelet értelmében kerültek forgalomba 5 pengő értékben pénzérmék. Mindegyik Berán Lajos alkotása.

[Forrás: Az érme a szerző birtokában]

55. Horthy Miklós arcképe baloldali profilban (előlap) és az országot jelképező hajó hullámzó vízen (hátlap). A hajóban egy személy ül. Madarassy Walter készítette a kormányzóválasztás 20. évfordulójára, mint ezt a körirat is jelzi. (Bronz, öntött érem, átmérője 66 mm.)

[Forrás: MNM, Éremtár, 56.1756.]

56.
Seregély Dezső által készített érem (1925) körirata: Horthy Miklós Magyarország Kormányzója Vitézek Főkapitánya. A hátoldalon a Hadúr nevében felirat olvasható. Középen egy pajzs, négy halom és a kettős kereszt látható. (Aranyozott bronz, vert érem, átmérője 74 mm.)

[Forrás: MNM, Éremtár, 55.875.]

[78] Rádóczy 1984: 122-125., 130.; MRT 1939 és 1943.
[79] Illásfalvi–Kovács–Maruzs 2011: 17-18., 27., 43., 56., 65., 155.; Bodrogi–Molnár–Zeidler 2005: 155-159.

57. kép: Horthy István a repülő. Kisfaludi Strobl Zsigmond a Horthy István emlékmű főalakjával.

[Forrás: MNG, Szoborosztály Fotóarchívum, 11983]

58. kép: Az *Országépítés* címlapja a kormányzó 75. születésnapján. A folyóiratot, ami 1941-ben és 1942-ben 200 ezer, 1943-ban azonban már 300 ezer példányban jelent meg, a Nemzetpolitikai Szolgálat adta ki.

[Forrás: Az újság a szerző birtokában]

ORSZÁGÉPÍTÉS

NEMZETPOLITIKAI SZEMLE

III. ÉVF. 12. SZÁM * MEGJELENIK MINDEN HÓ 1-ÉN ÉS 15-ÉN * 1943 JÚNIUS 15

KORMÁNYZÓ URUNK

SZÜLETÉSÉNEK 75. ÉVFORDULÓJÁN MINDEN MAGYAR IMÁVAL FORDUL AZ EGEK URÁHOZ ÉS KERESZTÉNYI ALÁZATTAL KÉRI: ÁLDJA MEG ŐT ÉS ÁLDJA MEG NÉPÉT, KARJÁNAK ÚTMUTATÁSÁBAN, BÖLCSESÉGÉNEK FÉNYÉBEN, HITÉNEK LÁNGOLÁSÁBAN

59. kép: Az *Országépítés* vezércikke Horthy Miklós 75. születésnapján. Harsányi Zsolt írásának központi üzenete szerint Horthy Miklós „nemzeti” vezér.

[Forrás: Az újság a szerző birtokában]

ORSZÁGÉPÍTÉS 3

Harsányi Zsolt írása:

Hetvenöt magyar év

Magasabból messzebbre látni. Egy nagy élet hetvenötös bércéről a Duna-Tisza síkjának több mint ezer esztendejére villanthat vissza az ünneplő tekintet.

Törzseink valaha bejöttek ide és az állandó település által fajból néppé, majd népből nemzetté szilárdultan megcsinálták, amit eddig e területen más faj sem tudott megcsinálni: állammá kovácsolták a nemzetet. A magyarokból Magyarország lett. Az államalkotás sikerét két tényező döntötte el. A fajta államalkotásra alkalmas volta, valamint magaválasztotta dinasztiájának vezetése.

Az Árpádház királyai nemzeti vezérek voltak. Magyarok felett uralkódó magyarok. A világ egyik legnehezebb politikai feladatának teljesítői. A magyar nép az egyéniségek népe. Minden szántóvető úrnak születet és fejedelmének sohasem egy-két királlyal akadt baja, mindig millió és millió királyt kellet beletörnie a maga akaratába. Az Árpádok, a nagy királyok elbírtak a kiskirályokkal, mignem négyszáz esztendő multán elfáradtak. Az utolsó Árpádfinak anyja olasz volt, s elődei oldalán sohasem lehetett magyar hitvest találni, olaszt szerbet, lengyelt, görögöt annál többet. A pusztaszeri dinasztiában így kezdett fakulni a magyarság. Aztán hatszáz esztendő következett ránk, amikor a magyarok francia, német, cseh, lengyel vért vallottak uruknak, csak magyart nem. A nemzet az első dinasztia sorsdöntő akaratából, vállalta az európaiságot, de nagy árat fizetett érte: saját kormánypálcáját idegen kézre adta.

Egyetlen kivétellel. Az idegen kézhez szító magyarok ellen fejét felemelő tőzsgyökeres köznemesség, amely akkor a nemzetet jelentette, visszaemlékezett Pusztaszerre. A nemzeti lélek dicsőséges forradalma saját fajához fordult. A magyarok koronás vezére Mátyás lett. A fajta megtalálta önmagát. A faji öntudat a diadalmak akkora lángját vetette az égre, hogy azok a hajdani Ázsiáig elpiroslottak.

Annál feketébbnek tetszett utána a magyar szemhatár. Volt utána vezérünk elég, volt bölcs és erőtlen, volt zsarnoki és szelid, volt jó és rossz emlékű csak éppen magyar nem volt. Idegen szemlélő azt hihette volna, hogy a magyar fajta örökre lemondott önmaga vezetéséről. De nem így volt. A hajdani láng szikráit még ápolták a hamu alatt sámáni lélekkel, akikben a lélek alvó évszázadokon át is mindig megismerszik: a nép és a költők. Zrinyi tolla rajongó vággyal fordult a nemzeti vezérként tündöklő Mátyás felé, Kölcsey »Árpád hős magzatairól« énekelt a nemzet himnuszában, Vörösmarty a párducos Árpádot hadrontó népe hatalmát dalolta, Arany áldottnak hirdette a hollós ifjú kezeírását. Petőfi a magyar sorstól Hunyadi Lászlót kérte számon. S a nép ősi lelke sohasem szűnt meg felpanaszolni Mátyás halálával a magyar igazság halálát is.

S ezután mintha a Jelenések könyvének egy verse zúhant volna rá a megdöbbent világra: a magyar állam kardja kihullt a tartó kezéből. Ott hevert a véres porban. Ki fog érte nyúlni, ki fogja felvenni?

A Magyar hős nyúlt utána. Kard is ló is megérzi kinek a keze fogja. A dalia aki a kardot kézbe vette és nyeregbe dobta magát, mert nem hallgathatta a kenderesi fák zúgását, mikor fajtája élete forgott kockán, annyira magyar volt, mint honfitársai közül is kevesen.

Mikor Istennek mélységes hálát adunk ezen a születésnapon és vezérünk előtt áhítatos tisztelettel és szeretettel levesszük a kalapot, azt ünnepeljük benne, hogy mieinknek született, vérünkből való vér. Hogy mikor élünkre állott, magyar vezért adott a magyarságnak. Hogy a magyar vér szuverénitását országvilág előtt magyar vér képviseli.

Ismerjük családfáját. Dédeit, ükeit ki ki behunyt szemmel előtudja számlálni. Az ősök e díszes zászlóerdejében a következő neveket találjuk: Daróczy, Szerencsy, Ilosvay, Szunyogh, Ujhelyi, Dolinay, Puky, Guthy, Solymossy, Halasy, Magyari, Komlósy, Kölcsey. Nem lelünk ezek közt keresve sem idegent. Színmagyar ez a amagyar, a körmehegyéig.

Szeretjük, mert hálásak vagyunk neki, hogy a végveszedelemből kiragadott bennünket. Szeretjük, mert nemcsak ő maga vérzett értünk, hanem fajtánkért vállalta a legnagyobb fájdalmat, ami apát érhet. Szeretjük, mert az egész világ előtt megajándékozott bennünket azzal, hogy büszkék lehetünk rá. Szeretjük, mert feláldozta nyugalmát, békés pihenését, otthona úri csendjét, hogy sorsunk minden gondját, létünk roppant felelősségét magára vegye. Szeretjük, mert nemes, bölcs, jóságos és igaz lélek. Szeretjük erejét és híres lovagiasságát. Szeretjük délceg alakját, amely mindenütt ott jár előttünk: fehér lován honvédserege élén, a parlament kupolatermében, a tárlat képei között, ménese paripáiban és búzatáblája vetéseiben gyönyörködve, kedves szántóvetőivel parolázva, robbanó gránátok között, majd az igét hallgatva a templom padján. De legjobban szeretjük fajtánk szent önzésével: mert magyar.

Itt állunk most előtte kemény vigyázzban, mert illendően tiszteljük. De gyermeki bizalommal, ragaszkodással, családi érzéssel nézünk a szemébe, mert szeretjük. A szeretetnek egy bizonysága van: a hűség. S mi születése ünnepén, amely nekünk lelket megragadó ünnepünk, mélységesen érezzük, hogy követjük, akárhová vezet.

Magyar vérünket e sóvárgott magyar vér vezeti. Magyarul.

A TAKARÉKOSSÁG — ORSZÁGÉPÍTÉS

60. kép: Horthy hetvenötödik születésnapja alkalmából jelent meg ez az emléklap, annak érdekében, hogy iskolákban, intézményekben és otthon „a Kormányzónak és sok magyar hős dicső cselekedeteinek emlék állíttassék”. Horthy Miklós a 193.969/1943. sz. leiratában engedélyezte a belügyminiszternek az emléklap terjesztését. A kultusz erősítésének szándéka jól látható, miután a fehér lovon lovagló kormányzó az emléklap központi figurája. Sőt a vezérhez való személyes kötődés személyessé tétele is cél, miután saját fényképet is lehetett rá ragasztani.

[Forrás: OSZK PKt, 1943/41.]

61. kép: Légrády Sándor színes plakátja Horthy Miklós hetvenötödik születésnapjára. A vezér oldalnézetből ábrázolt arca mellett címer, korona és babérlevél látható. A plakát 1943. június közepén több település ünnepségén látható volt.[80] A plakát több méretben is készült a Klösz nyomdában: 59x42 cm, 82x59 cm.

[Forrás: OSZK PKt, PKG 241/1943.]

[80] Lásd például *Nagyvárad*, 1943. jún. 18. 1.

62. kép: Képes összeállítás a *Szebb Jövőt* 1943. június 18-i számában a kormányzó életéből, néhány esetében kultikus képaláírások erősítik a közvetíteni kívánt üzenetet.

[Forrás: OSZK, *Szebb Jövőt*, 1943. jún. 18.]

10. Felhasznált és hivatkozott irodalom

Levéltári, múzeumi és kézirattári források

ANIC	Arhivele Naţionale Istorice Centrale (Bukarest) Consiliul Dirigent II. Secţia Siguranţa Generală a Poliţiei şi Jandarmeriei
DEENK	Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár (Magyar Digitális Képkönyvtár: http://www.kepkonyvtar.hu/)
EK Kt	Egyetemi Könyvtár, Kézirattár
FSZEK PAt	Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Plakát- és Aprónyomtatványtár
HL HM	Hadtörténelmi Levéltár. I. 31. M. Kir. Honvédelmi Minisztérium iratai
HL VKF	Hadtörténelmi Levéltár I. 89. M. Kir. Honvéd Vezérkar Főnöke iratai
MNG	Magyar Nemzeti Galéria
MNL FML IV. a) 4. doboz 13. tétel	Magyar Nemzeti Levéltár Fejér Megyei Levéltára. Fejér vármegye és Székesfehérvár törvényhatósági jogú város főispánjának iratai, 1872–1950. Magyarország Kormányzójának utazásaival kapcsolatos iratok, 1920–1938. A Kormányzó jubileumai.
MNL OL K 2	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K. 2. A képviselőház és a nemzetgyűlés elnöki és általános iratai
MNL OL K 6	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K. 6. A felsőház elnöki és általános iratai
MNL OL K 26	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K. 26. A miniszterelnökség központilag iktatott és irattározott iratai, 1867–1945
MNL OL K 27	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K. 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. Digitalizált jegyzőkönyvek elérhetők az interneten: http://www.digitarchiv.hu/faces/kereso.jsp
MNL OL K 29	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K. 29. Társadalompolitikai Osztály, 1938–1941.
MNL OL K 33	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K. 33. Bárczy István államtitkár iratai

MNL OL K 37	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K. 37. Teleki Pál miniszterelnök iratai
MNL OL K 38	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K. 38. Bárdossy László miniszterelnök iratai
MNL OL K 39	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K. 39. Kállay Miklós miniszterelnök iratai
MNL OL K 47	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K. 47. Külföldi sajtótermékeket ellenőrző hivatal
MNL OL K 148	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K. 148. Belügyminisztériumi levéltár
MNL OL K 149	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K. 149. Belügyminisztérium – rezervált iratok
MNL OL K 428 a)	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K 428. MTI „kőnyomatos" hírek, a) sorozat, Napi tudósítások, 1920–1944. A Magyar Távirati Iroda digitalizált híranyaga elérhető az interneten: http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a090829.htm?v=pdf&a=start
MNL OL K 428 d/6)	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K. 428. MTI „kőnyomatos" hírek, d/6) sorozat, Pro domo, 1929–1944.
MNL OL K 428 e)	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K. 428. MTI „kőnyomatos" hírek, e) sorozat, Rádiófigyelő, 1938–1944.
MNL OL K 428 f)	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K. 428. MTI „kőnyomatos" hírek, f) sorozat, Lapszemle, 1927–1935.
MNL OL K 428 i)	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K 428. MTI „kőnyomatos" hírek, i) sorozat, Bizalmas értesítések, 1920–1939.
MNL OL K 428 j)	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K 428. MTI „kőnyomatos" hírek, j) sorozat, Heti kiadás, 1924–1941.
MNL OL K 428 p)	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K 428. MTI „kőnyomatos" hírek, p) sorozat, Budapesti Értesítő/Rádióközlemények, 1938–1944.
MNL OL K 429	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K. 429. Kozma Miklós iratai (mikrofilmen: X 66.)
MNL OL K 468	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K. 468. Bethlen István iratai
MNL OL K 579	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K. 579. Igazságügyminisztérium – PTI – Általános iratok
MNL OL K 583	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K. 583. Egyesített Királyi Kúria

MNL OL K 589 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K. 589. A kormányzó kabinetirodájának iratai (mikrofilmen: X 4253)

MNL OL K 609 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K. 609. Sajtólevéltár

MNL OL K 612 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K. 612. Magyar Országos Tudósító, a) sorozat, 1929–1944. A Magyar Országos Tudósító anyaga Elérhető az interneten: http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a090829.htm?v=pdf&a=start

MNL OL K 615 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K. 615. Magyar Rádió és Telefonhírmondó Rt. Műsoranyag

MNL OL K 636 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K. 636. Vallás- és Közoktatásiügyi Minisztérium. Egyetemek, főiskolák, intézetek.

MNL OL K 675 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K. 675. Magyar Filmiroda

MNM TFt Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár

MNM TK Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok

MNM TT Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Tár (Plakáttár)

OSZK Kt Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár

OSZK PKT Országos Széchényi Könyvtár, Plakát- és Kisnyomtatványtár

Internetes források

- Horthy Miklós Társaság honlapja: http://horthy.hu/
- German Propaganda Archive: http://www.calvin.edu/academic/cas/gpa/
- Nazi Propaganda: http://www.ushmm.org/propaganda/

Forráskiadványok, forrásközlések

BK 1925 *Belügyi Közlöny*, XXX. évf., 1925. Elérhető az interneten: http://dtl1.ogyk.hu/R/?func=collections–result&collection_id=1480

Balogh et al. 2006 Balogh Margit–Andreides Gábor–Z. Karvalics László–Tátrai Gábor (s. a. rend., jegyz.): *A szakadék szélén… Az MTI bizalmas jelentései 1943. július 22.–1944. március 10*. Napvilág Kiadó, Magyar Távirati Iroda, Budapest, 2006.

Beke 1992 — Beke Margit (összeáll., bev.): *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1919–1944 között*. I–II. köt. Aurora, München–Budapest, 1992. (Dissertationes hungaricae ex historia Ecclesiae XII–XIII.)

Boros 2006 — Boros Zsuzsanna (vál., szerk., bev. tan., jegyz.): Parlamenti viták a Horthy-korban. 1–2. köt. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2006. (Rejtjel politológia könyvek, 25.)

FI 1927–1944 — *Felsőházi Irományok, 1927–1944*. Elérhetők az interneten: http://mpgy.ogyk.hu/

FN 1927–1944 — *Felsőházi Napló, 1927–1944*. Elérhető az interneten: http://mpgy.ogyk.hu/

Gergely 1984 — Gergely Jenő (szerk.): *A püspöki kar tanácskozásai. A magyar katolikus püspökök konferenciáinak jegyzőkönyveiből, 1919–1944*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1984.

Gömbös 2004 — Gömbös Gyula: *Válogatott politikai beszédek és írások*. Szerk. és utószó: Vonyó József. Osiris Kiadó, Budapest, 2004.

Gyurgyák 2008 — Gyurgyák János (szerk.): *Magyarország története képekben II. A két világháború között*. Osiris Kiadó, Magyar Távirati Iroda – Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 2008.

HK 1922 — *Hivatalos Közlöny*. XXX. évf. Franklin Társulat, Budapest, 1922.

HK 1925 — *Hivatalos Közlöny*, XXXIII. évf. Franklin Társulat, Budapest, 1925.

HK 1929 — *Hivatalos Közlöny*. XXXVII. évf. Franklin Társulat, Budapest, 1929.

HK 1940 — *Hivatalos Közlöny*. XLVIII. évf. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1940.

HK 1941 — *Hivatalos Közlöny*. XLIX. évf. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1941.

HK 1943 — *Hivatalos Közlöny*. LI. évf. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1943.

Herczeg 1924 — Herczeg Ferenc: A holicsi Cupido. In: Herczeg Ferenc: *Kilenc egyfelvonásos*. Singer és Wolfner, Budapest, 1924.

Hetés–Morva 1968 — Hetés Tibor–Morva Tamásné (szerk., jegyz.): *Csak szolgálati használatra! Iratok a Horthy-hadsereg történetéhez, 1919–1938*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1968.

Ho. K. 1924 — *Honvédségi Közlöny*. LI. évf. Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium, Budapest, 1924.

Illyefalvi 1930 — Illyefalvi I. Lajos: *A munkások szociális és gazdasági viszonyai Budapesten*. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala, Budapest, 1930.

Joó–Sipos 2007	Joó András (s. a. rend., jegyz.) – Sipos Balázs (bev.): *„… a háború szolgálatában". Főszerkesztői értekezletek 1942. szeptember 22. – 1943. augusztus 25.* Napvilág Kiadó, Magyar Távirati Iroda, Budapest, 2007.
Karsai 1969	Karsai Elek: *Számjeltávirat valamennyi magyar királyi követségnek*. Táncsics Könyvkiadó, Budapest, 1969.
Karsai 1978	Karsai Elek (összeáll.): *„Szálasi naplója". A nyilasmozgalom a II. világháború idején*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1978.
Karsai 1988	Karsai Elek–Karsai László (szerk.): *A Szálasi per*. Reform, H. n., 1988.
Karsai–Molnár 2004	Karsai László–Molnár Judit (szerk., bev. tan., s. a. rend., mut.): *A magyar Quisling-kormány. Sztójay Döme és társai a népbíróság előtt*. 1956-os KHT., Budapest, 2004.
KI 1927–1944	*Képviselőházi Irományok, 1927–1944*. Elérhetők az interneten: http://mpgy.ogyk.hu/
KN 1927–1944	*Képviselőházi Napló, 1927–1944*. Elérhető az interneten: http://mpgy.ogyk.hu/
Kozma 1938	Kozma Miklós: *Beszédek, előadások 1919–1938*. I–II. A szerző kiadása, Budapest, 1938.
Lévai 1942	Lévai Jenő (szerk.): *…védelmünkben! (Vezércikkek, tanulmányok, vitacikkek)*. Képes Családi Lapok, Budapest, 1942. (Zsidómagyarok Családi Könyvtára)
Markovits 1964	Markovits Györgyi (vál. és összeáll.): *Magyar Pokol. A magyarországi fehérterror betiltott és üldözött kiadványok tükrében*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1964.
Markovits–Tóbiás 1966	Markovits Györgyi–Tóbiás Áron (vál., szerk., előszó): *A cenzúra árnyékában*. Magvető, Budapest, 1966.
Márai 2004	Márai Sándor: *Ajándék a végzettől*. Helikon Kiadó, Budapest, 2004.
Márkus–Vásárhelyi 1975	Márkus László–Vásárhelyi Miklós: *Az ellenforradalmi rendszer baloldali sajtójáról, 1919–1932. Szöveggyűjtemény*. I. köt. Magyar Újságírók Országos Szövetsége, 1975.
Márkus et al. 1975	Márkus László–Szinai Miklós–Vásárhelyi Miklós (s. a. rend., összeáll.): *Nem engedélyezem! A Cenzúra Bizottság dossziéjából*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1975.
MRT 1920, 1930, 1937, 1939, 1940, 1943	*Magyarországi Rendeletek Tára. 1920, 1930, 1937, 1939, 1940, 1944.* Elérhetők az interneten: http://www3.arcanum.hu/rendtar/opt/a090217.htm?v=pdf&a=start
MTT 1920	*Magyar törvénytár. 1920. évi törvénycikkek*. Szerk.: Térfi Gyula. Franklin, Budapest, 1921. A törvények elérhetők az interneten: http://1000ev.hu/

MTT 1924 *Magyar Törvénytár. 1924. évi törvénycikkek*. Szerk.: Térfi Gyula. Franklin–Társulat, Budapest, 1925.

MTT 1930 *Magyar Törvénytár. Az 1930. évi törvénycikkek*. Jegyz.: Degré Miklós, Várady–Brennes Alajos. Franklin Társulat, Budapest, 1931.

MTT 1940 *Magyar Törvénytár. Az 1940. évi törvénycikkek.* Szerk.: Degré Miklós, Franklin Társulat, Budapest, 1941.

MTT 1942 *Magyar Törvénytár. Az 1940. évi törvénycikkek.* Jegyz.: Degré Miklós, Várady Brennes Alajos. Franklin Társulat, Budapest, 1942.

Muraközy 1937 Muraközy Gyula: *Kiáltó szó. Tanulmányok, előadások, prédikációk*. Sylvester R. t. kiadása, Budapest, 1937.

Nemes–Karsai 1953–1959 Nemes Dezső és Karsai Elek (szerk. és bev.): *Iratok az ellenforradalom történetéhez*. I–III. köt. Szikra – Kossuth, Budapest, 1953–1959.

Németh 2007 Németh István: *Demokrácia és diktatúra Németországban 1918–1945*. I–II. köt. Összegzés és dokumentumok. L'Harmattan, Budapest, 2007.

NI 1920–1922 *Nemzetgyűlési Irományok, 1920–1922*. Elérhetők az interneten: http://mpgy.ogyk.hu/

NN 1920–1922 *Nemzetgyűlési Napló, 1920–1926*. Elérhetők az interneten: http://mpgy.ogyk.hu/

Pritz 1994 Pritz Pál (vál., szerk., jegyz.): *Iratok a magyar külügyi szolgálat történetéhez, 1918–1945*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994.

RK 1920 *Rendeleti Közlöny a magyar királyi Nemzeti Hadsereg számára. Szabályrendeletek*. 1920. Elérhető az interneten: http://dtl1.ogyk.hu/R/?func=collections–result&collection_id=1481

Ravasz 1938 Ravasz László: *Legyen világosság. Beszédek, írások*. II–III. kötet. Franklin Társulat, Budapest, 1938.

Ravasz 1941 Ravasz László: *Isten rostájában. Beszédek, írások*. III. köt. Franklin Társulat, Budapest, 1941.

Ránki et al. 1968 Ránki György et al. (összeáll., s. a. rend., bev. tan.): *A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1968.

Romsics 2000 Romsics Ignác (szerk.): *Magyar történeti szöveggyűjtemény, 1914–1999*. I. köt. Osiris Kiadó, Budapest, 2000.

Saly 1945 Saly Dezső: *Szigorúan bizalmas! Fekete könyv: 1939–1945*. Anonymus, Budapest, 1945.

Szinai–Szűcs 1962 Szinai Miklós–Szűcs László (s. a. rend., szerk.): *Horthy Miklós titkos iratai*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1962.

Szolgálati Szabályzat 1914 — *Szolgálati Szabályzat a magyar királyi honvédség számára. Első rész*. Az 1875. évi szolgálati szabályzat második kiadása. Pallas Irodalmi és Nyomda Rt., Budapest, 1914.

Szolgálati Szabályzat 1918 — *Szolgálati Szabályzat a magyar királyi honvédség számára. Első rész*. Az 1875. évi szolgálati szabályzat második kiadása. Pallas Irodalmi és Nyomda Rt., Budapest, 1918.

Szolgálati Szabályzat 1931 — *Szolgálati Szabályzat a magyar királyi honvédség számára. Első rész*. Pallas Rt., Budapest, 1931.

Tormay 1937 — Tormay Cécile: *Küzdelmek, emlékezések*. Genius, Budapest, 1937.

Új Idők 1939 — *Új Idők lexikona*. 13. köt. Singer és Wolfner, Budapest, 1939.

Vonyó 1998 — Vonyó József (összeáll., szerk., bev., jegyz.): *Gömbös pártja. A Nemzeti Egység Pártja Országos Központjának dokumentumai (1932–1939)*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 1998.

Woodward 1949 — E. L. Woodward et al. (ed.): *Documents on British Foreign policy, 1919–1939*. 1. ser., 26. vol. H. M. Stationery Office, 1949.

Zeidler 2003 — Zeidler Miklós (szerk.): *Trianon*. (Nemzet és emlékezet) Osiris Kiadó, Budapest, 2003.

Emlékiratok, naplók, visszaemlékezések, szépirodalom

Antal 2004 — *Gömbös Gyula hatalomra kerülése és kormányzása 1932–1936. Antal István sajtófőnök emlékiratai*. Szerk., bev. tan. és jegyz., névmut.: Gergely Jenő. Palatinus, [Budapest], 2004. (Korok és dokumentumok)

Artner 1993 — Artner Tivadar: A bíborosról, gyermekszemmel. Emlékezés Mindszenty Józsefre. In: *Vigilia*, 1993/8. sz. (58.) 582–589.

Balázs 1982 — Balázs Béla: *Napló, 1914–1922*. 2. köt. Magvető, Budapest, 1982.

Bornemissza 1998 — Bornemissza István: *Három ország katonája. Háborús és harctéri naplójegyzetek alapján 1943–1946*. A szerző magánkiadása, Pozsony, 1998.

Boroviczényi 1993 — Boroviczényi Aladár: *A király és kormányzója*. Jegyz., utószó: Pritz Pál. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1993.

Császár 1997 — Császár Gyula: *Történelmünk – történetünk (1942–1996). Egy orvos naplója*. Littera, Budapest, 1997. (Orvoséletek 7.)

Drozdy 2007 — *Elvett illúziók. Drozdy Győző emlékiratai*. Szerk., bev. tan.: Paksy Zoltán. Kossuth Kiadó–Zala Megyei Levéltár, 2007.

Ecséri 1995 — Ecséri Lilla: *Napló, 1944. Egy tizenhat éves kislány naplójának eredeti szövege*. T–Twins Kiadó, [H. n.], 1995.

Erba Odescalchi 1991	Erba Odescalchi Sándor: *Testamentum. Életem regénye.* II. köt. Dovin Művészeti Kft., Budapest, 1991.
Farkas 1995	Farkas Kálmán: *Béke, háború, hadifogság. Rögöd utakon 1935-től 1946-ig. 72 hónap katonai mundérban, háborúban, hadifogságban*. Kaposvár, 1995.
Gömbös 1920	Gömbös Gyula: *Egy magyar vezérkari tiszt bíráló feljegyzései a forradalomról és ellenforradalomról*. Budapesti Hírlap, Budapest, 1920.
Gyarmathy 1990	Gyarmathy Zsigmond: *A dzsentri főszolgabíró 1922–1938. (Olchváry Pál gávai főszolgabíró naplója).* II. köt. Szabolcs–Szatmár–Bereg Megyei Levéltár, Nyíregyháza, 1990. (A Szabolcs–Szatmár–Bereg Megyei Levéltár kiadványai)
Hefty 1920	Hefty Richárd: *Adatok az ellenforradalom történetéhez*. Budapest, 1920.
H. Szabó 2004	H. Szabó Lajos: *Héra István honvéd naplója a kaukázusi harctérről 1942–1943*. Pápa, 2004.
Horváth 1995	Horváth József: Napló 1. rész. 1944–45: a végjáték kezdetétől a háború végéig. In: *Vasi Szemle*, 1995/2. sz. (XLIX.) 171–196.
Horthy 2011	Horthy Miklós: *Emlékirataim*. Jegyz.: Sipos Péter. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2011. (Emlékezések)
Ivás 2004	Ivás István: *Az utolsó székely határőrök. Katonaságom története 1943–1944*. Timp Kiadó, 2004.
Jámbor 1997	Jámbor János: *Visszakozz!... Frontnapló (1942–43). „Egy úton jártunk Hóországban a Pusztulással”*. Libra, Budapest, 1997.
Kádár 1978	Kádár Gyula: *A Ludovikától Sopronkőhidáig*. 1–2. köt. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1978.
Kállay 1991	Kállay Miklós: *Magyarország miniszterelnöke voltam 1942–1944*. 1–2. köt. Jegyz.: Antal László. Európa–História, Budapest, 1991. (Extra Hungariam)
Kecskés 2002	Kecskés Péter Pál: *Honvédnapló a keleti frontról. 1942. június 26. – október 19.* S. a. rend., jegyz., bev.: Pihurik Judit. Hispánia, Szeged, 2002.
Kelemen 1923	Kelemen Béla: *Adatok a szegedi ellenforradalom és a szegedi kormány történetéhez. (1919) Naplójegyzetek és okiratok*. A szerző kiadása, Szeged, 1923.
Kemény 1987	Kemény Simon: *Napló 1942–1944*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987.
Kozma 1933	Kozma Miklós: *Az összeomlás, 1918–1919*. Athenaeum, Budapest, 1933.
Környei 2007	Környei István: *Katonasors 1. Egy honvéd naplója (1941. augusztus 25. – 1942. október 10.)* Kráter, Pomáz, 2007.

Környei 2009	Környei István: *Katonasors 3. Egy honvéd naplója (1943. április 30. – 1945. január 19.)* Kráter, Pomáz, 2009.
Lakatos 1992	Lakatos Géza: *Ahogyan én láttam*. Jegyz., utószó: Szakály Sándor. Európa–História, Budapest, 1992. (Extra Hungariam)
Lábay 1922	Lábay Gyula: *Az ellenforradalom története. Az októberi forradalomtól a kommün bukásáig*. Budapest, 1922.
Lehár 1973	Anton Lehár: *Erinnerungen. Gegenrevolution und Restaurationsversuche in Ungarn 1918–1921*. R. Oldenbourg Verlag, München, 1973.
Lehár 1993	Lehár Antal: Egy katonatiszt naplója, 1919–1921. In: *História*, 1993/11. sz. (XV.)
Márai 2006	Márai Sándor: *A teljes napló 1943–1944*. Helikon, Budapest, 2006.
Márai 2013	Márai Sándor: *Hallgatni akartam*. Helikon, Budapest, 2013.
Nádasi 2009	Nádasi Alfonz OSB: *Hadinapló*. Szerk.: Lukácsi Zoltán. Egyházmegyei Levéltár, Győr, 2009. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 9.)
Nagybaczoni 1986	Nagybaczoni Nagy Vilmos: *Végzetes esztendők 1938–1945*. Átd., 2. kiad. Gondolat, Budapest, 1986.
Prepszent 2008	Prepszent János: *Apám naplója 1941–1942*. Szabadművelődés Háza, Székesfehérvár, 2008. (Szabadművelődési fóliánsok 4.)
Prohászka 1997	Prohászka Ottokár: *Naplójegyzetek III. 1919–1927*. Szerk. és jegyz.: Frenyó Zoltán–Szabó Ferenc SJ. Szeged–Székesfehérvár, 1997.
Prónay 1963	Prónay Pál: *A határban a halál kaszál… Fejezetek Prónay Pál feljegyzéseiből*. Szerk. és bev.: Szabó Ágnes és Pamlényi Ervin. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1963.
Sárdi 1994	Sárdi Mária: *Pokoli karácsony*. VIVA Média Management, Budapest, 1994.
Serédi 1990	*Serédi Jusztinián hercegprímás feljegyzései 1941–1944*. S. a. rend., bev. tan. és jegyz.: Orbán Sándor és Vida István. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1990.
Shvoy 1983	*Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata, 1918–1945*. S. a. rend., bev., magy jegyz.: Petneki Mihály. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1983.
Somlay 2009	Somlay Gizella: *Tiszaföldvári napló, 1951–1953*. Kráter, Pomáz, 2009.
Somorjai 2012	Dr. Somorjai Lajos: *Megjártam a Don-kanyart. Harctéri napló, 1942–1943*. S. a. rend.: Varga J. János. 2. kiad. Rubicon, Budapest, 2012. (Rubicon könyvek)
Steiner 2005	Steiner Róbert: *Menekülés a gettóból. Egy nagyváradi zsidó család története*. Noran, Budapest, 2005.

Szabó 1997 Szabó Magda: *Abigél*. Móra Könyvkiadó, Budapest, 1997.

Szálasi 1997 *Szálasi Ferenc börtönnaplója 1938–1940*. S. a. rend., szerk.: Csiffáry Tamás. Bev. tan., és jegyz.: Sipos Péter. Budapesti Főváros Levéltára–FILUM, Budapest, 1997.

Szenes 1991 Szenes Hanna: *Napló, Levelek, Versek. Szépirodalmi kísérletek, rövidebb írások.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1991.

Szerb 1997 Szerb Antal: *Magyar irodalomtörténet*. Magvető, Budapest, 1997.

Tábor 1997 Tábor László: *Életem katonaruhában. Élményeim 1943. október 4-től 1946. február 1-ig*. Ipolyi Arnold Népfőiskola, Békéscsaba, 1997.

Tormay 2009 Tormay Cécile: *Bújdosó könyv*. Lazi Könyvkiadó, Szeged, 2009.

Vida 1996 Vida István: *Egy petesházi tüzér visszaemlékezése a II. világháborúra*. Petesháza, 1996–1998.

Vattay 1990 *Vattay Antal naplója*. S. a. rend., bev. és jegyz.. Vígh Károly. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1990.

Weinmann 2004 *Weinmann Éva naplója, 1941. október 10. – 1945. január 19.* Lauder Javne Zsidó Közösségi Óvoda, Budapest, 2004. (Eszter könyvek)

Werkmann 1924 Karl Werkmann: *Aus Kaiser Karls Nachlass*. Verlag für Kultur–Politik, München, 1924.

Zadravecz 1967 *Páter Zadravecz titkos naplója*. Szerk. és bev.: Borsányi György. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1967.

Zsolt 1980 Zsolt Béla: *Kilenc koffer*. Magvető, Budapest, 1980.

Zsolt 2011 Zsolt Ágnes: *Éva lányom*. XXI. Század Kiadó, Budapest, 2011.

Horthy Miklós életrajzok, különféle propagandakiadványok

Andics 1945 Andics Erzsébet: *Fasizmus és reakció*. Szikra, Budapest, 1945. (M. K. P. szeminárium 6. füzet)

Andics 1946 Andics Erzsébet: *Ellenforradalom és bethleni konszolidáció*. Szikra, Budapest, 1946.

Andics 1948 Andics Erzsébet: A megújhodás kora. In: Andics Erzsébet: *Munkásosztály és nemzet*. Szikra, Budapest, 1948. 118–122.

Asztalos 1940 Asztalos Miklós: *Ez Magyarország! (Amit önmagunkról, a mai Magyarországról, mindenkinek tudni kell)*. Magyar Népművelők Társasága, Budapest, 1940.

Ákosfalvi 1939 vitéz Ákosfalvi Szilágyi László: *A nagybányai Horthy-család*. Singer–Wolfner, Budapest, 1939., 1943[2]

Balázs 1954 Balázs Béla: *A klerikális reakció szerepe a Horthy-fasizmus uralomrajutásában és konszolidálásában*. Szikra, Budapest, 1954.

Baráth 1941 — Baráth Tibor: *Magyar történet*. Ferenc József Tudományegyetem Történeti Intézete, Kolozsvár, 1941.

Baráth 1943 — Baráth Tibor: *Az országépítés filozófiája a Kárpát-medencében*. Nagy Jenő és Fia könyvnyomdája, Kolozsvár, 1943.

Bene 1929 — Bene Lajos: *Hazafias ünnepi beszédek. Iskolai, levente- és egyéb ünnepélyek alkalmára*. Kókai Lajos kiadása, Budapest, 1929.

Bene 1939 — Bene Lajos (szerk.): *Újabb hazafias és ünnepi beszédek*. Kókai Lajos kiadása, Budapest, 1939.

Bethlen 1940 — *Gróf Bethlen István ünnepi beszéde a M. T. Akadémia 1940. március 18-i összes ülésén*. Különlenyomat a Budapesti Szemle 1940. április füzetéből.

Boldisár 1939 — Boldisár Kálmán: *Horthy Miklós kormányzó, mint kollégiumi kisdiák*. Városi Nyomda, Debrecen, 1939.

Bosnyák 1941 — *Az antibolsevista kiállítás tájékoztatója*. Szerk.: Bosnyák Zoltán. Stádium, Budapest, 1941.

Cholnoky 1941 — Cholnoky Jenő: *Erdélyi képek*. Franklin, Budapest, [1941].

Csonka 1944a — Csonka Emil: *Szálasi Ferenc országjárása*. Könyv és Lapkiadó Rt., Budapest, 1944.

Csonka 1944b — Csonka Emil: *Szálasi küzdelmeiből. Hogyan történt a hatalom átvétele*. Hungarista Könyv és Lapkiadó Rt., Budapest, 1944.

Dezső 1940 — Dezső Gyula: *Jubileumi hódolat: Dezső Gyula egyet. ref. jogakad. dékán beszéde 1940. márc. 1-én az ifjúsághoz Magyarország főméltóságú kormányzója 20 éves országlása évfordulóján*. Kecskemét, 1940.

Diószeghy 1920 — Diószeghy Tibor: *A darutoll*. Az Ember, Wien, 1920.

Diószeghy 1943 — Diószeghy Miklós: *Horthy Miklós élete*. Aesopus, Budapest, 1943.

Doblhoff 1938 — Br. Doblhoff Lily: *Horthy Miklós*. Athenaeum, Budapest, 1938.

Doblhoff 1944 — Br. Doblhoff Lily: *Miklós von Horthy: merisankari, vapaustaistelija, valtionhoitaja*. Kivi, Vammala, 1944.

Fabinyi 1943 — *Fabinyi Tihamér ünnepi beszéde vitéz nagybányai Horthy Miklós Őfőméltósága, Magyarország kormányzója 75. születésnapja alkalmából*. Athenaeum, Budapest, 1943.

Farkas 1920 — Farkas Károly: *Horthy-dalok*. Hódmezővásárhely, 1920.

Fodor 1939 — Fodor Gyula: *Húsz év. Ünnepi beszéd a Nemzeti Hadsereg budapesti bevonulásának huszadik évfordulóján*. Singer és Wolfner Irodalmi Intézet Rt., Budapest, 1939.

Gerley 1932 — vitéz Gerley Mihály: *Iskolai ünnepélyek. Beszédgyűjtemények*. Kókai Lajos kiadása, Budapest, 1932.

Gyimesi 1940 — Gyimesi Jenő Balázs (összeáll.): *Erdély a mienk!* Erdélyi Emlékkönyv Szerkesztő Bizottság, Kolozsvár, 1940.

Hekler 1938	Hekler Antal: *Pater patriae*. Stephaneum Nyomda, Budapest, 1938. (Különlenyomat a Napkelet 1938. második félév 6. számából.)
Herczeg 1931	Herczeg Ferenc et al.: *És mégis élünk. Magyarország 1920*–1930. Budapesti Hírlap, Budapest, 1931.
Herczeg 1939	[Herczeg Ferenc (szerk.)]: *Horthy Miklós*. Singer és Wolfner, [Budapest], 1939.
Herczeg 1943	[Herczeg Ferenc (szerk.)]: *Horthy Miklós*. Singer és Wolfner, [Budapest], 1943.
Heves 1938	Heves Kornél: *Új Hiszekegy. Beszédek, imádságok és egyéb írások*. Magánkiadás, Szolnok, 1938.
Hollós–Lajtai 1985	Hollós Ervin – Lajtai Vera: *Horthy Miklós a fehérek vezére*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1985.
Horthy 1919	*Horthy-naptár az 1920-iki szökő évre. A magyar nemzet újjászületésének emlékére*. Méhner V., Budapest, 1919.
Horthy 1937	*Horthy Miklós híd, 1933–1937*. Athenaeum, Budapest, 1937.
Horthy 1940	*Horthy Miklós*. Stádium, Budapest, 1940.
Incze 1942	Incze Antal: *Imrédy*. Turul Sajtóvállalat, [Budapest], 1942.
Jánosy 1942	Jánosy István: *Vitéz Horthy István a repülő*. Stádium, Budapest, 1942.
Jeri 1939	Alfredo Jeri: *Miklós Horthy, il ricostruttore dell'Ungheria*. Sperling e Kupfer, Milano, 1939.
Jósa 1943	Jósa János: *Horthy Miklós, a magyar nemzet atyja*. Szeged, 1943.
Jk 1930	*Miskolc thjf. város közönsége által Magyarország Főméltóságú Kormányzója vitéz nagybányai Horthy Miklós úr kormányzóvá történt megválasztása tizedik évfordulójának megünneplése alkalmából 1930. március 1-én megtartott rendkívüli díszközgyűlésén elmondott ünnepi beszédek*. Miskolc, 1930.
Jk 1938	*Jegyzőkönyv a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara 1938. november 24-én Magyarország kormányzója vitéz nagybányai Horthy Miklós úr Őfőméltósága arcképének leleplezése alkalmából dr. Éber Antal kamarai elnök elnöklete alatt tartott díszközgyűléséről*. Budapest, 1938.
Jk 1940a	*Debrecen szabad királyi város törvényhatósági bizottságának Főméltóságú vitéz nagybányai Horthy Miklós Kormányzó Úr kormányzóvá választásának huszadik évfordulója alkalmából az 1940. március hú 1. napján tartott rendkívüli közgyűléséről készült jegyzőkönyv*. Városi Nyomda, Debrecen, 1940.
Jk 1940b	*A m. kir. Erzsébet Tudományegyetemnek a Kormányzó Úr Őfőméltósága országlása 20-ik évfordulóján 1940. március 1-én tartott ünnepi közgyűlése*. Pécs, 1940.

Jk 1940c *A Sopron szab. kir. thj. város, a Civitas Fideliissima törvényhatósági bizottságának díszközgyűlése vitéz nagybányai Horthy Miklós úr Magyarország Főméltóságú Kormányzója országlásának huszadik évfordulója alkalmából.* Sopron, 1940.

Jk 1941 *Jegyzőkönyv. Készült Kolozsvárt, 1941. évi december hó 19-én, a Kolozsvári Kerületi Kereskedelmi és Iparkamara Véleményező Bizottságának vitéz nagybányai Horthy Miklós Kormányzó Úr Őfőméltósága arcképének leleplezése […] tárgyában tartott ünnepi üléséről.* Kolozsvár, 1941.

Karsai–Pintér 1960 Karsai Elek – Pintér István: *Darutollasok. Szegedtől a királyi Várig.* Zrínyi Kiadó, Budapest, 1960.

IV. Károly 1921 *IV. Károly visszatérési kísérletei*. 1. füzet. M. Kir. Minisztérium, H. n., [1921].

Kertész 1938 Kertész János: *Horthy Miklós kormányzó lengyelországi útja*. Magyar Mickievicz Társaság, Budapest, 1938.

Key-Åberg 1930 Hans Key-Åberg: *Niconalus Horty: Ungerns hjälte*. Linköping, Östgötens boktryck, 1930.

Konek 1942 Konek Emil: *Az otrantói tengeri ütközet 25-ik évfordulójára*. Pallas Nyomda, Budapest, 1942.

Kornis 1940 Kornis Gyula: *A magyar politika hősei*. Franklin Társulat, Budapest, 1940.

Kosáry 1941 Kosáry Domokos: *A History of Hungary*. The Benjamin Franklin Bibliophile Society, Cleveland–New York, 1941.

Kosáry 1943 Kosáry Domokos: *Magyarország története*. Országos Közoktatási Tanács, Budapest, 1943. (Nemzetnevelő Könyvtára)

Magyar 1938 Magyar Kelemen: *Kormányzónk. Vitéz nagybányai Horthy Miklós rövid életrajza*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1938.

Majorné 1920 Majorné Papp Mariska: *Állj meg, Horthy Miklós! És egyéb költemények*. Magyar Nemzeti Munkáskönyvtár, Budapest, 1920.

Marjay 1939 Marjay Frigyes: *Szegedtől Uzsokig, 1919–1939*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1939.

Marjay 1941 Marjay Frigyes: *Keresztes hadjárat 1941…* Stádium Sajtóvállalat Rt., Budapest, 1941.

Marschalkó 2002 Marschalkó Lajos: *Gömbös Gyula, a fajvédő vezér*. Gede Testvérek Bt., Budapest, 2002.

Málnási 1937 Málnási Ödön: *A magyar nemzet őszinte története*. Cserépfalvi, Budapest, 1937.

Mályusz 2006	Mályusz Elemér: *A vörös emigráció*. Attraktor, Máriabesnyő–Gödöllő, 2006.
Mihalovics 1941	Mihalovics Zsigmond: *Nemzeti és társadalmi ünnepeink. Beszédvázlatok*. Actio Catholica Országos Elnöksége, Budapest, 1941.
Mikusch 1937	Dagobert von Mikusch: *Gázi Musztafa Kemál: fél évszázad Törökország történelméből*. Budapest, 1937.
Nagymihály 1940	Nagymihály Sándor: *Egyszer nem volt Magyarország… Horthy Miklós és a szegedi ellenforradalom*. Halász Pál és Társa, Budapest, 1940.
Némethy 1932	Némethy Béla: *Hol vagy magyar Hitler?* Lehel, Budapest, 1932.
Nógrádi 1926, 1933	Nógrádi Gyula: *A kormányzó és a nagybányai Horthy-nemzetség*. Földváry testvérek kiadása, Budapest, 1926., 1933[2]
Otranto 1927	*Otranto, 1917. május 15. Az otrantói tengeri ütközet 10 évfordulójára*. Magyar Adria Egyesület, Budapest, 1927.
Pilch 1928, 1929	Pilch Jenő: *Horthy Miklós*. Athenaeum, Budapest, 1928., 1929[2]
Pilch 1930	Pilch Jenő: *Horthy Miklós. A tízéves kormányzói évfordulóra*. Atheneaum, Budapest, 1930.
Prohászka–Gömbös–Farkas 1921	*Ünnepi harangszó. Prohászka Ottokár, Gömbös Gyula, Farkas Edith beszédei az 1920. dec. 10-én tartott Horthy-ünnepélyen.* „Élet” Irodalmi és nyomda Részvénytársaság, Budapest, 1921.
Révay 1934	Révay József: *Gömbös Gyula élete és politikája*. Franklin Társulat, Budapest, 1934.
Rutter 1939	Owen Rutter: *Regent of Hungary. The authorized life of Admiral Nicholas Horthy*. Rich & Cowan Ltd., London, 1939.
Sándor 1938	Sándor József: *Vitéz nagybányai Horthy Miklós, Magyarország kormányzója és népe az Árpád-házi királyok vérében*. A szerző kiadása, Budapest, 1938.
Soós 1934	*Soós Károly nyugállományú gyalogsági tábornok, volt honvédelmi miniszter, a Kormányzó Úr Őfőméltósága magas színe előtt a Nemzeti Hadsereg Budapestre való bevonulásának 15. évfordulója alkalmából 1934. november 17-én elmondott beszéde*. A szerző kiadása, 1934.
Schmidt-Pauli 1936	Edgar von Schmidt-Pauli: *Nikolaus von Horthy, Admiral, Volksheld und Reichsverweser*. Süd-Ost Verlag, Berlin–Budapest, 1936.
Szabó 1941	Szabó László: *Horthy Miklós, a nemzet első munkása*. Szabó Dezső Nyomdája, Budapest, 1941. (Nemzeti Munkaközpont Könyvtára)
Szádeczky-Kardoss 1941	Szádeczky-Kardoss Tibor: *Horthy Miklós*. Városi Nyomda, Debrecen, 1941.
Szekfű 1989	Szekfű Gyula: *Három nemzedék és ami utána következik*. Maecenas, Budapest, 1989.

Szécsy 1931 vitéz nemes Szécsy Imre et el.: *A tízéves Vitézi Rend 1921–1931*. Országos Vitézi Szék, Budapest, 1931.

Temesy 1941 vitéz Temesy Győző: *Országgyarapító Horthy Miklós*. MEFHOSZ, Budapest, 1941.

Técsy 1935 D. Técsy V.: *Miért lett Horthy Miklós a kormányzó?* Hódmezővásárhely, 1934.

Thardy 1941 Thardy W. Lajos: *A Novara hőse. Horthy-éposz*. Nagy Károly Grafikai Műintézete, Debrecen, 1941.

Traeger 1938 Traeger Ernő: *Horthy Miklós hetvenéves*. Budapest, 1938.

Ujlaki 1921 Ujlaki Antal: *Szeged a forradalomban és a nemzeti föltámadásban*. Szeged, 1921.

Unger 1942 Unger Béláne királydaróczi Asztalos Boriska: *A Hongyarapító*. Szatmárnémeti, 1942.

Véssey 1939a vitéz Véssey Frigyes: *Emlékezzünk*. Hangya Központ, Budapest, 1939.

Véssey 1939b vitéz Véssey Frigyes: *Új honfoglalás*. Hangya Központ, Budapest, 1939.

Véssey 1940 vitéz Véssey Frigyes: *Hazánk újjáépítője*. Hangya Központ, Budapest, [1940.]

Véssey 1943a Vitéz Véssey Frigyes: *A 75 éves Kormányzó Urunk*. Hangya Központ, Budapest, 1943.

Véssey 1943b Vitéz Véssey Ferenc: *Mindent a hazáért*. Hangya Központ, Budapest, 1943.

Volly 1941 Volly István (szerk.): *Horthy-dalok kormányzó úr őfőméltósága 73-ik neve napjára*. Magyar Népművelők Társasága, Budapest, 1941.

Vozáry 1943 R. Vozáry Aladár: *Évfordulón. Ünnepi beszéd Kormányzó Urunk 75. születésnapján*. Budapest, 1943.

Walzel 1938 Walzel Kelemen: *Kormányzónk. Vitéz nagybányai Horthy Miklós rövid életrajza*. Dr. Vajna György és Társa, Budapest, 1938.

Zsadányi–Kussinszkyky 1931 Zsadányi Oszkár–Kussinszky Endre: *A felszabadulás aranykönyve*. Haladás, Pécs, 1931.

Történelemtankönyvek, olvasókönyvek

Alszeghy–Brisits–Sík 1937 Alszeghy Zsolt–Brisits Frigyes–Sík Sándor: *Magyar olvasókönyv a fiú- és leánygimnázium III. osztálya számára*. Szent István Társulat, Budapest, 1937.

Bagdy 1926 Bagdy István (szerk.): *A magyar nemzet története alkotmánytörténeti és honpolgári ismeretekkel. Az elemi népiskolák V–VI. osztálya számára*. Kalász, Budapest, 1926.

Balogh 1927	Balogh Albin: *Magyarország történelme a gimnázium, reálgimnázium és reáliskola III. osztálya számára*. Szent István Társulat, Budapest, 1927.
Balogh 1931	Balogh Albin: *Magyarország történelme. A gimnázium, reálgimnázium, reáliskola és leányközépiskolák III., a leánykollégiumok IV. osztálya számára*. Szent István Társulat, Budapest, 1931.
Balogh 1938	Balogh Albin: *Magyarország történelme. A gimnázium és leánygimnázium III. osztálya számára*. Szent István Társulat, Budapest, 1938.
Balogh 1942	Balogh Albin: *Magyarország történelme. A gimnázium és leánygimnázium III. osztálya számára*. Szent István Társulat, Budapest, 1942.
Balogh 1943	Balogh Margit: *Magyar történelem*. Miéme–kiadás, Budapest, 1943.
Bartha–Tordai 1932	Bartha György–Tordai Ányos: *Magyar olvasókönyv gimnáziumok, reálgimnáziumok és reáliskolák III. osztálya számára*. Lampel R. Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1932.
Barthos–Koch 1931	Barthos Kálmán–Koch István: *Magyarország történelme a középiskolák VIII. osztálya számára*. Franklin Társulat, Budapest, 1931.
Csorba–Vikár 1929	Csorba Ödön–Vikár Kálmán: *Magyar olvasókönyv az elemi népiskolák III. osztálya számára*. Kalász Könyvkiadó Rt., Budapest, 1929.
Csóka 1931	Csóka Lajos: *Magyarország történelme a mohácsi vésztől napjainkig, tekintettel a világtörténelmi kapcsolatokr*a. *A kath. polgári fiúiskolák IV. osztály számára*. Budapest, Szent István Társulat, 1931.
Domanovszky 1930	Domanovszky Sándor: *Világtörténelem a francia forradalom kitörésétől napjainkig. A középiskolák VII. osztálya számára*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1930.
Ember 1926	Ember István: *A magyar nemzet története a középiskolák III. osztálya számára*. Athenaeum, Budapest, 1926.
Ember 1930	Ember István: *Világtörténelem. IV. Legújabb kor. A középiskolák VII. osztálya számára*. Athenaeum, Budapest, 1930.
Erdélyi 1931	Erdélyi László: *A magyar történelem új rendszerben*. A szerző kiadása, Budapest, 1931.
Farkas–Komáromi 1930	Farkas László–Komáromi Károly: *Történelem a felső kereskedelmi iskolák számára. III. rész. A magyar nemzet története*. Athenaeum, Budapest, 1930.
Farkas–Molnár 1943	Farkas László–Molnár Béla: *Történelem gazdasági középiskolák számára. IV. rész. Magyar történelem a szatmári békétől napjainkig*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1943.

Gál–Szerdahelyi 1929	Gál Árpád–Szerdahelyi László: *A magyar nemzet története a mohácsi vésztől napjainkig. A polgári fiúiskolák IV. osztálya számára*. Athenaeum, Budapest, 1929.
Glósz–Reőthy 1935a	Glósz–Reőthy: *Magyar olvasókönyv a polgári fiúiskolák II. osztálya számára*. Lampel R. Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1935.
Glósz–Reőthy 1935b	Glósz–Reőthy: *Magyar olvasókönyv a polgári leányiskolák II. osztálya számára*. Lampel R. Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1935.
Győrffy 1925	Győrffy János: *A magyarok története a kath. osztatlan népiskolák felső osztályai számára*. Szent István Társulat, Budapest, 1925.
Havas 1928	Havas István: *A magyar nemzet története a mohácsi vésztől napjainkig. Világtörténeti kapcsolatokkal. A polgári fiúiskolák IV. osztálya számára*. Franklin Társulat, Budapest, 1928.
Havas 1942	Havas István: *A magyar nemzet története a mohácsi vésztől napjainkig. Világtörténeti kapcsolatokkal. A polgári fiúiskolák IV. osztálya számára*. Franklin Társulat, Budapest, 1942.
Jánossy–Varga 1939	Jánossy István–Varga Zoltán: *A legújabb kor története a középiskolák VI. osztálya számára*. Országos Református Tanáregyesület – Országos Evangélikus Tanáregyesület, Debrecen, 1939.
Jászai–Balanyi 1924	Jászai Rezső–Balanyi György: *Magyarország története a mohácsi vésztől napjainkig a középiskolák IV. osztálya számára*. 4. kiadás. Lampel, Budapest, 1924.
Jászai–Balanyi 1926	Jászai Rezső–Balanyi György: *Magyarország története a középiskolák III. osztálya számára*. Lampel, Budapest, 1926.
Jászai–Balanyi 1931	Jászai Rezső–Balanyi György: *Magyarország története a középiskolák VIII. osztálya számára*. Lampel, Budapest, 1931.
Jékely 1938	Jékely Lajos et al. (szerk.): *Magyar olvasókönyv a protestáns gimnáziumok és leánygimnáziumok III. osztálya számára*. Franklin Társulat, Budapest, 1938.
Kalma 1931	Kalma Pál: Segédkönyv *a történelem tanításához az ág. h. ev. elemi iskola IV. osztálya számára*. K. n., Budapest, 1931.
Kerékgyártó 1929	Kerékgyártó Ilona: *A magyar nemzet története. II. rész. A mohácsi vésztől napjainkig. A polgári leányiskolák IV. osztály számára*. Athanaeum, Budapest, 1929.
Kontraszty–Tihanyi 1930	Kontraszty Dezső–Tihanyi Béla: *Egyetemes történelem a gimnáziumok, reálgimnáziumok és reáliskolák számára. IV. rész. A francia forradalom és a legújabb kor története*. Franklin Társulat, Budapest, 1930.
Kovács 1927	Kovács Géza: *Magyar olvasókönyv a középiskolák II. osztálya számára*. Franklin Társulat, Budapest, 1927.

Kovács 1932	Kovács Géza: *Magyar olvasókönyv a középiskolák II. osztálya számára*. Franklin Társulat, Budapest, 1932.
Lóránd 1921	Lóránd Lajos: *A magyar nemzet története a mohácsi vésztől napjainkig világtörténeti kapcsolatokkal. A polgári fiúiskolák IV. osztálya számára*. Lampel R. (Wodianer F. és Fiai) Rt. Könyvkiadó-vállalata, Budapest, 1921.
Marczell–Szolomájer 1930	Marczell Ágoston–Szolomájer Tasziló: *Egyetemes történelem IV. rész. A gimnázium, reálgimnázium és reáliskola VII. osztálya számára*. Szent István Társulat, Budapest, 1930.
Marczell–Szegedi 1940	Marczell Ágoston–Szegedi Tasziló: *Egyetemes történelem III. A legújabb kor története a francia forradalomtól napjainkig a gimnázium és leánygimnázium VI. osztály számára*. Szent István Társulat, Budapest, 1940.
Marczinkó–Pálfi 1939	Marczinkó Ferenc–vitéz Pálfi János: *Magyarország története különös tekintettel a társadalmi életre és intézményekre*. Lampel R. (Wodianer F. és Fiai), Budapest, 1939.
Marczinkó–Pálfi–Várady 1938	Marczinkó Ferenc–vitéz Pálfi János–Várady Erzsébet: *A magyar nemzet elbeszélő története. A gimnázium és leánygimnázium III. osztálya számára*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1938.
Marczinkó–Pálfi–Várady 1942	Marczinkó Ferenc–vitéz Pálfi János–Várady Erzsébet: *Magyarország története a szatmári békétől napjainkig. A gimnázium és leánygimnázium VIII. osztálya számára*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1942.
Mesterházy 1941	Mesterházy Jenő: *A magyar nemzet történelme a XVIII. század végétől napjainkig a mai állami szervezet ismertetésével. A líceum és a leánylíceum IV. osztálya számára*. Franklin Társulat, Budapest, 1941.
Meszlényi 1930	Meszlényi Antal: *A magyar nemzet története kapcsolatban a világtörténet legfontosabb eseményeivel. A katolikus polgári leányiskolák IV. osztálya számára*. 2. kiad. Szent István Társulat, Budapest, 1930.
Meszlényi 1937	Meszlényi Antal: *A magyar nemzet története kapcsolatban a világtörténet legfontosabb eseményeivel. A katolikus polgári leányiskolák IV. osztálya számára*. 2. kiad. Szent István Társulat, Budapest, 1937.
Miskolczy–Szolomájer 1931	Miskolczy István–Szolomájer Tasziló: *Magyarország története a fiúközépiskolák VIII. osztálya számára*. Szent István Társulat, Budapest, 1931.

Népiskola 1933	*A magyar nemzet története. Alkotmánytan. Földrajz. A magyarországi kisebbségi elemi népiskolák V–VI. osztálya számára*. Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, Budapest, 1933.
Novy 1926	Novy Ferenc: *A magyar nemzet története. Állampolgári ismeretek. Az osztatlan elemi népiskolák V–VI. osztálya számára*. Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, Budapest, 1926.
Novy 1941	Novy Ferenc: *A magyar nemzet története. Állampolgári ismeretek. Az elemi népiskolák V–VI. osztálya számára*. Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, Budapest, 1941.
Novy 1944	Novy Ferenc: *A magyar nemzet története. Állampolgári ismeretek. Az elemi népiskolák V–VI. osztálya számára*. Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, Budapest, 1944.
Padányi–Terjék 1943	Padányi Viktor – Terjék László: *Egyetemes és magyar történet*. Szeged, 1943.
Prónai 1935	Prónai Antal: *Magyar olvasókönyv a katolikus polgári fiú- és leányiskolák I. osztálya számára*. Szent István Társulat, Budapest, 1935.
Sebestyén 1928	Sebestyén Gyula: *A magyar nemzet története a mohácsi vésztől napjainkig. A polgári leányiskolák IV. osztálya számára*. Franklin Társulat, Budapest, 1928.
Szabó 1926	Szabó Dezső: *Magyarország története. Gimnáziumok, reálgimnáziumok és reáliskolák III. osztálya számára*. Franklin, Budapest, 1926.
Szegedi 1942	Szegedi Tasziló: *Magyarország története a szatmári békétől napjainkig. A gimnázium és leánygimnázium VIII. osztálya számára*. Szent István Társulat, Budapest, 1942.
Szinnyei 1928	Szinnyei József: *Magyar olvasókönyv a középiskolák III. osztálya számára*. Kókai Lajos kiadása, Budapest, 1928.
Szondy 1927	Szondy György: *A magyar nemzet története. Osztatlan elemi népiskolák számára*. Debrecen, 1927.
Szondy 1938	Szondy György: *A magyar nemzet története. Az elemi népiskolák V–VI. osztálya számára*. Debrecen, 1938.
Szondy 1942	Szondy György: *A magyar nemzet története. Osztatlan elemi népiskolák V–VI. osztálya számára*. Debrecen, 1942.
Szügyi–Greiner 1927	Szügyi Trajtler Géza–Greiner Gyula: *A magyar nemzet történelme és alkotmánya. A kath. elemi népiskolák V–VI. osztálya számára*. Szent István Társulat, Budapest, 1927.
Szügyi–Greiner 1936	Szügyi Trajtler Géza–Greiner Gyula: *A magyar nemzet történelme és alkotmánya. Az osztott és részben osztott katholikus elemi népiskolák V–VI. osztálya számára*. Szent István Társulat, Budapest, 1936.

Takáts 1920 — Takáts György: *A magyar nemzet története. Gimnáziumok, reáliskolák és leánygimnáziumok VIII. osztálya számára*. Harmadok, átdolgozott kiadás. Athenaeum, Budapest, 1920.

Takáts 1922 — Takáts György: *Összefoglaló tételek a magyar történelemből*. A Zászlónk diákkönyvtára 41–42. Budapest, 1922.

Takáts–Koczogh 1926 — Takáts György–Koczogh András: *Egyetemes történelem. III. rész. Az újkor története a westfaliali békekötéstől napjainkig. Gimnáziumok és reáliskolák használatára*. Athenaeum, Budapest, 1926.

Ujházy 1927 — Ujházy László: *A magyar nemzet oknyomozó történelme. Középiskolák VIII. osztálya számára*. Harmadik kiegészített kiadás. Budapest, Szent István Társulat, 1927.

Varga 1939 — Varga Zoltán: *A magyar nemzet elbeszélő története a középiskolák III. osztálya számára.* Országos Református Tanáregyesület – Országos Evangélikus Tanáregyesület, Debrecen, 1939.

Varga 1942 — Varga Zoltán: *A magyar nemzet története. II. rész. (A szatmári békétől) Gimnáziumok és leánygimnáziumok VIII. osztálya számára*. Országos Református Tanáregyesület – Országos Evangélikus Tanáregyesület, Debrecen, 1942.

Várady 1934 — Várady Erzsébet: *A magyar nemzet története a szatmári békétől napjainkig. A leánygimnáziumok, leánylíceumok és leánykollégiumok VIII. osztálya számára*. Athenaeum, Budapest, 1934.

Vicsay 1940 — Vicsay Lajos (összeáll.): *Történelmi olvasókönyv a magyar történelem tanításához*. Ablaka György Könyvnyomdája, Szeged, 1940.

Vicsay 1943 — Vicsay Lajos (összeáll.): *Történelmi olvasókönyv a magyar történelem tanításához*. 2. átd., bőv. kiad.Szeged, 1943.

Iskolai értesítők

Akurátni 1936 — Akurátni József (szerk.): *A polgári nyilvános jogú magán koedukációs polgári fiú- és leányiskola értesítője az 1935–36. tanévről*. Büdszentmihály, 1936.

Akurátni 1939 — Akurátni József (szerk.): *A polgári nyilvános jogú magán koedukációs polgári fiú- és leányiskola értesítője az 1938–39. tanévről*. Büdszentmihály, 1939.

Akurátni 1940 — Akurátni József (szerk.): *A polgári nyilvános jogú magán koedukációs polgári fiú- és leányiskola értesítője az 1939–40. tanévről*. Büdszentmihály, 1940.

Bátai 1943 Bátai M. Ilona: *A pécsi róm. kat. Szent Erzsébet leánygimnázium évkönyve az 1942/43. tanévről*. Dunántúl–Pécsi Egyetemei Lapkiadó, Pécs, 1943.

Bátori 1939 Bátori József (szerk.): *A székesfehérvári Goldziher Ignác izr. elemi népiskola 1938–39. tanévi értesítője*. Minerva, Székesfehérvár, 1939.

Bátori 1940 Bátori József (szerk.): *A székesfehérvári Goldziher Ignác izr. elemi népiskola 1937–38. tanévi értesítője*. Minerva, Székesfehérvár, 1940.

Bentzik 1942 Bentzik Mihály (szerk.): *A zalaegerszegi m. kir. állami Deák Ferenc gimnázium évkönyve az 1941–42. iskolai évről*. Zalaegerszeg, 1942.

Bogáromy 1940 Bogáromy Zoltán (szerk.): *A tiszafüredi m. kir. állami polgári- és leányiskola évkönyve az 1939–40. tanévről*. Tiszafüred, 1940.

Dörner 1931 Dörner Géza (szerk.): *A salgótarjáni m. kir. állami polgári fiú- és leányiskola 1930–31. tanévi értesítője*. Turul, Salgótarján, 1931.

Dunda 1941 Dunda Ernő (szerk.): *Az ungvári kir. görögkatolikus líceum és kántor-tanítóképző intézet és gyakorló népiskola évkönyve az 1940–41. iskolai évről*. Ungvár, 1941.

Eredics 1940 Eredics M. Cecília (szerk.): *A hódmezővásárhelyi római katolikus Szent Domonkos-rendi elemi és polgári leányiskola évkönyve az 1939–40. iskolai évről*. Hódmezővásárhely, 1940.

Fux 1939 Fux Antal (szerk.): *Debreceni négyévfolyamú fiú felső kereskedelmi iskola. Évkönyv, 1938–39*. Lehotai Pál Könyvnyomdája, Debrecen, 1939.

Girtler 1941 Girtler Mária (szerk.): *A győri m. kir. állami tanítóképző-intézet és leánylíceum évkönyve az 1940/41. iskolai évről*. Győr, 1941.

Goldberger 1936 Goldberger Salamon (szerk.): *A Pesti Izraelita Hitközség reálgimnáziumának értesítője 1935–1936. iskolai évről*. Budapest, 1936.

Gróf 1930 Gróf Samu (szerk.): *A soproni ágostai hitvallású evangélikus népiskola értesítője az 1929–30. iskolai évről*. Sopron, Vitéz Tóth Alajos könyvnyomdai műintézete, 1930.

Gróf 1931 Gróf Samu (szerk.): *A soproni ágostai hitvallású evangélikus népiskola értesítője az 1930–31. iskolai évről*. Vitéz Tóth Alajos könyvnyomdai műintézete, Sopron, 1931.

Grósz 1934 Grósz János (szerk.): *A budapesti Deák-téri ág. hitv. evang. testvéregyházak elemi fiú- és leányiskolájának értesítője az 1933/34. tanévről*. Budapest, 1934.

Hollós 1930 Hollós János (szerk.): *A Dunántúli ág. hitv. Ev. egyházkerület soproni líceumának (reálgimnáziumának) értesítője az 1929–30. iskolai évről*. Sopron, 1930.

Hornyik 1942 — Hornyik János (szerk.): *Az újvidéki m. kir. állami kereskedelmi középiskola évkönyve az 1941–42. iskolai évről*. Újvidék, 1942.

Kaposvár 1929 — *A kaposvári állami elemi népiskolák értesítője az 1928–1929*. iskolai évről. Fenyvesi Béla és Fia Könyvnyomdája, Kaposvár, 1929.

Kőrös 1930 — Kőrös Endre (szerk.): *A Dunántúli Református Egyházkerület Pápai Nőnevelő-intézetének értesítője az 1929–30. iskolai évről*. Pápa, 1930, Főiskolai Nyomda.

Kraft 1935 — Kraft József (szerk.): *A pápai m. kir. áll. tanítóképző-intézet XIX. értesítője az 1934–35. tanévről*. Pápa, 1935.

Ladók 1938 — Ladók Sándor (szerk.): *A Budapest székesfővárosi II. kerületi községi Árpád-házi Boldog Margit Női felső kereskedelmi iskola értesítője az 1937/1938. iskolai évről*. Budapest, 1938.

Megyesi 1941 — Megyesi Ferenc (szerk.): *Az újvidéki m. kir. áll. 1. reálgimnázium értesítője az 1940–41. tanévről*. Uránia Nyomda, Újvidék, 1941.

Nagy 1930 — Nagy Balázs (szerk.): *A pannonhalmi Szent Benedek-rend kőszegi Ferenc József kath. reálgimnáziumának értesítője az 1929–30. iskolai évről*. Kőszeg, 1930, Rónai Frigyes Könyvnyomdája.

Németh 1937 — Németh Olga (szerk.): *A Dunaföldvári áll. segélyezett községi polgári leányiskola értesítője az 1936–37. tanévről*. Dunaföldvár, 1937.

Nyáry 1939 — Nyáry György (szerk.): *Szeged sz. kir. város négyévfolyamú női felsőkereskedelmi iskolájának értesítője az 1938–39. tanévről*. Szeged, 1939.

Popovics 1941 — Popovics M. Ancilla (szerk.): *Szatmárnémeti róm. kat. Leánygimnáziumának évkönyve az 1940–1941. iskolai évről*. Szatmárnémeti, 1941.

Sebestény 1933 — Sebestény Lajos et al. (szerk.): *A gyöngyösi állami elemi fiú- és leányiskolák és az állami kisegítő iskola értesítője az 1932–33-as iskolai évről*. Gyöngyös, 1933.

Sebestyén 1937 — Sebestyén Lajos et al. (szerk.): *A gyöngyösi állami elemi fiú- és leányiskolák és az állami kisegítő iskola értesítője az 1936–37-es iskolai évről*. K. n., Gyöngyös, 1937.

Schreiber 1931 — Schreiber Ottó (szerk.): *A gyulai községi fiú-iparostanonciskola XLVIII. évi értesítője az 1930–31. tanévről*. Dobay János Könyvnyomdája, Gyula, 1931.

Szarka 1930 — Szarka Lajos (szerk.): *A pápai m. kir. áll. tanítóképző-intézet XIX. értesítője az 1929–30. tanévről*. Pápa, 1930.

Tábory 1940 — Tábory Géza: *A salgótarjáni m. kir. állami polgári fiú- és leányiskola 1939–40. tanévi értesítője*. Salgótarján, 1940.

Tábory 1941 Tábory Géza: *A salgótarjáni m. kir. állami polgári fiú- és leányiskola 1940–41. tanévi értesítője*. Salgótarján, 1941.

Tarpai 1934 Tarpai Ottó (szerk.): *A gyulai községi fiú-iparostanonciskola XLVIII. évi értesítője az 1933–34. tanévről*. Dobay János Könyvnyomdája, Gyula, 1934.

Teltsch 1930 Teltsch Kornél (szerk.): *A nyíregyházi államilag segélyezett ág. h. ev. Kossuth Lajos reálgimnázium hatvannegyedik értesítője az 1929–30. évről*. Nyíregyháza, Jóba Elek könyvnyomdája, 1930.

Vajda 1935 Vajda Márta (szerk.): *A pápai m. kir. polgári leányiskola értesítője az 1934–35. tanévről*. Keresztény Nemzeti Nyomdavállalat, Pápa, 1935.

Vajda 1939 Vajda Márta (szerk.): *A pápai m. kir. polgári leányiskola értesítője az 1938–39. tanévről*. Pápa, Keresztény Nemzeti Nyomdavállalat, 1939.

Vajda 1940 Vajda Márta (szerk.): *A pápai m. kir. polgári leányiskola értesítője az 1939–40. tanévről*. Keresztény Nemzeti Nyomdavállalat, Pápa, 1940.

Vajda 1942 Vajda Márta (szerk.): *A pápai m. kir. polgári leányiskola értesítője az 1941–42. tanévről*. Keresztény Nemzeti Nyomdavállalat, Pápa, 1942.

Winkler 1929 Winkler Mihály (szerk.): *A győrnádorvárosi római katholikus kisdedóvó, elemi és polgári leányiskola értesítője az 1928–29. iskolai évről*. Győr, 1929.

Zwick 1931 Zwick Vilmos (szerk.): *A nyíregyházi államilag segélyezett ág. h. ev. Kossuth Lajos reálgimnázium hetvenedik értesítője az 1930–31. évről*. Jóba Elek könyvnyomdája, Nyíregyháza, 1931.

Kiállítás–katalógusok

KK 1927 *Az 1927. évi őszi kiállítás képes tárgymutatója. 1927. október – november.* Országos Magyar Képzőművészeti Társulat, Budapest, 1927.

KK 1928 *Az 1928. évi tavaszi kiállítás képes tárgymutatója. 1928. március 11. – április 9.* Országos Magyar Képzőművészeti Társulat, Budapest, 1928.

KK 1929 *Az 1929. évi tavaszi kiállítás képes tárgymutatója. 1929. március 2-től április 7-ig.* Országos Magyar Képzőművészeti Társulat, Budapest, 1929.

KK 1930 *Az 1930/31. évi jubileumi kiállítás képes tárgymutatója. 1930. december – 1931. január.* Országos Magyar Képzőművészeti Társulat, Budapest, 1931.

KK 1933 *A magy. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter által rendezett Nemzeti Képzőművészeti kiállítás képes tárgymutatója. 1933. április 19. május 25.* Athenaeum, Budapest, 1933.

KK 1936 *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat 75 éves fennállása emlékére rendezett jubileumi kiállítás képes tárgymutatója 1936. május – június.* Képzőművészeti Társulat, Budapest, 1936.

KK 1939 *A vitéz nagybányai Horthy Miklós húszéves kormányzását megünneplő kiállítás képes tárgymutatója, 1939. december – 1940. január*. Országos Magyar Képzőművészeti Társulat, Budapest, [1939.]

KK 1941 *A Képzőművészeti Társulat 80 éves fennállását megünneplő jubileumi kiállítás képes tárgymutatója. 1941. február – április.* Országos Magyar Képzőművészeti Társulat, Budapest, 1941.

KK 1942a *Aba Novák Vilmos emlékkiállítás. Nemzeti Szalon Művészeti Egyesület 1942. március 8–29.* Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1942.

KK 1942b *Vitéz nagybányai Horthy Miklósné Őfőméltósága legmagasabb védnöksége alatt álló „A Magyar művészetért" Képzőművészeti kiállításának képes tárgymutatója. 1942. június 6–22.* Budapest, 1942.

KK 1943a *A téli kiállítás képes tárgymutatója. 1942. december 6. – 1943. január 3.* Országos Magyar Képzőművészeti Társulat, Budapest, 1943.

KK 1943b *Vitéz nagybányai Horthy Miklósné Őfőméltósága legmagasabb védnöksége alatt álló „A Magyar művészetért" IV. Képzőművészeti kiállításának képes tárgymutatója. 1943. május 16–30.* Budapest, 1943.

KK 1943c *A tavaszi kiállítás képes tárgymutatója 1943. március 27. – április 26.* Országos Magyar Képzőművészeti Társulat, Budapest, 1943.

Kalendáriumok

Hangya 1930 *Hangya-naptár az 1930-ik közönséges évre*. Hangya-központ, Budapest, 1930.

Hangya 1931 *Hangya-naptár az 1931-ik közönséges évre*. Hangya-központ, Budapest, 1931.

Hangya 1939 *Hangya-naptár az 1939-ik közönséges évre*. Hangya-központ, Budapest, 1939.

Hangya 1940 *Hangya-naptár az 1940-ik szökő évre*. Hangya-központ, Budapest, 1940.

Hangya 1941 *Hangya-naptár az 1941-ik évre*. Hangya-központ, Budapest, 1941.

Hangya 1943 *Hangya-naptár az 1943-ik évre*. Hangya-központ, Budapest, 1943.

Kath. Nép. 1939 *A Katholikus Népszövetség naptára 1939-iki közönséges évre*. Katholikus Népszövetség, Budapest, 1939.

Kath. Nép. 1940 *A Katholikus Népszövetség naptára 1940-iki szökő évre*. Katholikus Népszövetség, Budapest, 1940. (34. évfolyam)

Kath. Nép. 1941	*A Katholikus Népszövetség naptára 1941-iki évre.* Katholikus Népszövetség, Budapest, 1941.
Kis Újság 1939	*Kis Újság nagy képes naptára az 1939-ik évre.* Kis Újság Lapkiadó Kft., 1939.
Kis Újság 1941	*Kis Újság nagy képes naptára az 1941-ik évre.* Kis Újság Lapkiadó Kft., 1941.
Kis Újság 1942	*Kis Újság nagy képes naptára az 1942-ik évre.* Kis Újság Lapkiadó Kft., 1942.
Kis Újság 1943	*Kis Újság naptára az 1943-ik évre.* Kis Újság Lapkiadó Kft., 1943.
PH 1939	*Pesti Hírlap naptára 1939.* Légrády testvérek, Budapest, 1939.
PH 1941	*Pesti Hírlap naptára 1941.* Légrády testvérek, Budapest, 1941.
PH 1942	*Pesti Hírlap naptára 1942.* Légrády testvérek, Budapest, 1942.
Segítsetek 1939	*Segítsetek. Az Országos Református Szeretetszövetség naptára az 1939. évre.* Tiszántúli Református Egyházkerület, Debrecen, 1939.
Segítsetek 1941	*Segítsetek. Az Országos Református Szeretetszövetség naptára az 1941. évre.* Tiszántúli Református Egyházkerület, Debrecen, 1941.
Új Nemz. 1934	*Az Új Nemzedék nagy képes naptára az 1934. közönséges esztendőre.* Központi Sajtóvállalat, Budapest, 1934.
Új Nemz. 1935	*Az Új Nemzedék nagy képes naptára az 1935. közönséges esztendőre.* Központi Sajtóvállalat, Budapest, 1935.
Új Nemz. 1939	*Az Új Nemzedék nagy képes naptára az 1939. közönséges esztendőre.* Központi Sajtóvállalat, Budapest, 1939.

Filmek, filmhíradók[1]

Corvin Híradó 1919: 1/1–10.	Horthy Miklós bevonulása Budapestre http://filmhiradokonline.hu/search.php?k=3432
Dél felé 1941	Dél felé. Összeáll.: Bánáss József. Magyar Film Iroda, 1941.
Észak felé 1938	Észak felé. A felvidéki országrészek visszaszerzésének történelmi filmje. Összeáll.: Cserépy László. Magyar Film Iroda, 1938.
Kadétszerelem 1941	Kadétszerelem. Rend.: Bán Frigyes. Palatinus Film, 1941.
Kelet felé 1940	Kelet felé. Az erdélyi országrészek visszacsatolásának hatalmas történelmi filmje. Összeáll.: Bánáss József. Magyar Film Iroda, 1940.
Magyar sasok 1943	Magyar sasok. Rend.: László István. Kokas Film, 1943.
Magyar Világhíradó 1932: 422/3.	A Mezőgazdasági Kiállítás és Vásár megnyitása http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=161

[1] A letöltési idő minden film és filmhíradó esetén 2013-07-26.

Magyar Világhíradó 1932: 430/3.	A kormányzó is meglátogatta a nagy sikerrel lezajlott Budapesti Nemzetközi Vásárt http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=214
Magyar Világhíradó 1934: 546/1.	A Boráros téri Horthy Miklós-híd építése http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=1128
Magyar Világhíradó 1934: 554/6.	A kormányzó fővárosba való bevonulásának 15. évfordulója http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=1199
Magyar Világhíradó 1934: 561/1.	A Nemzeti Hadsereg budapesti bevonulásának 15 éves jubileumi ünnepségei http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=1247
Magyar Világhíradó 1935: 584/4.	Az új országgyűlés megnyitása http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=1435
Magyar Világhíradó 1935: 606/2.	300 éves a Pázmány Egyetem http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=1608
Magyar Világhíradó 1935: 607/5.	Országos Frontharcos találkozó a királyi vár udvarán http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=1619
Magyar Világhíradó 1936: 667/1–5.	Horthy Miklós Olaszországban http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=2094
Magyar Világhíradó 1937: 683/1.	A Műegyetemi és Egyetemi Csendőrtiszti Zászlóalj emléknapja http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=2242
Magyar Világhíradó 1937: 708/3.	A Horthy Miklós-híd felavatása Budapesten http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=2468
Magyar Világhíradó 1937: 712/5.	A volt cs. és kir. haditengerészet emlékművének leleplezése http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=2507
Magyar Világhíradó 1938: 729/8–10.	Horthy Miklós Lengyelországban http://filmhiradokonline.hu/search.php?page=13&k=3432
Magyar Világhíradó 1938: 758/1–14.	Horthy Miklós Németországban (különkiadás) http://filmhiradokonline.hu/search.php?page=13&k=3432
Magyar Világhíradó 1938: 763/7.	A frontharcosok tisztelegtek a kormányzó előtt http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=3033
Magyar Világhíradó 1938: 768/4.	A Felvidéki területek visszacsatolása: Komáromban a magyar kormány fogadta a csapatai élén bevonuló kormányzót http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=3046
Magyar Világhíradó 1938: 768/10.	A Felvidéki területek visszacsatolása: Horthy Miklós Kassán http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=3052
Magyar Világhíradó 1939: 777/7.	Imrédy Béla miniszterelnök beszéde a Magyar Élet Mozgalom gyűlésén http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=3142

Magyar Világhíradó 1939: 787/8.	A Ruténföld hazatérése: A kormányzó Csapon, Munkácson, Beregszászon és Huszton http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=3224
Magyar Világhíradó 1939: 800/8.	Az új országgyűlés megnyitója http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=3347
Magyar Világhíradó 1939: 807/10.	Szeged 1919–1939 http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=3418
Magyar Világhíradó 1939: 821/9.	Az első évforduló Kassán http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=3538
Magyar Világhíradó 1939: 822/9.	Horthy bevonulásának huszadik évfordulója http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=3547
Magyar Világhíradó 1939: 824/12.	Miklós nap http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=3570
Magyar Világhíradó 1940: 838/10.	Magdolna Otthon http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=3706
Magyar Világhíradó 1940: 836/9.	Horthy kormányzóvá választásának 20. évfordulója http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=3686
Magyar Világhíradó 1940: 845/6.	Horthy István esküvője http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=3769
Magyar Világhíradó 1940: 852/8.	A kormányzó születésnapja http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=3828
Magyar Világhíradó 1940: 854/9.	Elhunyt gróf Károlyi Gyuláné, a kormányzó lánya, Paulette http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=3845
Magyar Világhíradó 1940: 864/3.	Szatmárnémeti http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=3924
Magyar Világhíradó 1940: 864/4.	Nagyvárad http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=3925
Magyar Világhíradó 1940: 865/5.	Díszszemle Kolozsvárott http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=3934
Magyar Világhíradó 1940: 866/8.	A kormányzó Marosvásárhelyen http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=3943
Magyar Világhíradó 1941: 904/10.	A Kormányzó úr születésnapja http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=4267
Magyar Világhíradó 1941: 906/8.	Hősi emlékmű Kenderesen http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=4283
Magyar Világhíradó 1941: 910/6.	A magyar kenyér ünnepe http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=4311

Magyar Világhíradó 1942: 935/5.	A kormányzó úr arcképe http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=4499
Magyar Világhíradó 1942: 952/10.	1917–1942 (az otrantói csata negyedszázados évfordulója) http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=4647
Magyar Világhíradó 1942: 966/1.	Csaba útján (emlékezés Horthy Istvánra) http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=4759
Magyar Világhíradó 1942: 981/3.	A Szeretfalva–Déda vasútvonal avatása http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=4863
Magyar Világhíradó 1942: 981/4.	Horthy Miklós névnapja http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=4864
Magyar Világhíradó 1942: 982/5.	Hadnagyavatás a kormányzó névünnepén http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=4871
Magyar Világhíradó 1943: 995/5.	Március 15-i ünnepség a Hősök terén http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=4959
Magyar Világhíradó 1943: 1001/9.	Horthy István emlékművének leleplezése jász-nagykun-szolnoki vármegyeházán http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=5003
Magyar Világhíradó 1943: 1002/6.	Vitéz Nagybányai Horthy Miklós, Magyarország főméltóságú kormányzója látogatása Németországban, Hitler főhadiszállásán http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=5009
Magyar Világhíradó 1943: 1005/10.	Az otrantói csata 26. évfordulójának ünnepsége a Folyami Erőknél és koszorúzás a Horthy Miklós laktanyában a 14-es tengerészhősök emlékére http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=5035
Magyar Világhíradó 1943: 1008/1.	Magyarország kormányzója – Ünnepi szám Horthy Miklós 75. születésnapja alkalmából. http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=5052
Magyar Világhíradó 1943: 1009/10.	Kállay Miklós miniszterelnök ünnepi rádióbeszéde Horthy Miklós 75. születésnapja tiszteletére http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=5062
Magyar Világhíradó 1943: 1011/1.	Horthy Miklós, Magyarország kormányzója 75. születésnapjának ünnepségei a német birodalomban http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=5082
Magyar Világhíradó 1943: 1018/4.	A hősi halált halt Nagybányai vitéz Horthy István bronzszobrának avatása http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=5137
Negyedíziglen 1942	Negyedíziglen. Rend.: Farkas Zoltán. Hunnia Filmgyár, 1942. http://www.youtube.com/watch?v=PAeTYMulN7Y

Triumph des Willens 1935	*Triump des Willens. Das Dokument vom Reichsparteitag 1934*. Rend.: Leni Riefenstahl. 1935.
Üzenet a Volga partjáról 1942	Üzenet a Volga partjáról. Rend.: Deésy Alfréd. Kárpát Film, 1942.

Hangfelvételek

Igazságot…, É. n.	*Igazságot szép Magyarországnak, 1938–1944. A magyar királyi honvédség zenekarainak eredeti hangfelvételei*. Nemzetek Európája Kiadó, Budapest, É. n.
Horthy Miklós táborában…, É. n.	*Horthy Miklós táborában. A magyar királyi honvédség zenekarainak eredeti hangfelvételei*. Nemzetek Európája Kiadó, Budapest, É. n.
Fel-fel vitézek, É. n.	*Fel-fel vitézek 1938–1944. A magyar királyi honvédség zenekarainak eredeti hangfelvételei*. Nemzetek Európája Kiadó, Budapest, É. n.

Sajtó (napi- és hetilapok, folyóiratok, közlönyök)[2]

A Magyar Posta Hivatalos Lapja	1919, 1930
A Magyar Zsidók Lapja[3]	1942–1944
A Nép	1919–1920, 1940–1943
A Népiskola Ünnepei	1939–1944
A Tenger	1915–1918, 1927, 1937
Az Ember	1919–1926
Az Est	1917, 1919–1939
Az Ország	1944–1945
Az Újság	1919–1925
Bajtárs	1934
Bécsi Magyar Újság	1919–1923
Békésmegye	1922
Borsod	1923
Budapesti Hírlap	1917–1939
Budapesti Közlöny	1890, 1900, 1905, 1910, 1930–1943
Csendőrségi Lapok	1940
Czeglédi Híradó	1919–1920, 1922
Debreczen	1924, 1930

[2] A dátumokat az egyszerűség kedvéért adtam meg ilyen formában. A *Szózat*on kívül ugyanis a többi napilap esetében kizárólag csak a kultuszépítés szempontjából jelentős eseményekre, évfordulókra stb. koncentráltam. A *Szózat* összes számát átnéztem. Az 1914 előtti dátumok a Ferenc Józsefhez kötődő évfordulókra vonatkoznak.

[3] 1944. április 17-től *Magyarországi Zsidók Lapja*.

Debreczeni Független Újság	1919–1920
Debreceni Protestáns Lap	1940, 1943
Deutsche Zeitung	1942
Délibáb	1932
Délvidék	1941
Dunamelléki Egyházkerületi Közlöny	1930, 1940, 1943
Dunántúli Hírlap	1919–1921, 1940, 1943
Dunántúli Protestáns Lap	1930, 1938, 1940
Eb ura fakó!	1944
Egri Népújság	1919–1920, 1922
Egyedül Vagyunk	1942–1943
Egyenlőség	1930, 1938
Ellenzék	1940–1941, 1943
Előörs	1930
Érdekes Újság	1915–1920
Esti Kurír	1923–1944
Esztergom és Vidéke	1919–1921
Evangélikus Családi Lap	1938–1943
Felvidéki Újság	1940, 1943
Fényes László hetilapja	1919
Fővárosi Közlöny	1919–1920, 1930, 1939–1940, 1943
Függetlenség	1933–1941
Gyöngyös és Vidéke	1919
Győri Hírlap	1919–1920
Halasi Újság	1919–1920
Hatvani Hírlap	1919–1920
Hazánk	1920
Hevesvármegye Hivatalos Lapja	1919
Honvédelem	1921–1923
Jövő	1921–1923
Kalocsai Néplap	1919–1920
Karcagi Napló	1923
Kárpáti Híradó	1939–1940
Katolikus Szemle	1940
Kecskemét és Vidéke	1930, 1940
Kecskeméti Közlöny	1919–1920, 1922, 1926
Képes Vasárnap	1938, 1940–1943
Képzőművészet	1927

Komáromi Lapok	1941
Kőszeg és Vidéke	1920, 1922
Lányok Útja	1944
Levente	1925–1938
Magyar Cserkész	1938–1943
Magyar Futár	1941–1943
Magyar Hírlap	1917, 1929–1930
Magyar Katonaújság	1940–1943
Magyar Közlekedéstudományi Szemle	1942
Magyar Nemzet	1938–1944
Magyar Nők Lapja	1939–1943
Magyar Szárnyak	1941
Magyar Szárnyaskerék	1941
Magyar Szemle	1930, 1934, 1940, 1943
Magyar Szó	1942
Magyarország	1938–1944
Magyarság	1929–1930, 1934, 1938–1944
Magyarság Útja	1940–1941
Makói Újság	1920
Mezőkövesd és Vidéke	1919–1920, 1922–1923
Miskolczi Napló	1919–1920, 1922
MOVE	1919–1921
Múlt és Jövő	1930, 1940, 1943
Nagy–Kunság	1920
Nagyvárad	1941, 1943
Napkelet	1930, 1934
Nemzeti Figyelő	1933–1936
Nemzeti Sport	1940, 1943
Nemzeti Újság	1919–1944
Nemzetőr	1940–1944
Népszava	1918–1944
Néptanítók Lapja	1919–1942
Nógrádi Hírlap	1923
Nyírvidék	1920, 1923
Nyugat	1940
Országépítés	1942–1943
Összetartás	1943–1945
8 Órai Újság	1919–1944

Pesti Élet	1919
Pesti Hírlap	1890, 1892, 1900, 1903, 1905, 1907, 1910, 1915–1944
Pesti Napló	1919–1939
Pesti Újság	1940–1943
Pécsi Lapok	1923
Protestáns Szemle	1940
Protestáns Tanügyi Szemle	1930
Református Jövő	1942–1943
Reformátusok Lapja	1930, 1940
Rendeleti Közlöny	1923
Sárospataki Hírlap	1923
Sárospataki Református Lapok	1930, 1938, 1940, 1943
Sopronvármegye	1919–1920
Szabadság	1940
Szatmár és Bereg	1940
Századok	1929, 1938–1943
Szebb jövőt!	1941–1943
Szegedi Napló	1919
Szabad Nép	1942
Szegedi Új Nemzedék	1919–1922, 1926, 1929–1930, 1938–1940, 1943
Székesfehérvári Friss Újság	1919–1944
Szolnok és Vidéke	1919, 1940–1941
Szózat	1919–1925
Tábori Újság	1941–1944
Tolnai Világlapja	1915–1920, 1930, 1938–1943
Tolnamegyei Újság	1919–1920, 1923
Új Európa	1942
Új Idők	1920, 1930, 1938–1940, 1942–1944
Új Magyarország	1919
Új Magyarság	1938–1944
Új Nemzedék	1919–1944
Új Somogy	1919–1921
Újpesti Közlöny	1919
Újság	1925–1944
Vasárnapi Újság	1892, 1900, 1910, 1918–1920
Vasvármegye	1919–1920, 1922, 1925, 1931

Váci Hírlap	1922
Veszprémi Hírlap	1919–1921
Világ	1919–1926
Virradat	1919–1922
Vitézek és Gazdák Lapja	1924–1931, 1934, 1936, 1938
Vitézek Lapja	1939–1943
Zalai Közlöny	1920–1921
Zempléni Újság	1922

Szakirodalom

Monográfiák, könyvek, tanulmánykötetek, szakdolgozatok és disszertációk

Ablonczy 2005	Ablonczy Balázs: *Teleki Pál*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005.
Ablonczy 2010a	Ablonczy Balázs: *Trianon-legendák*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2010.
Ablonczy 2011	Ablonczy Balázs: *A visszatért Erdély 1940–1944*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2011.
Albert B. 2006	Albert B. Gábor: *Súlypontok és hangsúlyeltolódások. Középiskolai történelemtankönyvek a Horthy-korszakban*. Pápa, 2006.
Anderson 2006	Benedict Anderson: *Elképzelt közösségek. Gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről*. L'Harmattan, Budapest, 2006.
Angelusz 1983	Angelusz Róbert: *Kommunikáló társadalom*. Gondolat, Budapest, 1983.
Assmann 2004	Jan Assmann: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 2004.
Astore–Showalter 2005	William J. Astore–Dennis E. Showalter: *Hindenburg. Icon of German Militarism*. Potomac Books, Washington D. C., 2005.
Balogh et al. 1999	Balogh Gyöngyi et al.: *Magyar játékfilmek, 1931–1998*. 2. jav., bőv. kiad. Magyar Filmintézet, Budapest, 1999.
Balogh et al. 2004	Balogh Gyöngyi–Gyürey Vera–Honffy Pál: *A magyar játékfilm története a kezdetektől 1990-ig*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 2004.
Bacsa 1998	Bacsa Gábor: *A magyar–jugoszláv (S.H.S.) határ megállapítása és kitűzése. (A trianoni szerződés szerint, 1921–1924)*. Püski, Budapest, 1998.
Bailey 2004	Suzanne Bailey et al.: *A brush with grandeur. Philip Alexius de László (1869–1937)*. Paul Holberton Publishing, London, 2004.
Bangha 1990	Bangha Ernő: *A magyar királyi testőrség 1920–1944*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1990.

Bayer 1997 — Bayer József: *A politikai legitimitás. Elméletek és viták a legitimitásról és a legitimációs válságról*. Napvilág Kiadó–Scientia Humana, Budapest, 1997.

Bayer 1999 — Bayer József: *A politikatudomány alapja*. Napvilág Kiadó, Budapest, 1999.

Bencsik 2001 — Bencsik Gábor: *Horthy Miklós. A kormányzó és kora*. Magyar Mercurius, Budapest, 2001.

Berger–Luckmann 1998 — Peter L. Berger–Thomas Luckmann: *A valóság társadalmi felépítése. Tudásszociológiai értekezés*. Jószöveg Műhely Kiadó, Budapest, 1998. (Jószöveg hiánypótló)

Bertelli 2001 — Sergio Bertelli: *The King's Body. Sacred Rituals of Power in Medieval and Early Modern Europe*. The Pennsylvania State University Press, Pennsylvania, 2001.

Biederman 1996 — Hans Biederman: *Szimbólumlexikon*. Corvina, H. n., 1996.

Bizzer 2009 — Bizzer István: *Aba-Novák Vilmos*. Kossuth Kiadó–Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, 2009. (A magyar festészet mesterei)

Bloch 2005 — Marc Bloch: *Gyógyító királyok. A királyi hatalom természetfeletti ereje Franciaországban és Angliában*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005.

Bodrogi–Molnár–Zeidler 2005 — Bodrogi Péter – Molnár József – Zeidler Sándor: *Nagy magyar kitüntetéskönyv. A magyar állam rendjelei és kitüntetései. A Szent György-rendtől a Nagy Imre-érdemrendig*. Rubicon Ház Bt., Budapest, 2005.

Bogdanor 2001 — Verdon Bogdanor (szerk.): *Politikatudományi enciklopédia*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001. (Osiris kézikönyvek)

Boros–Szabó 2008 — Boros Zsuzsanna–Szabó Dániel: *Parlamentarizmus Magyarországon, 1867–1944. Parlament, pártok, választások*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2008. (ELTE Jogi Kari Tankönyvek 1.)

Braham 1997 — Randolph R. Braham: *A népirtás politikája. A Holocaust Magyarországon*. 2. bőv., átd. kiad. 1–2. köt. Belvárosi Könyvkiadó, Budapest, 1997.

Breisach 2004 — Ernst Breisach: *Historiográfia*. Osiris Kiadó, Budapest, 2004. (Osiris tankönyvek)

Bröker 2011 — Jan Bröker: *„Horthy is a nobody" – Trials of lése-régent in Hungary 1920–1944*. MA thesis. CEU, Budapest, 2011.

Bucsay 1985 — Bucsay Mihály: *A protestantizmus története Magyarországon 1521–1945*. Gondolat, Budapest, 1985.

Burden 1969 — Hamilton T. Burden: *The Nuremberg Party Rallies, 1929–39*. Praeger, New York, 1969.

Bytwerk 2004 Randall L. Bytwerk: *Bending Spines. The Propaganda of Nazi Germany and the German Democratic Republic*. Michigan State University Press, Michigan, 2004.

Canetti 1991 Elias Canetti: *Tömeg és hatalom*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1991.

Carlyle 1923 Thomas Carlyle: *Hősökről*. Athenaeaum, Budapest, 1923.

Cassirer 1946 Ernst Cassirer: *The Myth of the State*. Yale University Press, New Haven, 1946.

Cassirer 1953 Ernst Cassirer: *Language and Myth*. Dover Publications Inc., New York, 1953.

Császi 2002 Császi Lajos: *A média rítusai. A kommunikáció neodurkheimi elmélete*. Osiris Kiadó, MTA–ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport, Budapest, 2002. (Jel-kép könyvtár)

Csepeli 2002 Csepeli György: *A nagyvilágon e kívül… Nemzeti tudat és érzésvilág Magyarországon 1970–2002*. Jószöveg, Budapest, 2002.

Csonkaréti 1993 Csonkaréti Károly: *Horthy, a tengerész*. Zrínyi Kiadó, H. n., 1993.

Davies 1997 Sarah Davies: *Popular Opinion in Stalin's Russia. Terror, propaganda and dissent, 1934–1941*. Cambridge University Press, New York, 1997.

Dávidházi 1989 Dávidházi Péter: *„Isten másodszülöttje". A magyar Shakespeare-kultusz természetrajza*. Gondolat, Gondolat, 1989.

Deér 1936 Deér József: *Az Árpádok vérségi joga*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1936.

Deér 1938 Deér József: *Pogány magyarság, keresztény magyarság*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1938.

Dombrády 1990a Dombrády Lóránd: *A legfelsőbb hadúr és hadserege*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1990.

Dósa 1972 Dósa Rudolfné: *A MOVE. Egy jellegzetes magyar fasiszta szervezet 1918–1944*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972.

Eberle 2012 Henrik Eberle (ed.): *Letters to Hitler*. Polity Press, Cambridge, 2012.

Eckhart 2003 Eckhart Ferenc: *A szentkorona-eszme története*. Attraktor, Máriabesnyő–Gödöllő, 2003. (Historia Incognita)

Edelman 2004 Murray Edelman: *A politikai szimbolikus valósága*. L'Harmattan, Budapest, 2004. (Posztmodern politológiák)

Eliade 1987 Mircea Eliade: *A szent és a profán. A vallási lényegről*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1987. (Mérleg)

Eliade 2006 Mircea Eliade: *Az örök visszatérés mítosza. Avagy a mindenség és a történelem*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2006.

Ellwood 1997 Sheelagh Ellwood: *Franco*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1997.

Erdei 2003	Erdei Gyöngyi: *Műpártoló Budapest 1873-1933*. Városháza, Budapest, 2003. (A város arcai)
Evans 2006	Richard J. Evans: *The Third Reich in Power 1933–1939*. Penguin Books, New York, 2006.
Falasca-Zamponi 1997	Simonetta Falasca-Zamponi: *Fascist Spectacle. The Aesthetics of Power in Mussolini's Italy*. Univeristy of California Press, Berkeley–Los Angeles–Oxford, 1997.
Fekete 2011	Fekete Ferenc: *A Vitézi Rend története*. HK Hermanos Kiadó, Budapest, Szeged, 2011.
Fisichella 2000	Domenico Fisichella: *A politikatudomány alapvonalai*. Osiris Kiadó, Budapest, 2000.
Flesch 2004	Flesch István: *Atatürk és kora. Musztafa Kemél Atatürk függetlenségi háborúja és kormányzása*. Corvina, Budapest, 2004.
Forgó 2001	Forgó Géza: *Horthy Makón*. Makó, 2001. (A Makói Keresztény Értelmiségi Szövetség Füzetei 30.)
Forrai–Tóth 2001	Forrai Kornélia – Tóth Attila: *A szegedi hősök kapuja és az Aba-Novák freskók restaurálásának története*. Bába és Társai Kiadó, Szeged, 2001.
Fox 2007	Jo Fox: Film propaganda in Britain and Nazi Germany. World War II Cinema. Berg, Oxford–New York, 2007.
Frevert 2011	Ute Frevert: *Emotions in History – Lost and Found*. Central European University Press, Budapest–New York, 2011. (The Natalie Zemon Davis Annual Lectures)
Frisnyák 2000	Frisnyák Zsuzsa: *Fejezetek az udvari és a kormányzati utazások történetéből*. Magyar Államvasutak Rt., Budapest, 2000. (Vasúthistóriai könyvek)
Fritzsche 2008	Peter Fritzsche: *Life and Death in the Third Reich*. Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 2008.
Galántai 1974	Galántai József: *Magyarország az első világháborúban. 1914–1918*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1974.
Gentile 2006	Emilio Gentile: *Politics as Religion*. Princeton University Press, Princeton–Oxford, 2006.
Gergely–Schönwald 1978	Gergely Ernő–Schönwald Pál: *A Somogyi–Bacsó gyilkosság*. Kossuth Könyvkiadó, 1978. (Népszerű történelem)
Gergely 1988	Gergely Jenő: *Eucharisztikus világkongresszus Budapesten, 1938*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1988. (Népszerű történelem)
Gergely 1994	Gergely Jenő: *Prohászka Ottokár. A „napbaöltözött" ember*. Gondolat, Budapest, 1994.

Gergely 1999 Gergely Jenő: *A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945*. Pannonica Kiadó, H. n., 1999.

Gergely 2001 Gergely Jenő: *Gömbös Gyula. Politikai pályakép*. Vince Kiadó, Budapest, 2001.

Gergely–Pritz 1998 Gergely Jenő–Pritz Pál: *A trianoni Magyarország. 1918–1945*. Vince Kiadó, Budapest, 1998. (Tudomány – Egyetem)

Gerlach–Aly 2005 Christian Gerlach–Götz Aly: *Az utolsó fejezet. Reálpolitika, ideológia és a magyar zsidók legyilkolása 1944/1945*. Noran, Budapest, 2005.

Gerő 1988 Gerő András: *Ferenc József, a magyarok királya*. Novotrade Rt., H. n., 1988.

Gerő 2004 Gerő András: *Képzelt történelem. Fejezetek a magyar szimbolikus politika XIX–XX. századi történetéből*. Polgart, Budapest, 2004.

Gerő 2008 Gerő András: *Térerő. A Kossuth tér története*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2008.

Goltz 2009 Anna von der Goltz: *Hindenburg. Power, Myth, and the Rise of the Nazis*. Oxford University Press, Oxford, 2009.

Gyarmati 2011 Gyarmati György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956*. ÁBTL–Rubicon, Budapest, 2011.

Gyurgyák 2001 Gyurgyák János: *A zsidókérdés Magyarországon*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001.

Gyurgyák 2007 Gyurgyák János: *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszme és nacionalizmus története*. Osiris Kiadó, Budapest, 2007.

Gyurgyák 2012 Gyurgyák János: *Magyar fajvédők. Eszmetörténeti tanulmány*. Osiris Kiadó, Budapest, 2012.

Hanebrink 2006 Paul A. Hanebrink: *In Defense of Christian Hungary. Religion, Nationalism, and Antisemitism, 1890–1944*. Cornell University Press, Ithaca–London, 2006.

Hankiss 2006 Hankiss Elemér: *Félelmek és szimbólumok. Egy civilizációelmélet vázlata*. Osiris Kiadó, Budapest, 2006.

Halpern 2007 Paul G. Halpern: *Otrantói ütközet. Az Adria bejáratának ellenőrzése az I. világháborúban*. Laurus Kiadó, Győr, 2007.

Hein 2002 Heidi Hein: *Der Piłsudski-Kult und seine Bedeutung für den polnischen Staat 1926–1939*. Verlag Herder–Institut, Marburg, 2002. (Materialien und Studien zur Ostmitteleuropa–Forschung 9.)

Herre 2000 Franz Herre: *Ferenc József élete és kora*. Magyar Könyvklub, Budapest, 2000.

Hoffer 1999 Eric Hoffer: *A fanatizmus természetrajza. Gondolatok a tömegmozgalmakról*. Bagolyvár Könyvkiadó, Budapest, 1999.

Hoegen 2007 — Jesko von Hoegen: *Der Held von Tannenberg. Genese und Funktion des Hindenburg-Mythos*. Böhlau Verlag, Köln–Weimar–Wien, 2007. (Stuttgarter Historische Forschungen 4.)

Illásfalvi–Kovács–Maruzs 2011 — Illésfalvi Péter–Kovács Vilmos–Maruzs Roland: *„Vitézségért”. A Magyar Tiszti Arany Vitézségi Éremmel kitüntetettek a második világháborúban*. 2. átd., bőv. kiad. HK Hermanos Kiadó, Szeged, 2011.

Kantorovicz 1997 — Ernst H. Kantorovicz: *The King's Two Bodies. A Study in Mediaeval Political Theology*. Princeton University Press, Princeton–New Jersey, 1997.

Kassa 2003 — Kassa Melinda: *A Horthy-kultusz a korabeli magyar irodalomban és képzőművészetben 1920–1944*. Szakdolgozat. ELTE-BTK, Budapest, 2003.

Kerepeszki 2009 — Kerepeszki Róbert: *A Turul Szövetség országos és debreceni szervezete (1919–1945)*. Doktori (Ph.D.) Értekezés. Debreceni Egyetem BTK, 2009.

Kerepeszki 2012 — Kerepeszki Róbert: *A Turul Szövetség 1919–1945. Egyetemi ifjúság és jobboldali radikalizmus a Horthy-korszakban*. Attraktor, Máriabesnyő, 2012. (A Horthy-korszak revideált története)

Kerepeszki 2013 — Kerepeszki Róbert: *A Vitézi Rend 1920–1945*. Attraktor, Máriabesnyő, 2013. (A Horthy-korszak revideált története)

Kerepeszki 2014 — Kerepeszki Róbert: *A „tépelődő getleman”. Darányi Kálmán (1886–1939)*. Kronosz Kiadó–Magyar Történelmi Társulat, Pécs–Budapest, 2014. (Sziluett: korszerű történelmi életrajzok)

Kerék 1939 — Kerék Mihály: *A magyar földkérdés*. MEFHOSZ Könyvkiadó, Budapest, 1939.

Kershaw 2003 — Ian Kershaw: *A Hitler-mítosz. Vezérkultusz és közvélemény*. Kortina Kiadó, Budapest, 2003.

Kershaw 2009 — Ian Kershaw: *Hitler*. Penguin Books, London, 2009.

Kertzer 1988 — David I. Kertzer: *Ritual, Politics and Power*. Yale University Press, New Haven–London, 1988.

Kinross 1993 — Patrick Kinross: *Atatürk. The rebirth of a nation*. Phoenix Giant, London, 1993.

Klestenitz 2013 — Klestenitz Tibor: *A katolikus sajtómozgalom Magyarországon 1896–1932*. Complex, Budapest, 2013.

Koburger 2001 — Charles W. Koburger, Jr.: *The Central Powers in the Adriatic, 1914–1918*. Prager, Westport, Connecccticut, London, 2001.

Kontha 1985 — Kontha Sándor (szerk.): *Magyar művészet, 1919–1945*. I–II. köt. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985.

Kornis 1933 — Kornis Gyula: *Az államférfi. A politikai lélek vizsgálata*. I–II. köt. Franklin Társulat, Budapest, 1933.

Kovács 2006 — Kovács Ákos: *A kitalált hagyomány*. Kalligram, Pozsony, 2006.

Kónya 1967 — Kónya István: *A magyar református egyház felső vezetésének politikai ideológiája a Horthy-korszakban*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967.

Körner-Lakatos 2011 — Erich Körner-Lakatos: *Horthy Miklós. Bruchstücke und Ergänzungen*. Edition Octopus, Münster, 2011.

Körösényi 2005 — Körösényi András: *Vezér és demokrácia. Politikaelméleti tanulmányok*. L'Harmattan, Budapest, 2005. (Politikai filozófia)

Kőháti 1996 — Kőháti Zsolt: *Tovamozduló ember tovamozduló világban. A magyar némafilm 1896–1931 között*. Magyar Filmintézet, Budapest, 1996.

Kósa 2006 — Kósa László (szerk): *Magyar művelődéstörténet*. Osiris Kiadó, Budapest, 2006.

Kracauer 2004 — Siegfried Kracauer: *From Caligari to Hitler. A Pscychological History of the German Film*. Revised and expanded edition. Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2004.

Kristó 1998 — Kristó Gyula: *Magyarország története. 895–1301*. Osiris Kiadó, Budapest, 1998. (Osiris Tankönyvek)

Kriza 2007 — Kriza Ildikó: *A Mátyás-hagyomány évszázadai*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2007. (Néprajzi tanulmányok)

Krizsán 2002 — Krizsán László: *A korona árnyékában. Kísérletek a Horthy-dinasztia megalakítására*. BIP, Budapest 2002.

Kunt 2013 — Kunt Gergely: *A kultuszteremtés társadalomtörténete. Szocializáció, előítélet, propaganda kamasznaplók tükrében (1938–1956)*. Doktori (PhD) Értekezés, ELTE-BTK, 2013.

L. Balogh 2002 — L. Balogh Béni: *A magyar–román kapcsolatok 1939–1940-ben és a második bécsi döntés*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2002. (Múltunk könyvek)

L. Juhász 2010 — L. Juhász Ilona: *Neveitek e márványlapon… A háború jelei. (Adalékok a világháborús emlékjelek etnológiai szempontú értelmezéséhez)*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, H. n., 2010.

L. Nagy 1980 — L. Nagy Zsuzsa: *Bethlen liberális ellenzéke. (A liberális polgári pártok, 1919–1931)*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980.

L. Nagy 1986 — L. Nagy Zsuzsa: *Liberális pártmozgalmak, 1931–1945*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986.

L. Nagy 2006 — L. Nagy Zsuzsa: *Egy politikus polgár portréja. Rassay Károly (1886–1958)*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2006.

Lane 1981 Christel Lane: *The Rites of Rulers. Ritual in Industrial Society. The Soviet Case*. Cambridge University Press, Cambridge etc., 1981.

Lasswell 1927a Harold D. Lasswell: *Propaganda Technique in the World War*. Trubner & Co.–Knopf, London–New York, 1927.

Linz 2000 Juan J. Linz: *Totalitarian and authoritarian regimes*. Lynne Riennes Publisher, London, 2000.

Loszev 2000 Alekszej Loszev: *A mítosz dialektikája*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2000.

Mack Smith 1983 Denis Mack Smith: *Mussolini*. Vintage Books, New York, 1983.

Magyar 2001 Magyar Zoltán: *Halhatatlan és visszatérő hősök. Egy nemzetközi mondatípus Kárpát-medencei redakciói*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2001. (Néprajzi tanulmányok)

Mango 1990 Andrew Mango: *Atatürk*. Murray, London, 1999.

Manhercz 2005 Manhercz Orsolya: *Ferenc József 1857-es utazása Magyarországon*. Szakdolgozat. ELTE-BTK, Budapest, 2005.

Markó 2001–2007 Markó László (főszerk.): *Magyar Életrajzi Lexikon*. Magyar Könyvklub, Helikon, Budapest, 2001–2007.

Mazzoleni 2002 Gianpietro Mazzoleni: *Politikai kommunikáció*. Osiris Kiadó, Budapest, 2002.

McQuail 2003 Denis McQuail: *A tömegkommunikáció elmélete*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003.

Olasz 2007 Olasz Lajos: *A kormányzóhelyettesi intézmény története (1941–1944)*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2007.

Ormos 1984 Ormos Mária: *Padovától Trianonig, 1918–1920*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1984.

Ormos 1990 Ormos Mária: *„Soha, amíg élek!" Az utolsó koronás Habsburg puccskísérletei 1921-ben*. Pannónia Könyvek, H. n., 1990.

Ormos 1998 Ormos Mária: *Magyarország a két világháború korában, 1914–1945*. Csokonai Kiadó, Debrecen, 1998. (Történelmi Kézikönyvtár)

Ormos 2000 Ormos Mária: *Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós. Pokoljárás a médiában és a politikában (1919–1941)*. I–II. köt. Polgart, Budapest, 2000.

Ormos–Majoros 2003 Ormos Mária–Majoros István: *Európa a nemzetközi küzdőtéren. Felemelkedés és hanyatlás, 1814–1945*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003.

Orzoff 2009 Andrea Orzoff: *Battle for the Castle. The Myth of Czechoslovakia in Europe, 1914–1948*. Oxford University Press, Oxford, 2009.

Painter 2005 Borden W. Painter, Jr.: *Mussolini's Rome. Rebulding the Eternal City*. Palgrave Macmillan, New York, 2005.

Paksa 2012a — Paksa Rudolf: *A magyar szélsőjobboldal története*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2012.

Paksa 2013a — Paksa Rudolf: *Magyar nemzetiszocialisták. Az 1930-as évek új szélsőjobboldali mozgalma, pártjai, politikusai, sajtója*. Osiris Kiadó–MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2013.

Paksa 2013b — Paksa Rudolf: *Szálasi Ferenc és a hungarizmus*. Jaffa–MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2013.

Pataki 1993 — Pataki Ferenc: *Bűnbakképzési folyamatok a társadalomban. (A bűnbakjelenség)*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993. (Értekezések, emlékezések)

Pataki 1998 — Pataki Ferenc: *A tömegek évszázada. Bevezetés a tömeglélektanba*. Osiris Kiadó, Budapest, 1998.

Patakiné 1997 — Patakiné Kósa Éva: *Magyar Országos Levéltár*. Korona Kiadó, Budapest, 1997.

Payne 1987 — Stanley G. Payne: *The Franco Regime 1936–1975*. The University of Wisconsin Press, Wisconsin, 1987.

Payne 1995 — Stanley G. Payne: *A History of Fascism, 1914–1945*. The University of Wisconsin Press, Wisconsin, 1995.

Petrakis 2006 — Marina Petrakis: *The Metaxas Myth. Dictatorship and Propaganda in Greece*. Tauris Academic Studies, London–New York, 2006.

Pihurik 2007 — Pihurik Judit: *Naplók és memoárok a Don-kanyarból 1942–1943*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2007.

Plach 2006 — Eva Plach: *The Clash of Moral Nations. Cultural Politics in Piłsudski's Poland, 1926–1935*. Ohio University Press, Athens, 2006.

Plamper 2012 — Jan Plamper: *The Stalin Cult. A study in the alchemy of power*. Yale University Press, New Haven–London, 2012. (The Yale-Hoover Series on Stalin, Stalinism, and the Cold War)

Povedák 2011 — Povedák István: *Álhősök, hamis istenek? Hős- és sztárkultusz a posztmodern korban*. Gerhardus Kiadó, Szeged, 2011.

Pótó 2003 — Pótó János: *Az emlékeztetés helyei. Emlékművek és politika*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003.

Pölöskei 1977 — Pölöskei Ferenc: *Horthy és hatalmi rendszere, 1919–1922*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1977.

Pritz 1982 — Pritz Pál: *Magyarország külpolitikája Gömbös Gyula miniszterelnöksége idején 1932–1936*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982.

Pritz 2011 — Pritz Pál: Horthy Miklós és a katonai diktatúra. In: *Történelmi Szemle*, 2011/1. sz. (LIII.) 127–139.

Prohászka 2001 Prohászka László: *Ligeti Miklós*. Kapli Múzeum & Galéria, Balatonlelle, 2001.

Püski 2006 Püski Levente: *A Horthy-rendszer (1919–1945)*. Pannonica Kiadó, H. n., 2006. (Modern magyar politikai rendszerek)

Ravasz 2000 Ravasz László (szerk.): *Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–ZS*. Petit Real Könyvkiadó, Budapest, 2000.

Ráday 1998 Ráday Mihály (bev.): *Budapest teljes utcanévlexikona*. Dinasztia Kiadó, Gemini Budapest Kiadó, Budapest, 1998.

Rádóczy 1984 Rádóczy Gyula: *A legújabb kori magyar pénzek (1892–1981)*. Corvina Kiadó, Budapest, 1984.

Ránki 1968 Ránki György: *1944. március 19. (Magyarország német megszállása)*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1968. (Népszerű történelem)

Ránki 1976 Ránki György (főszerk.): *Magyarország története 1918–1919, 1919–1945*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976.

Révész 1995 Révész Sándor: *Antall József távolról 1932–1993*. Sík Kiadó, Budapest, 1995.

Roberts 2003 Andrew Roberts: *Hitler és Churchill. A vezetés titkai*. Gold Book, H. n., 2003.

Romsics 1982 Romsics Ignác: *Ellenforradalom és konszolidáció. A Horthy-rendszer első tíz éve*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1982. (Magyar História)

Romsics 2001 Romsics Ignác: *A trianoni békeszerződés*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001.

Romsics 2003a Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003.

Romsics 2005 Romsics Ignác: *Bethlen István. Politikai életrajz*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005.

Romsics 2011 Romsics Ignác: *Clio bűvöletében. Magyar történetírás a 19–20. században – nemzetközi kitekintéssel*. Osiris Kiadó, Budapest, 2011.

Rossol 2010 Nadine Rossol: *Performing the Nation in Interwar Germany. Sport, Spectacle and Political Symsbolsim, 1926–1936*. Palgrave Macmillan, Hampshire, 2010.

S. Varga 2005 S. Varga Pál: *A nemzeti költészet csarnokai. A nemzeti irodalom fogalmi rendszerei a 19. századi magyar irodalomtörténeti gondolkodásban*. Balassi Kiadó, H. n., 2005.

Salvado 2005 Francisco J. Romero Salvadó: *The Spanish Civill War. Origins, Course and Outcomes*. Palgrave Macmillan, London, 2005.

Sakmyster 2001 Thomas Sakmyster: *Admirális fehér lovon. Horthy Miklós, 1918–1944*. Helikon Kiadó, Budapest, 2001.

Sallai 2002 Sallai Gergely: *Az első bécsi döntés*. Osiris Kiadó, Budapest, 2002.

Schivelbusch 2001 Wolfgang Schivelbusch: *The Culture of Defeat. On National Trauma, Mourning, and Recovery*. Granta Books, London, 2001.

Seibert 1994 Jutta Seibert (szerk.): *A keresztény művészet lexikona*. Corvina, 1994.

Silverstone 2008 Roger Silverstone: *Miért van szükség a média tanulmányozására?* Akadémiai Kiadó, Budapest, 2008.

Sipos 1970 Sipos Péter: *Imrédy Béla és a Magyar Megújulás Pártja*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970.

Sipos 2001 Sipos Péter: *Imrédy Béla. (Politikai életrajz)*. Elektra Kiadóház, Budapest, 2001. (Élet-kép)

Sipos 2004 Sipos Balázs: *A politikai újságírás mint hivatás. Nyilvánosság, polgári sajtó és a hírlapírók a Horthy-korszak első felében*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2004.

Sipos 2011 Sipos Balázs: *Sajtó és hatalom a Horthy-korszakban. Politika- és társadalomtörténeti vázlat*. Argumentum Kiadó, Budapest, 2011.

Siposné–B. Kalavszky 2011 Siposné Kecskeméthy Klára–B. Kalavszky Györgyi: *A Ludovika*. Zrínyi Média, Budapest, 2011.

Smith 2003 Anthony D. Smith: *Chosen Peoples*. Oxford University Press, Oxford – New York, 2003.

Sondhaus 1994 Lawrence Sondhaus: *The Naval Policy of Austria–Hungary, 1867–1918. Navalism, Industrial Development and the Politics of Dualism*. Purdue University Press, West Lafayette, Indiana, 1994.

Spielvogel 1988 Jackson J. Speilvogel: *Hitler and Nazi Germany. a History*. Prentince Hall, New Jersey, 1988.

Stemlerné 2009 Stemlerné Balog Ilona: *Történelem és fotográfia*. Osiris Kiadó–Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 2009.

B. Supka 1966 B. Supka Magdolna: *Aba-Novák Vilmos*. Corvina Kiadó, 1966.

Szabó 2003 Szabó Márton: *A diszkurzív politikatudomány alapjai. Elméletek és elemzések*. L'Harmattan, Budapest, 2003. (Posztmodern politológiák)

Szabó 2006 Szabó Márton: *Politikai idegen. A politika diszkurzív szereplőinek elméleti értelmezése*. L'Harmattan, Budapest, 2006. (Posztmodern politológiák)

Szabó 2009 Szabó Ildikó: *Nemzet és szocializáció. A politika szerepe az identitások formálásában Magyarországon 1867–2006*. L'Harmattan, Budapest, 2009. (Posztmodern politológiák)

Szakály 2001 Szakály Sándor: *A magyar katonai felső vezetés 1938–1945. Lexikon és adattár*. Ister, Budapest, 2001.

Számadó 2011	Számadó Emese (szerk.): *Komárom, 1938–1945. A Felvidék visszacsatolása és komáromi következményei a korabeli sajtó és dokumentumok tükrében*. Komáromi Közgyűjteményi Közalapítvány, Komárom, 2011.
Szilágyi–Sáringer 2002	Szilágyi Ágnes Judit–Sáringer János: *Ifj. Horthy Miklós, a kormányzó kisebbik fia. Tanulmányok, dokumentumok*. Holnap Kiadó, Budapest, 2002.
Szinai 1988	Szinai Miklós: *Ki lesz a kormányzó? A Somogyi–Bacsó gyilkosság háttere.* Kossuth könyvkiadó, Budapest, 1988. (Népszerű történelem)
Taylor 2003	Philip M. Taylor: *Munitions of the Mind. A history of propaganda from the ancient world to the presetn era*. Manchester University Press, Manchester–New York, 2003.
Taylor 2009	Richard Taylor: *Film propaganda. Soviet Russia and Nazi Germany*. 2., rev. ed. (Cinema and Society) I. B. Taurus, London–New York, 2009.
Trencsényi 2011	Trencsényi Balázs: *A nép lelke. Nemzetkarakterológiai viták Kelet-Európában*. Argumentum Kiadó–Bibó István Szellemi Műhely, Budapest, 2011. (Eszmetörténeti könyvtár 14.)
Turbucz 2011a	Turbucz Dávid: *Horthy Miklós*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2011.
Unger 1976	Unger Mátyás: *A történelmi tudat középiskolai történelemtankönyveinkben a századfordulótól a felszabadulásig*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1976.
Ungváry 2005	Ungváry Krisztián: *A magyar honvédség a második világháborúban*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005.
Ungváry 2012	Ungváry Krisztián: *A Horthy-rendszer mérlege. Diszkrimináció, szociálpolitika és antiszemitizmus Magyarországon 1919–1944*. Jelenkor Kiadó–OSzK, Pécs–Budapest, 2012.
Vargyai 1971	Vargyai Gyula: *Katonai közigazgatás és kormányzói jogkör. (1919–1921)* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1971.
Vígh 1984	Vígh Károly: *Ugrás a sötétbe*. 2. bőv. kiad. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1984. (Nemzet és emlékezet)
Weber 1987	Max Weber: *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai*. 1. Szociológiai kategóriatan. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1987.
Welch 1987	David Welch: *Propaganda and the German Cinema 1933–1945*. Clarendon Press, Oxford, 1987.
Welch 1995	David Welch: *The Third Reich. Politics and Propaganda*. Routledge, London–New York, 1995.

Zeidler 2001 Zeidler Miklós: *A revíziós gondolat*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001. (Osiris zsebkönyvtár)

Zeidler 2002 Zeidler Miklós: *A magyar irredenta kultusz a két világháború között*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2002.

Zeidler 2009 Zeidler Miklós: *A revíziós gondolat*. Kalligram, Pozsony, 2009.

Zentai 1997a Zentai Violetta (szerk.): *Politikai antropológia*. Osiris Kiadó – Láthatatlan Kollégium, Budapest, 1997. (Szemeszter sorozat)

Zinner 1989 Zinner Tibor: *Az ébredők fénykora, 1919–1923*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989.

Zsiga 1989 Zsiga Tibor: *Horthy ellen, a királyért*. Gondolat, Budapest, 1989.

Cikkek, tanulmányok

Ablonczy 2007 Ablonczy Balázs: A kitűnők. A korszak kulturális kitüntetettjei. In: *Rubicon*, 2007/4–5. sz. (XVIII.) 80–85.

Ablonczy 2010b Ablonczy László: Halottak napja Sárospatakon, avagy százados könyvek, lapok és leletek 2009-ben. In: *Hitel*, 2010/1. sz. (XXIII.) 54–70.

Anderle 2012 Anderle Ádám: A másik Franco. In: *Klió*, 2012/2. sz. (21.) 118–123.

Andreides 2011 Andreides Gábor: Pózban az igazság. Mussolini: a diktátor, aki nem rajongott a születésnapokért. In: *Múlt-kor*, 2011/4. sz. 46–51.

Andreides 2013 Andreides Gábor: A „római kérdés” megoldása és a fasizmus. A lateráni egyezmény. In: *Rubicon*, 2013/2–3. sz. (XXIV.) 156–157.

Apor 1999 Apor Balázs: A Rákosi-kultusz kialakulása és megnyilvánulásai 1945 után. In: *Sic Itur ad Astra*, 1999/1. sz. (XI.) 97–128.

Apor 2004 Apor Balázs: Leader in the Making: The Role of Biographies in Constructing the Cult of Mátyás Rákosi. In: Balázs Apor et al. (eds.): *The Leader Cult in Communist Dictatorships. Stalin and the Eastern Bloc*. Palgrave Macmillan, London, 2004. 63–80.

Apor 2006 Apor Balázs: Vezérkultusz Sztálin-módra. In. *Aetas*, 2006/1. sz. (21.) 211–220.

Apor 2007 Apor Balázs: A Rákosi-kultusz. In: *Rubicon*, 2007/9. sz. (XVIII.) 28–37.

Apor 2009 Apor Balázs: National traditions and the leader cult in communist Hungary in the early cold war years. In: *Twentieth Century Communism*, 2009/1. sz. (1.) 50–71.

Apor 2010a Apor Balázs: Communist Leader Cults in Eastern Europe: Concepts and Recent Debates. In: Anssi Halmesvirta (ed.): *Cultic Revelations: Studies in Modern Historical Cult Personalities and Phenomena*. Jyväskylä–Pécs, 2010. (Spectrum Hungarologicum 4.) 37–62.

Apor 2010b — Apor Balázs: Kommunikáció és rítusnyelv: „személyi kultusz” és kommunista nyelvhasználat. In: *Korunk*, 2010/3. sz. (XXI.) 69–75.

Babik 2006 — Milan Babik: Nazism as a Secular Religion. In: *History and Theory*, 2006/3. sz. (45.) 375–396.

Bajomi-Lázár 2006 — Bajomi-Lázár Péter: Manipulál-e a média? In: *Médiakutató*, 2006/2. sz. 77–95.

Bakó 2009 — Bakó Zsuzsanna: A kultusz hatalma: a Hunyady család ábrázolásai a Magyar Nemzeti Galéria 19. századi képeinek tükrében. In: Szoboda Domanszky Gabriella (szerk.): *Tanulmányok Budapest múltjából 34*. Budapesti Történeti Múzeum, Budapest, 2009. 93–108.

Bán 2003 — Bán Éva: Az Estado Novo politikai rendszere. In. *Valóság*, 2003/4. sz. (XLVI.) 66–74.

Balogh 2011a — Balogh László Levente: Totalitarizmus és politikai vallások. In: *Kommentár*, 2011/1. sz. 75–85.

Balogh 2011b — Balogh László Levente: Isten lefejezése. Utószó a politikai vallásokhoz. In. *Századvég*, 2011/1. sz. 68–76.

Baltzer 2010 — Nanni Baltzer: Duce in the Street. Illumination in Fascism. In: Kirill Postoutenko (ed.): *Totalitarian Communication. Hierarchies, Codes and Messages*. Transcript Verlag, Bielefeld, 2010. 125–156.

Barta 2001 — Barta Róbert: Egy memoár margójára. Horthy Miklós: Emlékirataim. In: *Rubicon*, 2001/1. sz. 71–74.

Barta 2003 — Barta Róbert: Egy nyughatatlan irredenta visszaemlékezései. Páter Zadravecz titkos naplója. In: *Rubicon*, 2003/7–8. sz. (XIV.) 21–29.

Bartha 2003 — Bartha Eszter: A sztálinizmus a régi és új historiográfiában: a jelenség meghatározásának elméleti és módszertani problémái. In: Krausz Tamás (szerk.): *A sztálinizmus hétköznapjai. Tanulmányok a Sztálin-korszak történetéből*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003. 15–39.

Baruch 2006 — March Olivier Baruch: Charisma and Hybrid Legitimacy in Pétain's État français (1940–1944). In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2006/2. sz. (7.) 215–224.

Basics 2012 — Basics Beatrix: Mátyás-kultusz a két világháború között. In: *Rubicon*, 2012/1–2. sz. (XXIII.) 118–121.

Bern 2011 — Bern Andrea: Dinasztialapítási kísérlet vagy konzervatív összefogás? A kormányzóhelyettes-választás elvi, politikai háttere, 1936–1942. In: Erdődy Gábor (főszerk.): *Visszatekintés a 19–20. századra. Tanulmányok*. ELTE TDI Új- és Jelenkori Magyar Történeti Program, Budapest, 2011. 127–145.

Békés 2009 Békés Márton: A legitimisták és a legitimizmus. In: Romsics Ignác (szerk.): *A magyar jobboldali hagyomány 1900–1948*. Osiris Kiadó, Budapest, 2009. 214–242.

Bizeul 2006 Yves Bizeul: Politische Mythen. In: Heidi Hein–Kircher–Hans Henning Hahn (hrsg.): *Politische Mythen im 19. und 20. Jahrhundert in Mittel– und Osteuropa*. Verlag Herder–Institut, Marburg, 2006. 3–24.

Bodó–Biró 1997 Bodó Julianna–Bíró A. Zoltán: Szimbolikus térfoglalási eljárások. In: Szabó Márton (szerk.): *Szövegvalóság. Írások a szimbolikus és diszkurzív politikából*. Scientia Humanus, Budapest, 1997. 305–332.

Bödők 2011a Bödők Gergely: Vörös és fehér – Terror, retorzió és számonkérés Magyarországon 1919–1921. In: *Kommentár*, 2011/3. sz. 15–31.

Bödők 2011b Bödők Gergely: A magyarországi fehérterror. (Az atrocitások eltérő olvasatai 1919–1920-ban). In: Erdődy Gábor (főszerk.): *Visszatekintés a 19–20. századra. Tanulmányok*. ELTE TDI Új- és Jelenkori Magyar Történeti Program, Budapest, 2011. 97–111.

Brandenberger 2005 David Brandenberger: Stalin as Symbol: a case study of the personality cult and its construction. In: Sarah Davies – James Harris (eds.): *Stalin. A New History*. Cambridge University Press, Cambridge 2005. 249–270.

Brandenberger–Dubrovsky 1998 D. L. Brandenberger–A. M. Dubrovsky: 'The People Need a Tsar': The Emergence of National Bolshevism as Stalinist Ideology, 1931–1941. In: *Europa–Asia Studies*, 1998/5. sz. (50.) 873–892.

Bühmann 2004 Henning Bühmann: Der Hitlerkult. Ein Forschungsbericht. In: Klaus Heller – Jan Plamper (eds.): *Personality Cults in Stalinism – Personenkulte in Stalinismus*. V&R unipress, Göttingen, 2004. 109–157.

Callahan 1987 William J. Callahan: The Evangelization of Franco's ”New Spain”. In: *Church History*, 1987/4. sz. (56.) 491–503.

Cattaruzza 2005 Marina Cattaruzza: Introduction to the special issue of Totalitarian Movements and Political Religions: Political Religions as a Characteristic of the 20th Century. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2005/1. sz. (6.) 1–18.

Cassirer 1997 Ernst Cassirer: A modern politikai mítoszok technikája. In: Zentai Violetta (szerk.): *Politikai antropológia*. Osiris Kiadó – Láthatatlan Kollégium, Budapest, 1997. (Szemeszter sorozat) 37–50.

Chalaby 2010 Jean K. Chalaby: Public Communication in Totalitarian, Authoritarian and Statist Regimes. A Comparatíve Glance. In: Kirill Postoutenko (ed.): *Totalitarian Communication. Hierarchies, Codes and Messages*. Transcript Verlag, Bielefeld, 2010. 67–89.

Christian–Krasznai 2003 William Christian Jr. – Krasznai Zoltán: A limpiasi csodás feszület és Magyarország kálváriája. In: *Aetas*, 2003/3–4. sz. (18.) 137–154.

Chrystal 1975 William G. Chrystal: Nazi Party Election Films, 1927–1938. In: *Cinema Journal*, 1975/1. sz. (15.) 29–47.

Cieger 2009 Cieger András: Alkotmányosság és nemzeti identitás – a magyar történelem kontextusában. Vázlat. In: Cieger András (szerk.): *Kötőerők. Az identitás történetének térbeli keretei*. Atelier, Budapest 2009. 47–86.

Cohen 2007 Yves Cohen: The Cult of Number One in an Age of Leaders. In: *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*, 2007/3. sz. (8.) 597–634.

Connerton 1997 Paul Connerton: Megemlékezési szertartások. In: Zentai Violetta (szerk.): *Politikai antropológia*. Osiris Kiadó – Láthatatlan Kollégium, Budapest, 1997. (Szemeszter sorozat) 64–82.

Cs. Kottra 2007 Cs. Kottra Györgyi: A Kapisztrán-kultusz és a m. kir. hadsereg: 1920–1945. In: *História*, 2007/1. (29.) 26–28.

Csepeli–Tóth 1988 Csepeli György–Tóth Pál Péter: A jelképek szerepe a nemzeti tudat működésében. In: *Jel-Kép*, 1988/1. sz. (IX.) 5–13.

Csíki 2010 Csíki Tamás: A kormányzó Gödöllőn. Kultusz és mindennapok. In. *Kommentár*, 2010/1. sz. 53–64.

Csonkaréti 2001 Csonkaréti Károly: Egy lovagias tengerész. In. *Rubicon*, 2001/1. sz. (XII.) 14–18.

Csunderlik 2012 Csunderlik Péter: „Tüdővészes diákok" – A galileisták képe Tormay Cécile Bujdosó könyvében. In: *Kommentár*, 2012/3. sz. 66–78.

Csunderlik 2013 Csunderlik Péter: Ördögök – Károlyi Mihály és a galileisták képe a Bujdosó könyvben. In: Kollarits Krisztina (szerk.): *Tormay Cécile-emlékkonferencia*. Magyar Művészeti Akadémia, Budapest, 2013. (A Magyar Művészeti Akadémia Konferenciafüzetei) 189–217.

Davies 2004 Sarah Davies: Stalin and the Making of the Leader Cult in the 1930s. In: Balázs Apor et al. (eds.): *The Leader Cult in Communist Dictatorships. Stalin and the Eastern Bloc*. Palgrave Macmillan, London, 2004. 29–46.

Dieckmann 2000 Walther Dieckmann: A politikai kommunikáció stílusai. In: Szabó Márton et al. (szerk.): *Szövegváltozatok a politikára*. Nemzeti Tankönyvkiadó–Universitas, Budapest, 2000. 79–109.

Dombrády 1990b Dombrády Lóránd: A kormányzó katonai irodája. In: *História*, 1990/5–6. sz. (XII.) 29–30.

Dömötörfi 1990 Dömötörfi Tibor: A Horthy-kultusz elemei. In: *História*, 1990/5–6. sz. (XII.) 23–26. (Újból megjelent a História, 2012/5–6. számában [56–59.].)

Dwyer 2004 Philip G. Dwyer: Napoleon Bonaparte as Hero and Saviour. Image, Rhetoric and Behaviour in the Construction of a Legend. In: *French History*, 2004/4. sz. (18.) 379–403.

Eatwell 2006a Roger Eatwell: Introduction: New Styles of Dictatorships and Leadership in Interwar Europe. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2006/2. sz. (7.) 127–137.

Eatwell 2006b Roger Eatwell: The Concept and Theory of Charismatic Leadership. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2006/2. sz. (7.) 141–156.

Edelman 1998 Murray Edelman: Politikai ellenségek konstruálása. In: Szabó Márton (szerk.): *Az ellenség neve*. Jószöveg Műhely Kiadó, Budapest, 1998. (Jószöveg Könyvek) 88–123.

Ennker 2004a Benno Ennker: The Stalin Cult, Bolshevik Rule and Kremlin Interaction in the 1930's. In: Balázs Apor et al. (eds.): *The Leader Cult in Communist Dictatorships. Stalin and the Eastern Bloc*. Palgrave Macmillan, London, 2004. 83–101.

Ennker 2004b Benno Ennker: »Struggling for Stalin's Soul«: The Leader Cult and Balance of Social Power in Stalin's Inner Circle. In: Klaus Heller – Jan Plamper (eds.): *Personality Cults in Stalinism – Personenkulte in Stalinismus*. V&R unipress, Göttingen, 2004. 161–195.

Falasca-Zamponi 2004 Simonetta Falasca-Zamponi: The Culture of Personality. Mussolini and the Cinematic Imagination. In: Klaus Heller–Jan Plamper (eds.): *Personality Cults in Stalinism – Personenkulte in Stalinismus*. V&R Unipress, 2004, Göttingen. 83–107.

Fazekas 2010 Fazekas László: Magyar testőrségek. In: *Rubicon*, 2010/2. sz. (XXI.) 54–65.

Fazekasné 2007 Fazekasné Majoros Judit: A Kossuth-kultusz Miskolcon. In: Veres László–Viga Gyula (szerk.): *A Hermann Ottó Múzeum évkönyve XLVI.* Hermann Ottó Múzeum, Miskolc, 2007. 389–407.

Fényes 2012 Fényes Balázs: Zsidó apologetika – zsidó apologéták. Zsidó asszimilációs és disszimilációs stratégiák 19–20. századi magyarországi apologetikus írások tükrében. In: Fényes Balázs: *„Őrizzétek meg őrizetemet…" Tanulmányok a rabbinikus hagyomány köréből*. Jószöveg Műhely Kiadó, Budapest, 2012. 177–206.

Fielding 1960 Raymond Fielding: The Nazi-German Newsreel. In: *Journal of the University Film Producers Association*, 1960/3. sz. (12.) 3–5.

Fischer-Galati 2006 Stephen Fischer-Galati: Codreanu, Romanian National Traditions and Charisma. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2006/2. sz. (7.) 245–250.

Flasch 1992 Flasch Dezső: A Nemzeti Hadsereg budapesti bevonulásának bélyegei. In: *Filotéliai Szemle*, 1992/8. sz. (XVL.) 18–19.

Fox 2005 Jo Fox: Winston Churchill and the 'Men of Destiniy'. Leadership and the Role of the Prime Minister in Wartime Feature Films. In: Richard Toye–Julie Gottlieb (eds.): *Making Reputations. Power, Persuasion and the Individual in Modern British Politics*. I. B. Tauris, London–New York, 2005. 92–108.

Földes 2011 Földes Györgyi: Szövegek, testek, szövegtestek. A testírás-elmélet irányai. In: *Helikon*, 2011/1–2. sz. (LVII.) 3–49.

Frank 2006 Frank Tibor: Az emigráns Kossuth és a politikai marketing születése. In: Hermann Róbert (szerk.): *Kossuth Lajos, „a magyarok Mózese"*. Osiris Kiadó, Budapest, 2006. (Osiris Könyvtár) 177–212.

Geertz 1983 Clifford Geertz: Centers, Kings, and Charisma: Reflections on the Symbolics of Power. In: Clifford Geertz: *Local Knowledge: further essays in interpretive antropohology*. New York, Basic Books, 1983. 121–146.

Gellért–Turbucz 2012 Gellért Ádám – Turbucz Dávid: Egy elmaradt felelősségre vonás margójára. Horthy Miklós Nürnbergben. In: *Beszélő*, 2012/4. sz. Internetes elérés: http://www.betekinto.hu/sites/default/files/2012_4_gellert_turbucz.pdf (letöltési idő: 2013-09-04.)

Gentile 1990 Emilio Gentile: Fascism as Political Religion. In: *Journal of Contemporary History*, 1990/2–3. sz. (25.) 229–251.

Gentile 2000 Emilio Gentile: The Sacralisation of Politics: Definitions, Interpretations and Reflections on the Question of Secular Religion and Totalitarism. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2000/1. sz. (1.) 18–55.

Gentile 2004 Emilio Gentile: Fascism, Totalitarism and Political Religion: Definitions and Critical Reflections on Critism of an Interpretation. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2004/3. sz. (5.) 326–375.

Gentile 2005 Emilio Gentile: Political Religion: A Concept and its Critics – A Critical Survey. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2005/1. sz. (6.) 19–32.

Gergely 1975 Gergely András: A Magyar Rádió megalakulása és első évei. In: Frank Tibor (szerk.): *Tanulmányok a Magyar Rádió történetéből 1925–1945*. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest, 1975. 11–47.

Gergely 2000 Gergely Jenő: A Gömbös-szindróma. In: *História*, 2000/3. sz. (XXII.) 16–17.

Gergely 2003 Gergely Jenő: Prohászka Ottokár és a „keresztény kurzus". In: *Rubicon*, 2003/7–8. sz. 15–20.

Gerő 1994 Gerő András: A második parancsolat és a magyarok Istene. In: Kalla Zsuzsa (szerk.): *Tények és legendák – tárgyak és ereklyék*. Veszprém, [1994]. (A Petőfi Irodalmi Múzeum Könyvei 1.) 207–215.

Gerő 2007 Gerő András: A Kossuth-kultusz. In: *Rubicon*, 2007/9. sz. (XVIII.) 38–41.

Glatz 1975 Glatz Ferenc: Kultúrpolitika, hivatalos ideológia és Rádió (1927–1937). In: Frank Tibor (szerk.): *Tanulmányok a Magyar Rádió történetéből 1925–1945*. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest, 1975. 49–101.

Goldstein 2006 Ivo Goldstein: Ante Pavelic, Charisma and National Mission in Wartime Croatia. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2006/2. sz. (7.) 225–234.

Goltz–Gildea 2009 Anna von der Goltz–Robert Gildea: Flawed Saviours: the Myths of Hindenburg and Pétain. In: *European History Quarterly*, 2009/3. sz. (39.) 439–464.

Gorda 2011 Gorda Éva: Adalékok a II. világháborús magyar tábori újságokhoz. In: *Hadtudományi Szemle*, 2011/4. sz. (4.) 6–18.

Grieder 2007 Peter Grieder: In Defence of Totalitarianism Theory as a Tool of Historical Scholarship. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2007/3–4. sz. (8.) 563–589.

Griffin 2004 Roger Griffin: Introduction: God's Counterfeiters? Investigating the Triad of Fascism, Totalitarism and (Political) Religion. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2004/3. sz. (5.) 291–325.

Guevara–Reiber 2012 Berit Bliesemann de Guevara–Tatjana Reiber: A hatalom popsztárjai: karizma és politika. In: Berit Bliesemann de Guevara– Tatjana Reiber (szerk.): *Karizma és hatalom*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2012. 15–52.

Gyáni 2000 Gyáni Gábor: A napló mint társadalomtörténeti forrás. A közhivatalnok identitása. In: Gyáni Gábor: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2000. 145–160.

Gyáni 2002 Gyáni Gábor: A történelmi emlékezet rítusai. In: Szekeres András (szerk.): *A történész szerszámosládája. A jelenkori történeti gondolkodás néhány aspektusa*. L'Harmattan–Atelier, Budapest, 2002. 103–116.

Gyáni 2005 Gyáni Gábor: Politikai kultusz - vezérkultusz. Identitás és közvéleményteremtés. In: Kalla Zsuzsa et al. (szerk): *Kultusz, mű, identitás. Kultusztörténeti tanulmányok*. 4. Budapest, 2005. 89–97.

Gyáni 2006 Gyáni Gábor: Sajtótörténet a társadalomtörténész szempontjából. In: *Médiakutató*, 2006/1. sz. (7.) 57–64.

Gyáni 2007 Gyáni Gábor: Identitás, kultusz, történelem. In: *Rubicon*, 2007/9. sz. (XVIII.) 49–53.

Gyáni 2007 Gyáni Gábor: Az irodalmi kultuszkutatás dilemmái. In: Gyáni Gábor: *Relatív történelem*. Typotex, Budapest, 2007. (Historia Mundi) 21–36.

Gyenesei 2007 Gyenesei József: Egy fővezéri látogatás és tanulságai. Horthy Miklós Kecskeméten. In: *Bács-Kiskun megye múltjából XXII*. Kecskemét, 2007. 179–193.

Hadas 2009 Hadas Miklós: A vadászattól a falkavadászatig. In. *Rubicon*, 2009/7–8. sz. (XX.) 32–39.

Hajdu 2000 Hajdu Tibor: Történeti realizmus és nemzeti bűnbakkeresés: az őszirózsás forradalom példája. In: Fischer Ferenc et al. (szerk.): *Magyarország a (nagy)hatalmak erőterében. Tanulmányok Ormos Mária 70. születésnapjára*. University Press, Pécs, 2000. 213–224.

Hajdu 2008 Hajdu Tibor: Emigrációs hullám a forradalmak után – 1919. In: *Rubicon*, 2008/1. sz. (XIX.) 36–42.

Hajdu 2010 Hajdu Tibor: Rosszkor jött gyilkosság. Somogyi Béla és Bacsó Béla halála. In: *Rubicon*, 2010/4–5. sz. (XX.) 60–63.

Hanisch-Wolfram 2010 Alexander Hanisch-Wolfram: Totalitarian as Discourse. A Comparative Look at Austria and France in the Fracist Era. In: Kirill Postoutenko (ed.): *Totalitarian Communication. Hierarchies, Codes and Messages*. Transcript Verlag, Bielefeld, 2010. 197–216.

Halmesvirta 2007 Anssi Halmesvirta: Két kultusz Finnországban. Külföldi jótevő és egy hazai felszabadító. Lenin és Mannerheim. In: *Rubicon*, 2007/9. sz. (XVIII.) 54–59.

Halmesvirta 2012 Anssi Halmesvirta: Mannerheim and his Personality Cult in Finland. In: Ballabás Dániel (szerk.): *Kultusz és propaganda*. Líceum Kiadó, 2012, Eger. (Az Eszterházy Károly Főiskola Történelemtudományi Doktori Iskolájának kiadványai. Konferenciák és műhelybeszélgetések V.) 41–52.

Hámori 1997 Hámori Péter: Kísérlet egy „propagandaminisztérium" létrehozására Magyarországon. In: *Századok*, 1997/2. sz. (131.) 353–382.

Hein-Kircher 2006 Heidi Hein-Kircher: Überlegungen zu einer Typologisierung von politischen Mythen aus historiograpischer Sicht. In: Heidi Hein-Kircher–Hans Henning Hahn (hrsg.): *Politische Mythen im 19. und 20. Jahrhundert in Mittel- und Osteuropa*. Verlag Herder-Institut, Marburg, 2006. 407–424.

Hermann 1998 Hermann Róbert: A Kossuth-kultusz. In: *Szép literatúrai ajándék*, 1998/1. sz. (V.) 3–11.

Hertzler 1940 O. J. Hertzler: Crises and Dictatorships. In: *American Sociological Review*, 1940/2. sz. (5.) 157–169.

Hofstätter 1969 P. R. Hofstätter: A vezető szerep és annak hordozói. In: Pataki Ferenc (szerk.): *Csoportlélektan*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1969. 366–384.

Hoppál 2011 Hoppál Mihály: Magyar nemzeti jelképek és a kulturális identitás. In: Hoppál Mihály: *Folklór és emlékezet*. Európai Folklór Intézet, Budapest, 2011. 115–123.

Ioanid 2004 Radu Ioanid: The Sacralised Politics of the Romanian Iron Guard. In: *Totalitarian Movements and Political Religion*, 2004/3. sz. (5.) 419–453.

Iordachi 2004 Constantin Iordachi: Charisma, Religion, and Ideology: Romania's Interwar Legion of the Archangel Michael. In: John R. Lampe – Mark Mazower (eds.): *Ideologies and National Identities. The Case of Twentieth-Century Southeastern Europe*. CEU Press, Budapest–New York, 2004. 19–53.

Kahn 2009 Victoria Kahn: Political Theology and Fiction in the King's Two Bodies. In: *Representations*, 2009/1. sz. (106.) 77–101.

Kallis 2006 Aristotle A. Kallis: Fascism, 'Charisma' and 'Charismatisation': Weber's model of 'Charismatic Domination' and Interwar European Fascism. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2006/1. sz. (7.) 25–43.

Kallis 2007 Aristotle A. Kallis: Fascism and Religion: The Metaxas Regime in Greece and the 'Third Hellenic Civilisation'. Some Theoretical Observations on 'Fascism', 'Political Religion' and 'Clerical Fascism'. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2007/2. sz. (8.) 229–246.

Kapitány 2012 Kapitány Ágnes–Kapitány Gábor: A modern mitológiák elemzésének kérdései. In: *Replika*, 2012/3. sz. (22.) 9–27.

Karsai 2007 Karsai László: Horthy Miklós (1867–1957). Legendák, mítoszok, valóság. In: *Beszélő*, 2007/3. sz. (12.) 72–91.

Kelly 2004 Catriona Kelly: Grandpa Lenin and Uncle Stalin. Soviet Leader Cults for Little Children. In: Balázs Apor et al. (eds.): *The Leader Cult in Communist Dictatorships. Stalin and the Eastern Bloc*. Palgrave Macmillan, London, 2004. 102–122.

Kende 2008 Kende János: Ki a felelős? Hogyan tovább? A bécsi emigráció belső vitái. In. *Rubicon*, 2008/1. sz. (XIX.) 43–45.

Kerepeszki 2009a Kerepeszki Róbert: A Turul Szövetség. In: Romsics Ignác (szerk.): *A magyar jobboldali hagyomány, 1900–1948*. Osiris Kiadó, Budapest, 2009. 341–376.

Kerepeszki 2009b Kerepeszki Róbert: Az egyetemi bajtársi egyesületek sajtója a Horthy-korszakban. In: *Magyar Könyvszemle*, 2009/4. sz. (125.) 456–474.

Kerepeszki 2010a Kerepeszki Róbert: A leventemozgalom. In: *Rubicon*, 2010/4–5. sz. (XX.) 104–115.

Kerepeszki 2010b Kerepeszki Róbert: „Éljen I. Miklós, Magyarország királya!" – Egy politikai gyűlés háttere és körülményei. In: Kovács Zoltán–Püski Levente (szerk.): *Emlékkönyv L. Nagy Zsuzsa 80. születésnapjára*. Debrecen, 2010. 135–152.

Kerepeszki 2011 Kerepeszki Róbert: A politikai és a társadalmi élet határán. A Társadalmi Egyesületek Szövetsége a Horthy-korszakban. In: Gebei Sándor, ifj. Bertényi Iván, Rainer M. János (szerk.): *„… nem leleplezni, hanem megismerni és megérteni". Tanulmányok a 60 éves Romsics Ignác tiszteletére*. Líceum Kiadó, Eger, 2011. 373–388.

Keresztesné Várhelyi 2000 Keresztesné Várhelyi Ilona: Egy kultusz metamorfózisai. A kultuszképződés modellje a debreceni Csokonai-kultusz fejlődésében. In: Kalla Zsuzsa (szerk.): *Az irodalom ünnepei. Kultusztörténeti tanulmányok*. (A Petőfi Irodalmi Múzeum Könyvei 9.) Budapest, 2000. 188–197.

Kershaw 1987 Ian Kershaw: Hitler and the Germans. In: Richard Bessel (ed.): *Life in the Third Reich*. Oxford University Press, Oxford–New York, 1987. 41–55.

Kershaw 1991 Ian Kershaw: Hitler: 'Master in the Third Reich' or 'Weak Dictator". In. Ian Kershaw: *The Nazi Dictatorship. Problems and Perspectives of Interpretation*. 2. ed. Edward Arnold, London, 1991. 61–81.

Kershaw 2005 Ian Kershaw: „A Führerért dolgozni": gondolatok a hitleri diktatúra természetéről. In: Ian Kershaw–Moshe Lewin (szerk.): *Sztálinizmus és nácizmus*. Szukits Könyvkiadó, 2005. 105–124.

Kershaw 2009 Ian Kershaw: Consensus, Coercion and Popular Opinion in the Third Reich: Some Reflections. In: Paul Corner (ed.): *Popular Opinion in Totalitarian Regimes: Fascism, Nazism, Communism*. Oxford University Press, Oxford–New York, 2009. 33–46.

Klestenitz 2010a Klestenitz Tibor: A tőrdöfés és az újságírók. Sajtóellenesség a keresztény-nemzeti kurzus éveiben, 1919–1922. In: *Médiakutató*, 2010/2. sz. (XI.) 85–99.

Klestenitz 2010b Klestenitz Tibor: Felekezeti reneszánsz és „általános kereszténység az 1920-as évek magyar katolikus sajtójában. In: *Kommentár*, 2010/5. sz. 53–64.

Klestenitz 2012 Klestenitz Tibor: Reformtörekvések a magyar katolikus egyházban az I. világháború után. In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 2012/1–2. sz. (24.) 67–84.

Kochanowski 2002 Jerzy Kochanowski: Szempontok a Horthy- és Piłsudski-rendszer összhasonlításához. In: *Vilagtörténet*, 2002/4. sz. (24) 3–19

Kovács 1994 Kovács Ida: A fénykép mint dokumentum és/vagy ereklye. In: Kalla Zsuzsa (szerk.): *Tények és legendák - tárgyak és ereklyék*. (A Petőfi Irodalmi Múzeum Könyvei 1.) K. n., Veszprém, [1994.] 23–31.

Kovács 2009 Kovács Tamás: Az ellenforradalmi rendszer politikai rendészetének genezise, 1919–1921. In: *Múltuk*, 2009/2. sz. (LIV.) 64–92.

Kovács 2011 Kovács I. Gábor: A két világháború közötti magyar kalendáriumirodalom szerepe a magyar paraszti mentalitás változásában. In: Kovács I. Gábor: *Elitek és iskolák, felekezetek és etnikumok. Társdalom- és kultúratörténeti tanulmányok*. L'Harmattan, Budapest, 2011. (A múlt ösvényén) 437–447.

Kovács É. n. Kovács Ilona: Őfelsége 80. születésnapja. Internetes elérés: http://hbml.archivportal.hu/id–1459–ofelsege_80_szuletesnapja.html (letöltési idő: 2013-10-30.)

Körösényi 1994 Körösényi András: Kormányzati rendszerek. In: Gyurgyák János (szerk.): *Mi a politika? Bevezetés a politika világába*. Osiris Kiadó, Budapest, 2004.

Kracauer 1943 Siegfried Kracauer: The Conquest of Europa on the Screen. In: *Social Research*, 1943/3. sz. (10.) 337–357.

Kula 2005 Marcin Kula: Communism as Religion. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2005/3. sz. (6.) 371–381.

Kunt 2008 Kunt Gergely: Irredenta kultusz és háborús propaganda az iskolai ünnepeken, 1939–1944. In: *Korall*, 2008/november. 41–61.

Kunt 2009 Kunt Gergely: Kísérlet a két világháború közötti politikai szocializáció vizsgálatára. Az iskola és a család hatása a gyerekek múltképére. In: *Sic Itur ad Astra*, 2009, 60. sz. (XX.) 71–99.

Küllős 2007 Küllős Imola: I. Ferenc császártól Hruscsovig. Történelmi korokhoz/személyiségekhez kapcsolódó imádság-parafrázisok. In: Szemerkényi Ágnes (szerk.): *Folklór és történelem*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2007. (Folklór a magyar művelődéstörténetben) 422–439.

L. Nagy 2001 L. Nagy Zsuzsa: A fővezér. In: *Rubicon*, 2001/1. sz. (XII.) 19–22.

Lafferton 1997 Lafferton Emese: Az ember és a társadalom testéről a modern tudományok tükrében. In: *Replika*, 1997/december. (7.) 39–53.

Lakner 2000 Lakner Lajos: Irodalmi kultusz, identitás, legitimáció. In: Kalla Zsuzsa (szerk.): *Az irodalom ünnepei. Kultusztörténeti tanulmányok.* Agroinform Kiadó, Budapest, 2000. (A Petőfi Irodalmi Múzeum Könyvei 9.) 148–169.

Lakner 2005 Lakner Lajos: Irodalmi kultusz, történetiség, aktualitás. A kultuszkutatás útjain. In: Kalla Zsuzsa, Takáts József, Tverdota György (szerk.): *Kultusz, mű, identitás. Kultusztörténeti tanulmányok*. 4. Budapest, 2005. 11–30.

Landgraf 2005 Landgraf Ildikó: Megtorló császár – megtévesztett király. Ferenc József alakja a magyar néphagyományban. In: Csörsz Rumen István (szerk.): *Mindenes gyűjtemény I. Tanulmányok Küllős Imola 60. születésnapjára*. ELTE BTK Folklore Tanszék, Budapest, 2005. 127–140.

Larsen 2006 Stein Ugelvik Larsen: Charisma from below? The Quisling Case in Norway. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2006/2. sz. (7.) 235–244.

Lasswell 1927b Harold D. Lasswell: The Theory pf Political Propaganda. In: *The American Political Science Review*, 1927/3. sz. (27.) 627–631.

Lee 2007 Chonghoon Lee: Visual Stalinism from the Perspective of Heroisation: Posters, Paintings and Illustrations in the 1930s. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2007/3–4. sz. (8.) 503–521.

Le Goff 1989 Jacques Le Goff: Head or Heart? The Political Use of Body Metaphors in the Middle Ages. In: Michel Feher, Ramona Naddaff, Nadia Tazi (eds.): *Fragments for a History of the Human Body*. Part Three. ZONE Books, New York, 1989. 12–27.

Lepsius 2006 M. Rainer Lepsius: The Model of Charismatic Leadership and its Applicability to the Rule of Adolf Hitler. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2006/2. sz. (7.) 175–190.

Lewin 2005 Moshe Lewin Sztálin a másik diktátor tükrében. In: Ian Kershaw–Moshe Lewin (szerk.): *Sztálinizmus és nácizmus*. Szukits Könyvkiadó, 2005. 125–156.

Linz 1991 Juan J. Linz: Church and State in Spain from the Civil War to the Return of Democracy. In: *Daedalus*, 1991/3. sz. (120.) 159–178.

Linz 1996 Juan J. Linz: The religious use of politics and/or the political use of religion. Ersatz ideology versus ersatz religion. In: Hans Maier (ed.): *Totalitarism and Political Religions. Vol. I: concepts for the comparison of dictatorships*. Routledge, London–New York, 1996. 102–119.

Lowenthal 1983 Richard Lowenthal: Beyond Totalitarism? In: Irving Howe (ed.): *1984 Revisited. Totalitarism in Our Century*. Harper & Row Publishers, New York, 1983. 209–267.

M. Lovas 2011 M. Lovas Krisztina: Március 15. vagy április 11.? Egy nemzeti ünnep vitája 1898-ban. In: Tóth Endre–Vida István (szerk.): *Corolla Museologica Tibor Kovács dedicata*. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 2011. (Régészeti Füzetek Új Sorozat IV. szám) 343–363.

Maier 1996 Hans Maier: Concepts for the comparison of dictatorships. ’Totalitarianism’ and ’political religions’. In: Hans Maier (ed.): *Totalitarism and Political Religions. Vol. I: concepts for the comparison of dictatorships*. Routledge, London–New York, 1996. 188–203.

Maier 2006 Hans Maier: Political Religions and their Images. Soviet communism, Italian Fascism and German National Socialism. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2006/3. sz. (7.) 267–281.

Maier 2007 Hans Maier: Political Religion: a Concept and its Limitations. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2007/1. sz. (8.) 5–16.

Majtényi 2012 Majtényi György: *Vezércsel. Kádár János mindennapjai*. Libri Kiadó – Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2012.

Makai 2001 Makai Ágnes: Hőstettek és protokoll. Horthy Miklós kitüntetései. In: *Rubicon*, 2001/1. sz. (XII.) 40–41.

Malkovics 2003 Malkovics Tibor: Imázs és történelem. (Kritikai előtanulmány politikai antropológiához). In: *Kommunikáció, média, gazdaság*, 2003/1. sz. (1.) 14–54.

Manhercz 2010 Manhercz Orsolya: Az uralkodó Magyarországon, 1865–1866. In: Gergely Jenő (főszerk.): *Vázlatok két évszázad magyar történelméből. Tanulmányok*. ELTE TDI Új- és Jelenkori Magyar Történeti Program, Budapest, 2010. 35–49.

Margócsy 1990 Margócsy István: A magyar irodalom kultikus megközelítései. (Kommentár és florilegium) In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1990/3. sz. (XCIV.) 288–312.

Mateescu 2006 Dragoş C. Mateescu: Kemalism in the Era of Totalitarianism: A Conceptual Analysis. In: *Turkish Studies*, 2006/2. sz. (7.) 225–241.

Márkus 1977 Márkus László. Az ellenforradalmi korszak sajtója (1919–1944). In: Márkus László (szerk.): *A magyar sajtó története*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1977. (A MUOSZ Újságíróiskola kézikönyvei) 123–234.

Melograni 1976 Pietro Melograni: The Cult of the Duce in Mussolini's Italy. In: *Journal of Contemporary History*, 1976/4. sz. (11.) 221–237.

Menge 2008 Anna Menge: The Iron Hindenburg. A popular Icon of Weimar Germany. In: *German History*, 2008/3. sz. (26.) 357–382.

Mezei 2009 Mezei Balázs: A politikai gonosz fogalma. In: *Századvég*, 2009/3. sz. 27–45.

Miloiu 2005 Silviu-Marian Miloiu: Mobilizing the European idea at Europe’s eastern frontier. The war propaganda of Romania and Finland as recorded in their bilateral relationship. In: *Valahian Journal of Historical Studies*, 2005/3–4. sz. 67–75.

Molnár 2012 Molnár Judit: Ünnepeljük Horthyt! In: *Élet és Irodalom*, 2012/25. sz. (LVI.) 11.

Molnos 2013 Molnos Péter: Aba-Novák „politikus” képei. Egy festő diplomáciai szolgálatban. In: *Rubicon*, 2013/6. sz. (XXIV.) 72–81.

Motajová 2006 Zuzana Motajová: „Apuskánk” születésnapjai. A személyi kultusz a két háború közti Csehszlovákiában. In: *Sic Itur ad Astra*, 2006/3–4. sz. (18.) 303–316.

Murányi 2011 Murányi Gábor: „Minden cicoma és hangosság nélkül”. A hódolat ünnepe Horthy Miklós országlásának huszadik évfordulóján. In: *Múlt-kor*, 2011/ősz. 98–101.

Murányi 2012 Murányi Gábor: A soha fel nem állított Horthy-szobor. Múmiák a műteremben. In: *hvg*, 2012/21. sz. (XXXIV.) 36–38.

Musiedlak 2005 Didier Musiedlak: Religion and Political Culture in the Thought of Mussolini. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2005/3. sz. (6.) 395–406.

Musiedlak 2009 Didier Musiedlak: Mussolini, charisma and decision-making. In: *Portuguese of Journal of Science*, 2009/1. sz. (8.) 31–41.

Nagy 1977 Nagy Dezső: Antifasiszta viccgyűjtemény a II. világháború időszakából. In: Istvánovits Márton – Kriza Ildikó (szerk.): A komikum és a humor megjelenésének formái a folklórban. MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 1977. (Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához 1.) 186–196.

Németh 2012a Németh István: Németország – Művészet és politika. In: *Rubicon*, 2012/3. sz. (XXIII.) 42–43.

Németh 2012b Németh István: Olaszország – Fasizmus és futurizmus. In: *Rubicon*, 2012/3. sz. (XXIII.) 40–41.

Olasz 2009 Olasz Lajos: A kormányzói jogkör. In: Romsics Ignác (szerk.): *A magyar jobboldali hagyomány, 1900–1948*. Osiris Kiadó, Budapest, 2009. 102–137.

Olasz 2010 Olasz Lajos: A kormányzó-kultusz alakulása a második világháború időszakában (1938–1944). In: Miklós Péter (szerk.): *Újragondolt negyedszázad. Tanulmányok a Horthy-korszakról*. Belvedere Meridionale, Szeged, 2010. 354–369.

Orlow 1967 Dietrich Orlow: The Conversion of Myths into Political Power: The Case of the Nazi Party, 1925–1926. In: *American Historical Review*, 1967/3. sz. (72.) 906–924.

Ormos 2001 Ormos Mária: Kormányzó vagy király? Horthy Miklós és IV. Károly 1921-ben. In: *Rubicon*, 2001/1. sz. (XII.) 23–28.

Ormos 2003 Ormos Mária: Politikai ideológia a két világháború között. In: Vonyó József (szerk.): *Társadalom és kultúra a 19–20. században*. Tanulmányok. Pannónia Könyvek – Magyar Történelmi Társulat, Pécs, 2003. 75–86.

Ormos 2007a Ormos Mária: Partnerek és ellenfelek. Horthy Miklós útja a teljes magányig. In: *Rubicon*, 2007/4–5. sz. (XVIII.) 119–121.

Ormos 2007b Ormos Mária: Benito Mussolini. A kultuszépítő. In: *Rubicon*, 2007/9. sz. (XVIII.) 4–15.

Ortiz 1999 Carmen Ortiz: The Uses of Folklore by the Franco Regime. In: *The Journal of American Folklore*, 1999/4. sz. (112.) 479–496.

Orzoff 2008 Andrea Orzoff: The Husbandman: Tomáš Masaryk's Leader Cult in Interwar Czechoslovakia. In: *Austrian History Yearbook*, 39., 2008. 121–137.

Overing 1997 Joanna Overing: The Role of Myth: An Anthropological Perspective, or: 'The Reality of the Made-Up'. In: Hosking Geoffrey–George Schöpflin: *Myths and Nationhood*. Routledge, New York. 1997. 1–18.

Paksa 2010 Paksa Rudolf: Jobboldali radikalizmus a Horthy-korszak első éveiben. In: *Rubicon*, 2010/4–5. sz. (XX.) 116–124.

Paksa 2012b Paksa Rudolf: Vezér és próféta. Szálasi-kultusz a hungarista mozgalomban. In: *Kommentár*, 2012/5. sz. 73–83.

Paksa 2013c Paksa Rudolf: Erős kézzel a rendszer ellenfeleivel szemben. A hatalom és szélsőjobb a Horthy-korban In: *Rubicon*, 2013/9–10. sz. (XXIV.) 14–35.

Pakulski 1986 Jan Pakulski: Legitimacy and Mass Compliance: Reflections on Max Weber and Soviet-Type Societies. In: *British Journal of Political Science*, 1986/1. (16.) 35–56.

Pallos 2005 Pallos Lajos: A hazai kormányzati propaganda szervezeti és tartalmi kérdései 1938 és 1941 között. In: *KÚT*, 2005/2. sz. (IV.) 139–161.

Pallos 2010 Pallos Lajos: Magyar kormányzati propaganda, 1938–1941. In: *Limes*, 2010/1. sz. (XXIIII.) 53–64.

Pándi 1987 Pándi Lajos: A Salazar-diktatúra évei (1926–1961). In: *Századok*, 1987/6. sz. (121.) 1061–1100.

Parkin 1997 David Parkin: Politika Nyelv. In: Zentai Violetta (szerk.): *Politikai antropológia*. Osiris Kiadó – Láthatatlan Kollégium, Budapest, 1997. (Szemeszter sorozat) 83–98.

Payne 2005 Stanley G. Payne: On the Heuristic Value of the Concept of Political Religion and its Application. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2005/2. sz. (6.) 163–174.

Payne 2006 Stanley G. Payne: Franco, the Spanish Falange and the Institutionalisation of Mission. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2006/2. (7.) 191–201.

Pál 2000 Pál Csaba: Horthy Miklós kormányzó első látogatása Debrecenben. In: Angi János–Barta János (szerk.): *Emlékkönyv L. Nagy Zsuzsa 70. születésnapjára*. Multiplex Media–DUP, Debrecen, 2000. 423–433.

Pál 2010 Pál Csaba: Horthy Miklós az egyetemi főépület alapkőletételén. In: *Debreceni Disputa*, 2010/4. sz. (VIII.) 25–29.

Pethő 2007 Pethő Andrea: A „rossz asszonyok": Eva Braun, Clara Petacci, Lutz Gizella. In: *Rubicon*, 2007/8. sz. (XVIII.) 24–31.

Pihurik 1995 Pihurik Judit: Horthy Miklós alakja kortársak naplói, visszaemlékezései és emlékiratai tükrében. In: *Hitel*, 1995/11. sz. (VIII.) 25–33.

Pihurik 2005 Pihurik Judit: Háborús propaganda és a harctéri naplók valósága. A 2. magyar hadsereg katonái a szovjet fronton. In: *Történelmi Szemle*, 2005/1–2. sz. (XLVII.) 99–127.

Pinto 2006 António Costa Pinto: 'Chaos' and 'Order': Preto, Salazar and Charismatic Appeal in Inter-war Portugal. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2006/2. sz. (7.) 203–214.

Pinto–Larsen 2006 Antonio Costa Pinto–Stein Ugelvik Larsen: Conclusion: Fascism, Dictators and Charisma. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2006/2. (7.) 251–257.

Pirint 2011 Pirint Andrea: A Napóleon-kultusz képzőművészeti emlékei képes levelezőlapokon. In: Pusztai Tamás (főszerk.): *A Herman Ottó Múzeum É könyve L*. Herman Ottó Müzeum, Miskolc, 2001. 437–456.

Plamper 2004a Jan Plamper: Georgian Coba or Soviet 'Father of Peoples'? The Stalin Cult and Ethnicity. In: Balázs Apor et al. (eds.): *The Leader Cult in Communist Dictatorships. Stalin and the Eastern Bloc*. Palgrave Macmillan, London, 2004. 123–140.

Plamper 2004b Jan Plamper: Introduction: Modern Personality Cults. In: Klaus Heller – Jan Plamper (eds.): *Personality Cults in Stalinism – Personenkulte in Stalinismus*. V&R unipress, Göttingen, 2004. 13–41.

Pollard 1998 John Pollard: Mussolini's Rivals: The Limits of the Personality Cult in Fascist Italy. In: *New Perspective*, 1998/2. sz. (4.) Internetes elérés: http://www.users.globalnet.co.uk/~semp/facistitaly.htm

Postoutenko 2010 Kirill Postoutenko: Performance and Management of Political Leadership in Totalitarian and Democratic Societis. The Soviet Union, Germany and the United States in 1936. In: Kirill Postoutenko (ed.): *Totalitarian Communication. Hierarchies, Codes and Messages*. Transcript Verlag,

Bielefeld, 2010. 91–121.

Pók 2005 Pók Attila: Bűnbakkeresés a huszadik századi Magyarországon. In: *Történelmi Szemle*, 2005/1–2. sz. (XLVII.) 47–67.

Pók 2013 Pók Attila: Bűnbakok a magyar történeti gondolkodásban. In: Gyarmati György–Lengvári István–Pók Attila–Vonyó József (szerk.): *Bűnbak minden időben. Bűnbakok a magyar és az egyetemes történelemben*. Kronosz Kiadó–Magyar Történelmi Társulat–Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Pécs – Budapest, 2013. 15–32.

Pölöskei 1981 Pölöskei Ferenc: Az ellenforradalom államrendszerének kialakítása. In: Pölöskei Ferenc–Ránki György (szerk.): *A magyarországi polgári államrendszerek*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1981.

Püski 2005 Püski Levente: Demokrácia és diktatúra között. A Horthy-rendszer jellegéről. Historiográfiai helyzetkép. In: Romsics Ignác (szerk.): *Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemről*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 206–233.

Püski 2011 Püski Levente: Die Beziehung zwischen Parlament und Staatsoberhaupt im Ungarn in der Zwischenkriegszeit. In: Wilhelm Brauneder–István Szabó (Hrsg.): *Das Staatsoberhaupt in der Zwischenkriegszeit*. Pázmány Press, Budapest, 2011. 131–145.

Pritz 1995 Pritz Pál: A kieli találkozó. (Forráskritikai tanulmány). In: Pritz Pál: *Magyar diplomáciai a két háború között. Tanulmányok*. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1995. 291–333.

Pritz 2002 Pritz Pál: Magyarország helye a 20. századi Európában. In: Pritz Pál (szerk.): *Magyarország helye a 20. századi Európában. Tanulmányok*. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 2002. 27–50.

Pritz 2011a Pritz Pál: Horthy Miklós és a katonai diktatúra. In: *Történelmi Szemle*, 2011/1. sz. (LIII.) 127–140.

Pritz 2011b Pritz Pál: 20. századi magyar külpolitika. In: Pritz Pál: *Az objektivitás mítosza? Hazánk és a nagyvilág. 20. századi metszetek.* Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 2011. 29–48.

Prlenda 2004 Sandra Prlenda: Young, Religious and Radical: The Croat Catholic Youth Organizations, 1922–1945. In: John Lampe – Mark Mazower (eds.): *Ideologies and National Identities: The Case of Twentieth-Century Southeastern Europe*. Central European University Press, Budapest, 2004. 82–109.

Rainer 2011 Rainer M. János: A kultusz nélküli ember. In: Rainer M. János: *Bevezetés a kádárizmusba*. 1956-os Intézet – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2011. 200–214.

Ralf 2004 Malte Ralf: Working Towards the Centre: Leader Cults and Spatial Politics in Pre-war Stalinisim. In: Balázs Apor et al. (eds.): *The Leader Cult in Communist Dictatorships. Stalin and the Eastern Bloc*. Palgrave Macmillan, London, 2004. 141–157.

Rees 2004 E. A. Rees: Leader Cults: Varieties, Preconditions and Functions. In: Balázs Apor et al. (eds.): *The Leader Cult in Communist Dictatorships. Stalin and the Eastern Bloc*. Palgrave Macmillan, London, 2004. 3–26.

Reisz T. 2013 Reisz T. Csaba: „Eskü a Vérmezőn". Internetes elérés: http://mnl.gov.hu/a_het_dokumentuma/esku_a_vermezon.html (letöltési idő: 2013-05-16.)

Romsics 2003 Romsics Gergely: Két bevonulás Budapestre. Horthy Miklós és IV. Károly. In: *Rubicon*, 2003/7–8. sz. (XIV.) 4–14.

Romsics 2004a Romsics Gergely: Tér, hatalom, emlékezés. In: *Rubicon*, 2004/2. sz. (XV.) 4–7.

Romsics 2004b Romsics Gergely: Mítosz, kultusz, társadalom. In: *Mozgó Világ*, 2004/7. sz. 55–65.

Romsics 2004c Romsics Gergely: A jelentés zsarnoksága. In: *Pro Minoritate*, 2004/tavasz. 3–18.

Romsics 2004d Romsics Ignác: A magyar birodalmi gondolat. In: Romsics Ignác: *Múltról a mának. Tanulmányok és esszék a magyar történelemről*. Osiris Kiadó, Budapest, 2004. 121–158.

Romsics 2004e Romsics Ignác: Magyar történeti problémák, 1900–1945. In: Romsics Ignác: *Múltról a mának. Tanulmányok és esszék a magyar történelemről*. Osiris Kiadó, Budapest, 2004. 315–338.

Romsics 2005 Romsics Ignác: Bevezetés. A történetírás objektivitásának mítoszáról és a múlt mitizálásának elfogadhatatlanságáról. In: Romsics Ignác (szerk.): *Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemről*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 7–27.

Romsics 2007a Romsics Ignác: Horthy-képeink. In: *Mozgó Világ*, 2007/10. sz. (XXXIII.) 3–32. (Megjelent még: Romsics Ignác: *Történelem, történetírás, hagyomány. Tanulmány és cikkek, 2002–2008*. Osiris Kiadó, Budapest, 2008. 213–252.)

Romsics 2007b Romsics Ignác: Kultusz és ellenkultusz. A Horthy-kép változásai. In: *Rubicon*, 2007/10. sz. (XVIII.) 4–19.

Romsics 2008 Romsics Ignác: *Identitáspolitika és történelem*. In: Romsics Ignác: *Történelem, történetírás, hagyomány. Tanulmány és cikkek, 2002–2008*. Osiris Kiadó, Budapest, 2008. 267–274.

Romsics 2010 Romsics Ignác: Changing Images of Miklós Horthy. In: Anssi Halmesvirta (ed.): *Cultic Revelations: Studies in Modern Historical Cult Personalities and Phenomena*. Jyväskylä–Pécs, 2010. (Spectrum Hungarologicum 4.) 93–114.

Romsics 2012a Romsics Ignác: Kárpátalja visszakerülése. In: Romsics Ignác: *Magyar sorsfordulók 1920–1989*. Osiris Kiadó, Budapest, 2012. 73–89.

Romsics 2012b Romsics Ignác: A második bécsi döntés. In: Romsics Ignác: *Magyar sorsfordulók 1920–1989*. Osiris Kiadó, Budapest, 2012. 90–109.

Romsics 2012c Romsics Ignác: A bácskai bevonulás. In: Romsics Ignác: *Magyar sorsfordulók 1920–1989*. Osiris Kiadó, Budapest, 2012. 110–128.

Romsics 2012d Romsics Ignác: Huszadik századi traumáink. Trianon és Holokauszt. In: *Rubicon*, 2012/9–10. sz. (XXIII.) 38–65.

Romsics 2012e Romsics Ignác: A trianoni Magyarország első két évtizede. Mérlegen a Horthy–korszak. In: *Rubicon*, 2012/1–2. sz. (XXIII.) 108–117.

Ross 2006 Corey Ross: Mass politics and the Techniques of Leadership: the Promise and Perils of Propaganda in Weimar Germany. In: *German History*, 2006/2. sz. (24.) 184–211.

Sapir 1971 Edward Sapir: A szimbólumok. In: Sapir, Edward: *Az ember és nyelv*. Gondolat, Budapest, 1971. 140–147.

Schweitzer 1986 Arthur Schweitzer: Hitler's Dictatorial Charisma. In: Ronald M. Glassman–William H. Swatos Jr. (eds.): *Charisma, History and Social Structure*. Greenwood Press, New York, 1986. 148–162.

Schweitzer 2005 Schweitzer Gábor: Budapest, az ország vakbele. A magyar politikai közbeszéd történetéhez. In: *Buksz*, 2005/4. sz. (17.) 328–355.

Scully 2012 Richard Scully: Hindenburg: The Cartoon Titan of the Weimar Republic, 1918–1934. In: *German Studies Review*, 2012/3. sz. (35.) 541–565.

Simola 2002 Simola Ferenc: Horthy Miklós csapatszemléje Szombathelyen, 1919-ben. In: *Vasi Szemle*, 2002/6. sz. (LVI.) 830–833.

Sinkó 1996 Sinkó Katalin: A megsértett Hungária. In: Hofer Tamás (szerk.): *Magyarok Kelet és Nyugat között. A nemzettudat változó jelképei*. Néprajzi Múzeum–Balassi Kiadó, Budapest, 1996. 267–282.

Sinkó 1997 Sinkó Katalin: Zur Entstehung der staatlichen und nationalen Feiertage in Ungarn (1850–1991). In: E. Brix–H. Stekl (Hrsg.): *Der Kampf um das Gedächtnis: Öffentliche Gedenktage in Mitteleuropa*. Wien, 1997. 251–272.

Sinkó 2001 Katalin Sinkó: Franz Joseph: Rivalität und Dualität dynastinisher und nationaler Repräsentation. In: István Fazekas–Gábor Ujváry (Hrsg.): *Kaiser und König 1526–1918*. Collegium Hungaricum, Wien, 2001. 19–

22.

Sipos 1990 Sipos Péter: A kormányzó. In: *História*. 1990/5–6. sz. (XII.) 3–10.

Sipos 1993a Sipos Péter: Előportré a névadóhoz. Horthy Miklós a tengerésztiszt. In: *Világosság*. 1993/6. sz. (IV.) 18–25.

Sipos 1993b Sipos Péter: Horthy Miklós az I. világháborúban. In: *Történelmi Szemle*, 1993/1–2. sz. (XXXV.) 79–100.

Sipos 1994 Sipos Péter: Horthy Miklós és Magyarország német megszállása. In: *História*, 1994/4. sz. (XVI.) 23–24.

Sipos 1996 Sipos Péter: Horthy Miklós otrantói csatája. In: *História.* 1996/8. sz. (XVIII.) 30–31.

Sipos 1997 Sipos Péter: Horthy Miklós és a különítményesek. In: *História*, 1997/4. sz. (XIX.) 26.

Sipos 2000 Sipos Péter: A kormányzó hitvese. In: *História*, 2000/2. sz. (XXII.) 20–24.

Sipos 2004 Sipos Péter: Nemzetvesztő nemzetvezető. In: *História*, 2004/9. sz. (XXVI.) 4–14.

Sipos 2005 Sipos Balázs: Az (ellen)propaganda. Rákosi Jenő és a „keresztény kurzus", 1919–1942. In: *Múltunk*, 2005/3. sz. (L.) 3–37.

Sipos 2006 Sipos Balázs: Média, medialitás és a külpolitikai gondolkodás alakulása. In: Pritz Pál (szerk.) *Magyar külpolitikai gondolkodás a 20. században*. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 2006. 129–149.

Sipos 2007a Sipos Péter: Horthy Miklós személyisége és gondolkodásmódja. In: *Rubicon*, 2007/10. sz. (XVIII.) 57–61.

Sipos 2007b Sipos Péter: Egy Horthy-életrajz problémái. In: *Történelmi Szemle*, 2007/3. sz. (XLIX.) 429–441.

Sipos 2008 Sipos Balázs: Hatalom és nyilvánosság: a budapesti liberális sajtó az 1920-as években. In: *Múltunk*, 2008/3–4. sz. (XLIII.) 143–200.

Sipos 2010 Sipos Balázs: Az első világháború médiahatásai. In: *Médiakutató*, 2010/1. sz. (11.) 103–108.

Sipos 2012 Sipos Balázs: Sajtó, sajtópolitika és nyilvánosság a Horthy-korszakban. In: *Korunk*, 2012/11. sz. (III.) 76–81.

Sipos 2013 Sipos Balázs: Hogyan kerül(t) a jelentés a moziba? Amerika-képek és -értelmezések a Horthy-korban. In: *Médiakutató*, 2013/1. sz. (XIV.) 21–40.

Steigmann–Gall 2004 Richard Steigmann–Gall: Nazism and the Revival of Political Religion Theory. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2004/3. sz. (5.) 376–396.

Stencinger 2011 Stencinger Norbert: Ferenc József születésnapjának megünneplése a fronton. Internetes elérés: http://nagyhaboru.blog.hu/2011/08/17/ferenc_jozsef_szuletesnapjanak_me

gunneplese_a_fronton (letöltési idő: 2013-10-30.)

Steyrer 2012 Johaness Steyrer: Jörg Harder – karizmatikus vezető, nárcisztikus személyiség és jobboldali populista. In: Bliesemann, Berit de Guevara–Reiber, Tatjana (szerk.): *Karizma és hatalom*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2012. 75–102.

Stier 1975 Stier Miklós: Rádió és politika az 1930-as években. In: Frank Tibor (szerk.): *Tanulmányok a Magyar Rádió történetéből 1925–1945.* Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest, 1975. 103–141.

Stowers 2007 Stanley Stowers: The Concepts of 'Religion', 'Political Religion' and the Study of Nazism. In: *Journal of Contemporary History*, 2007/1. sz. (42.) 9–24.

Strong–Killingseorth 2011 Carol Strong–Matt Killingsworth: Stalin the Charismatic Leader: Explaining the 'Cult of Personality' as a Legitimation Technique. In: *Politics, Religion & Ideology*, 2011/4. sz. (12.) 391–411.

Szabó 1978 Szabó Miklós: Politikai évfordulók a Horthy-rendszerben. In: *Világosság*, 1978/8–9. sz. (19.) 507–516.

Szabó 1989 Szabó Miklós: A legitimáció történeti alakváltozásai. In: Szabó Miklós: *Politikai kultúra Magyarországon, 1896–1986. Válogatott tanulmányok.* Atlantis Program, 1989. 275–306.

Szabó 1998 Szabó Márton: Harold D. Lasswell: A hatalom nyelve. In: Szabó Márton: *Politikai tudáselméletek*. Nemzeti Tankönyvkiadó – Universitas, Budapest, 1998. 20–39.

Szabó 2001 Szabó István: Az államfői hatalom ideiglenes rendezése (1920–1944). In: *Rubicon*, 2001/ 1. sz. (XII.) 52–58.

Szabó 2002 Szabó Attila: Iskolai ünnepek és megemlékezések a Horthy-korszakban. (Ünnepnapok a szigetvári Magyar Királyi Állami "Rezső" Polgári Fiúoskolában). In: Bősze Sándor (szerk.) *Somogy megye múltjából. 31*. Kaposvár, 2002. 109–132.

Szajbély 2000 Szajbély Mihály: Mire figyelt a Figyelő? Nyílt, negatív és lappangó kánon a kiegyezés utáni évek magyar irodalmában. In: Takáts József (szerk.): *A magyar irodalmi kánon a XIX. században*. Kijárat Kiadó, Budapest, 2000. 177–210.

Szakály 1991 Szakály Sándor: „…Magyarország és a Szovjet-Unió között a hadiállapot beállott" Egy döntés politikai hátteréről. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 1991/2. sz. (104.) 27–44.

Szakály 2010 Szakály Sándor: Horthy Miklós és a Nemzeti Hadsereg létrejötte 1919–1920. In: Miklós Péter (szerk.): *Újragondolt negyedszázad. Tanulmányok a Horthy-korszakról*. Belvedere Meridionale, Szeged, 2010. 307–312.

Szakály 2011 Szakály Sándor: Elveszett önállóság. A megszállás forgatókönyve és megvalósítása. In: *Rubicon*, 2011/5. sz. (XXII.) 57–59.

Szász 1975 Szász Zoltán: A Magyar Rádió a második világháborúban (1939–1944). In: Frank Tibor (szerk.) *Tanulmányok a Magyar Rádió történetéből*. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest, 1975. 149–202.

Szécsényi 2009 Szécsényi András: A Turul Szövetség felépítése és szerepe a két világháború közötti ifjúsági mozgalomban. In: Gergely Jenő (főszerk.): *Fejezetek a tegnap világából. Tanulmányok a 19–20. század történelméből*. ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola Új- és Jelenkori Magyar Történeti Program, Budapest, 2009. 214–232.

Szilágyi 1990 Szilágyi Ákos: Hitler Adolf szupersztár. A totalitárius kor mozija. In: *Filmvilág*, 1990/1. sz. (33.) 8–14.

Takács 1985 Takács Rózsa: A fővárosi utcanévadás elveinek és gyakorlatának alakulása napjainkig. In: Szekeres József (szerk.): *Budapest Főváros Levéltára Közleményei. 1984.* Budapest, 1985. 293–315.

Tapodi 2005 Tapodi Zsuzsa: Egy bodhiszattva kultusza és a transzilvanista költői hagyomány továbbélése a hetvenes évek romániai magyar lírájában. Magyari Lajos: Csoma Sándor naplója. In: Kalla Zsuzsa, Takáts József, Tverdota György (szerk.): *Kultusz, mű, identitás. Kultusztörténeti tanulmányok*. 4. Budapest, 2005. (A Petőfi Irodalmi Múzeum Könyvei 13.) 211–220.

Taylor 1981 Simon Taylor: Symbol and ritual under National Socialism. In: *The British Journal of Sociology*, 1981/4. sz. (32.) 504–520.

Tátrai 1997 Tátrai Szilárd: A Vitézi Rend első évtizedének története. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 1997/1. sz. (110.) 49–83.

Tismaneanu 2009 Vladimir Tismaneanu: Diabolical Pedagogy and the (Il)logic of Stalinism in Eastern Europe. In: Vladimir Tismaneanu (ed.): *Stalinism Revisited. The Establishment of Communist Regimes in East-Central Europe*. CEU Press, Budapest–New York, 2009. 26–49.

Tóth 1992 Tóth Andrea: Egy Vezér imázsa. Szálasi Ferenc bebörtönzése és a hungarista propaganda. In: *Valóság*, 1992/6. sz. (XXXV.) 51–64.

Tóth-Barbalics 2010 Tóth-Barbalics Veronika: Konzervatív folyóirat a középosztálynak. A Napkelet történetének vázlata. In: *Kommentár*, 2010/1. sz. 40–52.

Tucker 1968 Robert C. Tucker: The Theory of Charismatic Leadership. In: *Daedalus*, 1968/3. sz. (97.) 731–756.

Tucker 1979 Robert C. Tucker: The Rise of Stalin's Personality Cult. In: *The American Historical Review*, 1979/2. sz. (84.) 347–366.

Turbucz 2012a Turbucz Dávid: Horthy Miklós antiszemitizmusa. A kormányzó szerepe a zsidóság sorsának alakulásában 1919 és 1944 között. In: *Kommentár*, 2012/5. sz. 51–64.

Turner 1983 Victor Turner: Szimbólumtanulmányok. In: Hoppál Mihály, Niedermüller Péter (szerk.): *Jelképek, kommunikáció, társadalmi gyakorlat. Válogatott tanulmányok a szimbolikus antropológia köréből*. Budapest, 1983. 173–186.

Turner 1997 Victor Turner: Liminalitás és communitas. In: *Politikai antropológia*. Szerk.: Zentai Violetta. Osiris Kiadó – Láthatatlan Kollégium, Budapest, 1997. (Szemeszter sorozat) 51–63.

Tverdota 2007 Tverdota György: Napóleon újratemetése. In: *Rubicon*, 2007/9. sz. (XVIII.) 60–67.

Ujváry 2010 Ujváry Gábor: A budai királyi palota és a nagypolitika a két világháború között. In: Ujváry Gábor: *A harmincharmadik nemzedék. Politika, kultúra és történettudomány a „neobarokk társadalomban”*. Ráció Kiadó, Budapest, 2010. (Kodolányi János Főiskola Történeti Műhelyének Kiadványai 1.) 494–518.

Ursprung 2011 Daniel Ursprung: A megrendezett karizma: személyi kultusz a szocializmusban. Berit Bliesemann de Guevara–Tatjana Reiber (szerk.): *Karizma és hatalom*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2012. 155–177.

Vadász 1996 Vadász Sándor: Ahogy Napóleon csinálta… A személyi kultusz receptje. In: *Élet és Tudomány*, 1996/15. sz. (LI.) 462–464.

Valastyán 2010 Valastyán Balázs: „Vártunk, jöttetek! Éljenek a magyar honvédek!” – „Elmentek a barbárok és bejöttek a tatárok…”. Társadalmi hangulat és a Délvidék Visszacsatolása. In: *Limes*, 2010/1. sz. (XXIII.) 15–24.

Veress 2007 Veress József: Filmelit a Horthy-korszakban. In: *Rubicon*, 2007/4–5. su. (XVIII.) 102–109.

Vér 2006a Vér Eszter Virág: Erzsébet királyné magyarországi kultusza emlékezethelyei tükrében 1898–1914 között. In: *Budapesti Negyed*, 2006/2. sz. (XIV.) 5–180.

Vér 2006b Vér Eszter Virág: Erzsébet-kultusz. Szöveggyűjtemény. In: *Budapesti Negyed*, 2006/3. (XIV.) 7–248.

Vér 2012 Vér Eszter Virág: Újraértelmezett szerepvállalások, avagy Erzsébet királyné alak-változásai 1866-ban. In: *Aetas*, 2012/1. sz. (27.) 83–104.

Vitári 2007 Vitári Zsolt: A Führer-mítosz. Adolf Hitler kultusza. In: *Rubicon*, 2007/9. sz. (XVIII.) 16–27.

Voegelin 2011 Eric Voegelin: A politikai vallások. In: *Századvég*, 2011/1. sz. 27–67.

Vonyó 2004 Vonyó József: Utószó. In: Gömbös Gyula: *Válogatott politikai beszédek és írások*. Szerk.: Vonyó József. Osiris Kiadó, Budapest, 2004. 701–753.

Vonyó 2009 Vonyó József: Gömbös Gyula jobboldali radikalizmusa. In: Romsics Ignác (szerk.): *A magyar jobboldali hagyomány 1900–1948*. Osiris Kiadó, Budapest, 2009. 243–274.

Vonyó 2011a Vonyó József: Gömbös kormánypártjának ideológiája és programra. In: *Századok*, 2011/1. sz. (145.) 3–38.

Vonyó 2011b Vonyó József: Ki volt a vezér? Horthy és Gömbös: két kultuszteremtés Magyarországon. In: *Múlt-kor*, 2011/ősz. 94–97.

Vonyó 2012a Vonyó József: Egy nemzetnevelési koncepció Magyarországon. In: Vonyó József: *Jobboldali radikálisok Magyarországon 1919–1944. (Tanulmányok, dokumentumok)*. Kronosz Kiadó, [Pécs], 2012. 107–131.

Vonyó 2012b Vonyó József: Másolta-e Gömbös Mussolinit vagy/és Hitlert? In: Vonyó József: *Jobboldali radikálisok Magyarországon 1919–1944. (Tanulmányok, dokumentumok)*. Kronosz Kiadó, [Pécs], 2012. 148–199.

Vörös 2000 Vörös Boldizsár: Károlyi Mihály tér, Marx-szobrok, fehér ló. Budapest szimbolikus elfoglalásai 1918–1919-ben. In: *Budapesti Negyed*, 2000/3–4. sz. (VIII.). 144–172.

Vörös 2009a Vörös Boldizsár: A magyar köztársaság kikiáltása 1918. november 16-án: szimbolikus helyfoglalás térben és időben. In: *Közép-Európai Közlemények*, 2009/2-3. sz. (2.) 100-106.

Vörös 2009b Vörös Boldizsár: Különböző politikai rendszerek - hasonló humoros alkotások? 1919 fordulatai viccekben és karikatúrákban. In: *Médiakutató*, 2009/4. sz. (X.) 27–41.

Welch 2004 David Welch: Nazi Propaganda and the Volksgemeinschaft: Constructing a People's Commmunity. In: *Journal of Contemporary History*, 2004/ 2. sz. (39.) 213–238.

Whittam 1998 John Whittam: Mussolini and The Cult of the Leader. In: *New Perspective*, 1997/3. sz. (3.) March 1998.

Zakar 2003 Zakar Péter: „Kossuth a magyarok Istene". (Liberális egyháziak Kossuth-képe 1848/49-ben. In. *Aetas*, 2003/3–4. sz. (XVIII.) 87–108.

Záhonyi–Ábel 2012 Záhonyi Ábel Márk: Filmcenzúra Magyarországon a Horthy-korszak első évtizedében. In: *Médiakutató*, 2012/2. sz. (XIII.) 91–101.

Zeidler 2005 Zeidler Miklós: Mozgástér a kényszerpályán. A magyar külpolitika „választásai" a két háború között. In: Romsics Ignác (szerk.): *Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemről*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 162–205.

Zeidler 2012 Zeidler Miklós: Kultusz és propaganda. In: Ballabás Dániel (szerk.): *Kultusz és propaganda*. Líceum Kiadó, 2012, Eger. (Az Eszterházy Károly Főiskola Történelemtudományi Doktori Iskolájának kiadványai. Konferenciák és műhelybeszélgetések V.) 7–17.

Zeidler 2013 Zeidler Miklós: A magyar sors kártyái. In: Feitl István et al. (szerk.): *Rendszerváltások kortársa és kutatója. Tanulmánykötet Izsák Lajos 70. születésnapjára*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2013. 141–148.

Zentai 1997b Zentai Violetta: Politikai antropológia: A politika antropológiája. In: Zentai Violetta (szerk.): *Politikai antropológia*. Osiris Kiadó – Láthatatlan Kollégium, Budapest, 1997. (Szemeszter sorozat) 9–36.

Zoltán 2009 Zoltán János: Horthy Miklós, a vadász. In: *Rubicon*, 2009/7–8. sz. 76–85.

Zwickl 1988 Zwickl András: A szegedi Dóm tér. In: *Művészet*, 1988/4. sz. (XXIX.) 2–5., 61–62.

11. A szerző publikációi a Horthy-kultusz témakörében

Tanulmányok

Turbucz 2009a — Turbucz Dávid: A Horthy-kultusz. In: Romsics Ignác (szerk.): *A magyar jobboldali hagyomány*. Osiris Kiadó, Budapest, 2009. 138–166.

Turbucz 2009b — Turbucz Dávid: A Horthy-kultusz kezdetei. In: *Múltunk*. 2009/4. sz. (LIV.) 156–199.

Turbucz 2009c — Turbucz Dávid: Horthy Miklós „országlásának" tizedik évfordulója. In: *Első Század. Tudományos folyóirat*. ELTE BTK HÖK Kiadványa. OTDK különszám 2009. 187–213.

Turbucz 2010 — Turbucz Dávid: Vezérkultusz és nyilvánosság. Horthy Miklós „országlásának" húszéves jubileuma (1939–1940). In: *Médiakutató*, 2010/2. sz. (XI.) 101–122.

Turbucz 2011b — Turbucz Dávid: Horthy Miklós hetvenötödik születésnapja. In: Gebei Sándor, ifj. Bertényi Iván, Rainer M. János (szerk.): *„…nem leleplezni, hanem megismerni és megérteni". Tanulmányok a 60 éves Romsics Ignác tiszteletére*. Líceum Kiadó, Eger, 2011. 451–463.

Turbucz 2011c — Turbucz Dávid: A Horthy-kultusz és a radikális jobboldal. (1919–1924). In: Erdődy Gábor (főszerk.): *Visszatekintés a 19–20. századra.* ELTE Történelemtudományok Doktori Iskola, Új- és Jelenkori Magyar Történeti Program, Budapest, 2011. 112–126.

Turbucz 2011d — Turbucz Dávid: Az „országépítő" kormányzó képének megjelenése az 1920-as évek második felében. In: *Kommentár*, 2011/3. sz. 32–44.

Turbucz 2012b — Turbucz Dávid: Kultusz és ellenkultusz. In: *Mozgó Világ*, 2012/8–9. sz. (38.) 19–26.

Turbucz 2012c — Turbucz Dávid: Horthy Miklós, az „országgyarapító". In: *Kommentár*, 2012/4. sz. 71–80.

Turbucz 2012d — Turbucz Dávid: A Horthy-kultusz vallásos jellegéről. In: Ballabás Dániel (szerk.): *Kultusz és propaganda*. Líceum Kiadó, 2012, Eger. (Az Eszterházy Károly Főiskola Történelemtudományi Doktori Iskolájának kiadványai. Konferenciák és műhelybeszélgetések V.) 27–40.

Turbucz 2012e — Turbucz Dávid: Egy államfői utazás kultikus értelmezése. Horthy Miklós római és bécsi útja 1936 november végén. In: *Korunk*, 2012/11. sz. (XXIII.) 82–87.

Turbucz 2013 Turbucz Dávid: Tizenöt éve a nemzet élén: 1934. november 16. Horthy Miklós vezérkultusza Gömbös Gyula miniszterelnöksége idején. In: Ballabás Dániel (szerk.): *Doktorandusz hallgatók I. konferenciája, 2012. május 9*. Líceum Kiadó, Eger, 2013. 19–33.

Turbucz 2014a A vezér két teste: a test szerepe Horthy Miklós vezérkultuszában. In: *BUKSZ*, 2014/1. sz. (26.) 45–49.

Turbucz 2014b A sajtó szerepe a Horthy-kultusz építésében: A politikai hatalom elvárásai a magyar állampolgárokkal szemben. In: Paál Vince (szerk.): *A sajtó kultúraközvetítő szerepe 1867–1945. Tanulmányok*. Budapest, MTA BTK, 2014. 99-111.

Cikkek

Turbucz 2007 Turbucz Dávid: Az új Árpád honfoglalása. Horthy-naptár a magyar nemzet újjászületésének emlékére. In: *Rubicon*, 2007/10. sz. (XVIII.) 20–21.

Turbucz 2009d Turbucz Dávid: A Horthy-kultusz. In: *Rubicon*, 2009/1–2. sz. (XX.) 36–42.

Turbucz 2011e Turbucz Dávid: A vezérkövetés kultusza. Horthy Miklós születésnapjai, 1919–1944. In: *Múlt-kor*, 2011/4. sz. (tél). 38–45.

Turbucz 2012f Turbucz Dávid: Kultuszharc. In: *Vasárnapi Hírek*, 2012/20. sz. 2012. május 20. (29.) 6–7.

Turbucz 2012g Vezérkultusz mint háborús propaganda. A Horthy-imázs a német megszállók szolgálatában. In: *Múlt-kor*, 2012/4. sz. (tél) 34–39.